

สารัตถสมุจจัย

อรรถกถาภาณวาร

เล่ม ๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(วาสน์ วาสนมหาเถระ)
ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันเสาร์ ที่ ๑๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961116501

วันที่ 26 / 12 / 32
 พระเนตร 0144 ๑๒
 เลขหมู่ ๑๗
 ๒๒4๕๗

สมบัติห้องสมุดวัด...

สารัตถสมุจจัย อรรถกถาภาณวาร เล่ม ๒

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
 ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ
 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช
 (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์)
 พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส
 วันเสาร์ ที่ ๑๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒

สารัตถสมุจจัย

เลขหมู่หนังสือ ๒๙๔.๓๑๑๒

ISBN ๙๗๔-๘๐๔๙-๔๒-๖

พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ๕๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๓๒

ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถระ)

พิมพ์ที่ : บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด

104/1 ถนนรางน้ำ พญาไท กรุงเทพฯ 10400 โทร. 2471940-7

สารัตถสมุจจัย

อรรถกถาภาณวาร

แก้มงคลสูตร เป็นบทที่ ๗

แก้รัตนสูตร เป็นบทที่ ๘

แก้กรณียเมตตสูตร เป็นบทที่ ๙

แก้บทอหิราชสูตร เป็นบทที่ ๑๐

แก้บทเมตตานิสังสสูตร เป็นบทที่ ๑๑

แก้บทเมตตานิสังสคาถา เป็นบทที่ ๑๒

ถาวรรัตนมูรขัย
อัญญกตภาณวาร
แก้มงคล ตูกร เปน บท ที่ ๑๖

มงคลสูตร

อิธ ปณ ยถิ มังคตสุตฺตํ สํวายํ เอวํ สรณาคมนนาทิต
ทสธัมมํมสุตฺตํทวารสถานปาวจเนทิต สาสโนการปุพฺผังคโม อุตฺตริ
มนุสฺสธัมมํมาธิกมาวसानิ สํสาทินโย ทสฺสํสํโถติ ฯ

ถ้าแบบนี้จะได้วิเศษชาใน มงคลสูตร สืบต่อไป ความว่า
 กิริยาที่ หยง ลงสู่พระพุทธรูปศาสนา ด้วย พระธรรมคำ สั่งสอน
 สมเด็จพระ ศาสดา อัน เปน ปาวจนะ มี ^{สรูปดังกล่าวก่อน} ~~พระธรรมอันเป็นรัตติกาล~~ มี
 ทศธรรมสูตรเป็น ปรีโยสาน ก็ดี แลนัยแห่ง ธรรม มี คัด เป็น ต้น
 มีความ ทั่ว ส วั ย ึ่ง อุดมในธรรม เป็น ที่ สุด ก็ ดี สมเด็จ

พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า ทรง แสดง แล้ง ใน ทศธรรม สุตร นี้
 ก็ แดะ มงคล สุตร นี้ พระ อาจารย์ เจ้า นำ มาตั้ง ไว้ ใน ถ้ำ ตับ
 แห่ง ทศธรรม สุตร เพื่อ จะ แสดง ซึ่ง มงคล แก่ บุคคล ที่มี ประ
 โยชน ด้วย มงคล แล้ง จะ ได้ ักกระทำ ซึ่ง อุบัติ เหตุ แห่ง กิริยา
 ที่ บังเกิด ขึ้น แห่ง มงคล สุตร นั้น แล้ง ข้า พระ พุทธ เจ้า ผู้
 อัญญูกถาจารย์ เจ้า จะ ได้ ักกระทำ ซึ่ง กถา พรวณนา เนื้อ ความ
 แห่ง มงคล สุตร แสดง ความ เบื้อง ต้น ให้ เปน ถ้ำ ตับ ไป ใน
 ภาต บัด นี้

เสยยดีท มี คำ บำจนา ว่า กิริยา ที่ บังเกิด ขึ้น แห่ง มงคล
 สุตร นี้ มี เต็ม เหตุ เปน ประการ ไต

มี คำ วิสัชนา ว่า ข้า พุทฺธิ เป กิร ตั้ง ได้ สดับ มา หมู
 มนุษย์ ทั้ง หตาย ใน ชม พุทฺธิ ป นี้ ทั้ง หญิง ชาย ชัก ชวน กัน มา
 ประชุม ใน ที่ ทั้ง หตาย นั้น ๆ มี ประตุ เมือง แด โรง รับ แหก แด
 ศาตา ที่ ประชุม เปน ต้น ให้ เงิน แด ทอง เปน ต้น แก่ คน
 เล่า นิทาน ให้ เล่า นิทาน ภาย นอก พระ ศาสนา มี ประการ
 ต่าง ๆ คือ ชัก มา ซึ่ง เรื่อง สัก แด สงคราม แห่ง พระ ยาทาท

ราช เปน ต้น แด พา หิร นิทาน แต่ ละ เรื่อง ๆ นั้น ยืดยาว
ยิ่งนัก ถ้า สืบ เตือน จึง สำ เร็จ

เอก ทิว สั วัน หนึ่ง นั้น มงคล กถา คือ เจรจา กัน ด้วย ข้อ
มงคล บัง เกิด ขึ้น ใน ที่ ประ ชุม ว่า สิ่ง ดัง ภา ใต้ ชื่อ ว่า
มงคล จะ เอา กิริยา ที่ ได้ เห็น ด้วย จัก ษุ นั้น เปน มงคล หรือ ๆ
จะ เอา กิริยา ที่ ได้ พัง ด้วย โส ต นั้น เปน มงคล หรือ ว่า จะ
เอา กิริยา ที่ ได้ สู้ บ ตม ถัม เตี้ย แด ถูก ต้อง นั้น เปน มงคล ชาว
เรา ทั้ง หลาย แต่ บรรดา มา สโม ธร ประ ชุม พร้อ ม หน้า กัน ใน ที่
นี้ ใคร จะ รู้ จัก ซึ่ง สิ่ง อัน เปน มงคล ใน โลก นี้ บ้าง อเถ โภ
ทัญ ฐ มัง คติ โภ นาม ใน กาล นั้น บุรุษ ผู้ หนึ่ง มี นาม กร ชื่อ ว่า
ทัญ ฐ มัง คติ กะ ชื่อ ดัง นั้น ชื่อ ตาม นิ มิ ตร ที่ ตน นับ ถือ บุรุษ
ผู้ นี้ นับ ถือ ว่า เห็น รูป ด้วย จัก ษุ นั้น แด เปน มงคล เหตุ ดัง นั้น
จึง ชื่อ ทัญ ฐ มัง คติ กะ ๆ นั้น จึง มี คำ ขึ้น ใน ทุ น ไต่ ว่า ซึ่ง สิ่ง
เปน มงคล นั้น เรา รู้ จัก อยู่ กิริยา ที่ เห็น ด้วย จัก ษุ อัน สัก ทั่ว
โลก สม มุ ตี ว่า เปน มงคล อัน ยิ่ง นั้น ชื่อ ทัญ ฐ มงคล รูป
พร รณ อัน ควร จะ เห็น ด้วย จัก ษุ อัน โลก สม มุ ตี ว่า เปน มงคล
อัน ยิ่ง แด ได้ ชื่อ ว่า ทัญ ฐ มงคล ๆ นั้น เปน ดัง ฤ

อเชกจิ ใจ กาลัสเสวภูฏาย บุคคล บาง พวกในโลกนี้
 ตื่นนอนแต่เช้าลุกขึ้น แล้วแลเห็น นก กะต๋อยที่วัดที่ดี หน่อ
 ไม้ ไม้สดที่ดี รูปสัตว์ มีกรรมที่ดี รูป กุมาร น้อย ๆ อัน
 อตงกตด้วย เครื่อง ประดับที่ดี รูป กะธอม อันเต็ม ด้วย
 น้ำที่ดี ปลาตะเพียน สดที่ดี เห็นรูป ม้าอาชาไนย แด
 เห็น รูป รถม อันเต็ม ด้วย ม้าอาชาไนย ที่ดี รูปโค ผู้ที่ดีโค
 นาง แดรูปโค กบิลที่ดี เห็น รูป พรหมทั้งปวงอื่น ๆ กว่านี้
 ก็ดี แดรูป ทั้งหลายนี้ โลกทั้งปวง สมมุติ ว่า เปน มงคล
 อัน ประเสริฐยิ่ง กิริยาที่เห็น รูป อันโลก สมมุติ ว่า เปน
 มงคล อันยิ่ง เรียกว่า ทิฏฐมมงคล เรา นี้ ถือว่า กิริยาที่
 เห็น รูป ด้วย จักขุ ดังนี้ แด เปน มงคลในโลก

ท่ สุตวา สุตมัจฉลโก นามโก ปุริโส บุรุษผู้หนึ่ง
 นามกรว่า สุตมัจฉลิกะ เหตุ นี้ ถือว่า กิริยา ที่ได้ พัง ด้วย
 หู นั้น เปน มงคล บุรุษ สุตมัจฉลิกะ นั้น ครั้น ได้ยิน ทิฏฐ
 มัจฉลิกะ ว่า ก็กล่าว ตอบ ต่อ เคียง ว่า ท่านว่า ทั้งนี้
 เราไม่ เห็น ด้วย กิริยาที่เห็น รูป ด้วย จักขุ แด จะ ว่า เปน
 มงคล นั้น หา ชอบไม่ ดูกร ท่าน ผู้เจริญ จักขุ นั้น เมื่อรูป

อินโต มาสู่ โยคย เทศ แห่งตนแล้ว จักขุ ก็ เห็น เห็น ฐิง รูป
 นั้น รูป ที่ มาสู่ โยคย เทศ นั้น สอาด บ้าง ไม่ สอาด บ้าง ที่
 บ้าง ชั่ว บ้าง เปน ที่ เจริญ ใจ บ้าง ไม่ เปน ที่ เจริญ ใจ ก็มี
 บ้าง ถือ ว่า กิริยา ที่ เห็น ด้วย จักขุ นั้น ว่า เปน มงคล แล้ว
 มงคล ที่ บังเกิด ด้วย เห็น ด้วย จักขุ นั้น หา มี กำหนด ไม่ เหตุ
 ตั้ง นั้น กิริยา ที่ เห็น รูป ด้วย จักขุ นั้น จะ นับ ว่า เปน มงคล
 นั้น บมิ ควร แม้ จะ หา ถึง ฐิง เปน มงคล นั้น ควร จะ เขา
 กิริยา ที่ ได้ พัง นั้น เปน มงคล จริง จะ ชอบ ฐิง ที่ ได้ พัง
 ด้วย โสท นั้น ได้ แก่ สำเนียง ๆ อัน เปน อารมณฺ์ แห่ง โสท
 ฐิง สักว โลก สมมุติ ว่า เปน มงคล อัน ยิง นั้น ชื่อ ว่า สุก มงคล
 เสียง อัน เปน อารมณฺ์ แห่ง โสท ฐิง สักว โลก สมมุติ ว่า เปน
 มงคล อัน ยิง แล ได้ ชื่อ ว่า มงคล นั้น เปน ดัง ฤ

อิเธก จี ใจ กาล สี่ เสฎฐ์ ฐาย ๆ ๓ ๆ มังคณฺ์ ๓
 ชนตาง บาง พวก ใน โลก นี้ ขึ้น แทะ เข้า ได้ ยิน เขา เปด่ง วาจา
 ออก ว่า เจริญ แล้ว จัก เจริญ ก็ ดี ได้ ยิน เสียง เขา เปด่ง วาจา
 ออก ว่า เข้า ขาว ว่า ใจ ดี ว่า เจริญ ศิริ ก็ ดี ได้ ยิน เสียง
 เขา เปด่ง วาจา ออก ว่า วัน นั้น ฤกษ์ ที่ ยาม ดี วัน ดี มงคล ก็

หนึ่งได้ฟังสำเนียง อันใด อันหนึ่งที่โลก สมมุติว่า เป็น มงคล
อันยิ่งเห็น ปาน ดังนี้ ก็ ได้ฟังเสียงอย่างนี้ แด่ ท่าน เรียก
ว่า สุต มงคล เรายึดว่า กิริยาที่ได้ฟัง ด้วยหูนี้ แด่ เป็น
มงคลในโลกนี้

ก็ สุตว่า มุทตมังคละโก นามโก ปุริโส บุรุษผู้หนึ่ง
นามกร มุทต มังคละกะ เหตุ ถือว่า สุต มังคละ เลี่ย แด่ สัมผัส
นั้น เป็น มงคล บุรุษ มุทตมังคละกะ จึง มี คำ ตอบเถียงว่า
ท่านว่า อย่างนั้น เรา ยังไม่ เห็น ด้วย กิริยาที่ได้ฟังเสียง
ด้วยโสท ประสาท ว่า เป็น มงคล นั้น หา ชอบไม่ ตูกร ท่าน
ผู้เจริญ โสท นั้นเมื่อเสียง อันใด อัน เป็น อารมณ์ มา
กระทบโสท ประสาท นั้น เพราะ บ้างไม่ เพราะ บ้าง ยัง จิต
ให้เจริญ บ้าง มิได้เจริญ บ้าง ฉะนั้น กิริยาที่ ฟัง เสียง ด้วย
โสท นั้น ว่า เป็น มงคล แล้ว แต่ บรรดาที่ ได้ฟัง ซึ่ง สรรพ
สำเนียงต่าง ๆ ที่ บ้างชั่ว บ้างดี กล่าวหา นี้ ก็ นับว่า
เป็น มงคล สิ้น ตก ฟัง เสียงที่ดี ก็ เป็น มงคล ฟังเสียง
ที่ชั่ว ก็ เป็น มงคล ๆ อันเกิดแต่ ฟัง นั้น หา มี กำหนดไม่ เหตุ
ทั้งนี้ กิริยาที่ ฟัง เสียง ด้วยโสท นั้น จะ นับว่า เป็น มงคล นั้น

ไม่ ควร แม้ จะ หา สิ่ง ซึ่ง เป็น มงคล นั้น ควร จะ เอา
 กิริยา ที่ สุก ใส ถม ถม เลี้ยว แด ถูก ต้อง เป็น มงคล สิ่ง ที่ สุก ใส
 แด ถม เลี้ยว ถูก ต้อง ด้วย จมูก แด ถิ่น แด กาย นี้ ได้ แก่ กถิน รส
 ไฉน รสพระ ไฉน รสพระ อัน เป็น อารมณ์ แห่ง ขาน ขิวิหา
 กาย ซึ่ง สักว โลก สมมุติ ว่า เป็น มงคล อัน ยิ่ง นั้น ชื่อ มุทตมงคล
 กถิน รส ไฉน รสพระ อัน เป็น อารมณ์ แห่ง ขาน ขิวิหา กาย ซึ่ง สักว
 โลก สมมุติ ว่า เป็น มงคล อัน ยิ่ง แด ได้ ชื่อ ว่า มุทต มงคล ๑
 นั้น เป็น ดัง ฤๅ

อิเหนา ใจ กาลัส เสว รุญ รุญ บุคคล บาง จำ พวก ใน โลก
 นี้ ขึ้น ขึ้น แต่ เข้า แลว แด ถูก ขึ้น ได้ สุก ใส ถม ถม กถิน
 ดอกไม้ เป็น ต้น ว่า กถิน ประทุม บุษบา อัน หอม ได้ เคี้ยว
 คาบไม้ สี่ พัน อัน ขาว สอาด ได้ สุก ใส ถม ถม ถม แด เข้า
 กถิน สด ไฉน สด กี่ ดี จับ ต้อง ด้วย ใจ แด เกวียน บวรทุก กี่ ดี ได้
 จับ ต้อง ดอกไม้ สุก ใส ด้วย ดิน สด พอง กี่ ดี ได้ นุ่ง ผ้า ขาว
 แด เกี้ยว พัน โปก สี่ สะ ด้วย ผ้า ขาว กี่ ดี อัน ได้ สุก ใส ถม ถม
 เลี้ยว แด สุก ใส คณิธ รส ไฉน รสพระ อัน ๑ อัน ไค อัน นอก กว่า
 นั้น อัน โลก สมมุติ ว่า เป็น มงคล อัน ยิ่ง กี่ ดี สุก ใส แด

ดื่ม เตี้ย ดูป คล่า ซึ่ง คณธวสโณฐัพพะ นี้ ท่าน ร้อง เรียก ว่า
มุกตมกคด ดูกร ท่าน ผู้เจริญ อัน เรา นี้ ถือ ว่า กิริยา ที่
ได้ ดูป ตม แด่ดื่ม เตี้ย ดูป คล่า ด้วย จมูก แด่ ดิ้น แด่ กาย นี้ แดะ
เปน มกคดใน โลก นี้

เต ทโย อัญญมัญญ สัญญาเปทุ นาสกชีตุ
บุรุษ ๓ คน คือ ทิฐุมังคคิระ คน หนึ่ง คือ สุตมังคคิระ คน
หนึ่ง คือ มุกตมังคคิระ คน หนึ่ง ตาม คน นี้ ต่าง คน ต่าง
เถียง ต่าง คน ต่าง ถือ ไม่ ถูก กัน มิอาจ จะ กล่าว ได้ ไฉน
ให้ ตก ลง กัน ได้ คน นี้ ถือ อย่าง นี้ คน นั้น ถือ อย่าง นั้น ไม่
ถูก ไม่ ต้อง กัน ชุม นุม มนุษย์ ทั้งหลาย ขึ้น จาก บุรุษ ๓ คน
นั้น ได้ คน บาง หมู่ ก็ ถือ ตาม คำ แห่ง บุรุษ ทั้ง ๓ คน บาง
หมู่ ก็ มิ ได้ ถือ ตาม คำ แห่ง บุรุษ ทั้ง ๓ คน ๆ ทั้งหลาย เหล่า ไต
มิ ได้ ถือ ตาม คำ แห่ง บุรุษ ทั้ง ๓ คน เหล่า นั้น ก็ วิวาท ทุ่ม เถียง
กัน ด้วย คน ทั้งหลาย ที่ ถือ ตาม ถ้อย คำ แห่ง บุรุษ ๓ คน นั้น
แฉะ ชน ทั้งหลาย ไต เชื้อ ถือ ตาม ถ้อย คำ แห่ง ทิฐุมังคคิระ
บุรุษ ชน ทั้งหลาย นั้น ก็ เข้าใจ ว่า เห็น รูป นี้ เปน มกคด
แฉะ ชน ทั้งหลาย ไต ๆ ถือ ตาม ถ้อย คำ แห่ง สุตมังคคิระ บุรุษ

แต่ มฤตมัจฉลิกะ บรูษะ ซึ่งทั้งหลาย นั้น ๆ ก็เข้าใจว่าพึงเป็น
มงคล เข้าใจว่าสุขุม ตม ล้ม เลี้ย ลูบ คลำ เป็นมงคล ถือ
เป็นเหล่า ๆ เข้าใจ เป็นพวก ๆ กัน ดังนี้ มัจฉล กณานั้น
ก็ ปรากฏไป ทั่ว สกต ชมพูทวีป

อถ สกตขัมพูที่เป มนุสสา คุมพคัมพา หุตวา ใน กาล
นั้น ผู้มนุษย์ ใน ชมพูทวีป ทั้งปวง ประชุม กัน เป็น พวก ๆ
ชวน กัน คิด มงคล ทั้งหลาย ว่า สิ่ง ดัง ๆ ชื่อว่า มงคล ใน
โลกนี้ ฝ่ายว่า ผู้เทพา รัศมี อัน เป็น ที่ นับ ถือ แห่ง มนุษย์
ทั้งหลาย ได้ พัง มงคล กถา แต่ สำนัก แห่ง มนุษย์ ก็ ชวน
กัน คิด ชัย มงคล ทั้งหลาย เหมือน มนุษย์ ทั้งปวง ใช้ แต่
เท่านั้น เทพดา มหา พรหม อัน สนิท เป็น สหาย สืบ ๆ กัน คือ
ภุมมะ เทพดา อัน สถิตย์ ใน ภุมมะ พิมาน แต่ บรรดา ที่ เป็น มิตร
แห่ง อารักข เทพดา ก็ ตี อากาศ เทพดา อัน สถิตย์ ใน
อากาศ ฐิฐูพิมาน แต่ บรรดา ที่ เป็น เป็น มิตร แห่ง ภุมมะ เทพดา
ก็ ตี แด จากุ มหา ราชิกา เทพดา อัน สถิตย์ ใน ชั้น พ้า จากุ มหา
ราชิกะ เทวโลก แต่ บรรดา ที่ เป็น มิตร สหาย แห่ง อากาศ ฐิฐู
เทพดา ก็ ตี ดาวดึงษ์ เทพดา ก็ ตี ดาวดึงษ์ เทพดา อัน
สถิตย์ ใน ดาวดึงษ์ เทวโลก แต่ บรรดา เป็น มิตร สหาย แห่ง จากุ

มหา วาสิกา เทพยตา ก็ ตี ยามา เทพยตา อัน สถิตย์ ใน ยามา
 เทวโลก แต่ บรรดา เป็น มิตร สหาย แห่ง ดาวดึงส์ เทพยตา
 ก็ ตี ตุสิต เทพยตา อัน สถิตย์ ใน ชั้น ตุสิต เทวโลก แต่
 บรรดา เป็น เพื่อน แห่ง ยามา เทพยตา ก็ ตี นิมมานะวดี เทพยตา
 อัน สถิตย์ ใน ชั้น นิมมานะวดี เทวโลก แต่ บรรดา เป็น เพื่อน
 แห่ง ตุสิต เทพยตา ก็ ตี ปรมิมมิตรวดี เทพยตา อัน สถิตย์
 ใน ชั้น ปรมิมมิตรวดี เทวโลก แต่ บรรดา เป็น เพื่อน แห่ง
 นิมมานะวดี เทพยตา ก็ ตี แด ท้าว มหา พรหม อัน สถิตย์ ใน
 มหา พรหม พินาน ทั้ง ๑๖ ห้อง มี พรหม ปาวิธัสสะ เป็น ต้น
 มี อภิภูวณิกะ พรหม เป็น ที่ สุด แต่ บรรดา เป็น มิตร สหาย
 สืบ ๆ กัน ขึ้นไป ก็ ตี เทพยตา แด ท้าว มหา พรหม ทั้งหลาย
 นี้ ได้ พัง มงคล กถา แต่ สำนัก แห่ง เทพยตา ผู้ เป็น มิตร แห่ง
 ตน ๆ ก่อ ๆ กัน ไป ทั้ง แด อารักข เทพยตา เป็น เติม มา
 ก็ ชวน กัน คิด ข้อ มงคล บัญชา เป็น เหล่า ๆ กัน ด้วย อุบาย นี้
 ต่าง เหล่า ต่าง คิด ๆ ไม่ ต้อง กัน เห็น ไม่ ต้อง กัน เทพยตา
 บาง หมู่ คิด ว่า เห็น รูป เป็น มงคล เทพยตา บาง หมู่ คิด ว่า
 ได้ พัง เสียง เป็น มงคล เทพยตา บาง หมู่ คิด ว่า ได้ สัมผัส
 สัมผัส ด้วย กล้า ซึ่ง คันธ วัตถุ วัฏฐัพพะ นั้น เป็น มงคล แด คิด ข้อ
 มงคล ทั้งหลาย นั้น ก็ เป็น ไป ทั่ว ชาติ เขตว คือ หมื่น จักรวาฬ

เป็นที่กำหนด เทพยดา แล มนุษย์ ทั้งหลาย ชวน กัน คิด
ข้อมงคล อยู่ ช้า นาน นับได้สิบสองปี ไม่มีใคร พินิจพิจารณา
ซึ่ง ชาติ คงโต ว่าสิ่ง นี้ แล เป็น มงคล

ใน กาล นั้น ผู้ เทพยดา แล มนุษย์ ทั้งหลาย เว้นไว้ แต่
พระ อริยสาวกเจ้า จำพวก เดียว บรรดา ที่ นอก จาก พระ
อริยสาวก นั้น ก็ แยก กัน ออก เป็น ๓ พวก ๆ หนึ่ง เป็น
ฝ่าย ถือ ธิฏฐ มงคล พวก หนึ่ง เป็น ฝ่าย ถือ สุต มงคล พวก
หนึ่ง เป็น ฝ่าย ถือ มุกตะ มงคล แม้ แยก ออก เป็น ๓ พวก
แล้ว ตั้ง นั้น ก็ ดี แต่ พวก เดียว ก็มี ได้ เข้าใจ แท้ ว่า สิ่ง นี้
เป็น มงคล หา สั้น สง ใส ไม่ มงคล ไกลา หล การ คิด ข้อ
มงคล ก็ บัง เกิด เขิก เกริก เซง แล ไป ใน โลก

ไกลา หล นาม บัณฑิต จริย ชื่อ ว่า การ กึก ก้อง ไกลา หล
นั้น มี ๕ ประการ กัปป ไกลา หล คือ กัปป ไกลา หล ประการ ๑
จัก กั วัก ติ ไกลา หล คือ จัก รว รติ ไกลา หล ประการ ๑ พุท ธิ
ไกลา หล คือ พุท ธิ ไกลา หล ประการ ๑ มัง คล ไกลา หล คือ
มงคล ไกลา หล ประการ ๑ โมน ัย ย ไกลา หล คือ โมน ใน ย
ไกลา หล ประการ ๑ เป็น ไกลา หล ๕ ประการ ด้วย กัน ตัก ติ
กามา ว จรา เทว ชุม นุ ม ไกลา หล ๕ ประการ นั้น กามา พ จร

เทพยดาทั้งหลาย อัน สติภัย ใน ชั้น กามา พจร ทั้ง ๖ ชั้น ย่อม
 พา กัน เทียวไปใน คดอง มนุษย์ แล้วสยาย ซึ่งเคียว เกตุ มี เกษา
 อัน เรียวรายลง มา เห็น อบำ รุทมาชา มี หน้า อัน ร้องไห้ มี ในย
 เนตร นอง ทั้ง ๒ ข้างไป ด้วย น้ำตา เดิร เช็ด น้ำตาไป ด้วย
 มือ ทั้ง ๒ มี ผ้า นุ่ง แดผ้า ห่ม อัน มี สี อัน แดง ทรงไว้ ซึ่ง
 เพศ แห่ง รูป อัน แปลก ปรากฏ ยิ่ง นึก เทียว ร้อง บ่าว ประกาศ
 ไป ทั่วทุก ทวอ ออก ทุก ถนน ว่า กับ ปู่ภูฐาน เหล่า สติ
 ยัง อีก แสน ปี กิริยา ที่ กับ นิบ หาย จัก บังเกิด มี โลก นี้ จัก
 พินาศ นิบ หาย เสีย แล้ว มหาสมุท ไท สุตัสติ สติ พระ มหา
 สมุท จัก เหือดแห้งไป แผ่น ปรตพี อันใหญ่ แด ชุนเขา สีนรราช
 ก็ จะ ถูก เบนไฟไหม้ตลอด ถึง พรหม โลก กาล กับ วิณาศ
 นิบ หาย จัก บังเกิด แล้ว เมตติ มาริสา ภาวะณ ตุกร ท่าน
 ทั้งหลาย ผู้ มี ความ ตายอัน ปรากฏ ณ ที่ โกลี ท่าน ทั้งหลาย
 จง อุตสาห เจริญ กรุณา ภาวณา เถิด จง อุตสาห เจริญ มุติทา
 ภาวณา เถิด จง เร่ง อุตสาห เจริญ เมตตา ภาวณา เถิด จง
 อุตสาห เจริญ อุนเบกขา ภาวณา เถิด อย่าได้ ประมาท หมั่น เจริญ
 จตุ พรหม วิหาร นี้ ไว้ ให้ มาก ใน ชั้นธ สันตान จง อุตสาห

ปฏิบัติ บิณฑบาต มารดา แด่ อุสาค กระทำ กุเลเชฐฐา ปาจาณิก
กรรม เคารพ ผู้ใหญ่ใน ตระกูล แด่ มั่น อยู่ใน กุศล กรรม
ทั้งหลาย อย่างได้ประมาณ อีก กับไปโกธาทถนาม กิริยาที่
กามา พจร เทพยดา ทั้ง หลาย เทียว ร้อง บ่าว ประ กาศ ไป ดังนี้
ได้ ชื่อว่า กับไปโกธาทถ

แต่ จักรวรรดิโกธาทถ นั้น คือ กามา พจร เทพยดา ทั้งหลาย
เทียวไปใน ทางแห่ง มนุษย์ แล้ว ก็ ร้อง ประกาศ วัตร สดก
อิจจาเยน กาด ถ่วงไปใน เบื้อง หน้า อีก ร้อย ปี พระยา
จักรพัทธวิธราช จัก มา อุบัติ บังเกิดในโลก อย่าง นี้ เรียกว่า
จักรวรรดิโกธาทถ

แต่ พุทธโกธาทถ นั้น คือ เทพยดา ทั้งหลาย อัน สถิตย
ในชั้น สุตทวารศ มหา พรหม นั้น ประ ตัษ พระ องค์ ด้วย
พรหมภรณ์ เครื่อง ประ ตัษ สำหรับ พรหม แล้ว ก็ โผก เคียว
เกล้า ด้วยพรหม เวฐนะทิพ ภูษา ปัตติโสมนันต์ สฐาตา มี
อาการ กิริยา อัน บังเกิด ปัตติ แด่ โสมนันต์ รุก ถึง พุทธ คุณ
เป็น อารมณ แล้ว ก็ เทียวไปใน หน ทางแห่ง มนุษย์ ร้อง
อุโฆสนา การ บ่าว ประ กาศ ไป ว่า วัตร สดก สัก จาเยน ถ่วงไป

เบื้องหน้าอีก พัน ปี สมเด็จพระพุทธานุเจ้า จะได้นำ อุบัติ
บังเกิดในโลก อย่างนี้ เรียกว่า พุทธโกธาทล

แล มงคลโกธาทล นั้นว่า ท้าวสุทธาवास มหา พรหม
ทั้งหลาย รู้วาระ น้ำจิตร แห่งเทพยดา แด มนุษย์ทั้งหลาย
แล้ว ก็เที่ยวไป ใน ทาง แห่ง มนุษย์ ร้อง ประกาศ บ่าว ไป ว่า
ท้าวทสนัน วิสสานัน อัจฉาเยน ล่วงไปในเบื้องหน้าอีก ๑๒ ปี
สมเด็จพระ สัมมา สัมพุทธเจ้า จัก ได้ตรัสเทศนา ชี้แจง แสด
มงคล อย่างนี้ เรียกว่า มงคลโกธาทล

แลโมไนยโกธาทล นั้น คือท้าวสุทธาवास มหา พรหม
เที่ยวร้อง ประกาศไปใน หน ทาง แห่งมนุษย์ว่า สัตว์ทั้งนั้น
วิสสานัน อัจฉาเยน กาลล่วงไปในเบื้องหน้าอีก ๗ ปี จะมี
ภิกษุองค์ใด องค์หนึ่ง มา ประ สบ กับ ด้วย องค์ สมเด็จพระ ผู้
ทรงพระภิกษุแล้ว ก็ กราบ ทูลถาม ข้อโมไนยปฏิบัติ อย่างนี้
เรียกว่า โมไนยโกธาทล

อิมสุ บัณฺฑิตสุ โกธาทลสุ ชุมมโกธาทลทั้งหลาย ๕
ประการนี้ เบื้อง ว่า ครั้นกาลเมื่อ มนุษย์ทั้งหลาย แดก ทำลาย
ออกจาก กัน เปน ๓ เหล่า ๓ พวก ด้วยอำนาจถือข้อ

มงคล มีทิฐฐ มงคล เป็น ต้น ตามลัทธิ แห่ง บัณฑิต ทั้ง ๓
มีบุรุษ ชื่อ ว่า ทิฐฐ มงคลิกะ เป็น ต้น

อิทั มงคล โกธาทล มงคล โกธาทล คือ ท้าว มหา พรหม
เทยว ร้อง บ่าวไป ใน ทน ทาง แห่ง มนุษย์ อัน นี้ ก็ ยัง เกิด ขึ้น ใน
โลก อถ เทเวศ ๑ มนุสเสศ ๑ ลำดับ นั้น ใน กาล เมื่อ เทพยทา
ทั้งหลาย ก็ ที่ มนุษย์ ทั้งหลาย ก็ ที่ ชวน กัน พิจารณา เลือก
พ้ง หา ถึง มงคล ทั้งหลาย แล้ว ไม่ได้ จริง ว่า สิ่ง อันใด จะ
เป็น มงคล แท้ ตก ว่า ต่าง พวก ต่าง เหล่า ชวน กัน คิด ชวน
กัน หา ซึ่ง สิ่ง ที่ เป็น มงคล ที่ หา ได้ ไม่ ครั้น เมื่อ กาล ถ่วง
ไปได้ ๑๒ ปี เป็นกำหนด ทาวทีศทายิกา เทวตา เทพยทา
ทั้งหลาย อัน นั้น เข้า ใน ฝ่าย ทาวทีศ เทพยทา ต่าง องค์ ต่าง
ประสพ พบ ประ พ้อม หน้า กัน แล้ว ก็ ชวน กัน ดำริ ด้วย ที่
ทั้งนี้ว่า เสยยะถาปี มาริสา อรธามิโก คูราณชาวเรา
ทั้งหลาย ผู้ มี มรณ ภัย อัน ปราภฏ เณระ หน้า อรรธมา ว่า
ชน ผู้ เป็น เจ้า ของ เรือน ก็ ย่อม เป็น มรรคนายก เป็น ไหญ่ กว่า
ชน อัน เป็น บริษัท ทั้งหลาย ณ ภายใน เรือน คามธามิโก
คามวาสี อรรธมา ว่า ชน ผู้ เจ้า ของ บ้าน ก็ ย่อม เป็น

ถวาย อภิวัจนันทนา การ บังคม สมเด็จพระเจ้า ท้าว สุธรรม บัดนี้ มี สวรรค์ กาย
 ประกอบ ด้วย พระ ศิริ เหตุ ทรง ทิพย ภูษา แด ทิพย ภูสิตาภรณ์
 อัน สมควร แก่ ขณานุกรม แด แวดล้อม พร้อม สพรังด้วย เหล่า
 สุรางค์ นาง เทพยอธิดา กัลยา สุตา มาตย์ ตาม โกฎิ กับ ห้า
 ล้าน นาง ทรง นิสังขนา การ เหนือ บันฑุกัมพล ศิลา วราหาคัน
 ณ ภายใต้วังไม้ ปาริกชาติ ใน ดาวดึงส์ สวรรค์ ครั้น ถวาย
 บังคม แล้ว ก็ ชวน กัน สถิตย์ ใน เอกมณฑฐาน กราบ ทูล
 อากาโร ประพตินั้น ว่า มาริต ข้า แด่ พระ องค์ ผู้ เนืองร ทุกข์
 เจริญ สุข ใน เทวสมบัติ ยศ ไซ้ ดั่ง ข้า พระ บาท ทั้งหลาย ตก
 เทือน พระ สถิ พระ องค์ จง ทรง ทราบ พระ ภาระมด หฤทัย เกิด
 บัดนี้ มงคล ปัญญา บังเกิดขึ้น ใน โลก เทพยดา แด มนุษย์
 ทั้งหลาย ต่าง หมู่ ก็ กล่าว ว่า เห็น รูป เป็น มงคล ต่าง หมู่ ก็
 กล่าว ว่า ได้ ฐูป ๓๓ ๓๓๓ ๓๓๓๓ ๓๓๓๓๓ ๓๓๓๓๓๓ ๓๓๓๓๓๓๓ ๓๓๓๓๓๓๓๓
 มงคล ต่าง หมู่ ก็ กล่าว บาง เหล่า ต่าง ถือ ก็ กล่าว
 ไม่ ต้อง กัน ถือ ไม่ ต้อง กัน กล่าว แก่ง แย่ง กัน ไป ถนัด
 อย่างไร ก็ ว่า ไป อย่าง นั้น ถือ ไป อย่าง นั้น ฝ่าย ข้า พระ องค์

ทั้งปวงนี้ ก็ ดี เทพยดาทั้งหลายอื่น ก็ ดี ที่ มิได้ ทราบ
ว่า สิ่งนี้ เป็น มงคล ควร แก่ แท้ ทำฉันทใจข้าพระองค์ทั้งปวง
จึง จะ ทราบ ซึ่ง สิ่ง อัน เป็น มงคล เล่า ทั้ง ข้า พระ องค์
จึง วอน ปราธนา จะ ใคร่ ได้ มงคล จง โปรด ประทาน พยากรณ์
ซึ่ง มงคล ปฤศนา แก่ ข้า พระ องค์ โดย สมควร แก่ แท้ เด็ด

เทวราชา ปกติยาบี บัญญูวา ส่วน สมเด็จ ท้าว
สหกันย์ เทวราช เจ้า พระ องค์ สิ ทรง ปรีชา ฉลาด อยู่ โดย
ปรกติ ธรรมดา จึง มี เทว โองการ ตรัส ตาม ว่า อยู่
มงคลกถา ก็ มงคลกถา นี้ บังเกิด ขึ้น ใน ที่ ดัง ฤา ก่อน
เทพยดา จึง สนอง เทพยบัญชา ว่า มงคล กถา นี้ บังเกิด ขึ้น
ใน มนุษย์ โลก ก่อน อัมรินทร์ จึง ตรัส ตาม ว่า บัด นี้
สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า แห่ง เรา เสด็จ สถิตย์ สำเร็จ
อิริยาบถ ใน ประเทศ ดัง ฤา เล่า เทพยดา ก็ กราบ ทูล ว่า บัด นี้
สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า เสด็จ สถิตย์ ใน มนุษย์ โลก ก็
บุพศ ผู้ ไต่ ผู้ หนึ่ง ใคร ได้ กราบ ทูล ตาม สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ
ภาควัย บ้าง หรือ หา ไม่ เล่า น โถ จี เทว ข้า แแต่ พระ องค์ เจ้า
ผู้ ประเสริฐ บุพศ ผู้ ไต่ ผู้ หนึ่ง หา ได้ กราบ ทูล ตาม พระ

องค์ไม่ มารีดา ทูราณะท่าน ทั้งหลาย ผู้เนียรทุกข์ เป็น
 ศุภใน เทวสมบัติ เหตุไฉน ท่าน ทั้งหลาย จึงได้ ละ กองเพลิง
 เสีย มา ชวน กัน หาเพลิง กะหิง ห้อย หา แสงสว่าง
 กะหิง ห้อย เล่า ทูกร ท่าน ทั้งหลาย ชี้ ซึ่ง ท่าน ทั้งหลาย ได้
 มา ถ่วง เหยย เสีย ซึ่ง สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย ผู้ทรง พระ
 ปรีชาสามารถ เพื่อจะ ทรง แสดง ชี้ มงคล ให้หา เศษ มิได้ นั้น
 แล้ว มา สำคัญ ใ้ใจ ซึ่ง เรา ว่า ควร จะ พึง ไต่ถาม แล้ว แด ชวน
 กัน มา ท่าน ทั้งหลาย เหล่า นั้น ก็ มี อากา ร กิริยา ดุจ หา เพลิง
 กะหิง ห้อย หา แสงสว่าง กะหิง ห้อย แด เพียร พยายาม หา
 เพลิง กะหิง ห้อย ฉนั้น ท้ ภควัน กั บุ่จำวาม มา เรา ทั้งหลาย
 จะ พา กัน ลงไป เผ้า สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย กราบ ทูล
 ถาม ชี้ มงคล บัญหา นั้น เกิด ที่ กว่า เรา ทั้งหลาย คง ได้รับ
 พระ ราช ทาน ซึ่ง ช้อ บัญหา พยากรณ์ อัน กอบ ไป ด้วย ศิริ เป็น แท้
 สมเด็จพระ ท้าว มัชฌาน มี เทว โองการ ตรัส ฉนั้น แล้ว เอกั เทวบุตต์
 อาณาเปติ จึง มี เทพย บัญชา ตรัส บังคับ เทพบุตร พระ องค์
 หนึ่งว่า ท่าน จง ลงไป ทูล ถาม พระ บรม ศาสดา ใน ช้อ
 มงคล บัญหา ให้ สิ้น สงไสย แห่ง สัตว์ ทั้งปวง ทัว เรา ก็ จะ

ลงไป ด้วย โส เทพบุตรไท เทพบุตร องค์นั้น รับ
 เทพ บัญชา แล้ว ก็ ประทับ องค์ ทรง ทิพย องค์การ
 โดย สมควร แก่ ภูษณารูปนั้น วิษัษฐิว วิษัษฐิตมาโน แด
 เทพบุตร องค์ นั้น มี สรีระ กาย รุ่งเรือง ชัชวาล ปาน ประหนึ่ง
 ว่า สายฟ้า แดง ใน ห้อง ประ เทศ เวหา มี หมู เทพยดา
 แวดล้อม พร้อม สพรัง เชศวนมทาววิหาร คั่น ทวาร พา
 กันไป ยัง พระ เชศวัน บวร พุทธาวาสวิหาร ถวาย นมัสการ
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ เจ้า แล้ว ประดิษฐาน ณ ที่ ควร ส่วน
 สุต ข้าง หนึ่ง มังคล บัญหิ บุษณิน ไท เทพบุตร องค์
 นั้น เมื่อ จะ กราบ ทูล ถาม ข้อ มงคล บัญหา ก็ กราบ ทูล ด้วย
 พระ คาถา ว่า พหู เทวา มนุสสา ฯ มังคลานิ อจินตย
 เปน ขาติ

ภควา ทัสส บัญหิ วิสัษฐิเชน ไท สมเด็จ พระ ผู้
 ทรง พระ ภาคย์ เจ้า เมื่อ จะ ทรง วิสัษฐิชา ซึ่ง มงคล บัญหา นั้น
 จึง แสดง ซึ่ง มงคล สุต นี้ ทักธ เอวัม เมสุตฺถนึ กิอาทึนมา
 ราเมติ ปริยณัฏาณมัตถิโก อักถ แห่ง บท ทั้งหลาย มี บท คือ
 เอวัม เมสุตฺถิ เปน ต้น มี บท คือ อาราเม เปน ที่ สุต นั้น

พระ อัทธกถาจารย์ เจ้ากล่าวไว้ใน อัทธกถา แห่ง ทศธรรมสูตร
 นั้น กล่าวไว้ โดยย่อโดยสังเขป กถา บัณฑิตทั้งหลาย
 มีความปรารถนา ซึ่ง อัทธ อัน พิศดาร ก็พึงถือเอาโดยนัย
 อัน พระ อัทธกถาจารย์ เจ้า กล่าวไว้ ใน คัมภีร์ ปรมัยยิก
 สูตรนี้ อัทธกถาจารย์ นิมนิยายโน้น เกิด ตัสมา เหตุตั้งนั้นใน
 มงคลสูตรนี้ ข้าพเจ้าผู้ อัทธกถาจารย์ จึงได้ กระทำคำ
 พรวรรณาแก่ บทที่ เป็นลำดับนั้น แล เสียยี่ห้อ ก็อนุบุพท
 วรรณา คือ กถาพรวรรณาซึ่ง บทอื่น เป็นลำดับนั้น เป็นดังฤ
 อนุบุพท วรรณา คือ กถาพรวรรณาซึ่ง บทอื่น เป็นลำดับนั้น คือ
 จะ พรวรรณา ทั้ง แก่ บทคือ อตโฆ อัญญุตรา เทวทานั้นไปว่า
 อตโฆ อัญญุตรา เทวตา อภิกกัณฐา ยรตัตติยา อภิกกัณฐ
 วัณณา เกวลกัปปุ เสตวัน โสภาสัตถา ในกาลเมื่อสมเด็จ
 พระธรรมเพ็ญผู้ทรงพระภาคย์เจ้าเสด็จสถิตย์ในพระเชตะวันมหา
 วิหาร นั้น พระ องค์ มิได้ ชาติ อธิการันตร คือ พุทธ กิจ ทำ
 ประการ มีปฏักกิจ เป็นต้น ใน ที่นี้ ประสงค์เอา มัชฌิม
 ยาม กิจ มี ทรงวินิจฉัยพิพากษา ข้อปฤศนาอัน เทพยดา
 ทั้งปวง มา ทูล ถาใน เวลา มัชฌิมยาม เหตุตั้งนี้ จึงแสดง

เนื้อ ความว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์เจ้าเสด็จ อยู่ใน
 พระเชตวัน ยังมีเทพยดา องค์หนึ่ง มิได้ปรากฏ
 โดยนาม แลโคตร ที่แท้นั้น นามกับโคตร ก็มี แต่ทว่า
 เทพยดา องค์นั้น มีนาม แลโคตร ดีลับ อยู่ ไม่มีผู้รู้
 ตระหนักนาม แลโคตร ตั้สมา เหตุทั้งนั้น พระอานนทเถรเจ้า
 จึงได้กล่าว ว่า อัญญาทรา เทวตา แปลว่า เทพยดา องค์
 ไตองค์หนึ่งทั้งนี้ คำซึ่งเรียกว่า เทวตานี้ เป็นสาธารณนาม
 เรียกทั่วทั้งฝ่ายหญิง แลฝ่ายชาย ในที่นี้ ท่าน ประสงค์
 กล่าว แต่ฝ่ายชาย คือ เทพยดา องค์นั้น เป็นเทวบุตร อภิก
 กัณเฑาะว์ รัศมี ในเมื่อปฐมยาม ราตรี กาลสิ้น ล่วง ตาม
 นาฬิกาแล้ว ก็ย่าง เข้าทุติยยาม สงัดเสียง ทารก ชาวบ้าน
 เทพยดา องค์นั้น มีฉวีวรรณ แสง กายเปล่ง เป็นแสง อินทนู ตู
 งามยิ่งนัก บันดาล พระเชตวัน วิหาร เสร็จสิ้น ทั้งแปด กว้าง
 ให้ โอภาส พรรณราย เรื่อง จารุญ จารัต ด้วย เทวฤทธิ์ รัศมี
 ให้สว่าง เป็นอัน เทียบ กัน ประทศ แสง พระจันทร์ แล พระ
 อาทิตย อัน อุกัฏ ประเทือง ทั่ว สกล แสง หล้า เยน ภควา
 เทนุปลังกมิ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เสด็จ สถิตย์ใน

ประเทศใด เทพยดา ก็เข้าไปใกล้ พระ องค์ ใน ประเทศ นั้น
 แด สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้านั้น อัน แดน สุรา สุ
 มนุษย์ ครุฑา พระยา นาค คน อรพ ทั้งหลาย ควร จะ เข้าไปใกล้
 พระ องค์ ด้วย เหตุการณ์ อันใด กล่าว คือ ปราตนา จะ ใครได้
 ซึ่ง อรรณ พิเศษ อัน ข้าพล ด้วยคุณ มี ประการ ต่าง ๆ อย่าง
 ประ หึง ว่า ต้น มหา พฤษพา ชาติ อันใหญ่ มี ดอกไม้ แด
 พวงผล อัน ข้าพล เสด็จ อยู่ต้น กาด เปน นิจ แด หมู่ บั๊กษา
 ทิชาชาติ ทั้งหลาย ย่อม พา กัน เข้าไปใกล้ ด้วย ปราตนา
 จะ ใคร่ บริโภค ซึ่ง พวง ผลอัน มี รสโอชา หวาน เทพยดา
 องค์ นั้น ก็ เข้าใกล้ พระ องค์ ด้วย เหตุ การณ์ อัน นั้น ครั้น
 เข้าไปใกล้ แต่ เพียง นั้น เห็น ว่า ยังมี ควร ก่อน อุปสังกมิต์ว่า
 จึงขยับเข้าไปให้ ใกล้ กว่าก่อนนั้น โดยพิเศษภอสมควร ถวาย
 อภิวันทนาการตโมธาน ทศนัชชวลิต เหนือ ศิโรต มางค์ มกุฏ
 แล้ว จึง สำเร็จ อริยา บถ ยืน สถิตยที่ ควร ข้าง หนึ่ง

ก็ แด เทพบุตร นั้น สำเร็จ อริยา บถ ใน ที่ ควร ข้าง หนึ่ง นั้น
 ยืน อย่างไร จึงได้ ชื่อ ว่า ยืน ใน ที่ ควร ข้าง หนึ่ง วิสัชนาว่า
 อิเม ฌัญฐานโทเส วิวัชเชตวา เทพยดา องค์ นั้น บริบูรณ์

ด้วยสุทุม มารยาท ยืนตีใน พระ พุทธ ศาสนา การจะ
 ต่อ สมเด็จ บรม ครู ถึง จะ ยืน อยู่ ก็ จริง แด แต่ ทว่า เว้น เสีย
 จากโทษ ที่ ยืน อยู่ ๖ ประการ น บัณฑิต คือไม่ ยืน
 ถับ นก ใน เบื้อง พระ ปฤษฎางค์ เมื่อ จะ ทรส เนื้อ ความ ด้วย
 ตน ทอด พระ เนตร ไป ไม่ เห็น หน้า หนึ่ง คือไม่ ยืน ทรง พระ
 ภาตร นก เมื่อ ทอด พระ เนตร แล ทั่วไป ทรง พระ เนตร
 กับ ทรง ตา ตน จะ ไม่ ประ สม ประ สาน กัน เนือง ๆ หนึ่ง คือ
 ไม่ ยืน ใกล้ พระ องค์ นก เกล็ด ออก กัด จะ เกิด โทษ ต้อง เข้า ใน
 บท อการจะ จะมี เปน เคารพ ใน พระ พุทธ องค์ หนึ่ง คือไม่
 ยืน ใกล้ พระ องค์ นก เมื่อ หลบ ความ สิ่งใด จะมี ได้ แจ้ง พระ กรรม
 หนัก หนึ่ง คือไม่ ยืน เห็น อสม เกล็ด ออก กัด ین กาย จะ พัง ไป
 กระทบ พระ นาสิก หนึ่ง คือไม่ ยืน ใน ประเทศ อัน สูง เปน ที่ ห้าม
 ไม่ ควร หนึ่ง เปน ๖ ประการ ดัง นี้ เทพดา เว้น จาก โทษ ที่
 ยืน ๖ ประการ แล้ว ก็ ยืน อย่าง นี้ และ ชื่อ ว่า ยืน ที่ ควร ข้าง หนึ่ง

กัศมา ปนาย อัญฐาติ เอว น นิสัทธิ มี คำ ปุจฉา
 ว่า เหตุ ทั้ง ๖ เทพดา นั้น จึง ได้ ยืน อยู่ อย่าง นี้ จะ นั่ง
 ลง ไม่ ได้ หรือ วิสัณหา ว่า ลหุ วิวั ทิ ตุกุ กาม ตาย เทพดา
 ไม่ นั่ง นั้น เหตุ กัด จะ ข้ำ เพราะ ตน ปราถนา จะ รื่น ถาม

แล้ว จะ ต่อกัน ไป เป็น อันเร็ว พลัน เทวตา หิ คำ ซึ่ง ว่า มา
 นี้ ก็ จริง อัน ธรรม เนียม เทพยตา ทั้งหลาย นั้น เมื่อ ชาติ วัณ
 เหตุ การณ์ อันใด อันหนึ่ง ซึ่ง มี มา แล้ว แด่ ตน ต้อง ลง มา
 ยิง มนุษย์ โลก แต่ ยัง ไกล อยู่ ประมาณ วัณ โยชน์ วัณ ระยะ ทาง
 มนุษย์ โลก ก็ ปราบ ฏ เป็น ปฏิภูณ แก่ เทพยตา ทั้งปวง โดย
 ปกติ เหตุ กลิ่น เหม็น แห่ง มนุษย์ นั้น พุ้ง ไป กระทบ
 ฆาน ประสาท ให้ แสง ฆนคิต แต่ ว่า จะ กลับ เสีย ยัง แล้ว ประ
 ทุ บุกตล แด แสง สอาด อัน เติร มา สู่ ประเทศ ที่ ถ้าย อูจ จาระ
 คิต แต่ จะ กลับ ไป เป็น อันเร็ว เหตุ ตั้ง นั้น เทพยตา นั้น จึง
 มา ยืน อยู่ มิ ไ้ นิ่ง ด้วย ปราบ ฏา จะ กระทำ กิจ อัน ตน มา
 ให้ เสร็จ แล้ว จะ ได้ กลับ ไป เป็น อัน พลัน อีก ประการ หนึ่ง
 เทพยตา ทั้งหลาย มิ ไ้ นิ่ง นั้น เพื่อ จะ บันเทา เสีย ซึ่ง วัณ
 กระวน กระวาย แห่ง อิริยาบถ มิ อัน ไป เป็น ต้น โส ปริสัสโม
 แล วัณ กระวน กระวาย นั้น จะ ไ้ มี แก่ เทพยตา ทั้งหลาย หา มิ ไ้
 กัส มา ปี น นิสัทธิ ก็ เหตุ ไฉน เทพบุตร นั้น จึง ไม่ นิ่ง เถา
 เย จ มหาสาวกา แท้จริง พระ มหา สาวก ใหญ่ ๆ ทั้งหลาย

เปน อัน มาก ย่อม แวดล้อม สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย
 เจ้า แล้ว ก็ นั่ง อยู่ เทพบุตร องค์ นั้น สนิบ ถือ ซึ่ง พระ
 มหา ศาวก ทั้งปวง นั้น อยู่ เหตุ ตั้ง นั้น จึง มี ไ้ นั่ง อธิ
 อีก ประการ หนึ่ง เถา เทพบุตร มี ไ้ นั่ง นั้น เหตุ เคารพ ใน
 สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เทวทาน หิ นิสีติตุกามาณ
 คำ ที่ ว่า มา นั้น จริง อยู่ ขรรคมตา ว่า เทพยดา ทั้งหลาย นั้น
 เมื่อ แด มี ความ ปราบดา เพื่อ จะ นั่ง แล้ว อาสนะ ก็ ย่อม
 บังเกิด ขึ้น ด้วย บุญญา นุภาพ แด เทพบุตร องค์ นั้น
 เมื่อ ไม่ ปราบดา ซึ่ง ทิพพาอาสน์ นั้น จึง มี ไ้ กระทำ ซึ่ง ดำริ
 จิตร ด้วย อัน จะ นั่ง จึง ไ้ สำเร็จ อริยาบถ ยืน ใน ที่ ควร ข้าง หนึ่ง
 ด้วย ประการ หนึ่ง เถกม้นันต์ จูฑาไซ ส่า เทวตา เทพยดา
 องค์ นั้น เบื้อง ว่า ตั้ง อริยาบถ ยืน ไว้ ด้วย เหตุ ทั้งหลาย
 ด้วย ประการ หนึ่ง แล้ว จึง กราบ ทูล สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ
 ภาควัย ด้วย คำ อัน ตน นิยม กำหนด ด้วย อักษร แด บท แด
 ผูก พัน ร้อย กรอง เปน คาถา ว่า พหุ เทวา มนุสสา จ
 เปน อาทิ ใน อัญญูฏฐา มหา สมัย สุตต อธิบาย ว่า เทพยดา
 ทั้งหลาย เจรจา กัน ด้วย มคธ ภาษ วิสัย ฉลาด ใน กิจ ที่ จะ

ผูกพัน สโลก คาลา บำเพ็ญ ด้วย อักษร คณะ ครู ลูก
 เจรจา กันโดย มาก เหตุตั้ง นั้น เทพยดา องค์นี้ จึง ทูลถาม
 มงคล เหตุ ด้วย คาลา คือ พุทฺธ เทวา มนุสฺสสา จ เป็นต้น
 ทัตถ พุทธิ อนิยमितสฺสชานิตฺเตโส ชุมมม บท ทั้งหลาย คือ
 บท พุทฺธ ใน คาลา คือ พุทฺธ เทวา มนุสฺสสา นั้น เป็น บท
 อัน แสดง ออก ซึ่ง สังขยา อัน กำหนด นิยม มิได้ เหตุ ตั้ง นั้น
 พระ อัญญาภา จารย เจ้า จึงได้ กล่าว คำ อธิบาย ว่า อเนกสทา
 อเนกสทสฺสสา อเนกสทสทสฺสสา แปล ว่า เทพยดา แล มนุสย์
 ทั้งหลาย มี ร้อย เป็น อัน มาก มี พัน เป็น อัน มาก มี แสน
 เป็น อัน มาก มิใช่ แต่ ร้อย เดียว แต่ พัน เดียว มิใช่ แต่
 แสน เดียว ใน บท คือ เทวานั้น มี อิตถ วิคคหะ ว่า ทิพฺพินฺติ
 เทวา แปลว่า เย สัตฺตา อันว่า สัตว์ ทั้งหลาย ไต ทิพฺพินฺติ
 ย่อม เถ่น อิติ เหตุ ตั้ง นั้น เถ สัตฺตา อันว่า สัตว์ ทั้งหลาย
 นั้น เทวา ชื่อว่า เทวา สัตฺตา อันว่า สัตว์ ทั้งหลาย เทวา
 เถ่น อธิบาย ว่า สัตว์ ทั้งหลาย ไต ย่อม เถ่น ด้วย บัญจกามคุณ
 ทั้งหลาย สัตว์ ทั้งหลาย นั้น ได้ นาม ชื่อว่า เทพยดา อิตฺตโน
 วา สิริยา ไซตฺตนิติ อีก นัย หนึ่ง ว่า สัตว์ ทั้งหลาย ไต ย่อม

รุ่งเรือง ด้วยศิริ แห่งตน สัตว์ทั้งหลายนั้นได้นามชื่อว่า
 เทวดา อปิง อีกประการหนึ่งซึ่งเรียกว่า เทวดา นั้น เทวดา
 มี ๓ ประการ คือ สมมุติ เทวดา ประการ ๑ คือ อุปบัติ เทวดา
 ประการ ๑ วิสุทธิ เทวดา ประการ ๑ เป็น ๓ ประการ ด้วยกัน
 ยถา อธิบาย ดังนี้ ยุติ ด้วย พระบาทว่า ทโย เทวา
 เทวดามี ๓ ประการ คือ สมมุติ เทวดา แล อุปบัติ เทวดา
 แล วิสุทธิ เทวดา ราชาโน บรม ภาระษัทร ทั้งหลาย ก็ดี นาง
 ภาระษัทร ชัถยราช เทวี ทั้งหลาย ก็ดี พระราช กุมาร กุมารี
 ทั้งหลาย ก็ดี สมมุติ เทวดา นาม ได้นามชื่อว่า สมมุติ เทวดา
 ตฤตตรีเทวดา เทพยดา ทั้งหลาย อันจาก สมมุติ เทวดา เหตุ
 ถือเอา อาศรัย ซึ่งเทพยดา ทั้งหลาย อันสถิตย์ ใน ชั้น จากุมหา
 ราชิกา เป็น ต้น อธิบาย ว่า ยก เสีย แต่ สมมุติ เทวดา แล้ว
 เทพยดา ทั้งหลาย อัน นอกนั้น ออกไป จำเดิม แต่ ชั้น จากุมหา
 ราชิกา เป็น อาทิ นั้น ได้นามชื่อว่า อุปบัติ เทพยดา ทั้งสิ้น พระ
 อรหันตะ บุคคล ทั้งหลาย ผู้ไกล จาก ข้าศึก คือ กิเลส และมี
 อาสวะ อันสิ้น จาก ชนธ สันดาน ๆ อัน บริสุทธิ พิเศษ จาก กิเลส
 ขรรณ ทั้งปวง นั้น วิสุทธิ เทวดา นาม ได้นามชื่อว่า วิสุทธิ

เทพยดา ชุมชุม เทพยดาทั้ง ๓ คือ สมมุติเทพยดา แล อุปัติ
 เทพยดา แล วิสัทธิเทพยดา นั้น ใน บท คือ พหูเทวา นี้
 พระอิศวรูกดาจารย์ เจ้า ประสงค์เอา อุปัติเทพยดา วิจิณัย
 มาใน บท คือ พหูเทวา เสรีจแต่เท่านี้

บัดนี้ จะได้ วิจิณัยใน บท คือ มนุสส์ตา สืบไป ใน บท
 มนุสส์ตา นั้น มี ยัตถ วิคคหะ ว่า มนุโนอบัจจันติ มนุสส์ตา
 ดังนี้ แปลความใน บท วิคคหะ ว่า เย สัตตา อันว่า
 สัตว์ทั้งหลายใด อบัจจํ เมะบุตฺตณัตตา เปน ลูก แล หลาน
 มนุโน แห่ง มนุโคตร อิติ เหตุทั้งนั้น เตะ สัตตา อันว่า
 สัตว์ทั้งหลายนั้น มนุสส์ตา ชื่อว่า มนุษย์ สัตตา อันว่า
 สัตว์ทั้งหลาย มนุสส์ตา เปน ลูก หลาน แห่ง มนุโคตร อธิบาย
 ว่า คำซึ่งเรียกว่า มนุษย์ ๆ นั้น เพราะว่า มนุษย์ทั้งหลาย
 นั้น เปน ลูก หลาน ของ ท้าว มนุษย พรหม บังเกิดขึ้น
 แต่ ท้าว มนุพรหม เปน ต้น เปน เติม มา ก่อน แล้วจึงได้บังเกิด
 สืบ บุตร แล นัตตา ต่อ ๆ กัน มา จึง เรียก นาม ว่า มนุษย์
 ไปราณา ปน ภณันติ ก็ แต่อาจารย์ทั้งหลายใน กาล ก่อน
 นั้น ย่อม กล่าว อธิบาย ว่า มนุสส์ต อุตฺตตัตตา มนุสส์ตา

ข้อ ซึ่ง สัตว์ ทั้งหลาย ได้ นาม ชื่อ ว่า มนุษย์ นั้น เพราะ ความ
 ที่มี ใจ อัน สูง แต่ บรรดา สัตว์ ทั้งหลาย ใน โลก นี้ สัตว์
 เหล่า ไต เหล่า หนึ่ง ซึ่ง จะ มี จิตร สูง ยิ่ง กว่า สัตว์ คือ มนุษย์ นี้
 หา มิ ได้ มนุษย์ พวก เดียว นี้ และ เปน สัตว์ มี จิตร อัน สูง ยิ่ง
 กว่า สัตว์ ทั้งปวง เถ จตุพพิชา แล สัตว์ คือ มนุษย์ ทั้งหลาย
 นั้น มี ประการ เปน ๔ พวก ๔ อย่าง คือ มนุษย์ ที่มี ประกิติ
 อยู่ใน ชมพูทวีป นี้ อย่าง หนึ่ง มนุษย์ ที่มี ประกิติ อยู่ใน อมร
 โคยาน ทวีป นั้น อย่าง หนึ่ง มนุษย์ ที่มี ประกิติ อยู่ใน อุตร
 กฤททวีป นั้น อย่าง หนึ่ง มนุษย์ ที่มี ประกิติ อยู่ใน บุพพวิเทห
 ทวีป นั้น อย่าง หนึ่ง เปน มนุษย์ ๔ อย่าง ดัง นั้น ก็ ใน
 บท คือ พหุเทวามนุสสนี้ เทพดา ประสงค์ เอา แต่ มนุษย์ ที่
 มี ประกิติ อยู่ใน ชมพู ทวีป นี้ พวก เดียว วินิจฉัย ใน บท คือ
 มนุสสนา เสรีฯ แต่ เท่านั้น

แต่นี้ จะ ได้ วินิจฉัย ใน บท คือ มังคลานิ อจินตยฺ เป็น ต้น
 จนถึง บท คือ พรัหิ มังคลมุตฺตมํ เปน ที่ สดุด สืบ ต่อ ไป ความ
 ว่า คาถา ซึ่ง เปน คำ เทพดา กราบ ทูล ถวาย นั้น ว่า พหุ เทวา
 มนุสสา ฯ มังคลานิ อจินตยฺ ฯ ๓ ฯ พรัหิ มังคลมุตฺตมํ

ทั้งนี้ อธิบาย ความใน คาถา ที่เทพยดา กราบ ทูล ถาม นั้น ว่า
 ภาณีเท ภควา ข้าแต่ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ ผู้สูง เทพยดา
 ทั้งหลาย มี เทพยดา อัน สถิตอยู่ ใน ชั้น จากุ มหา ราชิกเทวโลก
 เปน ต้น แด่ มนุษย์ ทั้งหลายใน สกล ชมพูทวีป นี้ ปราถนา
 ซึ่ง ศิริ สวัสดิภาพ คือ ธรรม อัน ดี เปน กุศล อัน มีผล เปน
 กุศล ใน อติภาพ ชั่วนี้ แด่ จะ บังเกิดใน อติภาพ ชั่ว หน้า ต่าง
 คน ต่าง คิด ซึ่ง การ ทั้งหลาย อัน เปน เหตุ ถึง ซึ่ง เจริญ สมบัติ
 แห่ง สัตว์ การอัน นี้ มีชื่อว่า มงคล เหตุ ดังนั้น ใน พระอัญญชูกถา
 ท่านไว้ พิเคราะห์ เปน กัตถุรูป กรณ สาธนะ ดังนี้ มงคลนี้ ตี
 อิมหิ สักกาทิ มังกลานิ แปล ว่า สัตว์ ทั้งหลาย ถึง ซึ่ง
 ความ เจริญ ด้วย การ ทั้งหลายนี้ เหตุใด เหตุ ดังนั้น การ
 ทั้งหลาย นั้น มังกลานิ ชื่อว่า มงคล ตก ว่า ไฉน ชื่อว่า
 มงคล นั้น เปน เหตุ ถึง ซึ่ง ความ เจริญ อธิบายว่า เหตุ
 ทั้งหลาย นี้ ยัง สัตว์ ให้ ได้ ซึ่ง ความ เจริญ เทพยดา ทูล ข้อ
 มงคล แห่ง ผู้สูง เทพยดา แด่ มนุษย์ ทั้งหลาย เปน คาถา ดังนี้ แล้ว
 จึง วอน ถาม ให้ ตรัส ข้อ มงคล สืบ ไป เต่าว่า พฐิติ มงคลมุตถัม
 ว่า สมเด็จพระ มหา ปรมาธิบดี เจ้า จึงโปรด ประทาน เทศนา ซึ่ง

การ อันหนึ่ง อัน เป็นเหตุ ถึง ซึ่ง ความเจริญ แห่งสัตว์ ชื่อ
ว่า มงคล อันเลิศ อาจ จะ นำมา ซึ่งสุขานุสุข คุณ ประโยชน์
ขึ้นให้สัตว์โลก มิได้เลือก หน้า ให้ ข้า พระพุทธเจ้า ทราบ
บัดนี้ ยอ คากาย อนุพัฑฒกัณณนา พรวณนา มา ด้วย
บท อัน เป็นลำดับ แห่ง คากาย ก็ เสร็จ แต่เท่านี้

ยอ ปน ปิณฑกัโถ ก็ แล เนื้อ ความ แห่ง บทอัน
อาจารย์ รวบ รวม เข้า มาไว้ใน ที่ แห่ง เดียว กัน นั้น ดังนี้ว่า
โส เทวปุกัโถ เทพบุตร องค์ นั้น เบื้อง ว่า เข้า มาสู่ สำนัก
แห่ง สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัยเจ้า แล้ว ก็ แล ดู หมู่ อมร
พรหมมินทร์ หมั่น จักรวาฬ อัน มาสไมสร สันนิบาต ประชุม กัน
ใน ห้อง จักรวาฬ อันนี้ เพื่อ จะ รับ พระ ราชทาน พัง มงคล
ปัญหา ห้อง จักรวาฬ นี้ กำหนด วัดได้ ล้าน สอง แสน สาม พัน
สี่ ร้อย ห้าสิบ โยชน์ นั้น เห็น เป็น คับ แคน นึก แน่น เนื่อง
ด้วย ชุมชุม อเนก นิกร อมร มหาพรหม พรังพร้อม ย่อมบันดาล
ด้วย เทว วิสัยฤทธิ นิฤมิตร กาย ให้ สะเอียด เป็น อนุ ประมาณ
ชิง แอม ชาติวิสัยสถิตยในที่มี โอกาส ภาจ อด ปลาย ขน ทวาย จามรี
เส้นหนึ่ง เป็น ประมาณ โอกาส น้อยเท่า นั้น เทพยดา อยู่

ได้ ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ องค์บ้าง ๓๐ องค์บ้าง
 ๔๐, ๕๐, ๖๐, ๗๐, ๘๐, ๙๐, องค์บ้าง
 ๑๐๐ องค์บ้าง ๑๐๐๐ องค์บ้าง ทั้งจักรวาลนี้
 อย่าง ประหนึ่งว่า ทหารหว่าน มีได้ ชัด แอ แต่ ถ้วน เหล่า
 เทพยดาทั้งปวง แวดล้อม สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย อัน
 ไพโรจน์โชติ ช่าง ด้วย น้อย นพพรวณรังสี สอง สว่าง ถ่วงดับ
 กลบ วัชมี เทพยดา แด มหา พรหม ทั้งหลาย แด ทรง นั่ง เหนือ
 พระ บวร พุทธเสาศน์ อัน ลาด แล้ว เป็น อัน ตี ถ่วง แด เห็น ทั้งนี้
 ด้วย อำนาจ ทิพ จักษุ ไซ้ จะ ได้ แค่ ถ่วง เห็น เท่านั้น หา มี ได้
 เทพยดา นั้น ถ่วง รู้ ข้อ ปฏิบัติ ทาริ ซึ่ง มงคล เหตุ แห่ง มนุษย์
 ชาว ชมพูทวีป ทั้งปวง อัน ยัง มา มี ทน ใน กาล นั้น ด้วย
 แล้ว จึง ถาม มงคล บัญชา แก่ สมเด็จพระ สรรพเชษฐ ผู้ทรง พระ
 ภาควัย เพื่อ จะ ถอน เสี้ย ซึ่ง บิน ยา อัน ยอก ใน ทรวง ออก กล่าว
 คือ วิจิตรกิจา แห่ง ผุ่ง เทพยดา แด มนุษย์ ทั้งหลาย จึง กล่าว
 ซึ่ง พระ คาถา ว่า

พหู เทวา มนุสสา จ	มังคลานิ อจินตยु
อาภังขมานา โสคตานิ	พริหิ มังคลมุกตานิ

ครั้งนี้ อัคราธิบายใน บาท พระ คาถา ว่า ภาณุเท ภคชา
 ข้า แต่พระ องค์ ผู้ทรง สวัสดิ์ภากย์ ผู้เจริญ ผู้เทพยดา
 แด มนุษย์ ทั้งหลาย เปน อัน มาก มา มี ความ ปราตนา มั่ง
 หมาย จ้านง หวัง ซึ่ง ความ สวัสดิ์ภากย์เจริญ ท่าน คน ต่าง
 ชวน กันคิด ข้อมงคล ทั้งหลาย มยา ปุณฺโณ ไช้ ทั้ง ข้า พระ องค์
 กราบ ทูล ถาม เพื่อ ความ อนุมิตี อำนวย ตาม แก่ เหล่า เทพยดา
 ทั้งหลาย แด ด้วย กิริยา ที่ จะ อนุเคราะห์ แก่ ผู้ มนุษย์ นิกร
 ทั้งหลาย ยี่ สัพเพสเมว อัมหากัม กรวม อันใด แด ได้
 นาม ชื่อ ว่า มงคล อัน อุดม สูง สุด เหตุ นำ มา ซึ่ง ประโยชน์
 อัน เกื้อกูล แด ความ สุข แก่ ข้า พระ พุทธ เจ้า เหล่า เทพยดา แด
 มนุษย์ ทั้งหลาย ทั้งปวง มี อยู่ บ้าง อนุก็มี บ้าง อุปาทาย ขอ พระ
 ผู้ มี พระ ภากย์ เจ้า ได้ ทรง พระกรุณา อนุเคราะห์ แก่ ข้า พระพุทธ
 เจ้า ไปรด ประทาน แดตง ข้อมงคล อัน อุดม นั้น ให้ ข้า
 พระ พุทธเจ้า ทราบ กระหม่อม ใน กาล บัด นี้ เหวเมต
 เทวปุตฺตัสส วาณํ สุตฺวา สมเด็จฯ พระ ผู้ทรง พระ ภากย์ เจ้า
 เบื้อง ว่า ได้ ทรง สติปัชฌา แห่ง เทพบุตร ทูล ถาม ข้อมงคล บัญชา
 ครั้งนี้ เมื่อ พระ องค์ จะ ทรง ตรัส วิสัชนา ข้อมงคล บัญชา

นั้น ก็กล่าว ซึ่ง พระ คาถา ๑๐ พระ คาถา มี อเสวนา
 ๑ พาลานํ เปน อาทินนี้ มีผู้รู้สัส โลกธัมเมติ เปน ที่สุด
 แด คาถา ทั้ง ๑๐ นั้นแสดงข้อมงคลนั้น เรื่อง ตามอันตัวได้ ๓๗
 ประการ จะ อธิบาย ข้อมงคลใน ประถม คาถา ดังนี้ก่อน ว่า

อเสวนา ๑ พาลานํ บัณฑิตทานัญญา เสวนา

บุชา ๑ บุชนียานํ เขตัมมังคลมุตฺตมํ

ใน ประถมคาถานี้ นับ ข้อมงคลได้ ๓ ประการ อเสวนา
 ๑ พาลานํ คือ มิได้คบหา ซึ่ง คน พาล ๑ บัณฑิตทานัญญา
 เสวนา คือ คบหา นักปราชญ์ ๑ บุชา ๑ บุชนียานํ คือ
 บุชา ซึ่ง วัตถุทั้งหลาย อัน ควร แก่ บุชา ๑ เปน ๓ ประการ
 ด้วยกัน ยา ๑ อเสวนา กิริยาที่ไม่ เสพย์ ซึ่ง คน พาล
 ทั้งหลาย อันใด ก็ดี ยา ๑ เสวนา กิริยาที่ เสพย์ซึ่ง
 นักปราชญ์ทั้งหลายใด ก็ดี ยา ๑ บุชา กิริยาที่ บุชา
 ซึ่ง วัตถุอัน ควร จะ บุชา อันใด ก็ดี คํ สัพพะ สัมปิณฺฑเตติว่า
 สมเด็จพระผู้ทรง พระภคย์ทรง ประมวลญ ซึ่ง มงคล ๓ ประการ
 ทั้ง หมด มีอันไม่ เสพย์ ซึ่ง คน พาล เปน กัน นั้น เข้า ด้วย กัน
 แล้ว จึง ตรัส เทศนา ด้วย บทว่า เขตัมมังคลมุตฺตมํ ดังนี้

ความว่า เทวเท ทูกร เทพตา ท่าน ชวน ชวาย แสงหา
 ซึ่งสิ่ง เป็น มงคล แล้ว มาถาม พระ ทถาคค ด้วย ถ้อยคำ
 ว่า พระ องค์ จง กล่าว ซึ่ง มงคล อัน อุดม ดังนี้ นี่ กรรม ๓
 ประการ มี ไม่ เสพย์ คน พาล เป็น ต้น นี่ ท่าน จง ถือ เอา ว่า
 เป็น อุดม มงคล เกิด อยมกิสต์สา คาถา ย ปทวณณนา
 พรวณนา มา ด้วย บท แห่ง คาถา คือ อเสวนา ๑ พาลานัน
 นี้ ก็ เสร็จ แต่ เท่านั้น

อีก ถวณณนา ปณ ก็ และ คาถา พรวณนา เนื้อ ความ
 แห่ง คาถา นั้น บัณฑิตย พึง รู้ ด้วย ประการ ดังนี้ ว่า สมเด็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ เจ้า ได้ ทรง สติ บั วาจา เทพยตา ทูล ถา ม
 มงคล ปัญญา ทั้ง พรวณนามา แล้ว นั้น แด พระ พุทธ องค์ ได้
 ทรง ตรัส ซึ่ง พระ คาถา วิตชันว่า อเสวนา ๑ พาลานัน
 ดังนี้ ซึ่งมี อธิบาย ตๆ กล่าว มา แล้ว ใน ที่ นี้ มี คำ วิตชัน
 ว่า จตุพพิชา กถา คำ ที่ จะ พึง กล่าว ใน ข้อ ปัญหานี้ มี
 อยู่ ๔ ประการ คือ บุจันติกถา ประการ ๑ คือ อปุจันติกถา
 ประการ ๑ ธานุสนธิกถา ประการ ๑ อนนุสนธิกถา ประการ ๑
 เปน ๔ ประการ ด้วย กัน ชุมมุกถา ๔ ประการ นั้น กถา คือ

ถ้อยคำ เปนที่ จะ กล่าวใน ข้อ ปัญหาอันบุคคลได้ถาม ในข้อ
 ปัญหาว่า ปุจฉามิ ท่ โคทม ข้าแต่พระโคทมเจ้าผู้ มี
 พระ ปัญญา ทรง ปัญญา หนา ตุฯ พ้น ผ่าน พระ ธรรมา ทัง ข้า
 พระ พุทธเจ้า ขอถาม พระ องค์ ดาวก ของ พระ องค์ กระทำ
 อย่างไร จึง จะ จัดได้ชื่อว่า กระทำดี เปน กรรม ทำ ประ โยชน์ให้
 สำเร็จ มีผู้ มาได้ถาม อันใด หรือ มีผู้ มา ทูลถาม ว่า
 กถา นุ ทวั มวติ ข้าแต่พระ องค์ผู้ นฤทุกข์ พระ องค์
 ข้าหมิ่ง ไชย ทัง ๔ นั้น ข้าหมิ่ง ได้ ด้วย ประการ ทัง ๓ ทัง นี้ ก็ดี
 อธิบาย ว่า ต่อ มีผู้ มา ทูลถาม เปน อาทิ ฉนี้ แล พระ พุทธเจ้า
 จึงได้ ทรง ทรวัด วิชานา นั้น ได้นาม ชื่อ ว่า ปุจฉิกถา แล กถา
 ถ้อยคำ อันใด บุคคล ผู้อื่น มิได้ ทูลถาม แล พระ องค์ ทรง ทรวัด
 วิชานา โดยอำนาจพระพุทธรธิยา ศรัยของพระองค์เอง ตุฯ คำว่า
 ยัม ปเร สุขโต อาหุ ททริยา อาหุ ทุภังโกโต ว่า บุคคลทั้งหลาย
 อัน กล่าวซึ่งถ้อย คำอันใด โดย ง่ายโดย สดวก ประกอบด้วยสุข
 ททริยา พระ ธิยาเจ้าทั้งหลาย กล่าว ซึ่ง ถ้อย คำ อันนั้น กล่าว
 ได้ โดยลำบาก โดยไม่ สดวก ประ กอบ ด้วย ทุกข์ พระ
 พุทธ องค์ ทรง ทรวัด โดย อำนาจ พระ พุทธ ธิยา ศรัย ของ

พระ องค์ โดย นัย เปน อาทิ ฉนี้ ถ้อย คำ นั้น ได้นาม ชื่อ ว่า
 อปฺปจฉิตกถา แล กถา ถ้อย คำ อันใด เปนไป กับ ด้วย อนุสนธิ
 คือ ประกอบ ด้วย ที่ ต่อ ติด เนื่อง กัน มิได้ขาด กถา อัน นั้น
 ได้ชื่อว่า สำนวนสนธิกถา เหตุฉวร พระ บาฬีว่า สัพพะปาปี
 พุทธธานิ กถา สนิทานาหิ ภิกขเว อัมมม เทเสมิ ทั้งนี้
 เปน ต้น ความว่า ภิกขเว ตูกร ภิกษุทั้งหลาย กถา
 ถ้อย คำทั้งปวง แห่งสมเด็จ พระ พุทธเจ้าทั้งหลาย นั้น เปน กถา
 ถ้อย คำ ประกอบ ด้วย เหตุ พระ ตถาคต จะ แสดง ชวรม
 เทศนา แก่ท่าน ทั้งหลาย กถา อย่าง นี้ เรียกว่า สำนวนสนธิ กถา
 แล อนุสนธิ กถา นั้น ใน พระ พุทธ ศาสนา นี้จะได้มี หา
 มิได้ เหวมคาสุ กถาสุ ชุมมกถา ทั้งหลาย ๔ ประการ
 นั้น กถา ถ้อย คำที่ เทวทูต กล่าว แก่สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระ
 ภาคว์ ๆ ทรง ทวีต พยากรณ์ อย่างนี้ ชื่อว่า อปฺปจฉิต กถา
 เพราะว่า วาจา นั้น สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระ ภาคว์ ทวีต เทศนา
 ยัญญ ยถา เจโก ปุริโส ก็แลและ กถา ถ้อย คำอันใด อัน
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคว์ ทวีต เทศนาว่า กิริยา ที่มิได้
 เสนอซึ่ง คน พลาด จักได้ชื่อว่า อุกม มงคณ นั้น มีอาการ ๔

บุรุษผู้ฉลาดในหนทาง มีคฤหัสถ์ กุสโล ธรรมตาว่า
 บุรุษอื่นฉลาดในหนทางนั้น เมื่อและมีผู้ที่มีใ้รู้มรคา
 มาถามหาหนทาง ก็ยอม บอก มรคาที่ควร จะพึงละ
 พึ่ง เว้น นั้น เสีย ก่อน แล้ว จึง ค่อย บอก มรคาที่ ควร จะ พึ่ง
 ถือ เอา นั้น ต่อ เมื่อ ภาย หลัง ดัง นี้ ว่า อตุกัสมีนาม ชฺวาเน
 เทวธาปโด ใน ที่มี ชื่อ โพน นั้น มี มรคา เป็น สอง เพร้ง อยู่
 ท่าน จง ละ มรคา ข้าง เบื้อง ซ้าย เสีย แล้ว จึง ถือเอา มรคา
 ที่ ควร แยก ไป ข้าง ขวา ยถา อัน นี้ และ มี อุปมา อัน ไค
 เสวทิพฺพาเสวทิพฺเพสุ ชุมนฺม คน พาล แด คน เป็น นัก ปราชญ์
 ทั้งหลาย ที่ บุคคล ควร จะ พึ่ง เสพย์ แต่ไม่ควรจะ พึ่ง เสพย์ นั้น
 สมเด็จพระผู้ ทรงพระ ภาควัยเจ้า ก็ทรงบอกซึ่งบุคคลที่ไม่ควร จะ
 พึ่ง เสพย์ คือ คน พาล นั้น เสีย ก่อน แล้ว จึง บอก ซึ่ง บุคคล ที่
 จะ พึ่ง เสพย์ คือนักปราชญ์ นั้นต่อเมื่อภายหลัง เหว่ เมาะถลา
 อัน นี้ ก็มี อุปมา เหมือน ฉนั้น มีคคฤสุตปฺริสสติโส แท้
 ๆ สมเด็จพระผู้ มี พระภาควัยเจ้า นั้น มีอาการเสมอด้วย
 วิชาห ข้อ ซึ่ง พรวณนา มา ฉนี้

คราวที่เทศนา แก่พระ ภิกษุทั้งหลายว่า ปุริโส มัคคกุตโลติโข
 ภิกขเว ทถาคคัสสเสถ อธิวานํ อวหโต สัมมาสัมพุทฺธัสส
 ทังนี้ ความว่า ภิกขเว ตูกร ภิกษุทั้งหลาย คำว่าบุรุษผู้
 ฉลาดใน มรคา กระนี้ เป็นชื่อ แห่ง พระ ทถาคค ผู้ อรหันต สัมมา
 สัมพุทฺธ เจ้า แท้จริง โส หิ กุตโล มีคำรับว่าจริงอยู่
 สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัยองค์ อรหันต สัมมา สัมพุทฺธ เจ้า นี้
 พระองค์ เป็น ผู้ทรง ไก่สอดภาพ ความ เป็น ผู้ฉลาด ซึ่ง ประโยชน์
 ในโลกนี้ แล ฉลาด ซึ่ง ประโยชน์ ในโลกหน้า ฉลาดใน
 ที่อื่น เป็น ที่ อยู่แห่ง มัจจุราช คือ กรรม ชาติ เป็น เหตุตาย
 แล ฉลาดใน ที่อื่น ไซ้ ที่ อยู่แห่ง มัจจุราช คือ กรรม ชาติ อัน
 ไม่ รู้ตายได้ แก่ พระ นฤพาน อัมฤตย ธรรม แล ฉลาดใน ที่
 อัน เป็น ที่ อยู่แห่ง มาร มี เทวบุตรมาร เป็น ชาติ แล ฉลาดใน
 ที่อื่น ไซ้ ที่ อยู่แห่ง เทวบุตรมาร เป็น ชาติ ปฐุมํ อเสวิตัพพํ
 เหตุใด เหตุ ทั้งนั้น เมื่อ พระ พุทฺธ องค์ จะ ทรงบอก ซึ่ง บุคคล
 อันไม่ ควร จะ พังสเปพย์ คือ คน พาล นั้น ก่อน จึงได้

คราวที่ พระ คาถาว่า คเส...

ใต้ทรงตวัดซึ่ง พระ ศาสดาว่า บัณฑิตท่านนี้ฯ เสวนา ดังนี้
 ต่อ ภาย หลัง แท้จริง คน พาล ทั้งหลาย อัน บุคคลไม่ควร จะ
 ฟัง เสพย์ แต่ไม่ควร จะ ฟังเขาไป นั่งโกธนั่ง ชิต ก่อน นั้น
 เปรียบ ประหนึ่ง มรคา อัน บุคคล ฟัง ละ ฟัง เว้น เสีย ก่อน
 ฉะนั้น คเหตัพพมคโควีย บัณฑิตย ชาติ บุคคล ควร จะ ฟัง
 เสพย์ แต่ ควร เพื่อ จะ เข้าไป นั่งโกธนั่ง ชิตนั้น เปรียบ
 เหมือน ว่ามรคาอันบุคคล ฟังถือ เอาท่อเมื่อ ภายหลังนั้น ก็ตีมา
 ปน ภาควา มังคล์ กเถณ์เตน มีคำปุจฉาว่า สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้า เมื่อ พระ องค์ ทรงแสดง ซึ่ง ข้อ มงคล
 นั้น เหตุไฉน จึงได้ทรงตวัด เทศนา แสดง ซึ่ง กิริยาที่ไม่ให้
 เสพย์ ซึ่ง คน พาล แต่ให้ เสพย์ ซึ่ง บุคคล ผู้เป็น บัณฑิตย
 ก่อน กว่า ข้อ มงคล อื่น ๆ มีคำวิสัชนาว่า เทวมนุสส์ดา
 เหล่า เทพยดา แล มนุษย์ ทั้งหลาย ต่างคนต่างถือ ซึ่ง มงคล
 ชุมชุม มงคล ทั้งหลาย ๓ ประการ มีทิวรรู มงคล เป็น ต้น
 แต่ ต่าง คน ต่าง ถือ ซึ่งทิวรรู มงคล กล่าวคือ ข้อ มงคลนี้ ก็
 เพราะ ด้วย กิริยา ที่เสพย์ ซึ่ง คน พาล อัน หา บัญญา มิได้ มี

๖๖ มังคลิกะบุรุษ เป็นเดิมมา ๓๖ ๑ มังคล์ ก็กิริยา
 ที่เสพยาซึ่งคนพาลนั้นหาเป็นมงคลไม่ ทั้งมา เหตุการณ์นั้น
 สมเด็จพระผู้ทรง พระภักย์เจ้า เมื่อ พระองค์ จะ ทรง ทิเตียน
 ซึ่ง กิริยา ที่สังคีต ะ ระคนพร้อมด้วยบุคคลอื่น ใช้กัถยานมित्र
 มีจิตรไม่ งามไม่ เป็น กุศล เป็น บุคคล หักราญ เสียซึ่ง ประโยชน์
 ในอิธ โลก แด ปร โลก แด จะ ธรรมเสริญ กิริยา ที่ ระคน
 พร้อม ด้วย กัถยานมित्र เป็น คน มีจิตร งาม จิตร เป็น กุศล
 เป็น บุคคล นำ มาซึ่ง ประโยชน์ ใน โลก นี้ แด โลก หน้า จึงได้
 ทรง เทศนา แสดง ซึ่ง กิริยา ที่ไม่ เสพยา ซึ่ง คน พาล แด แสดง
 ซึ่ง กิริยา ที่ เสพยา ซึ่ง นักปราชญ์ ที่ ว่า เป็น มงคล ก่อน กว่า
 มงคลอื่น ๆ นั้น ทัก ฤ พาลา นาม ชุมชุมชน สอง
 จำพวก คือ คน พาล แด นักปราชญ์ นั้น ชน ทั้งหลาย เหล่า ไค
 เหล่าหนึ่ง มา ประกอบ พร้อม ด้วย อกุศล กรรม บถ ๓๐
 ประการ มี ปาณาติมาต เป็น ต้น ชน ทั้งหลาย เหล่า นั้น
 ได้ซึ่งบุญญัตติ ไหวหาชื่อว่าคนพาล เตะ ที่หากาเวหิ ชานิตัพพา
 แด ชน ทั้งหลาย ซึ่งได้ นาม ชื่อ ว่า คน พาล นั้น บุคคล ทั้งปวง
 จะ พึง รู้จัก ว่า เป็น คน พาล แน่นั้น ย่อม รู้ ด้วย อากา

ทั้ง ๓ ประการ สม ด้วย พระ พุทธภาสิต บริหาร ทวีต เทศนา
ไว้ ใน พาด บันฑิต สุตร นี้ว่า ที่นิมานิ ภิกขเว พาดสัต
พาดลักขณานิ ตูกร ภิกษุทั้งหลาย อรรพชาติ ๓ ประการ
คือ ลักษณะ ๑ นิมิตร ๑ อุปทาน ๑ ทั้ง ๓ ประการ นี้
เป็นของแห่งคนพาด กถมานิ ที่นิ แด อรรพชาติ ๓ ประการ
นั้น เป็น ดัง ฤา อรรพชาติ ๓ ประการ นั้น หรือ คือ คน
พาดในโลกนี้ ย่อม คิด ซึ่ง มโน ทุจวิต ๓ นั้น ๑ คือ
คน พาดใน โลกนี้ ย่อม กล่าว ซึ่ง วจี ทุจวิต ๔ นั้น ๑ คือ
คน พาดใน โลกนี้ ย่อม กระทำ กาย กรรม ๓ นั้น ๑ สิริ
เป็น ๓ ประการ ลักษณะ นั้น คือ มโน ทุจวิต นิมิตร นั้น
คือ วจี ทุจวิต อุปทาน นั้น คือ กาย ทุจวิต ทุจวิต ทั้ง ๓
ประการนี้เป็นของแห่งคนพาด มิได้ เป็น ของ แห่ง นักปราชญ์
ตูกร ภิกษุทั้งหลาย อากา ทั้ง ๓ ประการ นี้ และ ย่อม ส่อ คน
จะให้ บุคคล รู้ จัก ชัด ว่า เป็น คน พาด บุคคล ทั้งปวง จะ รู้
จัก จำได้ ถนัด ซึ่ง คน พาด ก็ เพราะ อากา ทั้ง ๓ ประการ
นี้ อปปี อีก ประการ หนึ่ง ครุทั้ง ๔ มี บุรณ ถัสสป เป็น ต้น
แถม ทั้ง หลายนั่น มี เทวทัต แด โภกาณิก แด กุโม รกติสสะ แด

สมุททที ผู้เป็น บุตร แห่ง นาง ชันฑาทะวี แด่ นาง จิณฺจมาณวิกา
 เป็น อาติ นั้น ก็ดี แด่ พี่ชาย ของ ที่สวาทัสสะ แต่ ใน อดีตกาล
 นั้น ก็ดี แด่ สัตว์ ทั้งหลาย อัน เป็น ผู้ มี สภาวะ ปาน ดัง นี้ ก็ดี
 แด่ สัตว์ ทั้งหลาย เหล่า นี้ นักปราชญ์ พึง รู้ เกิดว่า ได้ นาม ว่า
 เป็น คน พาล เหมือน กัน แด่ คน พาล ทั้งหลาย เหล่า นั้น
 ย่อม ทำ คน แด่ ทำ ชน ทั้งหลาย ที่ กระทำ ตาม ถ้อย คำ แห่ง คน
 นั้น ให้ พิณาส ฉิบ หาย ด้วย กรรม ที่ คน ถือ เอา ไม่ ดี มี
 ครอบงำ ครอบงำ ถึง อัน ถูก จำ เติม แต่ ที่ อยู่ แห่ง คน แด่ ยัง ประเทศ
 ที่อื่น ให้ พิณาส ฉิบ หาย ฉะนั้น ชื่อ ว่า คน พาล ทั้งหลาย ย่อม
 ยัง คน แด่ คน ทั้งหลาย อันอื่น กระทำตาม ถ้อย คำ แห่ง คน ให้ พิณาส
 ฉิบ หาย นั้น ๑ หนึ่ง พี่ชาย ของ ที่สวาทัสสะ แด่ ธรรมกุต ห้า
 ร้อย อัน ชอบใจ ซึ่ง ติฏฐิ ของ พี่ชาย ของ เจ้า ที่สวาทัสสะ นั้น พี่
 ชาย ของ เจ้า ที่สวาทัสสะ นั้น จุติ จาก อุตตภาพ ที่ เป็น มนุสส्य แล้ว
 ตก ลง ไป ใน มหานรก มี อุตตภาพ ร่างกาย ประมาณ ได้ ๖๐ โยชน์
 นอน อุต ตาน ภาพ หงาย อยู่ สิ้น ๔ พุท อัน ตระ ใหม่ อยู่ ใน มหานรก
 นั้น หนึ่ง ชน ทั้งหลาย ที่ ชอบ ติฏฐิ พี่ชาย ของ เจ้า ที่สวาทัสสะ นั้น
 เจ้า นับ ธรรมกุต ได้ ถึง ๕๐๐ ธรรมกุต ก็ ลง ไป อุนทิ

บังเกิดใน มหา นรก เพลิง นรก ย่อมไหม้เผาให้ ได้ ความ
 ลำบาก เวทนา ถึง ซึ่ง ภาวะ เป็นเพื่อน แห่ง พี่ชาย ของ เจ้า
 ที่ฉวิทตฺส นั้น ดุเดือด เจ็บ แท้จริง คำอื่น นี้ ยุติ ด้วย วาร พระ
 ภาพี อัน สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์เจ้า ตรีศ ไปรต ประทานพระ
 สธรรม เทศนา แก่ พระ ภิกษุ ทั้งหลายว่า เสยฺยถาปี ภิกฺขเว
 นพาคาโร वा तिनาคाโร वा अक्षिपति तौ तुกร भिक्षु
 ทั้งหลาย เรือน อัน บุคคล กระทำ ด้วยไม้ อ้อ แด่ไม้ ไผ่ ก็ ดี
 เรือน อัน บุคคล กระทำ ด้วย หนุ่ย มุง แด่ บัง ด้วย หนุ่ย แด่
 ใบไม้ ก็ ดี อัน เพลิง หากติด ขึ้น ลุก รุ่ง เรือง จำ เติม แต่ ต้น
 นั้น แล้ว เพลิง นั้น ก็ ย่อม ลุก ตาม ไป ไหม้ เผา ซึ่ง กุฎาคาร
 เรือน ยอด ทั้งหลาย ที่ บุคคล ฉาบ ทา โบก ด้วย ปูน เปน อัน ตี
 ทั้ง ภายใน แด่ ภายนอก มี บาน ประตู แด่ หน้า ต่าง อัน ชิด
 สนิท มี บาน อัน ปิด เปน อัน ตี หา ที่ จะ เข้า ไป แห่ง สม มี ได้
 นั้น ให้ พินาศ ฉิบ หาย ไป เสยฺยถาปี แม้ มี อุปมา นั้น ไต
 เหวเมวไฮ ภิกฺขเว ยานิกานิจิ ภยานิ ตุกร ภิกษุ ทั้งหลาย
 ภัย ทั้งหลาย อัน ไต อัน หนึ่ง เมื่อ จะบังเกิด ก็ย่อมบังเกิดขึ้นแต่
 สำนัก แห่ง คน พาล พวก เดียว จะ ได้ บังเกิด แต่ สำนัก แห่ง

นักปราชญ์หา มิได้' เยเกจิ อุบัติทวา หนึ่ง อุบัติวันตราย อัน
 ไต อันหนึ่ง ก็ ดี เยเกจิ อุปัสคคา สะเตยต จัญไร ภัย
 อุบัติทวะ ทั้งหลาย อัน ไท อันหนึ่ง ก็ ดี เมื่อ จะ บังเกิด ก็ ย่อม
 บังเกิด แต่สำนัก แห่ง คน พาด จะได้บังเกิด แต่สำนัก แห่ง
 นักปราชญ์หา มิได้' อิติโฆ ภิกขเว สัมปฏิกายิ พาโต
 ตูกร ภิกษุทั้งหลาย คน พาด นั้น เปน บุคคล ประกอบ ด้วยภัย
 บัณฑิตย ชาติ นั้น เปน บุคคล หาภัย มิได้' คน พาด ประกอบ
 ด้วย อุบัติวันตราย บัณฑิตย หา อุบัติวันตราย มิได้' คน พาด
 ประกอบ ด้วย สะเตยต จัญไร ภัย อุบัติทวะ บัณฑิตย หา สะเตยต
 จัญไร ภัย อุบัติทวะ มิได้' ด้วย ประการ ฉนี้ แท้จริง อนึ่ง
 อีก ประการ หนึ่ง เถา' คน พาด นั้น เช่น กัน กับ ปลา เน่า' คน
 ที่ ต้อง เสพพ' ด้วย คน พาด นั้น เช่น กับ ด้วย ใบไม้ ใบ หญ้า ภา
 อัน ห่อ ซึ่ง ปลา เน่า' คน พาด นั้น ถึง ซึ่ง ภาวะ อัน วิญญู ชน
 ผู้รู้ พิเศษ จะ พึง ทั้ง เสีย สละ เสีย ก็ ดี ซึ่ง ภาวะ อัน ผู้รู้
 พิเศษ ทั้งหลาย พึง เกิดย' ก็ ดี ซึ่ง คำอธิบาย ดัง นี้ ยุก
 ด้วย วาร พระ บาที ว่า

ปฐิมำจัน กุศลเคน

โย นโร อุปนัยหิ

กุตสปี ปุติ วายนัตติ

เอว พาลูปเสวนา

ดังนี้ ความว่านรชนจำพวกใดเข้าไป ผูกพัน ห่อหุ้ม ซึ่ง ปลา
 นำไว้ ด้วยใบ แห่ง หญ้าคา ๆ ก็ พลอย นำ พลอย เหม็น มี กลิ่น
 อัน ฟุ้ง ไปฉัันใด ก็ ตี พาลูปเสวนา กิริยาที่เข้าไป เสพย์ ซึ่ง
 คน พาล ๆ ก็ ย่อม ทำ ผู้เข้าไป เสพย์ ให้ เปน พาล ด้วย ฉัันนั้น
 อภิกตัมบัณฑิตโต พระ อภิกตัมบัณฑิตยฺ ทานส บรม โพธิสัตว์เจ้า
 เมื่อ ท้าว สกนทร เทวราช จะ ประสาท ประสิทธิ์ พระ พร ถวายนั้น
 ได้ มี วาจา กล่าว คาถา ขอ พระ พร แต่ สมเด็จ อัมรินทร์ ธิราช
 นั้น ว่า พาล น บัณฑิต น สุณ เปนอาตมนี้ มีเนื้อความ
 ใน พระคาถาว่า สักก ข้าแต่ท้าว สกนทร เทวราช ขอให้
 ข้าพเจ้า อย่า รู้ อย่า พม อย่า เห็น ซึ่ง คน พาล อย่าให้รู้ได้
 ยินได้ ฟัง ชาว คราว คน พาล แล อย่า ฟัง ได้ อยู่ ร่วม สไมสร
 สักวาศ ด้วย คน พาล แล อย่า ฟัง ให้ ได้ กระทำ ซึ่ง ถ้อย คำ
 ปราไสย สนทนา เจรจา กัน กับ ด้วย คน พาล แล อย่า ฟัง ให้
 รู้ ชอบใจ ซึ่ง คน พาล แล อย่าได้ รู้ ชอบใจ ใน สมัย ถักติ ของ
 คน พาล นั้น เลย สมเด็จ อัมรินทร์ ธิราช จึง มี เทว ปุณา ตรีธรรมา

พระคาบสด้วยบาทพระคาถาว่า ก็ นู เต อกร์ พาได้
 เปนอาทิตยนี้ เนื้อความว่า กัสสป ข้าแต่พระคาบสผู้เป็น
 กัสสปโคตร ทั้งข้าพเจ้า ขอถามพระผู้เป็นเจ้า ๆ จงกล่าว
 ซึ่งเหตุก่อน คนพาลกระทำซึ่งสิ่งไรให้แก่ผู้เป็นเจ้า หรือ
 ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นกัสสปโคตร ผู้เป็นเจ้ามีความจำนง
 ปราถนายิ่งนัก ซึ่งกิริยาที่ไม่ชอบพบขอเห็นคนพาลนั้น
 ด้วยเหตุผลเป็นประการใด ผู้เป็นเจ้าจงบอกซึ่งเหตุอัน
 นี้แก่ข้าพเจ้าก่อน พระอภิกขิตคาบสบรมโพธิสัตว์เจ้าเมื่อ
 จะบอกเหตุอันนั้น ก็กล่าวเป็นบาทพระคาถาว่า อนน
 ทยติ ทุมฺเมโธ เปนอาทิตยนี้ อตถาธิบายในบาทพระคาถา
 ว่า ทุมฺเมโธ คนพาลผู้หาบุญญา มิได้ นั้น ย่อมนำไปซึ่ง
 กรรมอันบัณฑิตยบุคคล มิพึงนำไป แล ย่อมประกอบกิจ
 ในอันใช้ธุระ ทุนฺนโย คนพาลผู้หาบุญญา มิได้ นั้น อัน
 บัณฑิตยบุคคล จะ พึงแนะ นำส่งสอนได้ เปนอันยาก และ
 มิได้ เปนบุคคลอันประเสริฐ สัมมา วุฑฺฒิต ๑ กุปฺปติ
 หนึ่งคนพาลหาบุญญา มิได้ นั้น บุคคลจะ ว่า กล่าว
 ส่งสอนแก่ ไทยทีไธยชอบประการใด ก็ย่อมพิโรธเคือง

ชัด แค่นั้น มิได้อ่อน น้อม ยอม รับ โอวาท วินัย ไส น
 ชานาคิ คน พาล หา บัญญา มิได้นั้น ย่อมไม่ รู้จัก ซึ่ง
 อาจารย์วินัย สิ่งใด สิ่งหนึ่ง อทิสฺสณํ ข้าแต่ ท้าวสกินทร
 เทวราช กิริยา ที่ไม่ คบ ไม่ เห็น ซึ่ง คน พาล นั้น สุนทร ภาพ ดี
 ยิ่งนัก ได้ ชื่อ ว่า เปน กรรม ทำ ประโยชน์ ให้ สำเร็จ พระ
 องค์ จง ทรง ทราบ พระ ญาณ ด้วย ประการ ดัง นี้ เหว่ ภควา
 สัพพะปาภาเรน พาลูปเสวนํ ครหัน โท สมเด็จ พระ ผู้ ทรง
 พระ ภาควัย เจ้า เมื่อ พระ องค์ ทรง ทิเตียน ซึ่ง กิริยา ที่ ต้อง เสพย์
 คบ หา ซึ่ง คน พาล โดย อาการ ทั้ง ปวง ด้วย ประการ ฉนี้ แล้ว
 จึง มี พระ พุทธ ฐิกาทวิสฺส ว่า กิริยา ที่ ไม่ เสพย์ ซึ่ง คน พาล
 ทั้ง หลาย นั้น มังคล จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ ๑ มี
 พระ พุทธ ฐิกาทวิสฺส ฉนี้ แล้ว เมื่อ จะ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง กิริยา
 ที่ ต้อง เสพย์ คบ หา ซึ่ง นักปราชญ์ ก็มี พระ พระพุทธ ฐิกาทวิสฺส
 ซึ่ง พระ คาถา ว่า บัณฺฑิตานัญญา เสวนา ดัง นี้ แด เนื้อ
 ความ ใน กระแส พระ พุทธ ฐิกานัน ว่า เยเกจิ สัตถา สรรพ
 สัตว์ ทั้ง หลาย เหล่า ไต เหล่า หนึ่ง มา ประ กอบ พร้อม ด้วย คลอง

แห่ง กรรมอื่น เปน กุศล ๑๐ ประการ มี เว้น จาก ปาณาติบาต
 เปน ต้น แล้ว บัณฑิตา นาม สัตว์ ทั้งหลาย เหล่านั้น ได้ นาม
 ชื่อ ว่า เปน นัก ปราชญ์ แล นักปราชญ์ ทั้งหลาย อัน บุคคล
 จะ พึง รู้จัก จำได้ ถนัด ว่า เปน นักปราชญ์ แท้ นั้น ก็ พึง รู้
 จำได้ ด้วย อาการ ทั้งหลาย สาม ยถา สม ด้วย พระ พุทธ
 ฐึกา ที่ ตรัส เทศนา ไว้ ใน พาด บัณฑิตสูตร ว่า ตัณณมานิ
 ภิกขเว บัณฑิตัสส บัณฑิตักขันณานิ เปน ต้น ดังนี้ เนื้อ
 ความว่า ภิกขเว ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย ธรรมชาติ ๓ ประการ
 คือ ลักษณะ ๑ นิมิตร ๑ อุปทาน ๑ ทั้ง ๓ ประการ นี้ เปน
 ของ แห่ง นักปราชญ์ แล ธรรมชาติ ๓ ประการ นั้น เปน
 ดัง ฤๅ ธรรมชาติ ๓ ประการ นั้น คือ นักปราชญ์ ใน โลก
 นี้ แม้ มี ความ ดำริ สิ่งใด ก็ ย่อม ดำริ ด้วย มโน สุจริต ๓
 มี เว้น จาก โลก เปน ต้น ๑ คือ นักปราชญ์ ใน โลก นี้ แม้ กล่าว
 สิ่งใด ก็ ย่อม กล่าว ด้วย วจีสุจริต ๔ มี เว้น จาก มุสาวาท เปน ต้น ๑
 คือ นัก ปราชญ์ ใน โลก นี้ แม้ กระทำ การ สิ่งใด ก็ ย่อม กระทำ
 ด้วย กายสุจริต ๓ มี เว้น จาก ปาณาติบาต เปน ต้น ๑ อธิบาย
 ว่า ลักษณะ นั้น คือ มโนสุจริต เปน ลักษณะ ต่อ คน ให้ ชน

ทั้งปวง ถ่วงรู้ประจักษ์ว่า เป็น นักปราชญ์ นิมิตร นั้น คือ
 วจีสุรจิต เป็น เหตุ จะให้ชนทั้งหลาย หมายได้ ว่า เป็น นักปราชญ์
 อปทาน นั้น คือ กายสุรจิต เป็น จารึกแห่ง นักปราชญ์ มิได้
 ชาติ จาก สันดาน โดย ธรรมดา กุศล วัชระ ทั้งหลาย อากา
 รทั้งสาม ประการ นี้ เป็น ของแห่ง นักปราชญ์ บุคคล ทั้งปวง
 จะ พึง รู้ จัก ซึ่ง นักปราชญ์ ทั้งหลาย ว่า เป็น นักปราชญ์ แท้ นั้น
 ก็ พึง รู้ จัก จำได้ ด้วย อากา รทั้งสาม ประการ นี้ อปิง อีก
 ประการ หนึ่ง เถา สมเด็จ พระ พุทธเจ้า แด พระ บัณฑิต โภธิเจ้า
 พระ มหา สวาก ทั้ง ๘๐ พระ องค์ มี พระ มหา สารีบุตรเถร เจ้า
 เป็น ประธาน ก็ ที่ แด พระ สวาก ทั้งหลาย อื่น นอก จาก
 พระ อัสติ มหา สวาก ก็ ที่ แด ชน ทั้งหลาย อื่น อีก มี ศาสตรา
 ชื่อ สุนะตะ แด มหา โควินทพราหมณ์ แด พระ วิชิต บัณฑิต
 แด สรังกคตาส แด มโหสถ บรม โภธิสัตว์ พระยาสุตโตสม
 ราช พระยาเนมิ ราช แด อโยธย กุมาร แด อภิตต บัณฑิต
 เป็น ต้น นั้น ก็ ที่ ชน ทั้งหลาย เหล่า นี้ บัณฑิต ผู้ ปรินิพพาน พึง
 รู้ เกิด ว่า เป็น นัก ปราชญ์ เตะ ภาเย วิย วัชระ แด ชน
 ทั้งหลาย ซึ่ง ได้นำมา เรียก ว่า นักปราชญ์ นั้น มี อากา ร ๓ อย่าง

ว่า รักษาไว้ ซึ่ง ภัย ทั้งหลาย มิฉะนั้น ประทุ ประทีป เทียนได้
 อัน บุคคล ตามไว้ ใน ที่ มีต มิฉะนั้น ประ ทุ กิริยาที่ใด ซึ่ง
 อันนะปนาหาร เข้า แลน้ำ เปน อาทิ ใน ขณะ เมื่อ ความ ลำบาก
 มี ความ หยากเข้า หยากน้ำ เปนต้น หาก ครอบ งำ ฉะนั้น อดีต ใน
 วจนกรวน แล ชนผู้ เปน นักปราชญ์ ทั้งหลาย นั้น ย่อม เปน ผู้
 สามารถ อาจ หาญ เพื่อ จะ จัด ตั้ง ได้ ซึ่ง สรรพ ภัย แล ยับทั่ว
 ทราย สะเตียต จัญไร ทั้งปวง แห่ง ชน ทั้งหลาย บรรดา ที่
 กระทำ ตาม โอวาท ถ้อย คำ แห่ง ตน นั้น ตถาหิ มีคำรับสมอ้าง
 เข้า มา ว่า จริง ฉะนั้น เทพยตา แล มนุษย์ ทั้งหลาย เปน
 อัน มาก เปน อสังเขยยา อปริมาณา เหลือ ที่ จะ นับ จะ ประ
 มาณได้ แต่ บรรดา ที่ ได้ ฤ อาสวักขัย คือ พระ อรหันตผล
 พ้นจากสังสารภัยอบายทุกข์ได้ สำเร็จพระนฤพาน เปน เอกันต
 บรม สุข นั้น ก็ ดี แล ได้ อุบัติ บังเกิด ใน สุขคติ โลก สวรรค์ ชั้น
 ฉกามา พจร นั้น ก็ ดี ทั้ง นี้ ก็ เพราะ อาครัย ซึ่ง สมเด็จ พระ
 ทถาคต พระ อรหันตสัมมา สัมพุทธ เจ้า นั้น ไซ้ แต่ เท่า นั้น
 ยัง ทรูถุ่ ทั้งหลาย แปรตติบ พัน บรรดา ที่ ยัง จิตร ให้ เลื่อมใส
 ใน พระ ศาวิบุตร มหา เถร เจ้า แล ได้ ปฏิบัติ อุปฐาก ซึ่ง พระ

มหาเถรเจ้าด้วย จตุบัจจัย ทั้ง ๔ นั้นเล่า ก็ได้ขึ้นไป อุบัติ
 บังเกิดใน สวรรค์ชั้น ไซ้ แต่เท่านั้น ตระกูล ทั้งหลาย เปน
 อื่น มาก บรรดา ที่ยัง จิตราให้ เลื่อมใส ใน พระ ดาวกใหญ่ ๆ
 ทั้งหลาย ๘๐ พระ องค์ จับ เติม แต่ พระมหาโมคคัลลาน แล พระ
 มหากัสสปเถรเปน เติม มา แลได้ปฏิบัติอุปฐาก ด้วย บัจจัย ทั้ง ๔
 นั้นเล่า ก็ได้ขึ้นไป อุบัติ บังเกิดใน ทิพยสุราลัย เมือง สวรรค์
 ชั้น เหมือน กัน ฉะนั้น สุนัขจิ้งจอก สัตว์อยู่ใน ดาวกา ยัง
 ขึ้น ทั้งหลาย แต่ บรรดา เปน ดาวกของศาสนา อันชื่อว่า คุรุสุเนตร
 นั้นเล่า บ้างเหล่า ก็ได้ขึ้นไป บังเกิดใน พรหมโลก บ้าง
 พวก ที่ได้ขึ้นไป บังเกิดใน ชั้น ปรมิมีตวสวดี ถึง ซึ่ง ความ
 เปน เพื่อน แห่ง เทพยดา ทั้งหลายใน ชั้น ปรมิมีตวสวดี อับไป
 กิจเจ บ้าง จำพวกได้ ไป บังเกิด เปน เพื่อน แห่ง กระษัตริ
 ชาติ มหาสาธ แล พราหมณ มหาสาธ แล คฤหบดี มหาสาธ
 ทั้งหลาย วุฑฒิ เจต คำ ซึ่ง อธิบาย ตั้ง นัยนี้ ด้วย วาร พระ
 บาฬี ที่ สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภคย์เทศนา แก่ พระภิกษุทั้งหลาย
 ว่า นัตถิ ภิกขเว ปณฺหิตโต ภยํ อุกมฺภิกษุทั้งหลาย
 ภยํสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งจะ บังเกิด แก่สำนักแห่ง นักปราชญ์หา มิได้

หนึ่ง ชุบู่ทวะ สะเตียต จัญไร ภัยอุปัทพรทั้งหลาย จะได้ บังเกิด แต่
 สำนัก แห่ง นักปราชญ์ ทั้งหลายหา มิได้ อธิบาย อีก ประการ
 หนึ่งเล่า บุคคล อัน เปน นัก ปราชญ์ นั้น ย่อม หอม พุ้ง ด้วย
 กลิ่น คือ คีต บริสุทธิ ประ ทุฯ เครื่อง หอม เปน ต้น ว่า เนื้อไม้
 อำพัน จันทน์ กฤษณา บุษบาชาติ อัน หอม พิเศษ บุคคล ผู้
 เสพย์ สมาคม ด้วย นัก ปราชญ์ นั้น ก็ ย่อม หอม กระหลบ อบ
 อบ ยวน ใจ ชวนให้ คน ยิน ตี ประ ทุฯ ใบไม้ อัน ห่อ เครื่อง
 หอม ๆ ก็ กระทำ ใบไม้ ที่ ห่อ นั้น ให้ หอม ไป ด้วย บุคคล
 อัน คบ ท่าน ที่ ดี มี ปรีชา ฉลาด เปน นักปราชญ์อัน ประเสริฐ นั้น
 ย่อม เปน ที่ รักใคร่ เปน ที่ ปลุก นำใจ ให้ เจริญ เปน ที่ สรรเสริญ
 สาธุการ แห่ง ท่าน ผู้ เปน วิญญูชน ผู้ รู้ พิเศษ ทั้งหลาย มี
 องค์ สมเด็จ พระ สรรเพชญ์ พุทธเจ้า เปน อาทิ ใคร คบ ด้วย
 นักปราชญ์ผู้นั้น ก็ จะ เปน ไป ตาม คติ นักปราชญ์ เมื่อ คบ คำ
 ด้วย คน พาล แล้ว ก็ จะ เปน พาล เล่า คบ นักปราชญ์ ก็ จะ
 เปน นักปราชญ์ เหตุ ได้ เยี่ยง อย่าง กัน แล้ว แด กระทำ ตาม อย่าง
 มิให้ ผิด วุฑฺฒิเจต ฐอ คำ อธิบาย ดัง นี้ ยุติ ด้วย วาร พระ
 บาทว่า

กัศักรัญญา ปลาสเนน ไย นโว อุปนัยหติ

บัตถาปี สุรภิ วายนัตติ เหว อีรูปเสวนา

ดังนี้ ความว่า บุคคลผู้ใดผูกพันใจไว้ซึ่งเนื้อไม้ แดกฤษณา
ด้วยใบไม้ บัตถาปี ใบไม้ทั้งหลายที่ ห่อ นั้น ก็ย่อม จะมี
กลิ่นหอม พุ้งไป ด้วย ยถา อันนี้ และ มิ อุปมา ฉนั้นใด
อีรูปเสวนา กิริยาที่ เข้าไปใกล้ เสพซึ่ง นักปราชญ์ ทั้งหลาย
ก็ ฉนั้น นั้น อภิกตบัตถิโตจาปี อนึ่ง แม้ ถึง พระ อภิกตติ
บัตถิตถย ตามด นั้น ก็ คือ ใน กาล เมื่อ สมเด็จ ท้าว สหัสสนัยน์
โกศีย์ อัมรินทร์า อิทราช จะ ประสาท พระ พร ถวาย นั้น ก็ได้
กล่าว พระ คาถา ขอ พร แก่ สมเด็จ อัมรินทร์า ว่า

อีวั บัสเส สุณ อีวั อีเรน สท ส่วเส

อีเรนัสถาปัสถัสถาปํ ทํ กเว ตัญญา โวจาเย

ดังนี้ อิตถา อธิบาย ใน บาท พระ คาถา ว่า สักก ข้าแต่
อัมรินทร์า อิทราช ขอให้ข้าพเจ้า ประสพ พบ เห็น ซึ่ง นักปราชญ์
ทั้งหลาย ขอให้ข้าพเจ้า พึง ได้ ยิน ชำว คราว แห่ง นักปราชญ์
แด ขอให้ข้าพเจ้า พึง ได้กระทำ ซึ่ง เจริญ ก่อน แด เจริญ จากับ ด้วย
นักปราชญ์ แด พึง ให้ ยิน ตี ชอบใจ ซึ่ง นักปราชญ์ เกิด

สักโก ส่วน สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี จะ ตาม ซึ่ง เหตุ
แห่ง กิริยา ที่ได้ พบ เห็น นักปราชญ์ เป็น ต้น นั้น ก็ กล่าว วาจา
ถาม ด้วย คาถา ว่า

ก็ นุ เท อกร อีโร วท กัสสป การณ

เกณ กัสสป อีรัส ทัสสน อภิกังขติ

ดังนี้ อธิบายใน บาท พระ คาถา ว่า กัสสป ข้าแต่พระ
ตาบส ผู้ เป็น กัสสปโคตร ผู้ เป็น เจ้า จง กล่าว ซึ่ง เหตุ อัน
ก่อน นุ ทั้ง ข้าพเจ้า จะ ขอถาม เท อกร อีโร นักปราชญ์
ได้ กระ ทำ กรรม ถึงไร ให้ แก่ ผู้ เป็น เจ้า หรือ ผู้ เป็น เจ้า จึง ได้
ปราถนา ยิง นักซึ่ง กิริยา ที่ได้ ประสพ พบ เห็น ซึ่ง นักปราชญ์ เหตุ
ผล เป็น ประการ ไต หรือ พระ อภิกติ บัณฑิตย์ ตาบส เมื่อ จะ
บอก เหตุ การณ์ นั้น จึง กล่าว ซึ่ง พระ คาถา ว่า นย นยติ เมธาวิ
เป็น ฮาติ อธิบาย ใน พระ คาถา ว่า สักโก ข้าแต่ สมเด็จพระ
ท้าวสุทนต์ เทวราช เมธาวิ บุคคล ที่เป็น เชื้อชาติ นักปราชญ์
ประกอบ ด้วย ปริชา นั้น ย่อม นำไป ซึ่ง กิจ อัน บุคคล ควร
จะ พึง นำไป แต่ ไม่ ประกอบ กิจ ใน อัน ไซ้ ชะ เป็น บุคคล
อัน บุคคล พึง แนะนำ ว่า กล่าว สอน นำไป ได้ โดยง่าย บุคคล ผู้

เป็นนักปราชญ์นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐโดยวิเศษ ตั้มีมาดุจไท
 น กุบ์ปติ บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์นั้น แม้บุคคลว่า กล่าว
 สัก สอนโดยดีโดยชอบแล้ว จะได้ กำเริบ จิตร คติ โกรธ เคือง
 หามิได้ บุคคลผู้เป็น นักปราชญ์นั้น ย่อมรอบรู้ซึ่ง อาการ
 วินัย ผิด แด ชอบ สาธุ เทน สมาคม กิริยาที่ สมาคม คบ
 หา ด้วย นักปราชญ์ นั้น ได้ชื่อว่าเป็นสุนทรภาพ สวัสดิ์ดี เป็น
 กรรม ทำ ประโยชน์ให้ สำเร็จ ด้วย ประการ นั้น เหว่ ภควา
 สัพพะภาคาเรน บัณฑิติกเสวนํ ปตังนํ โท สมเค็จ พระ ผู้ทรง
 พระภาคย์ เมื่อ พระ องค์ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง กิริยาที่ เสวนะ คบหา
 ซึ่งบัณฑิตยชาติโดย อาการ ทั้งปวง ด้วย ประการ นั้น แล้ว จึง
 มี พระพุทธรูฏีกาตรัสว่า กิริยาที่ไปเสวนะ คบหาซึ่ง นักปราชญ์
 นั้น มั่งคั่ง จัดได้ชื่อว่าเป็น มงคล ประการ หนึ่ง มี พระ
 พุทธรูฏีกา ตรัส นั้น แล้ว ลำดับนี้ เมื่อ จะ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง
 บุชา แก่ บุคคลทั้งหลายผู้เข้าไป ใกล้ ถึง ซึ่ง ภาวะ เป็น บุษเนย
 บุคคล โดย ลำดับ แห่ง อันไม่ เสพย์ ซึ่งคน พาด แด เสพย์ซึ่ง
 บัณฑิตย นั้น จึง มี พระ พุทธรูฏีกา ตรัส ด้วย มาท พระ คาถา ว่า

บูชา ๑ บูชเนย์ยานัน เอตัมมังคลมุตฺตมัม ตังนึ ความว่า
 กิริยาอัน บูชา แก่ บุคคล ทั้งหลายอัน ควร แก่ บูชา นั้น ได้
 ชื่อว่า เปน มงคลอัน อุดม ประการ หนึ่ง คัดถ บูชเนย์ยานาม
 มี พระ อัมมฐกธา พรวณนา เนื้อ ความใน บท คือ บูชา
 ๑ บูชเนย์ยานัน นั้นว่า พุทธา สมเด็จพระ สัมมา สัมพุทธเจ้า
 ทั้งหลายผู้ทรง พระ ภาคว์ บุญศิริ นั้น ได้นาม ชื่อว่า บูชเนย
 บุคคล เหตุ พระ องค์ ปราศ จาก สรรพ โทษ ทั้งปวง นั้น
 ประการ ๑ เหตุ พระองค์ ประกอบ ด้วย พระ คุณ ทั้งปวง นั้น
 ประการ ๑ บั๊จเจกสัมพุทฺธธา อริยสาวกา ๑ พระ บั๊จเจก
 สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ ที่ พระ อริย สาวกเจ้าทั้งหลาย ก็ ที่
 นอก ออก ไป จาก สมเด็จพระ สัมมา สัมพุทธเจ้า ทั้ง หลาย นั้น ก็
 ได้นาม ชื่อว่า บูชเนยบุคคล เทสญฺหิ บูชา อับปกาบี
 แท้จริง บูชา แม้ มี ประมาณน้อยอันบุคคลบูชาแก่ บูชเนยบุคคล
 คือ พระ พุทธ เจ้าแล พระ บั๊จเจก โพธิเจ้า แล พระ สาวกทั้งหลาย
 นั้น ย่อม เปน บูชา นำ มา ซึ่ง ประ โยชน์อัน เกื้อ กุล แล ความ สุข
 สิ้น กาล นาน วัตถุแห่ง ชน ทั้ง หลาย มี นายสุมนะมาลาการ
 แล นางมัลลิกา เปน ต้น เปน นิท้าน อุทาหรณ์ แนะ ความ

ให้เห็น ชัด ใน บุษบา มี ประมาณ น้อย และ เปน บุษบา นำ มา ซึ่ง
 ประโยชน์ แล ความ สุข สิ้น กาลนานนั้น ข้าพเจ้า ผู้คนตระจนา
 จารย์ จะได้ ยก เอา วัตถุ อัน หนึ่ง มาก ถ้าว มาตร ว่า พอ ให้
 เปน อุทาหรณ์ ถ้าว อย่าง ให้ เห็น เปน พยาน ใน บุษบา มี
 ประมาณ น้อย แล นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ แล ความ สุข สิ้น กาลนาน
 นั้นว่า ภควา กิร เอกทิวส์ ดัง ได้ สดับ มา ณ กาล หนึ่ง
 องค์ สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัยเจ้า เพลา บุปผิน หะสมย์
 ผลิต สบง ทรง จั้ว พระ กร ทรง มาตร เสด็จ เข้า ไป ยัง พระ นคร
 ราชคฤห์ เพื่อ อาหาร ปิ่นทบาท อดไข สุนนมาถากาโร
 ณ กาล นั้น นาย มาตา การ คน รักษา สวน ของ บรมกระษัตริ์ กรุง
 มคธ ราช มี นาม ชื่อ ว่า นาย สุนนะ ๑ นำ เอา บุปผชาติ ดอก มลิ
 ทั้งหลาย มา เพื่อ จะ ถวาย สมเด็จ บรม กระษัตริ์ กรุง มคธาธิบดี
 ได้ ทัก ณา การ เห็น องค์ สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัยเจ้า อัน ประ
 สดับ ด้วย พระ ทวัก ทิง สลัก ษณะ พระ ลักษณะ ใหญ่ ๑ ๓๒ ประการ
 แล ประดับ ด้วย พระ อัสติยานุพยุภูษณะ พระ ลักษณะ น้อย ๑
 ๘๐ ทศ แล ขวตติ รุ่ง เรือง ด้วย พระ พุทธ ศิริ ครอบ จะ
 พิศวง ครอบ จะ นำ มา ซึ่ง ความ เลื่อมใส เสด็จ มา ถึง พระ

ทวาร พระ นคร ครั้น นายสุมนะ มาลา การได้ทัศนากการเห็น
แล้ว ก็ บังเกิด ความ ประวิตถ ว่า ราชา ปุบผานิ คเหตุว่า
สมเด็จพระ บรม กระจัทร เจ้า พระ องค์ ทรง รั้ง เขา ตอก บุนผาชาติ
ทั้งหลาย แล้ว ก็ จะ พึ่ง พระ ราช ทาน พระ ราช ทวพย เป็น
รางวัล แก่ อาตมา รั้อย กหาปณะ บ้าง พัน กหาปณะ บ้าง ก็
ทวพย มี ประมาณ เท่านั้นจะ พึ่งยังอาตมให้ ได้ความสุข มาก
ว่า ใน โธโลก นี้ อย่าง เดียว เท่า นั้น ก็ และ ถ้า เรา เขา ตอกไม้
นี้ บุษบา แก่ สมเด็จพระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ เจ้า เสีย เล่า ผล ก็
จะ พึ่ง มี แก่ อาตม มากกว่า มาก เป็น อสงไขย อย่ไม่ย จะนับ
จะ ประมาณ มิได้ จะ พึ่ง เป็น บุษบา นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ แด
สุข แก่ อาตม สิ้น กาล นาน นั้น ทาทำ ฉิณนี้ อาตม จะ บุษบา
สมเด็จพระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ เจ้า ด้วย บุนผาชาติ ทั้ง หลาย นี้ เกิด
ครั้น ประวิตถ คำนี้ แล้ว นายสุมนะ มาลา การ นั้น ก็ มี จิตร
เลื่อมใส ไฉมนัก ศรัทธา เขกบุบผมูฐี คเหตุว่า จึง ถือ เขา
บุนผาชาติ กำ มือ หนึ่ง ชาติ ที่ เจาะ พระ ภาคย์ สมเด็จพระ ผู้ ทรง
พระ ภาคย์ เจ้า ปุบผานิ อาภาเสน คั่นไว้ ส่วน บุนผาชาติ
ทั้งหลาย นั้น ก็ ถอยถัว บลิวไปโดย พัน นภาภาศ บังเกิด

เปน เพดาน ดอกไม้ ถอยประดิษฐานอยู่ใน ประเทศ เบื้องบน แห่ง
 สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย อดิเรกาทิ ศาสตร์ นายสมณะ
 มาตา การ ครั้นได้ ทักขณา ซึ่ง พุทธา นุภาพ มหัทธจรรย์ ตั้ง นั้น ก็
 ยังมี จิตร ปณินา การ หนัก ขึ้นไป กว่า เก่า จึง ถือเอา ดอกไม้
 กำมือ หนึ่ง ชุดไป อีก ดอกไม้ ทั้งหลาย นั้น ครั้น ว่าไป แล้ว
 ก็ บังเกิด เปน ฝาผนัง ทั้ง อยู่ใน ทิศ ทั้ง ๓ ด้าน ตก แต่ ว่า
 นายมาตา การ ชุด ดอกไม้ ทั้ง หลาย ไปโดย นิยม ตั้ง นี้ ถึง แปด
 กำมือ ทานี คั่น ทว่า ดอกไม้ ทั้งหลาย นั้นไป แล้ว ก็ บังเกิด
 มีสถาน ปาน ประหนึ่งว่า กุฎาคาร เรือน ยอดแล้ว ก็ ประดิษฐาน
 อยู่ ภควา อัน ไตรกุฎาคาร เอิโหติ สมเด็จพระ ทัพพัญญ
 ก็ ปรากฏ อยู่ใน ภายใน แห่ง กุฎาคาร เรือนยอดอัน แล้วด้วย ด้วย
 บุบผาชาติ นั้น มหาชน กาย หม่อมมหาชน ก็ พา กัน มา มัว สุม
 สันนิบาต ประชุม กัน เปน อัน มาก กว่า มาก องค์ สมเด็จพระ
 พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เมื่อ จะ ทรง ปัสตนา การ สรรเสริญ นาย
 มาตา การ ก็ ทรง กระทำ หลิตปาตุกรรม แยม พระ บวร โอบอุ้ม
 ให้ ปรากฏ อานันท์ ทัต เอิโร ส่วน พระ อานนทัมหาเถร พุทธ
 ธนุชา ได้ ทักขณา เห็น หลิตการ ที่ มา ทำไว้ว่า น พุทธา อเหตุ

อับจ๋ายโย ธรรมคา ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ย่อมจะไม่ทรงกระทำหิตปาทุกรรมคือแยม พระโอรสให้ปรากฏ
 ในอันใช้เหตุใช้ปัจจัย นี้ชรอยเหตุผลจะพึงมี ตำริฉนี้แล้ว
 พระผู้เป็นเจ้าก็ทราบทุกถามซึ่งเหตุที่ทรงแยมพระโอรสผู้
 สมเด็จพระผู้ทรงพระภักย์เจ้าจึงมี พระพุทธพยากรณ์ ภาสิก
 ทรงทำนายว่า อานันท์ ตูกร อานนท์ เอโส มาตาคาโร
 นายสุมนะ มาตาการ ผู้นี้ เบน เนื้อ หน่อ พระ บ้างเจก โพธิสัตว์
 ยังจะ ต้อง สังสร นา การ เวียน ว้าย เสวย สวรรค สมบัติ แด
 มนุษยสมบัติสิ้น กาล ช้า นาน ประมาณ แสน กัลป์ เป็น กำหนด
 ด้วยอนุภาพ ผล แห่ง มาตาพุทธบุชานี้ ครั้นใน กาล
 เมื่อปริโยธาน ที่สุดชาติจะได้ ครีต เป็น พระ บ้างเจก พุทธเจ้า องค์
 หนึ่ง ทรง พระ นาม ชื่อ ว่า สุมนิสร บ้างเจก โพธิ ใน ที่ สุด
 แห่งแสน กัลป์นั้น จวนปริโยธาน ใน กาล เมื่อ จบ พระ
 พุทธพยากรณ์ ภาสิก กถา ลง แล้ว พระ พุทธ องค์ มี พระพุทธ
 ประสงค์ จะ ทรง แสดง พระ ธรรมเทศนา แก่ บรรพ สัทธิ ทั้ง ๔ จึงมี
 พระ พุทธ ฎีกา ครีต ซึ่ง พระ คาถา ว่า

ทัญญา กัมมัฏ อกา สาสุ ยํ กัตถวา นานุตัมปติ
 ยัสส ปิณฑิโก สุมโน วิปากํ ปฏฺฐิเสวติ

ดังนี้ อรรถาธิบายในบาทพระคาถาว่า สุมโน บุคคลผู้ใด
 มีใจยินดี ประคบด้วยบิณฑิโก ปราโมทย์ มิได้เดือดร้อน
 กิเลสแห่งเคลือบแคลงในผลแห่งกรรม แล้วได้กระทำ
 ซึ่งสุวิทกรรม อันใด ทัญญา กัมมัฏ อกา สาสุ ก็แลสุวิท
 กรรมที่ บุคคลได้กระทำนั้น ได้ชื่อว่า กระทำเป็น อันที่
 สุนทรภาพ พิเศษ บุคคลผู้นั้น ก็ย่อมจะได้เสวยซึ่ง วิบาก
 ผล แล ความ ปราโมทย์นั้น คาถาปริโยสาน ในกาล
 เมื่อจบ พระคาถาแล้ว อรรมาภิสมัย คือ ความ ทรัสรู้
 มรรค แลผลก็บังเกิดแก่ บรรพตัสสทั้งหลายเป็นอัน มากประมาณ
 แปร همین สัก พ้น เหว อัมปกาปี เทสํ ปุชฺชา บัณฑิตผู้
 ปรีชา พึง สันนิฐาน เกิดว่า บุชฺชา ของ บุคคลทั้งหลายนั้น
 แม้มี ประมาณ น้อย ก็ดี ก็ย่อมเป็น บุชฺชา นำมา ซึ่ง ประโยชน์
 แล ความ สุข สิ้น กาล นาน ด้วย ประการนี้ สก จ อามิสฺบุชฺชา
 ก็แก่ อามิสฺ บุชฺชา คือ บุชฺชา ด้วย อามิสฺดิยัง ประกอบด้วย ผล พิเศษ
 ถึงเพียงนี้แล้ว โกปน วาโท ก็จะไม่ยกกล่าวไปโดย

ปฏิบัติบูชา คือ บูชา ด้วย การ ปฏิบัติ นั้น เถ่า ทั้ง ๆ จะไม่ มี
 ผล พิเศษ เย กุลปุตฺตา กุลบุตร ทั้งหลาย ได้บูชาสมเด็จ พระ
 ผู้ทรง พระ ภาควัย ด้วย คุณ ทั้งหลาย แห่ง ตน คือ บูชา ด้วย
 กิริยา ที่ วัชรรักษา ซึ่ง พระ ไตร สรรณาคมนั้น แด สิกขา บท ที่ ดี ด้วย
 กิริยา ที่ สมาทาน วัชรรักษา พระ อุโบสถ คีต ที่ ดี ด้วย คุณ
 ทั้งหลาย มี วัชรรักษา พระ จตุปาริสุทธ คีต เป็นอาทิ ที่ ดี ใน กาล ไท โก
 เทส บูชา ผล ไคร เลย จะ อาจ พรวรรณา ซึ่ง ผล แห่ง ปฏิบัติ
 บูชา ของ กุลบุตร ทั้งหลาย เถ่า นั้น ได้ แท้ จึ่ง กุลบุตร ทั้งหลาย
 นั้น พระ อาจารย์ หาก กล่าว ชื่อ ว่า บูชา สมเด็จ พระ สัมมา
 สัมพุทธเจ้า ด้วย บูชา อย่าง ยิง ยถาห อธิบาย ทั้ง นี้ ยุติ ด้วย
 พระ พุทธ ฎีกา ที่ ทรง เทศนา แก่ พระ อานนท ใน มหา ปรินิพพาน
 สูตร ว่า โยไซ อานนท ภิกขุ วา ภิกขุณี วา อุปาสโก
 วา อุปาสิกา วา อุทฺธ อานนท ภิกขุ กิถิ ภิกขุณี กิถิ อุบาสก
 กิถิ อุบาสิกา กิถิ ผู้ ไต มา ปฏิบัติ ซึ่ง ธรรม อัน สมควร แก่
 บุพภาค คือ พระ นพ โลกุตฺร ธรรม สามิจิปฏิปन्न ใน ปฏิบัติ
 เป็น สามิจิปฏิบัติ แด ประพฤติ ถูก ต้อง ตาม สมควร แก่ บุพภาค
 แล้ว แด ยับ ยั้ง อยู่ ไส ทถาคท สักกไวติ ภิกขุ แด ภิกขุณี

อุบาสก แล อุบาสิกา ผู้เป็น ชื่อว่า กระทำสักการะ บูชา แล
 การจะ เคารพ นับ ถือ บูชา สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า ด้วย
 ปฏิบัติ บูชา อย่าง ยิง อย่าง อุกฤษฐ์ อาศรัย พระพุทธรูป
 ทั่ว เทศนา แก่ พระ อานนท์ ดังนี้ จึง เห็น ความ ชัดว่า กิริยา
 ที่ บูชา ด้วย ปฏิบัติ บูชา นั้น มี ผล พิเศษ กว่า อามิส บูชา ไม่
 อาจ สามารถ จะ พรวณณาได้ เขต นานุสาเรณ สภาวะ แห่ง บูชา
 แม้ แก่ พระ บัณฑิต พุทธเจ้า แล พระ อริยสาวกเจ้าทั้งหลาย แล
 เปน บูชา นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ แล ความ สุข สิ้น กาล นาน
 นั้น ก็ คือ บัณฑิต ผู้มี ปริชา พัง วั โดย อัน ประพฤติ ตาม
 นัย อธิบาย นี้ เกิด อปปี ประการ หนึ่ง เถา ชุ่ม นุ่ม อกุศล ทัตถ์
 ทั้งหลาย นั้น พืชาย ก็ ตี พื้ หนิง ก็ ตี ก็ ได้ ชื่อ ว่า พุช เนยย
 บุคคล ของ บุคคล ผู้เป็น น้อย อธิบาย ว่า พืชาย แล พื้ หนิง
 นั้น สมควร ที่ บุคคล ผู้เป็น จะ พัง บูชา อนึ่ง มารดา แล
 บิดา ทั้งหลาย ก็ ตี ก็ ได้ ชื่อ ว่า พุช เนยย บุคคล ของ บุคคล
 ผู้เป็น บุตร สมควร ที่ บุตร จะ พัง บูชา ตาม ภัค ทัตถ์ สุต สุต
 อนึ่ง สามี ก็ ตี พ่อ ด้ว แล แม่ ด้ว ก็ ตี ก็ ได้ ชื่อ ว่า เปน พุช เนยย

บุคคล ของหญิง สะใภ้ ในตระกูล สมควร ที่ หญิง สะใภ้
 ในตระกูล จะ พึ่ง บุชา เอเวมัตถ ปุชเนยยา บุคคลทั้งหลาย
 ได้ นาม ชื่อ ว่า ปุชเนยย บุคคล ใน บท คือ บุษายา ปุชเนยยานัน
 ภัณฑิตยั พึ่ง รู้ ด้วย ประการ ฉนี้ เอเตสมี หิ ปุชา แท้จริง
 บุคคล กระทำ สักการ บุษายา แก่ ปุชเนยย บุคคล ทั้งหลาย มี
 มารดา แด บิดา เปน อาตมิกัน ไต ชื่อ ว่า เปน มงคล แท้จริง เพราะ
 ความ ที่ บุษานัน อัน ภัณฑิตยั กล่าว ว่า เปน ชรรณ อัน เปน กุศล
 ด้วย เพราะ เปน เหตุ แห่ง ความ เจริญ มี เจริญ อายุ เปน อาทิ ด้วย วุฑฒิ
 เหตุ สมคฺจ กระแส พระพุทธรูป ภาควิถี เทศนา ว่า เย เมตเตยยา
 ภริยัสสันติ ชน ทั้งหลาย เหล่า ไต มา ประพฤติ ให้ เปน ประโยชน์
 อัน เกื้อกูล แก่ มารดา แด บิดา สมณ แด พราหมณาจารย์ ทั้งหลาย
 ก็ ดี แด มี ปรกติ เคารพ ยำ เกรง แก่ ชน ทั้งหลาย ผู้ เปนใหญ่
 ใน ตระกูล ก็ ดี ก็ แด กิริยา ที่ บุคคล ทั้งหลาย มา สมาทาน
 ถือนั่น ซึ่ง กุศล ชรรณ อัน นี้ แล้ว และ ให้ ประพฤติ เปน ไป นั้น
 อายุ นาปี วุฑฒิ สันติ ชน ทั้งหลาย เหล่า นั้น ย่อม จัก เจริญ
 ด้วย อายุ วังณะ สุขะ พละ เพราะ เหตุ ที่ ตน สมาทาน ถือนั่น
 ซึ่ง กุศล ชรรณ ทั้งหลาย นั้น ใจ ความ ว่า องค์ สมเด็จ พระ ผู้

ทรง พระ ภาคย์ เจ้า ทรง ตรัส เทศนา ซึ่ง มงคล ทั้ง ๓ ประการ
 คือ ไม่ เสพย์ ซึ่ง คน พาล ๑ เสพย์ ซึ่ง นักปราชญ์ ๑ บุษยา
 แก่ บุคคล ควร บุษยา ๑ ด้วย พระ คาถา อัน นั้น ด้วย ประการ นั้น
 ชุมนุม มงคล ทั้ง ๓ ประการ นั้น อูภย โลก หิต เหตุ ที่ ตา จ
 อัน ว่า สภาวะ แห่ง กรรม อัน เป็น เหตุ แห่ง ความ เกิด กุศล ใน โลก
 ทั้ง ๒ คือ อธิ โลก แด พร โลก ด้วย กิริยา ที่ บัอง กัน วัชรา ซึ่ง
 พยาธิ อัน ตราย เป็น ต้น แต่ บัจย คือ มิ ได้ เสพย์ ซึ่ง คน พาล
 นั้น ก็ ที่ กิริยา ที่ ส้อง เสพย์ ซึ่ง บัณทิทย์ ทั้ง หลาย นั้น ก็ ที่
 กรรม คือ บุษยา แก่ บุคคล ควร เพื่อ จะ บุษยา ก็ ที่ ทั้ง ๓ ประการ นั้น
 บัณทิทย์ พึง รู้ เกิด ว่า เป็น มงคล เพราะ เป็น เหตุ ที่ จะ ให้
 ถึง ซึ่ง สุกติ แด พระ อมฤตยนิพพาน โดย นัย อัน พระ อัญญกถา
 จารย เจ้า กล่าว ไว้ ใน อัญญกถา พรวณนาผล แห่ง บุคคล ทั้ง หลาย
 นั้น อิมิสสา คาถา ย อักโขวณณนา พรวณนามา ด้วย คาถา
 คือ อเสวนา จพาลานํ เป็น ต้น ก็ สำเร็จ แล้ว แต่ เท่านั้น

เฮว ภควา พุทธิ มังคลมุกต์กมณัฏเฐ เอก ชัย เณสิโตปี
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ เจ้า อัน เทพย ตามา กราบ ทูล อวาชนา
 เพื่อ จะ ให้ แสดง มงคล อัน หนึ่ง ไช จะ กราบ ทูล อวาชนา

ให้แสดง มงคล มาก หา มิได้ แม้ถึง นั้น ก็ดี พระ พุทธ องค์
 มี พระพุทธรูป อธิยา ศรัย มาก ด้วย พระมหากรุณา ตรีส เทศนาแสดง
 ข้อ มงคล ๓ ประการ ด้วย พระ คาถา อัน เทียบ เปรียบ เหมือน
 บุรุษ มี อธิยา ศรัย อัน ยิ่ง ผู้อื่น ขอ วัตถุ แม้ มี ประมาณ น้อย
 ก็ให้ วัตถุ เปน อัน มาก แล้ว พระ พุทธ องค์ ทรง ปราบปราม เพื่อ
 จะ แสดง มงคล เปน อัน มาก ด้วย พระ คาถา ทั้งหลาย มี
 ปฏิรูปเทศวาโส เปน อัน อีก เพราะ เหตุ เทพยดาทั้งหลาย
 ปราบปราม จะ ครอบ รับ พระ ราชทาน สดับ ให้ ยิ่ง กว่า นั้น ประการ
 หนึ่ง เพราะ เหตุ มงคล ทั้งหลาย มีอยู่ อีก นั้น ประการ หนึ่ง ย่อม
 อนุกุศล เพราะ เหตุ มี พระ พุทธ ประสงค์ จะ ครอบ ครอบ ครอบไว้ ซึ่ง
 มงคล อันใด ๆ ที่จะ อนุกุศล ตาม อธิยา ศรัย แห่ง สัตว์ ทั้งหลาย
 เหล่าใด ๆ พระ องค์ ปราบปราม จะ ครอบ ครอบ ซึ่ง สัตว์ ทั้งหลาย
 เหล่า นั้น ๆ ไว้ ใน มงคล นั้น ๆ ประการ หนึ่ง ชุมชุม มงคล
 ทั้งหลาย ๓ ประการ นั้น จัก วินิจฉัย ใน ประณม คาถา นี้ ก่อน
 บท คือ ปฏิรูปะ นี้ อธิบาย ว่า สมควร บท คือ เทศะ นี้ มี คำ
 อธิบาย ว่า คาไมปปี โอกาส อัน เปน ที่ อยู่ สำนัก อาศรัย แห่ง
 สัตว์ ทั้งหลาย แห่งใด แห่งหนึ่ง คือ บ้าน กิตติ นิคม กิตติ นคร กิตติ

ชนบท ก็ดี ได้นามชื่อว่าเทศะ แลบทคือ จาโต นั้น
 แปลว่า อยู่สำนัก อาศรัยในโอกาสอื่น ชื่อว่าเทศะ นั้น แลบท
 คือ บุพเพกตบุญญา นั้น อธิบายว่า สภาวะ แห่ง กุศล ที่
 บุคคลได้สร้าง สมไว้ ในอดีตชาติทั้งหลายใน กาล ก่อน นั้น ชื่อ
 ว่า บุพเพกตบุญญา บท คือ สัมมา ปณิธิ นั้น อธิบายว่า
 จิตร นั้นนัก ปราชญ์ หาก เรียกว่า อักขา แปลว่า ทน สกโต จา
 อักขตาโว อีกนัยหนึ่งว่า อักขาทั้งสี่นั้น ได้นามชื่อว่า
 ทน กิริยา ที่ ตั้งไว้ ชอบ คือ ประกอบ ซึ่ง ทนไว้ ชอบ นั้น ชื่อว่า
 อักขตัมมาปณิธิ เสด็จ วุฑฒนเมว แลบท อันพิเศษ คือ
 เสด็จ มั่งคั่งมั่งคั่ง นั้น มีนัยอธิบาย ดังกล่าว มา แล้วแต่หน
 หลังนั้น ๆ พรรณนา มา ด้วยอรรถ แห่ง บทในบท คือ ปฏิรูป
 เทสวาโต เปนต้น แล้วแต่เท่า นี้ อักขัตถ์ณณานปี ก็แล
 กถาที่ พรรณนา เนื้อความในบท ปฏิรูปเทสวาโต เปนอาทิ นั้น
 บัณฑิตพึง รู้ โดยนัย อธิบาย ดังนี้ว่า ปฏิรูปเทสวาโต นาม
 บริษัท ทั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ย่อม
 เทียว อยู่ใน ประเทศ ที่ใด ก็ดี แล บุญญ กิริยาทั้งหลาย ๑๐
 ประการ มีให้ทาน เปน ต้น ย่อม ประพฤติ เปนไป ใน ประเทศ

ใด ก็ดี ประเทศนั้นได้นามชื่อว่าปฏิรูปประเทศว่า เป็น ประเทศอื่น
 สมควร หนึ่ง นวังคะสัถตุสาสนะ คำสั่ง สอน ของ สมเด็จพระ
 ศาสดา นั้น มีองค์ ๘ ประการ มี สุกตัม แล เคย์ยิ เปนอาทิ
 ย่อม รุ่งเรือง ปรากฏใน ประเทศใด ประเทศ นั้น ก็ได้นาม ชื่อ
 ว่า ปฏิรูปประเทศ เป็น ประเทศอื่น สมควร ตัตถ นิวาโส กิริยา
 ที่อยู่ใน ประเทศ อื่น สมควร นั้น บัณฑิตย ทั้งหลาย กล่าวว่
 เปน มงคล เพราะ ความ ที่อยู่ใน ประเทศ อื่น สมควร นั้น
 เปน บัณฑิตย อื่น จะได้ ทำ บุญ ทำ กุศล ของ สัตว์ ทั้งหลาย แท้จริง
 วัตถุ แห่ง ชน ทั้งหลาย มี นาย เกวัญขาว ประ โมง เปนคน
 ใน สัทธิพทวิป นั้น เปน นิทัศน์ อุทาหรณ์ แะ ความ ให้ เห็น ชัด
 ใน กิริยา ที่อยู่ใน ประเทศ อื่น สมควร นั้น อปโร นโย นัย
 อื่น อื่น ยังมีอีก ว่า ภควาโก โพธิมณัฑปัทโส ประเทศ
 อื่นเป็นที่ ได้ ด้ร สั รั พระปรมาภิเสก สัมโพธิญาณ แห่ง สมเด็จพระผู้
 ทรง พระ ภาคย์ นั้น ก็ได้นาม ชื่อว่า ปฏิรูปประเทศ เป็น ประเทศ
 อื่น สมควร หนึ่ง ประเทศ ที่ สมเด็จพระ พุทธ องค์ ทรง เทศนา
 พระ ธรรม จักรปวัตน์ สูตร นั้น ก็ดี ประเทศ ที่ พระ พุทธ องค์
 ทรง ทำลายเสียซึ่ง ความ มัว เมฆ แห่ง ติดถัย นิครนถ์ทั้งปวง ใน

ท่ามกลางชุมชนมนุษย์ มีปริมาณพล อันไกล ๑๒ โยชน์ แล้ว
 แด ทรง แดทรงพระยมกปาฏิหาริย์ แดที่ไกล คงไม่ คำนวณตามพระ
 พุทธนั้น ก็ดี ประเทศ ที่ พระ พุทธ องค์ เสด็จ มา จาก
 ดาวดึงส์ เทวโลก นั้นก็ดี โย วาปน อัญญปิ นึ่งแม่ ถึง
 ประเทศอื่น อัน เป็น พุทธาธิวาสสถาน ที่ประทับ อยู่แห่งสมเด็จ
 พระ ๙ พัพพัญญูเจ้า มีพระ นคร ดาวดึงส์ แด พระ นคร ราชคฤห์
 เป็น กัน อันใด ก็ดี ปฏิรูปเทศวาโส นาม ก็ได้ นาม ชื่อว่า
 ปฏิรูปเทศ ทั้งสิ้น ก็ กิริยา ที่ อยู่ ดำเนิน อาศรัย ใน ปฏิรูปเทศ นั้น
 บัณฑิตทั้งหลาย หาก กล่าว ว่า เป็น มงคล เพราะ เป็น บัณฑิต
 ยัง สัตว์ ทั้งหลาย ให้ ได้ ซึ่ง อนุตตรวิธรรม ๖ ประการ มี
 ทักขนา อนุตตรวิธรรม เป็น กัน อุปโว นโย นัย อธิบาย อันอื่น ยังมี
 อีกว่า บุรุษดีมีอายุ ทิสา ใน ปริณามิต ตะวัน ออก แห่ง
 ชมพูทวีป มีนิคม อัน หนึ่ง ชื่อว่า กชังคณนิคม ในอปรทิสากาศ
 แห่ง กชังคณนิคม นั้น มีไม้ ร้างใหญ่ อยู่กัน หนึ่ง ตโต ปริ
 เบื้องหน้า แต่ ต้น ร้างใหญ่ ออกไป นั้น เป็น บัณฑิตชนบท ท่าม
 กลาง ระหว่าง ภายใน นั้น ชื่อว่า มัชฌิมประเทศ ใน ทักขณนิคม
 แด ปริณามิต แห่ง ชมพูทวีป ต่อ กัน นั้น มี แม่ น้ำอัน หนึ่ง

ชื่อว่าสฬัตถ์ที่ ตโต ปรึ เบื้องหน้าแต่สฬัตถ์ที่ ออกไป
 นั้นเป็น บัจฉินตะชนบท ท้าม กลาง ระหว่าง ภายใน นั้นเป็น
 มัชฌิม ประเทศ ใน ทักขินทิส แห่ง ชมพูทวีป นี้ มี นิคม
 อันหนึ่ง ชื่อ เสตกัณณิก นิคม ตโต ปรึ เบื้องหน้าแต่เสต
 กัณณิก นิคม ออกไป นั้นเป็น บัจฉินตะชนบท ท้าม กลาง
 แต่ภายใน เข้า มา นั้นเป็น มัชฌิม ประเทศ ใน บัจฉิม ทิศ
 แห่ง ชมพูทวีป นี้ มี บ้าน พรหมณ อยู่บ้านหนึ่ง ชื่อว่า
 ฤคคาม เบื้องหน้าแต่ ฤคคาม ออกไป นั้นเป็น บัจฉินตะชนบท
 ท้าม กลาง แต่ภายใน เข้า มา นั้นเป็น มัชฌิมประเทศ ใน อุตฺรทิศ
 แห่ง ชมพูทวีป นี้ มี ภูเขา อันหนึ่ง ชื่อว่า อุตฺริทตชะบรรพต
 เบื้องหน้าแต่ อุตฺริทตชะ บรรพต ออกไป นั้นเป็น บัจฉินตะชนบท
 ท้าม กลาง แต่ภายใน เข้า มา นั้นเป็น มัชฌิม ประเทศ อยู่
 มัชฌิมปเทศ มัชฌิม ประเทศ อัน มี ใน ท้าม กลาง ทั้ง สิ้น นี้
 ถ้าจะ กำหนด รั้ง วัดโดยยาว ๓๐๐ โยชน์ รั้ง วัดโดย
 กว้างได้ ๒๕๐ โยชน์ รั้ง วัดโดย กดม รอบได้ ๙๐๐ โยชน์
 เตโส มหิฏฐปเทศาโส นาม แด่ มัชฌิม ประเทศ ทั้ง สิ้น ที่

กำหนดมานี้ ให้นำชื่อ ว่า ปฏิจฺจุประเทศ เป็นประเทศสมควร
 จะอยู่จะอาศัย อิศฺสวาทิธิปจากรกา จักกวัตติราชาใน
 ในที่นี้มี คำ วิสัชนาว่า พระยา จักกพัทฺธราชาทั้งหลายผู้
 กระทำซึ่ง ความที่ แห่ง พระ องค์ให้ เป็น อิศฺสวาทิธิปแก่ ทวีป ทั้ง
 ๕ แต่ มี ทวีป น้อย สอง พัน เป็น บริวาร นั้น ย่อม อุบัติ
 บังเกิด ขึ้นใน มัชฌิม ประเทศ นั้น จะได้ บังเกิดใน บ้างันตะ
 ประเทศ หา มิได้ อนึ่ง พระ ดาวกใหญ่ทั้งหลายมี พระ ดาวบริวาร
 แด พระ มหาโมคคัลลณเถรเป็นต้น ผู้บำเพ็ญ ดาวก บารมี
 ญาณสิ้นสงสัยอย่างหนึ่ง กับเศษกำไรแสน มหากัปให้ เต็มบริบูรณ์
 แล้วนั้น ก็ดี ก็ ย่อม อุบัติ บังเกิดใน มัชฌิม ประเทศ นั้น
 พุทฺธธา อย่างหนึ่ง ถึง องค์ สมเด็จพระ สรรเพชญ์ สัมมา สัมพุทธเจ้า

๕

ทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญ พระ สมตังษ บารมี ตามสิบ ถ้วน ๘

๑๐

สงสัยอย่าง กำไร แสน มหา กัปให้ เต็ม บริบูรณ์ แล้วนั้น ก็ดี ก็
 ย่อม อุบัติ บังเกิดใน มัชฌิม ประเทศ นั้น ซึ่งจะไป อุบัติ บังเกิด

ในปัจจุบันะ ประเทศ นั้น เบน ยังว่า หา มิได้' สัตว์ ทั้งหลายซึ่ง
บังเกิดใน มัชฌิม ประเทศ นั้น เบื้อง ว่า ถือ เอา ซึ่ง โอวาท คำ
สั่งสอน ของ บรม จักรพัทราธิราช แล้ว แล ดำรง อยู่ ใน คีต ๕
ประการ นั้น ย่อม จะ มี สุกตีสวรรค์ เปน ที่ ดำเนิร ใน เบื้อง หน้า
ตลา บั๊จเจก สัมพุทธาน์ โอวาทะ ปฏิฐายี หนึ่ง สัตว์
ทั้งหลาย ซึ่ง บังเกิดใน มัชฌิม ประเทศ นั้น เบื้อง ว่า ถือ เอา
โอวาท แห่ง พระ บั๊จเจก พุทธเจ้า ทั้งหลาย แล้ว แล ดำรง อยู่
ใน โอวาท นั้น ก็ ย่อม จะ มี สุกตีสวรรค์ เปน ที่ ไป ใน เบื้อง หน้า
เหมือน กัน กับ โอวาทานุสาสน์ ของ สมเด็จ บรม จักร สัมมา
สัมพุทโธสาวกาน์ ปน ก็ แยก ฝ่าย สัตว์ ทั้งหลาย ที่ ดำรง อยู่ ใน
โอวาทานุสาสน์ ของ สมเด็จ พระ สัมมา สัมพุทธเจ้า แล พระ อริย
สาวก ของ สมเด็จ พระ พุทธเจ้า ทั้งหลาย นั้น ย่อม จะ มี สวรรค์
สุคติโลก แล พระ นิพพาน เปน ที่ ดำเนิร ใน เบื้อง หน้า ที่ สัมมา
เหตุ การณ์ นั้น กิริยา ที่ อยู่ ใน ปฏิรูป เทศ นั้น บัณชิตย์ ทั้งหลาย
หาก กล่าว ว่า เปน มงคล เพราะ เปน บั๊จยี่ เพื่อ จะ ให้ ได้
สมบัติ ทั้งหลาย คือ สวรรค์ สมบัติ แล นิพพาน สมบัติ นี้ ปุพเพ
กตปุญญตา นาม สภาวะ แห่ง กุศล ที่ บุคคล ปรารถนา ซึ่ง

สมเด็จพระธรรมเพ็ชรญาณสัมมาสัมพุทธเจ้า แด่ พระ บัณฑิต พุทธเจ้า
 แด่ พระ ขันอาสา บุคคล ทั้งหลาย แด่ได้ เข้าไป ก่อสร้าง ตั้ง
 สมไว้ ใน อดีตชาติ หน นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า ปุพเพกต
 ปุณฺณตา สภาวะ แห่ง บุคคล มี กุศล อัน ตน ได้ ตั้ง สมไว้ ใน
 เบื้อง ปุริม ภพ นั้น จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล มี คำ บำเพ็ญ ว่า
 กัสมา สภาวะ แห่ง บุคคล มี กุศล อัน ตน ได้ เข้าไป ตั้ง สม แล้ว
 แต่ เบื้อง ปุริม ภพ แด่ จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล นั้น เพื่อ เหตุ
 ดัง ฤๅ มี คำ วิชิต ว่า สภาวะ แห่ง บุคคล มี กุศล อัน ตน
 ได้ ตั้ง สมไว้ ใน เบื้อง ปุริม ภพ นั้น ใน กาล เมื่อ ศาตา
 ประมาณ สิบ ชาติ อัน สมเด็จพระ พุทธ เจ้า แด่ สาวก แห่ง
 สมเด็จพระ พุทธ เจ้า ทั้งหลาย แด่ คง แล้ว แด่ ตน ได้ สดับ พัง
 ใน ที่ เณร พระ ภักตร์ แห่ง สมเด็จพระ พุทธ เจ้า แด่ เณร
 พระ ภักตร์ แห่ง พระ อริย สาวก เจ้า ทั้งหลาย ใน กาล เมื่อ
 จบ พระ ศาตา ทั้งหลาย สิบ ชาติ ลง แล้ว บุคคล ผู้นั้น ก็ ย่อม
 จะได้ บันดาล ซึ่ง พระ อรหัตตผล วัคชัย โย จ มนุสฺส โส แท้จริง
 มนุษย์ เหล่า ไต มี อธิการ กุศล อัน ตน ได้ กระทำ ไว้ ใน ปุริม ภพ
 แด่ เปน บุคคล มี กุศล มวล อัน หนา นั้น มนุษย์ เหล่า นั้น ก็

จะ ยัง พระ ธรรม เทศนาให้ บังเกิด ขึ้นได้ ด้วย มูล คือ กุศล
 นั้น แล้ว ก็ ย่อม จะ ได้ บันดาล ซึ่ง อาสวักขัย กล่าว คือ พระ อรหันต
 ยถา ราชา มหากบิโน อัครคมเหล็ก ฯ ประการ ทั้ง ชน
 ทั้งหลาย คือ พระ เจ้า มหา กบิโน ราช บรม ภาระยัตว แด
 พระ นางอโนชาราชเทวี ผู้เป็น พระ ธรรม เสนอ นั้น แท้จริง เตน
 วุฑฒ์ เหตุ การณ์ นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง สวัสดิ ภาควัย เจ้า จึง
 ได้ มี พระ พุทธ ภูมิ กาโปรด ประทาน พระ ธรรม เทศนาว่า ปุพเพ
 กตบุญญา สภาวะแห่ง บุคคล มี อธิการ กุศล อัน คนได้ กระ
 ทำไว้ ใน กาล ปาง ก่อน นั้น มั่งคั่ง จัดได้ ชื่อว่า อุดม มงคล
 ประการ หนึ่ง วิถี ชีวามา ใน มงคล บท คือ ปุพเพกตบุญญา
 แล้ว เท่านั้น

ลำดับ นี้ จะ ได้ พรรณนา ใน มงคล บท คือ อัตถสัมมาปณิธิ
 สืบ ต่อไป อัตถสัมมาปณิธิ นาม ใจ ความว่า บุคคล บาง
 จำพวก ใน โลก นี้ ยัง คน ที่ เป็น บุคคล ที่ คิด เมาะ ว่า หา คีต
 มิได้ ให้ ประดิษฐาน ดำรง อยู่ ใน คีต เป็น อัน ตื่น นั้น ได้
 นาม ชื่อว่า อัตถสัมมาปณิธิ แปลว่า ทั้ง คน ใจ ชอบ หนึ่ง
 บุคคล ยัง คน ที่ หา ศรัทธา มิได้ ให้ ดำรง อยู่ ด้วย ศรัทธา

สัมปทา ความถึงพร้อมด้วย ศรัทธา ก็ดี ยัง คน ที่เป็น คน
 ตระหนี่ให้ ดำรง อยู่ ด้วย จาก สัมปทา ความ ถึง พร้อม ด้วย
 การ บริจาค ก็ดี อย่าง นี้ และ สมเด็จ พระ มหา กรุณา ตรี
 เทศนา เรียก ว่า อัตถสัมมาปณิธิ เอโส ฯ อัตถสัมมาปณิธิ
 ก็คือ วิชา ที่ บุคคล ทั้ง คน ใด ใน ที่ ชอบ อย่าง นี้ และ จิต ได้ ชื่อ
 ว่า เป็น มงคล ประการ หนึ่ง ก็ดี มา จึง มี คำ ภาวนา ว่า วิชา
 ที่ ทั้ง คน ใด ใน ที่ ชอบ แล ได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล นั้น เพราะ
 เหตุผล เป็น ประการ ใด วิชิต ณา ว่า วิชา ที่ ทั้ง คน ใด ใน ที่
 ชอบ ได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล นั้น เป็น เหตุ จะ ให้ ละ เลี้ยว ซึ่ง ทุจริต
 ธรรมิกเวร แล สัมปรายิกเวร คือ เวร อัน ประกอบ ใน ทุจริต ธรรม
 บังเกิด ขึ้น เฉพาะ หน้า ใน ประจันต์ เห็น นั้น ตา แล เวร ที่ เป็น
 ไป ใน สัมปรายิก ภพ ภาย ภาย หน้า แล เป็น เหตุ ที่ จะ ให้ ได้
 อานิสงฆ์ คุณ มี ประการ ต่าง ๆ เหว อิมิต์สา คากาย องค์
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า ทรง พระ มหา กรุณา ตรี
 เทศนา ชื่อ มงคล ๓ ประการ คือ อยู่ใน ประเทศ อัน สมควร ๑
 คือ ภาวะ แห่ง บุคคล มี กุศล ได้ กระทำ ไว้ ใน กาล ก่อน ๑ คือ
 ทั้ง คน ใด ใน ที่ ชอบ ๑ ตรี เทศนา มงคล ทั้ง ๓ ประการ นี้

ด้วย พระ คาถา คือ ปฏิรูปเทสวาโส เป็น อาทิ ด้วย ประการ นี้
 มังคลที่กัญญา แท้จริง มงคลทั้ง ๓ ประการ มี อยู่ใน ประเทศ
 อัน สมควร เป็น กัน นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัยเจ้าได้
 ทรง แสดงไว้ แล้ว แก่ เทพยดา แด่ มนุษย์ ทั้งหลาย ใน ที่ นั้น
 พรรณนา มา ด้วย เนื้อ ความ ใน คาถา คือ ปฏิรูปเทสวาโส เป็น
 กัน ก็ สำเร็จ แต่เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะได้ วิเคราะห์ ใน บท แห่ง พระ คาถา คือ พาหุ
 สัจจัญญา เป็น ต้น สืบไป มี คำอธิบายดังนี้ว่า พหุสัจจภาโว
 อันว่าภาวะแห่งบุคคลมีสุตะ มาก พาหุสัจจํ ชื่อว่า พาหุสัจจํ
 พาหุสัจจํ อันว่า ภาวะ แห่ง บุคคล มี สุตะ มาก อธิบายว่า
 บุคคล มี สุตะ มาก คือ ได้ สดับ ทรมัน พัง มาก ได้ ชื่อว่า พหุสุตร
 หักถโกสัสถ์ สภาวะ แห่ง บุคคล ไกศลฉลาด ด้วยมือ อัน ไต
 อัน หนึ่ง สืบไป ได้ ชื่อว่า สิบปะ อธิบายว่า บุคคล ฉลาดใน
 ที่ จะ กระทำ สรรพกิจ การ งาน ต่าง ๆ ได้ ด้วย หักถนี้ ได้
 นาม ชื่อว่า บุคคล มี สติ ปราทร ภายวาท จิตตวินยน์ กิริยา
 ที่ นำไปกระทำ ได้ นิยหาย แห่ง กาย แด่ วาจา แด่ น้ำ จิตร นั้น ได้
 ชื่อว่า วินโย บุคคล ที่ หนึ่ง ศึกษา สำเนียง เป็น อัน ตี นั้น ได้

ชื่อว่า สุตฺถิกขโต วาจา ที่บุคคล กล่าว ที่ กล่าว เสนาะ อ่อนหวาน
 แล วาจา เป็น ที่ นำ มา ซึ่ง คุณ ประ โยชน์ ปราส จาก โทษ นั้น ชื่อว่า
 สุภาสิตา เสด็จ รุกฺตทณฺยเมว คำ อัน เศษ คือ เขต มังคละ มุกต์ทมนั้น
 มี นัย อธิบาย ตูฯ กล่าว มา แล้ว อยะเมตถ อิตถวณฺณนา
 พรวรณนา ด้วย อิตถ ใน บท คือ พาสุสัจจัญญา แล้ว เถานี้
 อิตถวณฺณนา ปน ก็ และ กถา พรวรณนา เนื้อ ความ ใน บท คือ
 พาสุสัจจัญญา นั้น บัณฑิต ย์ พึง รู้ โดย นัย อธิบาย ดังนี้ ว่า
 ยนี้ กํ สุตํกํ อัน ว่า สุตฺร อัน ใด นั้น อัน สม เต็จ พระ ศาสตรา ทรง
 สรรเสริญ ไว้ โดย นัย เปน อาทิ ว่า สุตํกขโร โทติ บุคคล
 ทรง ไว้ ซึ่ง สุตฺร สุตํกตํ นินฺจา จโย บุคคล อัน มี สุตฺร อัน ตั้ง สม
 แล้ว ดังนี้ ก็ ดี อัน ว่า ภาวะ แห่ง บุคคล บาง จำพวก ใน โลก นี้
 มี สุตฺระ มาก คือ สุตํกํ แด เคย ย แด เวชยาภรณ เปน ต้น
 ดังนี้ ก็ ดี พาสุสัจจํ นาม ชื่อ ว่า พาสุสัจจํ อธิบาย ว่า มี
 ความ สติ ย์ มาก ทํ พาสุสัจจํ สภาวะ แห่ง บุคคล มี สติ ย์ มาก
 นั้น มังคละ จัก ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ หนึ่ง เหตุ เปน
 เหตุ แก่ อัน ละ เสี่ย ซึ่ง อกุศล แล้ว แล ได้ ซึ่ง กุศล นั้น
 ประการ หนึ่ง เหตุ เปน เหตุ แห่ง อัน กระทำให้ แจ้ง ซึ่ง

พระนิพพาน ประมัตตสัจจะ โดยลำดับ นั้น ประการ ๑ บุคคล
 เหล่า ภิกขุทั้งหลาย ทั้งจริง ซึ่ง อธิบาย ดังนี้ บุคคล ด้วย วาร พระ
 บาฬี สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย ตรีศ เทศนา แก่ ภิกษุ
 ทั้งหลายว่า ภิกขุเว บุกร ภิกษุทั้งหลาย พระ อริยสาวกผู้
 มี สุตระ การ สดับ ได้ สดับ แล้ว นั้น ย่อม จะมละ เสียได้ ซึ่งกรรม
 อันเป็นอกุศล ย่อมยังกุศลกรรมให้เจริญ สภาวซึ่ง บัณฑิต
 ย่อม มละ เสียได้ ซึ่ง กรรม อัน ประกอบ ด้วย โทษ แล ยัง กรรม ที่
 ทาโทษ มิได้ ให้เจริญ แล พระ อริยสาวก นั้น ย่อม รักษา ซึ่ง
 ทน ให้ บริสุทธิ์ ได้ อุปรมัปี บุคคล เหตุอัน สมเด็จพระ ผู้ทรง
 พระภาควัย ตรีศ เทศนา แม้ อันยัง มี อีก ดังนี้ว่า อุตานัม รมันมานัม
 อัทธมุปริกขติ พระ อริยสาวก ย่อม เข้าไป พิจารณา เนื้อ
 ความ แห่ง พระ บาฬี ทั้งหลาย ที่ ตน จำ ทรงไว้ได้ เมื่อ เข้า
 ไป กำหนด พิจารณา เนื้อ ความ อยู่ พระ อริยสาวก ทั้งหลาย
 ก็ ย่อม อุตทน ท่อ ความ พ่วง ซึ่ง กรรม ครั้น เมื่อ อุตทน ท่อ
 ความ เพี้ยว พ่วง ซึ่ง กรรม มี แล้ว ฉันทะ ความ รักใคร่ ก็ บังเกิด
 เมื่อ ฉันทะ บังเกิด แล้ว ก็ ย่อม ให้ มีความ อุดมคติ เมื่อ มีความ
 อุดมคติ อยู่ แล้ว ก็ ย่อม เปรียบ เทียบ ซึ่ง ชุติ เมื่อ เปรียบ เทียบ

ซึ่งอยู่แล้ว ก็ยอมทิ้งไว้ ซึ่ง ความ เพียร เมื่อ ทั้ง ความ
 เพียร อยู่แล้ว ก็ยอม จะ กระทำให้แจ้งซึ่ง พระ นิพพาน
 ประมัตต ๔ อย่าง ด้วย รูป กาย แด ทวิ ฐี ซึ่ง ประมัตต ๔ อย่าง นั้น
 ด้วย นาม กาย กล่าว คือ บัญญา อาศรัย พระ พุทธ ฐีกา ทวิ
 เทศนา อย่าง นี้ จึง เห็น ความ ชัด ว่า สภาวะ แห่ง บุคคล มี สภาวะ
 การ สกัม มาก และได้ ชื่อว่า เปน มงคล นั้น เพราะ ว่า
 เปน เหตุ จะ ให้ ละ เสีย ได้ ซึ่ง กรรม อัน เปน อกุศล แล้ว แด
 ให้ ได้ ซึ่ง กรรม อัน เปน กุศล นั้น ประการ ๑ เหตุ เปน เหตุ
 จะ กระทำให้ แจ้งซึ่ง ประมัตต ๔ อย่าง โดย ลำดับ นั้น ประการ ๑ อธิบาย
 ประการ หนึ่ง กล่าว พาทุ ๔ อย่าง คือ สภาวะ มี สกัม มาก นั้น เปน
 ของ แห่ง ขวากาศ ก็มี เปน ของ บรรพชิต ก็มี พาทุ ๔ อย่าง ทั้ง ๒
 ประการ นี้ บัณฑิต ย่อม พิจารณา เห็น ว่า เปน มงคล ประการ ๑
 เพราะ เหตุ นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ อัน เกื้อ กุศล แด ความ สุข ใน อธิ
 โลก แด ปรโลก พิจารณา ใน มงคล บท คือ พาทุ ๔ อย่าง ที่ เสรี
 เท่านั้น

ถ้ากับ นี้จะได้ พรรณนาในมงคลบทคือ สิบแปด ซึ่งแปลว่า
 ศิลปสาตร สิบ ห่อไป สิบแปดนาม ชื่อว่า ศิลปะ มี ๒ ประการ
 คือ อาคาริยศิลปะ ประการ ๑ อนาคติยศิลปะ ประการ ๑
 เป็น ๒ ประการ ด้วย กัน ชุมนุมศิลปะ ๒ ประการ นั้น ศิลปะ
 อันใดที่เป็น ของ แห่ง ขวาวาศ อัน ปราศ จาก ความ เบียด
 เบียด ซึ่ง ตัว อื่น แล ปราศ จาก กรรม อัน เป็น อกุศล มี
 ศิลปสาตร เป็น ข้าง แก้ว แล ข้าง ทอง เป็น อาทิ ศิลปะ นั้น
 จัดได้ชื่อว่า เป็น มงคล เหตุ นำ มาซึ่ง ประโยชน์ ใน โลก
 สมณปริกัษารวิสังฆณ กิริยา ที่ ตกแต่ง ซึ่ง สมณปริกัษารมีฉีก
 ตัด จัด สรรค์ พิจารณา ซึ่ง ผัว จีวร แล เย็บ จีวร เป็น อาทิ ชื่อว่า
 อนาคติยศิลปะ เป็น ศิลปสาตร สำหรับ บรรพชิต ใน พระ บวร
 พุทธศาสนา อัน กัณฑ์ กัณฑ์ สวรรค์นิท แล ศิลปสาตร สำหรับ
 พระ พุทธ ศาสนา อันใด นั้น อัน สมเด็จ พระ ศาสดา ได้ ทรง
 สรรเสริญ ไว้ ใน บทที่ทั้งหลาย นั้น ๆ ว่า ภิกขเว อุกม ภิกษุ
 ทั้งหลาย ภิกษุ ใน พระ บวร พุทธ ศาสนา ของ พระ ทถาคต นี้
 ยานี ทานี กรณียานี กิจ การ งาน ทั้งหลายใด ที่ ควร จะ พึ่ง
 กระทำ เป็น กิจ อัน สูง แล กิจ อัน ท่าทั้งหลาย ก็ ที่ บังเกิด

มี แก่ ภิกษุ พรหม จาริ เพื่อน พรหม จรรย ทั้งปวง ภิกษุ นั้น
 ก็ ย่อม เปน ผู้ ฉลาด ทู แด ใน กิจ อัน นั้น สม เต็จ พระ ศาสตา
 ได้ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง ภิกษุ ผู้ ฉลาด ใน อนาคต วิย สิบ ประการ นั้น โดย
 นัย เปน อาทิ ดังนี้ อนึ่ง อนาคต วิย สิบ ประการ อันใด อัน สม เต็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า หาก ครุส เทศนา ชื่อ ว่า นาดกรณธรรม
 อนาคต วิย สิบ ประการ นั้น บัณฑิต ศึกษ พึง รู้ ว่า เปน มงคล ประการ ๑
 เหตุ นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ อัน เกื้อ กุศล แก่ ตน ด้วย แก่ ชน
 ทั้งหลาย อัน ด้วย ใน โลก นี้ แด โลก หน้า ด้วย ประการ ดังนี้
 พรรณนา มา ใน มงคล บท คือ พาสุณ จา แด สิบ ประการ สภาวะ แห่ง
 บุคคล มี การ สดับ มาก แด มี สิบ ประการ ก็ เสรี เท่า นี้

บัด นี้ จะ ได้ พรรณนา ใน มงคล บท คือ วินัย ซึ่ง แปล ว่า
 วินัย สืบ ต่อ ไป วินัย มี ๒ อย่าง คือ อาศาริย วินัย อย่าง หนึ่ง
 อนาคต วิย วินัย อย่าง ๑ เปน สอง อย่าง ด้วย กัน ชุม นุม
 อาศาริย วินัย แด อนาคต วิย วินัย ทั้ง ๒ อย่าง นั้น ทศ อกุศล
 กัมม ปถวิรมณ กิริยา ถึง ๓๖๐ เตี่ย จาก อกุศล กรรม บด สิบ
 ประการ นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า อาศาริย วินัย แด อาศาริย วินัย นั้น
 บุคคล หาก มา ศึกษา สำเนียง เปน อัน ดี แล้ว ด้วย กิริยา ที่

ไม่ให้เศร้า หมองใน กุศล กรรม บถ ๑๐ ประการ นั้น
 ก็ดี ด้วย กิริยา ที่ กำหนด ด้วย อาจารย์คุณ นั้น ก็ดี มงคล
 ก็ จักได้ ชื่อว่า เปน มงคล ประการ ๑ เหตุ นำ มาซึ่ง ประโยชน์
 อัน เกิดกุศล แด่ความสุข ในอิธโลก แด่ปรโลก อนาคาริยวินัย ๑
 หนึ่ง กิริยา ที่ ไม่ ต้อง ซึ่ง อาบัติ ฐาน ๗ กอง นั้น ชื่อว่า
 อนาคาริยวินัย ไส หิ อนาคาริยวินัย ก็ แด่ อนาคาริย
 วินัย นั้น บรรพ ชิต บุคคล มา หมั่น ศึกษา สำเนียง เปน อัน ดี
 ตุจ นัย ที่ กล่าว ใน อาคาริย วินัย นั้น ได้ ชื่อว่า เปน มงคล
 เหตุ นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ แด่ความสุข ในอิธโลก แด่ปรโลก จตุ
 ปาริสุทธสี่กล่าว อีก นัย หนึ่ง พระ จตุปาริสุทธสี่ ก็ ได้นำ
 ชื่อว่าอนาคาริยวินัย บรรพชิตบุคคลอื่นต่างอยู่ในอนาคาริยวินัย
 กล่าว คือไม่ ต้อง ซึ่ง สักดาบัติ ฐาน ๗ แล้ว แด่ได้ บันดาล ซึ่ง พระ
 อรหัต ฌันได บรรพชิต บุคคล ผู้ ตั้ง อยู่ ใน อนาคาริย วินัย
 กล่าว คือ พระ จตุปาริสุทธสี่ ก็ ย่อมได้ บันดาล ซึ่ง พระ อรหัต
 ฌันได เหว สักขเนน สุตสิกขิโต แด่บุคคล มา หมั่น ศึกษา
 สำเนียง เปน อัน ดี ซึ่ง อนาคาริย วินัย ด้วย กิริยา ที่ หมั่น
 ศึกษา สำเนียง ด้วย ประการ หนึ่ง บัณฑิตย พึง รู้เกิด ว่า เปน

มงคล ประการ ๑ เหตุเป็น เหตุที่จะให้ ได้ซึ่งโลกียสุข
แลโลกุตระ สุข พรวณณา มาในมงคล คือวินโยเสร็จ แล้ว
แต่เท่านี้

ลำดับนี้จะได้วิชันนาในมงคล บทคือ สุภาสิตา สืบต่อ
ไป สุภาสิตาวาจานาม วาจาอันใดที่ปราศจากโทษ มีมุต
วาทเป็นต้น วาจาอันนั้นได้นามชื่อว่าสุภาสิตาวาจา ขณาท
สมตฺตฺยกระแสดพระพุทฺธฏีกาตรัสพระธรรมเทศนาแกภิกษุทั้งหลาย
ว่า ภิกษเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์
สี่ประการชื่อว่า เป็นสุภาสิตวาจา ดังนี้ แล วาจาที่บุคคล
ตำรวม รักษาไว้เป็นอันดีนั้น ก็ได้นามชื่อว่าสุภาสิต
วาจา เป็นวาจาอัน บุคคลกล่าวดี กล่าวชอบ เหมือนกัน
ขณาท สมตฺตฺย กระแสด พระ พุทฺธ ฏีกา ตรัส บัณฑิต เทศนา ว่า
สุภาสิตํ ชุตฺตมมาหุ สันโต อริยสันบุรุษ ทั้งหลาย ย่อมกล่าว
สรรเสริญซึ่ง สุภาสิต วาจา ว่า เป็น วาจา อัน อุดม สูง สุด
อัมมํ ภณณามัมมํนํ ตํ ทุติยํ บุคคล ฟัง กล่าว ซึ่ง วาจา อัน
ใดเป็น วาจา ประกอบด้วย ธรรม และไม่ ฟัง กล่าว วาจา ที่
ไม่ ประ กอบ ด้วย ธรรม สัมปยุตฺต บุคคล ทั้งหลาย สรรเสริญ

วาจา นั้นว่า เป็นสุภาสิต วาจา อัน อุตม เป็น คำรบสอง บุคคล
 พึง กล่าว วาจา อันใด อันเป็นที่รัก แต่ไม่ กล่าว ซึ่ง วาจา
 อันไม่เป็นที่รัก อริย สัมบุรุษ ก็ ย่อม สรรเสริญ วาจา นั้น ว่า
 เป็น สุภาสิต วาจา อัน อุตม เป็น คำรบสาม บุคคล พึง กล่าว
 วาจา อันเป็น คำ สัตย์ คำ จริง แต่ไม่ พึงกล่าว วาจา เหลาะแหละ
 อริย สัมบุรุษ ก็ ย่อม สรรเสริญ ซึ่ง วาจา นั้นว่า เป็น สุภาสิต
 วาจา อัน อุตม เป็น คำรบสี่ อัยยิ สุภาสิตา วาจา แล วาจา อัน
 เป็น สุภาสิต อัน บุคคล กล่าว ดี กล่าว ชอบ นั้น บัณฑิตย พึง
 รู้เถิดว่า เป็น มงคล เหตุ นำ มา ซึ่ง ประโยชน์ เกื้อ กุล แล
 ความ สุขใน อธิโลก แล ปวโลก อัยยิ วินยปริยาบนั้นนาเยว แล
 สุภาสิต วาจา นี้ นับ เนื่อง เข้าใน พระ วินัย แท้จริง เหตุใด
 เหตุทั้งนั้น บัณฑิตย อัยยิ พึง ถือ เอา ซึ่ง สุภาสิต วาจา นี้ ด้วย
 วินัย ศัพท์ แล้ว แล พึง ถือ เอา แต่ เพียง ว่า เป็น วินัย เถิด
 อถวา อีก นัย หนึ่งว่า วาจา เป็น เหตุ แสดง ธรรม เทศนา แก่
 ชน ทั้งหลาย อัน ด้วย อัน ยัง ผู้ ชื่น มิให้ ได้ ความ เตือด เนื้อ
 ร้อนใจ คือ มิให้ ยัง ถ้อย คำให้ เข้าไป กระทบ กระทั่ง เสีย คดี
 ผู้ ชื่น มิให้ ได้ ความ ร้อนใจ นี้ บัณฑิตย พึง รู้ว่า ชื่อว่า สุภาสิต

วาทา ใน บท คือ สุภาสิตทาวา วา นี สา หิ ขณ ปฏิ
 รูปเทศวาโต กิริยา ที่ อยู่ ใน ประเทศ อัน สมควร แล บัณฑิตย์
 หาก กล่าว ว่า เปน มงคล เหตุ เปน บัณฑิต เพื่อ จะ ให้ ได้ ซึ่ง
 ประโยชน์ แล ความ สุข แล พระนิพพาน ใน อธิโลก แล ปรโลก
 แห่ง สัตว์ ทั้งหลาย ฉะนั้น สุภาสิต วาจา คือ วาจา อัน บุคคล
 ก าว ดี กล่าว ชอบ นั้น บัณฑิตย์ ก็ ย่อม กล่าว ชื่อ ว่า เปน
 มงคล เหตุ เปน บัณฑิต เพื่อ จะ ให้ ได้ ซึ่ง ประโยชน์ แล ความ
 สุข แล พระ นิพพาน แก่ สัตว์ ทั้งหลาย ใน อธิโลก แล ปรโลก
 ฉะนั้น หนึ่ง พระ อาจารย์ เจ้า กล่าว วิสัชนา ไว้ ว่า ย่ พุทธิ
 ภาสติ วาจา สมเด็จพระ สัพพัญญู สัมมา สัมพุทธเจ้า พระ
 องค์ ทรง ภาสติ ซึ่ง พระ วาจา อันใด สา เว วาจา นมฺกัตมา
 พระ วาจา นั้น เปน พระ วาจา อัน อุดม สูง สุด กว่า วาจา ทั้งหลาย
 เหตุ เปน ที่ จะ ทำ ให้ ถึง ซึ่ง ที่ สุด แห่ง ทุกข์ แล ถึง พระ นิพพาน
 สุข อัน เกษม นิราศ ภัย ประเสริฐ กว่า วาจา ทั้งปวง ใจ ความ
 ว่า สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาคย์ เจ้า ทรง แสดง ข้อ มงคล ๔
 ประการ คือ ภาวะ แห่ง บุคคล มี สัตย์ มาก ประการ ๑ คือ
 บุคคล มี คิลปสาคร ประการ ๑ คือ บุคคล มี วินัย อัน คึกษา

ดำเนิน เปน อันตี ประการ ๑ สุภาสิตา วาจา คือ บุคคล มี
 วาจา อัน กล่าวตี ประการ ๑ เปน ๔ ประการ ด้วย กัน
 มงคล ๔ ประการนี้ สมเด็จพระ พุทธ องค์ ทรง แสดง ด้วย
 พระ คาถา คือ พาหุสัจจัญญา สิปป์ญญา นี้ มงคล ๓ ตัญญา
 สภาวะ แห่ง มงคล ทั้ง ๔ ประการนี้ สมเด็จพระ พุทธองค์ เจ้า
 ได้ ทรง แสดง ไว้ แล้ว ใน ที่ ทั้ง หลาย นั้น ๆ พรรณนา มา ด้วย เนื้อ
 ความ แห่ง พระ คาถา คือ พาหุสัจจัญญา ดำไว้ แล้ว แต่ เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะได้ พรรณนา เนื้อ ความ ใน พระ คาถา คือ มาตาปิทุ
 อุปัฏฐานํ สืบ ต่อ ไป ใน คาถา คือ มาตาปิทุอุปัฏฐานํ นี้ มี
 ข้อ มงคล ๓ ประการ มาตาปิทุอุปัฏฐานํ คือ ปฏิบัติ บำรุง
 แก่ มารดา บิดา ประการ ๑ ปุคฺคทวารัสส สงฺคโห คือ สงเคราะห์
 แก่ บุตร แด ภรรยา ประการ ๑ อนากุตา จ กัมมันตา คือ
 ประกอบ กิจ การ งาน อัน สมควร ปราศ จาก ความ เกียจ
 คร้าน เปน อัน ประการ ๑ เปน มงคล ๓ ประการ ด้วย กัน
 อีก ถัด นั้น เสนา ปน ก็ แด กถา พรรณนา เนื้อ ความ แห่ง บท
 คือ มาตาปิทุอุปัฏฐานํ นั้น บัณฑิต ย่อม พึง รู้ ด้วย นัย อธิบาย
 ดังนี้ ว่า มาตานาม ชนิกา วุจฺจติ ตถิ ภาพ ฐึยัง บุตร

ให้บังเกิดนั้น บัณฑิตยฺหากร้องเรียก นาม ชื่อว่า มารดา
 ทดา หนึ่งใดต บุรุษผู้ยังบุตรให้บังเกิดนั้น บัณฑิตยฺหากร้อง
 เรียกนามชื่อว่าบิดา อุบัติฐานนาม การที่บุคคลกระทำซึ่งอุปการ
 ด้วยอันชำระ เท้า แลหัตถ์ นวตมือ แลเท้า แลนวด ปฤษฎางค์แก่
 มารดา บิดา แลอาบ น้ำชำระ กายให้มารดา บิดา ก็ดี กระทำ
 อุปการ ด้วย กิริยา ที่ให้ จตุ บัณฑิตยฺหากร้อง มี เข้า กิน แล นุ่ง เปน อาทิ
 ก็ดี ได้ นาม ชื่อว่า อุบัติฐาน กรรม กระทำ บำเรอ ชุมชุม
 การ บำเรอ ทั้งหลาย มี ชำระ เท้าให้ มารดาบิดาเป็นอาทิ นั้น จะ
 พรวรรณา ด้วยคุณูปการ แห่ง มารดาบิดา นั้น ก่อน พหุุปการา
 เหตุใด จึง ว่า ให้ บุตร พึง อุดาหะบำเรอ ปฏิบัติ แก่มารดา แล บิดา
 ทั้ง สอง เหตุว่า มารดา แล บิดา ทั้ง สอง นั้น มีคุณูปการ
 แก่ บุตร ทั้งหลาย เปน อัน มาก อิตถกามา อนุกรมูปการ
 ธรรมดา ว่า มารดา แล บิดา ทั้ง สอง นั้น มีแต่ ปราถนา จะ
 กระทำให้ เปน ประโยชน์แก่ บุตร มีแต่ ความเมตตา กรุณา
 อนุเคราะห์แก่ บุตร ย่อม ปุ่ตตเก พหิ ก็พิธิว่า มารดา บิดา นั้น
 เบื้องว่า เห็น ทารกผู้ เปน บุตร ทั้งหลาย อัน เล่น ซึ่ง วัตถุสิ่งใด

เณรกาย นอก แด มีสรีร กาย แปล เหมือน ด้วย ฝุ่น แด ทรายผง ฝุ่น
 เท่า ธุลี มา แล้ว ก็ ย่อม เช็ด ถ้าง เลี้ย ซึ่ง ฝุ่น แด ทราย อามน้ำ
 ขำระ กายให้ แก่ บุตร แล้ว ก็ มุ่น เกล้า เกษา เสย สางให้ แล้ว
 ก็ จูบ จอม ถนอม เกล้า ยัง ความ เสนหา รักใคร่ ให้ บังเกิด ขึ้น ใน
 บุตร วัสส์สสทปี แม่ บุตร แด ธิดา ทั้งหลาย อุดม ทรัพย์ ปฏิบัติ มารดา
 แด ธิดา ยก มารดา บิดา ขึ้น ทูล เกล้า เกษาไว้ ไม่ ให้ ลง
 ดินเลย แด จะ ยัง มารดา แด บิดา ให้ กระทำ อูจาระ บัณฑิตาจะกิจ
 บน สีสะ ของ อาตมา แด จะ นำ มารดา บิดา ไป ด้วย สีสะ
 ของ อาตมา ขึ้น กาล ประมาณ ร้อย ปี ก็ ตี บุตร ธิดา ทั้งหลาย
 นั้น ก็ เปน แต่ อาจ สามารถ เพื่อ จะ กระทำ ปฏิการ สนอง คุณท่าน
 ได้ แต่ เท่านั้น อัน จะ กระทำ ปฏิการ ตอบ แทน พระ คุณ ให้
 ลง ถ้าง พระ คุณ ของ ท่าน นั้น ไม่ สามารถ จะ กระทำ ได้ เหตุ
 ว่า พระ คุณ ของ ท่าน นั้น มากกว่า มาก อาปาตกา ไปสกา
 อนึ่ง มารดา แด บิดา ทั้ง สอง นั้น มี กิจ ที่ จะ ถนอม โอบ อ้อม
 ประคับ ประคอง เลี้ยง ดู บุตร มี กิจ ที่ จะ ให้ ซึ่ง ธรรม วิชา วิชา
 นม แก่ บุตร แด ธิดา ทั้งหลาย ทสส์เสตาโร มารดา แด บิดา ทั้ง
 สอง นั้น บุคคล ควร จะ พึง อ้าง ว่า เสมอ ด้วย ท้าว มหา พรหม

ประหนึ่งว่าเป็น ท้าว มหา พรหม ของ สัตว์โลก แล มารดา
 บิดา ทั้งสองนั้น อัน สัตว์โลก หากสมมุติ นับ ถือว่า เป็น
 ปุรพาจารย์ เหตุใด เหตุ ดังนี้ กิริยา ที่ อุตสาหะ ปฏิบัติ
 บำรุง บำเรอ แก่ มารดา บิดา ทั้งหลาย นั้น ย่อม จะ นำ มา ซึ่ง
 ความ สรรเสริญ ใน อธิโลก นี้ ประการ หนึ่ง ย่อม จะ นำ มา ซึ่ง
 ทิพยสมบัติ สุข ใน พรโลก เบื้อง น่านนี้ ประการ หนึ่ง เตน
 มงคลนันทิ กุจฉิ เทตูกาณณ์ ดังนี้ การอุปฐาก ปฏิบัติ บำเรอ
 แก่ มารดา บิดา นี้ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย หาก ตรัส
 เทศนา เรียกว่า เป็น มงคล ประการ หนึ่ง กุจฉิ เทตูกาณณ์ แท้จริง
 คำ ซึ่ง กล่าว มา นี้ ยึด ด้วย วาร พระ บาฬี ที่ สมเด็จพระ ผู้
 ทรง พระ ภาควัย ตรัส เทศนา ว่า พหุมา หิ มาตาปิตโร
 ปุพฺผาจริยาติ กุจฉิเร เป็น อาติชนิ อธิบาย ความ ตาม พระ
 บาฬี ว่า มาตาปิตโร แท้จริง มารดา แล บิดา ทั้งหลาย นั้น
 บัณฑิตทั้งหลายหากรู้ชื่อเรียกว่าเป็นศุภหนึ่งท้าวมหาพรหม แล
 กล่าว ว่า เป็น ปุรพาจารย์ ของ คน ทั้งหลาย ผู้เป็น บุตร หนึ่ง
 มารดา บิดา นั้นได้ ชื่อ ว่า เป็น อาหุเนยเย บุคคล ของ บุตร ๆ
 ทั้งหลาย ควร พึง บูชา เหตุ ว่า มารดา บิดา นั้น มี ความ กรุณา

อนุเคราะห์ แก่ บุตร ทั้งหลาย บรรดา ที่ บังเกิด ตัสมาทิ เหตุ
 การณ์ นั้น และ บุตร ผู้ ประ กอบ ด้วย ปรีชา เปน บัณฑิตย ชาติ
 พึง อภิวัตน์ทนกิจกระทำ สักการบูชาแก่ มารดา แล บิดา ทั้งหลาย
 ด้วย อันนะปานา หาร เช้า กิน แล ผำ นุ่งผ้าห่ม แล น้ำบริโภค เสื้อ
 สาค ภาชนะ เตียงตั้ง ที่ นั่ง ที่ นอน พูก เบาะ เมาะ หมอน มุ้ง ม่าน
 แล คัม น้ำ อาบ น้ำ ร้อนชำระ ถ้างัดถบาทา ปาจิรียาย มาตา
 ปิตุสุ บัณฑิตก นัก ปราชญ์ ทั้งหลาย เมือง ว่า อุดาห์ ปฏิบัติ
 บำเรอ แก่ มารดา แล บิดา ทั้งหลาย ด้วย อุบ္ภูฐาน กิจ มีไว้
 นมัสการ บูชา ด้วย เช้า กิน แล ผำ นุ่งผ้าห่ม เปนอาทิ นั้น บัณฑิตย
 ทั้งหลาย ผู้ ดำเนิร ญาณ ปรีชา ย่อม โสมนา การ สรรเสริญ ซึ่ง
 บุคคล ผู้ นั้น ใน โธโลก เห็น ทันทนี้ เป็จจ สักเค ปโมทติ
 บุคคล ผู้ นั้น ครั้น สิ้นชีพ ทำลาย ันธ์ ไป ยัง พรโลก เบื้อง น้า
 ก็ ย่อม จะ ได้ ความ ตำราญ รื่น เริง บันเทิงใจ ใน สวรรค สุกติโลก
 อปโร นโย ยัง ใน อัน อื่น อีกเล่า ชื่อ ว่า อุบ္ภูฐาน กิจ
 การ บำเรอ แก่ มารดา บิดา มี อยู่ ๕ ประการ มี กระทำ ซึ่ง
 ภณ กิจ การ เลี้ยงดู เอาใจ ใส่ แล ทั้ง ไร ซึ่ง วงษ์ ตระกูล แห่ง
 มารดา บิดา เปน อาทิ อุบ္ภูฐาน กิจ ทั้ง ๕ ประการ นั้น

บัณฑิตยพงษ์ รู้ผิดว่า เป็นมงคล เหตุเป็นเหตุ แห่ง ประโยชน์
 เกื้อ กุศล ๕ ประการ มีมารดาบิดา จะ พัง หัก เสีย ซึ่ง การ
 บาป การ ตาหมก เปน ต้นใน อธิโลกนี้ วุฑฺฒิ์ เหตุ ภคฺวตา
 สมฺมจฺจุ พระ พุทธ ภาสิต ที่ ทรง พระ มหา กรุณา ตรัส บัน ทูล เทศนา
 สอน สอน สอน มา ณ พใน สิงคา โถวาท สุตฺร นั้น ว่า บัณฑิตยโฆ
 คหปติปุตฺต ฐาเนหิ ตูกร คฤหบดี บุตร มารดา บิดา ทั้ง หาย
 ซึ่ง ได้ นาม ชื่อ ว่า บุรุษ ติมฺมิตฺต นั้น บุตร พัง เขา ไป ปฏิบัติ บำเรอ
 ด้วย เหตุ ๕ ประการ ภาโต เนสํ ภริยํ สามี คือ บุตร พัง
 กระทำ มน ติการ กำหนด ในใจ ว่า มารดา บิดา ท่าน ได้ เฝียง
 อาตม มา ก่อน แล้ว อาตม จะ เฝียง มารดา บิดา บ้าง ใน กาล
 เมื่อ ภาย หลัง ดังนี้ ประการ ๑ คือ บุตร พัง กำหนด ในใจ
 ว่า กิจจํ เนสํ ภริยํ สามี กิจอื่นใด ของ มารดา บิดา บังเกิด
 ขึ้น อาตม จัก วัป กระทำ ซึ่ง กิจ นั้น แทน มารดา บิดา ว่า จะ
 สำเร็จ ดังนี้ ประการ ๑ คือ บุตร พัง กำหนด ในใจ ว่า เสด็จ สัม
 มุเปตฺต สามี อาตม จัก ดำรง ไว้ ซึ่ง วงษ์ ตระกูล ของ มารดา
 บิดา จะ มิให้ วงษ์ ตระกูล มารดา บิดา ติบ หาย เสีย ดังนี้
 ประการ ๑ คือ บุตร พัง กำหนด ในใจ ว่า ทายชีขํ ปฏิบัติ ขามิ

อาตม จัก ปก ครอง รักษา ทรัพย์ มรดก ของมารดาบิดาไว้ ไม่ให้
 หนีบ หาย เสีย ตั้งนี้ ประการ ๑ อถวา ปน คือ บุตร จะ พึง
 กำหนดในใจ ว่า หรือหนึ่งเมื่อ มารดา บิดากระทำกาลกิริยาสิ้น
 ชีพแล้ว อาตม จัก เพิ่ม ทักขิณา ทน กตปณามล ให้แก่ มารดา
 บิดา ตั้งนี้ ประการ ๑ อิมะหิไซ คหปติปุตฺต ตูกรคฤหบดี
 บุตร มารดา ผู้ใด นาม ชื่อว่า ปุริชฌิมทิตฺตํ นั้น บุตร พึง
 เข้าไปใกล้ ตั้งไว้ ซึ่ง อุปัฏฐาน กิจ ด้วย เหตุ & ประการนี้ ตูกร
 คฤหบดี บุตร มารดา บิดา ทั้ง สอง นั้น เบื้อง ว่า บุตร ทั้ง หลาย
 เข้าไป ตั้งไว้ ซึ่ง อุปัฏฐาน กิจ ด้วย เหตุ & ประการนี้ แล้ว ก็
 ย่อม จะ อนุเคราะห์ แก่ บุตร ด้วย เหตุ & ประการ ปาปา นิวา
 เวนฺตติ คือ จะ ห้าม บุตร ทั้ง หลาย มิให้ กระทำ บาป นั้น ประการ ๑
 กัลยาณ นิเวศนฺตติ คือ จะ ยั้ง บุตร ให้ ส้อง เสพย์ คบ หา
 ซึ่ง กัลยาณมิตร ที่มี จิตร งาม จิตร ปน กุศล นั้น ประการ ๑
 สิบปํ สิกขาเปณฺติ คือ มารดา บิดา จะ ยั้ง บุตร ให้ ศึกษา ซึ่ง
 ศิลปสาตร วิชาการ ประการ ๑ ปฏฺฐาเปณ ทาเวน สํโยเชนฺติ
 คือ มารดา บิดา จะ ประ กอบ บุตร แล บิดา ไว้ เปน อัน ตี ด้วย
 กิริยา ที่หา ภริยา แล สามี ที่สมควร แก่ ฐานะ แล ทรัพย์ สมบัติ

ให้นั้น ประการ ๑ สมเย ทายัชชํ นิยยาเทเนติ คือ จะ
 มอบ ทรัพย์ มรดก ให้ ใน กาล ใน สมัย อัน สมควร จะ มอบ ให้นั้น
 ประการ ๑ เป็น เหตุ ๕ ประการ ด้วยกัน ทูกร คฤหบดี
 บุตร มารดา แล บิดา ทั้งหลาย ผู้ ได้ นาม ชื่อ ว่า บุรุษดีมี ทศ
 นั้น อัน บุตร แล ธิดา ทั้งหลาย พึ่ง เข้า ไป ตั้ง ไว้ ซึ่ง อุบัติฐานกิจ
 ด้วย เหตุ ๕ ประการ นั้น แล้ว ท่าน ก็ ย่อม จะ อนุเคราะห์
 แก่ บุตร แล ธิดา ด้วย เหตุ ๕ ประการ นี้ ตก กระแส พระ
 พุทธภาสิต ทรง เทศนา แก่ สังฆาต มาณพ ด้วย ประการ นี้ จึง
 เห็น ความ ชัด ว่า อุบัติฐาน กิจ ๕ ประการ มี กระทำ ซึ่ง ภรณกิจ
 เลี้ยง มารดา บิดา เป็น อาทินั้น จัก ไ้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล
 อปิชา เพราะ เป็น เหตุ แห่ง ประโยชน์ คุณ ๕ ประการ ใน อธิโลก
 นี้ มี ต้น ว่า มารดา บิดา จะ ห้าม เลี้ยง จาก บาป กรรม การ ชกฺศล
 ทั้งปวง ดุจ พรวณณา มา ฉนี้ อีก ประการ หนึ่ง เล่า บุตร ธิดา
 ผู้ โต เข้า ไป ตั้ง มารดา บิดา ไว้ ด้วย การ ที่ จะ ยั้ง ความ เลื่อมใส
 ใน สรณ วัตถุ คือ พุทธาภิรัตนะ ๓ ประการ ให้ บังเกิด ขึ้น
 ใน สันดาน แห่ง มารดา บิดา ที่ ต่ ด้วย กิริยา ที่ ยั้ง มารดา บิดา
 ให้ สมาทาน รักษาศีล ดี ที่ หรือ ว่า ด้วย กิริยา ที่ ออก ทรง

บรรพชิตเพศ ก็ดี อยู่ อยู่พื้นฐาน การ ปฏิบัติ บำเรอ มารดา
บิดา อย่างนี้ และ ได้ ชื่อ ว่า เติบ กว่า การ ปฏิบัติ มารดาบิดา
อย่างอื่น ทั้งปวง ก็ มาตามีอยู่พื้นฐาน การ อยู่พื้นฐาน ปฏิบัติ
บำเรอ แก่ มารดา บิดา ของ บุตร ธิดา นั้น นั้น บังเกิด เป็น อัน
กระทำ บำรุงการ ทอเบบแทนอุปการที่มารดาบิดาได้ กระทำไว้ นั้นได้
มั่นคงยิ่ง ทั้งหลาย หาก กล่าว ชื่อ ว่า เป็น มงคล ประการ ๑ เหตุ
ว่าเป็นหลักฐาน ที่ ตั้ง แห่ง ประ โยชน์ ความ เจริญ ทั้งหลาย ใน
ทิฐฐี อรรณ แด สัม ปราชิก ภพ เป็น อัน มาก ใดๆ พรรณ นามา ฉนี้
พรรณนา มาใน มงคล บท คือ มาตามีอยู่พื้นฐาน ก็ สำเร็จ
แล้ว แต่เท่านี้

ลำดับ นี้จะได้ พรรณนาใน มงคล บท คือ บุตฺตทวารัสส
สังคโห ว่า ด้วยการ สงเคราะห์ แก่ บุตร แด ภรรยา สืบ ต่อไป
บุตฺตคา ปิ อิตฺตโรปิ บุตร ทั้งหลาย ก็ดี ธิดา ทั้งหลาย ก็ดี
อัน บังเกิด แต่ ตน ประ สุธรรมา แต่ ตน นั้น ถึง ซึ่ง อัน นับ ว่า เป็น
บุตร แท้จริง วิสฺสติภริยานํ บรรดา ภริยา ทั้งหลาย ๒๐ จำพวก
นั้น ภรรยา อย่าง ๑ ก็ดี ก็ ถึง ซึ่ง อัน นับ ว่า เป็น เมีย บุตฺตคา
บุตร ทั้งหลาย ก็ดี ทารุ ๑ เมีย ทั้งหลาย ก็ดี บุตฺตทวาร

ชื่อว่า บุตร แล ทารุณ อุปการกรรม การ ที่ กระทำ ซึ่ง อุปการ
ด้วย เหตุ ทั้งหลาย มี นับ ถือ เป็น ต้น แก่ บุตร แล ภรรยา แห่ง
บุรุษ ผู้ เป็น สามีนั่น สังคโต ได้ นาม ชื่อ ว่า สงเคราะห์ ต่
สุตวิหิตกัมมันตา บุรุษ ผู้ เป็น สามี ทั้งหลาย เมื่อ มี การ งาน
อันตนได้ จัดแจง เป็น อัน ตี่ แล้ว แก่ บุตร แล ภรณานี้ บัณฑิตย
พึง รู้ เกิด ว่า จัด ได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล ประการ ๑ เพราะ เป็น
เหตุ แห่ง ประโยชน์ อัน เกิด กุล ใน อธิ โลก เห็น ประจักษ์ แก่ ตา
นี้ วุฑฺฒิ เทก ภาควา ข้อ ซึ่ง อธิบาย ดัง นี้ ยุติ ด้วย วาร
พระ บาฬี อัน สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควะ เจ้า ตรัส เทศนา แก่
สังคาตมานพ ใน สังคาโลวาทสูตร ว่า บัณฺฑิตี ไช
คหปฏิบัติต ฐานิ ตูกร คฤหบดี บุตร ภรรยา นี้ ได้ นาม
ชื่อว่า บัณฺฑิตี ศ สามี พึง เข้า ไป ทั้ง ไร ซึ่ง การ บำเรอ ด้วย
เหตุ ทั้งหลาย ๕ ประการ สัมมานนาย คือ พึง สงเคราะห์
ด้วย การ ที่ นับ ถือ นั้น ประการ ๑ อวमानนาย คือ พึง
สงเคราะห์ ด้วย เหตุ ที่ ไม่ ตู ถูก ตู หมิ่น ประการ ๑ อนกิจวิยาย
คือ พึง สงเคราะห์ ด้วย เหตุ ที่ ไม่ ประพฤติ ล่วง นอก ใจ ภรณานี้

ปรกการ ๑ อธิสฺสริยโวธสํสัคเคน คือ พึง สงเคราะห์ ด้วยเหตุที่
 มอบ ซึ่ง อธิสฺสริยยสฺส สละให้ไปน สิทธี นั้น ปรกการ ๑ อังการา
 นุปฺปทาเนน คือ พึง สงเคราะห์ ด้วย หา วัตถุด้วยการ เครื่อง
 ประทับ กายให้ นั้น ปรกการ ๑ อิมหิโฆ คหปติปุตฺต บัณฺฑาจิ
 ฐาเนหิ กุกร คฤหคิบุกร ภริยา ซึ่งได้ นาม ชื่อว่า บัณฺฑิ
 ทิสฺสนึ บุรุษ ผู้เป็น สามี ควร พึง สงเคราะห์ ด้วย เหตุ ทั้งหลาย
 ๕ ปรกการ นี้ แท้จริง บัณฺฑาจิ ฐาเนหิ แล ภริยา เบื้องว่า
 สามี สงเคราะห์ ด้วยเหตุ ๕ ปรกการ นี้ แล้ว ก็ ย่อม จะ อนุ
 เคารพ แก่ สามี ด้วยเหตุ ทั้งหลาย ๕ ปรกการ บ้าง สุตฺตนิทฺท
 กัมมัตถ ๑ โทติ คือ ภรรยา นั้น ย่อม อุตสาหะ จัก แง เอา
 ใจใส่ ดูแล ซึ่ง สรรพกิจ การ งาน ทั้งปวง ปรกการ ๑ สุตฺตนิทฺท
 ปริชชา ๑ คือ ภรรยา นั้น จะ เอาใจใส่ สงเคราะห์ ชน บริษั
 ทั้งหลาย ภายใน เรือน แล ภายนอก เรือน นั้น ปรกการ ๑ อนติจาวินิ
 ๑ คือ จะ ไม่ ประพฤติ ถ่วง นอกใจ สามี นั้น ปรกการ ๑
 สัมภตฺตมนุรักฺขติ คือ สามี แสวง หา ทรัพย์ สิ่งใด ได้มา ภริยา
 จะ อุตสาหะ ดูแล เก็บงำ ปก ครอง รักษา ไว้มิให้ ฉิบ หาย เสีย นั้น
 ปรกการ ๑ ทักฺขา ๑ โทติ อนลสา สัพฺพพกิจฺเจสุ คือ

ภริยานี้ จะ ฉลาด ทุ แล มิได้ เกียจ คร้าน ใน สรรพกิจ การ งาน
 ประการ ๑ คุกร ศฤหบดี บุตร ภริยา ซึ่งได้ นาม ชื่อ ว่า บัณฑิต
 ทิศ นั้น เบื้อง ว่า สามี สงเคราะห์ ด้วย เหตุ & ประการ นั้น แล
 ก็ ย่อม จะ สงเคราะห์ แก่ สามี ด้วย เหตุ & ประการ บ้าง ทก
 กระแส พระ พุทธ ฐีกา ตรัส เทศนา แก่ สังฆาต มาณพ ฌนี้ จึง
 เห็น ความ ชัด ว่า บุรุษ ผู้เป็น สามี สงเคราะห์ แก่ บุตร แล
 ภริยา เป็น อัน คำนี จักได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล ประการ ๑
 เพราะ เป็น เหตุ แห่ง ประโยชน์ แล คุณ ใน ติฏฐธรรม เห็น ประจักษ์
 แก่ ทา ใน อธิโลก นี้ มี คำ พระ อัญญาต วิสัชนา ว่า ภริยา
 ที่ บุคคล พึง สงเคราะห์ แก่ บุตร แล ภริยา อัน สม เต็จ พระ ผู้
 ทรง พระ ภาควัย ตรัส เทศนา ใน มงคล บท คือ ปุคฺคทวารัส ส สังค โห
 นั้น บัณฑิต ฌผู้ มี ปรีชา พึง สันนิฐาน เถิด ว่า ทุ แล เมีย
 นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า เป็น บัณฑิต แล พระ พุทธ องค์ มา ตรัส
 เทศนา แก่ สังฆาต มาณพ ว่า ภริยา ซึ่งได้ นาม ชื่อ ว่า เป็น
 บัณฑิต พึง ให้ สามี สงเคราะห์ ด้วย เหตุ & ประการ ดัง นี้
 นั้น เหตุ พระ พุทธ องค์ สงเคราะห์ ซึ่ง บุตร แล ภริยา ทั้ง สอง
 ศัพท์ นั้น ด้วย ภริยา ศัพท์ ฌนี้ ยัง อย ปร โว น โย ยัง นัย

อันอื่น มีอยู่ อีกดังนี้ว่า สัตว์นั้น การที่สงเคราะห์ด้วย
 ประพฤติให้เป็นประโยชน์ ด้วยวาจา อันเป็นที่รักแก่สัตว์ทั้งหลาย
 อันประกอบในธรรมนั้น สังคหิ ชื่อว่า สงเคราะห์ เสียถึง
 จึงมีคำ ปุจฉาว่า การที่สงเคราะห์ด้วย ประพฤติให้เป็น
 ประโยชน์ ด้วย วาจา อันเป็นที่ รัก แก่ สัตว์ทั้งหลาย อัน ประกอบ
 ใน ธรรม แต่ได้ชื่อว่า สงเคราะห์ นั้น เป็น ดัง ฤา วิสดรนาว่า
 การที่ สงเคราะห์ ด้วย ประพฤติ ให้เป็น ประโยชน์ ด้วย วาจา อัน
 เป็นที่ รัก แก่ สัตว์ ทั้งหลาย อัน ประกอบ ในธรรมนั้น บริพัพ
 ทาน์ คือให้ ซึ่ง สะเปียงใน วัน ทั้งหลาย มี วัน อุโบสถ เป็น ต้น
 ก็ดี คือยัง ชนให้ แสงซึ่ง ถูกดีใน วันนั้นจักถูกดีทั้งหลาย
 ก็ดี คือ กระทำ การ มงคลใน วัน อัน เป็น มงคล ก็ดี คือ
 ให้ โอวาทคำสั่งสอนใน ประโยชน์ ทั้งหลาย อัน เป็นไป ใน ธรรม
 ธรรม แด สัมปรายิก ภพ ก็ดี อย่างนี้ และ จักได้ ชื่อว่า เป็น การ
 สงเคราะห์ ที่ บริพัพทานาที่สัตว์นั้น การ ที่สงเคราะห์
 ด้วย กรรม มี ให้ สะเปียงอาหาร ใน วัน ทั้งหลาย มี วัน อุโบสถ
 เป็น อาทิ นั้น บัณฑิตย พึง รู้ว่า จักได้ ชื่อว่า เป็น มงคล
 เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์อันเกิดอยู่ในอรรถภาพ เห็น ประจักษ์

คุญัยที่กล่าวมาแล้วนั้น ประการ ๑ เหตุเป็นเหตุแห่ง
 ประโยชน์อื่นเกื้อกูลในสัมปรายิก ภาพ ภาณนำ เหตุภาวะ
 แห่งความ สงเคราะห์นั้น ประกอบใน ธรรม ประการ ๑ เหตุ
 เป็นเหตุแห่งความที่อันเทพยดา ทั้งหลายพึงนมัสการ ประการ ๑
 อธิบาย ดังนี้ ยุติ ด้วย วาร พระ บาท ที่ สมเด็จ อัมรินทร์ ธิราช
 ทรง แก่ พระ มาตลี เทพธิดาว่า มาตลี คุกร พระมาตลี เทพธิดา
 เย คุหวิฐา ปุณฺณกธา ซึ่งทั้งหลายที่เป็น คุหวิฐา แด มา
 คุสาหะ กระทำ บุญ บำเพ็ญ ของ การ คุศล ประพฤติ ตนให้
 เป็น คุสาหะ ประกอบ ด้วย คุล แด บำรุง เลี้ยง บุตร แด ภรรยา
 โดย ยุติ ธรรม มิได้ถ้อย เน นมัสสามิ เรา จักให้ นม
 นมัสการ ซึ่ง คุหวิฐา บุคคล ทั้งหลาย นั้น ตก สมเด็จ อัมรินทร์
 ธิราช มี เทว บัญชา ทรง แก่ พระ มาตลี เทพธิดา นี้ จึง เห็น
 ความ ชัด ว่า การ ที่ สงเคราะห์ แก่ บุตร แด ภรรยา โดย ยุติ ธรรม นั้น
 จักได้ชื่อว่า เป็น มงคล เพราะ เป็น เหตุ แห่ง ความ ที่ เทพยดา
 ทั้งหลาย ควร จะ พึ่ง นมัสการ คุฯ พรรณนา มา ณนี้ พรรณนา
 มาใน มงคล บท ปุคฺคทาวรวิธ สักโท แต่เท่านี้

ลำดับนี้จะได้พรรณนาใน มงคล บทคือ อนาคตา
 กัมมันตา ซึ่งแปลว่า มี การ งาน อัน ปราศ จาก โทษ คือ
 ความเกียจคร้าน เปน ต้น สืบ ต่อไป กาลาติกกมนธิปปฏิรูป
 กรรณา สติถิถกรรณาธิกาสูตราวจรวิหิตา อันว่า ภาวะ ปราศ
 จากโทษ ความ อากุศล มี อัน ล่วง เสีย ซึ่ง เวลา กาล แด กระทำ
 การ งาน อัน ไม่ สมควร แด กระทำ ให้ ย่อ หย่อ น เสีย เปน ต้น
 เพราะ ความ ที่ ตน เปน คน รู้จัก การ รู้จัก เวลานั้น ก็ดี เพราะ
 ความที่กระทำกิจการงานอันสมควร นั้น ก็ดี เพราะ ความ ที่ ตน
 เปนต้น เปนคนหมั่นไม่เกียจคร้านนั้นก็ดี เพราะเหตุบริบูรณ์ด้วย
 อุฏฐาน วิริยะ ความ เพียร หมั่น ลุก ขึ้น นั้น ก็ดี เพราะ ความ
 ที่ ประพฤติ ปราศ จาก เหตุ อัน จะ ให้ ฉิบหาย นั้น ก็ดี อย่างนี้
 ชื่อว่า อนาคตา จ กัมมันตา ว่า มี กิจ การ งาน อัน
 ปราศจากโทษ ความ อากุศล เหตุ กัมมันตา แด การ งาน
 ทั้งหลาย มี กตกรรม แด โศ รักขกรรม แด พานิชกรรม คือ
 กระทำ นา รักษา โศ แด ค้ำ ขาย เปน ต้น นี้ บุคคล มา ประทอบ
 เพื่อ ตน ก็ดี เพื่อ บุตร แด ภรรยา ก็ดี เพื่อ ทาส แด ชน
 กรรมกร ทั้งหลาย ก็ดี เพราะ เหตุ ที่ ตน เปน คน ฉลาด นั้น

บัณฑิตทั้งหลาย หากกล่าวว่าเป็น มงคล ประการ ๑ เพราะ
 เป็นเหตุ จะให้ ได้ ซึ่ง ความ เจริญ แห่ง อัญญา สาร ทรัพย์สิน พืช
 อัญญา หาร ใน อิตถภาพ เห็น ประจักษ์ นี้ วุฑฒิ เจก ภควตา
 แท้จริง ข้อ ซึ่ง อธิบาย ดังนี้ ยุติ ด้วย วาร พระ มาฬี อัน สมเด็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ตรัส เทศนา ว่า ปฏิรูปการี ชูวา
 ชูฐาตา วินทเท ธนํ กุสุมบุรุษํ ประกอบ ด้วย ความ เพียร
 หมั่น ตุก ขึ้น กระทำ การ งาน อัน สมควร อยู่แล้ว ก็ ย่อม
 เป็น เหตุ จะให้ ได้ ซึ่ง ทรัพย์สิน ดังนี้ ก็ ที่ แด ยุติ ด้วย พระ พุทธ
 ฎีกา ตรัส เทศนา ว่า มาณพ ทั้งหลาย อาจ เพื่อ จะ อยู่ ครอบ
 ครอบ เย้า เรือน ได้ ก็ เพราะ อาศัย ด้วย กิริยา ที่ มิ ได้ หมด
 ใน เวลา กลาง วัน อัน เป็น ปกติ แด ด้วย อาการ อัน แดง
 ซึ่ง ความ เพียร หมั่น ตุก ขึ้น แด ใน เพลา ย้ง ราชรี แด
 กิริยา ที่ มิ ได้ เป็น นักเลง ใน ความ เมาศุรา แด เมรัย ขึ้น กาล เป็น
 นิจ นั้น อภิสัท อภิชุณห์ อนึ่ง มาณพ ทั้งหลาย มา กล่าว อ้าง
 เหตุ ว่า เย็น นัก แด วัณ นัก แด เพลา เย็น คำ นัก ดังนี้ แด
 แด สละ เสี่ยง ซึ่ง การ งาน ทั้งหลาย แด อิตถา อัจเจตติ
 มาณเว ประโยชน์ ความ เจริญ ทั้งหลาย ก็ ย่อม จะ ถ่วง เถย

ซึ่ง มาณพ ทั้งหลาย เหล่า นั้น ไปเสีย โย ๆ สักตัญญา อุนท์ตัญญา
 ประการ หนึ่ง มาณพ ผู้ใด ไม่ มา สำคัญไฉ่ ไจ ซึ่ง เหตุ คือ
 เย็น แล ร้อน โดย ยี่ง กว่า ทินชาติ กอ หนุ้า ทั้งหลาย อธิบายว่า
 มาณพ ผู้ประกอบ กิจ การ งาน แสงว หา ทรัพย์ มาเลี้ยงชนมชีพ
 นั้น พึ่งให้ ประ กอบ ด้วย อุฏฐานวิริย ภาพ ความ เพียร หมั่น
 ถูก ชื่น อย่า คิด ว่า เย็น แล ร้อน พึ่งให้ ประ กอบ ด้วย ความ
 อากร แล เชื้อ เพื่อ อดทน ท่อ ฝน แล แดด ประพฤติ อากการ ให้
 เปน ปาน ประ หนึ่ง ทินชาติ กอ หนุ้า อัน อดทน ฝน แล แดด ถึง
 ฝน จะ ตก หนัก สัก เท่า ไ้ ไ้ กอ หนุ้า ก็ อดทน ถึง แดด จะ
 แดด แด สัก เท่า ไ้ ไ้ ก็ อดทน ไป โดย อรรวมตา แห่ง ตน
 ทินชาติ ย่อม อดทน ท่อ ฝน แล แดด ฉ้น ไ้ ไ้ มาณพ ผู้ประกอบ
 กิจ เพื่อ ประ โยชน แก่ ทรัพย์ ก็ อย่า เห็น แก่ เย็น แล ร้อน พึ่ง
 ประพฤติ ให้ เสมอ ด้วย อากการ แห่ง กอ หนุ้า อย่า ให้ ยี่ง ชื่น
 ไป กว่า กอ หนุ้า กรั ปุริสกิจจานิ มาณพ นั้น เมื่อ
 ประ กอบ กิจ กระทำ การ งาน อัน เปน ของ แห่ง บุรุษ อยู่ แล้ว
 ก็ ย่อม จะ ไม่ เสื่อม ถอย เสีย จาก ความ สุข ดัง นี้ ก็ ดี แล ยุติ
 ด้วย วาร พระ พุทธ ฐิติกา ว่า โภเค สหฺรมาณัสส เมื่อ บุรุษ

มาประมวญซึ่ง โภคสมบัติทั้งหลาย มาสั่งสมเก็บรอมหอมยั
 อยู่เนิ่น พึ่งประพฤติกุศลให้เหมือน ๆ แมลงฝั่งอันสั่งสม
 ซึ่งเรณูชาติ ถอง เกสร ดอกไม้มา กระทำรัง แต่ที่ละ น้อย ๆ
 ก็ได้ รวงฝั่งนั้นใหญ่ มิฉะนั้น พึ่งให้ ประพฤติทุกตัวปลวก จน
 สั่งสมซึ่ง จอมปลวก แต่ที่ละ น้อย ๆ ก็ได้ จอม ปลวก อันใหญ่
 ฉะนั้น ตั้งนี้ ก็ดี ทด กระแสพระ พุทธฎีกา ตรัสเทศนาไว้ ฉะนั้น
 จึงเห็น ความชัดว่า ประกอบกิจการงานอัน ปราศจากโทษ อากุล
 นั้นจัดเป็นมงคล ประการ ๑ เพราะ เป็นเหตุที่จะให้ ได้ซึ่ง
 ธน ธัญญาหาร ทวทรัพย์ พืช ธัญญาหารใน อธิโลกนี้ ใจ ความ
 ว่า มงคล ๔ ประการ คืออุปฐากมารดา ๑ อุปฐากบิดา ๑
 สงเคราะห์แก่บุตรภรรยา ๑ ประกอบการงานอันปราศจากโทษ ๑
 ทั้ง ๔ ประการนี้ พระ พุทธ องค์ ตรัสเทศนาด้วย บท พระ
 คาถา คือ มาตาศิขิตุณัฐฐานัน นี้ พรรณนา มาในบท แห่ง
 พระ คาถา คือ มาตาศิขิตุณัฐฐานัน แล้วแต่ เท่านั้น

อิทานิ ทานัญญจากิ เอตถ ทิยเต อิมินาติ ทานัน อิตตโน
 สันตัก ปรัสส ปฏิปาทิตติ วุตตํ โหติ ถ้าตบนี้จะได้
 พรรณนาใน มงคลบท คือทานัญญาสืบต่อไป ในบทคือ ทานัญญานี้

พระอาจารย์เจ้ากระทำแบบบทพิเคราะห์ไว้ว่า ทิพยเท อิมินาทิ
 ทานํ แปลตามบทพิเคราะห์ว่า วัตถุ อันว่าของ บุคคล
 อันบุคคล ทิพยเท ย่อมให้ อิมินา ชัมมชาเตน ด้วยธรรม
 ชาตินี้ อิติ เพราะเหตุนี้ ทํ ชัมมชาตํ อันว่าธรรมชาตินี้
 ทานํ ชื่อว่าทานํ ชัมมชาตํ อันว่าธรรมชาติ ทานํ แปล
 เหตุให้แห่งบุคคล มีคำอธิบายว่า บุคคลย่อมให้ซึ่งวัตถุอัน
 เป็นของแห่งตนแก่บุคคลผู้อื่นนั้นชื่อว่า ทานํ ในมงคล
 บทอันแปลลำดับคือ ชัมมจริยา นั้นแปลว่า จริยา อันว่า
 ประพฤติ ชัมมัสส ซึ่งธรรม ชัมมมริยา ชื่อว่าธรรมจริยา
 ว่า อีกนัยหนึ่งว่า จริยา อันว่าประพฤติ อนเปทา มิได้
 ปรากฏแล้ว ชัมมา จากธรรมทั้งหลาย ชัมมจริยา ชื่อว่า
 ธรรมจริยา อธิบายว่าประพฤติซึ่งธรรม ประพฤติมิได้
 ปรากฏจากธรรมนั้น ชื่อว่าธรรมจริยา ในมงคลบทคือ
 ญாதกานันมีบทพิเคราะห์ว่า ญายันเต อัมหากํ อเมติ
 ญาทกา แปลตามบทพิเคราะห์ว่า ชนา อันว่าชนทั้งหลาย
 ญายันเต พึงรู้จัก อเมชเน ซึ่งคนทั้งหลายนี้ อัมหากํ
 แห่งเราทั้งหลาย อิติ เพราะเหตุนี้ เต ชนา อันว่าชน

ทั้งหลายนั้น ญาคกา ชื่อว่าญาคกา ชนา อันว่าชน
 ทั้งหลาย ญาคกา เป็นชน อัน คนทั้งหลายพึงรู้จัก อธิบาย
 ว่าชนทั้งหลายที่เราทั้งหลายพึงรู้จักนั้น คนทั้งหลายนั้น
 ได้นามชื่อว่าญาคกา แปลว่าเป็นญาติ ในมงคลบทคือ
 อนุวัชธานี นั้น แปลว่า กัมมานิ อันว่ากรรมทั้งหลาย
 วัชธานี ประกอบด้วยโทษอันบุคคลพึงเว้น น หามิได้
 อนุวัชธานี ชื่อว่าอนุวัชธานี กัมมานิ อันว่ากรรมทั้งหลาย
 อนุวัชธานี ประกอบด้วยโทษอันบุคคลพึงเว้นไม่มี อธิบาย
 ว่ากรรมอันใดปราศจากโทษที่บัณฑิตจะ พึงละ พึงเว้นเสีย
 กรรมอันนั้นได้ชื่อว่าอนุวัชกรรม เสด็จ คุตตณยมเว แลบทอัน
 เศษคือ เขกัมมังคณมุตตม นั้น ก็มี นัย อธิบายตูล่าลงมา
 ในหน ดังนั้นแล้ว พรวณนา มา ด้วยอรรถ แห่ง บท คือ
 ทานัญญู เป็นอันแล้วแต่เท่านี้ อรรถว่าณณนาปน ก็และ
 กถาซึ่งจะ พรวณนาเนื้อ ความในมงคลบท คือ ทานัญญู นั้น
 บัณฑิตพึงรู้ โดยนัย อธิบาย ทั้งนี้ว่า ทานนาม ปรี
 อุตัสส เจตนา เป็นเครื่องปริจาคสละ รอบซึ่ง ทานวัตุ คือ
 ของที่จะ พึงให้ ๑๐ ประการ มีอันนะปานาหารเป็น ต้น

อัน บุคคล อุกิธ เณระ ซึ่ง ผู้อื่น มี สมเด็จพระ พุทธเจ้า เป็น ประ
 ธาน แล้ว แด่ ถวาย นั้น ได้นำ ชื่อว่า ทาน ที่ สัมปยุต ไท
 ภา อโลโก อีก นัย หนึ่ง ว่า อโลโก จิตร ที่ สัมปยุต ด้วย บริจาค
 เจตนา นั้น ได้นำ ชื่อว่า ทาน จึง มีคำ รับ ว่า จริง อยู่
 บุคคล จะ สละ พัสตุสิ่ง ของ แห่ง ตน ให้ แก่ บุคคล ผู้อื่น ได้ ก็
 เพราะ อาศรัย ด้วย ความ ไม่ โธภา เหตุ ดัง นั้น พระอาจารย์ เจ้า
 จึง กล่าว โดย นิพพาน นัย ว่า ทิพย์เต อิมินาติ ทานํ ดังนี้
 ทานํ ธรรมชาติ ที่ ชื่อ ว่า ทาน นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ
 ภาคย์ เจ้า ทรง เทศนา เรียก ชื่อ ว่า เป็น มงคล ประการ ๑ เหตุ
 ว่า ทาน นั้น เป็น เหตุ ที่ จะ ให้ ได้ ซึ่ง ผล อัน พิเศษ มี คุณ คือ
 สภาวะ จะ เป็น ที่ รักใคร่ แก่ ประชาชน เป็น อัน มาก ใน ธรรม
 ธรรม แด่ สัมปรายิกภพ ภายภาค หน้า สุตตานิ อนุสสรวิพพานิ
 แด่ พระสูตร ทั้ง หลาย อัน แสดง ซึ่ง วิเศษ ผล แห่ง ทาน นั้น บัณฑิต ภัย
 พึง อนุสรวนา การ ระวัง ตาม ใน สี่ หะ สุตตันตะ เทศนา อัน สมเด็จพระ
 พระ ผู้ทรง พระ ภาคย์ ตรัส แสดง แก่ สี่ หม้า เสนาบดี โดย
 นัย เป็น อาทิ ดังนี้ ว่า ทายโก สี่ ท ทานปติ คุกรสี่ เสนาบดี
 บุคคล ผู้เป็น ทานบดี มี ประกิติ ให้ ซึ่ง ทาน นั้น ย่อม จะ เป็น ที่

รักใคร่ เป็น ที่ ชอบ เนื้อ เจริญ ใจ แห่ง มหาชน เป็น อัน มาก ดังนี้
 อุปโว นโย นัยอื่นยังมีอีก ท่านนาม ทูวิธ ชื่อว่า ทาน
 มีอยู่ ๒ ประการ คือ อามิสทาน ประการ ๑ อธรรมทาน
 ประการ ๑ ชุมนุม ทาน ๒ ประการ นั้น อามิสทาน นั้น
 บัณฑิตย พึง รู้ โดย ประการ ดัง กล่าว มา แล้ว นั้น สัมมา
 สัม พุทธประวัติ สด แด อธรรม ชาติ เครื่อง แสดง ซึ่ง อธรรม อัน
 เป็น เหตุ นำ มา ซึ่ง ความ สุข เครื่อง ทำ ให้ ถึง ซึ่ง สิ้น ไป แห่ง ทุกข์
 ใน โลก นี้ แด โลก หน้า อัน สมเด็จ พระ สัมมา สัมพุทธเจ้า
 ทรง แสดง ไว้ นั้น ด้วย ปราตนา จะ ใคร ให้ เป็น ประ โยชน
 อัน เกิด กุล แก่ ผู้ อื่น ชื่อ ว่า อธรรม ทาน ชุมนุม ทาน สอง
 ประการ คือ อามิสทาน แด อธรรม ทาน นั้น อธรรม ทาน นั้น
 และได้ ชื่อ ว่า เป็น ทาน อัน เลิศ ยถา ห สมบุ ณะ กระแส พระ
 พุทธภาสิต ทรง แสดง พระ อธรรม เทศนา ว่า สัพพะ ทาน อัมมทาน
 ชินาติ อธรรม ทาน ย่อม ชนะ ได้ ซึ่ง สรรพ อามิส ทาน ทั้ง ปวง
 รัต คือ พระ สรรพ ย่อม ชนะ ได้ ซึ่ง สรรพ รัต ทั้ง ปวง อัมม วัฑ
 ความ กำหนด ยิน ตี ใน พระ สรรพ นั้น ย่อม ชนะ เสีย ได้
 ซึ่ง สรรพ ความ กำหนด ยิน ตี ทั้ง ปวง ตัน หัก ขโย ขาการ ที่

ขึ้นไป หมดไป แห่งดินหา กล่าว คือ พระ นิพพาน นั้น ย่อม
 ชนะ เสียได้ ซึ่งสรรพ ทุกข์ทั้งปวง ชุมชุม อามิส ทาน ธรรม
 ทาน สอง ประการ นั้น สภาวะ แห่ง อามิส ทาน จัดได้ ชื่อ ว่า
 เปน มงคล นั้น ข้าพเจ้า ผู้ อัญญู กถา จารย์ ก็ กล่าว ไว้ ใน ทน
 หงษ์ นั้น แล้ว ก็ แด่ ฝ่าย ธรรม ทาน นั้น เปน ปทัชฐาน ที่
 ทั้ง แห่ง คุณ ทั้ง ทลาย มี อัน ให้ ได้ เสวย ซึ่ง อัตถ ารส แห่ง
 พระ ธรรม เปน ต้น เหตุใด เหตุ ดัง นั้น ธรรม ทาน นั้น สม เต็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ราชย์ เจ้า จึง ได้ ตรี ส เทศนา เรียกว่า เปน มงคล
 ประการ ๑ วุฑฺฒิ เทศ ภาควา แท้จริง คำ ซึ่ง อธิบาย ดัง นี้
 ยุติ ด้วย วา พระ ราชย์ สม เต็จ พระ ผู้ ทรง พระ ราชย์ ตรี ส เทศนา
 ว่า ขยายตา ภิกขเว ภิกขุ ยถาสุต ยถาปริยัตตัมมิม
 วิตถาเรน ปเรส เทเสติ เปน อาทิ ฉนี้ ความว่า ภิกขเว
 ทูกร ภิกษุ ทั้ง ทลาย ภิกษุ แสดง ธรรม เทศนา แก่ ชน ทั้ง ทลาย
 ขึ้น โดย พิศาว ควร แก่ ชน ตน ได้ สดับ ฟัง แล ควร แก่ ชน คน ได้
 เล่า เรียง มา นั้น ทวย ประการ ฉนี้ ไใด ๆ ไส ทัสมี ัมมเม
 อตฺถ ารส เวที ๑ ภิกษุ นั้น ก็ ย่อม จะ เปน ผู้ ได้ เสพ

เสวยเนเกาะ ซึ่ง อัตถ รสใน ขรรณที่ ตนได้แสดง นั้น ประการ ๑
 อัมมปฏิสเวทึ ๑ แล จะ เปน ผู้ได้เสวย เสวยเนเกาะ ซึ่ง ขรรณ
 รสใน ขรรณที่ตนแสดง นั้น ประการ ๑ ด้วย ประการ ฉัณ ฉัณ ๑
 ตก อาศรัย กระแส พระพุทธรภาสิต ทรง แสดง ขรรณ เทศนาไว้ ฉัณ
 จึง เห็น ความ ชัด ว่า ขรรณ ทาน นั้น เปน ปทัฏฐฐาน ที่ ตั้ง แห่ง
 คุณ ทั้งหลาย มี สภาพ คือ จะ ได้ เสวย เสวย ซึ่ง อัตถ รส แล
 ขรรณ รสใน ขรรณ นั้น ด้วย ประการ ฉัณ พรวณนา มา ใน มงคล
 บท คือ ทานัญญา ซึ่ง แปล ว่า ให้ ทาน นั้น ก็ เสริ้ง แต่ เท่านั้น

ถ้า บั นี้ จะ ได้ พรวณนา ใน มงคล บท คือ อัมมจริยา ซึ่ง
 แปล ว่า ประพฤติ ซึ่ง ขรรณ ประพฤติ มิ ได้ ปราศ จาก ขรรณ
 นั้น สืบ ต่อ ไป อัมมจริยา นาม การ ที่ ประพฤติ ใน กุศล กรรม
 บท ๑๐ ประการ นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า ขรรณ จริยา ประพฤติ
 ซึ่ง ขรรณ ประพฤติ มิ ได้ ปราศ จาก ขรรณ ยถา ห สมตฺตฺ พระ
 พุทธรภาสิต ทรง ทวีส เทศนา แก่ คฤหบดี ทั้งหลาย ว่า ทิวิชาไซ
 คหปตโย กาเยน อัมมจริยา สมจริยา โหติ เปน อาทิ ฉัณ
 ความ ว่า คหปตโย คูณ คฤหบดี ทั้งหลาย ความ ประพฤติ

ซึ่งธรรมด้วยกาย แลได้ ชื่อว่า สมจริยา ประพฤติเสมอ แล การ
 ประพฤติ ซึ่งธรรมด้วยกายนี้มี ๓ ประการ คือ มิได้ฆ่า
 สัตว์ ๑ มิได้ลักทรัพย์ ๑ มิได้ทำ กามสมาจาร
 ประพฤติผิดในภรรยาผู้อื่น ๑ ตุกร คฤหบดีทั้งหลาย
 การที่ประพฤติ ซึ่งธรรมด้วยกาย ๓ ประการนี้ แลได้ ชื่อ
 ว่า สมจริยาว่า ประพฤติเสมอ แล การประพฤติ ซึ่งธรรม
 ด้วยวาจา แลได้ ชื่อว่า สมจริยานี้มี ๔ ประการ คือ
 เว้นจากมุสาวาท กล่าวเท็จ ๑ เว้นจากปิสฺสุณาวาท กล่าว
 ส่อเสียด ซึ่งผู้อื่น ๑ เว้นจาก ผรุสวาท กล่าวคำหยาบ ๑
 เว้นจากสัมผัปปลาปวาท กล่าวตลกคนองถ่ายเสียซึ่งประโยชน์ ๑
 ตุกร คฤหบดีทั้งหลาย การประพฤติ ซึ่งธรรมด้วยวาจา ๔
 ประการนี้ แลได้ ชื่อว่า สมจริยา ประพฤติเสมอ แล การ
 ประพฤติ ซึ่งธรรมด้วยใจ แลได้ ชื่อว่า สมจริยานี้มี ๓ ประการ
 คือ อนุชิตา เว้นจากโลภความเพ่งในของผู้อื่น ๑ อพยาบาท
 เว้นจากจองเวรอาชาน ๑ สัมมาทิฏฐิ คือ เห็นดีเห็นชอบ
 ประกอบด้วย อริยสัจ ๔ ประการทั้ง ๔ ประการ ๑ ตุกร คฤหบดี
 ทั้งหลาย การที่ประพฤติ ซึ่งธรรมด้วยน้ำใจ ๓ ประการ
 นี้ แลได้ ชื่อว่า สมจริยา ประพฤติเสมอ ตกกระแด่พระพุทธบาท

ทรง แสดง ขรรณจริยา การ ประพฤติ ซึ่ง ขรรณ แก่ คฤหบดี
 ทั้งหลาย ด้วย ประการ นี้ ถ้า ปณเฑาะ อัมมจริยา ก็ แล
 การ ประพฤติ ซึ่ง ขรรณ ประพฤติ มิ ได้ ปราศ จาก ขรรณ นั้น บัณฑิตย
 พึง รู้ เกิด ว่า จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล นั้น เพราะ เปน เหตุ
 จะ ให้ อุบัติ บังเกิด ใน สวรรค์ สุคติ โลก วุฑฺฒ์ เทต ภาควา
 แท้จริง ข้อ ซึ่ง อธิบาย ดัง นี้ ยุตติ ต้อง ด้วย พระบาฬี ที่ สมเด็จ พระ
 ผู้ ทรง พระภาคว์ ทรง แสดง พระธรรม เทศนา แก่ คฤหบดี ทั้ง หลาย ว่า
 อัมมจริยา สมจริยา เหตุ ไท คหปติโย เอวมิเธกัจโจ สัตตา
 กายัสส เกทา ปรมมรณา สุคติ สัคคโลกัง อุปบิซันนติ
 ดังนี้ ความ ว่า ตูกร คฤหบดี ทั้ง หลาย สัตว ทั้ง หลาย บาง
 จำพวก ใน โลก นี้ เบื้อง มา ประพฤติ ซึ่ง ขรรณ ประพฤติ
 เสมอ อยู่ กายัสส เกทา ปรมมรณา ครั้น แดก กาย ทำลาย
 วัณณ เบื้อง หน้า แก่ จุตติ จิตร นั้น ย่อม ได้ อุบัติ บังเกิด ใน สวรรค์
 สุคติ โลก ทั้งนี้ ก็ เพราะ มี ขรรณ จริยา สมจริยา เปน เหตุ แท้
 จริง ตกกระ แล พระ พุทธ ภาสิต ทรง แสดง ขรรณ จริยา สมจริยา แก่
 คฤหบดี ทั้ง หลาย อย่าง นี้ จึง เห็น ความ ชัด ว่า การ ประพฤติ

ซึ่ง ธรรม ประพฤติ มิได้ ปราศ จาก ธรรม นั้น จิตได้ ชื่อว่า
เป็น มงคล ประการ ๑ คุฯ พรรณนา มา ดังนี้ พรรณนา มา
ใน มงคล บท คือ ธรรมจริยา แล้ว แต่เท่า นี้

ถ้ากับ นี้ จะได้ พรรณนา ใน มงคล บท คือ ญาคกานัญญา
สังคโห ซึ่ง แปลว่า สงเคราะห์ แก่ ญาติ สืบ ต่อไป ความ ว่า
มีตาม หยฺคา คุฯ แห่ง บิดาใหญ่ ทั้งหลาย คือ บั้ แห่ง บั้ แล ย่า
แล บั้ แห่ง ทา แล ยาย อัน เป็น ญาติ สัม พันธ์ เนื่อง มา แต่
ฝัก ฝ่าย แห่ง มารดา ก็ ดี เนื่อง มา แต่ ฝัก ฝ่าย แห่ง บิดา ก็ ดี
ทราบ เท่า เจ็ด ชั่ว ตระกูล เป็น กำหนด นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า
เป็น ญาติ สังคโห การ ที่ สงเคราะห์ แก่ ชน ที่ เป็น ญาติ อัน
ความ เลื่อม สัน แห่ง โลก สมบัติ แล ความ ฉิบ หาย หาก ครอบงำ
ก็ ดี หรือ ว่า อัน ความ เลื่อม สัน ฉิบ หาย เหตุ พยาธิ ความ
เจ็บ ใช้ ครอบงำ ก็ ดี มา สู่ สำนัก แห่ง ตน แล สงเคราะห์ ไป
ตาม ควร แก่ กาลัง โสปน สังคโห ก็ แล การ ที่ สงเคราะห์
แก่ หมู่ ญาติ ทั้งหลาย นั้น สมเด็จฯ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า
ตรัส เทศนา เรียก ชื่อ ว่า เป็น มงคล ประการ ๑ เพราะ ว่า การ
สงเคราะห์ แก่ หมู่ ญาติ นั้น เป็น เหตุ จะ ให้ ได้ คุณ ทั้งหลาย

มีความ สรรเสริญ เปน ต้น ใน ทิฏฐิ อรรคมเห็น ต้น ทาใน
 อธิโลกนี้ ประการ ๑ แล เปน เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง วิเศษ อาณิสสง
 คุณ ทั้งหลาย ใน สัมปรายิกภพ เบื้อง หน้า มี กิริยา ที่ ไป สู่
 สวรรค์ สุกติโลก นั้น เปน ต้น ด้วย ประการ นี้ พรรณนา
 มาใน มงคล บท คือ ญาต กานัญญา สังกโห แล้ว แต่ เท่านั้น

แต่นี้ จะได้ พรรณนา ใน มงคล คือ อนวัช ธานี กัมมานิ
 สืบ ต่อไป ความว่า อนวัช ธานี กัมมานิ กรรมทั้งหลาย
 ที่ เปน ไป กับ ด้วย โทษ อัน บัณฑิตย พึง ละ เว้น เสีย นั้น มี อยู่ ๒
 ประการ ทิฏฐิ อัมมิกัญญา คือ โทษ ที่ เปน ไป ใน อธิโลก บัณฑิตย
 เห็น ต้น ทา ประการ ๑ สัมปรายิกัญญา คือ โทษ อัน เปน ไป ใน
 สัมปรายิกภพ ภาย ภาค หน้า นั้น ประการ ๑ เปน โทษ อัน
 บัณฑิตย พึง ละ เว้น ๒ ประการ ด้วย กัน วุฑฺฒิมปี เจต
 ภควตา แท้จริง คำ ซึ่ง อธิบาย ดังนี้ ยุติ ด้วย พระ พุทธ
 ภาสิต อัน สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ตรี ส เทศนา แก่ พระ ภิกษุ
 ทั้งหลาย ว่า เทวmani ภิกขเว วชฺช ธานี ทูกร ภิกษุ ทั้งหลาย
 กรรมทั้งหลาย ที่ เปน ไป กับ ด้วย โทษ อัน บัณฑิตย จะ พึง ละ เว้น
 เสีย นั้น มี ๒ ประการ กตmani เทว ทูกร ภิกษุ ทั้งหลาย

กรรมทั้งหลายที่เป็นไปกับ ด้วยโทษ ๒ ประการ นั้น คือสิ่งไร
 บ้าง ตูกร ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่เป็นไป กับ ด้วยโทษ ๒
 ประการ นั้นหรือ ทิฏฐธัมมิกัญญา วชิรํ คือโทษที่เห็น
 ประจักษ์ใน ปัจจุบัน ทันทานี้ ประการ ๑ สัมปรายิกัญญา วชิรํ
 คือโทษที่เป็นไป ใน สัมปรายิกภพภาย ทานี้ ประการ ๑ เป็น
 ๒ ประการ ด้วยกัน กตมัญญา ภิกขเว ตูกร ภิกษุทั้งหลาย
 โทษ ที่เป็นไปใน ทิฏฐธรรม เห็น ประจักษ์ใน ปัจจุบัน ทันทานี้
 ทั้งๆเล่า อธิ ภิกขเว เขกัจฉา มัสสติ โจโร ธาคัจฉา
 ราชานอ คเหทฺวา วิวิธา กัมมกรรมนา การณ์เต ตูกร ภิกษุ
 ทั้งหลาย บุคคล บางจำพวกในโลก นี้ ได้เห็น ซึ่ง บรม
 ภาระิทรทั้งหลาย อัน จับ ตัวใจ ผู้ประพฤติ ตามก ล่อง พระ
 ราช อาณัติราช ภาร นั้นได้แล้ว แลให้ลง พระ ราช อาชญา
 กระทำ ทวติตตกรรม กรรม มี ประการ ต่าง ๆ มี เขียน ด้วย
 หวายเป็นต้น มี ทัก เสีย ซึ่ง สี่ละ ด้วย ตาม เป็น ที่ สุด
 (ดู เขาใน พาลบัดนี้ ทิตตกรรมนั้นเกิด) บุคคล ผู้นั้นก็มาปริวิตก
 คำวโรว่า บรม ภาระิทร ทั้งหลาย จับได้ซึ่ง ใจ อัน ประพฤติ
 ตามก ล่อง พระ ราช อาณัติราช ภาร แล้ว แล ตั้ง ให้ลง พระ

ราช อาชญา กระทำ ทวัคตังกรรม กรรมมี ประการ ต่าง ๆ มี
 ที่ด้วย หวาย เปน ต้น มี ตัด เสี้ย ซึ่ง ตี สะ ด้วย ตาบ เปน
 ที่สุด ทั้ง นี้ ก็ เพราะ เหตุ แห่ง กรรม อัน ตามก ทั้งหลาย เห็น
 ปานใด อหัญเจว โขปน เฮอร์ูป ปาปกัมม กเรยฺย ที่
 และ ตัว ของ อาตมานี้ เถ่า จะ พึ่ง มา กระทำ กรรม การตามก
 เห็น ปาน ดัง นี้ เถ่า บรม กระษัทร ทั้งหลาย ก็ จะ ยัง ราช บุรุษ
 ให้ มา จับ กุม เอา ตัว เรา ไป แล้ว ก็ พึ่ง เอง ให้ ลง พระ ราช
 อาชญา กระทำ กรรม กรรมมี ประการ ต่าง ๆ มี ที่ ด้วย หวาย
 เปน ต้น มี ตัด เสี้ย ซึ่ง ตี สะ ด้วย ตาบ เปน ที่ สุด เหมือน ดัง ใจ
 ผู้นั้น บ้าง ไต วุชชีสส ภิกโต บุคคล ผู้นั้น ครั้น มี ความ
 ปวิตท ทาวิ ฉนี้ แล้ว ก็ ให้ มี ความ สดุ้ง กัดว แต่ โทษ อัน
 เปน ไป ใน วิภวธรรม เห็น ประจักษ์ ใน ปัจจุบัน ทนทานั้น บุรุษ
 นั้น ก็ มิ ได้ ประพฤติ ซึ่ง การ ปล้น สดมภยอแย่งซึ่ง พัสตุ เจ้า ของ
 อัน บุคคล นำ มา เณาะ หน้า เพื่อ ชน ทั้งหลาย อัน อัน ตมโต
 โดย กำหนด เปน ที่ สุด จน ชั้น แถ จะ แถ เห็น ห่อ ทรัพย์ ของ ผู้อื่น
 อัน ตก ทั้ง กัดง เกิดขึ้น อยู่ ใน ระหว่าง ถนน หนทาง ก็ ตี บุคคล
 ผู้นั้น ก็ มิ ได้ ประพฤติ ซึ่ง การ ปล้น จึง จึง ฉวย หยิบคว้า เอา ไป

ด้วย คิด ว่า เรา จะ ได้ เติบียง ซึ่ง วิท ด้วย ทวพย อัน นี้ บุคคล ผู้ นั้น
 ย่อม กระตุก ซึ่ง ห่อ ทวพย นั้น ไป ด้วย หลง เถา หลัด เลย ไป เสีย
 หา มี ความ ต้อง การ ไม่ อิท วุจจติ ภิกขเว ทิฏฐธัมมิก
 วัชชํ ตูกร ภิกขุ ทั้ง หลาย โทษ อัน บัณพิตยํ พึง ละ เว้น
 อัน เปน ไป ใน อิตถภาพ เห็น ประจักษ์ มี ดี ด้วย ทวายนัน มี
 ทัต ซึ่ง สัสสะ ด้วย ตาม เปน ที่ สุต อย่าง นี้ และ ชื่อ ว่า ทิฏฐ
 ธัมมิกวัชชะ กตมัญเญ ภิกขเว สัมปรายิกวัชชํ ตูกร ภิกขุ
 ทั้ง หลาย กรรม ที่ เปน ไป กับ ด้วย โทษ อัน บัณพิตยํ จะ พึง เว้น
 เสีย อัน เปน ไป ใน สัมปรายิกภพ ภาย หน้า นั้น เปน ดัง ฤา เถา
 อิท ภิกขเว เอกัจเญ ตูกร ภิกขุ ทั้ง หลาย บุคคล บาง จำพวก
 ใน โลก นี้ ย่อม มา พิจารณ เห็น ประจักษ์ ด้วย บัญญา
 ดังนี้ ว่า ปาปโก วิปาโก วิบาก คือ ผล อัน สุข พิเศษ เปน
 ของ ตาม กแห่ง กาย ทุจริต ก็ ดี วจฺทุจริต ก็ ดี มโน ทุจริต ก็ ดี
 ย่อม จะ พึง มี ใน สัมปรายิกภพ ภาย ภาคนั้น เปน แท้ อหฺมัญเญ
 ไซ เปน ก็ และ อาตม จะ พึง มา ประพฤติ ทุจริต ด้วย กาย ก็ ดี
 ประพฤติ ทุจริต ด้วย วาจา ก็ ดี ประพฤติ ทุจริต ด้วย นํ้าใจ ก็ ดี

ครั้น อาตม แดก กาย ทำลาย ชนธ์ เบื้อง หน้า แต่ จุติ จิตร อาตม
 ก็ จะ พังไป อุบัติ บังเกิดใน อบาย แด่ ทุกคติ วินิบาต เพราะ มี
 กาย ทุจฺจิต แด่ วจฺจฺจิต แด่ มโน ทุจฺจิต นั้น เป็น เหตุด้วยแท้ ไส
 สัมปฺปายิก สฺส วจฺจฺจิต ภาโต บุคคลผู้นั้น ครั้น พิจารณา
 เห็น ประจักษ์ ด้วย บัญญา ฉนี้ แลแล้ว ก็ให้ มีความ สติตั้ง ตกใจ
 กัดว แต่ โทษ ใน สัมปฺปายิก ภพ เบื้อง หน้า ก็ มา ละ เสีย ซึ่ง
 กาย ทุจฺจิต แลแล้ว ยัง กาย ทุจฺจิต ให้ เจริญ ละ เสีย ซึ่ง วจฺ
 ทุจฺจิต แลแล้ว ก็ ยัง วจฺจฺจิต ให้ เจริญ ละ เสีย ซึ่ง มโน
 ทุจฺจิต แลแล้ว ก็ ยัง มโน ทุจฺจิต ให้ เจริญ สุตฺตมัตถานํ ปริหริติ
 บุคคล ผู้นั้น ย่อม รักษา ตนไว้ ให้ บริสุทฺธิ ได้ อิทํ วุจฺจติ
 ภิกฺขเว สัมปฺปายิก วจฺจฺจํ ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย อย่างนี้ และ
 เรียกว่า สัมปฺปายิก วจฺจฺจํ คือ โทษ อัน เป็น ไป ใน สัมปฺปายิก
 ภพ ภาย หน้า อิมานิ ไช ภิกฺขเว เทว วจฺจฺจานิ ตูกร ภิกษุ
 ทั้ง หลาย กรรม ทั้ง หลาย ที่ เป็น ไป กับ ด้วย โทษ อัน พัง ละ เว้น
 เสีย นั้น มี ๒๒ ประการ ด้วย ประการ ฉนี้ อนวจฺจฺจานิ กัมมมานิ
 นาม กรรม ทั้ง หลาย มี สมาทาน ซึ่ง องค์ อุโบสถ และ กระทำ
 ไวยาวัจจ กรรม ขวน ขวาย ใน การ บุญ การ กุศล แด่ สร้าง

อาราม สร้าง สวนปลูก ต้นไม้ ผลไม้ ให้ทาน สร้าง ทะพาน
 แด ชุบ บ่อ ชุบ สระ ทำ ถนน ถนน ทาง เปน ต้น น้ัน ก็ ดี แด
 ประพฤติ สุจริต กรรม ทั้งหลาย มี กาย สุจริต วาจ สุจริต แด
 มโน สุจริต เปน ต้น ก็ ดี ทานี กัมมมานิ กรรม ทั้งหลาย มี
 สมาทาน องค์ อุโบสถ เปน อาตมิกน้ัน ได้ นาม ชื่อ ว่า อนุวัชช
 กรรม เปน กิจ ควร พึ่ง ทำ ไม่ มีโทษ แด อนุวัชช กรรม
 ทั้งหลาย น้ัน บัณฑิตย่ หาก กล่าว ชื่อว่า เปน มงคล ประการ ๑
 เพราะ เปน เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง ประโยชน์ อัน เกื้อ กุศล แด ความ สุข
 มี ประการ ต่าง ๆ แท้จริง พระ สุตร ทั้งหลาย ซึ่ง แสดง ผล
 แห่ง อนุวัชชกรรม มี สมาทาน องค์ อุโบสถ เปน ต้น น้ัน
 บัณฑิตย่ พึ่ง รุกก ตาม เนื้อ ความ ใน อุโบสถ สุตร ซึ่ง สมเด็จ
 พระ สรรพ เพชญ์ พุทธ องค์ ทรง เทศนา แก่ นาง วิสาขา มหา อุปา
 สิกา โดย น้ัน เปน อาตมิกน้ัน ว่า ฐาน โข ปณต วิสาข
 วิชชติ ย่ ตูกร นาง วิสาขา เหตุ เปน ที่ ตั้ง แห่ง กรรม น้ัน มี
 อยู่ อธิเกจ ใจ อิตถิ วา ปุริโส วา สัตว์ แด บุรุษ บาง
 จำพวก ใน โลก น้ัน เข้า ไป ไกล รักรักษา ซึ่ง พระ อุโบสถ อัน
 ประกอบ ด้วย องค์ ๘ ประการ แล้ว สัตว์ แด บุรุษ จำพวก น้ัน

ครั้น แดก กาย ทำลาย ฐัณฐ์ เบื้อง หน้า แต่ จุติ จิตร ก็ได้ เข้า
 ไปใกล้ ถึง ซึ่ง ภาวะ เปน เพื่อน แห่ง เทพยดา ทั้งหลาย อัน
 สถิตย์ ใน ชั้น จากุ มหาราชิกา เทวโลก ตก กระแส พระพุท
 ธิกา ตรัส เทศนา แก่ นาง วิสาขามหาอุบาสิกาเป็นอาทิฉันนี้ จึง
 เห็น ความ ชัด ว่า อนวัชชกรรม กิจ ควร ทำไม่มีโทษ มี
 สมทาน องค์ อุโบสถ เปน ต้น นั้น จัดได้ ชื่อว่า เปน มงคล
 เหตุ เปน เหตุ ที่ จะ ให้ ได้ซึ่ง ประโยชน์ แล ความ สุข มี ประการ
 ต่าง ๆ อย่าง พรรณนา มา ฉนี้ พรรณนา มาใน มงคล
 บท คือ อนวัชชานิกัมมานิ แล้วแต่เท่านี้ ใจ ความ ว่า องค์
 สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้า ทรง พระ มหา กรุณาโปรดประ
 ทาน พระ ศธรรม เทศนา แสดง ข้อมงคล แก่ เทพยดา ๔
 ประการ คือให้ท่าน ๑ ประพฤติซึ่ง ธรรม คือ กุศล กรรม
 บท ๑ สงเคราะห์ แก่ ญาติ ๑ กระทำ การ งาน อัน ปราศ
 จากโทษ ๑ พระ พุทธ องค์ ทรง แสดง ข้อมงคล ทั้ง ๔ ประการ
 นี้ ด้วย พระ คาถา คือ ทานัญญา อัมมจริยา ด้วยประการ
 ฉนี้ มงคลทั้ง ๓ ประการ แลสภาวะ แห่ง ธรรม ๔ ประการ

มีทาน เป็น ต้น ซึ่ง จัดเป็น มงคล นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง
พระ ภาควัย เจ้า ไท่ทรง แสดงไว้ แล้ว แก่ เทพยดา ทั้งหลาย ใน
มงคล สุตร นั้น พรรณนา เนื้อ ความ แห่ง พระ คาถา คือ
ทานัญญา เสรีฯ ลง แต่ เพียง นี้

ถ้าตบ นี้ จะได้ พรรณนา ใน บท แห่ง มงคล คาถา คือ
ฮารที วิรที ปาปา มัชชปาณา ฯ สติญญโม สัม ก่อไป พระ
อัญญูรดาจารย์ ท่าน สังวรพรรณา แก่ ชัดถ แห่ง บท คือ ฮารที
วิรทีเป็นต้นนั้น ทั้งนี้ว่า ฮารทีติ ฮารมณ แปลว่า ฮารมณ
อันว่าเจตนาเป็นเหตุเว้นไกลนี้ ฮารที อิติ ชื่อว่าฮารที วิรมณ
อันว่าเจตนาเป็นเหตุเว้นวิเศษ วิรที อิติ ชื่อว่า วิรที วา
อีกนัยหนึ่ง ว่า สัตตา อันว่าสัตว์ทั้งหลาย วิรมนัติ
ย่อมเว้นวิเศษ เขตาย อัมมชชาติยา ด้วยธรรมชาตินั้น
อิติ เหตุทั้งนี้ ถ้า อัมมชชาติ อันว่าธรรมชาตินั้น วิรที
ชื่อว่าวิรที อัมมชชาติ อันว่าธรรมชาติ วิรที เป็นเหตุเว้น
วิเศษแห่งสัตว์ทั้งหลาย อธิบายว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมงดเว้น
เสีย จาก บาป จาก อกุศล ด้วย ธรรม ชาติ อันใด ธรรม ชาติ
นั้นได้นาม ชื่อว่า วิรที ใน บท คือ มัชชปาณา สติญญโม

นั้น มีอรรถกถาว่า มัชชัง อินฺวํ นํ อธิวํ มัชชชะ
 มทณฺญูเชน ด้วย อรรถคือภาวะ ยังบุคคลให้เมา ปาณํ กิริยา
 ที่ดื่ม กิน ซึ่ง นํ อธิวํ มัชชชะ ด้วย อรรถว่า ยัง บุคคล ให้เมา
 นั้น มัชชปาณํ ชื่อว่า มัชชปาณํ ทโต มัชชปาณา ความ
 ตำรวม ปาก อัน ดื่ม กิน ซึ่ง นํ เมา อันชื่อ ว่า มัชชชะ นั้น สยโม
 ชื่อว่า สยโม การตำรวม ปาก อัน ดื่ม กิน ซึ่ง นํ เมา ชื่อว่า
 มัชชชะ อธิปมัชชัง อินฺวํ อินฺวํไม่ประมาณ อธิปมาโท ชื่อ
 ว่า อธิปมาโท อธิบายว่า ความไม่ ประมาณ จาก กุศลธรรม
 ทั้งหลาย นั้นได้ชื่อ ว่า มิได้ประมาณ อันนี้ เป็น กถา พรรณนา
 แก้อรรถ แห่ง บท อธิกถวณฺณนาปนํ ก็และ กถา พรรณนา
 เนื้อ ความ นั้น บัณฑิตยํ พึง รู้ ด้วย ประการ ดัง จะ พรรณนา
 ท่อไปในเบื้องหน้าดังนี้ว่า อารตํนาม ปาเป อาทนฺวตฺสํสํโน
 ชื่อว่า บุคคล ผู้มี ปรกติเห็น ซึ่งโทษใน บาป นั้น ได้นาม
 ชื่อว่า อารตํ ก็ การ ที่ไม่ ยินดี เหนาะ นั้น จะได้ชื่อว่า
 อารตํ หา มิได้ วิรมณํ เจตนา อัน เป็น เหตุ เว้น เสีย จาก
 กายแล วาจา ทั้งหลาย ด้วย อํานาจ แห่ง กรรม และ ทวารนั้น
 ได้ชื่อว่า วิรติ สํ ปเนสํ วิรตินาม ก็และ ธรรม ชาติ อัน

ไต้ नाम ชื่อ ว่า วิรติ นั้น มี ตาม ประการ คือ สัมปัตตวิรติ

ประการ ๑ สมทาน วิรติ ประการ ๑ สมุทเนทวิรติ ประการ ๑
 เปน ๓ ประการ ด้วยกัน ชุมชุม วิรติ ๓ ประการ นั้น วิรติ
 อันใดอัน กุลบุตร อาศรัย ซึ่ง ชาติ หรือ ว่า ตระกูล หรือ ว่า โคตร
 แห่งตนว่า ยัวหา อิมิ ปาณิ ทนัยยิ เราผู้ใด พึง ข้ำเสีย
 ซึ่งสัตว์นี้ พึง ถือ เขา ซึ่ง วัตถุอัน บุคคล มิได้ ให้ นี้ เปน ต้น
 กรรม อันนี้ จะได้ สมควร แก่ เราผู้นั้น หา มิได้ วิรติ อัน กุลบุตร
 อาศรัย ซึ่ง ชาติ และ ตระกูล แล โคตร แห่งตน แล้ว แลงต เว้น
 เสีย จากวัตถุ คือ ตัวสัตว์ และ เข้าของอันถึง เณระหน้า ไตยนี้ เปน
 อาทิ ฉนี้ วิรติอันนี้ ชื่อ ว่า สัมปัตตวิรติ ลี กขาปทสมทานวเสน
 ปน ปวัตทา ก็ แล วิรติ ที่บุคคล ให้ ประพฤติ เสน ไป ด้วยอำนาจ
 สมทาน ลี กขา บท นั้น ชื่อ ว่า สมทาน วิรติ กุลบุตรนั้น จำ เติม
 แก่ สมทาน ลี กขา บท อันใด อันคน ให้ ประพฤติ เสน ไป แล้ว ก็
 ย่อม มิได้ ประพฤติ ด้วย ที่ ซึ่ง กรรม อัน เปน อกุศล ทั้ง หลาย มี
 ปาณาติปาท เปน อาทิ อริยมัคค์ สัมม ปยุตทา วิรติ เจตนา
 อัน สัมปยุต ด้วย พระ อริย มรรค นั้น ชื่อ ว่า สมุทเนท วิรติ
 ภัย แล เวร ทั้ง หลาย ๕ ประการ แห่ง พระ อริย สาคก ย่อม เข้า

ไป ระวัง จาก สันดาน จำเดิม แต่ พระ อริยมรรค อันใด อัน
 คนให้ ประพฤติ เป็นไป นั้น อธิบาย ว่า พระ อริยสาวก นั้น
 จำเดิม แต่ พระ อริยมรรค อันใด ประพฤติ เป็นไป ใน สันดาน
 แล้ว ก็ ระวัง เสียได้ ซึ่ง ภัย แล เวร ๕ ประการ มี
 ปาณาติบาต เป็น ต้น ขาด จาก ชนธ สันดาน จะได้ กระทำ
 กรรม อัน ตาม กิ่ง ใด สิ่ง หนึ่ง หา มิ ได้ ปาป นาม แล กรรม
 อันใด ซึ่ง ได้ นาม ว่า บาป นั้น กรรม อัน นั้น บัณฑิต ยพึง ยก
 ขึ้น แสดง โดย พิศดาร ทาม นัย ที่ มา ใน พระ สุตต อัน สม เต็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ตรี ส เทศนา แก่ สังคาล มา ณ พ เสน อาทิ
 ดังนี้ ว่า ปาณาติปา ไท โช คหปติ บุตฺถ กัมม กิเลโส ตูกร
 คหปติ บุตร กรรม อันใด ๔ ประการ คือ ปาณาติบาต ๑
 อทินนาทาน ๑ กาเมสุมิฉาจาร ๑ มุสาวาท ๑ กรรม
 ทั้ง ๔ ประการ นั้น จัด เป็น กรรม กิเลส คือ ความ เสว ้ หมอง
 แห่ง กรรม ก็ แล กรรม กิเลส ๔ ประการ นั้น บัณฑิต ย
 ทั้ง ทลาย ย่อม ไม่ ยกย่อง สรรเสริญ ว่า เป็น กรรม อันดี จตุ พพิช
 อกุศล กรรม อัน เป็น อกุศล ทั้ง ๔ ประการ อัน กล่าว คือ
 กรรม กิเลส นั้น สม เต็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า ตรี ส เทศนา

สงเคราะห์เอา พระคาถา คือ อารต วิรติปาป ว่า เว้นเสีย
จากบาปนั้น ด้วยประการ ฉนี้ ถัพพา เจสา อารติ ฯ วิรติ ฯ
แต่ การ ที่ เว้นไกล ก็ ดี จาก อกุศล กรรม อัน เปน บาป สิ้น
ทั้งปวง นั้น บัณฑิตยฺห์ทั้งหลาย พึง รู้เกิด ว่า สมเด็จพระ
ผู้ทรง พระภคย์ ตรีศ เทศนา เรียก ว่า เปน มงคล ประการ ๑
เพราะ เปน เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง พิเศษ คุณ มี ประการ ต่าง ๆ มี
ละเสียได้ซึ่ง กิเลส เถวทั้งหลายใน พิกขุธรรม แด สมปรายิกภพ
นั้น แท้จริงใน วิรติ ทั้งหลาย ตาม ประการ นั้น บัณฑิตยฺห์
ผู้มี ปรีชา พึง ระฤก ตาม พระสูตร ทั้งหลาย มี บท ว่า ปาณาติ
ปาตา ปฏิวิโรธโก คหปที อริยสาวโก เปน อาทิ ฉนี้
พรรณนา มาใน มงคล บท คือ อารต วิรติปาป เสร็จ แต่
เพียงนี้

ลำดับนี้ จะได้ พรรณนา ใน มงคล บท คือ มัชฌิมา นาม ๑
สัจญ์โม ว่า ด้วย ความ ดำรวม จาก อัน ต้ม กิน ซึ่ง น้ำ เมา
สืบ ต่อไป มัชฌิมา นาม สัจญ์โม นาม คำ คือ มัชฌิมา
๑ สัจญ์โม นี้ เปน ชื่อ แห่ง เจตนา อัน เปน เหตุ เว้น เสีย
จาก เหตุ อัน เปน ที่ ตั้ง แห่ง ความ ประมาท คือ สุรา แด เมรัย

อันได้ นามชื่อว่า มัชชะ นั้น ชื่อว่า มัชชปาณา สยโม
 ความ ดำรง จาก อัน ต้ม กิน ซึ่ง สุรา และ เมรัย อัน ได้ นาม ชื่อ
 มัชชะ มัชชปาณี กิริยา ที่ บุคคล ผู้มี ปกติ ต้ม กิน ซึ่ง น้ำเมา
 นั้น ย่อม ไม่ รู้จัก ซึ่ง อรรถ แล ธรรม แล ย่อม กระทำ อันตราย
 แก่ มารดา แล บิดา กระทำ อันตราย แก่ พระ พุทธเจ้า แล
 พระ บัณฑิต โภคิเจ้า แล สาวก แห่ง พระ พุทธเจ้า ผู้ ต้ม
 กิน ซึ่ง สุรา แล เมรัย นั้น ย่อม จะได้ ซึ่ง คำ ครหา ที่ เต็ม ใน
 อโงก เห็น ประจักษ์ แก่ จักษุ แล ย่อม จะได้ บันดาล ซึ่ง อุมมาท
 จิตร คือ เปน บ้า คั่ง ไกล ไหล หลง ปราศ จาก สติ สัมปฤทธิ
 ใน สัมปรายิกภพ เบื้อง หน้า อัน เปน อปพรเวทนิยกรรม มัชช
 ปาณา ปน สยโม ก็ แล ความ ดำรง เว้น จาก ต้ม กิน
 ซึ่ง น้ำเมา นั้น ย่อม จะ ยัง บุคคล ผู้ นั้น ให้ บันดาล ถึง ซึ่ง คุณ คือ
 เข้าไป ระวัง เสีย ได้ ซึ่ง โทษ ทั้ง หาย เหล่า นั้น ประการ ๑
 แล จะได้ บันดาล ถึง ซึ่ง คุณ สมบัติ อัน แปร จาก คุณ ที่ ระวัง
 โทษ ทั้ง หาย นั้น ประการ ๑ เหตุใด เหตุ ดัง นั้น ความ
 ที่ ดำรง จาก อัน ต้ม กิน ซึ่ง สุรา แล เมรัย อัน ได้ นาม ชื่อว่า มัชชะ
 นั้น บัณฑิต ย่อม พึง รู้ เกิด ว่า จัด ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ ๑

วิสัยนามาใน มงคล บท คือ มัชฌิมา นาม ๑ สยโม เสรี
แล้ว แต่เท่านี้

ลำดับนี้ จะได้วิสัยนามาใน มงคล บท คือ อัมปิมาโท ๑
อัมปิมาโท ซึ่ง พรรณนา ด้วย ความไม่ ประมาทใน อกุศลธรรม
สืบต่อไป กุศลเจต อัมปิมาโท อัมปิมาโทนาม ถ้าจะ กล่าว
โดยเนื้อ ความ แล้ว กิริยา ที่ ย่อมมิได้ ปราศ จาก สติใน กุศล
ธรรม ทั้งหลาย โดย นัย อัน เป็น ปฏิภาณ แก่ ความ ประมาท
อัน สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย ตรีศ แสดง ไว้ ใน พระ สุตต
ว่า กุศลนามา วา อัมปิมาโน ภาวนาย อตถักกัจจกิริยา
สภาวะ แห่งอันไม่ กระทำ เคารพ แต่ไม่ได้ทำให้แจ้ง ซึ่ง อัน
จะ ยัง กุศล ธรรม ทั้งหลาย ให้ เจริญ ก็ ดี อตถักกัจจกิริยา
สภาวะ แห่งอันไม่ กระทำ เนื่อง ๑ ซึ่ง จะ ยัง กุศล ธรรม
ทั้งหลาย ให้ เจริญ ก็ ดี อนุวัฏฐิกกิริยา สภาวะ ไม่ ยัง กุศล
ธรรม ให้ ถึง หมด ใน สันดาน ก็ ดี โอตถักกัจจกิริยา สภาวะ
ประพฤติ ย่อ หย่อน จาก กุศล ธรรม ก็ ดี นิภักคัตถนันทา
สภาวะ มี ฉันทะ คือ ความ รัก ความ ปราถนา ใน กุศล ธรรมอันทั้ง
ทอด สละ เสีย ก็ ดี นิภักคัตถนันทา สภาวะ มี ชูระ อัน ทน

สละเสี้ย ก็ดี อนาคตนา กิริยาที่ไม่เสพยา ซึ่ง กุศล ธรรม
 ทั้งหลาย ก็ดี อภานา กิริยาที่ไม่ เจริญ ซึ่ง กุศล ธรรม
 ทั้งหลายก็ดี อพหุสัมมัม การที่ไม่ทำกุศลธรรมไว้ ให้มาก
 ใน สันตทาน ก็ดี อนนิจฐานัน กิริยาที่ไม่ ยัง กุศลธรรมให้ตั้ง
 หมั่นใน สันตทาน ก็ดี อนนุโยโค การที่ไม่ ประกอบ เนื่อง ๆ
 ซึ่ง กุศล ธรรม ทั้งหลาย ก็ดี ปมาโท อาการ ทั้งปวง ซึ่ง
 พรรณานี้ ชื่อว่า ประมาท เหวี่ยงไป ปมาโท ความประมาท
 มีไม่ กระทำ ซึ่ง เคารพใน อันยัง กุศลธรรมทั้งหลายให้ เจริญเป็น
 ต้น เห็น ปาน นี้ และ ชื่อว่า ปมาโท ความ ประมาท ก็ ความ
 ที่อยู่ มิได้ ปราศ จากสติใน กุศล ธรรม ทั้งหลาย โดย นัย เป็น
 ขำศึก แก่ ความ ประมาท อัน พระ ผู้ทรง พระ ภาศย์ ทรง
 แสดงไว้ ใน พระ สุตฺร ซึ่ง พรรณนา มา นั้น บัณฑิตย พึง
 สันนิฐาน เกิดว่า ได้ นาม ชื่อว่า อปมาโท แปลว่า ไม่ประมาท
 ใน กุศล ธรรม ทั้งหลาย โส อปมาโท การที่ไม่ ประมาท
 ใน กุศล ธรรม ทั้งหลาย นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาศย์
 ทวีต เทศนา เรียกว่า เป็น มงคล ประการ ๑ เพราะ เป็น เหตุ
 ที่จะให้ ถึง ซึ่ง กุศล ธรรม มี ประการ ต่าง ๆ นั้น ประการ ๑

แดเป็นเหตุที่จะให้ทวีรุ ซึ่งพระ อมฤต ธรรม กล่าว คือ
 พระ นฤพาน ประการ ๑ อิติ เอวมาทิสักตัสสานิ แดพระบรม
 พุทโธวาทของสมเด็จพระศาสดามีทันทว่า อัมปัมกัตตัสส อากา
 ปิโน ความไม่ประมาณเป็นหนทางแห่ง พระ นฤพานก็ดี ความ
 ไม่ประมาณ เป็นเหตุที่จะให้ ไทซึ่ง กุศลธรรม แก่ บุคคลที่มีได้
 ประมาณ มี ความเพียร เฝ้าเสีย ซึ่ง กิเลสทั้งนี้ ก็ดี บัณฑิตย
 พึงระฤกตามเนื้อความในบทที่ว่าเปนมงคลนั้น ที่นิ มังกลานิ
 แดข้อมงคล ทั้ง ๓ ประการ คือ เว้น จาก บาป ประการ ๑
 ตำรวม จาก อัน คิม กิน ซึ่ง น้ำ เมา ประการ ๑ ความไม่
 ประมาณใน กุศล ธรรม ประการ ๑ ทั้ง ๓ ประการนี้
 สมเด็จพระ ผู้ ทรง พระ ภาคย์ ทรง พระ มหา กรุณา ทวีต เทศนา
 ด้วย คาถา อารตวิรติปาปามัชชปนาจตัญญูโมนี้ ๆ
 พรวรรณา มา ณนี้ วิสัชนา มาใน มงคล บท แห่ง พระ คาถา
 คือ อารตวิรติปาปา แล้ว แต่เท่านี้

ลำดับนี้ จะได้พรวรรณาเนื้อความในพระคาถาคือ การไว
 ๑ นิวาโต ๑ สันกัฏฐี ๑ กตัญญูตา สืบต่อไป พระ
 ัญญูกถาสังวรณนา แกะไขในอรรถ แห่ง บท คือ การไว

ดังนั้นว่า คุรุภาโว อันว่า ภาวะ แห่ง ความ เคารพ นั้น
 การไวธิตี ชื่อว่า การไว นีจวักติกา อันว่าอัน ประพฤติ
 ซึ่ง ความ เป็น บุคคล ทำได้เจียเจียน นิวาโต อิติ ชื่อว่า
 นิวาโต สันโทโต ความยินดีเสมอความยินดี ด้วยวัตถุ
 อันเป็น ของ แห่ง ตน สันตุฏฐี อิติ ชื่อว่าสันตุฏฐี
 กตัสส ชานนทา สภาวะ รู้ โดย ปรกติ ซึ่ง อุปการคุณ อัน
 บุคคล กระทำ แก่ตน กตัญญูตา ชื่อว่า กตัญญูตา
 กาเตน อัมมัสสวณํ การ ฟัง ซึ่ง ขรรมโดย ขณะโดย สมัย
 อัมมัสสวณํ ชื่อว่า ขรรมสวณะ เสส วณํ คำ อันเศษ คือ
 เฮตัมมังคละมุตตมํ นั้น มีนัยอธิบาย ทุกรถา มาใน หนหลัง
 นั้นแล้ว อันนี้เป็นกถาพรรณนา อัดตแห่ง บท อัดตวัณณนา
 ปน ก็ และ กถา พรรณนา เนื้อ ความ นั้น บัณฑิตยพึง รู้
 โดย ประการ ซึ่งจะ กล่าวไป ใน เบื้อง หน้า ดังนั้นว่า การไว
 นาม กิริยา กระทำ ซึ่ง ความเคารพ นอบนบ ก็ดี อากา
 แห่ง อัน เคารพ นบ นอบ ก็ดี สภาวะ แห่ง อัน ประขอบ ด้วย
 ความ เคารพ นบ นอบ ก็ดี ใน บุคคล ทั้งหลาย อัน ควร เพื่อ
 จะ ประขอบ ซึ่ง ความ เคารพ นบ นอบ นมัสการ มีองค์สามตัว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล พระ บัณฑิต พุทธเจ้าแล สาวก แห่งพระ
 พุทธเจ้า แล พระ อาจารย์ อุปัชฌาย์ มารดา บิดา พี่ ชาย พี่
 หญิง เปน อาทิ โดยสมควร เพื่อจะ เคารพ นบ นอบ นมัสการ
 นั้น ได้นาม ชื่อ ว่า เคารพ ส่วย คาร ไว แล ความ
 เคารพ นบ นอบ นั้น เปน เหตุ แห่งคุณ สมบัติ ทั้งหลาย มี
 อันไปยัง สวรรค์ สุคติภพ เปน ต้น ยถา ห สม ตูฯ กระแส วร
 พระ บาฬี ว่า ครุฑ กาทัพพ์ ครุฑ ไรติ สัก กาทัพพ์ สัก ไรติ
 เปน ต้น ดังนี้ เนื้อ ความ ว่า บุคคล ผู้ ไต่ ย่อม กระทำ ซึ่ง ความ
 เคารพ นบ นอบ ซึ่ง บุคคล อัน ควร จะ พึง กระทำ เคารพ นบ นอบ
 ย่อม กระทำ สักการะ แก่ บุคคล อัน ควร จะ พึง กระทำ ซึ่ง สักการะ
 ย่อม นับ ถือ ซึ่ง บุคคล อัน ควร จะ พึง นับ ถือ ย่อม บูชา ซึ่ง บุคคล
 อัน ควร จะ พึง บูชา ไส เทน กัมม เน ด้วย กุศล กรรม
 อัน นั้น แล ด้วย กิริยา ที่ พร้อม เปรื่อง ด้วย กุศล กรรม นั้น อย่าง นั้น
 แล ด้วย กิริยา ที่ สมาทาน ถือ มั่น ซึ่ง กุศล กรรม นั้น อย่าง นั้น บุคคล
 ผู้ นั้น ครั้น สิ้นชีพ ทำลาย อันนี้ เบื้อง หน้า แต่ จุติ จิตร ย่อม
 ได้ อุบัติ บังเกิด ใน สวรรค์ สุคติโลก ใน เจ กาย สัสส เกศา
 ปรมี มรณา ฉิว่า บุคคล ผู้ นั้น แดก ทำลาย อันนี้ แล้ว เบื้อง

หน้า แต่ จุติ จิตร แล มิได้บังเกิดใน สวรรค์ ก็ดี หรือ
 บังเกิดใน สวรรค์ แล้ว แล คืบ มา ยัง กำเนิด แห่ง มนุษย์ ก็ดี จะ
 บังเกิดใน ตระกูล ประเทศใด ก็ ย่อม บังเกิดใน ตระกูล อัน สูง
 ศักดิ์ อัน เปน ที่ เคารพ นับ ถือ ใน ประเทศ นั้น ๆ สม
 ดุจ พระ พุทธ ภาสิต ทรง เทศนา แก่ ภิกษุทั้งหลาย ว่า สัตว์ วิเม
 วิกัชเว อปริหานิยา ชัมมา ตูกร ภิกษุทั้งหลาย ธรรม
 ทั้งหมด อัน เปน พระ ธรรม มิได้ รู้ เลื่อม สดุดี ไป เสีย นั้น มี
 อยู่ ๗ ประการ กตเม สัตว์ ตูกร ภิกษุทั้งหลาย อปริหา
 นิยธรรม คือ ธรรม มิได้ รู้ เลื่อม ๗ ประการ นั้น เปน ดัง ฤ
 อปริหานิยธรรม ๗ ประการ นั้น คือ ได้แก่ ความ เคารพ นบนอบ
 มี นบ นอบ เคารพ คารวะ แก่ สมเด็จ พระ สัมมา สัมพุทธเจ้า ผู้
 เปน บรม ศาสดา เปน ต้น เปน ประธาน ตกกระแด่ พระ พุทธ มี ภา
 ทรัส เทศนา ยก ความ เคารพ ขึ้น เปน อปริหานิยธรรม ประการ ๑
 เหตุใด เหตุ ดังนี้ การ เคารพ นบ นอบ นับ ถือ สักการ บูชา
 แก่ บุคคล ควร จะ เคารพ คารวะ นับ ถือ สักการ บูชา นั้น สมเด็จ
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า จึง ได้ ทรัส เทศนา เรียก ว่า เปน มงคล
 ประการ ๑ วิสัย นาม ใน มงคล บท คือ คาว โว แล้ว แต่ เท่านั้น

ลำดับนี้จะไต่วิวัฒนาใน นกคต บท คือ นิวาโต ซึ่งอธิบาย
 ว่า ประพฤติทำ ตน สืบ ต่อไป นี่จมนก สภาวะ บุคคล มีใจ
 อัน ทำ ก็ดี นิวาต วุฑฺฒิตา สภาวะ แห่ง อัน ประพฤติ เปน
 บุคคล ปราศ จาก สม เมาะ ว่า ประพฤติทำ เตี้ย เจี้ย ตน ปราศ
 จาก ความ สูง สิ่ง หยิ่ง เยอ ก็ดี นิวาโต นาม ชื่อว่า ประพฤติ
 ทำ ตน ยาย นิวาต วุฑฺฒิตาย สมณีนาคโต บุคคล ผู้มี
 สันตान อัน ประกอบ ด้วย ความ ประพฤติ ทำ เตี้ย ตน นั้น ย่อม
 เปน บุคคล มี มานะ ความ ถือ เนื้อ ถือ ตัว ถือ ขาถิ ถือ ทรกระดูก อัน
 ปราศ จาก สันตान แล ประพฤติ ตน ไม่ สูง สิ่ง หยิ่ง เยอ เสมอ
 ด้วย ท่อน ผำ สำหรับ เช็ด เท้า มิฉะนั้น ประพฤติ ให้ เสมอ ด้วย
 โคอุสุภราช อัน บุคคล ทรมาน ทำตาย ให้ หาย พยศ มิฉะนั้น
 ประพฤติ ตน ให้ เสมอ ด้วย อศร พืช งูร้าย อัน หมอ งู ถอน เขี้ยว
 เสี้ย แล้ว ฉนั้น ส โนห์ สชิโต แล เปน บุคคล มี วาจา อัน
 ละเอียด มี วาจา อัน สละ สลวย กล่าว วาจา อัน เปน สุข แก่ โสท
 ของ บุคคล ผู้สตับย์ ยอ นิวาโต นาม อาการ ที่ บุคคล ประพฤติ
 อย่าง นี้ และ ไต่ ชื่อว่า ประพฤติ ทำ เตี้ย เจี้ย ตน ส่วย
 นิวาโต ก็ แล อาการ ที่ ประพฤติ ทำ เตี้ย เจี้ย ตน นี้ สมเด็จ

พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย หาก เรียก ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ ๑
 เพราะ เปน เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง คุณ สมบัติ มี ยศ ศักดิ์ ศฤงคาร
 เปน ต้น สม คุฯ กระแส พระ พุทธ ฐิติกา ว่า นิวาตวุฑฺฒิ
 อติธัทโธ ทาทิโส ลภเต ยถ์ มุทฺถลประพตติ ตำนานไม่ เปน
 คน กระทำ ภาระ เคื่อง เช่น นั้น ย่อม จะ ได้ ซึ่ง ยศ ศักดิ์ ศฤงคาร
 บริวาร เปน ต้น ดังนี้ วิสัชนา มา ใน มงคล บท คือ นิวาโต
 แด้ว แต่ เท่านั้น

ถ้า บั นี้ จะ ได้ วิสัชนา ใน มงคล บท คือ สัน คุญฺฐี ซึ่ง มี
 ข้อ อธิบาย ว่า สัน ไชย ยิน ดี เสมอ ยิน ดี ใน วัฏฏ อัน เปน ของ ตน
 แด จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล สืบ ต่อ ไป อภิวิทร บั จาย สัน ไท โส
 ความ สัน ไชย ยิน ดี ใน บั จาย อัน นี้ แด อัน นั้น ชื่อ ว่า สัน ไชย
 โส ท้าวทสฺวิโธ แด สัน ไชย นั้น มี ๑๒ ประการ ดู เอา
 สัน ไชย ใน วิสฺสุทฺธิ มัคค ไล่ เข้า เติบ เหว ปรเภท โส สัพพะ โส
 เป โส สัน ไท โส แด สัน ไชย มี ประเภท ๑๒ ประการ ทั้งหมด นั้น
 บัณ ทิตฺถ ร้อง เรียก ว่า สัน คุญฺฐี ความ ยิน ดี ใน วัฏฏ อัน เปน
 ของ แห่ง ตน เสา สัน คุญฺฐี ความ ยิน ดี ใน วัฏฏ อัน เปน
 ของ แห่ง ตน นั้น บัณ ทิตฺถ พึง รู้ ว่า จิต ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล

ประการ ๑ เพราะ เป็นเหตุ จะให้ ถึง ซึ่ง กิริยา อัน ละเสียได้
 ซึ่ง ธรรม ทั้งหลาย ที่เป็น บาป มี สภาวะ ปราศจาก เกินยิ่ง นัก
 แด ปราศจาก มาก แด ปราศจาก อัน ตามก เป็นต้นประการ ๑ เป็น
 เหตุ จะ ให้ มี คติ ที่ ดำเนิน แห่ง ปฏิสนธิวิญญาน อัน ดี ประการ ๑
 เป็นเหตุ ที่ จะ บำรุง เลี้ยง พระ อริย มรรค ให้ แก่ กล่าว ประการ ๑
 เป็นเหตุ จะ กำจัด เสีย ซึ่ง ภัย ใน ทิศ ทั้ง ๔ กล่าว คือ ปฏิฆ จิตร
 ประการ ๑ สม ตูฯ พระ พุทธ ฐิติกา ตรัส เทศนา ว่า จากุติ ไส
 อัมปปฏิฆ ไทติ สันตุสสสมาโน อิตริตเวน เป็นอาทิ ความ
 ว่า บุคคล เมื่อ สันโตษ ยินดี ด้วย บ้าง จัณนี้ แด นี้ อัน เป็น ของ แห่ง
 ตน อยู่ แล้ว ก็ ย่อม จะ เป็น บุคคล ปราศ จาก ปฏิฆ คับ แค้น ใจ
 อัน ประกอบ ใน ทิศ ทั้ง ๔ ดังนี้ วิสัชนา มา ใน มงคล บท คือ
 สันตุสสุแล้ว แต่เท่านี้

ลำดับนี้ จะได้ วิสัชนา ใน มงคล บท คือ กตัญญูตา สืบ ต่อ ไป
 ปุณฺณํ ปุณฺณํ อนุสฺสรวณากาเวน ชานนตา สภาวะที่ ฐึ โดยปรกติ
 ด้วย ความ ที่ ระฤก ตาม เนื้อ ๗ ซึ่ง อุปการ คุณ อัน บุคคล
 ผู้ใด ผู้หนึ่ง ได้ กระทำ แล้ว แก่ ตน น้อยก็ ดี มากก็ ดี ได้ ชื่อ ว่า
 กตัญญู อธิฯ อีก ประการ หนึ่ง สิ่ง ซึ่ง เป็น บุญ เป็น กุศล

ทั้งหลายนั้น ย่อม มี อุปการะ แก่ สัตว์ ทั้งหลาย เปน อัน มาก
 แท้จริง อุปการานุสรณา ความที่ บุคคล มา ตาม ระบุ
 ถึง อุปการ คุณ แห่ง การ บุญ การ กุศล เนื่อง ๆ ใน กาลใด
 ความที่ ระบุ ถึง การ บุญ การ กุศล นั้น บัณฑิตย์ พึง รู้ เกิด
 จัดได้ ชื่อ ว่า กตัญญู ใน กาล นั้น สก กตัญญูตา ความที่
 บุคคล เปน ผู้ กตัญญู รู้ โดย ปรกติ ซึ่ง อุปการ คุณ อัน ท่าน ได้
 กระทำไว้ แก่ ตน นั้น อริยสंपุช ทั้งหลาย มี องค์ สม เต็จ
 พระ ธรรม เพ็ชร ญ์ พุทธ เจ้า เปน ประธาน หาก กล่าว ว่า เปน
 มงคล ประการ ๑ เพราะ เปน เหตุ จะ ให้ ถึง ซึ่ง คุณ อัน วิเศษ มี
 ประการ ต่าง ๆ มีความ ธรรม เจริญ เปน ต้น สม ทุจ พระ พุทธ
 ฐิกาทิ สม เต็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ตรี ส เทศนา ว่า เทวเม
 ภิกขเว ปุคฺคสา ทุสฺสกา โลกัสสมี ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย
 บุคคล ที่ ทำ ได้ ด้วย ยาก ใน โลก นี้ มี ๒ จำพวก กตเม เทว
 บุคคล ๒ จำพวก นั้น เปน ดัง ฤา บุคคล ๒ จำพวก นั้น
 คือ บุพพการี บุคคล จำพวก ๑ กตัญญู กตเวที่ บุคคล จำพวก ๑
 บุคคล ๒ จำพวก นี้ และ ทำ ได้ ด้วย ยาก ใน โลก นี้ ทก อาศรัย

พระพุทธรูปกาตรัสเทศนาไว้ดังนี้ จึงเห็นความชัดว่า
กตัญญู คือ สภาวะ รู้คุณ อัน ท่าน กระทำ แก่ ตน นั้น จิต
เป็นมงคล ประการ ๑ วิเศษขึ้นมาใน มงคลบท คือ กตัญญูท่า
แล้ว แต่เท่านั้น

ลำดับนี้จะได้วิเศษนาในมงคลบทคือ กาเลนธัมมัสสวน
สืบต่อไป กาเลน ธัมมัสสวนนาม ความว่า ถ้าวิตก
ทั้งหลายตาม มี กามวิตก เป็น ต้น นั้น จิตร ซึ่ง สหระกไป
ด้วย อุทธัจจะ พุ่ง ชาน ที่ ดี จิตร อัน อกุศล วิตก สิ่ง ไต สิ่ง
หนึ่ง มี กามวิตก เป็น ต้น หาก ครอบ งำ แล้ว ที่ ดี ใน
กาลใด การ พัง ซึ่ง ธรรม เพื่อ ประ โยชน์ จะ บั่น เทา เสีย ซึ่ง
จิตร อุทธัจจะ แล จิตร อัน อกุศล วิตก ครอบ งำ ที่ มี ใน กาล นั้น
ชื่อว่า พัง ธรรม ใน กาล อปเร อาจารย์ อาจารย์ ผู้ ได้
นาม ชื่อ ว่า อปเร อาจารย์ กล่าว อธิบาย ว่า การ พัง ธรรม
ใน วันที่ ๕ ๆ คือ กำหนด ทำ วัน พัง ธรรม ที่ หนึ่ง ๆ ชื่อ ว่า
กาเลน ธัมมัสสวน พัง ธรรม ใน กาล อัน ควร อธิ จ
ประการ หนึ่ง เล่า อาการ ที่ เข้า ไป โกธ ถัลยาณมิตร ทั้ง หลาย
แล้ว แล สดับ พัง ซึ่ง ธรรม อัน อา จะ บั่น เทา เสีย ไต ซึ่ง

ความ สนทนั้ สงัไสย แห่ง คนใน กาลใด การ พัง ธรรม
 อย่าง นั้น พัง ฐึ้เกิด ชื่อ ว่า กาเลน ฆัมม สวณะ พัง ธรรม
 ใน กาล อัน สมควร ใน กาล นั้น ทเทท กาลเณ ฆัม มั สั สวณั
 การ สดับ ซึ่ง ธรรม โดย กาล อัน สมควร นั้น บัณ ทิตยั พัง ฐึ้
 ว่า จิต ติ ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ ๑ เพราะ เปน เหตุ จะ ให้
 ถึง ซึ่ง คุณ วิเศษ มี ประการ ต่าง ๆ มี อัน ละ เสย ใ้ ซึ่ง
 นิวรรณ ธรรม ทั้ง ทำ ประการ แล ใ้ ซึ่ง จตุรานิสงษั แล
 อาสวัค ฆย เปน ต้น วุฑ ฑั ท่ เทท แท้ จริง ฆัธ ซึ่ง คำ อธิบาย ว่า
 ดัง นี้ ยุติ ต้อง ด้วย พระ นาฬิ ที่ สม เต็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคยั
 ทวัศ เทศนา ว่า ยั สั มี สมเย ภิกั ฆเว อริย สวโก ตูกร
 ภิกษุ ทั้ง หลาย พระ อริย สวคก กระทำ ซึ่ง ธรรม ใ้ ใน อัมม ฐึ
 กระทำ ซึ่ง ธรรม ใ้ ใน ใจ แล ประมาณ มา พร้อม ซึ่ง ธรรม
 ด้วย จิตร แล แล มี โสท อัน เจีย ลง คอย สดับ ซึ่ง ธรรม ใน
 กาลใด บัณ ฐึ จั ส นัวรรณ นิวรรณ ธรรม ทั้ง หลาย ทำ
 ประการ ก็ ย่อม จะ มี ไ้ มี แก่ พระ อริย สวคก นั้น ใน
 กาล นั้น ภิกั ฆเว ตูกร ภิกษุ ทั้ง หลาย อานิสงษั ๔ ประการ

ให้ พระ อริย สาวก ผู้ มี โสท อัน เจ็บ ลง คอย สดับ ซึ่ง ธรรม นั้น
 พึง ปรารถนา เกิด จัก ทา ไร เม วิกั ขเว รัม มา ธรรม
 ทั้ง ๕ ประการ นี้ อัน พระ อริย สาวก หาก ให้ เจริญ เปน ต้น ตี
 แด หาก ให้ ประพฤติ เปน ไป เนื่อง ๆ ด้วย ตี โดย กาล อัน
 สมควร นั้น ย่อม ยัง พระ อริย สาวก ให้ บัณฑิต ซึ่ง อาสวักขัย
 คือ สิ้น ไป แห่ง อาสว กิเลส โดย ลำดับ กตเม จัก ทา ไร
 ธรรม ๕ ประการ นั้น คือ สิ่ง ไร บ้าง ธรรม ๕ ประการ นั้น
 ได้แก่ การ พัง ธรรม ใน กาล อัน สมควร เปน ต้น อาศรัย
 พระ พุทธ ฐิติกา ตรัส เทศนา ไว้ ณ นี้ จึง เห็น ความ ชัด ว่า
 การ สดับ ซึ่ง ธรรม โดย กาล อัน สมควร นั้น จัก ได้ ชื่อ ว่า
 เปน มงคล ประการ ๑ ใน ความ ว่า มงคล ทั้ง ห้า ประการ
 คือ ความ เคารพ ๑ ความ ประพฤติ ทำ ตน ๑ สิ้น โทษ ๑
 กตัญญู ๑ พัง ธรรม ใน กาล อัน สมควร ๑ ทั้ง ๕ ประการ นี้
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ตรัส เทศนา ด้วย พระ คาถา คือ การ ไหว
 ๆ นิเวศโต ด้วย ประการ นี้ แด สภาวะ แห่ง ธรรม ๕
 ประการ มี เคารพ เปน ต้น ซึ่ง จัก เปน มงคล นั้น สมเด็จ

พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย ทรง แสดง แก่ เทพยดา ทั้งหลาย ใน มงคล
สูตร นั้น พรรณนา มา ด้วย อรรถ แห่ง พระ คาถา คือ
การไวจยวาโต แล้วแต่ เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะ ได้ วิจารณ์ ใน อรรถ แห่ง พระ คาถา คือ ขันตี
๑ ไสวจัสดา สืบ ต่อไป พระ อัญญกถาจารย์ เจ้า แห่ง
วรรณนา แก่ ใจ อรรถ แห่ง บท คือ ขันตี ๑ ไสวจัสดา
ดังนี้ ว่า ขมน์ อัน ว่า อากาธ อัน อุตทน ขันตี ชื่อ ว่า ขันตี
สุโข วโจ อัน ว่า กิริยา อัน กล่าว ส้ง สอน ง่าย เพราะ ความ
ที่ รับ เอา โอวาท ความ ส้ง สอน ด้วย เคารพ มี ใน บุคคล นั้น
เหตุ ดังนี้ บุคคล ผู้ นั้น สุวโจ ชื่อ ว่า สุวโจ คน สอน ง่าย
กรรม แห่ง บุคคล สอน ง่าย นั้น ชื่อ ว่า ไสวจัสสะ ไสวจัสดา วั
สภาวะ แห่ง กรรม ของ บุคคล สอน ง่าย นั้น ชื่อ ว่า ไสวจัสดา
แถบ ท คือ สมณานัญญา ทัสสน์ นั้น แปล ว่า ชนา อัน ว่า
ชน ทั้ง หลาย สมณะ ชื่อ ว่า สมณะ กิเลส นัน สมบัติ ทัตทา
เพราะ ความ ที่ แห่ง ชน ทั้ง หลาย นั้น มี กิเลส อัน ระวัง แล้ว
อธิบาย ว่า ชน ทั้ง หลาย ไต มี กิเลส อัน ระวัง ชน ทั้ง หลาย
นั้น ได้ ชื่อ ว่า สมณะ เปกข์ ชน อากาธ ซึ่ง เฟ่ง คู ซึ่ง สมณะ

ทั้งหลาย นั้น ได้ นาม ชื่อ ว่า ทิสฺสนะ อิมัมมสากัจฉา
 กิริยาที่สังสนทนา กัน ด้วย ธรรม นั้น ชื่อ ว่า อิมัมมสากัจฉา
 เสถ์ กุศลศนยเมว แล คำอื่น เศษ คือ เอตัมมังคลมุตฺตมํ นั้น
 มี นัย อธิบาย ต่อกถา มา แล้ว ใน หน หลัง นั้น อัน นี้ เป็น
 กถา สำหรับ พรรณนา ซึ่ง อรรถ แห่ง บท ก็ แะ กถา สำหรับ
 พรรณนา เนื้อ ความ นั้น บัณฑิตย พึง สันนิฐาน โดย นิยม
 ซึ่ง จะ พรรณนา ไป ใน เบื้อง หน้า ดัง นี้ ว่า อธิวาสณชั้นที่
 สมนํ นาคโต ภิกขุ ภิกษุ ผู้ ประกอบ ไป ด้วย อธิวาสณชั้นที่
 กถาว่า คือ ความ อุดใจ นั้น เบื้อง ว่า ในกาลเมื่อบุคคลปรีภาสนา
 ทำ ว่า ด้วย อีก โสวตฺถุทั้งหลาย ๑๐ ประการ ก็ ที่ ใน
 กาล เมื่อ บุคคล กระทำ วิเสสกรรม เมียด เมียน ซึ่ง ตน ด้วย
 เหตุทั้งหลาย มี ที่ ต่ำ ข้ำ พันธู พันจำ จงเป็น ตน แล ภิกษุ
 นั้น มี อาการ อัน มัชฌิมาตฺถ เพิกเฉย ทำ ที่ ประ หนึ่ง ว่า จะ มี ได้
 ยินได้ พัง และ ที่ ประ หนึ่ง ว่า จะ ไม่ รู้ ไม่ เห็น นิพพิกาโร
 โหติ เป็น บุคคล มี อาการ พิกล อัน ปราศ จาก สันดาน เปรียบ
 ปาน ประ ตูฯ ดัง ว่า ชั้นที่ ว่า ที่ ตาบส แล พระ ปุณณเถรผู้มี
 อายุ ๗๖ ได้ นาม ชื่อ ว่า ชั้นที่ ยาย สมนํ นาคโต

ภิกษุผู้ประกอบด้วย อธิวาสน ชั้นที่ กล่าว ว่า คือ ความ ขัดใจ
 อันใด อธิวาสน ชั้นที่ นั้น เป็น ที่ สรรเสริญ แห่ง ฤๅษี
 บุคคล ผู้แสวงหา ซึ่ง ศีลาคิคุณ ทั้งหลาย ยถา ท สม ด้วย เนื้อ
 ความ ว่า พระ ฤๅษีผู้มีนาม ชื่อ ว่า สรภังคตาปสนั้น ท่าน
 หากกล่าว สรรเสริญ อธิวาสนชั้นที่ ดังนี้ว่า โภชน์ วรชิตวาน
 กทาจิ โสจทิ บุคคล ข่าเสียดซึ่ง ความ โกรธได้ แล้ว ย่อม
 ไม่เศร้าไม่โศก ฤๅษี บุคคล ผู้แสวงหา ซึ่ง ศีลาคิคุณ
 ทั้งหลาย ย่อม สรรเสริญ กิริยา ที่ ละ เสียดได้ ซึ่ง ความ ลบ
 หลู่คุณ ท่านว่า ฆรุต ฆเมถ ท่านทั้งหลายพึงละ ซึ่ง ฆรุตวาท
 คำ หยาบ ข้ำ อัน บุคคล ว่า กล่าว เกิด อุทกมาหุ สันใด
 ท่าน ผู้เป็น สัมบุต ทั้งหลาย ย่อม สรรเสริญ ซึ่ง ชั้นที่ ความ
 ขัดใจ นั้นว่า เป็น อรรณ อัน อุทม ตก ว่า พระ สรภังคฤๅษี
 กล่าว สรรเสริญ คุณ อธิวาสนชั้นที่ ด้วย ประการ ฉนี้ จึง เห็น
 ความ ขัด ว่า ภิกษุผู้ประกอบ ด้วย อธิวาสน ชั้นที่ นั้น เป็น
 ที่ สรรเสริญ แห่ง ฤๅษี ทั้งหลาย อนึ่ง อธิวาสนชั้นที่ ไซ้ จะเป็น
 ที่ สรรเสริญ แห่ง ฤๅษี ทั้งหลาย เท่า นั้น หา มิได้ เทวทานัมปิ
 ปลัสถนิโย โหติ ย่อม เป็น ที่ สรรเสริญ แห่ง เทพยทา ทั้งหลาย

ด้วย สม ด้วย เนื้อ ความ ที่ สมเด็จ อัมรินทร์ราช ตรี
 สรรเสริญ ความ หทัย แก่พระ มาตลี เทพสารดี ใจ ความ
 ว่า สมเด็จ อัมรินทร์ราช ผู้ เป็น ใหญ่ กว่าเทพยดา ใน สอง ชั้น
 พ้า เมื่อไฟ ปฐิทธาสุร ปริภาสนา คำ ว่า ด้วย อีก โกลสวัถฏ ๑๐
 ประการ แด พระ มาตลี เทพสาวดี กราบ ทูล ถาม พระ
 องค์ ก่ ทรง สรรเสริญ อธิวาสนชั้นดี ความ หทัย ว่า

โย ทเว พลวา สันโต ทุฬพัลลัส ตติกัชติ
 ทมาหุ ปรม ชันตี นิจำ ชมกิ ทุฬพะโล
 ทูกร พระ มาตลี โย ปุคคโต บุคคล ผู้โต ประกอบ ด้วย
 กำลัง ภาย แด กำลัง บัญญา แด กำลัง พาหนะ อาจ สามารถ
 จะ กต ชี ช่มเหลง บุคคล ผู้ทุพพลภาพ อันหา กำลัง ภาย แด กำลัง
 บัญญา กำลัง พาหนะ มิได้ ให้ อยู่ ใน อำนาจ แห่ง ตนได้
 แด ผู้ นั้น มา หต กตนี้ เสียได้ ไม่ ซึ่ง ไม่ ไกรธ ไม่ มี จิตร คิด ประ
 ทุษร้าย คน ทุพพลภาพ นักปราชญ์ ทั้งหลาย ย่อม สรรเสริญ
 ซึ่ง อธิวาสนชั้นดี นั้น ว่า เป็น ชรรณ อัน อุดม ก็ บุคคล ที่ ทุพพลภาพ
 หา กำลัง มิได้ นั้น ถึง มี หต ก็ จำ หต จำ กตนี้ อยู่ สิ้น กาล
 เป็น นิ เพราะ ว่า ตน ปราศ จาก ที่ จะ สู้รบ จึง ต้อง หต กตนี้

อันลักษณะ อต กถัน เพราะ ทน ทุพล ภาพ อย่างนี้ นักปราชญ์
 จะได้ สรรเสริญว่า เปน อธิวาสนชั้นที่ อย่างยิ่ง หา มิได้
 ก็ และ อธิวาสนชั้นที่นี้ ไซ้ จะ เปน ที่ สรรเสริญ แห่ง เทพยดา
 เท่านั้น หา มิได้ ถึง สมเด็จพระ สัมมา สัมพุทธ เจ้า ทั้งหลาย
 ก็ ย่อม สรรเสริญ ว่า เปน อรรณ อัน ประเสริฐ สม ด้วย พระ
 พุทธ ฐิติกา ตรัส สรรเสริญ ว่า อีก ไกล วรพินัย์ บุกคด
 ผู้ใด เปน บุคคล ปราช จาก ประทุษฐจิตร มิได้ คิด ประทุษ
 รាយ แก่ บุคคล อัน ปริภาสนา คำว่า แด ฆา ตี จง จำ ย่อม อต
 กถัน เสียได้ ประกอบ ไป ด้วย กำลัง อธิวาสนชั้นที่ ทม หิ
 พุริมิ พริหัมณ พระ ตถาคต กล่าว ซึ่ง บุคคล ผู้ประกอบ
 ด้วย กำลัง อธิวาสนชั้นที่นี้ ว่า เปน ชีนาสว พราหมณ์
 สา เปนสา ชั้นที่ ก็ และ ชั้นที่ ความ อตใจ นั้น บัณฑิตย
 พึง รู้เถิดว่า จัดได้ ชื่อว่า เปน มงคล ประการ ๑ เพราะ
 เปน เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง คุณ ทั้งหลาย คือ เปน ที่ สรรเสริญ
 แห่ง ชน ทั้งหลาย ใน โลก นี้ แกะ ไข มา ใน มงคล บท คือ
 ชั้นที่ แลัว แทะ เท่านั้น

บัดนี้จะได้วิชันนาใน มงคล บท คือโสวจัสสทา ซึ่ง
 แปลว่า สอน ง่าย สืบต่อไป โสวจัสสทานาม ความว่า
 สภาวะ แห่ง บุคคล ใน เมื่อ บุคคล ว่ากล่าว สั่งสอน ซึ่ง ถ้อย
 คำ อัน ประกอบ ด้วย ธรรม แล มิได้ ถึง ซึ่ง อัน พุ่ง ชาน ชัด
 ไป แห่ง จิต ที่ดี หรือ ว่า นิ่ง เสีย ไม่ ได้ ตอบ ทุ่ม เถียง คัด
 ค้าน ด้วย วาจา ที่ ดี หรือ ว่า จะ คิด เห็น ว่า เป็น คุณ แล เป็น
 โไทย ที่ดี แล้ว และ กระทำ ซึ่ง ความ อาทร เอื้อ เพื่อ แล เคารพ
 แล ประพฤติ เป็น บุคคล มี จิต อัน เคารพ อ่อนน้อม ต่อ โอวาท คำ
 สั่งสอน นั้น ยิ่ง นึก ให้ เป็น เบื้อง หน้า แล้ว แล กระทำ ซึ่ง
 วาจา ว่า สาธุ ดังนี้ ได้ ชื่อว่า โสวจัสสทา คือ สภาวะ เป็น
 คน สอน ง่าย ถ้า โสวจัสสทา สภาวะ แห่ง บุคคล ว่า กล่าว
 สั่งสอน ง่าย นั้น บัณฑิต ย่อม หาก กล่าว ว่า เป็น มงคล ประการ ๑
 เหตุ เป็น เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง โอวาท คำ สั่งสอน แต่ สำนัก แห่ง ภิกษุ
 เพื่อน พรหม จรรย์ นั้น ประการ ๑ เป็น เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง คุณ
 คือ ละ เสีย ได้ ซึ่ง โไทย ประการ ๑ วิชันนา ใน มงคล บท คือ
 โสวจัสสทา แล้ว แต่ เท่า นี้

ถ้ากับนี้จะได้วิชันนาใน มงคล บท คือ สมณานัญญา
 ทัสสนิ สัม ท่อไป อุปสังกมณัฐฐานานุตฺตรณสวนทัสสนิ
 กิริยา ที่บุคคล เข้าไปใกล้แล้ว แล กระทำ ซึ่ง อุบัติฐาน กิจ การ
 บำเรอ แล อนุสร คำ นึงเนื่อง ๆ แล สดับ ซึ่ง ขำว และ แล
 ดู ซึ่ง บรรพชิต ทั้งหลาย ผู้ มี กิเลส อัน ระวัง แล มี กาย ว จี
 จิตร แล บัญญา อัน เจริญ อบรม เปน อัน ดี แล ประกอบ ด้วย
 ความ ทรมาน แล ความ ระวัง กาย วาจา จิตร อัน อุตม นั้น
 ได้ ชื่อ ว่า เห็น ว่า แล ดู ซึ่ง สมณะ ทั้งหลาย ก็ แลหา อากา
 รทั้งปวง มี อัน เข้าไปใกล้ ซึ่ง สมณะทั้งหลาย เปน อาทิ นั้น
 บัณฑิตย กถาว ชื่อ ว่า ทัสสนะ เพราะ ว่า เปน เหตุ ที่ จะ ให้
 เห็น ซึ่ง สิ่ง ที่ ตามก ให้ รู้จัก สิ่ง ที่ ชั่ว ที่ ตามก เพราะ เหตุ ได้
 สดับ ธรรม เทศนา ของ บรรพชิต ทั้งหลาย อัน แสดง ออก ซึ่ง
 สิ่ง ที่ ตามก ใน โลก ให้ ตน เห็น ให้ ตน เข้าใจ นั้น ท่ อุปสังกมนาท
 อากา รทั้งปวง มี อัน เข้าไปใกล้ บรรพชิต เปน ต้น บัณฑิตย
 พึง รู้เกิด ว่า จัด เปน มงคล ประการ ๑ มี คำ บัญชา ว่า
 อากา รที่ แล เห็น ซึ่ง สมณะ ทั้งหลาย แล ได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล
 นั้น เพราะ เหตุ ผล เปน ประการ ไต วิชันนา ว่า พุทฺธการตาย

อากา^ร ที่เข้าไปใกล้^ร พระ สมนะ ทั้งหลาย และ จิต^ร ได้^ร ชื่อ^ร ว่า
 เปน มงคล นั้น เพราะ เหตุ^ร มี^ร คุณ^ร ปการ^ร เปน^ร อัน^ร มาก
 สม^รทุก^ร พระ พุทธ^ร ภาส^ริต^ร ซึ่ง^ร ทวิ^รศ^รนา^ร แก^ร ภิ^รกษ^ร ทั้ง^รหลาย^ร โดย
 นัย^ร เปน^ร อาทิ^ร ดัง^ร นี้^ร ว่า^ร ภิ^รกษ^รเว^ร ตู^รกร^ร ภิ^รกษ^ร ทั้ง^รหลาย^ร พระ
 ทถาค^รต^รย^รคม^รกล่า^รว^รซึ่ง^ร อากา^รอื่น^ร เห็น^ร อากา^รอื่น^ร แล^รต^รซึ่ง^ร ภิ^รกษ^ร ทั้ง^รหลาย^ร
 นั้น^รว่า^ร มี^ร อุป^รการ^ร เปน^ร อัน^ร มาก^ร ย^รโต^ร หิต^รกา^รเม^รน^ร กุ^รล^รป^รต^รเท^รน^ร เหตุ^ร
 ไต^ร เหตุ^รว่า^ร กุ^รล^รบุ^รร^รผู้^ร มี^ร ความ^ร ปรา^รธ^รนา^ร ซึ่ง^ร คุณ^ร แล^ร ประ^รโย^รชน^รอัน^ร
 เก^รือ^ร กุ^รล^ร นั้น^ร เบ^รื่อง^ร ว่า^ร เมื่อ^ร ได้^ร ประ^รส^รบ^ร พบ^ร เห็น^ร ซึ่ง^ร ภิ^รกษ^ร
 ทั้ง^รหลาย^รผู้^ร มี^ร ค^ริ^รต^ร อัน^ร มา^ร ถึง^ร ซึ่ง^ร ประ^รตุ^รเค^รห^รฐาน^ร แห่ง^ร ตน^ร แล^รว^ร
 ติ^รแล^ร เมื่อ^ร ไท^รย^รธ^รร^รม^ร มี^รอยู่^ร ก็^รจะ^ร พ^รึง^ร บ^รุ^รชา^ร ด้วย^ร ไท^รย^รธ^รร^รม^ร ทา^รม^ร ส^รม^รค^รว^ร
 แก^ร ก^รำ^รล^รัง^ร ติ^รว่า^ร ไท^รย^รธ^รร^รม^ร ไม่^ร มี^ร แท^รก็^รจะ^ร พ^รึง^ร ไท^รย^รน^รบ^ร น^รม^รถ^รการ^ร
 ด้วย^ร เบ^รญ^รจา^รง^รค^รปะ^รติ^รษ^รฐ^ร ก็^ร เบ^รื่อง^ร ว่า^ร ใน^ร เมื่อ^ร เบ^รญ^รจา^รง^รค^รปะ^ร
 ติ^รษ^รฐ^ร อัน^ร ตน^ร มิ^ร อาจ^รจะ^ร กระ^รทำ^ร ให้^ร บริ^รยุ^รณ^รได้^ร ก็^รจะ^ร พ^รึง^ร ยก^ร แต่^ร
 อ^รญ^รช^รต^รถ^รก^รร^รขึ้น^ร ประ^รณ^รม^ร น^รม^รถ^รการ^ร ท^รั^รส^รมี^ร ปี^ร อ^รส^รมี^ร บ^รั^รช^รฐ^รมา^รเน^ร
 ใน^ร เมื่อ^ร อ^รญ^รช^รต^รถ^รก^รร^รจะ^รพ^ร่ม^ร ห^รัก^รถ^ร อัน^ร ตน^ร มิ^ร อาจ^รจะ^ร กระ^รทำ^ร ให้^ร บริ^รยุ^รณ^ร
 ได้^ร ก็^รจะ^ร พ^รึง^ร เ^รง^ร แล^ร ต^รู^รพระ^ร ภิ^รกษ^ร ทั้ง^รหลาย^ร ด้วย^ร ภิ^รกษ^ร อัน^ร เป^รน^รที่^รวั^รก^ร
 ด้วย^ร จิ^รท^ร อัน^ร เล^รือ^รม^รโส^ร ใน^ร เมื่อ^ร ตน^ร ทำ^ร น^ร้ำ^ร จิ^รท^ร ให้^ร ป^รส^รัน^รนา^รการ^ร

เลื่อมใส ใน พระ ภิกษุ ทั้งหลาย ผู้ประกอบ ด้วย ศีล อัน เปน
 ที่รัก มีแล้ว ก็ จะ พึ่ง แด่ ด้วย ยี่ ยักษุ เหว่ ทสฺส น
 มุล เกณานิ ทิ ปุญฺญเณน ด้วย บุญ กุศล ที่ ตน แด่ ด้วย เปน เค้า
 มุล อย่างนี้ ไรศ ที่ บัง เกิด ใน จักษุ ก็ ดี โทษ คือ ผ้ำ แด
 ห้อ ก็ ดี จะ ได้ มี ใน จักษุ ของ กุลบุตร นั้น หา มิ ได้ จักษุ ทั้ง สอง
 จะ ผ่องใส ประกอบ ไป ด้วย ศิริ มี พรรณ ห้า ประการ เปรียบ
 ปาน ทุจ ช้อง พระ แกล แก้ว มณี ที่ เป็ด ไว้ ใน รัตน พิมาน แก้ว
 นั้น สัน พันชาติ เปน อัน มาก ทั้ง นี้ ก็ เพราะ กุศล ที่ ตน แด่ ด้วย
 พระ สมณะ ด้วย จักษุ อัน เปน ที่ รัก นั้น เปน เค้า มุล หนึ่ง
 กุลบุตร ผู้นั้น จะ ได้ ซึ่ง สมบัติ ใน มนุษย์ แด่ สวรรค์ สัน แส่น กัลป์
 เปน ประมาณ หนึ่ง กุลบุตร ผู้นั้น เมือ ว่า บัง เกิด ใน กำเนิด
 แห่ง มนุษย์ จะ เกิด ใน ภพ ไต ชาติ ไต ก็ จะ ประกอบ ไป ด้วย
 ปัญญา เฉลียว ฉลาด แท้ กำเนิด แด่ จะ พึ่ง ได้ เสวย ซึ่ง วิบาก
 สมบัติ เปน อัสสรวรย์ เห็น ปาน ฉนี้ ด้วย บุญ อัน แล้วย ด้วย แด
 ด้วย พระสมณะ เปน อัน ที่ อัน ตน ให้ ประพฤติ เปน ไป เปน อัน ที่
 นั้น หนึ่ง บุคคล ที่ ยัง จิต รั ให้ เลื่อมใส ใน พระ ทถาคค แล้วย
 แด่ ด้วย ซึ่ง พระ ทถาคค ผู้ เปน พระ พุทธ เจ้า อัน ประเสริฐ และ

แต่ดู ซึ่ง พระสงฆ์ผู้เป็น เนื้อ นาม บุญ อัน เด็ด นั้น บุคคล ผู้ นั้น
 ย่อม จะ มี ได้ ไป สู่ ทุก ทิ ภา พ ลั น แ ส น กั ด บั เป น ป ระ มา ณ คุ ร ณ์
 จุติ จาก ทิ พ ย ส ตา ณ เทว โลก แ ล้ ว อัน กุ ศ ล ก ร ร ม ห า ก ต กั เ คื อ น
 บุคคล ผู้ นั้น จะ เป น ม นุ ส ย์ อัน ป ร าก ฏ ใน อ น าค ต กาล เ บื อ ง น ำ
 ด้วย ป ระ ก าร นี้ วิ สั ข ณา มา ใน ม ง ค ล เท ฆ คือ ส ม ฌ าน ญั ย
 ท สั ส น แ ล้ ว แ ต่ เ ท ำ นี้

บัด นี้ จะ วิ นิ จ ฌ ัย ใน บ ท คือ กา เณ ฌ มั ม ส ากั จ ฌ ำ ซึ่ง
 แ ปล ว ่า ส น ท ฌ านั กั น ด้วย ข ร ร ม ไ ต ย กาล อัน ส ม ค ว ร สื บ ต ่อ ไป
 กา เณ ฌ มั ม ส ากั จ ฌ ำ น าม ค ว าม ว่า ภิ ก ขุ หั ง ทั ฆ าย ผู้ เ รื ะ ย าน
 ซึ่ง พระ ส ุ ต ร ส อง อ ง ค์ ด้วย กัน ก็ ย ่อ ม ส ัง ส น ท ฌ านั กั น เป น
 ข ร ร ม ส ากั จ ฌ ำ แ ก่ กัน แ ต่ กัน ด้วย เ รื่ อ ง พระ ส ุ ต ร ใน เพล ฆ
 พ ล บ ค ำ กั ดี ใน เพล ฆ ัจ จุ ส ม ยั จะ ไ ก ด ร ุง กั ดี อย่าง นี
 เ รื่ อ ก ว่า ข ร ร ม ส ากั จ ฌ ำ อ นื่ ะ ภิ ก ขุ หั ง ทั ฆ าย ผู้ ท ร ง วั ซึ่ง
 วิ ญ ัย กั ดี ย ่อ ม ส น ท ฌ านั กั น เป น ข ร ร ม ส ากั จ ฌ ำ เ จ ร ฌ านั กั น
 ด้วย พระ วิ ญ ัย กั ดี ภิ ก ขุ หั ง ทั ฆ าย ผู้ เ รื ะ ย าน พระ อ ภิ ข ร ร ม ส อง
 อ ง ค์ ด้วย กัน แ ต่ ส น ท ฌ าน ะ เ ร ฌ าน เป น ข ร ร ม ส ากั จ ฌ ำ แ ก่ กัน
 แ ต่ กัน ด้วย ขั อ พระ อ ภิ ข ร ร ม กั ดี ภิ ก ขุ หั ง ทั ฆ าย ผู้ เ รื ะ ย าน ซึ่ง

ชาติก สอง องค์ ด้วย กัน แล ตั้ง สนทนา เปน ธรรม สากัจฉา
 แก่ กัน แล กัน ด้วย เรื่อง ชาติก ทั้งหลาย ก็ ตี ใน เพลา
 ปโทสกาล แล เพลา บัฏฐกาล หัก คำ แล ไกล รุ่ง เพื่อ
 ประโยชน์จะ ชำระ เสีย ซึ่ง ย่อหย่อน แล ความ สงสัย ใน จิต ก็
 ย่อม สนทนา เจรจา กัน เปน ธรรม สากัจฉา ใน เพลา นั้น ๆ อย่าง
 กาลเณ ชัมม สากัจฉา อย่าง นี้ แล ชื่อ ว่า กล่าวกับ อัน เปน ไป
 ด้วย ธรรม ใน กาลอัน สมควร ก็ แล สนทนา เปน ธรรม สากัจฉา
 ใน กาลอัน สมควร นั้น บัณฑิตย ทั้งหลาย ย่อม กล่าว ว่า
 เปน มงคล ประการ ๑ เพราะ เปน เหตุ แห่ง คุณ ทั้งหลาย มี
 ภาวะ จะ ให้ ฉลาด ใน วิชา คือ การ เถา เรียน พระ ไตรปิฎก นั้น
 แล ชื่อ มงคล ทั้ง ๔ ประการ คือ ชั้นที่ ๑ ๑ สภาวะ เปน
 คน สอนง่าย ๑ แล ชื่อ ซึ่ง สมณะ ทั้งหลาย ๑ เจรจา กัน เปน
 ธรรม สากัจฉา ใน เพลา อัน สมควร ๑ ทั้ง ๔ ประการ นี้
 พระ พุทธ องค์ ทรง ทวีต เทศนา ด้วย พระ คาถา คือ ชั้นที่ ๑
 ไสว จัสส ตก ด้วย ประการ นี้ มงคล ตัก ๑ แท้จริง
 สภาวะ แห่ง ธรรม ๔ ประการ มี ชั้นที่ เปน ต้น แล จัก ได้
 ชื่อ ว่า เปน มงคล นั้น สมเด็จ พระ พุทธ องค์ ทวีต เทศนา แก่

เทพยดาทั้งหลายใน มงคลสูตร นั้น ๆ พรรณนามาใน อักข
 แห่ง พระ คาถา คือ ชนค้ำ ไสวจัสดา แล้วแต่เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะได้วินิจฉัยในบท แห่ง พระ คาถา คือ ทโป จ
 พุทฺทมจริยา สืบต่อไป พระ อัญญกถาจารย์เจ้า จึงสังวรรรณา
 แกะไข อักข แห่ง บท พระ คาถา คือ ทโป จ พุทฺทมจริยา
 ดังนี้ว่า ปาปเก อัมเม คปตฺติ ทโป แปลว่า โย
 สภาโว อันว่า สภาวะอันใด อัมเม ยัง ธรรมทั้งหลาย
 ปาปเก ตามก คปติ ย่อมให้เดือดร้อน อิติ เหตุดังนี้
 ไส สภาโว อันว่า สภาวะนั้น ทโป ชื่อว่า ทโป สภาโว
 อันว่า สภาวะ ทโป ยัง ธรรมอันตามกให้เดือดร้อน ใน
 บท คือ พุทฺทมจริยา นั้น แปลว่า จริยญฺเฐ อันว่า ประพฤติ ก็ดี
 พุทฺทมญฺเฐ ประเสริฐ ก็ดี พุทฺทมจริยฺ ชื่อว่า พุทฺทมจริย
 พุทฺทมจริยฺ อันว่า ประพฤติ ประเสริฐ นัยหนึ่ง แปลว่า จริย
 อันว่า ประพฤติ พุทฺธมานํ แห่ง พรหมทั้งหลาย พุทฺทมจริย
 ชื่อว่า พุทฺทมจริย พุทฺทมจริยฺ อันว่า ประพฤติ แห่ง พรหม
 อธิบายว่า ประพฤติ ประเสริฐ ใน บท อริยสัจจาทถสณํ นั้น
 แปลว่า ทถสณํ อันว่า อันเห็น อริยสัจจานํ ซึ่ง พระ

อริยสัจ ทั้งหลาย อริยสัจ จานที่สี่ต้น ชื่อว่า อริยสัจ จานที่สี่ต้น อริยสัจ จานที่สี่ต้น อันว่า อันเห็น ซึ่ง พระ อริยสัจ เอเก อาวียา อาจารย์ พวกหนึ่ง กล่าว ว่า กระนี้ ที่สี่ต้น อันว่า อันเห็น อริยสัจ จาน ชื่อว่า อริยสัจ ทั้งหลาย อริยสัจ จานที่สี่ต้น ชื่อว่า อริยสัจ จานที่สี่ต้น ใน บท นิพพาน นั้น แปลว่า นิกรันต์ อันว่า ธรรมชาติ เป็น เครื่อง ออก จานโต จาก ตัณหา อันชื่อว่า จานะ อิติ เหตุ กัง นั้น นิพพาน ชื่อว่า นิพพาน นิพพาน อันว่า ธรรมชาติ เครื่อง ออก จาก ตัณหา ชื่อว่า จานะ อธิบายว่า ธรรมชาติ เป็น เครื่อง ออก จาก ตัณหา นั้น ชื่อว่า นิพพาน แล บท สัจฉิกิริยา นั้น แปลว่า สัจฉิกิริยา อันว่า อันกระทำ ให้ เป็น ธรรม อันใด แก่ ตน สัจฉิกิริยา ชื่อว่า สัจฉิกิริยา สัจฉิกิริยา อันว่า อันกระทำ ให้ เป็น ธรรม อันใด แก่ ตน นิพพาน สัจ ชื่อว่า นิพพาน พระ อาจารย์ เจ้า ยก เขา นิพพาน ศัพท์ มา ประกอบ เข้า ด้วย กัน กับ สัจฉิกิริยา ศัพท์ แล้ว จึง แปลว่า สัจฉิกิริยา อันว่า อันกระทำ ให้ เป็น ธรรม อันใด แก่ ตน นิพพาน

สัจฉิกิริยา ชื่อว่า นิพพานสัจฉิกิริยา นิพพานสัจฉิกิริยา
 อัน ว่า อัน กระทำให้เป็น ธรรม อัน แจ่ม ใส แก่ ตน ซึ่ง นิพพาน
 อธิบายว่า กระทำ พระ นิพพาน ให้แจ่มใน สันดาน นั้น และ
 ชื่อว่า นิพพานสัจฉิกิริยา เสด็จ วุฑฒินยาเมว แล บท อัน เศษ
 คือ เอกัมมังคละมุกตัม นั้น ก็ มี นัย อธิบาย ทุก กถา มา แล้ว
 พรวณณา อรรถ แห่ง บท แล้ว แก่ เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะได้ พรวณณา เนื้อ ความ ต่อไป บัณฑิตย
 พึง รู้ ด้วย ประการ ซึ่งจะ พรวณณา ไป ใน เบื้อง หน้า ดังนี้ ทไป
 นาม อภิธมาโทมนัสสาทัก ทปนโต อินทริยส่วโร ความ
 สำรวม ซึ่ง อินทริย เหตุยัง อกุศล ธรรม ทั้ง หลาย มี อภิธมา
 แล โทมนัส เป็น ต้น นั้น ให้ เร่า ร้อน ได้ นาม ชื่อว่า ทะปะ ว่า
 อีก นัย หนึ่ง ความ เฝียร เป็น เหตุยัง ความ เกียจ คร้าน กาย ให้
 เตื่อ ร้อน ชื่อว่า ทะปะ เตน หิ สมน์ นาคโท แท้จริง
 บุคคล ผู้ ประกอบ ด้วย ทะปะ นั้น บัณฑิตย ทั้ง หลาย หาก ร้อง
 เรียก ชื่อว่า อาทาปี ว่า บุคคล มี ความ เฝียร เป็น เหตุยัง
 กิเลส ให้ ร้อน ส่วย ทไป และ ความ เฝียร เป็น เหตุยัง
 กิเลส ให้ เร่า ร้อน นั้น บัณฑิตย พึง รู้ ว่า จิต เป็น มงคล

ประการ ๑ เพราะเป็นเหตุจะให้^๒ได้ซึ่งคุณ มีมละเสีย
แต่เผาเสียซึ่งก็เกิดทั้งหลาย มีอภิธมา เป็นต้น แสดงมา
ในมงคลบทคือต่อไปแล้วแต่เท่านี้

บัดนี้จะได้วิสดาในบทคือ พหัมจริย สัมต่อไป
พหัมจริย นาม คำว่าพหมจริยะนี้ เป็นชื่อแห่งเมถุน
วิรัต คือกิริยาที่เว้นจากเมถุน แต่เป็นชื่อแห่งสมณ
ธรรม เป็นชื่อแห่งศาสนธรรม คำสั่งสอน แต่เป็นชื่อ
แห่งพระ อริยมรรคทั้งหลาย ทถาหิ คำที่ว่ามานั้นแท้จริง
เมถุน วิรัต การเว้นเสียจาก เมถุน ธรรม นั้น บัณฑิตย
ทั้งหลาย กล่าวชื่อ ว่า พหมจรรยฺ ตู ใน อุทาหรณ์ทั้งหลาย มี
อุทาหรณ์คือ อพหัมจริย ปหาย พหัมจาริ โหติ เป็นต้น
ดังนี้ แปลเนื้อความในอุทาหรณ์นี้ว่า บุคคลมาละ
เสียได้ซึ่ง อพหมจริยะ ประพฤติไม่ประเสริฐคือเมถุน ธรรม
ได้ชื่อว่า เป็นบุคคล ประพฤติ พหมจรรยฺ อัน ประเสริฐ แต่
ชื่อซึ่งว่า พหมจรรยฺ เป็นชื่อแห่งสมณธรรม นั้น สมตฺ
ตังอุทาหรณ์คือ ภควทโธ อาวุโส พหัมจริย คุตฺสติ

เป็นต้น ความว่า คุณกร อาวุโส ภิกษุ ย่อมอยู่ รักษา ซึ่ง พรหม
จรรย ใน สำนัก แห่ง สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย แท้ จริง
อย่าง นี้ เรียกว่า สมณ ธรรม ซึ่ง ว่า พรหม จรรย เป็น ชื่อ

แห่ง พระ ศาสนา นั้น บัณฑิตย พึง รู้ ด้วย เนื้อ ความ คุฯ
ในอุททาหรณ์ มีต้น ว่า น ทาวาท ปาณิม ปรินิพพายัสสามิ
ยาวเม อิท พหัมจริย น อิทัญญาเว ภวิสสติ ฉิตัญญา
วิตถาริก พุชชัญญู ดังนี้ ความว่า ปาณิม คุณกร มาร ผู้
ใจ ขาบ พรหม จรรย ของ พระ ทถาคค นี้ ยัง มิ ได้ มั่ง คั่ง
แพร่หลายไป บอญ ไป แก่ชน ทั้งหลาย เป็น อัน มาก ทราบ ไท พระ
ทถาคค ก็ จัก ยัง มิ ได้ บรินิพพาน ก่อน ทราบ นั้น อย่าง นี้
ชื่อ ว่า พรหม จรรย เป็น ชื่อ แห่ง พระ ศาสนา แล ชื่อ ซึ่ง ว่า
พรหม จรรย เป็น ชื่อ แห่ง มรรค นั้น บัณฑิตย พึง รู้ ด้วย เนื้อ
ความ คุฯ ใน อุททาหรณ์ ทั้งหลาย มีต้น ว่า อยเมวไฮ ภิกขเว
อริโย อัญญสิคโก มัคโค พหัมจริย เสยยถิท สัมมาทิฏฐิ
ดังนี้ ความว่า ภิกขเว คุณกร ภิกษุ ทั้งหลาย มรรค มี องค์
อริยระ ๘ ประการ อัน เป็น ของ พระ อริย เจ้า นี้ แล ชื่อ ว่า

พรหม จรรย์ มรรค มี องค์ อริยวัระ ๘ ประการ นั้น คือ อันใด
บ้าง มรรค มี องค์ อริยวัระ ๘ ประการ นั้น มี สัมมาทิฏฐิ
เป็น ต้น มี สัมมาสมาธิ เป็น ปรีโยสาน อย่าง นี้ ได้ ชื่อ ว่า
พรหม จรรย์ เป็น ชื่อ แห่ง พระ อริย มรรค อธิ ปณ อริยธัมมา
ทศสี่สนน ก็ละ มรรค อัน เศษ สิ้น ทั้งปวง นั้น ย่อม สม ในบท
คือ พรหม จรรย์ เพราะ ภาวะ แห่ง มรรค นั้น พระ อาจตุรียเจ้า
สงเคราะห์ เอา มา แต่ ที่อื่น ด้วย กิริยา ที่ เห็น ซึ่ง พระ อริย
ธัมมา แท้จริง ทัฬหีเจต พหัมมจริย ก็ กิริยา ที่ ประพฤติ ซึ่ง
พรหมจรรย์ นั้น บัณฑิตย พึง รู้ เกิด ว่า จัก ได้ ชื่อ ว่า เป็น
มงคล ประการ ๑ เหตุ ว่า การ ประพฤติ พรหม จรรย์ นั้น เป็น
เหตุ จะ ให้ ได้ ซึ่ง คุณ พิเศษ ต่าง ๆ ใน เบื้อง ท่า แด เบื้อง
บน ทุก พรวณนา มา ณนี้ วินิจฉัย ใน มงคล บท คือ พหัมมจริย
เสร็จ แล้ว แต่ เท่า นี้

ลำดับ นี้ จะ ได้ วิสดัสนา ใน มงคล บท คือ อริยธัมมา ทศสี่สนน
สืบ ต่อ ไป อริยธัมมา ทศสี่สนน นาม กิริยา ที่ เห็น ซึ่ง มรรค
ด้วย อานาฬ แห่ง อภิสมัย คือ ความ ทรดี รู้ เหนือ ว่า ซึ่ง พระ
อริยธัมมา ๘ ประการ อัน พระ ผู้ เป็น เจ้า โสฬส ปากะ ตาม เณร

กล่าวไว้ใน กุมารปัณฺหาใน เบ็ญจกัณฺฐนํ นี้ ชื่อว่า อริยสัจ
 นทิสฺสณะ ทํ อริยสัจจานทิสฺสณํ กิริยาที่ เห็น พระ อริย
 สัจจ ๔ ประการ นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย ตรัส เทศนา
 เรียกว่า เปน มงคล ประการ ๑ เพราะ ว่า กิริยา ที่ เห็น ซึ่ง
 พระ อริย สัจจ นั้น เปน เหตุ จะ ให้ ล่วง เลี้ยว ได้ ซึ่ง ทุกข์ ใน
 วัฏฏสงสาร แต่ ใน มงคล บท คือ นิพพาน สัจจ ฉิกิริยานํ
 มี คำ วิสัชนา ว่า พระ อรหัต ผล นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ
 ภาควัย ประสงค์ เขา ด้วย บท คือ นิพพาน อธิบาย ว่า คำ คือ
 นิพพาน นี้ พระ พุทธ องค์ ประสงค์ เขา พระ อรหัต ผล ใน บท
 คือ นิพพาน สัจจ ฉิกิริยานํ ได้ ชื่อ ว่า นิพพาน สัจจ ฉิกิริยา มี
 คำ รับ ว่า จริง อยู่ พระ อรหัต ผล นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ
 ภาควัย เจ้า ตรัส ร้อง เรียกว่า นิพพาน เพราะ เหตุ ว่า พระ
 อรหัต ผล นั้น เปน ธรรม อัน ออกจาก ตัณหา ตัณฺส บัณฑิตา
 บัฏฺจเวกฺขณาว่า สัจจ ฉิกิริยาติ วุจฺจติ กิริยา ที่ ถึง ที่ ดี อากา
 ร ที่ เห็น ที่ ดี ซึ่ง พระ อรหัต ผล ประจักษ์ แจ่ม ใน สันตानํ นั้น สมเด็จพระ
 พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้า ตรัส ร้อง เรียกว่า สัจจ ฉิกิริยา
 อธิบาย ว่า กระทำให้ แจ่มใส ด้วย บัญญา แห่ง ตน อภิวิสัฏฺฐ ปณ

นิพพานต์ ๘ ก็ และ อากาโร ที่กระทำให้แจ้ง ซึ่ง พระนิพพาน
 ด้วย กิริยา ที่เห็น ซึ่ง พระ อริย ๘ ๔ นั้น ก็ เปน อัน สำเร็จ
 ด้วย นัย อธิบาย นี้ เตน เพราะ เหตุ ดังนี้ กิริยา ที่กระทำ
 ให้แจ้ง ซึ่ง พระ นิพพาน นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภคย์
 เจ้าจึงมิได้ ทรงอธิบาย ในบทคือ อริย ๘ ๔ จานที่ ๘ ดังนี้ เหวเมสา
 นิพพานต์ ๘ กิริยา ๑ แท้จริง กิริยา ที่กระทำให้แจ้ง ซึ่ง พระ
 นิพพาน นั้น บัณฑิตผู้มี ปริชาญาณ พึง สันนิฐาน เกิด ว่า
 จัดได้ ชื่อ ว่า เปน มงคล ประการ หนึ่ง เหตุ เปน เหตุ แห่ง
 คุณานิสงฆ์ มี อยู่ เปน สุข สบาย ใน อรรถภาพเห็น ประจักษ์ แก่ท่านนี้
 ใจ ความ ว่า สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภคย์เจ้า ทรง แสดง ข้อมงคล
 ทั้ง ๔ ประการ คือ ประพฤติ ซึ่ง ตะปะ ๑ ประพฤติ พรหม
 จรรย์ ๑ เห็น ซึ่ง พระ อริย ๘ ๔ ๑ กระทำ ให้แจ้ง ซึ่ง
 พระ นิพพาน ๑ ทั้ง ๔ ประการ นี้ ทั่ว เทศนา ด้วย บท
 แห่ง พระ คาถา คือ ทไปจ พหัมมจริยา นี้ วิชฌนา ใน บท
 แห่ง พระ คาถา คือ ทไปจ พหัมมจริยา สำเร็จ ลง แต่ เพียง นี้
 อิทานิ ถ้า กับ นี้ จะได้ วิชฌนา ใน บท แห่ง พระ คาถา คือ
 ผู้รู้ ๘ โลกธัมเมติ สืบต่อไป จึงได้ ถึง จรรณนา แก่ ใจ

อรรถแห่ง บท นั้น ก่อน บท คือ ผู้รู้ผู้ ตระ นี้ แปลว่า ถูก ต้อง
 บท คือ โลกธัมม์ เมื่อนั้น อธิบายว่า สภาวะ ธรรมทั้งหลายที่
 เป็น ธรรม ชาติ มี อยู่ใน โลก เอง โดย ธรรม ตานั้น ชื่อว่า โลกธรรม
 อธิบายว่า ธรรม ชาติ คือ ของ เป็น เอง บังเกิด เอง โดย ธรรม ตา
 โลก นั้น ชื่อว่า โลกธรรม โลก วัฏฏะ กิริยา ที่ ประพฤติ
 ไป มา แห่ง สัตว์ โลก ยังมี อยู่ ทั่ว ทั่ว สภาวะ ธรรม ทั้ง หลาย
 คือ ของ เป็น เอง บังเกิด เอง ตาม ธรรม ตา แห่ง ตน ก็ ย่อม
 ประพฤติ อนุวัติ ไป มา ตาม สัตว์ โลก อยู่ ทั่ว ทั่ว นั้น แล
 บท คือ จิต ทั ย ส ต น กัม ปติ นั้น มี คำ วิสัชนา ว่า จิต
 ของ ภิกษุ องค์ ไต คือ ภิกษุ ที่ บวช ใหม่ ที่ ดี ภิกษุ ที่ เป็น
 มัชฌิม เถร ปาน กลาง ที่ ดี ที่ เป็น มหา เถร ผู้ ใหญ่ ที่ ดี
 อัน โลก ธรรม ทั้ง หลาย ถูก ต้อง แล แล้ว แล จิต ของ พระ ภิกษุ
 นั้น ย่อม ถึง มั่น ไม่ หวั่น ไหว ที่ ดี แล เป็น จิต ปราศ จาก
 ความ เศร้า โศก มี ศร กล้าว คือ ความ โศก อัน ถอน ขึ้น เสีย
 แล้ว ที่ ดี เป็น จิต มี อุดี คือ ราก ไร ปราศ จาก แล แล้ว มี อุดี
 คือ ราก อัน กำจัด เสีย แล้ว เป็น จิต อัน เกษม ปราศ จาก ภัย แล
 อุบัติ ภาวะ ที่ ดี เขต มั่น มังคละ มุกต มัง จิต ที่ ถึง มั่น ไม่ หวั่น ไหว

เปน ต้น นั้น จิตได้ ชื่อว่า เปน มงคล อัน อุดม อัน นี้ เปน
 กถา พรรณนา อรรถ แห่ง บท อรรถวณิณนาปน ก็ และ ศาสา
 ซึ่ง พรรณนา เนื้อ ความ นั้น บัณฑิตย พึง รู้ โดย นัย อธิบาย
 ซึ่ง จะพรรณนาไปในเบื้องหน้าตั้งนี้ว่า ผู้รู้สัต โลกธัมเมหิ
 จิตฺตํ ยสฺส น กัมปติ จิตฺตของผู้อยู่ใดอันโลกธรรมทั้งหลาย ๘
 ประการ คือ มี ตาก และ หาทาก มิได้ เปน ต้น หาก ถูก ต้อง
 เมาะ ว่า ครอบ ง่า แล้ว แล ย่อม ตั้ง หมั่น มิได้ ห้วน ไหว
 จิตฺตของบุคคลที่ไม่ห้วน ไหว ด้วยโลกธรรม อันใด อัน หนึ่งนั้น
 บัณฑิตย ผู้ มี ปริชาญาณ พึง สันนิฐาน เติคว่า จิตได้ ชื่อว่า
 เปน มงคล ประการ ๑ เพราะ เปน เหตุ แก่ อัน นำ มา ซึ่ง
 ภาวะ แห่ง อัน ให้ เปน จิตฺตอัน อุดม สูง สุด ใน โลก มี คำ ปุจฉา
 ตาม ว่า จิตฺตของบุคคลผู้อยู่ใด เถา ที่ โลกธรรม ทั้งหลาย ถูก
 ต้อง แล้ว แล มิได้ ห้วน ไหว นั้น วิสัชนา ว่า จิตฺตที่ โลก
 ธรรม ถูก ต้อง แล มิได้ ห้วน ไหว นั้น ได้ แก่ จิตฺต แห่ง พระ
 อรหันต์ อัน มี อาสวะ สิ้น แล้ว องค์ใด องค์ หนึ่ง ถูก ตัญญา
 จึง มี คำ รับ เข้า มา ว่า จริง อยู่ ข้อ ซึ่ง อธิบาย ตั้ง นี้

ยุติ ด้วย วาร พระ บาท สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภักย์ ตรัส
 เทศนาว่า เสด็จ ยถา เอกชนใน วาเคน น สมบัติ
 เปน อาทิ ฉนี้ เนื้อ ความว่า ศิลา อัน ต้น เปน แท่งเดียว
 ย่อม มิได้ รู้ หว่น ไหว ด้วย กำลัง ธรรม อัน พัด มา แตะ
 จาคู ทิศ ฉนี้ ไต พระ ชีนาสวะ บุคคล ทั้งหลาย ผู้ ประกอบ
 ด้วย ทาติคุณ มี จิตร อัน หนึ่ง เปน อัน ต้นนี้ ก็ ย่อม มิได้
 หว่น ไหว ด้วย ธรรม ๖ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส
 โสภณวิพพะ ใช้ แต่ เท่านั้น พระ ชีนาสวะ บุคคล ทั้งหลาย นี้
 ย่อม มี จิตร มิได้ รู้ หว่น ไหว ด้วย ธรรม ทั้งหลาย อัน เปน ที่ ปราถนา
 แต่ มิได้ เปน ที่ ปราถนา หนึ่ง จิตร ของ พระ ชีนาสวะ บุคคล
 นี้ ย่อม เปน จิตร อัน ทั้ง นั้น เปน วิมุติ จิตร พ้น จาก โทษ
 โมหาทิ กิเลส อุปไมย กุศล ศิลา อัน ต้น เปน แท่งเดียว มิได้ รู้
 หว่น ไหว ด้วย กำลัง ธรรม ฉนี้ อโศก นาม ชีนาสวะ สัตว์
 จิตก จิตร ของ พระ อริยเจ้า ผู้ มี ชาติวะ อัน ต้น แล้ว นั้น
 ได้ นาม ชื่อ ว่า เปน จิตร อัน ไม่ เสว้า ไสก จึง มี คำ รับ ว่า จริง
 ชญ โย ไสโก อัน ว่า ความ ไสก ฉนี้ ไต อัน พระ อาริยเจ้า
 หาก กล่าว โดย นัย เปน อาทิ ว่า อากาณ อัน เสว้า ไสก อัน ไต

ก็ดี สภาวะ อัน ความ เสรี ไร้ ใต ก็ดี ความ เขียว
 แหง้ใจ ในภายในอัน ใตก็ดี ความ เขียว แหง้ ไตรอบอัน ใตก็ดี
 สภาวะ แหง้ ความ ขบ เข้า แหง้ จิตร อัน ใต ก็ดี ไส ไสโก
 อากา ที่ เสรี ไร้ ใต เขียว แหง้ใจ เปน ต้น นั้น ชื่อ ว่า ไสโก ก
 ชีณาตวจิตก จิตร ของ พระ ชีณาตพไต้ นาม ชื่อ ว่า อไสโก
 จิตร เปน จิตรไม่ เสรี ไร้ ใต นั้น เพราะ มีไต้ มี แหง้ ความ
 เสรี ไร้ ใต เขียว แหง้ใจ เปน อาทิ เช่น ที่ กล่าว มา นั้น เกจิ
 นิพพาน วทนต์ อาจารย์ ทั้งหลาย อัน ไต้ นาม ชื่อ ว่า เกจิ
 อาจารย์ นั้น กล่าว ซึ่ง จิตร อันไม่ เสรี ไร้ ใต นั้น ว่า ไต้ แก่ พระ
 นิพพาน ก เกสญ์จิ วณ แด คำ แหง้ เกจิอาจารย์ นั้น
 ย่อม มี อนุสนธิ ต่อ เนื่อง ด้วย บท นั้น มี มา แล้วย ใน ก่อน สม
 ด้วย บท ก่อน ยถา จ อไสโก ทั้ง จะ กระทำ คำ นั้น ให้
 ปรากฏ ด้วย คำ อุปไมย นี้ ว่า พระ นิพพาน ชื่อ ว่า อไสโก
 เปน ธรรม อัน มีไต้ รู้ เสรี ไร้ ใต อัน ใต ชีณาตวสเสว จิตก
 จิตร ของ พระ ชีณาตวะ บุคคล ชื่อ ว่า วิรัชจิตร คือ เปน จิตร
 อัน ปราศ จาก ชุติ คือ วาละ เปน อาทิ บ้าง ชื่อ ว่า เปน เขม
 จิตร คือ เปน จิตร อัน เกษม จาก ไยละ บ้าง มี อุปไมย ๆ

พระ นิพพาน อัน เป็นธรรม ปราศ จากเศร้า โศก ฉะนั้น จริ่งอยู่
 จิตร ของ พระชัณาสวะ บุคคล ได้ นาม ชื่อ ว่า วิรัชจิตร นั้น
 เพราะ เหตุ ว่า จิตร ของพระชัณาสวะ นั้น มีอตุลคือ รากะ แด่ ไทยะ
 แด่ ไมหะ อัน ปราศ จาก แด้ว แด่ ช้อ ซึ่ง ว่า จิตร ของพระ
 ชัณาสวะได้ ชื่อ ว่า เขม จิตร นั้น เพราะ เหตุ ว่า เป็น จิตร อัน
 เกษม จากโยคะ ทั้ง ๔ ประการ มี กามโยคะ เป็น อาทิ เขต
 ชัณาสวะจิตต์ แด่ จิตร ของ พระ ชัณาสวะ ซึ่งได้ นาม
 ชื่อ ว่า อกัมปีต จิตร เป็น จิตร อัน มิได้ รั้ว หวั่นไหว ด้วย
 โลกธรรม ๘ แด่ บัณฑิตย์ กล่าว ชื่อ ว่า เป็น มงคล เหตุ นำ
 มาซึ่งภาวะเป็นบุคคลอันอุดมในโลกด้วยอาการอันใด ทิวิธัมมี
 แม้ จิตร ทั้ง ๓ ประการ คือ อโศก จิตร แด่ วิรัชจิตร แด่ เขมจิตร
 นี้ บัณฑิตย์ พึง รู้เถิด ว่า จิตต์ได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล ละ อัน ๆ
 ด้วย เหตุ นำ มาซึ่ง ภาวะ เป็น บุคคล อัน อุดมในโลก มี ภาวะ
 ไม่ ประพฤติ เป็น ไป ตาม เบญจขันธ์ เป็น ต้น แด่ เป็นเหตุ นำ มา
 ซึ่ง ภาวะ เป็น บุคคล ควร จะ พึง บูชา เป็น อาทิ ด้วย อำนาจ
 ที่ พระ อาจารย์ เจ้า ถือเอาในขณะแห่งอันประพฤติเป็นไปนั้น ๆ

แล้ว แด แสดตง ออก ด้วย อาการ นั้น ๆ ใจ ความ ว่า สมเด็จ
 พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้า ทรง แสดตง ข้อมงคล ๔ ประการ คือ
 จิตร อัน มิได้ ห้วน ไหว ด้วย โลก ธรรม ทั้ง ๘ นั้น ประการ ๑
 คือ จิตร อัน ไม่ เสวรา โสภ ประการ ๑ คือ จิตร ปราศ จาก รุติ
 คือ ราคาทิ กิเลส ประการ ๑ คือ จิตร อัน เกษม จาก โยคะ
 ทั้ง ๔ มี กาม โยคะ เป็น ต้น ประการ ๑ มงคล ทั้ง ๔ ประการ นี้
 ทรง พระ มหา กรุณา ตรัส เทศนา ด้วย พระ คาถา คือ ผู้รู้ ผู้ตัส
 โลก อัน เมทิ ด้วย ประการ ดัง พรรณนา มา ณนี้ มงคล ที่ ตัญญา
 ก็ และ ธรรม ๔ ประการ มี จิตร อัน มิได้ ห้วน ไหว ด้วย โลก ธรรม
 เป็น ต้น แด จิต ได้ ชื่อ ว่า เป็น มงคล นั้น สมเด็จ พระ ผู้
 ทรง พระ ภาควัย เจ้า ได้ ทรง เทศนา แล้ว แก่ เทพยตา ทั้ง หลาย
 ใน มงคล สุต รนั้น ๆ พรรณนา มา ด้วย เนื้อ ความ แห่ง พระ
 คาถา คือ ผู้รู้ ผู้ตัส โลก อัน เมทิ สำเร็จ แล้ว แต่ เพียงนี้
 เหว่ ภควา อเสวนา ฯ พาลา นันติ อาทีติ คาถา หิ
 อัญญู ตัส มังกลานิ กเถตฺวา เป็น ใจ ความ ว่า องค์ สมเด็จ
 พระ ผู้ทรง พระ ภาควัย สัมมา สัมพุทฺธ เจ้า เบื้อง ว่า ทรง พระ
 มหา กรุณา ตรัส เทศนา ข้อมงคล ๓๘ ประการ แก่ เทพยตา

ด้วย พระ คาถา ทั้งหลาย มี เสวนา พาดาน เปน ต้น มี
 ผู้รู้ ต่โลก มี เมติ เปน ปริ โยสถาน สำเร็จ แล้ว เมื่อ พระองค์
 จะ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง มงคล ที่ พระ องค์ แสดง ไว้ นั้น จึง มี
 พระ พุทธ ฐิติกา ตรี ซึ่ง พระ คาถา มี บท ว่า เขตาทิสานิ กัตถวา
 เปน อาทิ สืบ ต่อไป อธิบาย ใน บาท พระ คาถา นั้น ว่า
 พาดาน มเสวนา ธานี กรรม ทั้งหลาย มี อัน ไม่ เสพ ซึ่ง คน พาด
 เปน ต้น อัน มี ประการ ๓ พระ คาถา ตรี เทศนา ว่า เปน
 มงคล เห็น ปาน นั้น นั้น ฉิ ว่า บุคคล ผู้ใด ได้ กระทำ แล้ว
 ชุมนุม ขำคึก ทั้งหลาย ๔ มี ชนอมาร กิเลศ มาร แด อภิสังขาร
 มาร แด เทวบุตร มาร เปน ประเภท มาร ผู้ใด ผู้หนึ่ง มี อา
 ฌณฺญ บุคคล ผู้หนึ่ง ให้ ปราณี พ่าย แพ้ ได้ บุคคล ผู้หนึ่ง จะ
 ยัง มาร ทั้ง ๔ นั้น ให้ ปราณี พ่าย แพ้ พินาศ หนี ไป เอง ใน ที่
 ทั้งปวง สัพพัตถ โสภณ คัจฉนิกิ บุคคล ทั้งหลาย ได้ ได้
 กระทำ ซึ่ง มงคล ทั้งหลาย เห็น ปาน นั้น ไว้ ใน สันตान แล้ว แด
 มาร ทั้งหลาย ๔ มี อา ฌณฺญ ให้ ปราณี พ่าย แพ้ ได้ บุคคล
 ทั้ง หลาย เหล่า นั้น ย่อม จะ ถึง ซึ่ง ความ ศิริ สวัสดิ์ ใน อริยาบถ
 ทั้งหลาย ทั้งปวง มี อริยาบถ ยืน แด อริยาบถ จกรรม เปน ต้น

ในโลกนี้ แลโลกหน้า เย อาสวะ แลอาสวะทั้งหลายใด
 ก็ดี ความ กระวน กระวาย อัน กำจัด เสีย ซึ่ง ความ สุข ก็ดี
 ย่อม บังเกิด ขึ้น ด้วย กรรม ทั้งหลาย มี เสพย์ ซึ่ง คน พาล
 เปน ต้น ชน ทั้งหลาย ผู้ ที่ ได้ กระทำ ซึ่ง ข้อ มงคล ๓๘ ประการ
 นี้ ไว้ ใน สันตान แล้ว ย่อม จะ ถึง ซึ่ง ความ ศิริสวัสดิ์ เหตุ
 ไม่ มี แห่ง อาสวะ ทั้งหลาย เปน ต้น นั้น อธิบาย ว่า บุคคล
 ทั้งหลาย นั้น จะ นิราศ ปราศ จาก อุบถ วัณฺณทราย แล ภย อุปทรรพ
 ทั้งปวง ด้วย ประการ นี้ ภควา เทศน์ นิฎฐุปเปติ องค์ สมเด็จ
 พระ ผู้ ทรง สวัสดิ์ ภาคย์ เจ้า เนื่อง ว่า ทรง โธนา การ สรรเสริญ
 ซึ่ง ข้อ มงคล ด้วย ประการ นี้ แล้ว พระ องค์ ยัง พระ
 สรรวม เทศนา ให้ สำเร็จ ลง ด้วย บท แห่ง พระ คาถา คือ
 ตันโต มังคล มุกตัม ดังนี้ มี คำ ปุจฉา ว่า สมเด็จ พระ ผู้
 ทรง พระ ภาคย์ เจ้า ยัง พระ สรรวม เทศนา ให้ สำเร็จ ลง ด้วย บท
 แห่ง พระ คาถา คือ ตันโต มังคล มุกตัม นั้น ให้ สำเร็จ
 ลง ด้วย ประการ ดัง ฤา วิชฌนา ว่า สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ
 ภาคย์ ยัง พระ สรรวม เทศนา ให้ สำเร็จ ลง ด้วย พระ พุทธ ฎีกา ว่า

เทวปุตฺต ตูกร เทพบุตร ชนทั้งหลายโตมา กระทำ มงคล
 ทั้ง ๓๘ ประการ นี้ไว้ ให้บริบูรณ์ใน สันตान แล้ว ชน
 ทั้งหลายเหล่านั้น ย่อม จะ ถึง ซึ่ง ความ ศิริสวัสดิ์ใน ที่ ทั้งปวง
 เหตุใด เหตุ ดัง นั้น ท่าน จง ถือเอา มงคล ทั้ง ๓๘ ประการนี้
 ไว้ ว่า เปน มงคล อัน อุดม ประเสริฐ แก่ ชน ทั้งหลายผู้
 ที่ กระทำ ไว้ ใน สันตान นั้น เกิด นี้ และ สมเด็จพระ ผู้ทรง
 พระ ภาควัย ยัง พระ ธรรม เทศนา ให้ ดำเนิน ลง ด้วย พระ
 ภาควัย คือ ทันที มังคลมุตตม ดัง นี้ เสด็จ ภาควา
 นิธิฐาภิทาย เทศนา ยปริโยสานะ แท้จริง เบื้อง ว่า ใน เมื่อ
 ยปริโยสานะ เสร็จ สุด แห่ง พระ ธรรม เทศนา อัน สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระ ภาควัย ให้ ดำเนิน ลง แล้ว ด้วย ประการ นี้ เทพบุตร
 ทั้งหลายประมาณ ได้ แสง โกลิ ก็ ได้ บันลือ ซึ่ง พระ อหัท เทพบุตร
 ทั้ง หลาย ที่ ได้ บันลือ แก่ ภูมิ พระ โสธา แด พระ สกิทา คา แด พระ
 อนาคานัน มาก กว่า มาก จะ นับ จะ ประมาณ มิได้ อถ
 ภควา ทุคิยทิวงเศ ลำดับ นั้น ครั้น รุ่ง ขึ้น ฅวัน เปน ค่ำรบ
 สอง สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เจ้า มี พระ พุทฺธกั

คำวีส เรียก พระ อานนทเถร มาแล้ว ก็มี พระ พุทธ ฐึกา ทวิส ว่า
 อานันท์ ทูกร อานนท์ ในเพลา ราตรี ค่ำวันนี้ มี
 เทพดา องค์ใด องค์หนึ่ง เข้า มา สู่สำนัก พระ ทถาคค แล้ว ก็
 ไต่ถาม ข้อ มงคล บัญหา กะ พระ ทถาคค ๆ ก็ได้แสดง ข้อ
 มงคล ๓๗ ประการ แก่ เทพดา องค์นี้ อัครคันหา
 อานันท์ ทูกร อานนท์ ๆ จง เรียง เอา ข้อ มงคล ปริยายนี้
 ไว้แล้ว จง บอก กล่าว แก่ ภิกษุทั้งหลาย ต่อ ๆ ไป เถิด
 เถไร อัครคันหา พระ อานนทเถร เจ้า รับ พระ พุทธ ฐึกา
 แล้ว ก็ เรียง เอา ข้อ มงคล ปริยาย นี้ แก่ สำนัก แห่ง สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระ ภาคย์ แล้ว ก็ บอก แก่ พระ ภิกษุทั้งหลาย ต่อ ๆ
 ไป ทยท อารยปรม์ปรากฏ แด่ มงคล ปริยาย นี้
 อารยทั้งหลาย ก็ บอก กล่าว เอา เรียง นำสืบ ๆ กัน มา
 ประพฤติสืบ เนื่อง กัน มา ยาว ทราบ เท่า จน กาล ทุกวันนี้
 เอมมิท พัทธมจริย บัณฑิตย พิง สันนิฐาน เถิด ว่า พรหมจริย
 อันนี้ หาก ว่า เทพดา แด่ มนุษย์ ทั้งหลาย ยัง แสดง อยู่ ด้วย

อาการ อัน ตี ครอบ ใด แล้ว แล พรหมจรรย์ นั้น ก็ ย่อม จะ มั่ง
 คั่ง แพร่ กระจาย ไพบูลย์ กว้าง ขวาง แผ่ ไป แก่ คน ทั้ง กระจาย เป็น อัน
 มาก จะ บัง เกิด หนา ขึ้น มาก ขึ้น อยู่ ครอบ นั้น บัด นี้
 จะ ได้ พรวณณา เนือ ความ ใน ข้อ มงคล ทั้ง กระจาย ตาม เนือ ความ
 ใน โยชนา ว่า อิมะ สัตถ์ ทา สัตถ์ ทั้ง กระจาย บรรดา ที่ มี
 ความ ประภคณา หา ความ สุข ใน อธิโลก แล พร โลก แล พระ
 โลก กุศล สุข นี้ เมื่อ จะ กระทำ สักการ บูชา ใน บุชฌเนย บุคคล
 ทั้ง กระจาย ไชวรี ก็ เพราะ เหตุ ะ เสี้ย ได้ ซึ่ง กิริยา ที่ เสพย์ ซึ่ง
 คน พาล แล อาศรัย ซึ่ง กิริยา ที่ เสพย์ ซึ่ง บัณฑิตย ชาติ
 ทั้ง กระจาย แล เมื่อ จะ ตัก เตือน สติ ตน ให้ ประพฤติ เป็น ไป ใน
 กุศล ธรรม ได้ ก็ เพราะ ด้วย กิริยา ที่ อยู่ ใน ประเทศ อัน
 สมควร นั้น ประการ หนึ่ง ด้วย ความ ที่ ตน เป็น บุคคล มี กุศล
 อัน เคย ได้ สันนิยาการ กระทำ ไว้ ใน เบื้อง บุรภาพ นั้น ประการ
 หนึ่ง แล จะ พึง เป็น บุคคล ที่ ตน อดงกต ประดับ ด้วย พากุ
 ธัจจะ คือ ความ เป็น พหุสัทธ สดับ พัง มาก แล เป็น บุคคล
 ประกอบ ด้วย ศีลปสาทร แล เป็น บุคคล มี ตน อัน อดงกต

ด้วย วินัย ทั้งหลาย ก็ดี ก็ เพราะ ด้วย อากาโร ที่ ดำรง ใน ที่
 ชอบ เป็น อัตตสัมมาปณิธิ แล เมื่อ จะ กล่าว วาจา ให้ เป็น
 สุภาสิต สมควร แก่ วินยานุรูป ไต ก็ เพราะ อาศรัย ด้วย กิริยา
 ที่ ทั้ง คน ใจ ชอบ หนึ่ง เมื่อ ยัง ละ เพศ ศฤหัตถ์ มิ ได้ ทราบ ไต
 ก็ จะ พึง อุตสาหะ ขำระ เสีย ซึ่ง มวล คือ หนี้ เก่า ด้วย อุตสาหะ
 อุปฐาก บำเรอ เลี้ยง มารดา บิดา ไป ทราบ นั้น แล เพื่อ จะ
 ประกอบ ใจ ซึ่ง มวล คือ หนี้ เก่า ใหม่ ด้วย การ ที่ สงเคราะห์
 แก่ บุตร แล ภรรยา แล เมื่อ จะ ให้ บันดาล ซึ่ง ความ มั่ง คั่ง ด้วย
 สรรพ สิ่ง ทวักษ์ มี ทวักษ์ กล่าว คือ พืช ธัญญาหาร เข้า เปลือก
 เป็น อาติ ก็ เพราะ ด้วย ความ อุตสาหะ ประกอบ กิจ การ งาน
 ปราศ จาก ความ เกียจ คร้าน แล จะ พึง ถือ เขา ซึ่ง โภคสาร
 คือ ทวักษ์ สมบัติ อัน เป็น แก่น สาร ได้ ก็ เพราะ การ ทาน
 บริจาค แล จะ พึง ถือ เขา ชีวิต อัน เป็น แก่น สาร ได้ ก็
 เพราะ ด้วย ธรรม จริยา การ ประพฤติ ซึ่ง ธรรม เมื่อ จะ กระทำ
 ให้ เป็น ประโยชน์ แก่ ตน บริษัต์ แห่ง ตน ได้ ก็ เพราะ ด้วย
 กระทำ ซึ่ง ญาคิ สงเคราะห์ เมื่อ จะ กระทำ ให้ เป็น ประโยชน์

แก่ชนอื่นได้นั้นเล่า ก็เพราะ ด้วย ประกอบ กิจ การ งาน อัน
 เป็น อนุวัตรกรรม ปราศจากโทษ เมื่อ จะ ละ เว้น เสีย ได้ ซึ่ง กิริยา
 อัน เข้า ไป เบียดเบียน ชึ่ง คน แล ผู้อื่น นั้น ก็ เพราะ เหตุ ที่ ละ เว้น
 เสีย จาก บาป แล ด้วย กิริยา ที่ สรรวม จาก อัน ต้ม กิน ชึ่ง นำ มา คือ
 สุรา แล เมรัย เมื่อ จะ ยัง กุศล บัณฑิต คือ ชรวม เป็น ผัก ฝ้าย แห่ง
 กุศล ให้ เจริญ ใน สันตान ได้ ก็ เพราะ ความ มี ใต้ ประมาท ใน ชรวม
 เมื่อ จะ ละ คิหิ พยัญชนะ คือ เพศ ศฤหัตถ์ ก็ เพราะ ด้วย ความ ที่
 ยัง กุศล ชรวม ให้ เจริญ ใน สันตान แล้ว แล ดำรง ตน อยู่ ใน
 บรรพชิต เพศ แล เมื่อ จะ ยัง กิริยา ที่ ยิน ติ ด้วย การ ปฏิบัติ
 ให้ บริบูรณ์ ใน สันตान ได้ ก็ เพราะ ด้วย ความ เคารพ การจะ
 แล ทำ เตียบ เจียตน ใน พระพุทธรเจ้า แล พระ บัณฑิต โพธิเจ้า แล
 พระ ศาวก แห่ง พระ พุทธเจ้า แล อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็น กัน เมื่อ
 จะ ละ เสีย ได้ ซึ่ง ความ กำหนัด ใน จตุ บัณฑิต ตาภ ก็ เพราะ
 ด้วย สัน โดษ ยิน ติ อยู่ แต่ บัณฑิต แห่ง ตน แล เมื่อ จะ ดำรง
 ตน ไว้ ใน สัมบุรุษ ภูมิ ได้ ก็ เพราะ อาศรัย ด้วย ความ กตัญญู

กตเวที เมื่อ จะ ละ เสีย ซึ่ง จิตร อัน หด หู่ ไม่ เบิกบาน ต่อ
 ธรรมณ์ ก็ เพราะ ชาติวัย ด้วย อุสาหะ สติบ พัง พระ สรรวม
 แด จะ ครอบ จำ เสียได้ ซึ่ง อันตราย ทั้งปวงได้ ก็ เพราะ ด้วย
 ชาติ ความ อคติ แด เมื่อ จะ กระทำ ซึ่ง ตน ให้ เป็น บุคคล
 ประกอบ ด้วย ที่ พังได้ ก็ ชาติวัย เพราะ ว่า ตน เป็น บุคคล
 สอน ง่าย เมื่อ จะ แด เห็น ซึ่ง กิรียา ที่ ประ กอบ ซึ่ง วัตร
 ปฏิบัติ ก็ เพราะ เห็น ซึ่ง พระสมณะ แด จะ บันเทา เสียได้
 ซึ่ง ความ เคลือบ แคลง สงสัย ใน ธรรม ทั้งหลาย อัน ตั้ง อยู่
 ใน สถาน ควร จะ พัง สงสัย นั้น ก็ เพราะ ด้วย หมั่น เจริญ
 เป็น ธรรมสากัจฉา ใน เวลา อัน ควร เมื่อ จะ บันลุ ถึง ซึ่ง
 คีต วิสุทธิตี คือ ความ หมก จต พิเศษ แห่ง คีต ก็ เพราะ ด้วย การ
 สำรวม อินทรีย์ แด ความ เพียร เพล เสีย ซึ่ง กิเลส แด จะ ได้ บันลุ
 ซึ่ง วิสุทธิตี ความ เป็น ผู้ บริสุทธิ์ ก็ เพราะ ด้วย ประพฤติ พรหมจรรย์
 คือ สมณะ ธรรม แด ยัง วิสุทธิตี ทั้งหลาย อื่น จาก คีต วิสุทธิตี คือ พรหม
 จรรย์ นั้น ให้ บริสุทธิ์ ด้วย แด จะ ได้ บันลุ ซึ่ง ญาณ ทิณะ

วิสุทธิ อัน เปน ของ แห่ง พระ อริยเจ้า กล่าว คือ เห็น ซึ่ง
 พระ จตุรา อริย สัจจ ธรรม ด้วย ความ ปฏิบัติ นี้ แล ย่อม จะ
 กระทำให้แจ่มใส ซึ่ง พระ นิพพาน กล่าว คือ พระ อรหัต ผล
 ครั้น กระทำให้แจ้ง ซึ่ง พระ อรหัต ผล แล้ว ก็ จะ เปน บุคคล
 มี จิตร มี ใต้ กำปนาท หวาด หวั่นไหว ด้วย โลกธรรม ๘ ประการ
 เปรียบ ฆาน ตูฯ เขา พระ สีนรুবรพต อัน มี ใต้ รู้ กำปนาท
 ด้วย กำถัง ถม อัน พัด มา แด่ จากทิศ ทั้ง ๔ อโศกา วิชชา
 เขมิโน ไหน่ติ แล้ว ก็ จะ เปน บุคคล มี จิตร ปราศจาก
 เสรีวาศก แล มี จิตร อัน ปราศ จาก ธุลี คือ ราคาคิณิเลส แล
 จะ มี จิตร อัน เกษม จาก โยคะ ทั้ง ๔ มี กามโยคะเป็นอาทิ เยา
 เขมิโน แท้จริง ชน ทั้งหลาย ไต ที่ เปน บุคคล มี จิตร อัน
 เกษม จาก โยคะ ทั้ง ๔ นั้น เเต สัพพัตต น ปราชิตา ไหน่ติ
 แล ชน ทั้งหลาย นั้น อัน ขำคึก กล่าว คือ มาร ทั้ง ๔ มี ชนธ
 มาร เปน อาทิ มิอาจ อนุญาต ให้ ปราชัย พ่ายแพ้ ได้ สัพพัตต
 ๆ โสถดี คัจฉันติ อนึ่ง ชน ทั้งหลาย นั้น ย่อม จะ ถึง
 ซึ่ง ความ ศิริ สวัสดิ์ดี นิราศ ภัย ใน ที่ ทั้งปวง เตนาท ภคภา

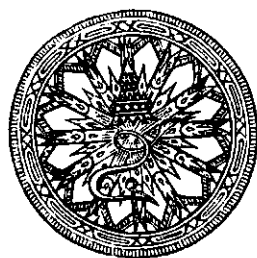
เหตุ การณ์ นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง สวัสดิ์ ภาคย์ เจา จึง
ได้ มี พระ พุทธ ธิกา ตรี ส เป็น โสณ คณา ว่า

เอตาทิสานิ กัตวาน สัพพัตถมปราชिता

สัพพัตถ โสธถิ คัจฉนัตถิ ตันเตส มังคละมุตฺตม

ทั้ง นี้ เนื้อ ความ ใน โสณ คณา ก็ เหมือน นัย ที่ พรรณนา มา
แล้ว แต่ หลัง นี้ พรรณนา มา ใน มงคล สุต ร ตาม วัฏฐ กถา
จากุภาณวาร ชื่อ ว่า สารัตถ สมุจจย สำ เร็จ แล้ว แต่ เท่า นี้

จบ มงคล สุต ร

สารัตถสมุจจัย

อรรถกถาภาณวาร

แก้วรัตนสูตร เป็น บทที่ ๘

รตนสูตร

๓

ยานีช	ภูตานิ	ธมฺมาคตานิ	
ภุมฺมานิ	วา	ยานิว	อนันตติกฺเข
ธัพพะเว	ภูตา	ธุมฺนา	ภวันตุ
อโณ	ธักกัจจ	ธุนันตุ	ภาตติ
คัสสฺมา	หิ	ภูตา	นิธฺาเมถ
เมตฺตํ	กโรถ	มานุสฺสียา	ปชาย
ทิวา	จ	วตฺโต	จ
คัสสฺมา	หิ	เน	รกฺขถ
ยักฺกิญฺจ	วิตฺตํ	อิช	วา
ธักฺเคสฺสุ	วา	ยํ	รตนํ
น	โน	ธมฺ	อิตฺถิ
อิทฺมํ	บิ	พุทฺเธ	รตนํ
เอเตน	ธัสฺสฺเสน	ธวฺตฺถิ	โหตุ

ถ้าฉันนี้ จะได้วิสันนาใน รตนสูตร ส่วนของ ศรัทธา บพิตร บัณฑิต
 ทานาธิปัตติ กว่าจะ ยุติ ด้วย เวทนา ตาม คัมภีร์ อรรถกถา จตุภาณวาร
 ใน เมือง ต้น รตนสูตร นี้ บัญหา พยากรณ์ว่า (เกณ ปณฺธิ
 ธุตฺตํ วุตฺตํ กทา กิตฺถ กัสสฺมา จ วุตฺตํ) ตาม ว่าตั้ง เรา ใจ หย
 รตนสูตร ใคร กล่าว เมื่อ ครั้ง ไร กล่าว ที่ ไหน เหตุไร จึง กล่าว มี คำ

วิดิษณาว่า แท้จริง รตนสูตรนี้ พระผู้ทรง พระภากย์ กล่าว ศิษย์
สาวก องค์ใด องค์หนึ่ง จะได้กล่าว หามิได้ (คัมภีร์ รตนสูตรคัมภีร์)

รตนสูตรนั้น กาลใด เมืองไพศาลี บังเกิด เจ้าแพง เปน อาทิตย
ดิษณวาทะ ทูล อารามณณ์แด่ พระผู้ทรง พระภากย์ ให้เสด็จ จาก
กรุงราชคฤห์มาหา นคร มาสู่ เมืองไพศาลี กาลนั้น พระพุทธองค์ก็ ตรัส
เทศนา เพื่อจะ บำบัด เดียว ซึ่ง อุปัทพธะทั้งหลาย มี เจ้าแพง เปน ต้น

อัน บังเกิดใน เมืองไพศาลี นั้น รตนสูตร พระเจ้า เทศนาใน เมืองไพศาลี
วิดิษณา ซึ่ง บัญหา ดังนี้ ได้ชื่อว่า สังเขป วิดิษณา โภจนาจารย์ ดำแดง
ซึ่ง เมืองไพศาลี จับ เติม แต่ที่ ตั้ง แห่ง เมืองไพศาลี โดย วิคตาร พิลิตาร

(กิริยา) ดังได้ยิน มา พระอรรคมเหสี แห่ง พระเจ้า พาราณสี

ทรง พระกรรม พระโอรส พระอรรคมเหสีนั้น รู้ว่า -กรรม ดัง ชื่น แลว
จึง กราบ ทูล แด่ สมเด็จพระบรม ภาระชักร ผู้เป็น บรม ภาคิศา (ราชา) สมเด็จพระ
บรม ภาระชักร ก็ พระราชทาน คน รักษา กรรม (คัมภีร์ปริปากกาเถ) กาล
เมื่อ พระกรรม แก่ แลว ก็ เสด็จ เข้าสู่ เวียน ประสูตร (บุญวันคืน)

กรรมดาจักรี มี บุญ ย่อม คดอด บุตร แต่ใน บัณฑิต สมัย โกลักรุง พระอรรคม
เหสีนั้น ก็ เปน จักรี มี บุญ นับเนื่อง เข้าใน จักรี ภาพ อัน มี บุญ ผู้ใด
ผู้หนึ่ง เหตุ ดังนี้ พระราช เทว จึง ประสูตร ใน บัณฑิต สมัย เพศ
กาล โกลักรุง แต่ ทว่า กรรม เป็น มังสะเปติ ชื่น มังดัง มี ดี แดง ประหลาด
ดัง แผ่น ผัว อัน บุคคล ย่อม มี ด้วย ครั่ง (ภิกษุซึ่งอุกฤษฏ์) ถ้า มี ฉะนั้น

แดง คัง คอก ชะปา และ คอก หงอนไก่ กรรม นั้น มี บุญ หนัก ศักดิ์ใหญ่
 ควร ที่ จะ เป็น บรม กระษัตริย์ ขึ้นไปใน อนาคต แต่ ทว่า พระราช เทวี
 ไม่ เคย เห็น กถา จะ ตี ตีขึ้นได้ว่า (อัญญา เทวियो) นาง อื่น ๆ ทรง
 กรรม กตอด บุตร มี สัตว์รพ วรรณ อัน ผ่องใส บริสุทธิ์ คุจ ทองคำ ขรรษชาติ
 นั้น ก็ มี แต่ พระ ธรรมคม เหล่า นี้ กระไร เป็น ถึง เอก ธรรม นารี ที่ เดียว
 ควร หรือ มา ประสูตร บิยบุตร เป็น มังสะเปติ ขึ้น มังดัง หน้า อภัย คึง นัก
 ด้วย คน ทั้งปวง เขา จะ ต้อง เข้า มา นิทาน นั้น (คัม มังสะเปติ บัก ขิปปิดา)
 จึง เขา ขึ้น มังสะใส่ ลงใน ภาชนะ อัน หึ่ง จึง เขา ภาชนะ อัน ขึ้น มา คว่า
 ครอบ ลงไว้แล้ว ชน ทั้งปวง ซึ่ง เป็น ผัก ผ้าย แห่ง พระราช เทวี จึง เขา
 ชาติ หรคุณ มา จด จากฤก ถิธิต ลงไว้ ใน สุปรรณ มัตถ์ แผ่น ทอง ว่า (พารา
 ณศิริวิญ โญ อักคมเหสียา ปชา) ขึ้น มังสะนี้ เป็น พระราชบุตร แห่ง พระ
 ธรรมคม เหล่า ส้มเค็ญ พระเจ้า พาราณสี บรมกระษัตริย์ จากฤกถิธิต ลงใน สุปรรณ
 มัตถ์ แผ่น ทอง ดำรงไว้ แล้ว จึง ผูก เข้าไว้ กับ ภาชนะ ให้ หั้น (อัญเจตวา)
 คั ตรา ประทับ แล้ว จึง ทั้ง ลงใน กระแส น้ำ (มนุสเสหิ นัททิตเต) แต่ ภอ คน
 ทั้งปวง ทั้ง ลงใน กระแส คงคา (เทวดา วัคชี สัตถิทธิสุ) เทพยดา ก็ ช่วย
 อภิบาล รักษา หา อันตราย มิได้ ภาชนะ นั้น ก็ ต้อง กลิ้ง กระทบ ต้อง ถอยไป
 ตาม กระแส ชด ขาวา แม่ น้ำไหล (เตน สัมเขน) ใน กาด นั้น (อัญญตโร
 ตาปโส) ยังมี คานต์ ผู้หนึ่ง นาม บัญญัติ มิได้ ปรากฏ ใน วาร พระบาท
 พระ คานต์ องค์ นี้ อาศรัย ตระกูล นายโคบาล ๆ รั้ง ปฏิบัติ แล้ว สว่าง อาศรม

ให้อยู่ริมฝั่งมหาคงคา (คัมภีร์ โอติณฺโณ) พระดาบสตื่นแต่
 เพลาเช้าลงไปสู่มหาคงคา (คัมภีร์ ภาชนิ ทิธฺวา) เห็นภาชนะถอยมา
 จึงถือเอาไว้เป็นมั่งสุกุด ตัญญา (อัครขรปฏิภัง ทิธฺวา) เห็นแผ่นทอง
 สุพรรณบัตรที่จารึกอิริยต อักษรและตราพระราชหัตถ์ประทับ กับทั้ง
 ก้อนมั่งซึ่งอยู่ในหม้อ จึงมาปริวิตกว่า (ธียาคัพโภ) โฉนหนอ
 สิ่งนี้ก็เป็นกรรมอยู่แล้ว หลากแก่ใจ เหตุไรจึงมิได้เหมือน กลับเหมือน
 ไม่มี มีความปริวิตกนึกแห่งดังนี้แล้ว (อัสสัณฺม เนตฺวา) จึง
 นำมายังอาศรมบท แล้ววางไว้ในที่อันบริสุทธิ (อัทธมาตฺตัจเจน)
 อยู่มาประมาณถึงเดือน (เทว มังเปตฺติโย) ชั้นมั่งนั้นก็แตกเป็น
 สองชั้นออกไป พระดาบสเห็นประหลาด หลากแก่ใจ จึงเก็บ
 ไว้ให้ตั้งขึ้นไปกว่าเก่า (อัทธมาตฺตัจเจน) อยู่มาอีกประมาณ
 ถึงเดือน ก้อนมั่งจะระกอน ๆ นั้น จึงแตกออกเป็นบัญญัติสาชา ๕ แห่ง
 คือ มื่อ ๒ ดิน ๒ ดีดะ ๑ พระดาบสเห็นประหลาด จึงเก็บไว้
 ให้ตั้งขึ้นไปกว่านั้น ครั้นอยู่มาอีกถึงเดือนโดยกำหนด (เอกา
 มังเปตฺติ สุวณฺณณตฺทิสฺส ทารโก จ) ชั้นมั่งอันหนึ่งเป็นราชทวาร
 ชั้นมั่งอันหนึ่งเป็นราชทวาริก กุมารกุมารี ทั้ง ๒ นั้น รุ่งเรือง
 ด้วยพรรณดีสรรพเต็มอด้วยรูปของ ให้บังเกิดความรักความ
 ถิ่นหาแก่พระดาบสนั้นเป็นลำดับ (อังกุฏฐุโตมฺมัสส ชีว) ยังน้ำ
 นมสดก็ไหลออกจากแม่มื่อพระดาบส ด้วยบุญของครูณราช

กุมาร พระคาบสฺส เชอ ก็เอา มา ประทานให้ (ยथा ชีรภักติ ฌกติ)
 กาดโตได้ โภชนะ เจือ ด้วยนม สด กาด นั้น พระคาบสฺส ก็เอา มาได้ ลงใน
 โอองฐ ประเทศ แห่ง ฌรณราช ทารก ทั้ง สอง ๆ มี พระกาย อันผ่องใส บริสุทธิ์
 ปรากฏ ประคฺขุ หาผิว หนึ่ง บมิได้ สมัย เมื่อ โภชนาหาร เข้าไป ภายใน
 อุทร นั้น ปรากฏ ประคฺขุ อยู่ใน ภาชนะ แก้ว มณี (เอวฺ ติจฺฉนํ อเหตุํ) สอง
 ฌรณราช ทารก จึง มีนาม ชื่อ ว่า ติจฺฉนํ เพราะ เหตุ มี พระองค์ บริสุทธิ์ ประคฺขุ
 หาผิว หนึ่ง บมิได้ ด้วย ประการ นั้น มี คำ อปร อจารย์ วิศิษฺณา ว่า
 สอง ฌรณราช ทารก ได้นาม ชื่อ ว่า ติจฺฉนํ นั้น เพราะ เหตุ ว่า ประสูตร เปน
 ชัน เนอ ๆ นั้น ปรากฏ ประคฺขุ ติด เนือง กัน เปน ชัน เดียว ใน ที่ อัน จะ
 แยก ออก เปน สอง นั้น ปรากฏ เปน แต่ ร็ว ๆ เปรียบ ประคฺขุ ดัง ว่า
 เย็บได้ (ทวเรโก โปเสนโต) ตั้ง แต่ นั้น พระคาบสฺส ก็ต้อง เอา
 ใจใส่ เฝียง ดู ทารก ทั้ง คู่ ด้วย ความ กรุณา (อตุลฺลเร ภิกฺขาย ปรินฺสติ)
 ค่อ เพลา สาย จึง ได้ เข้าไป เทียว ภิกฺขาจาร ครั้น กลับ ออก มา (อคฺคิทวา)
 เวลา นั้น ก็ เฝียง สาย บ่าย แก่ ยิง นก นายโคบาล แจ้ง เหตุ ว่า พระ
 คาบสฺส เปน ปติโพท กังวล เพราะ เฝียง ดู ทารก * จึง ณะเตยฺง ว่า (ภันเต)
 ข้าแต่ พระผู้ เปน เจ้า (บัพฺพิตฺตานํ ทารกโปลนํ) อัน บรพพิต เฝียง
 ดู ทารก นั้น เปน ปติโพท กังวล นก หา สบายไม่ (อัมหากํ เทถ) พระ
 ผู้ เปน เจ้า จึง ให้ แก่ ข้าพเจ้า เกิด ข้าพเจ้า จะ รับ เฝียง ดู รักษา ไว้ พระ
 ผู้ เปน เจ้า จึง เอาใจใส่ แต่ ข้าง บรพพิต กิจ การ ของ พระ ผู้ เปน เจ้า นั้น เกิด

รัตนสูตร

พระดาบสก็รับว่า (คำขุ) ท่านว่านี่ดีสมควรแล้ว (ทศุติยพินธุ)
 ครั้นวันเป็นคำรบสอง (ธัมมมัคคํ กัตถวา) นายโคบาลทั้งปวง จึง
 ประมาทมาราให้ราชวันมีพื้นอันเสมอแล้ว จึงปักไว้ซึ่งราชวัตร ฉัตร ธง
 ทั้งสองข้างมารา (โอการัตถวา) แล้วก็เรียกรายไปรบด้วยเบญจพรรณ
 กุศุมะ มาตามบุปผชาติต่าง ๆ สำหรับเป็นทางรับราชกุมารทั้ง ๒
 (ศุริเยหิ วัชชมาเนหิ) ให้ประโคมดุริยะคนดื้อดีดีดีเป่าขลุ่ยกลอง
 พิณพาทย์พากันมายังอาศรมบท พระดาบสจึงสั่งแก่นายโคบาลว่า
 (มหาบุญญา ทารกา) สองครุณราชกุมารนี้ มีบุญญาธิการนักหนา
 (อัมปมาเทเนว วัทเทเนว) ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท จงรักษา
 ถนอมไว้ให้เจริญโดยสวัสดิ์ เมื่อสองครุณกุมารเห็นอภิมหัทธ
 เจริญใหญ่ (อัญญมัญญํ อวาทิวาหํ กโรถ) ท่านทั้งปวงจง
 ให้กระทำอาวาทะวิวาหะยกให้อยู่กินด้วยกัน ครั้นแล้วท่านจงเอา
 เบญจโครธ ๕ ประการใส่ภาชนะไปถวายพระมหาอภิมหัทธ ขอที่พระ
 มหาอภิมหัทธ สร้างพระนครแล้วจงอภิเษกสองครุณราชกุมารไว้ใน
 พระนครนั้นเกิด พระดาบสจึงเสด็จแล้ว (ทวารเก อทาสี) จึง
 มอบสองครุณราช ทารกาแก่นายโคบาล นายโคบาลก็รับสองราช
 กุมารไปเลี้ยงไว้ เมื่อสองกุมารเจริญใหญ่ขึ้นมา (กัพันตา)
 ก็ไปเล่นเล่นกับคาม ทารก ลูกชาวบ้าน วิวาทกับเด็กชาวบ้านนั้น
 (หัตถิณนํ ปาเทนนํ ปหันทิ) ก็ชักค่อยประเดี๋ยวดี ทารกด้วยมือและเท้า

ทวารกทั้งหลายก็ร้องไห้หนีมา (กิสส์ โรทก) มารดาบิดาก็ได้ถาม
 ทวารกเหล่านั้นว่า เหตุไรจึงร้องไห้ ทวารกเหล่านั้นจึงบอกว่า
 (อิเม นิมาตาศบิติก) ถูกที่หา มารดา บิดา มิได้ที่ พระ คามสให้ มา เคียง
 ไว้ นั้น ชก ค่อย ประ เตะ ข้าง มารดา บิดา ของ ทวารก เหล่า นั้น จึง ว่า
 แก่ กัน ว่า ทวารก ทั้ง สอง นี้ ช่ม เหนง ชก คีให้ ทวารก เรา ดำ หนัก เวท ณา
 (น สังคเคตัพพา) บมิ คอว เรา ทั้ง ปวง นี้ จะ สัง เคาระ หี คอว แต่ จะ เว้น
 เคียง ให้ โกด เกิด อาศรัย คำ มารดา บิดา ของ ทวารก ว่า กถาว์ ดังนี้ ประเทศ
 ที่ นั้น จึง มี นาม ชื่อ ว่า วชชี ประเทศ ว่า เปน ประเทศ อัน คอว จะ พึง เว้น
 จับ เติม แต่ นั้น มา (ราชานํ โตเสตควา) ครั้น อยู่ มา นาย โคบาต
 ไป เฝ้า พระเจ้า พาราณสี ทูล ขอ ที่ ประมาณ ร้อย เค้น ได้ แล้ว จึง สร้าง
 พระ นคร ลง ไว้ ใน ประเทศ ที่ นั้น ครั้น ตรุณ ราช ทวารก รุ่ง ขึ้น ตั้ง อยู่ ใน
 ประถมวัย ได้ ๑๖ พระ วรธิดา (อภิสสิญญิ จิตฺวา) จึง อภิเษก ให้ เปน ท้าว เปน
 พระยา อยู่ กับ ราช ทวาริกา (จาเรยฺยํ กิตฺวา) ว่า กถาว์ ขอ ตั้ง อยู่
 กับ ด้วย กัน เคียง (กตีกิ อภิสฺ) แล้ว นาย โคบาต จึง ตั้ง กฤติกา กำหนด
 ไว้ ว่า (น พาทริโต ทวาริกา อาเนตัพพา) จับ เติม แต่ นั้น ไป เรา
 ทั้ง ปวง อย่า พึง ว่า กถาว์ ตั้ง ขอ ทวาริกา ภาย นอก มา ไว้ ภาย ใน พระ นคร
 ขั้ว หนึ่ง อย่า พึง ให้ ทวาริกา ภาย ใน แก่ บุคคล ผู้ใด ผู้หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ภาย นอก
 พระ นคร นาย โคบาต ทั้ง ปวง ให้ กฤติกา สัญญา แก่ กัน ด้วย ประการ ดังนี้
 (เตสํ บรูหมสฺสวาเสณ) ต้อง กระษัตริ ทรง สังวาศ อยู่ กับ ด้วย กัน เปน

ประณม สังวาศ์ ก็ ทรง พระกรรม ประสูตร ราช ทารก ทั้ง ๒ คือ พระราช บุตร
 และ พระราชธิดา ดังนี้ ไป ถึง ๑๖ ครั้ง คิด เป็น ราช บุตร ๑๖ พระราชธิดา ๑๖
 สิริ เป็น พระราช บุตร พระราชธิดา ๓๒ พระองค์ (เตส ทารกานํ ยถากัม
 วัฑฒเนคานํ) เมื่อ พระราช ทารก รุ่งขึ้น มา ตั้ง อยู่ใน ประณมวัยได้ ๆ
 กัน เป็น ลำดับ พระนคร ร้อย เส้น นั้น น้อยนัก ไม่พอ ที่จะ เป็น สระ
 เป็น ส่วน เป็น รว เป็น วง เป็น ที่ ตั้ง แห่ง สมบัติ บริวาร คน ทั้งปวง จึง คิด
 อ่าน ขยับ กำแพง ออกไป ถึง ๓ ครั้ง แต่ ละ ครั้ง ๆ กว้างไกลได้ ร้อย เส้น ๆ
 เป็น กำหนด (ตัตถ หิ ราชันเยว สัตตสหัสสานิ สัตต ๑ ราชาน)
 แท้จริง ธรรมชาติ ซึ่ง อยู่ใน พระ นครไฟ คำนี้ นั้น ถ้า จะ คิด คณนา นับ เข้า
 ให้ สิ้น ด้วยกัน เป็นบรม ธรรมชาติ ถึง เจ็ด พัน ๗๗ บรม ธรรมชาติ
 พระยา ขุปราช เถา ก็ ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ พระองค์ ตำแหน่ง อธิบดี ทั้งปวง
 เป็น ต้นว่า เสนาบดี และ นาย คลัง ก็ ถึง ละ ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ ตำแหน่ง
 เหมือน ทุก ๆ ที่ ปรางค ปราสาท เถา ก็ ได้ ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ ปราสาท
 กุฎาคาร เรือน ยอดก็ ได้ ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ กุฎาคาร เรือน ยอด ส่วน
 อุทยาน เถา ก็ ได้ ๗ พัน ๗ ร้อย ๗ ส่วน สระ โบก ขวณ ก็ ได้ ๗ พัน
 ๗ ร้อย ๗ สระ (อิทธิชา เจว มิตา ๑) พระ นคร ไฟ คำนี้ นั้น
 มั่งคั่ง ไป ด้วย ผ้า และ เครื่อง ประดับ พวก พลา พล พล คชา ข้าง ม้า โค
 มหิงสา (สฤกัชา) เข้า ปลา อาหาร ก็ หาง่าย เป็น สุข เกษม เปรม ปรีดิ์
 ผา สุก ภาพ สมายไม่มี ภัย และ มงคล โภก ขวณ อัน เป็น ที่ ใช้ น้ำ สำหรับ

รัตนสูตร

วัน รัตนสูตร ใน กาล เมื่อ ราชากิเชก ชัตติยะ ราชใน เมืองไพ ศาสตร์ นั้น
พระยา ติจฉวี่ ทั้งหลาย ให้ พิทักษ์ รักษา ไว้ เป็น อัน ดี ทั้ง ภายใน นอก ภายใน
เบือง บน นั้น ปก บังไว้ ด้วย ช่าย เหล็ก แต่ นก น้อย ๆ จะ ลง กิน น้ำ ใน สระ
นั้น ก็ บมิอาจ ที่จะ ลง ได้

ครั้ง เมื่อ พันชุต กุมาร ผู้ เป็น บุตร แห่ง พระยา มถ ธาราช พิโรช ชัตติ เคียง
กัน กับ พระญาติใน เมือง กุสินาราย และ มา อยู่ ใน เมือง ศาวัตถิ เป็น เสนาบดี
แห่ง พระยา บัณฑิต ทิโกศล กาล เมื่อ นาง มัตติกา แห่ง คน มี พระศรรภา
ปรารถนา จะ ชาม น้ำกิน น้ำใน มงคต สระ โบก ขรณ ใน เมืองไพ ศาสตร์ ครั้ง นั้น
(สหัตถ์ธามชฺฌ คเหตฺวา) พันชุต เสนาบดี ก็ ถู ซึ่ง สหัตถ์ธามะ ชนุ ยัง นาง
มัตติกา ผู้ เป็น ภรรยา นั้น ให้ ชน สู่ ราชรถ แล้ว ก็ ออก จาก เมือง ศาวัตถิ มา
ถึง เมืองไพ ศาสตร์ แล้ว ก็ ขยับ ราชรถ เข้าไป ใน ประตู พระ นคร อัน พระยา
ติจฉวี่ ทั้งหลาย ให้ แก่ มหา ตติฉวี่ ผู้ เป็น อาจารย์ ๆ นั้น มี จักษุ มิ ได้
เห็น ทน ฉะนั้น อยู่ ใน พระราช นิเวศน์ ใน ที่ ใกล้ พระ ทวาร ได้ ชวนา การ
เสียง กงรด กระหม่ ขรณ ประคู้ ก็ รู้ แจ้ง ว่า (ขยิ รตสัทโท) เสียง นี้
เป็น เสียง รถ แห่ง พันชุต เสนาบดี (ภยิ อุมฺบิรัชชติ) เพรา วัน นั้น เห็น ภัย
จะ บังเกิด มี แก่ พระยา ติจฉวี่ ทั้งปวง เป็น แน่น มั่น มหา ตติฉวี่ ผู้ เป็น
อาจารย์ นั้น เข้าใจ ชัด รู้ สิ้น ทัด ดัง นั้น (รตา โอตวิตฺวา) ฝ่าย พันชุต
เสนาบดี นั้น ลง จาก ราชรถ แล้ว ก็ แกว่ง ตาม อัน คม กัด้า (ปถาเปตฺวา)
ได้ ค้อน เสี้ย ซึ่ง มนุษย์ ทั้งหลาย ที่ เป็น ชาวพนักงาน พิทักษ์ รักษา ใน ภายนอก

และภายในให้หนีไป แล้ว (โศกนาถ์ ฉันทิตัว) คัด ตรง เหล็ก
ให้ขาด ออกในทันใด พาภรรยา ลง ไป วนภายใน มงคต สระโบก ขวณ
ให้ภรณาน้ำ อาบ น้ำ กิน น้ำใน สระโดยควร แก่ อชฌาตย์ (สย) ส่วน ตัว
นั้น ก็ อาบ กิน ตาม สบายใจ ไม่ ครั้น ไม่ คร้าม สำเร็จ ความ ปราศณา แล้ว
ก็ พา ภรรยา ขึ้น มา จาก สระ ขึ้น สู่วราชรถ แล้ว ก็ ขับ ราชรถ กลับ ออก มา
จาก พระ นคร ตาม มรคา ที่ ตน เข้า ไป (เต อารัก ขิกา) มนุษย์
ทั้งหลาย ที่ เป็น ผู้ พิทักษ์ รักษา ก็ ไป แจ้ง เหตุ แก่ พระยา ติจฉน ๕๐๐ พระองค์
(กุณณิตัว เต บัญจรถตทานิ อารุญห) พระยา ติจฉน ทั้งหลาย นั้น
ก็ พิโรธ ชัด เคื่อง พระไทย เปรน กำลัง แต่ง พระองค์ ทรง เกราะ และ สรรพ
ศาสตราวุธ พร้อม เพรียง กัน ขึ้น สู่วราชรถ องค์ ละ เล่ม ๆ เป็น ราชรถ ๕๐๐
ด้วยกัน เมื่อ จะ ยก ออก จาก พระ นคร นั้น จึง แจ้ง ประพฤติ เหตุ แก่ มหา
ตติฉน อาจารย์ ๆ จึง ห้าม ว่า อย่า ไป คิดปลงศัตร เขา ถ้า กว่า (สัพเพ
สมาเตสสตี) เขา จะฆ่า ท่าน ทั้งปวง เสีย สรรพ เขา ยัง ไม่ ได้ อย่า ไป เถย
พระยา ติจฉน ทั้งหลาย ก็ ไม่ พัง ขึ้น จะ ไป คิด ตาม กระทำ การ สงคราม
ให้ จง ได้ อาจารย์ จึง สอน ไป ว่า กาล เมื่อ ท่าน ทั้งปวง ขับ รถ คิด ตาม
พันชด เสนาบดี ไป นั้น ท่าน จะ เห็น อัจฉริย ประหลาด กอง รถ ของ
ท่าน ทั้ง ๕๐๐ นี้ จะ จม ลง ใน ประเทศ มรคา วิถี มี ประมาณ เพียง ดูน ดั้น
ด้วยกัน ถ้า เห็น ดัง นั้น ก็ พา กัน กลับ มา เกิด อย่า ตาม ต่อ ไป เถย
ถ้า ไม่ พัง เรา ขึ้น คิด ตาม ต่อ ไป ใน เบื้อง หน้า (อนันตัททวิย สุนันตัสส)
ท่าน ทั้งปวง ก็ จะได้ พัง สำเนียง สั้น เบื้อง ดุจ สำเนียง แห่ง อนันตมาต เมื่อ

ได้ยิน ดังนั้น นฤนาท ประหลาด ตั้ง นั้น แล้ว ก็ พากัน กลับ มา เตี้ย เกิด ขย่ำ
ตาม ต่อ ไป เลย ถ้า ไม่ พัง เรา ขึ้น คิด ตาม ไป ใน เบื้อง หน้า (รกขุสดี
ฉิทฺท บัณฑิต) ก็ จะ ได้ เห็น งอน รถ อัน ปรากฏ เป็น ช่อง ดัน ทั้ง ๕๐๐ แล้ว
(คัมภีร ฐานา นิเวศเตยฺยาค) ถ้า เห็น ช่อง ใน รถ แล้ว จง กลับ มา
จาก ฐาน ที่ นั้น เกิด ขย่ำ ตาม ต่อ ไป เลย อาจารย์ ตั้ง สอน ไป นั้น
พระยา ติจณฺว ทั้ง ๕๐๐ นั้น จะได้ พัง โอวาท แห่ง อาจารย์ นั้น หา มิ ได้
ห้าม ไม่ ให้ ไป ก็ ขึ้น ไป ด้วย สำนารถ ที่ ถู อำนาจ แก่ โทโส (เต ทิสฺวา)
นาง มัลลิกา แล เห็น รถ แห่ง พระยา ติจณฺว ทั้ง หาย นั้น คิด ตาม มา จึง บอก
แก่ สามี แห่ง ตน ว่า (สามี) ข้า แต่ เจ้า ข้า พเจ้า แล เห็น รถ ปรากฏ
เป็น อัน มาก จะ เป็น รถ แห่ง พระยา ติจณฺว ทั้ง หาย คิด ตาม มา เป็น แม่น มั่น
(เต นหิ) มิฉะนั้น เจ้า จง คอย ดู ถ้า เห็น งอน รถ เป็น อัน หนึ่ง อัน เดียว
แล้ว จง บอก ข้า นาง มัลลิกา ก็ คอย ดู เห็น งอน รถ ปรากฏ เป็น อัน หนึ่ง
อัน เดียว แล้ว (อาโรเจติ) ก็ บอก แก่ พันธู เสนาบดี สามี
(วรฺธมิโย ทตฺวา) พันธู เสนาบดี ก็ ส่ง เชือก ขึง รถ ให้ แก่ นาง มัลลิกา แล้ว
(อาโรเปติ) ก็ โกง ขึง ซึ่ง สหัตถ์ ตามะ ชน อัน ประกอบ ด้วย มหิทธิ ฤทธิ
อำนาจ ควร จะ อัครวรย์ (ปฐวี ปาวิตฺติ) ขณะ นั้น กอง รถ แห่ง พระยา
ติจณฺว ทั้ง ๕๐๐ ก็ จม ลง ใน ภูมิ ภาค ปฐวี จน กระทั่ง คุม ส้ม คำ แห่ง อาจารย์
แต่ ทว่า อัครวรย์ พระยา ติจณฺว ทั้ง หาย นั้น ประกอบ ด้วย รัตติยะ มานะ อัน
กล้า หามย เห็น เหตุ แล้ว ยัง ขึ้น คิด ตาม ไป มิ ได้ กลับ คืน มา (โสก
คันธฺวา) ฝ่าย พันธู เสนาบดี นั้น ไป อีก หนึ่ง หยิบ หนึ่ง จึง ตัด สาย ชน สำแดง

รตนสูตร

อานุภาพ ฤทธิ รณรงค วิชิต อนุไกรให้ปรากฏ เสี่ยง สาย ฐน นั้น ก็ ตั้ง สนั่น
 เปรียบ ตั้ง เสี่ยง สาย พ้า พาด นำ พิภพ มหัทธจรย์ พระยา ธิจณฺ์ ทั้งหลาย นั้น
 เห็น เหตุ แฉก ก็ ยัง ประมาท บมิได้ กระทำ ตาม โอวาท แห่ง อาจารย์
 ขึ้น คิด ตาม ต่อไป บมิได้ กัดบ พันธุด เสนาบดี ก็ จับ เอา ลูกศร เถ้ม หนึ่ง
 มา ประทับ ทอด จักขุ ลง แด ตู เห็น งอน รถ นั้น ปรากฏ เป็น อัน หนึ่ง อัน
 เดียว แฉก ก็ ปลดปล่อย ลูกศร เถ้ม นั้น ไป (วิณพี พิชณฺ์) ลูกศร นั้น
 ก็ แหวง ตลอดไป ใน งอน รถ และ องค์ พระยา ธิจณฺ์ จับ เติม แต่ รถ เบื้อง หน้า
 ตลอด ถึง รถ เบื้อง หลัง งอน รถ ๕๐๐ กับ องค์ พระยา ธิจณฺ์ ๕๐๐ นั้น
 ตลอด ไป บัดใจ ด้วย ศร เถ้ม เดียว (ฉิทท์ กัศฺวา) ศร นั้น ครั้น กระทำ
 งอน รถ ๕๐๐ เถ้ม ให้ เป็น ช่อง ตลอด ไป ใน งอน รถ และ องค์ พระยา
 ธิจณฺ์ ๕๐๐ นั้น แฉก ก็ กิน ลง ไป ใน แผ่นดิน ภูมิภาค ปฐพี (อชานคฺวา)
 พระยา ธิจณฺ์ ทั้งหลาย จะ ได้ รู้ ว่า ตน ต้อง ศร แห่ง พันธุด เสนาบดี
 หามิได้ ด้วย อานุภาพ เกราะ นั้น รักษา ไว้ ให้ ทรง ตน อยู่ ได้ เป็น
 ประกคิ สำคัญ ว่า ตน นั้น ดี อยู่ ปราศ จาก วิบัติ อันตราย ขึ้น ด้วย กัน
 ต่าง องค์ ต่าง ก็ ร้อง ว่า แก่ พันธุด เสนาบดี ว่า (ตัญฐู เร ตัญฐู เร)
 ดูกร คน ร้าย ๆ หยุด อยู่ ก่อน ๆ กัดบ อยู่ หลๆ จึง ไม่ หยุด ถ้า เป็น คน ดี
 อย่าง นี้ หยุด อยู่ ด้ กัน จึง จะ ว่า ดี (รตฺ ฐเบตฺวา) พันธุด
 เสนาบดี ก็ หยุด พิไชย ราชรถ ไว้ ร้อง ว่า แก่ พระยา ธิจณฺ์ ทั้งปวง ว่า
 เรา จะ ต่อ จะ ยุทธ จะ สงคราม กับ คน ตาย นี้ หา ประโยชน์ บมิได้ (มัยห์ ยุช
 มณฺ์ ตานาม นคฺถิ) กิริยา ที่ จะ กระทำ การ ฌรณคฺ กับ คน ตาย นี้ บมิได้

เคยมี แก่เรา ๆ จะ ต่อสู้ จะ สงคราม กับ คน ตาย^{นี้} จะ ต้อง การ อะไร (มคคา
นาม อัมหากิตา) ตูกร คน ร้าย คน เหมือน กับ ตัว เรา นั้น จะ เรียก ว่า
คน ตาย ได้ อยู่ หนึ่ง เยี่ยง อย่าง มี มา แต่ หนึ่ง ตูกร พระยา ติจฉวี่ ท่าน
เหล่านั้ ตาย สิ้น แล้ว แต่ หาก ว่า ขานภาพ เกราะ รักษา ไว้ ท่าน ทังปวง
จึง มิ ได้ รู้ ว่า ตัว ตาย ถ้า ไม่ เชื่อ เรา ก็ ให้ พระยา ที่ อยู่ ดุ่ด ท้าย นั้น เปิด
เกราะ ออก เกิด บัด เดียว นั้น ก็ จะ ได้ เห็น จริง ด้วย เรา (เต โมจยัตุ)
พระยา ติจฉวี่ ทังหลาย ก็ ให้ พระยา ดุ่ด ท้าย อยู่ เบื้อง หลัง แห่ง พระยา
ทังปวง เปิด เกราะ ออก ชันสูตร (โธ มุคฺคัมคฺโต) แต่ ภา เปิด
เกราะ ออก พระยา นั้น ก็ ถ่ม ลง ถึง แก่ มรณภาพ ใน ขณะ นั้น พันชุต
เสนาบดี จึง ว่า แก่ พระยา ติจฉวี่ ทังปวง ว่า (สัพเพสิ คุมเหิ เฮอร์ปา)
ท่าน ทังปวง ก็ จะ เปน คน เหมือน กัน สิ้น จง มี สติ เกิด อย่า ทนใจ
แต่ กำถั ธนู ยัง สู้ เรา ไม่ ได้ แล้ว ก็ จะ บ่วย กล่าว ไป โย ถึง ที่ จะ ต่อ ต้าน
ด้วย กำถั ดาบ กำถั กาย แห่ง เรา นั้น เถา ถึง พวก มาก ก็ มาก เสีย เปด่า
พัง คำ เรา ว่า พา กัน ไป บ้าน ไป เมือง เกิด (สวททิดว) จัด แจง
การ งาน อัน ควร ที่ จะ จัด แจง นั้น แล้ว ตั้ง สอน บุตร ภรรยา แห่ง ตน ๆ
อยู่ ถ้วน ๗ วัน แล้ว จึง เปิด เกราะ พระยา ติจฉวี่ ทังหลาย ก็ เสีย น้ำ
พระไทย สิ้น ส่งสัย รู้ ว่า จะ ตาย เปน แท้ แล้ว ก็ พา กัน กลับ มา ตั้ง
สอน บุตร ภรรยา แห่ง ตน แล้ว ถ้วน ๗ วัน เปิด เกราะ ออก ก็ ถึง แก่
มรณภาพ สิ้น ทัง ๕๐๐ พระองค์ ฝ่าย พันชุต เสนาบดี นั้น ครัน ได้ ชัย
ชนะ แล้ว ก็ พา นาง มัตติกา มาสู่ เมือง สำวักดิ์ ดำแดง มา ทง น เพื่อ

จะให้ เห็น ว่า เมืองไพศาลี นั้น มี พระยา อยู่ เปน อัน มาก ถึง ๗ พัน ๗ ร้อย
 ๗ กระษัตริย์ ไพบูลย์ ไป ด้วย ขัตติยราช ตระกูล ทั้งปวง พระ นคร กับ
 แคมไม้ ๆ ไม่ ภาว กัน ต้อง ขยาย กำแพง ถึง ๓ ครั้ง เหตุ นั้น จึง ได้ นาม
 บัญญัติ ชื่อ ว่า เมืองไพศาลี (อปเวณ สัมเขน) อยู่ มา กาล เบื้อง หน้า
 เมืองไพศาลี นั้น บังเกิด ทุพภิกขภัย เข้า ยาก หนัก แพง (ทุจฺจวิกา)
 ฝน แฉก เข้า กัด ตาย ฝอย (ทุคฺคตมณฺธสฺสา) มนุษย์ คน ยาก คน จน
 ทั้ง หาย นั้น ตาย ก่อน ชน ทั้ง หาย ก็ นำ เขา ชาก ศพ มา ทั้ง ไว้ ใน ภาย
 นอก พระ นคร ครั้น ถัด ชาก อสุภ แห่ง มนุษย์ ทั้ง หาย ที่ ตาย ด้วย อด
 เข้า นั้น พึ่ง ตระหลบ ไป ฝูง อมนุษย์ ทั้ง หาย ก็ เข้า สู่ พระ นคร กาด
 เมื่อ อมนุษย์ ทั้ง หาย เข้า สู่ พระ นคร แล้ว ชน ทั้ง หาย ก็ ต้ม ตาย เปน
 อัน มากกว่า มาก อหิวาตโรค ก็ บังเกิด แก่ สัตว์ ทั้งปวง เหตุ
 ปฏิรูป ไป ด้วย กเพวราก ชาก อสุภ นั้น กาด เมื่อ เมืองไพศาลี บังเกิด ภัย
 ๓ ประการ คือ ทุพภิกขภัย เข้า แพง อมณฺธสฺสภัย เบียด เบียด โรค ภัย
 ฝูง ชน ทั้ง หาย ตาย ด้วย โรค (นกรวาสโน) ชาว พระ นคร ทั้ง หาย
 ก็ พา กัน เข้า ไป เฝ้า สมเด็จพระ บรม ฤษี เจ้า พระ ธรรม ทูล ว่า (มหา
 ราช) ข้า แต่ พระองค์ ผู้ สัมมุติ เทวราช อัน ประเสริฐ

บัด นี้ ภัย ๓ ประการ บังเกิด ชน ใน พระ นคร แต่ ก่อน แต่ ไว มา
 ภัย เห็น ปาน ดัง นี้ มิ ได้ เคย บังเกิด มี มา บังเกิด มี ชน ใน กาด บัด นี้
 เพราะ เหตุ พระองค์ มิ ได้ ทรง ธรรม มิ ได้ ตั้ง อยู่ ใน ธรรม (ราชา)
 สมเด็จพระ บรม ฤษี จึง ตั้ง ให้ ประชุม ชาว พระ นคร ใน ดัณฐาคาร

ศาลาโรง รับแขก แล้วจึง ครัด ว่า ท่านทั้งหลาย ว่าเรามี ได้ตั้ง อยู่
 ใน ขรรณ ท่านทั้งหลาย จง พิจารณา ดูเถิด สิ่งใด เรา ประพจน์มิได้
 เป็น ขรรณ เถา (ศัพท์เพ นาคธา) ชาว พระ นคร ทั้งปวง พิจารณา ดู
 ก็มิได้เห็น ซึ่ง สิ่งใด สิ่งหนึ่ง ที่บรม กระษัตริ ประพจน์มิได้ เป็น ขรรณ
 (รัญ โญ โทส อภิธวา) ชาว พระ นคร พิจารณา ดูมิได้ เห็น ซึ่งโทษ แห่ง
 สัมเด็จพระ บรม กระษัตริ แล้ว จึง คิด ว่า เราทั้งหลาย จะ คิด เป็น ประการ
 ใดดี ภัยนี้ จึง จะ ระวัง ขุน ชนทั้งหลาย นั้น บาง พวก ก็ กล่าว อ้าง
 เอา ครุ ทั้ง ๖ ว่า ประเสริฐ เติลโลก ว่า ชนใน ท่าม กลาง ที่ ประชุม
 ว่า แต่ภอ ครุ ทั้ง ๖ มาสู่ พระ นครนี้ (อิท ภัย) ภัยนี้ จะ ระวัง
 (เอกัจเจ) ชนบาง จำพวก ก็ว่า ชนใน ท่าม กลาง ที่ ประชุม ว่า (พุทฺธิ
 กิร โดเก อัมบัน โน) ได้ยิน ว่า สัมเด็จพระ พุทธเจ้า บังเกิด แล้วใน โลก
 (โส ภควา) สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภากย์นั้น ครัด พระ ศักขรรณเทศนา
 เพื่อ จะ ให้ เป็น ประโยชน์ แก่ สัตว์โลก ทั้งปวง พระ พุทธองค์ ทรง พระมหา
 ญาณ มาก สัมเด็จพระ พุทธเจ้า นั้น แต่ภอ เด็ดๆ มาสู่ พระ นครนี้
 ภัยทั้งปวง ก็ จะ ระวัง เป็น แท้ (เตน เต คุญฐมานธ) ชาว พระ
 นคร ทั้งหลาย นั้น ชน ชมโลมนัค ด้วย คำ แห่ง ชนทั้งหลาย นั้น จึง ว่า
 ชนใน ที่ ประชุม ว่า สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภากย์ กาด นี้ พระองค์
 เด็ดๆ อยู่ใน ที่ ดัง ฤา เราทั้งหลาย จะ ส่ง ทูตไป ทูล เชิญ อารามนา พระ
 พุทธองค์ จะ เด็ดๆ มา ฤา จะ ไม่ เด็ดๆ มา (อปเร อาหังสุ) *ชนทั้ง
 หลาย พวก นั้น จึง มี วาจา ว่า (พุทฺธานาม) ชื่อ ว่า สัมเด็จพระ

พุทธเจ้าทั้งปวง ย่อม ทรง พระ กรุณา อนุเคราะห์ แก่ สรรพสัตว์ ทั้งปวง
 ที่ จะ ไม่ ได้ ตี จ มา ไป รด น้ น หา บ มี ได้ คง จะ ได้ ตี จ มา เป น แท้ กាต บั ด น
 ส้ม เต็ จ พระ พุ ทธ ของ ค์ ผู้ ทรง พระ ภาก ย์ นั้น ได้ ตี จ อยู่ ไ ก่อ ก รุง ราช กฤ ห์
 พระ เจ้า พิม พิศาร ปรึ ษิต์ อป ฐาก เกิด ออก พระ เจ้า พิม พิศาร จะ มี ให้ ได้ ตี จ
 มา ก็ จะ เติ ย ที่ จ่า จะ ให้ พระ เจ้า พิม พิศาร ทราบ เติ ย ก่อน จั ง ค่อย
 กราบ ทูล เสิ ญ ขา ราช นา ให้ ได้ ตี จ มา คิ ด กัน ดัง นี แล ้ว จั ง จั ด แจ ง ซึ่ง
 เกร็ ง บร รณ การ เป น อัน มาก แล ้ว จั ง สั ง พระ ยา ติ จ ณ ์ สั ง พระ ของ ค์
 กับ พถ นิกาย เป น อัน มาก ให้ ไป สู่ สำนั ก พระ เจ้า พิม พิศาร สั ง ว่า ท่าน
 ท้ง หตาย ทูล พระ เจ้า พิม พิศาร ให้ ทราบ เหตุ แล ้ว จั ง ทูล เสิ ญ ขา ราช นา
 พระ เจ้า ให้ ได้ ตี จ มา ไป รด (เตะ คั น ตั ว) ส น ท้ง หตาย มี พระ ยา ติ จ ณ ์ ๒
 พระ ของ ค์ เป น ปร ะธา น นั้น ก็ พา กัน ไป สู่ ก รุง ราช กฤ ห์ ก็ ถว ย เกร็ ง ราช
 บร รณ การ ส้ม เต็ จ บรม กระ ษั ตร์ พระ เจ้า พิม พิศาร ทูล แจ้ง ปร ะพฤ ติ
 เหตุ นั้น แล ้ว จั ง ทูล ว่า (มหา ราช) ข้า แต่ พระ ผู้ สั มมุ ตติ เทว ราช
 อัน ปร ะเสริ ม กาต บั ด น ภัย ส่า ม ปร ะการ บั ง เกิด ขึ้น ใน เมื อ ง โฟ ศา ต์
 พระ ของ ค์ จั ง สั ง ส้ม เต็ จ พระ ผู้ มี พระ ภาก ย์ ไป สู่ เมื อ ง โฟ ศา ต์ อัน เป น ที่
 อยู่ แห่ ง ข้า พระ บาท นี เกิด (ราช ชาติ สั มป ญิ จ์) ส้ม เต็ จ พระ เจ้า พิม พิศาร
 ก็ ทรง สั มป ญิ จ์ นัน ะ ภา พ วั บ คำ พระ ยา ติ จ ณ ์ แล ้ว จั ง ตร ัส ว่า ท่าน จ
 ไป ขา ราช นา พระ เจ้า เติ ด พระ เจ้า ก็ คง จะ ไป ไป รด เป น แท้ เหตุ พระ ของ ค์
 ทรง พระ กรุณา ใน สั ตว (เตะ ภก วั น ์ ตั อ ป ลั ง กมิ ต์) ส น ท้ง หตาย มี
 พระ ยา ติ จ ณ ์ เป น ปร ะธา น นั้น ก็ เข้า ไป สู่ สำนั ก ส้ม เต็ จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาก ย์

ถวาย อภิวาท วันทนา แล้ว ก็กราบ ทูล ดังนี้ว่า (ภันเต ภควา) ข้าแต่ พระพุทธ องค์ ผู้ทรง พระภาคย์ อัน ประเสริฐ บัดนี้ ภิกขุ ตาม ประการ
 มังเกิดขึ้นใน เมืองไพ ศาค์ แห่ง ข้า พระบาท นี้ มิ และ พระ ผู้ทรง พระภาคย์
 เสด็จไปโปรด แล้ว ความ สิริสวัสดิ์ จำเริญ ก็ จะ มังเกิด แก่ข้าพระบาท ทั้งปวง
 (ภควา อวชฺช ชิตฺวา) สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ อวชฺชชนาการ
 พิจารณา ดูว่า พระศากย กถาว์ ซึ่ง รตน สูตร ใน เมืองไพ ศาค์ (สารักขา)
 อัน ว่า รักษา อาชญา แห่ง รตน สูตร ก็ จะ แล้ ไปใน แดน โกฏฐ จักรวาล
 กาล เมื่อจบ รตน สูตร สัตว์ ทั้งหลาย ๘ หมื่น ๔ พัน ก็ จะ ครดิรู้ ซึ่ง
 มรค และ ผล พระ ทศพล ทรง ทราบใน พระ กระมด ดังนี้ จึง รับ นิมนต์
 (อถโข ราชา พิมพิสาโร) ใน กาล นั้น พระเจ้า พิมพิสาร ได้ยิน ข่าว ว่า
 พระพุทธ องค์ รับ นิมนต์ พระยา ติจฉว์ แล้ว ก็ ยัง คนให้ บ่าว ร้อง แก่ ชาว
 พระ นคร ว่า สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ รับ นิมนต์ พระยา ติจฉว์
 จะ เสด็จ ไป สู่ เมือง ไพ ศาค์ แล้ว ก็ เข้า ไป สู่ ด่าน ก็ สมเด็จ พระ ผู้ทรง
 พระภาคย์ แล้ว จึง ทูล ถาม ว่า (ภันเต ภควา) ข้าแต่ พระพุทธ องค์
 ผู้ทรง พระภาคย์ พระองค์ เจ้า รับ นิมนต์ จะ เสด็จ ไป ยัง เมือง ไพ ศาค์
 จริง ๆ พระเจ้า ข้า จึง ครดิ ว่า (อาม มหาราช) คุณร บพิตร
 พระราช สมภาร ศากย รับ นิมนต์ พระยา ติจฉว์ จริง แล้ว ทูล ว่า
 (ภันเต ภควา) ข้าแต่ พระ พุทธ องค์ ผู้ทรง พระภาคย์ มิ ฉนั้น พระพุทธ
 องค์ จง ยับ ยั้ง ก่อน ข้า พระองค์ จะ ตก แดง ซึ่ง มรคา ถวาย (อถโข ราชา)
 ใน กาล นั้น พระเจ้า พิมพิสาร ก็ ตั้งให้ กระทำ ซึ่ง ที่ มี ประมาณ ๕ โยชน์

ใน ระหว่าง แห่ง เมือง ราชคฤห์ และ คงคา นที่ ค่อ กัน ให้ มี พัน เต็ม อ ราม
 คาบ ๆ หนึ่ง หน้า กลอง ให้ ตก แต่ง วิหาร กุฎี ที่ ประทับ ใน ที่ มี ระยะเวลา
 หนึ่ง ๆ เด็ด ๆ แล้ว ก็ กราบ ทูล กาด อัน จะ เด็ด ๆ แก่ พระ ธรรม เพชญ์
 พุทธ เจ้า พระองค์ ก็ เด็ด ๆ ไป กับ พระ ภิกษุ สังฆ บวราร มี ประมาณ ๕๐๐
 (ราช) สมเด็จ พระเจ้า พิมพิสาร ยัง คน ให้ เรียบ รวย ปราย โปรย ซึ่ง
 บุปผาชาติ มี พรรณ ๕ ประการ ใน มรคา ๕ โยชน์ มี ประมาณ ชาณ
 มณฑล สูง เพียง เข้า ใต้ แต่ เท่านั้น ยัง คน ให้ บัก ซึ่ง ชง ชาย และ ชง ๔
 เหลี่ยม ต้น ถัด ด้วย ต้น ช้อย เป็น ขาทิ ยัง คน ให้ ยก ขึ้น ซึ่ง เสวตร นัตร
 กาง กัน สมเด็จ พระพุทธ เจ้า ๒ เสวตร นัตร กาง กัน พระ ภิกษุ สังฆ องค์
 ละ เสวตร นัตร ๆ แล้ว ก็ กระทำ ตัก การ บูชา ด้วย ดอก ไม้ และ ของ หอม
 เป็น ต้น กับ ด้วย บวราร แห่ง ตน ยัง สมเด็จ พระทศพล ให้ เด็ด ๆ อยู่ใน
 วิหาร กุฎี ละ แห่ง ๆ แล้ว ถวาย ซึ่ง มหา ทาน เป็น อัน มาก แล้ว ก็ นำ
 ไป สู่ ฝั่ง คงคา นที่ มี ประมาณ ๕ วัน ครั้น แล้ว ก็ จัด แรง ตก แต่ง ซึ่ง นาวา
 ประดับ ประดิศ วิจิตร บรรจง ด้วย เครื่อง ของ การ ทิ้ง ปวง แทบ ฝั่ง คงคา นที่
 นั้น จึง ส่ง ข้าราชการ ไป ถึง กระษัตริย์ อัน อยู่ใน เมือง ไพ ศาต ใจ ความ ใน
 ข้าราชการ ว่า พระพุทธ องค์ เจ้า เด็ด ๆ มา โปรด แล้ว พระเจ้า ติณณัฏฐ ทิ้ง ปวง
 จง ตก แต่ง มรรค มรรคา รับ เด็ด ๆ สมเด็จ พระพุทธ องค์ เจ้า เกิด (เติ ติณณัฏฐ)
 พระยา ติณณัฏฐ ทิ้ง หาย นั้น ก็ คิด กัน ว่า ควร เรา ทิ้ง หาย จะ กระทำ ตัก
 การ บูชา ต้อง ทำ ตัก การ บูชา แห่ง พระเจ้า พิมพิสาร เกิด คิด กัน ดังนี้ แล้ว
 ก็ ให้ กระทำ ซึ่ง ที่ มี ประมาณ ๓ โยชน์ ใน ระหว่าง แห่ง เมือง ไพ ศาต และ

คงคานที่ ต่อ กัน ให้มี พัน รวบรวม เป็น อัน ตี ตก แต่ง เสวตร ฉัตร
 ทาง กัน ส้ม เต็ม พระพุทธร องค์ เจ้า & เสวตร ฉัตร ทาง กัน พระภิกษุ สงฆ์
 องค์ ละ สอง เสวตร ฉัตร แล้ว ก็ กระทำ สักการ บูชา มา ประดิษฐาน อยู่ แพบ
 ผัง คงคานที่ (พิมพิสาโร) พระเจ้าพิมพิสาร ก็ ตั้งให้ กระทำ เรือ
 ขนาน สอง ลำ กระทำ มณฑปใน เรือ ขนาน แล้ว ประดับ ไป ด้วย
 ดอกไม้ และ ของ หอม เป็น อาทิ แล้ว ก็ ตก แต่ง ซึ่ง พุทธา อาสน์ แล้ว ด้วย
 แก้ว ๗ ประการใน มณฑป นั้น (ภควา ศัสมี นิธิ) ส้ม เต็ม พระผู้ ทรง
 พระภคัย ก็ ทรง นั่ง เหนือ พุทธา อาสน์ ณ มณฑป นั้น (ปัญจสตา ภิกขุ)
 พระภิกษุ สงฆ์ บริวาร มี ประมาณ ๕๐๐ ขึ้น ตู้นาวา แล้ว ก็ นั่ง โดย ส้ม คอว
 แก้ว ผู้ น้อย ผู้ ใหญ่ (ราชา) ส้ม เต็ม บรม กระษัตริ์ พระเจ้าพิมพิสาร ตาม
 ตั้ง เสด็จ ส้ม เต็ม พระศัพพิณณู ถูกลง ไปใน น้ำ ประมาณ เพียง พระศอ แล้ว
 จึง ทูล ว่า (ภันเต ภควา) ข้า แต่ พระพุทธร องค์ ผู้ ทรง พระภคัย
 พระ ผู้ มี พระภคัย เสด็จ กลับ มา คราวใด ข้า พระองค์ ก็ จะ คอย อยู่
 แพบ ผัง คงคานที่ คราว นั้น กราบ ทูล ดัง นั้น แล้ว ก็ ขึ้น มา จาก น้ำ
 (อุปรี เทวดา) อาภาศ เทวดา ใน เมฆ บน ก็ ขว่น กัน กระทำ สักการ
 บูชา คราว เท่า นั้น อภินิรัฐ พรหมโลก (นาคราชาโน) พระยา นาค
 ทั้ง หลាយ มี กัมพล นาค และ อัสสัศตร นาค เป็น ต้น มี ปกติ อยู่ ใน ภูมิภาค
 เบื้อง ต่ำ ก็ กระทำ สักการ บูชา (เฮว มหัตถิยา ปุสสาย) ส้ม เต็ม พระผู้ ทรง
 พระภคัย เสด็จ ไปใน คงคานที่ ขึ้น หน ทาง ประมาณ โยชน์ หนึ่ง ด้วย เครื่อง
 บูชา เป็น อัน มาก ฉนั้น ก็ เสด็จ เข้า สู่ แดน เมือง ไพศาลี (ถิฉัณฐราชาโน)

ในกาลนั้น พระยา ติจณฺ์ ทั้งหลาย ก็กระทำ ดัก การ บูชา มากกว่า ดัก การ บูชา
 ที่ พระยา พิมพิสาร กระทำ สอง เท่า ลงไป รับ เสด็จ ถมเด็จพระบรมครูใน น้ำ
 ประมาณ เพียง พระศอ ใน ขณะ นั้น มหา เมฆ อันใหญ่ เปรน ไป กับ ด้วย สาย
 พ้า แดง กระทำ เติ่ง ค้าง ครั้น ๆ ก็ ตั้ง ขึ้น ใน ทิศ ทั้ง ๔ แต่ ภอ ถมเด็จพระผู้
 ทรง พระภาคย์ ย่าง ปฐม มาท ลง เห็น อังคณา ท้า ฝน ก็ ปวดตนา การ
 ตก ลง มาใน ขณะ นั้น (เย เทมิตุกามา) ชน ทั้งหลาย พวกใด มีใจ
 ปราณา จะให้ ชุ่ม ชน ทั้งหลาย พวก นั้น ก็ ชุ่ม ชุ่ม ด้วย น้ำ ฝน (อเทมิ
 ตุกามา) ที่ ไม่ ปราณา จะให้ ชุ่ม ก็ มิ ได้ ชุ่ม ด้วย เมตติ ฝน (ชาณุมัตติ
 กญฺิมัตติ) น้ำ นั้น ประมาณ เพียง เข้า บ้าง เพียง สะเฆว บ้าง เพียง
 คอ บ้าง ก็ ไหล ไป ใน ที่ ทั้งปวง น้ำ นั้น ก็ พัด พา ชาก อสุภ ทั้งหลาย ทั้งปวง
 ให้ ดอย ไป ตู้ง คองคา ดั้น ภูมิภาค ปฐพี ก็ บริสุทธิ์ สะอาด ปราศ จาก อสุภ
 โสโครก (ติจณฺ์ วราชาโน) พระยา ติจณฺ์ ทั้งหลาย ก็ ยัง ถมเด็จพระ
 พระบรมครู ให้ เสด็จ ประทับ ใน วิหาร กุฎี มี ระเบียบ นหนึ่ง แล้ว
 ถวาย ซึ่ง มหา ทาน เปน อัน มาก กระทำ ดัก การ บูชา เหมือน ที่ พระยา
 พิมพิสาร กระทำ ประมาณ สาม วัน แล้ว ก็ นำ เสด็จ ไป ตู้ง เมือง โพ ศาต
 (ธัมมปัตเต ภกฺกต) ใน เมื่อ ถมเด็จพระผู้ทรง พระภาคย์ เสด็จ ถึง เมือง
 โพ ศาต ครั้ง นั้น (ดัก โก) ถมเด็จพระท้าว ดักวินทร อินทร เทวราช กระทำ
 ซึ่ง หมู่ นิกร เทพยดาใน เบื้อง หน้า แล้ว ก็ เสด็จ มา เมื่อ หมู่ เทพยดา
 ผู้มี เมศร์ ศักดา ญาพ มาก มา ประชุม กัน ผู้ ฆอนุชย์ ทั้งหลาย นั้น
 ก็ ปลาศนาการ หมั้น ไป เปน อัน มาก (ภกฺก) ถมเด็จพระผู้ทรง

พระภิกษุ ทรง ถัดไป อยู่ แทบ ประตู พระ นคร เมืองไพศาลี จึง มี พระพุทธ
 ฎีกา ครดิ เรียก พระ อานนท์ ว่า (อานนท์) คุณร ดำแดง อานนท์ อานนท์
 จง เรือน เขา รัตนสูตร นี้ แล้ว จง ถือ เอา เครื่อง พลังกรรม เทียวไปใน
 ระหว่าง แห่ง กำแพง ทั้งหลาย ดำแล้ว จง สวด ซึ่ง รัตนสูตรปริตร นี้ ครดิ
 ดังนี้ แล้ว ก็ กล่าว ซึ่ง รัตนสูตร วิธัสนา แก่ ไช ซึ่ง บัญหา กรรม คือ
 (เกณ การณณ ตั วุคฺติ กทา กัตถ กัสมา ฯ วุคฺติ) ว่า รัตนสูตร นี้
 ใคร กล่าว ๆ เมื่อไร กล่าวที่ ไหน เหตุไร จึง กล่าว โบราณจารย์
 กล่าวไว้ว่า จัป เติม แต่ที่ ดัง แห่ง เมืองไพ ศาลีโดย วิตถาร พิศดาร ด้วย
 ประการ ดังนี้ (อนุปัตตทิวเต) วัน เมื่อ สมเด็จฯ พระ ธรรมเทศน์
 พุทธเจ้า เสด็จ ถึง เมืองไพ ศาลี พระ อานนท์ มหา เถรเจ้า ก็ เรือน เขา
 ซึ่ง รัตนสูตร อัน พระเจ้า กล่าว เพื่อ จะให้ บำบัด เติย ซึ่ง อุปัททวะ ทั้งหลาย
 ดำนั้น แทบ ประตู เมืองไพศาลี แล้ว ก็ สวด ซึ่ง รัตน ปริตร เพื่อ จะ
 ให้ บ้อง กัน อันตราย ซึ่ง บังเกิด แก่ ชน ชาว พระนคร เมืองไพศาลี พระ
 ผู้ เป็น เจ้า อานนท์ ถือ เอา ซึ่ง บาตร น้ำ ของ สมเด็จฯ พระ บรม ครู แล้ว
 ก็ เทียว ประ เทียว ดำต ไปใน พระ นคร ทั้งปวง แต่ ภอ พระ อานนท์
 ดัง พระสูตร ชน เป็น ต้น ว่า (ยภิกฺขุ จิ วิคฺติ) ครั้ง นั้น อมนุษย์ ทั้งหลาย
 ที่ ยังมี ได้ หนี ไปใน กาล ก่อน อารัษ อยู่ ใน ที่ ทั้งหลาย มี กอง หยาก
 เยื่อ และ ประเทศ ฝา เรือน เป็น ต้น (เต อมนุษย์ดำ) อมนุษย์ ทั้งหลาย นั้น
 ก็ หนี ออกโดย ประตู ทั้งหลาย ๔ ทิศ ประตู ทั้งหลาย นั้น ก็ มี ได้ ภอ อมนุษย์
 ทั้งหลาย ก็ เมียด เติยด เยียด ยัด กัน ออก มา (เอภักฺโข อมนุษย์ดำ)

มนุษย์ทั้งหลาย บาง พวก มีได้ ซึ่งโอภาสีใน ประตู ออก ทาง ประตู มีได้
 (ปาการิ ภินทิตวา) ก็ ทำลาย กำแพง ออก มา ปลาศนาการ หนี ไป สิ้น
 โรค ที่ เบียด เบยพ แก่ มนุษย์ทั้งหลาย ก็ เสื่อม สูญ มนุษย์ทั้งหลาย ที่
 อยู่ ใน ภายใน เมือง ก็ ออก มา กระทำ ดักการ บุษยา แก่ สมเด็จพระ ธรรมเพชญ์
 พุทธเจ้า ด้วย เครื่อง ดักการ บุษยา วรามิษ มี ดอกไม้ และ ของ หอม
 เป็น อาทิ (มหาชนโน) มหาชน คน ทั้งปวง ก็ กระทำ ซึ่ง โรง รับ แลก
 ด้วย สัตว์ พันธ์ ชาติ เครื่อง หอม ทั้งปวง ประดับ ด้วย เครื่อง ประดับ กระทำ
 ให้ วิจิตร บรรจง แล้ว ก็ ตก แต่ง ซึ่ง พุทธา อาสน์ ใน สันนิฐานาคาร ศาตาโรง
 รับ แลก นั้น แล้ว ก็ ทูล เชิญ นำ สมเด็จพระ พุทธเจ้า มา (ภควา)
 สมเด็จพระ ผู้ ทรง พระภากย์ ก็ เสด็จ เข้า สู่ สันนิฐานาคาร ศาตา แล้ว ก็ ทรง
 นิสังขนา นิ่ง เหนือ บวร บัญญัติ ศาตาอาสน์ หมู่ พระ ภิกษุสงฆ์ และ พวก
 พระยา จิณดี และ หมู่ มนุษยนิกร ทั้งหลาย ก็ นั่ง อยู่ ใน ที่ อัน สมควร
 (สัถโกบี เทวานมินโท) สมเด็จพระ ท้าว สัถรินทร อินทรเทวราช ผู้ เป็น
 ใหญ่ กว่า เทวดา ทั้งหลาย ใน สอง ชั้น พ้า กับ ด้วย เทพยดา ทั้งหลาย ใน
 เทวโลก ทั้ง สอง ก็ นั่ง ใน ที่ โดด (อัญญเฑว) เทวดา ทั้งหลาย
 ขึ้น ก็ มา นั่ง ใน ที่ ควร (อานันท์ตโร) ฝ่าย พระ อานนท์ มหา เณรเจ้า
 เทียว เวียน รอบ เมือง ไพศาล์ กระทำ ซึ่ง บ้อง กัน รักษา แล้ว ก็ มา กับ ด้วย
 ชน ชาว เมือง ไพศาล์ (เอกมันต์ นิสสิทิ) ก็ นั่ง ใน ที่ อัน สมควร
 (ภควา) สมเด็จพระ ผู้ ทรง พระภากย์ ก็ ตรัส เทศนา กล่าว ซึ่ง
 รตนสูตร นั้น แก่ ชาว ชน ทั้งหลาย ใน สันนิฐานาคาร ศาตาโรง รับ แลก นั้น
 ใน รตนสูตร นั้น ว่า

ยานีช	ภูตานิ	ธมาคตานิ	
ภุมมานิ	วา	ยานิว	อนันตลิกเช
ธัพเพว	ภูตา	ตุมนา	ภวันตุ
อโณปี	ธักกัจจ	ตุณันตุ	ภาสิต
คัสสมา	หิ	ภูตา	นิสาเมถ
เมตค	กโรถ	มานัสยา	ปชาย
ทิวา	จ	รัตโต	จ
คัสสมา	หิ	เน	รักชถ

แปลว่า (ยานีช ภูตานิ) อันว่า เทพยดาทั้งหลาย เห็น ปานใด คือ เทพยดา ที่มี ศักดานุภาพ น้อย และ เทพยดา ที่มี ศักดานุภาพมาก (ภุมมานิ) บังเกิดใน ภูมิ แผ่นดิน เป็น ภุมมะ เทวดา บังเกิดใน เขาสิเนรุ คีรี ก็ดี ถึงสถิต อยู่ใน ที่ ทั้งหลาย มี ต้นไม้ และ เครื่อง เชา เถาวัถ เป็น ต้น ก็ดี ที่ บังเกิดใน แผ่นดิน ก็ดี พื้น ปรูฬห์ นั้น ก็ดี (ตานิ ภูตานิ) เทพยดาทั้งหลาย นั้นได้ ชื่อว่า ภุมมะ เทวดา เหตุ บังเกิดใน ที่ ทั้งหลาย มี ต้นไม้ และ เครื่อง เชา เถา ฤตา และ ภูชา เป็น ต้น (ธมาคตานิ) มา ประชุม กันใน ที่ ประชุม นี้ (ยานีช ภูตานิ) อนึ่ง เถา เทพยดาทั้งหลายใด ที่ อยู่ใน อากาศ คือ เทพยดา อัน บังเกิดใน ทิพย พิมาน อัน ปรากฏใน อากาศ จับ เติม แต่ ชัน ยามา ชัน ไป คราบ เท่า ถึง ชัน อกนิฐ แต่ บรรดา มา ประชุม ใน ที่ ธมาคม นี้ (ธัพเพว ภูตา ตุมนา ภวันตุ) เทพยดาทั้งหลาย ทั้งปวง นั้น จึง ชัน ชม โสณันค ยินดี (อโณปี ธักกัจจ ตุณันตุ ภาสิต)

อนึ่งโสด ท่าน ทั้งหลาย จง พัง พระปริตร อัน เรา กล่าวโดย เคารพ พระ
อรรธกถา คดี ความ ว่า สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ ทรง วิถี กำหนด
ซึ่ง เทพยดา ทั้งหลาย ทั้งปวง ด้วย บท ทั้งหลาย สอง คือ (ภูมมานิ
วา ยานิ ว อันตติ กะ) แล้ว พระ พุทธองค์ จึง กำหนด ด้วย บท อัน หนึ่ง
คือ (สัพพะเว วุตา สุมณา ภวนันตุ) ดังนี้ (ศัสมา หิ ภูตา
นิสาเมถ) พระปริตร นี้ มี คุณ มาก กอบ ด้วย มหา นุภาพ เหตุใด
เหตุ ดังนี้ ดูกร เทพยดา ทั้งหลาย ทั้งปวง จง เจีย โสตะ ประสพ
คอย สดับ เกิด (เมตติ กโรถ มานุญยา ปชาย) ท่าน ทั้งหลาย
จง กระทำ ซึ่ง เมตตา จิตร เอ็นดู รักใคร่ ใน ตัว ทั้งหลาย อัน เป็น มนุษย์ พุทธ
บรรพตัส (ทิวา จ รัตโต จ หริณติ เย พถิ) มนุษย์ ทั้งหลาย
ใด นำ มา ซึ่ง พลัฏกรรม บวงสรวง เครื่อง กระยา ดังเวย และ ให้ ส่วน บุญใน
กลาง วัน และ กลาง คืน (ศัสมา หิ เน รักษถ อัมปมัตตา) เหตุใด
เหตุ ดังนี้ ท่าน ทั้งหลาย อย่าได้ ประมาท เถย จง พิศักข รักษา ซึ่ง
มนุษย์ ทั้งหลาย นั้น อย่าให้ มี ซึ่ง อุบัททวะ อันตราย โรคา ไข้ เจ็บ หมู่มนุษย์
ทั้งหลายใด ที่ ภัย สำน ประการ เบียด เบียด ท่าน ทั้งหลาย จง ตั้ง ไว้
ซึ่ง เมตตา จิตร และ หิตขณาดัย ให้ เป็น ประโยชน์ แก่ หมู่มนุษย์ ทั้งหลาย
นั้น เกิด พระ อรรธ กถาจารย์ คดี ความ ว่า (ภควา) สมเด็จ
พระ ผู้ทรง พระภาคย์ เมื่อ จะ ดำแดง ซึ่ง อุปการ แห่ง มนุษย์ ทั้งหลาย นั้น
จึง ตรัส ว่า (ทิวา จ รัตโต จ หริณติ เย พถิ ศัสมา หิ เน
รักษถ อัมปมัตตา) อธิบาย ความ ตาม กระแส พระพุทธ ฎีกา ว่า (เย
มนุสสา) มนุษย์ ทั้งหลายใด กระทำ ซึ่ง รูป เทวดา ด้วย สิ่ง ทั้งหลาย

มีจิตรกรรม รูป เขียน และ สลัก ด้วยไม้ เป็น ต้น แล้ว ก็ เข้า ไปใกล้ ซึ่งไม้
ใหญ่ ทั้งหลาย มี พระ บด กับ พระ เจดีย์ เป็น ต้น จำเพาะ ซึ่ง เทวดา ทั้งหลาย
แล้ว ก็ กระทำ ซึ่ง พละ กรรม บวงสรวง ใน เพลา กลาง วัน ใช้ แต่ เท่านั้น
ครั้น กาพย์ ได้ เสร็จ แล้วย ก็ กระทำ พละ กรรม บวงสรวง ใน เพลา กลาง คืน
ใช้ แต่ เท่านั้น ให้ ซึ่ง ทาน ทั้งหลาย ถวาย ซึ่ง สัตกถา เป็น ต้น ให้ ซึ่ง
บัตติ ทาน ส่วน บุญ แก่ เทวดา ทั้งหลาย มี อารักข เทวดา เป็น ต้น มี พรหม
เป็น ปริโยธาน กระทำ พละ กรรม บูชา ใน เพลา กลาง วัน ทาน
ทั้งหลาย จง อภิบาล ซึ่ง หมู่ มนุษย์ ทั้งหลาย นั้น จง ขจัด เสีย ซึ่ง สิ่ง อัน
มิได้ เป็น ประโยชน์ และ นำ มา ซึ่ง สิ่ง อัน เป็น ประโยชน์ ทาน ทั้งหลาย
อย่าได้ ประมาท กระทำ กตัญญู ภาวไว้ใน หทัย จง ระฤก เนือง ๆ เป็น นิ จจะ
นิรันดร์ อย่า รุ ชาติ (ภคฺวา) สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ ดำรง ภาวะ
แห่ง มนุษย์ ทั้งหลาย มี อุปการ แก่ เทวดา ทั้งปวง ด้วย ประการ ดัง นี้ แล้ว
ก็ ประวรภา เพื่อ จะ ประกอบ ด้วย คำ สัตย์ ด้วย นัย เป็น ต้น คือ (ยักญ์จิ
วิคฺค) เพื่อ ประโยชน์ จะ ระงับ เสีย ซึ่ง อุปัทวันตราย แห่ง มนุษย์ ทั้งหลาย นั้น
ประการ หนึ่ง จะ ให้ เทพดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย สดับ พัง ซึ่ง พระสัทธรรม
เทศนา อัน ดำรง ซึ่ง คุณ แห่ง พระรัตนไตร มี พระพุทธรูป เป็น ต้น (ยักญ์จิ
วิคฺค) อธิ ภา หุ ภา) ทวีย อันใด อัน หนึ่ง ที่ เป็น ทวีย อย่าง ยิ่ง แต่
บรรดา มี ใน มนุษย์ โลก นี้ ก็ ดี ใน โลก อัน เศษ จาก มนุษย์ โลก นี้ ก็ ดี
(สัคเคสุ ภา ยํ รตนํ ปณฺณํ) แก้ว ที่ เป็น แก้ว อย่าง ยิ่ง อย่าง ดี มี ใน สวรรค์

ชั้นพำนักที่ดี (ใน โน สัมมัตถิ ตถาคเตน) ทรมณ์อย่างดี บรรดา
 มโน มนุษย์โลก แก้ว อย่างดี บรรดา มโน สวรรค์ บรมได้เต็มอ ด้วย
 พระพุทธเจ้า อัน มาสู่ พระพุทธภูมิ พร้อม ด้วย อัจฉริยะ อภิญชาธรรม
 เหมื่อน ด้วย พระเจ้า แต่ก่อน ๆ (อิทัมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺณตํ) แก้ว
 คือ สัมเด็จพระพุทธเจ้า นั้น เปน แก้ว อัน อุดม อย่างยิ่ง อย่าง วิเศษ (เชเตน
 สุตฺตํ ใหญ่) อันว่า สิริ สดุดี พิพัฒมมงคล จง มี แก่ ท่านทั้งหลาย
 ทั้งปวง ด้วย ความ ดีด้วย อันนี้ เกิด อรรถกถาจารย์ ผู้รู้ พุทธา ชีบาย ขยาย
 ความว่า แก้ว อันใด คือ เงิน และทอง แก้ว มุกดา และ แก้วมณี แก้ว ไพฑูรย์
 และ แก้ว ประพาฬ แก้ว แดง และ แก้ว ถาย เปน อาทิ ควร จะ เปน ของ
 บริโภค ประดับ เข้าใน กาย มนุษย์ ทั้งหลาย ช้อ ขยาย แดง เปลี่ยน กัน ก็ ดี แก้ว
 อันใด แห่ง นาค และ ครุฑ ทั้งหลาย เปน อาทิ อัน อยู่ใน พิภพ อัน กว้าง ขวาง
 ได้ ร้อยโยชน์ เปน อนันต์ และ สุมรรณ พิมาน อัน แล้วไป ด้วย แก้ว ทั้ง อยู่
 ใน พน্থ นั้น ก็ ดี (ตํ รตนํ) แก้ว นั้น พระเจ้า ดำรง ด้วย บท ทั้ง ๒
 คือ (ยถิณฺญํ จิ วิตฺตํ อธิ วา หุริ วา สักเคสุ วา ยํ รตนํ ปณฺณตํ) นี้
 (สํสามิกิ วา อัสสํสามิกิ วา) แก้ว ที่ ประกอบ ด้วย เจ้า ของ ก็ มี
 ที่ หา เจ้า ของ มิได้ ก็ มี ธรรมชาติ ชื่อว่า รตนะ นั้น เหตุ นำ มา ซึ่ง
 ความ ยินดี ยัง ความ ยินดี ให้บังเกิด (ยํ รตนํ) แก้ว อันใด ที่ มี อยู่
 ใน พิมาน อัน แล้วไป ด้วย แก้ว ทั้งปวง มี ประมาณ ร้อยโยชน์ เปน อัน มาก
 มี สุธรรมา เทวสภา และ เวชยันตะ พิมาน เปน ต้น อัน มี ใน สวรรค์ เทวโลก
 (ตํ รตนํ) แก้ว นั้น ชื่อว่า ประกอบ ด้วย เจ้า ของ (ยํ รตนํ)

แก้ว อันใด ที่ เจริญ อยู่ใน สุนฺดริเย พิมาน อัน เปด้า จาก สัตว์ เหตุ เว้น จาก
 พุทฺธบุตฺถ สำนานา (อัสสัมมิก) แก้ว นั้น ชื่อ ว่า หา เจ้า ของ มิได้ อนึ่ง แก้ว
 อันใด อัน จาก นั้น (ปฐวีมหาสมุทฺททหิมวันตาทินิสฺสิด) อาศรัย อยู่
 ใน ที่ ปฐวี และ พระ มหา สมุท และ ปา พระ หิมพานต์ เปน ต้น (ตํ รัตน)
 แก้ว นั้น ก็ หา เจ้า ของ มิได้ (ตํ รัตน) แก้ว ที่ พรวณามา นั้น พระเจ้า
 ดำแดง ด้วย บท ทั้ง ๒ คือ (ยถิณฺญ จิ วิตฺตํ อิท วา หุริ วา สัคเคสุ
 วา ยํ รัตนํ ปณฺณิตํ) นี้ ต้น ทวฺพยฺ อันใด ก็ ดี แก้ว อันใด ก็ ดี ที่ ดำแดง
 แล้ว นี้ ชุมนุ ทวฺพยฺ และ แก้ว ทั้ง หาดาย นั้น ทวฺพยฺ และ แก้ว ดั่ง ใด ดั่ง หนึ่ง
 ที่ จะ เติมอ ด้วย พุทฺธ รัตนะ แก้ว คือ พระเจ้า หา มิได้ แก้ว ที่ ได้ นาม
 บัญญัติ ชื่อ ว่า รัตนะ นั้น ด้วย สภาวระ บุทฺถศ เคารพ ยำเกรง บุชชา (เตยฺยธัมม)
 แก้ว ที่ บุทฺถศ พัง เคารพ ยำเกรง บุชชา นั้น เปน ดัง ฤๅ แก้ว ที่ บุทฺถศ เคารพ
 ยำเกรง บุชชา นั้น คือ จักกร แก้ว และ แก้ว มณีนํ รัตน์ แห่ง สมเด็จพระ
 จักกร พัตราธิราช จักกร แก้ว และ แก้ว มณีนํ รัตน์ มังเกิด แล้ว มหา ชน คน
 ทั้งปวง มิได้ กระทำ เคารพ ยำเกรง บุชชา ใน ที่อื่น ผู้ใด ผู้หนึ่ง ที่ จะ ถือ
 เขา ซึ่ง เครื่อง พดฺกกรรม มี ดอกไม้ และ ของ หอม เปน ต้น ไป สู่ ภูมิ สดงาน
 อันอื่น หามิ ได้ (สัพพะ โภสี ชโน) ชน ทั้งปวง กระทำ เคารพ ยำเกรง
 บุชชา ซึ่ง จักกร แก้ว และ แก้ว มณีนํ เท่า นั้น ปรากฏา ขอ พร อัน พิเศษ นั้น ๆ
 บาง ที่ ก็ ได้ ดำเริ่ด ดัง ความ ปรากฏา บ้าง (ตมฺปิ รัตน) จักกร แก้ว และ
 แก้ว มณีนํ รัตน์ นั้น ด้วย อตฺตระ ว่า อัน บุทฺถศ กระทำ เคารพ ยำเกรง บุชชา
 (วรรณ) เปน แก้ว อัน ประเสริฐ เลิศ กว่า แก้ว ทั้งปวง แท้จริง ใน

เมื่อ สมเด็จพระพุทธเจ้าบังเกิดแล้ว เทพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย บาง
 พวกที่มี ศักดิ์มาก (เด เทวมนุสส์ถา) เทพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย นั้น
 มิได้ ไป กระทำ เคารพ ยำเกรง บูชา ใน ที่อื่น (ตถาหิ) คำที่ ว่า ก่อน นั้น
 เมื่อ พิจารณา มา ก็ สมกับ คำหั้น คำหั้น ว่า ทำอสังหัตถ์พรหม บูชา สมเด็จพระ
 พระธรรมเพชญ์พุทธเจ้า ด้วย พวง แก้ว ประมาณ เท่า เขา ดินเนรุราช ก็รู้
 (อัญญ เทวมนุสส์ถา) เทพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย อัน ก็ ดี พระเจ้า
 กรุง พิมพิสาร และ พระเจ้า บัณฑิต ทิโกศล ราช ท่าน อนาถบิณฑิกะ มหา
 เศรษฐี ก็ ดี ก็ บูชา แก่ พระเจ้า ด้วย จตุปัจจัย เครื่อง ดักการ บูชา วราหิ
 สมควร แก่ กาลัง แห่ง คน ๆ แต่ พระเจ้า ชรรมาโลก บรม บพิตร ทรง อุทิศ
 เณระ ซึ่ง สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ อัน เข้า สู่ พระ ปรีณิพาน แล้ว
 เสีย สละ ซึ่ง พระราช ทรัพย์ ๘๐ โกฏิ สร้าง พระวิหาร ๘๔๐๐๐ ใน สกล
 สมพุทธรูป บูชา พระเจ้า ด้วย วิหาร ๘ หั้น ๔ พัน (โก ปน วาโท) จะ บัวย
 กล่าว ไป ถึง ชน ทั้งหลาย อัน อัน เคารพ ยำเกรง บูชา นมัสส นั้น เถา (อัญญ)
 อัน โสค บุคคล ทั้งหลาย บาง พวก กระทำ ดักการ บูชา คารวะ เคารพ แก่ พระเจ้า
 อัน เข้า สู่ พระ ปรีณิพาน แล้ว นั้น ก็ ดี ที่ กระทำ ดักการ บูชา นมัสส เคารพ ยำ
 เกรง ใน กาล เมื่อ ประสูตร จาก มาตุคัพ โภทร และ กาล อัน ได้ คริษฐ์ แก่ พระ
 ปวร สมันตะญาณ นั้น ก็ ดี ที่ กระทำ ดักการ บูชา นมัสส เคารพ ยำเกรง บูชา
 ใน ที่ เทศนา พระ ชรรมาจักร ปวัตตรัตนสูตร และ ที่ เข้า สู่ พระ ปรีณิพาน นั้น ก็ มี
 ที่ เณระ ซึ่ง สิ่ง ทั้งหลาย มี พระ ปฎิมากร และ พระ เจดีย์ เปน อาทิ แล้ว
 กระทำ ดักการ บูชา เคารพ นมัสส นั้น ก็ มี ชน ทั้งปวง กระทำ ดักการ บูชา

เคารพ นับถือ แก่ สมเด็จพระพุทฺธเจ้า อันมีพระชนม์อยู่นั้นใด กาลเมื่อ
 พระพุทฺธเจ้าเจ้าอยู่ พระปริณิพานแล้ว ก็กระทำสักการบูชา เคารพ นับถือ
 นั้น เหตุตั้งนั้น แก้วที่ จะเสมอด้วยพระเจ้าหาไม่ได้ อย่างใด
 วัตถุสิ่งใด มีค่ามาก วัตถุนั้น ชื่อว่า รตะ (เสยฺยถาปี้ กาสิกวัตถ์)
 เปรียบเหมือนผ้า กาสิกพัตร ก็ สมด้วย พระพุทฺธเจ้า คราวนี้ แก้วพระภิกษุ
 ดังนี้ว่า (ชินฺณัมปิ ภิกฺขเว กาสิกं วตถ์) บุรุษ ภิกษุ ทั้งหลาย
 ผ้า กาสิกพัตร แม้ ว่า แก้ว ก็ ดี ยัง ประกอบ ด้วย ดี ประกอบ ด้วย สูง สัมผัส
 ห่ม เปน สูง สบาย กาย (มหัคฺขม) มีค่า มาก เปน ประทิวราคมิได้ ตก
 เหตุตั้งนั้น วัตถุที่มีค่า มาก นั้น จะ สม เสมอ ด้วย แก้ว คือ พระเจ้า
 นั้น หาไม่ได้ พระเจ้า ชื่อว่า แก้ว นั้น ด้วย อตฺตมะ ว่า มีค่า มาก (วรตณ)
 เปน แก้ว อัน ประเสริฐ โดยแท้ ในเมื่อ ประการ นั้น มี แล้ว (ตถาคโค)
 สมเด็จพระพุทฺธเจ้า รับ ซึ่ง จตุปัจจัย ทาน แห่ง ชน ทั้งหลายใด ชน
 ทั้งหลาย นั้น ก็ได้ ผล มาก ได้ อานิสงส์ มาก (เสยฺยถาปี้ อโสกัสส
 รัญญ) เหมือน ด้วย ทาน แห่ง พระเจ้า ศีรธรรมาโสก วิหาร ทาน แห่ง
 พระเจ้า ศีรธรรมาโสก นั้น มี ผล มาก มี อานิสงส์ มาก เหตุตั้งนั้น แก้ว อัน
 ที่ จะ เสมอ ด้วย พระเจ้า หาไม่ได้ (อิทํ สุตฺตปท) บทแห่ง สูตร
 นักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณ พึง ดันฐาน เกิด ว่า มี กิริยา อันให้ สำเร็จ
 ซึ่ง อันหาโทษ มิได้นั้น ในคำ กล่าว ว่า พระเจ้า มีค่า มาก ใน สูตร นั้น ว่า
 (โย สโฆ ปน ปฏิคฺคณฺหติ) บุคคลผู้ได้รับ ซึ่ง จตุปัจจัย คือ จักร
 มินทบาท เสนาสนะ กิณนระ ปัจจัย เกตุขี ของ ชน ทั้งหลายใด ชน ทั้งหลาย

นั้น ก็ได้ผล มากได้ ขานเสียง มาก ตถาคค กล่าว ว่า มี ผล มี ขานเสียง มาก
 เหตุ บุคคล ที่ เปน ปฏิภาห มี ค่า มาก เหมือน ผ้า กาสิกพัตร ผ้า กาสิกพัตร
 มี ค่า มาก ฉนใด ตถาคค ก็ กล่าว ซึ่ง บุคคล นี้ ว่า มี คุณ มาก มี ขุบไมย
 ฉนนั้น เหตุ ดังนี้ (ตถาคคมี รตน) แก้ว ที่ จะ เติมอ ด้วย พระ
 พุทธเจ้า บมิได้ มี เหตุ พระ พุทธเจ้า มี ค่า มาก ด้วย ประการ ดังนี้ หนึ่ง
 โสธ ธรรมชาติ ฉนใด ชื่อ ว่า รตนะ ด้วย สภาวะ หา สิ่ง จะ เปรียบ มิได้
 ธรรมชาติ นั้น ได้ แก่ สิ่ง ดัง ฎา ธรรมชาติ นั้นได้ แก่ จักร แก้ว ส้ม เต็จ บรม
 จักรพัตรา ธิราช (อินทนิล มณีนภ) และ จักร แก้ว นั้น แล้วย ด้วย แก้ว
 อินทนิล กำ ๑๐๐ หนึ่ง แล้วย ไป ด้วย แก้ว ๗ ประการ (ปพพาเนมิ)
 กง แล้วย ด้วย แก้ว ประพาพ (รัตตสูวณณฉันธิ) มี ที่ ต่อ แล้วย ด้วย
 ทอง คำ ธรรมชาติ เบนง บน แห่ง กำ ทังหลาย สิบ และ สิบ มี กำ น้อย ๆ อัน
 หนึ่ง ๆ ทุก ๆ กำ เพื่อ จะ รับ ซึ่ง ธม แล้วย และ กระทำ ซึ่ง เติง ครัน ต้อง ธม
 แล้วย ก็ เปล่ง ออก ซึ่ง สำเนียง ปราภฏ คุๆ สำเนียง แห่ง คนตร มี องค์ ๕ อัน
 บุคคล ผู้ ถาต มั่นคง (เทวี สัมมุขานิ) สัมมุข ปาก ราชสีห์ ทังหลาย
 สอง มี อยู่ ใน ข้าง ทัง สอง แห่ง ดุม ภายใน แห่ง จักร นั้น เปน โพรง
 ผู้ใด ผู้หนึ่ง ที่ จะ กระทำ เอง และ จะ ให้ ผู้อื่น กระทำ ก็ หา มิได้ บังเกิด มี
 แต่ ฤตุ มี กุศลกรรม เปน บัจย (ย ราชา ทสฺวิจจกัถวตฺติวตฺติ ปเรตฺวา)
 กาลใด พระยา จักร ยัง จักรวรวิวัตร มี ประการ ๓๐ ให้ บริบูรณ์ แล้วย ณ วัน
 เติม ขุโบสถ ขำระ พระองค์ สรง สำนาน แล้วย ก็ สมาทาน พระ ขุโบสถศีล
 (โสธ ราชา) บรมจักรพัตรา ธิราช นั้น เติง สกิดิ ใน เบนง บน แห่ง

ปรวณค ปราสาท ทรงนิสังขนา นัง พิจารณา ซึ่ง คีต ก็ ทอด พระเนตร เห็น
 ซึ่ง จักร แก้ว อัน ถอย ขึ้น มา ประคอง มณฑล แห่ง พระ จันทร อัน เต็ม และ
 มณฑล แห่ง พระ อาทิตย อัน เลื่อน ถอย ขึ้น มา ใน โพยม เมฆ วิถี เลี้ยง
 จักร แก้ว ได้ ยิน ไป ไกล ประมาณ ๑๒ โยชน์ รัศมี จักร แก้ว ปรากฏ สว่าง ไป
 ได้ ๓ โยชน์ มหาชน คน ทั้งหลาย เปน อัน มาก บังเกิด เปน โกลาหล
 ออก วาจา ว่า (มัญญู) ดัง เรา สำคัญ พระ จันทร เปน คำนพ ๒ พระ
 อาทิตย เปน คำนพ ๒ ขึ้น มา ปรากฏ ใน ภาวาค วิถี (ทีลัสमान) ชน
 ทั้งหลาย เปน อัน มาก แล เห็น จักร แก้ว ถอย มา เบื้อง บน แห่ง พระ นคร แล้ว
 ก็ ลง มา ประคอง ฐาน ใน ที่ อัน สัมควร ภายใน พระ นคร (อักษาหตวิย)
 ประคอง ดัง ว่า จักร มี เฟลา อัน หัก เพื่อ จะ ให้ มหาชน คน ทั้งปวง กระทำ
 สักการ บูชา ด้วย บุบผชาติ และ คันธชาติ ของ หอม เปน อาทิ (หัตถิรตน)
 ช้าง แก้ว ก็ อนุพันธ์ ตาม ซึ่ง จักร แก้ว มา ปรากฏ ขึ้น ใน ขณะ นั้น (ตัพพะเตโต)
 ช้าง แก้ว นั้น ชาว ถ้วน (รัตตปาโท) เท้า ทั้ง ๔ นั้น แดง มี ฤทธิ มาก
 (เวหายสังคโม) เหาะ เเหิร เติร อากาศ ได้ มา แต่ อุโบสถ ตระกูล ก็มี มา แต่
 ตระกูล ฉัตถันค ก็มี (ตัพพะเชฏฐโก) เปน ตระกูล ช้าง อัน ประเสริฐ
 เกิก กว่า ตระกูล ช้าง ทั้งปวง มา ภายหลัง แห่ง จักร แก้ว นั้น (อัสสัรตน)
 ม้า แก้ว ก็ อนุพันธ์ ตาม ช้าง แก้ว มา ปรากฏ ขึ้น ภายหลัง ช้าง แก้ว ม้า แก้ว นั้น
 (ตัพพะเตโต) ชาว ถ้วน มี เท้า แดง (กาสัสโส) มี สีสะ ดำ ดัง สีสะ
 แห่ง กา (อิทธีมา) มี ฤทธิ เหาะ เเหิร เติร อากาศ ได้ มา แต่ ตระกูล
 วลาหก อัสวาร (มณิรตน) แก้ว มณีนีโชติ ก็ อนุพันธ์ ตาม ซึ่ง ม้า แก้ว

มาปรากฏขึ้น (โส มณิเวพุริโย) แก้ว มณีโชติ นั้นเป็นแก้วไพฑูรย์ (สุโภ) งานมีชาติมีตระกูล (อัญฐังโส) ๘ เหลี่ยมเงี้ยวใน เป็นอันดีมิได้มีราคี ราคายคม (อายามโต) โดยยาวนั้นมีฐาน เหมือนตมแห่งจักร มาแต่เขาวิบุต บรรพต แก้ว มณีโชติ นั้นมีรัศมี โยภาสสว่างไปในที่มืด อันประกอบด้วย จตุรงค์ องค์ ๔ ประการ มี ประมาณโยชน์ ๓ มนุษย์ทั้งหลายก็สำคัญว่า เป็น กตาง วัน ประกอบ ซึ่ง การงานด้วยโยภาส รัศมี (อันตมโส) โดยกำหนด เป็น ที่สุด ลงมา แต่ มดดำ และ มดแดง สน ทั้งหลายก็ แด เห็น (อิตถ์ถน) นาง แก้ว ก็ อนุพันธ์ ตาม ซึ่ง แก้ว มณีโชติ มา ปรากฏขึ้น เป็น ปกติ อรรคมเหสี นาง ที่ มาแต่ มัททราช ตระกูล (อติชฌาณินท์ โทสวรัชชิตา) เว้น จากโทษ ๖ ประการ มี สูง นักคำ นัก เปน ต้น ถ่วง เตี้ย ซึ่ง พรรณ แห่ง หญิง มนุษย์ มิได้ ถึง ซึ่ง พรรณ แห่ง นาง พ้า ตั้ง อยู่ ภูมิ กตาง กาด เมื่อ พระยา จักร หนาว เนอ นาง แก้ว นั้น อ่อน (อุณห์กาเถ) กาด เมื่อ พระยา จักร วัณ เนอ นาง แก้ว นั้น เย็น มี สัมผัส อัน อ่อน ดุจจะ ปรุ นุ่น และ ลำดี อัน บุคคล ประสัได้ ร้อย ครั้ง (จันทณัน โธ) ถัด ถิ่น แก่น จันท์ พุ้ง ออก จาก กาย แห่ง นาง แก้ว (อุบปลกณัน โธ) ถัด ถิ่น ดอก อุดม พุ้ง ออก จาก ปาก นาง แก้ว ประกอบ ด้วย คุณ เปน อัน มาก มี ต้น ก่อน นอน ที่ หัด พระยา จักร เปน อาทิ ชนกลัง แก้ว ก็ อนุพันธ์ ตาม ซึ่ง นาง แก้ว บังเกิด ปรากฏขึ้น กาย หัด นาง แก้ว แท้จริง สัมผัส บรม จักร ค้อง ประสงค์ ด้วย ทวพย อัน เปน ปกติ ใน เมื่อ จักร แก้ว มาทว่า บังเกิด แล้ว ทิพ จักขุ ก็ บังเกิด แก่

พระยาจักร ขุนคลัง แก้ว ก็ ประกอบด้วย ทิพจักขุ เกิด ขึ้น สำหรับ บุญ
 พระยาจักร เห็น ซึ่ง ขุมทองใน ที่มี ประมาณโยชน์ ๑ โดยรอบ อัน
 ประกอบด้วย เจ้าของ และ หาเจ้าของมิได้ (โล่ ราชานํ อุปสังกมิตฺวา)
 ขุนคลัง แก้ว นั้น ก็ เข้า เฝ้า ส้มเค็ญ บรมจักร แล้ว จึง กราบ ทูล ว่า (เทว)
 ข้าแต่ ส้มเค็ญ บรม บพิตร ผู้เป็น มหิศราธิบดี พระองค์ เจ้าจง ทรง อับโป
 สุกภาพ มี พระกรรมด ขอนขวาย น้อย เกิด พระองค์ มีกิจประสงค์ด้วยทรัพย์แล้ว
 ข้า พระบาท จะ หา มา ถวายให้ สำเร็จ พระราช ประสงค์ (ปริณายกฺรตฺน)
 ขุนพล แก้ว ก็ ขุนพันธ ตาม ซึ่ง ขุนคลัง แก้ว บังเกิด ปรากฏ ขึ้น ภาย หลัง
 ขุนพล แก้ว นั้น รู้ ซึ่ง จิตร แห่ง บริษัท มี ปริณทต ๑๒ โยชน์ อาจจะ
 ข่มขี่ และ ยก ย่อง ซึ่ง บริษัท ทั้งปวง (ราชานํ อุปสังกมิตฺวา) เข้าไป
 ดู่ดำนก ส้มเค็ญ บรม จักรพัตรา ชีราช จึง ทูล ว่า (เทว) ข้าแต่ ส้มเค็ญ
 บรม บพิตร ผู้เป็น มหิศราธิบดี พระองค์ จง ทรง อับโป สุกภาพ มี พระ
 กรรมด ขอน ขวาย น้อย เกิด ข้า พระบาท จะ ว่า ราชการ ตั้ง ด่อน หนา ประชา
 ราชฏร ผูก ประชากร ทั้งปวง ด้นอง พระ เสด็จ พระคุณ ข้าง ม้า และ แก้ว
 มณี โชติ พระ อรรคมเหสี บริรักษ์ ขุนพล ขุนคลัง จักร รัตนได้ ชื่อ ว่า
 แก้ว นั้น ด้วย ชัดคะ ว่า หา สิ่ง ที่ จะ เปรียบ เทียบ เสมอ บมิได้ บุคคล ผู้ใดใคร
 ผู้หนึ่ง มิ อาจจะ เปรียบ เทียบ คาด คำนวณ ค่า แล่น ๑ โกฏิ ๑ เท่านั้น
 (ตักถ เภกรตฺนํปิ) ขุนนุ แก้ว ทั้งหลาย นั้น แก้ว อัน หนึ่ง อันใด
 ที่ จะ เสมอ ด้วย แก้ว คือ พระ พุทธเจ้า บมิได้ มี (ตถาคโค) พระเจ้า

ชื่อว่า แก้ว ด้วย ชัดถะ ว่า หาสิ่ง จะ เปรียบ มิได้ (วรรคน) เปน แก้ว อัน
 ประเสริฐโดยแท้ ใน เมื่อ ประการ นั้น มี แก้ว บุคคล ผู้ใด ผู้หนึ่ง
 มิอาจ จะ เปรียบ เทียบ พระ เจ้าโดย คัดคุณ สัมมาธิคุณ ปัญญาคุณ วิมุค
 ติคุณ วิมุคตินิพพานะทัตถะคุณ ว่า คุณ เปน อัน มากนี้ มี คัดคุณ เปน
 อาทิ เปรียบ เทียบ ด้วย บุคคล ผู้นี้ (ตถาคตสมํ รัตน) แก้ว ที่ จะ เติม
 ด้วย พระ พุทธเจ้า มิได้ มี เหตุ พระ พุทธเจ้า หา ผู้จะ เปรียบ เทียบ มิได้ ด้วย
 ประการ ดัง นี้ ชึ่ง พระ พุทธเจ้า ชื่อ ว่า รัตน ด้วย สภาวะ อัน บุคคล
 จะ ได้ พบ ได้ เห็น เปน อัน ยาก (เสยฺยถาปิ ทุฏฺถโภ ปาคุภาโว) เปรียบ
 ดัง ส้ม เต๋จ อมรินทร์ราช หยาด พ้า ปรากฏ ใน มนุษย์ นี้ ยาก ที่ บุคคล จะ
 ได้ พบ ได้ เห็น พระ อินทร์ นั้น ก็ จัก เปน แก้ว เหตุ บุคคล จะ ได้ พบ ได้ เห็น
 เปน อัน ยาก แก้ว คือ พระอินทร์ นั้น ก็ มิได้ เติม ด้วย แก้ว คือ พระพุทธเจ้า
 (ทุฏฺถภทฺตสันตฺเถน รัตน) พระ พุทธเจ้า ชื่อ ว่า รัตน ด้วย ชัดถะ ว่า อัน
 บุคคล จะ ได้ พบ ได้ เห็น เปน อัน ยาก (วรรคน) เปน แก้ว อัน อุดมโดยแท้
 (กุโธ จักกวัตติอาทนี รัตน) แก้ว แห่ง พระยาทั้งหลาย มี พระยา
 จักรพรรดิ เปน อาทิ จะ เปน แก้ว อัน อุดมโดยแท้ หา มิได้ แก้ว
 ทั้งหลาย มี แก้ว แห่ง พระยา จักรพรรดิ เปน ต้น ย่อม มังเกิด เปน อัน
 มากใน กับ อัน หนึ่ง โลก สุธมฺม จาก พระ พุทธเจ้า ๆ มิได้ มังเกิด ขึ้น
 อสงไขย กับ เหตุใด เหตุ ดัง นั้น พระ พุทธเจ้า นี้ บุคคล จะ ได้ เห็น เปน
 อัน ยาก เหตุ พระ พุทธเจ้า ย่อม มังเกิด แต่ ใน กาล บาง ที่ บาง คาว ก็ ส้ม
 ด้วย พระ บาท พระ พุทธองค์ เจ้า เทศาณา แก้ว พระ อานนท์ ใน กาล เมื่อ จะ เสด็จ

คัม ชนัษฺส ประเวศ เชาว์ ตู พระปริณิพพาน ว่า (เทวดา อานนท์ โอษฐ์มา
 ยันติ ทูราวคัม^๑ หาคตา ตถาคคัม^๒ ทธัสสณาย กทาจิ ตถาคตา โธเก
 อุปปชชันติ) ตูกร อานนท์ เทวดาทั้งหลาย พา กัน ทรม เสร้า เสียใจ ว่า
 เราทั้งหลาย มาแต่ โภกต มา เพื่อ จะ ทักณาการ เห็น ซึ่ง สัมเด็จพระ
 พุทธเจ้า ๆ ทั้งหลาย บังเกิดใน โลกใน กาล บาง ที่ บจจ คาม สัมเด็จพระ
 สัมมา สัมพุทธเจ้า ผู้ทรง พระ นาม ชื่อ ว่า อรหันท์ หัก เสีย ซึ่ง กำ กว แห่ง
 ดั่ง สวรรจักร ควร แก่ เครื่อง ดักการ บูชา แห่ง สัตว์โลก พระองค์ จัก
 เสด็จ เชาว์ ตู พระปริณิพพาน เสีย ใน เพศบา มัจจุสสมัย โภก รุ่ง คัน วัน นี้ แล้ว
 (อัยยิ มเหตักขา) มเหตักขา เทวราช นี้ ก็ ดี พระ ภิกษุ ทั้งหลาย นั้น ก็ ดี
 มา กัน ทาง ขวาง อยู่ ใน เบื้อง พระภิกขุ^๓ สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ (น มย
 ตถาม) เราทั้งหลาย มิได้ ทักณาการ เห็น สัมเด็จพระ พุทธเจ้า ใน
 บัจฉิม กาล อัน เปน ที่ สุด (ตถาคคตัม รัตน) อาศรัย พระพุทธรูป
 ครัด เทศนา แก่ พระ อานนท์ ฌั้น จึง เห็น ความ ชัด ว่า แก้ว ที่ จะ เสด็จ
 ด้วย พระ พุทธเจ้า มิได้ มี เหตุ บุคคล จะได้ พบ ได้ เห็น เปน อัน ยาก ด้วย
 ประการ ฌั้น หนึ่ง ทวพยั อันใด ที่ เปน ทวพยั อัน ประเสริฐ ทวพยั นั้น
 ชื่อ ว่า แก้ว ด้วย ชัดตะ ว่า บุคคล มิได้ ทรมาม บริ โภก ใช้ สรร้อย ทวพยั นั้น ได้
 แก่ สิ่ง ดัง ฤๅ ทวพยั นั้นได้ แก่ จักร แก้ว เปน อาทิ แห่ง สัมเด็จพระ บรม
 จักรพัตรา ชีราช แท้จริง จักรแก้ว นั้น ย่อม บังเกิด แก่ พระยา จักร ทั้งหลาย
 อัน มี ทวพยั แสน โภญ อยู่เหนือ พ้น ปราสาท อัน มี พ้นได้ ๑ ชั้น มิได้
 บังเกิด แก่ บุรุษ ทั้งหลาย อัน ทวาม และ เกิดใน ตระกุก ต่ำ มี ตระกุก

จันฑาท และ ตรีภุต ข้าง จำแพน ตรีภุต เนล้าพ ตรีภุต ข้าง รท ข้าง เกวียน
 ตรีภุต คน ชน หยาก เยื่อ เปน ต้น โดยที่ สุด แต่ ชัน จะ ผ่าน เห็น ก็ มิ ได้ มี
 (นิพพิตติ) จักร แก้ว เปน ธาติ ย่อม บังเกิด เปน ของ บริโภค แห่ง

พระยาจักร ผู้มี ชาติ อัน บริสุทธิ แต่ ฝ่าย ทั้งสอง คือ ฝ่าย พระบิดา และ ฝ่าย
 พระมารดา อัน บำเพ็ญ ซึ่ง จักรวรรดิวัตร มี ประการ ๓๐ บริบูรณ์ พระยา
 จักร นั้น เสด็จ ไปใน น้ำ มี ประมาณ โยชน์ หนึ่ง ด้วย อาณาภพ จักรแก้ว กระทำ
 ซึ่ง น้ำจุ เปน ฝา มิให้ เชื่อม กัน เข้าได้ แล้ว ประดิษฐาน ยืน อยู่ (ยถากามิ
 สัตตตณานิ คณ्हติ) มหาชน บริษัท เปน อัน มาก ก็ ถือ เขา ซึ่ง แก้ว

๗ ประการ ได้ ส้มควร แก่ ปราถนา (ปุน ราชา) ภายหลัง บรมจักร ก็
 ทรง ถือ ซึ่ง สุวรรณ กิงคาร พระ เค้าทอง ออก พระ วาจา ว่า จัปเดิม แต่ นี้
 ไป ส้มบัต เปน ของ เรา แล้ว ตั้ง นี้ แล้ว ทรง สาด ซึ่ง อุทก ังไป หมู เสนา
 ก็ กลัง จักรแก้ว จักร แก้ว ก็ ไม่ใน เมื่อง น้ำ พระยาจักร ก็ เสด็จ ตามไป
 แต่ เมือลง หลัง น้ำ ณท่าม กลาง ที่ ท้น อยู่ด้วย อาณาภพ จักร แก้ว นั้น ก็ เชื่อม
 ถึง กัน เต็ม บริบูรณ์ เข้าดัง เก่า (เอเตเนว อุปาเยน) พระยาจักร เสด็จ
 ไปใน มหาสมุทร ข้าง ทักษิณ ทิศ บัณนิม ทิศ อุตร ทิศ ด้วย อุบาย นั้น ส้มเด็จ
 บรมจักร เทียว เวียนไป ด้วย ประการ ดัง นี้ แล้ว ก็ ยัง จักร แก้วให้ ขึ้นไป
 นภาภาค สูง ประมาณ สาม ร้อย โยชน์ (ตัตถ ฐิต ราชา) พระยาจักร
 ประดิษฐาน เหนือ จักร แก้ว นั้น แล้ว ก็ ทอด พระเนตร แล ดู ซึ่ง จักรวาท
 อัน หนึ่ง อัน ประดับ ด้วย ทอว์ปใหญ่ ๔ มี ทอว์ป น้อย สอง พัน เปน บริวาร
 คือ บุพพะวิเทหะ ทอว์ป มี ปริมาณ ๗ พัน โยชน์ ประดับ ด้วย ทอว์ป น้อย

ห้าร้อย คือ อุดตระ กฐทอว์ป มี ปริณทต ๘ พันโยชน์ ประดับ ด้วย
ทอว์ป น้อย ๕๐๐ คือ อมรโคยาน ทอว์ป มี ปริณทต ได้ ๘ พันโยชน์ ประดับ
ด้วย ทอว์ป น้อย ห้าร้อย คือ สมพทอว์ป มี ปริณทต หมื่น โยชน์. ประดับ
ด้วย ทอว์ป น้อย ห้าร้อย เหมือน กัน เมื่อ บรมจักร ทอด พระเนตร แด่
ทอว์ปในจักรวาล ด้วย ประการ นั้น ก็บังเกิด ความ ยินดี เปน อัน มาก
จักร แก้ว ย่อม ยัง ความ ยินดี ให้บังเกิด แก่ บรมจักร ด้วย ประการ นั้น ก็ ดี และ
จักร แก้ว นั้น มิได้ เสมอ ด้วย แก้ว คือ พระ พุทธเจ้า (วรรคนี้) พระ
พุทธเจ้า เปน แก้ว อัน ประเสริฐ นั้น ด้วย อรรถ ว่า ยัง ความ ยินดี ให้บังเกิด
จักร แก้ว จะ ยัง ความ ยินดี ให้บังเกิด เสมอ ด้วย พระ พุทธเจ้า หา มิได้ พระ
พุทธเจ้า นั้น ยัง ความ ยินดี อัน ยัง ให้บังเกิด แก่ ตัว สุข คือ ความ ยินดี
ที่ จะได้ แก้ว เปน ต้น ให้บังเกิด แก่ พระยาจักร นั้น มิได้ ถึง ชึ่ง เสียว หนึ่ง
ส่วน หนึ่ง แห่ง ทิพ สุขใน สวรรค์ (คตาคโค) แท้จริง สมเด็จ พระ
พุทธเจ้า อัน เวียน มา สู่ พุทธภูมิ เหมือน ด้วย พระ พุทธเจ้า แต่ บ้าง ก่อน
ยัง ความ ยินดี ใน ปฐมฌาน ทุติยะฌาน คติยะฌาน จตุตถะฌาน ปัญจมะฌาน
อัน ประณีต อุดม ยิ่ง กว่า ความ ยินดีใน สวรรค์ ให้บังเกิด แก่ เทวดา และ
มนุษย์ ทั้งหลาย จะ นับ มิได้ อัน กระทำ ตาม โอวาท แห่ง พระองค์ (น เกวธ)
ใช้ แต่ เท่านั้น พระองค์ ยัง ความ ยินดีใน อากาสา ฌาณายตนะ ฌาน
วิญญา ฌาณายตนะ ฌาน อากิญจัญญายตนะ ฌาน เนวสัญญานาสัญญา
ยตนะ ฌาน ยัง ความ ยินดีใน พระโสธะปัตติมรรค พระโสธะปัตติผล
พระ สกิทากามิ มรรค พระ สกิทากามิ ผล พระ อนาคามิ มรรค พระ อนาคามิ

ผล พระ อรหัตตะ มรรค พระ อรหัตตะ ผล ให้บังเกิด แก่ เทวดา และ
มนุษย์ทั้งหลาย จะ นับ จะ ประมาณ มิได้ อัน กระทำตามโอวาท แห่ง
พระองค์ แก้วอื่น ที่ จะ ยัง ความ ยินดี ให้บังเกิด เหมือน ด้วย แก้ว คือ พระ
พุทธเจ้า หามิได้ (อนึ่ง) ประการ หนึ่ง เถา แก้วนี้มี ๒ ประการ
คือ อวิญญาณกะ ๑ สวิญญาณกะ ๑ ชุมชุม แก้วทั้งหลาย นั้น จัก แก้ว
แก้ว มณีนีลิติน ทอง เปน อาทิ มิได้ มี อินทรีย์ ทั้ง ๖ แก้ว หุ่นได้ ชื่อ ว่า
อวิญญาณกะ คือ ให้อวิญญาณ มิได้ แก้ว อันใด มี ข้าง แก้ว เปน ต้น
มี ชุมพุด แก้ว เปน ปริโยสาน มิได้ เปน ของ บริโภค ใช้ สอย แห่ง สัตว์ อัน ทรม
ได้ ชื่อ ว่า สวิญญาณกะ คือ ประกอบ ด้วย วิญญาณ (คัม พุทฺธรัตน
สมิ นัตถิ) แก้ว ทั้ง สอง คือ อวิญญาณกะ และ สวิญญาณกะ นั้น มิได้
เชื่อม ด้วย แก้ว คือ พระ พุทธเจ้า (ตถาคต) สมเด็จพระ พุทธเจ้า
ได้ ชื่อ ว่า แก้ว ด้วย อัตตะ ว่า อัน สัตว์ มิได้ ทรม ข้อง เสพย์ เปน ที่
เสพย์ แห่ง สัตว์ มิได้ ทรม (วรณ) เปน แก้ว อัน ประเสริฐ แท้จริง
สมเด็จพระ พุทธเจ้า อัน ครุ ทั้ง หาย ๖ มี มุรณกัธสัปป เปน ต้น กัธ คั้น พาด
เห็น ปาน ดัง ครุ ทั้ง ๖ นั้น กัธ มิได้ เสพย์ มิได้ เปน ที่ บริโภค แห่ง คน
พาด ปาน ดัง ครุ ทั้ง ๖ อัน เปน คน มี ทิฏฐิ วิปริต มิได้ ประกอบ ด้วย อุปนิสัย
อัน บัณทิต สมมุติ ว่า เปน สัตว์ โสมกะ เดว ทรม (ปริโภค) เปน ที่
บริโภค ที่ เสพย์ แห่ง กุตมุตฺร และ มหา ส้าวก ทั้ง หาย อัน บริบูรณ์ ด้วย อุปนิสัย
ประกอบ ด้วย นิพเพชระญาณ สามารถ จะ ครั้รู้ ซึ่ง พระ อรหัต ใน กาล
เมื่อ จม พระ คาถา ๔ บาท ใช้ แต่ เท่านั้น เปน ที่ บริโภค ที่ เสพย์ แห่ง

ชนทั้งหลาย อัน มี พากิยะ ทารุจริยะ เปน ต้น ชนทั้งหลาย ดำเริญ ซึ่ง
 ทักขนา นุคตจริยะ และ ส่วนนา นุคตจริยะ เปน อาทิ (ตถาคคิ ปริภุญชัณฺติ)
 ก็ ย่อมได้ บริโภค คือ เสพย์ ซึ่ง สัมเด็จพระ พุทธเจ้า แก้ว อัน มิได้ เสพช ด้วย
 แก้ว คือ พระเจ้า ด้วย อตตะ ว่า อัน สัตว์ มิได้ ทรม เสพย์ ด้วย ประการ ดังนี้
 ทรพัย อันใด ที่โลก สัมมุติ ว่า ประเสริฐ ทรพัย นั้น ชื่อว่า รัตนะ ด้วย อตตะ ว่า
 ยัง ความ ยินดีให้บังเกิดโดย มิได้ แปรถ เปดิยน คุรุ จักร แก้ว แห่ง บรม
 จักรพัทธราชราช ๗ เห็น จักร แก้ว ก็ ขึ้น ชม โสมนัส ยินดี จักร แก้ว ยัง ความ
 ยินดีให้บังเกิด แก่พระยา จักร ด้วย ประการ ดังนี้ (ปุน จปร) ยัง เหตุ อัน
 แห่ง บรมจักรพัทธราชราช พระหัตถ์ แห่ง ช้าย ทรง ถือ ซึ่ง พระเต้าทอง พระหัตถ์
 แห่ง ขวา ทรง ประพรม น้ำ แล้ว ออก พระโอษฐ์ว่า จักร แก้ว จง พัดผัน
 หัน ไป จักรผู้จำเวณ จง มี ชัย ชำระ เกิด กาด นั้น จักร แก้ว ก็ บันญา ซึ่ง
 ดำเนียง อัน ไพเราะ เสนาะ คุรุ เสียง คุริยะ คนตรี มี องค์ ๕ ประการ แล้ว ก็
 ไปโดย นภาทาศ ด้าน ข้าง บรม ทิศ ตะวัน ออก (ราชา) สัมเด็จพระ บรม
 จักรพัทธรา ชราช ก็ เสด็จ ไป ภายหลัง จตุรงค เสนา ๔ หม่อม บรมินทล
 กว้าง ขว้าง ได้ ๑๒ โยชน์ เปน กำหนด ก็ ตาม เสด็จ ไป ด้วย อำนาจ
 อานุภาพ จักร แก้ว ผู้ ชนทั้งหลาย ก็ ถือ เขา ซึ่ง ดอกไม้ และ ผลไม้ และ ใบ
 ไม้ แห่ง พฤษพาชาติทั้งหลาย อัน มิได้ สูงนัก ต่ำนัก บ้าง อัน สูงโตด นั้น บ้าง
 แห่ง พฤษพา ทุมาไม้ อัน ต่ำ เตี้ย นั้น บ้าง แล้ว ก็ นำ มา ถวาย บรม กระษัตริ
 ก็ ทรง รับ ซึ่ง เครื่อง บรรณา การ จาก มือ แห่ง ชนทั้งหลาย (ปฐิทธาโน)

พระยาเมืองขึ้นทั้งหลาย มาด้วยอาการ อันเคารพ ชูลาเชิญว่า (เอहि โข มหาราช) ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็น มหันตะ ราชาธิราช ขอ เชิญ พระองค์ เจ้าเสด็จ เกิด บรมจักรพัทธาธิราช ที่ ประทานโอวาท ตั้ง สอน เป็น ต้น ว่า ท่านทั้งหลาย อย่า พึ่ง ชำ สัตว์ ตัด ชีวิต ดังนี้ (กัจฉติ) แล้ว พระองค์ ก็เสด็จ หลีกเลย ไป (ยัตถิ ราชา) บรมจักร ปรารถนา จะ เสวย ปรารถนา จะ สำเร็จ ซึ่ง ทิชาไสยาศ์ บรรทม ถอด วันใน ที่ใด จักร แก้ว ก็ ลง จากอากาศใน ที่นั้น ประดิษฐาน เห็น อภิมุขิก ปรากฏ จักร รถ อัน มี เพลา อัน หัก ยัง เหลือ แต่ จักร เปลา

(กมนจิตเต อุปันเน) เมื่อ สมเด็จ บรมจักร บังเกิด ดำริ คิด จะ เสด็จ ไป อีก จักร แก้ว ก็ บันญา เสงี่ยม โดย นัย ดุจ ก่อน บริษัท มี บรมมณฑล กว้าง ๓๒ โยชน์ ได้ พัง ซึ่ง เสงี่ยม นั้น แล้ว ก็ มา ณ อากาศ จักรแก้ว นั้น ก็ หยั่ง ลง สู่ สมุท ด้าน ข้าง บรมมณฑล โดย ลำดับ ๆ และ แก้ว อันใด เนื่อง ด้วย อินทรีย์ เป็น แก้ว กอบ ด้วย วิญญาน แก้ว นั้น นักปราชญ์ กล่าว ว่า เดิศ เหตุไร จึง ว่า เดิศ แก้ว หา วิญญาน มิได้ มี เงิน และ ทอง แก้ว มณี และ แก้ว มุกดา เป็น อาทิ บุคคล ย่อม นำ เข้า ไป เพื่อ จะ ประดับ ซึ่ง แก้วทั้งหลาย มี ข้าง แก้ว เป็น ต้น อัน ประกอบ ด้วย วิญญาน (สวัญญานกรตัมบี ทูธิ) แก้ว ประกอบ ด้วย วิญญาน มี ประการ สอง คือ ติวัจฉานะ ๓ มนุสสะ ๓ ชุมมม แก้ว ทั้ง ๒ นั้น มนุษย์ แก้ว เดิศ กว่า ติวัจฉาน แก้ว เหตุไร จึง ว่า เดิศ ติวัจฉาน แก้ว เป็น พาหนะ สำหรับ ขี ของ มนุษย์ แก้ว (มนุสสกรตัม ทูธิ) มนุษย์ แก้ว นั้น มี สอง ประการ คือ หมิง แก้ว ๓ บุรุษ แก้ว ๓ บุรุษ แก้ว นั้น เดิศ

กว่าสัตว์แก้ว เหตุไรจึงว่าเลิศ (อิติถัสสน) สัตว์แก้วถึงซึ่งเป็นคนสำหรับบำเรอบริรักษ์แห่งบุรุษแก้ว (ปฐิสถสน) บุรุษแก้วมี ๒ คือ อาการิก รตะ อนาคติก รตะ ชุมมม คฤหัสถ์แก้ว และ บรรพชิตแก้ว ทั้งสองนั้น บรรพชิตแก้ว เลิศ กว่า คฤหัสถ์แก้ว เหตุไรจึงว่าเลิศ พระยาจักรพรรดิซึ่งจัดเป็น อาการิก รตะ คฤหัสถ์แก้วนั้น ต้องให้ซึ่ง บรรพชิต อันจัดเป็น อนาคติก รตะ ประกอบด้วย ด้วย สัตถาธิคุณ บัญญาคุณ สมာธิคุณ วิมุตติคุณ วิมุตติญาณทัตถะคุณ ด้วยเบญจางคประดิษฐ์อุปฐากบำเรอไป สู่มาหา บรรพชิตแก้ว ก็จะได้ซึ่ง มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ (อนันเต) ในที่สุดก็จะได้ซึ่ง นิพพานสมบัติ อนาคติก รตะ แก้วคือ บรรพชิตมี ประการสอง ด้วยสามารถ ปุชชน และ อริยบุคคล

หนึ่งมี ประการสอง ด้วยสามารถ เสดะ บุคคล และ อเสดะ บุคคล (อเสธวสน) แก้วคือ อเสดะบุคคล มี ประการสอง ด้วยสามารถ สุกะ วิษัณณะ และ สมถ ยานิกะ แก้วคือ สมถ ยานิกะ มี ประการสองคือถึงซึ่ง สว่าง บารมี ญาณ และมีได้ถึงซึ่ง สว่าง บารมี ญาณ แก้วคือ สมถ ยานิกะ ถึงซึ่ง สว่าง บารมี เลิศกว่า แก้วคือ สมถ ยานิกะ อันมิได้ถึงซึ่ง สว่าง บารมี เหตุไรจึงว่าเลิศ เลิศกว่านั้น เหตุมาก ด้วยคุณ แท้จริง แก้วคือ พระปัจเจกพุทธเจ้า เลิศกว่า แก้ว อันถึงซึ่ง สว่าง บารมี (กัสมา) เหตุไรจึงว่าเลิศ เลิศนั้น เหตุมาก ด้วยคุณ

แท้จริง พระสาวกทั้งหลาย มากกว่า ร้อย เหมื่อน ด้วย พระสารีบุตร
 และ พระโมคคัลลานะ นั้น มิได้ ถึง ซึ่ง เดียว หนึ่ง ส่วน หนึ่ง แห่ง คุณ ของ พระ
 บัณฑิต พุทธ เจ้า องค์ หนึ่ง (สัมมาสัมพุทธรัตน) แก้ว คือ พระสัมมา
 สัมพุทธเจ้า เลิศ กว่า แก้ว คือ พระบัณฑิต พุทธเจ้า เหตุ ดังนี้ พระบัณฑิต
 พุทธเจ้าทั้งหลาย นั้น มี บัณฑิต ทั่ว ๆ กัน ใน สกตสมพุทฺธิป ก็ มิได้ ถึง ซึ่ง
 เดียว หนึ่ง ส่วน หนึ่ง แห่ง คุณ ของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ หนึ่ง
 เหตุว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาก ด้วย พระคุณ คำ ที่ ว่า มา นี้ ก็ สัม
 ด้วย พระพุทธานุภาพ ที่ ตรัส เทศนา แก่ ภิกษุทั้งหลาย ว่า คุณภิกษุทั้งหลาย
 สัตว์ทั้งหลาย บรรดา ที่มี เท้า และ หายเท้า มิได้ สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า มี
 ประมาณ เท้าใด ตถาคต นี้ เลิศ กว่า สัตว์ทั้งหลาย มี ประมาณ เท้า นั้น
 (ตถาคต สัมมา รัตน) แก้ว ที่ จะ เปรียบ ด้วย พระพุทธเจ้า ด้วย ปริยาย อันใด
 อัน หนึ่ง มิ ได้ มี ด้วย ประการ ดังนี้ เหตุ ดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์
 จึง ตรัส เทศนา ด้วย พระบาท ว่า (น โน สัมมา อตฺถิ ตถาคต)
 แก้ว ที่ จะ เปรียบ ด้วย พระตถาคต มิได้ มี (เหว่ ภควา พุทฺธรัตนสัตถ
 อตฺถมคํ วตฺวา) สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ เจ้า กล่าว ซึ่ง พุทธ รัตน ว่า
 มิได้ เปรียบ ด้วย แก้วทั้งหลาย อื่น คือ ประเสริฐ ยิ่ง กว่า แก้วทั้งหลาย อื่น
 พระองค์ ปราณนาจะระยับ เฝ้าย ซึ่ง อุบาทฺหะ อันตราย อัน มังเกิด แก่ สัตว์ทั้งหลาย
 นั้น พระองค์ มิได้ อาศรัย ซึ่ง ชาติ และ โคตร มิได้ อาศรัย ซึ่ง ตระกูล และ
 พรณ อัน งาม พระองค์ อาศรัย ซึ่ง สัตว์โลก ตั้งแต่ เวล้า ขึ้น ไป ถึง ภวัคคะ

พรหม ว่า มิได้ เสด็จด้วย พุทธ รัตนะ ด้วย สัตถคุณ สมาธิคุณ วิมุตติคุณ
 วิมุตติญาณ ทัดสนะคุณ จึง ประกอบ ซึ่ง สัจจะวณะ คือ คำ สัจ ว่า (อิทัมปิ
 พุทเธตมํ ปณฺตีตํ เอเตน สัจฺเจเน สุวັตฺติ โหตุ) เนื้อความว่า แก้ว คือ
 พระพุทธเจ้า นั้ อุดม ประเสริฐเลิศ กว่า แก้ว ทั้งปวง บรรดา มีในโลก ความ
 ดีวิ สดุดีดี พิพัฒน์ มงคล วิคุณตะร่าย หายโรคโรคาไข้ จง มี แก้ว มนุษย์
 พุทธ บรรพตษ์ ทั้งปวง ด้วย กระทำ ซึ่ง คำ สัจ นั้ (อุคฺคตมคฺคตาย อิมาย
 ศาถาย) สมเด็จพระ ผู้มี พระภาคย์เจ้า มาตร ว่า กล่าว ซึ่ง พระ ศาถา นั้
 ความ สดุดีดี จำเริญ ก็บังเกิด มี แก้วราช ตระกูล (ภยํ วุปสฺสันตํ) ภย ก็
 ระวัง ฆมนุษย์ทั้งหลายใน แดนโกฏิจักรวาล ก็รับ เอา ซึ่ง ขาษฎา แห่ง
 พระ ศาถา (ภคฺวา) องค์ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง คำ สัจ
 ด้วย พุทธ คุณ ด้วยประการ ดัง นั้ แล้ว

ลำดับ นั้ ก็ ทรง พระ ปราวรภา เพื่อ จะ กล่าว คำ สัจ ด้วย พระนิพพานคุณ
 จึง ตรัส ด้วย บาท พระ ศาถา ว่า (ขยํ วิราคํ อมตํ ปณฺตีตํ ยทฺธมฺมา
 สักกยมนฺํ สสมาหิโต น เตน ชัมเมเน สมันตํ ภิญฺญํ อิทัมปิ ชัมเมวตมํ
 ปณฺตีตํ เอเตน สัจฺเจเน สุวັตฺติ โหตุ) แปล เนื้อความใน พระ นิพพาน
 ธรรมคุณ ที่โปรดประทาน พระ ธรรม เทศนาว่า (สักกยมนฺํ) พระ เจ้าผู้
 เปน บุตร แห่ง สักกยราช มี จิต ตั้ง หมั่น ด้วย อริยมัคคะ สมาธิ ได้ ซึ่ง
 พระ นิพพาน ธรรม อันใด อัน ยัง ก็เลิศให้ สิ้น สิ้น ด้วย ขนุปปาต นิโรธ
 ปราศจาก รากะ เปน ธรรม อัน มิได้ รู้ ตาย ประณัต อุดม แก้ว อันใด อัน
 หนึ่ง ที่ จะ เสด็จ ด้วย พระ นิพพาน ธรรม นั้ มิได้ มี แก้ว คือ พระนิพพาน

ธรรม นี้ ประณีต อุดม ดี กว่า ธรรม แก้ว ทั้งปวง ความ สดุดีดี จำเวิญ นามารค์
 โรคนันตะราย จง มี แก่ ผู้ มนุษย์ พุทธ ธรรม ทั้งปวง ด้วย กล่าว ซึ่ง คำ ดี นี้
 พระอรรัตนกถาจารย์ ผู้รู้ พุทธาธิบาย จึง ขยาย ความ ตาม กระแสพระพุทธานุญาต
 แก่ ในใน บท (ขณฺ วิราคํ) ก่อน ว่า กิเลสทั้งหลาย มี รากะ เปน ต้น ต้นต้น
 ไป ด้วย อัน กระทำให้แจ้ง ซึ่ง พระ นิพพาน ธรรม ๆ นั้น มาตรา ว่า ถึง ซึ่ง ต้น แห่ง
 กิเลส ธรรม ทั้งหลาย มี รากะ เปน ต้น ด้วย อนุปาทานิโรธ (คํ นิพพาน)
 พระ นิพพาน ปราศจาก กิเลส มี รากะ เปน ต้น โดย สัมปโยคบ้าง โดย
 อารมณฺ์บ้าง (คํ สัมมํ สัจจํ นิโรธํ) ใน เมื่อ พระ นิพพาน ธรรม นั้น อัน
 มุทกถา กระทำให้แจ้ง แล้ว กิเลสทั้งหลาย มี รากะ เปน ต้น ก็ เสื่อมหายโดยแท้
 เปน อัจฉินตะ วิบัติ ขาด จาก ต้นตอ เหตุ ดังนี้ พระ นิพพาน จึงได้ ชื่อ ว่า
 ขณฺ วิราคํ (อนุปาทานิโร) กิริยา ที่ มังเกิด แห่ง พระ นิพพาน นั้น ก็ได้ ปรากฏ
 (น วโย) นิบทย แห่ง พระ นิพพาน ก็ได้ ปรากฏ (น อัญญัตตํ)
 สภาวะ แปร ปรวน เปน อย่าง อื่น แห่ง พระ นิพพาน นั้น ก็ได้ มี เหตุ ดังนี้
 (คํ นิพพาน) พระ นิพพาน ธรรม นั้น มิได้ เกิด มิได้ แก่ มิได้ ตาย จึง
 ได้นาม บัญญัติ ชื่อ ว่า อมตํ อนึ่ง พระ นิพพาน ชื่อ ว่า ปณฺฑิตํ นั้น ด้วย
 อติคะ ว่า อุดม ดี กว่า แก้ว ทั้งปวง นัยหนึ่ง ชื่อ ว่า ปณฺฑิตํ นั้น ด้วย
 อติคะ ว่า อัน กิเลส มิ พัง เมา ให้ ร้อน ได้ ใน บท สักกมุนี นั้น มี อติกา
 ธิบาย ว่า พระ เจ้า ชื่อ ว่า สักกะ นั้น ด้วย อติคะ ว่า ประสูตรใน สักก ตระกูล
 ชื่อ ว่า มุนี นั้น ด้วย อรรถ ว่า ประกอบ ด้วย โม โน โย ธรรม พระเจ้า นั้น

มีจิต ตั้งมั่น ด้วย อริยมัคคะ ๘ มาติ กระทำให้แจ้ง ซึ่ง พระ นิพพาน ขรรณ
 อันใด ด้วย กำถั บัญญา ของ พระองค์ (กัณฺหิ จิ รัมมชาต) ขรรณ ชาต
 อันใด อัน หนึ่ง ที่ จะ เสมอ ด้วย พระนิพพาน ขรรณ นั้น มิได้ มี (เอว ภาควา)
 สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภากย์ แดง ซึ่ง พระ นิพพาน ขรรณ ว่า มิได้ เสมอ
 ด้วย ขรรณ ทั้งหลาย อัน ก็ พระ นิพพาน ขรรณ เด็ด กว่า ขรรณ ทั้งปวง
 ด้วย ประการ ดัง นี้

ถ้าคัม นั้น พระองค์ ปราถนา จะ ระวัง ซึ่ง อุบัติทวะ อันตราย แห่ง สัตว
 ทั้งหลาย นั้น พระองค์ ชาติรัย ซึ่ง ภาวะ แห่ง พระ นิพพาน ขรรณ ประเสริฐ
 กว่า ขรรณ ทั้งปวง จึง ประกอบ ซึ่ง สัจจะ วจนะ คือ คำ สัจ ว่า (อิทฺมัมปิ
 รัมเม รตนํ ปณฺณํ เอตณ สัจเจน สุฉัฏฺฐิ โหตุ) ดังนี้ ความว่า
 แก้ว คือ พระ นิพพาน ขรรณ นี้ ประณีต อุดม ดี กว่า ขรรณ ทั้งปวง ความ
 สิริสวัสดิ์ สุกมมงคล วิมต นิราศ โรคโรคาไร้ จง มี แก่นิกร มนุษย์ พุทธ
 บรรพตฺธิ บรรดา ที่ อุบัติทวะ อันตราย เมียด เมียด มนุษย์ ทั้งหลายใน
 แสง โกฎิ จักรวาล ก็ รัย เขา ซึ่ง ชาติรัย แห่ง พระ คาถา นี้ (เอว นิพพาน
 รัมมกุณฺเณน สัจจํ วุตฺวา) สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภากย์ ทรง กระทำ ซึ่ง
 คำ สัจ ด้วย คุณ แห่ง พระ นิพพาน ขรรณ ด้วย ประการ ดัง แก้ว

ถ้าคัม นั้น ก็ ทรง พระ ปราปรภ เพื่อ จะ กระทำ ซึ่ง คำ สัจ ด้วย คุณ แห่ง
 มัคคะขรรณ จึง ครัด ด้วย บาท พระ คาถาว่า (ยัมพุทธสฺสยฺสํ ปวิธินฺนํ ยี
 สัจจํ สมาชิมา นันตริกัณฺเณ มาหุ สมาชิมา เตน สโม น วิสัชติ อิทฺมัมปิ
 รัมเม รตนํ ปณฺณํ เอตณ สัจเจน สุฉัฏฺฐิ โหตุ) ดังนี้ ความว่า องค์

สมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ เลิศ โลก ทรง สรรเสริญ ซึ่ง มัคคะ สมาธิ ได้ชื่อว่า ผ่องใส สดวกโดยแท้ เหตุ คัด เสี้ย ซึ่ง มลทิน คือ กิเลส ทรง สรรเสริญ ซึ่ง สมาธิ อันใด ว่าหา สิ่งใด สิ่ง หนึ่ง จะ กัน จะ กาง มิได้ (โภจิ รัมโม) สมาธิ ขรรณ อันใด อัน หนึ่ง คือ รูปาวจร สมาธิ ก็ ดี ขรูปา วจร สมาธิ ก็ ดี มิได้ เสนอ ด้วย มัคคะ สมาธิ และ ผละ สมาธิ นั้น แก้ว คือ มัคคะ สมาธิ และ ผละ สมาธิ นี้ ประณีต ชุ่มยิ่ง กว่า รูปาวจร สมาธิ และ ขรูปาวจร สมาธิ (สุวัถฺถิ โหตุ) ความ สดุดี จำเริญ นิราศโรก ไรคาใช้ นฤภัย อุบาทวะ อันตราย ทั้งปวง จง มี แก่ มนุษย์ พุทธ บรรพตัส ทั่งหลาย เกิด พระ อัญญกถาจารย์ ผู้รู้ พุทธาธิบาย ขยาย ความ ว่า พระ พุทธเจ้า ชื่อว่า พุทธะ ด้วย อัตตะว่า ตรัสรู้ ซึ่ง ขริยธัมม์ ๔ ชื่อว่า เสฏฐะ ด้วย อัตตะว่า ประเสริฐ โดย พิเศษ ใน อนุพุทธะ และ บัณฑิตพุทธะ อนุพุทธะ นั้นได้ แก่ สามก บัณฑิต พุทธะได้ แก่ พระ บัณฑิตโพธิ (พุทธเสฏฐโฐ) พระ พุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ใน อนุ พุทธะ และ บัณฑิต พุทธะ นั้น ตรัส สรรเสริญ ซึ่ง สมาธิ ว่า สมาธิ ที่ มี ใน พระ อัญญังคิกะมรรค นั้น ประเสริฐ กว่า มรรค ทั่งหลาย เปนไป เพื่อ จะ ให้ ถึง ซึ่ง พระ อมตมหา นิพพาน อัน เกษม จาก โยคะ อนึ่ง ตรัส สรรเสริญ ว่า ภิกขเว คุณภิกษุ ทั่งหลาย ตถาคค ตรัส เทศนา ซึ่ง มัคคะ สมาธิ และ ผละ สมาธิ อัน เปน ของ แห่ง พระ ขริยเจ้าให้ ทำน ทั่งหลาย พัง (อัจันตโวกานัน) มัคคะ สมาธิ นั้น ผ่องใส ไพโรจน์ โดยแท้ เหตุ ขาด คัด เสี้ย ซึ่ง มลทิน คือ กิเลส ผละ สมาธิ นั้น

ชื่อ อนันตริกะ สมาริ เหตุให้ถึง ซึ่ง ผลใน ระหว่าง อัน เป็นไป แห่ง คน
หา สิ่ง ใด กัน จะ ยัง มิ ได้ ฐาปาวจร สมาริ อฐาปาวจร สมาริ อันใด
อัน หนึ่ง จะ เสมอ ด้วย มัคคะ สมาริ และ ผละ สมาริ อัน พระ พุทธเจ้า ตรัส
สรรเสริญ ว่า สอด ปราศจาก มลทิน คือ กิเลส นั้น หามี ได้ (กัณฺหา สัมภาวี
คัคคตา) เหตุไร สัมเด็จพระ พุทธเจ้า จึง ตรัส สรรเสริญ เถา พระ
พุทธเจ้า ตรัส สรรเสริญ นั้น เหตุ บุคคล ได้ ถึง ซึ่ง พระ โลกุตตระ สมาริ
บังเกิด ใน พรหมโลก นั้น ๆ แล้ว มิ ได้ กลับ มาบังเกิด ใน อบายะ ภูมิ มี นรก
เป็น ต้น ประการ ๑ เหตุ พระ อรหัตตะมัคคะ สมาริ นี้ พระ อริย บุคคล
จำเริญ ประการ ๑ เหตุ พระ อริย บุคคล ได้ พระ อรหัตตะมัคคะ สมาริ
ตัด เสีย ซึ่ง บังเกิด ใน ภพ ทั้งปวง ประการ ๑ เหตุ ดังนั้น พระ พุทธเจ้า จึง ตรัส
เทศนา ใน พระ สูตร ว่า (ยาวตา ภิกฺขเว สังฆา) ดูกร ภิกษุทั้งหลาย
ธรรมทั้งหลาย ที่ บำจย ประชุม แ่่ง มี ประมาณ เท่าใด พระอรหัตตะมัคคะ
สมาริ คือ สัมมา สมาริ นี้ ที่ นับ เข้า ใน อัญฐานิกมรรค พระ ตถาคต กล่าว
ว่า เลิศ กว่า ธรรม ทั้งหมด มี ประมาณ เท่า นั้น (เอว ภควา) สัมเด็จพระ
พระพุทธ พระภาคย์ เจ้า กล่าว ซึ่ง ภาวะ แห่ง อนันตริกะ สมาริ คือ มัคคะ สมาริ
และ ผละ สมาริ มิ ได้ เสมอ ด้วย สมาริ ทั้งหมด คือ ประเสริฐ เลิศ กว่า
สมาริ ทั้งหมด อัน ด้วย ประการ ดัง นั้น

ถ้า นับ นั้น พระองค์ อัคริย ซึ่ง มัคคะ สมาริ และ ผละ สมาริ มิ ได้ มี สมาริ อัน
เสมอ จึง ประกอบ ซึ่ง พระราชา ๕ เป็น ต้นว่า (อิทัมปิ ชัมเม รตนํ ปณฺตํ)

มี อัคราภินาย เหมือน พรพนา มาแล้ว อมมนุษย์ทั้งหลายใน แดนโกฏิ
จักรวาล ก็ รับเอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระศาถา นั้น (ภควา) สัมเด็จพระผู้
ทรงพระภักย์ เจ้า ทรง กล่าว ซึ่ง วรจัดๆ ด้วย คุณ แห่ง มัคคะสมาธิ และ ผละสมาธิ
ด้วย ประการ ดังนี้

ลำดับ นั้น ก็ ทรง พระปรารภ เพื่อ จะ กล่าว วรจัดๆ ด้วย คุณ แห่ง พระสงฆ์
จึง ตรัส เทศนา ด้วย พระศาถา ว่า (เย ปุคฺคตา อฏฺฐฐังคิ ปลัดฺดา
จัตตาริ เขตานิ ยุกานิ โหนฺติ เต ทักขิณียา สุกคัสสํ สาวกา
เอเตสุ ทินฺนานิ มหิปปณานิ อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณฺธิตํ เอเตน สัจฺเจน
สุวัตฺถิ โหตุ) เนื้อความใน พระศาถา ที่ ตรัส เทศนา นั้น ว่า (เย ปุคฺคตา)
บุพฺพตํ ทั่ว หาย ไต นับ ได้ ๘ บ้าง ๓๐๘ บ้าง ว่า โดย พิศดาร ถ้า จะ ว่า โดย
ย่อ เปน ๔ คู่ แปร จำพวก นั้น คือ บุพฺพต ที่ ตั้ง อยู่ ใน มรรค ๔ ผล ๔
ตั้ง อยู่ ใน มรรค ๔ พวก นั้น คือ พระโสดา มรรค บุพฺพต ๓ สกิทาคามี
มรรค บุพฺพต ๓ อนาคามี มรรค บุพฺพต ๓ อรหัตตะ มรรค บุพฺพต ๓ เปน ๔ พวก
ตั้ง อยู่ ใน ผล ๔ พวก นั้น คือ โสดาปัตติผล บุพฺพต ๓ สกิทาคามี ผล บุพฺพต ๓
อนาคามี ผล บุพฺพต ๓ อรหัตตะ ผล บุพฺพต ๓ เปน ๔ พวก ประสม เข้า ด้วย
กัน เปน บุพฺพต ๘ จำพวก ดังนี้ บุพฺพต ๓๐๘ จำพวก นั้น คือ พระโสดา ทั้ง ๓
เอกพิริโสดา โกลโกลโสดา สัตตักขัตตูปรมโสดา พระสกิทาคา ๓ ที่มี
ผล อัน ได้ ใน กามภพ รูปภพ อรูปภพ พระโสดา และ พระสกิทาคา ทั่ว หาย
นั้น เปน ๒๔ ด้วย สามารถ แห่ง ปฏิบัติ ทั้ง ๔ คือ เขา ปฏิปทา ทั้ง ๔ คุณ

พระอนาคา ๒๔ นั้น คือในชั้น อภิหา ๕ ชั้น ขตปา ๕ ชั้น สุกตสา ๕ ชั้น
 สุกตสี ๕ ชั้น อกนิฐู ๔ เว้นอุทโธต เปน ๒๔ ทำชั้นคือ อันตราปริ
 นิพพายี ๑ อุปหัจจะปรินิพพายี ๑ สดขาระปรินิพพายี ๑ สดขาระปรินิพพายี ๑
 อุทโธโตอกนิฐูคามิ ๑ เปนพระอนาคา ๕ เขาพระอรหัต ๒ คือสุกขะวิมุตต ๑
 สัมมะยานิกะ ๑ กับบุพทต ที่ตั้ง อยู่ในมรรค ๔ พวก ใส่เข้า เปน ๕๔
 บุพทต ๕๔ นั้น เขาตักขาธะระ และ ปัญญาธะระ ทั้งสองนี้ คุณ เปน บุพทต
 ๓๐๘ จำพวก (จักคาวี ยุคานิ) ถ้าจะจัด เปน คู่ก็ได้ ๕ คู่ พระโสดา
 มรรค บุพทต กับ พระโสดา ผล บุพทต คู่ ๑ พระ สกิทากามิ มรรค บุพทต
 กับ พระ สกิทากามิ ผล บุพทต คู่ ๑ พระ อนาคามิ มรรค กับ พระ อนาคามิ ผล
 บุพทต คู่ ๑ พระ อรหัตตะ มรรค บุพทต กับ พระ อรหัตตะ ผล บุพทต คู่ ๑
 เปน ๕ คู่ ด้วยกัน (เต ทักขิณียา) บุพทต ทั้งหลาย ที่ พรพณา
 มา นี้ เปน ทักขิณียะ บุพทต ควร แก่ ทักขิณาทน เปน ตัวก พัง โอวาท แห่ง
 พระสัมมา สัมพุทธเจ้า บุพทต ให้ ทาน แก่ บุพทต ทั้งหลายนี้ มี ผลานิสงส์
 มาก มิได้น้อย พระอริยสัทธาจารย์ ผู้รู้ พุทธาธิบาย จึง ขยาย ความ ออก
 ให้กระจ่าง ว่า (เต สัพเพ ทักขิณิ อรหันตคิ ทักขิณา) ว่า บุพทต
 ทั้งหลาย ทั้งปวง นั้น ควร แก่ ทักขิณาทน เหตุ ดังนี้ จึงได้ ชื่อ ว่า
 ทักขิณา ก็ เครื่องไทย ทาน นี้ ที่ ท่าน ทายก เชื้อ กรรม เชื้อ ผล มิได้ เอา เพื่อ
 ว่า ท่าน ผู้นี้ จัก กระทำ เวชกรรม ให้ ยารักขาโรค แก่ เรา จัก กระทำ สังฆเป
 ตนิยกรรม เติร ข้าว ตัว ของ เรา ดังนี้ แล้ว ให้ ไทย ทาน นั้น ชื่อ ว่า อรห

ว่า เปน ทาน อัน ส้มควรว บุคคล ทั้งหลาย ที่ จัด เปน คู่ ๔ คู่ นั้น ประกอบ ด้วย สัตถุคุณ สมาริคุณ ปญญาคุณ วิมุตติคุณ วิมุตติญาณ ทัดสณะคุณ ได้ ชื่อ ว่า ทักขิณียะ บุคคล ใน บท (สุคตัสสัธ ส้าวกา) นั้น แปลว่า ส้มเคี้ยว พระ ผู้ ทรง พระภาควัย ทรง พระนาม ชื่อ ว่า สุกต นั้น เหตุ พระองค์ ประกอบ ด้วย พระ ดำเนริ อัน งาม ๑ เหตุ พระองค์ เสด็จ ไป สู่ โสภณะสถาน คือ พระนิพพาน ๑ เหตุ พระองค์ เสด็จ ไป สู่ ที่ ชันดี นั้น ถึง ที่ จะ โสโครก กิติ พระองค์ เสด็จ ไป ที่ นั้น ก็ บริสุทธิ สอาด ๑ (อัญญัสสุคตัสสัธ) เหตุ พระองค์ มี ถ้อยคำ อันดี ครัสต์ สิ่งไร จริง สิ่ง นั้น ถ้อยคำ มิได้ เปลา ๑ (เต ปุคฺคตา) บุคคล ทั้งหลาย ที่ พรวรณา มา นั้น ย่อม พัง โอวาท คำ สั่ง สอน แห่ง พระ สุกต นั้น เหตุ ดังนี้ จึง ชื่อ ว่า ส้าวกา (อัญญะ ชนา) ชน ทั้งหลาย อัน ก็ พัง อยู่ แด แต่ ทว่า พัง แล้ว มิได้ กระทำ ซึ่ง วัตระ ปฏิบัติ อัน จะ พัง กระทำ (อิเม ปุคฺคตา) บุคคล ทั้งหลาย ที่ พรวรณา มา นี้ ได้ สดับ แล้ว ก็ ย่อม ปฏิบัติ ตาม ส้มควรว แห่ง บุพพะภาค แห่ง พระนวลโลกุตระธรรม อันควร จะ พัง กระทำ แล้ว ก็ได้ บันลือ ซึ่ง มรรค และ ผล เหตุ ดังนี้ จึง ได้ ชื่อ ว่า ส้าวกา (เอเตสุ ทินฺนานิ มหิปปณฺธา) วัตรุ ทั้งหลาย มี อัน ะ ปาณา หาร เปน ต้น มี ประมาณ น้อย บุคคล ให้ แก่ ส้าวกา แห่ง พระสุคต ทั้งหลาย นี้ มี ผลานิสงฆ์ มาก เหตุ ถึง ซึ่ง ทักขิณาวิสุทธิ โดย ฝ่าย ปฏิภาณ ก็ ส้มควรว กับ พุทฺธ ฐิกาทวิสัธไว้ในพระสูตรอื่นว่า (ยาวตา ภิกฺขเว สังฆคณฺหา) พระภิกษุ สังฆ ๔ รูป กิติ คณะ ๔ รูป กิติ มี ประมาณ เท่าใด สังฆ ที่ เปน ส้าวกา แห่ง คตาคต ที่ จัด เปน คู่ ๔ คู่ จัด เปน บุคคล ๘ พวก นั้น

คณาศก กล่าวว่ เลิศ กว่าภิกษุ สงฆ์ และ คณะ ทั้งหลาย ทั้งปวง นั้น (ภควา)
 สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง คุณ แห่ง สังฆมณฑล ด้วย สามารถ แห่ง
 บุคคล อัน ตั้ง อยู่ใน มรรค ๔ ผล ๔ ด้วย ประการ นั้น แล้ว

ลำดับนั้น พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ แห่ง บุคคล ๘ จำพวกนั้น จึง ประกอบ
 ซึ่ง สัจจะ กล่าวว่ (อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณัตถิ เอเตน สัจเจเน สุตตํ ติ
 โหตุ) ดังนี้ ความว่ แก้ว คือ พระอริยสงฆ์ ๘ จำพวกนั้น ประณีต อุดม
 ดี กว่าภิกษุ สงฆ์ และ คณะ ทั้งหลาย ความ สดุดี ดี พิพัฒน์ มงคล วิมล นิราศ
 ปราศจาก อุปัทพธะ อันตราย โรคไข้ จึง มี แก่นิกร อเนก มนุษย์ พุทธ บรรพ
 สัจ ทั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ด้วย กล่าว ซึ่ง สัจจะ
 กถา นี้ อาชญา แห่ง พระ คาถา นี้ แล้ ไปใน แดน โภจิ จักรวาฬ มนุษย์
 ทั้งหลายใน แดน โภจิ จักรวาฬ ก็ รับ เอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระ คาถา นี้
 (ภควา) สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง สูตร ด้วย คุณ แห่ง สังฆ
 มณฑล คือ บุคคล ที่ ตั้ง อยู่ใน มรรค ๔ ผล ๔ ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว

ลำดับ นั้น ก็ ทรง ปราบก เพื่อ จะ กล่าว ซึ่ง สัจจะ กถา ด้วย คุณ
 แห่ง พระ ชีณาสวะ บุคคล ทั้งหลาย บาง จำพวก อัน เสพ พืช ซึ่ง ผล สุกๆ จึง ตรัส
 ด้วย พระ คาถา ว่ (เย สุปฺปิยตฺตา มนสา ทเพเห นิกกามิโน โคตม
 สาสันมฺหิ เต ปตฺตปตฺตา อมตํ วิคฺขยฺหิ ตถฺชา มุชา นิพฺพุตํ ญฺญูสมานา
 อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณัตถิ เอเตน สัจเจเน สุตตํ ติ โหตุ) ดังนี้
 เนื้อ ความใน พระ คาถา ที่ ตรัส เทศนา นั้น ว่ พระ อริยเจ้า ทั้งหลาย ได้

ประกอบด้วยความเพียร เป็นอันดี นัยหนึ่งว่า ประกอบด้วยกาย ปิโยค และ
 วจี ปิโยค อันบริสุทธ์ เป็นอันดี มีจิต ตั้งมั่น เป็นสมาธิจิต มีได้
 ให้ ๒๕ ใน กาย และ ชีวิต ออกจาก สรรพ กิเลส ทั้งปวง ด้วย ๒๖ ญาณ ชุระ
 และ วิริย ชุระ อยู่ใน สำนึกแห่ง ตถาคค อันเป็นโคตมโคตร (เต อริยา)
 พระ อริยเจ้าทั้งหลาย นั้น มี พระ อรหัตตะผล อันถึงแล้ว มีจิต หยั่งลง
 สู่พระ นิพพาน มีนิพพาน ธรรม อันได้ แล้วก็ เสวย ซึ่ง นิพพาน รส ด้วย
 หาราคะ มีได้ พระ อริยเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่ต้นจนจบ เพื่อ ความว่า พระ อริยเจ้า
 ทั้งหลายใด ประกอบดี ละ เลี้ยว ซึ่ง ธนธนะ แดง หามี ควร มี ประการ เป็น
 อัน มาก อาศรัย ซึ่ง สุตราช ๒๖ เที่ยง ชีวิต บริสุทธ์ ก็ ปราศรภ เพื่อ จะ
 ประกอบ ซึ่ง ตน ด้วย พระ วิมุตติญาณ นัยหนึ่งว่า ประกอบ ด้วย กายกรรม
 และ วจี กรรม อัน บริสุทธ์ สอาด ปราศจากโทษ พระพุทฺธ องค์ ทรง แดง
 สดชื่น แห่ง พระอริย บุคคลทั้งหลาย นั้น ด้วย บท คือ (สุปปยุตฺตา) กระนั้น บท
 (มนสา ทฺเพเหณ) นั้น แปลว่า มีจิต ประกอบ ด้วย สมาธิ มั่น พระพุทฺธ
 องค์ แดง ซึ่ง สมาธิ อัน แห่ง พระชินาสัพ พุทฺธทั้งหลาย นั้น ด้วย บท คือ
 (มนสา ทฺเพเหณ) นี้ บทคือ (นิกกามิโน) นั้น แปลว่า มีได้ ๒๕ ใน กาย
 และ ชีวิต ออกจาก กิเลส ทั้งปวง ด้วย ๒๖ ญาณ ชุระ และ วิริย ชุระ พระพุทฺธ
 องค์ ทรง แดง ซึ่ง ๒๖ ญาณ ชุระ บริบูรณ์ ด้วย วิริยะ แห่ง ชินาสัพ พุทฺธ
 ทั้งหลาย นั้น ด้วย บท คือ (นิกกามิโน) นี้ และ บท คือ (โคตมธำสนิมฺหิ)
 ซึ่ง แปลว่า ใน สำนึกแห่ง ตถาคค อันเป็นโคตมโคตร นั้น พระพุทฺธ องค์ ทรง

แสดง ซึ่ง ภาวะ แห่ง ตีรติภัย นิกรณ^๕ทั้งหลาย ภายนอก พระเจ้า^๕ฉันนี้ อันกระทำ
ซึ่ง ตีรติภัย วัตร ชื่อ ว่า อมตรส มี ประการ ต่าง ๆ มิได้ ออกจาก กิเลส เหตุมิ
ได้ มี คุณ และมี สุปปยุต ประกอบ ตี เป็น ต้น ด้วย บท คือ (โศคมลสาธน์มิตี)
ใน บท (บัตติบัตตา) นั้น มี อรรถาธิบาย ว่า พระ ขัณนาสวระบุทก^๕ทั้งหลาย
โต ใน สาธนา แห่ง ตถาคต^๕อัน เป็น โศคมโคตร ได้ ชื่อ ว่า สุปปยุตตาเหตุ
ประกอบ ด้วย คีต ชื่อ ว่า นิกกามิโน เหตุ ประกอบ ด้วย บัญญัติ^๕ ชื่อ ว่า
มนสาทัฬหะ เหตุ ประกอบ ด้วย สมาธิ พระ ขัณนาสวระบุทก^๕ทั้งหลาย นั้น
หยั่ง ลง สู่ พระนิพพาน ด้วย สัมมา ปฏิบัติ^๕นี้ เสด็จ ซึ่ง ผล สัมมา บัติ^๕อัน ได้ ด้วย
หาราคะมิได้ คือว่า ได้ เปลา^๕ ๆ ไม่ได้ เสีย ทรัพย์สิน^๕สักการะนึก เดียว
จึงได้ ชื่อ ว่า บัตติบัตตา (เอว ภควา) ใจ ความ ว่า สัมเด็จพระ ผู้ทรง
พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง คุณ แห่ง สังฆตนะ ด้วย สามารถ แห่ง พระ ขัณนาสว
ระบุทก อัน เสด็จ ซึ่ง ผล สัมมา บัติ^๕นี้ ด้วย ประการ ดัง^๕นี้ แล้ว

ลำดับ นั้น พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ แห่ง สังฆตนะ นั้น ก็ ประกอบ ซึ่ง
สังจะวาจา ว่า (อิทัมปิ สัมเม รตนं ปณฺฑิตํ) แก้ว คือ พระ ขัณนาสวระ^๕
ประณีต อุดม ดี ความ สิริสวัสดิ พิพัฒ โภโคย ไช ศรัย ยศ นิโรธ ไรคาพา
ปราศจาก กาย อินทรีย์ จง มี แก้ว มนุษย์ พุทธ บรรพต^๕ทั้งปวง ด้วย
กล่าว คำ สัจ^๕นี้ อาชญา พระ คาถา^๕นี้ ก็ แผ่ ไป ใน แดน โทณ จักรวาล อมนุษย์^๕
ทั้งหลาย ใน แดน โทณ จักรวาล ก็ รับ ซึ่ง พระ อาชญา แห่ง พระ คาถา^๕
(เอว ขัณนาสวระบุทก) สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง สังจะ
กถา ด้วย สามารถ แห่ง พระ ขัณนาสวระบุทก ด้วย ประการ ดัง^๕นี้ แล้ว

ลำดับ นั้น ก็ ปรากรว เพื่อ จะ แสดง ถึงจะ กถา ด้วย คุณ แห่ง พระ
 ใต้ตามัน บุคคล อัน ประจักษ์ แก่ พุทฺธ หนึ่ง เปน อัน มาก ซึ่ง ตรัส เทศนา ด้วย พระ
 คาถาว่า (ยถิทฺธิโต ปฐวี สีโต ตียา จตุพฺภี วาเตภี อสฺมํปกมํบิโย
 ตถูปมํ สํปฺปริสํ วทามิ โย อริยสัจจํนิ อเวจฺจํ มัสสํติ อิทมํปิ สํเพ รตนํ
 ปลนํติ เอเตน สัจฺเจน สุตฺวํติ โหตุ) ดังนี้ เนื้อ ความ ว่า เสา ประ โคน
 อัน บุคคล ฝัง ถัด ใน แผ่น ดิน มี สภาวะ มิได้ ไหว ด้วย ถม ทั้ง หาย อัน
 พัด มา แต่ ทิศ ทั้ง ๔ ตถาคค ก็ กล่าว ซึ่ง บุคคล ผู้นั้น ว่า อุปมา ดัง เสา
 ประ โคน นั้น ว่า เปน บุรุษ อัน อุดม พระ ธรรม กถา คดี ความ ว่า เสา ประ โคน
 อัน บุคคล ชุก ซึ่ง แผ่น ดิน ถัด ๘ ศอก บ้าง ๓๐ ศอก บ้าง ฝัง ไว้ ใน แผ่น ดิน
 ณ ภายใน ธรณี ประจวบ เพื่อ จะ กัน ซึ่ง ประตุ พระ นคร และ คำ ว่า
 ยถิทฺธิโต นี้ เปน ชื่อ แห่ง เสา อัน แล้ว ด้วย ไม้ แก่น ๆ อัน บุคคล ฝัง ไว้ เปน อัน
 ถัด นั้น ถม พัด มา แต่ ทิศ ทั้ง ๔ มิ อาจ จะ ให้ ไหว ให้ คด ดอน ได้ (โส ปุคฺคโต)
 บุคคล ผู้นั้น ได้ หยั่ง ลง ด้วย บัญญา แล้ว เห็น ซึ่ง พระ จตุราวิยสัจ บุคคล
 ผู้นั้น และ ตถาคค เรียก ว่า อุดม บุรุษ มี จิคร มิได้ หวั่น ไหว อุปไมย ดัง
 เสา ประ โคน อัน ฝัง หนึ่ง นั้น (ยถา ยถิทฺธิโต) เสา ประ โคน อัน
 บุคคล ฝัง ถัด มิได้ ไหว หวั่น โยค คด ดอน ด้วย ถม อัน พัด มา แต่ ทิศ ทั้ง ๔ ฉนั้น ไค
 อุปไมย ดัง บุคคล อัน เห็น ซึ่ง จตุ สัจจะ ธรรม ทั้ง ๔ คือ ทุกขสัจ สัมมยสัจ
 มกฺกสัจ นิโรธสัจ มี จิคร มิได้ หวั่น ไหว ด้วย โถก ธรรม มิได้ หวั่น ไหว
 ด้วย คำ แห่ง ศิริตถ์ นิครนถ์ ทั้ง บ่วง (เกณฺธิ ปุคฺคเตน) อัน บุคคล

ผู้ใดผู้หนึ่งมิพึงให้ไหวคิงได้ (คัมภีร ทศสณา) เหตุเห็นซึ่งจตุ
 รัสจะธรรมนั้น ก็ สัมด้วย พระพุทธ ฐิกาครัธไว้ใน สูตร ขึ้นว่า (เขยยถา
 ปิ ภิกขเว อโยซิโต วา) คุกรภิกษุทั้งหลาย เจ้าเหล่ากัถี้ เจ้าคิธา
 กัถี้ เจ้าไม้แก่นกัถี้ บุคคลผั่งไว้ถัก ผั่งหมั้น เปน อัน ตัมิได้ ห้วนไหว
 โยกคณน ถอน ชน มาได้ ด้วย ถม อัน พัด มา แต่ จาตุทิศ (คัมภีร ทศส
 เหตุไรจึงมิได้ ห้วนไหวโยกคณน คุกรสังขทั้งปวง มิได้ ห้วนไหวโยก
 คณน นั้น เพราะ ผั่ง ถัก ผั่ง หมั้น เปน อัน ตั อัน นี้ แะ อุปมา นันใด
 อุปไมย คัง สมนะ แะ พราหมณ์ ทั้งหลาย อัน ตรัสรู้ ซึ่งพระ จตุราริยธั
 ฐว่าสิ่งนี้ เปน ทุกขธั สิ่งนี้ เปน สมุทยธั สิ่งนี้ เปน มัคคะธั สิ่งนี้ เปน
 นิโรธธั มิได้ ไหว ด้วย โลก ธรรม ๘ ประการ มิได้ ไหว ด้วย
 ถ้อยคำแห่ง ติริคตัยนิกรณถ์ทั้งปวง ผู้ใดผู้หนึ่ง มิอาจ ให้ ไหวได้
 (คัมภีร ทศส เหตุไรจึงมิได้ ไหว มิได้ ไหว นั้น เพราะ เหตุ เห็น พระ
 ขริยธัจะ ธรรม ด้วย อากาณ อัน ตัมิได้วิปริต (เขว ภควา) สัมเตจ
 พระผู้ทรง พระภากย์ กถาว ซึ่ง ธัด้วย คุณ แห่ง สังฆระณะ ด้วย ดำนารก
 พระโสตาบัน บุคคล อัน ประจักษ์ แก่ ชน เปน อัน มาก ด้วยประการ นัน แถ้ว
 ถาตัมบัน พระพุทธองค์ กัธาครัย ซึ่งสังฆคณนนั้น จึงประกอบธัจะวาทาว่า
 (อิทัมปิ สัมเวทนนิ ปณัตถิ เอเตน ธัจเจเน ธัวัธถิ โหตุ) คังนี้ ความ
 ว่า แก้ว คือ พระสังข อัน ทรงคุณ คือได้ พระโสตา นัน ประณัตถิ อุดมถั สิริธัธถิ
 พิพัฒน์ มงคธ ธัภมณ ธัภา รมนัน ธัโรค นฤภย จง บังเกิด มี แก่ อเนก นิกร
 มนุษย์ พุทธ บรรพธัทั้งปวง ด้วย ความ จริง ความ ธัจนี้ อาชญาแห่ง

พระศาสดา^{นี้} ก็ เผล่ไปใน แดนโกฏิจักรวาล มนุษย์ทั้งหลายใน แดนโกฏิจักรวาล ก็ รับเอา ซึ่ง อาชญาแห่ง พระศาสดา^{นี้} (ภควา) องค์ สัมเด็จพระผู้ ทรง สวรรค์ ภายใต้อำนาจ ซึ่ง ตั้จะ วาจา เนภาะ สงฆ์ ด้วย คุณ แห่ง พระโสดาบัน บุคคลโดยมิได้ แปรก กัน ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว ก็ บรรดา เพื่อ จะกล่าว ซึ่ง ตั้จะ วาจา ด้วย คุณ แห่ง สัตตักขัตตปุรรมโสดา อัน เปน น้อย กว่า พระโสดาทั้งปวง แท้จริง พระโสดามี ๓ คือ เอกพีธีโสดา ๓ โกลโกลโสดา ๓ สัตตักขัตตปุรรมโสดา ๓ เปน ๓ ด้วยกัน สัมด้วย พระพุทธ ฐีกา ครุติ เทศนาใน พระสูตร ขึ้น ว่า (อิหะจ โจ ปุคฺคโธ) บุคคล บาง พวกใน พระศาสนา^{นี้} ถึง ซึ่งพระโสดา เหตุ นั้น สูญไป แห่ง สังโยชนะ รรม ๓ ประการ คือ สักกายะทิฏฐิ วิจิกิณา สัตถัพพัต ปริมาศ พระโสดา^{นั้น} จะ บังเกิด อีก ชาติ หนึ่ง ก็ จะ กระทำให้ สิ้น แห่ง วัฏฏ ทุกข์ พระโสดา จำพวก^{นี้} ชื่อ ว่า เอกพีธีโสดา พระโสดา องค์ ไดยัง จะ ท่อง เทียว ไปอีก สอง ชาติ บ้าง ตาม ชาติ บ้าง จึง จะ กระทำให้ สิ้น แห่ง วัฏฏ ทุกข์ พระโสดา องค์ นั้น ชื่อ ว่า โกลโกลโสดา พระโสดา องค์ ไดยัง ท่อง เทียว ไปใน สวรรค์ และ มนุษย์ ประมาณ อีก ๗ ชาติ จึง จะ กระทำให้ สิ้น แห่ง วัฏฏ ทุกข์ พระโสดา องค์ นั้น ชื่อ ว่า สัตตักขัตตปุรรมโสดา ใจ ความ ว่า สัมเด็จพระพุทธ องค์ ทรง พระ บรรดา เพื่อ จะ กล่าว คำ ตั้ ด้วย คุณ แห่ง สัตตักขัตตปุรรมโสดา อัน เปน น้อย กว่า พระโสดาทั้งปวง จึง กล่าว พระ ศาสดาว่า (เย อริยธัมมัญญิ วิภาวณันติ คัมภีรบัญญเณน สุเทสิตานิ กิณฺฑาบี เตะ โหนฺติ ภุสฺสัปปมัตตา น เตะ ภว อฏฺฐัมมาทินันติ อิทมฺปิ สเฆ รตนํ ปณฺณิตํ เอเตน ธัมมเจเน สุวัตฺถิ โหตุ) ดังนี้

เนื้อ ความใน พระ คาถา ว่า พระโสดาบัน บุคคลทั้งหลายใด กระทำให้แจ้ง
ซึ่ง พระจตุรวิริยสังขารกรรม ทั้งหลาย ที่ พระ ตถาคต ตรัส เทศนา เปน อัน ตี
ด้วย พระลัทธิปัญญุตญาณ อัน คัมภีร์ ภาพ พระโสดาบัน บุคคล ทั้ง หลาย
นั้น แม้ ว่า ประมาท อยู่ ดั้น กาล ช้า นาน ด้วย กาล อัน เสวย ทิพย สัมบัติ
เปน อาทิ ก็ ตี ก็ มิได้ ถือ เขา ซึ่ง ภาพ เปน คำรบ ๘ โดยแท้ พระอรพต ถา
คติ ความใน บท วิภาวณันติ ว่า พระโสดาบัน บุคคล จัก ได้ ซึ่ง มืด คือ
กิเลส อัน ปก บิด ซึ่ง พระขริยสังขารกรรม ด้วย โอภาส คือ บัญญา กระทำ
ซึ่ง โอภาส คือ บัญญา ของ ตน ให้ ปรากฏ กระทำให้แจ้ง ซึ่ง จตุรวิริยสังขาร
สังเค็จ พระพุทธองค์ เจ้า ตรัส เทศนา ได้ เปน อัน ตี ด้วย นัย เปน อัน มาก
มี ย่อ และ วิตถาร เปน ต้น (เต ปุคฺคตา) บุคคล ทั้งหลาย ที่มี ขริยสัง
ขารวิริย แล้ว อาศรัย ซึ่ง เหตุ แห่ง ความ ประมาท มี ทิพย สัมบัติ และ
จักรวรรดิ สัมบัติ เปน อาทิ ก็ ถึง ซึ่ง ประมาท อยู่ ดั้น กาล ช้า นาน อนึ่ง ตั้ง อยู่
ด้วย อัน คับ แห่ง อภิสังขาร วิญญาณ ด้วย พระโสดา บัณฑิตมีคระญาณ พึง
บังเกิดใน สังสาร มี เมื่อง ต้น มิได้ ปรากฏ ใน ภาพ เปน คำรบ ๘ ภาพ เดียว
มิได้ ถือ เขา ซึ่ง ภาพ เปน คำรบ ๘ เหตุ คับ แห่ง รูปธรรม และ นามธรรม (วิปัสสนา
อารมฺภิกา) ปรารภ ซึ่ง พระวิปัสสนา แล้ว ก็ ถึง ซึ่ง พระอรหัตในภาพ เปน คำรบ ๘
(เขว ภาควา) สังเค็จ พระผู้ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง คุณ แห่ง สังฆตตะ
ด้วย สามารถ ตัด ตัก ขัด ตู ประมาโสดา ด้วย ประการ ดัง นี้ แล้ว

ถ้าคับ นั้น พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ นั้น จึง ประกอบ ซึ่ง คำ สั่ง ด้วย พระ

บาลีว่า (อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณฺณํ เตเตน สัจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ)
 ดังนี้ ความว่า แก้ว คือ พระสังฆ อันทรงคุณธรรมดังกล่าวมานี้ ประณีต
 อุดม คือ สิริสวัสดิ์ ความ เจริญ นิราศโรคโรคาใช้สรรพ อุบัติทวาร อันตราย
 มี แก่มนุษย์ นิกร พุทธบริษัททั้งหลาย ด้วย กล่าว ซึ่ง คำ ดังนี้ อาชญา
 แห่ง พระคาถานี้ ก็ แผ่ไปใน แผ่น โภฏิจักรวาล อมนุษย์ทั้งหลายใน
 แผ่น โภฏิจักรวาล ก็ รับ ซึ่ง อาชญา แห่ง พระคาถานี้ (ภควา) สมเด็จ
 พระผู้ทรง พระภาคย์ เจ้า กล่าว ซึ่ง ดังจะ ถก เณระ สังฆ ด้วยคุณ คือ มิได้
 ถือเอา ซึ่ง ภพ เปน คัมภ ๘ แห่ง สัตตักขัตตปุระโสภา ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว
 ดำเนิน นั้น ก็ ปรารภ เพื่อจะ กล่าว ซึ่ง คำ ดัง ด้วยคุณ แห่ง สัตตัก
 ขัตตปุระโสภา อัน ถือ เอา ซึ่ง ภพ ทั้งหลาย ๘ วิเศษ ประเสริฐกว่า
 บุคคลทั้งหลาย อัน ถือ เอา ซึ่ง ภพ เปน อัน มาก จึง ตรัส ด้วย พระ
 คาถาว่า (สทาวลลํ ทตฺถสณฺณํ ปทาย ตยลลํ ฆมฺมา สหิตา ภวันฺติ
 สกฺกกายทญฺญู วิจิจฺฉิ นตฺถิ จ สัตถํ ตวํ ยทตฺถิ ถิญฺจิ จตุปปาเยหิ จ วิป
 ปมุตํ โโต ฉจามิฐานานิ อภัพฺโพ กาคู อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณฺณํ เตเตน
 สัจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ) ดังนี้ ความว่า ออกุศล ธรรม ลาม ประการ คือ
 สกฺกกายทญฺญู วิจิจฺฉา สัตถํ พตฺตปรามาภ พระโสดาบัน บุคคล ละ เสีย
 ได้พร้อม ด้วย อัน ถึง ซึ่ง พระโสดาปัตติมรรค พระอรรคถาแก่ ความใน
 บททตฺถสณฺณํ ปทายะ ซึ่ง แปล ว่า ด้วย อัน ถึง ซึ่ง พระโสดาปัตติมรรค นั้น ว่า
 แท้จริง พระโสดาปัตติ มรรค พระพุทธองค์ ตรัส เรียก ชื่อ ว่า ทตฺถสณฺณํ นั้น เหตุ
 เห็น พระนิพพาน ก่อน กว่า ธรรม ทั้งปวง คือ เห็น พระนิพพาน แล้ว ก็ ดำริว่า

ซึ่งกิจอันตนจะพึงกระทำ พระพุทธองค์ประสงค์จะแสดง ออกสกล ธรรม
ที่พระโสดา ณะได้ จึง ครัดว่า (สักกายทิฏฐิวิจิจิกฉินฺต) เป็นชาติ ณ
สักกายทิฏฐิ นั้น คือ ทิฏฐิ อันเห็น ว่า ตน เป็น ของ แห่ง ตน วิจิจิกฉินฺต
คือ สงสัย มี วัตถุ ๘ มี สงสัยใน พระ ผู้ เป็น ครู เป็น ชาติ ดีดพิพัต นั้น
ได้ แก่ ติตถิยะวัตร มี ถ้อย อย่างใด อย่าง สันนิษ เป็น ชาติ หา ผล หา
ประโยชน์ มิได้ ออกสกล ธรรม ทั้ง ๓ นี้ พระโสดา ณะ ได้ (เขมณฺธัส
กิลเลศวัญญูปปหานํ ทถฺเสศวา) พระ พุทธองค์ แสดง ซึ่ง อัน ละ เลี้ยว ซึ่ง
กิลเลศ วัญ แห่ง พระโสดาบัน บุคคล นั้น ด้วย ประการ ดังนี้ ใน เมื่อ กิลเลศวัญ
มี แล้ว วิบาก วัญ ก็ จะ พึง มี พระพุทธองค์ ประสงค์ จะ แสดง ซึ่ง วิบาก วัญ
ที่พระโสดา ณะ เหตุ ละ แล้ว ซึ่ง กิลเลศ วัญ นั้น จึง ครัดว่า (จุตฺตพลาเยหิ ๑
วิปฺปมฺพุตฺโต) ว่า พระโสดาบัน บุคคล พ้น จาก ขยาย ภูมิ ทั้ง ๔ คือ นรก
ดิรัจฉาน เปตวิสัย อสุรกาย พระโสดา นี้ แม้ บังเกิด ใน ภพ ทั้ง หาย
๘ ชาติ ก็ ดี ก็ พ้น จาก ขยาย ภูมิ ทั้ง หาย ๔ นั้น (เขมณฺธัส วิปากวัญ
วูปฺปหานํ ทถฺเสศวา) พระ พุทธองค์ แสดง ซึ่ง วิบาก วัญ ที่โสดา ณะ ด้วย
ประการ ดังนี้ แล้ว กรรม อันใด เป็น มูล แห่ง วิบาก วัญ นี้ พระพุทธองค์
ประสงค์ เพื่อ จะ แสดง ซึ่ง อัน ละ เลี้ยว ซึ่ง กรรม นั้น จึง ครัดว่า (ฉนฺนาชฺรีฐานานิ
อภิปฺโพ กาคู) ว่า พระโสดาบัน บุคคล มิ อาจ เพื่อ จะ กระทำ ซึ่ง เหตุ อัน
หยาบ ๖ ประการ คือ มาตุฆาต ฆ่า มารดา ๑ บิดุฆาต ฆ่า บิดา ๑ อรหัน
ตฆาต ฆ่า พระอรหันต์ ๑ โโลหิตฆาต กระทำให้ โโลหิต ห้อ ใน พระพุทฺธ ภาย ๑
ดังฆเภาท ทำลาย สงฆ์ ตั้งแต่ ฝ่าย ละ ๔ รูป ขึ้นไป มิได้ ปลง เลี้ยว ซึ่ง มค คำ
ละ มค แดง จาก ชีวิต โดย แท้ ใน เมื่อ เหตุ ดังนี้ มี แล้ว พระ พุทธองค์

ทรงแสดง ซึ่ง อภิธาน คือ เหตุ อัน หยาบ ๖ ประการ นั้น เพื่อจะ สงเคราะห์
 แก่ ปุณฺณภาพ (ปุณฺณ ใน หิ) แท้จริง ปุณฺณ ย่อม กระทำ ซึ่ง เหตุ
 อัน หยาบ ๖ ประการ อัน ประกอบ ด้วย มหันตโทษ เหตุ มิได้ ประกอบ
 ด้วย โสตาปัตติมรรค (ทัดตนธัมมบันโน) บุคคล ที่ ประกอบ ด้วย
 โสตาปัตติมรรค มิ อาจ เพื่อ จะ กระทำ ซึ่ง เหตุ อัน หยาบ ทั้งหลาย ๖ ประการ นี้
 อภิปัสสพ ที่ พระ พุทฺธองค์ ตรีต ใน พระ ศาสนา นั้น มี กิริยา อัน แสดง
 ซึ่ง อัน มิได้ กระทำ ใน ภาพ อื่น แท้จริง พระโสตา นี้ ไป ใน ภาพ อื่น แม้ มิได้
 รู้ว่า ตน เปน อริย สāvaka ก็ มิได้ กระทำ อภิธาน เหตุ อัน หยาบ ๖ นี้ ก็ มิ
 ได้ กระทำ ซึ่ง เบญจ วิชเวร ๕ ประการ มี ปาณาติบาต เปน ต้น กับ เณร
 ซึ่ง ครุ อื่น ก็ มิได้ (เหว่ ภคฺวา) สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภากย์ กล่าว ซึ่ง
 คุณ ธรรม นั้น คือ พระ อริย สāvaka อันได้ พระโสตา ชื่อ ว่า สัตตักขัตตุปม
 มี คุณ พิเศษ กว่า บุคคลทั้งหลาย อื่น มี อภิธาน ยัง มิได้ ละ ด้วย ประการ ดัง นั้น แล้ว
 ลำดับนั้น พระองค์ อัครัย ซึ่ง คุณ อัน พิเศษ นั้น ก็ ประกอบ ซึ่ง คำ คำ ว่า
 (อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณฺณํ เอตฺถ สัจเจน สุวตฺถิ โหตุ) ดังนี้
 ความ ว่า แก้ว คือ พระสังฆ อัน ทรง ซึ่ง โสตาปัตติมคฺคญาณ นั้น ประณีต อุดม
 ประเสริฐ วิเศษ แท้ สรรพ สิริสวัสดิ์ พิพัฒน์ ผล มงคล นิราศ ไรศ นฤภัย จง
 ปรากฏ มี แก่ อเนกนิกร มนุสย พุทฺธ บรรพตฺส ๕ จำพวก คือ อุนาสก อุนาสิกา
 ภิกษุ ภิกษุณี (เอตฺถ สัจเจน) ด้วย กล่าว คำ คำ นี้ อาชญา แห่ง พระ
 ศาสนา นี้ ก็ แผ่ ไป ใน แดน โกลิ จักรวาล มนุสย ทั้งหลาย ใน แดน โกลิ จักรวาล
 ก็ รับ เอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระ ศาสนา นี้ (เหว่ สัตตฺวาเร อากฺขิโต)

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า กล่าวซึ่งคำดำ เนนจะส่งด้วย คุณ
 แห่ง สัตตักขัตตปุระโสดา อัน ประเสริฐวิเศษ กว่าบุพพกาลทั้งหลาย มี อภิธาน
 ยังมีได้ ด้วย ประการ ดังนี้ (ทัสสันตัมบันโน) บุพพกาล ประกอบ
 ด้วยโสดาปัตติมรรคมี ๘ เพื่อจะ กระทำ อภิธาน ๖ ประการ ใช้แต่เท่านั้น
 แม้ว่าการทำ ซึ่ง บาป กรรมประมาณ สัก คราวเดียว ก็มี อาจ เพื่อจะ ปกปิด
 บังไว้ ซึ่ง บาป กรรม อัน น้อย นั้น พระพุทธ องค์ ปราบปราม เพื่อ จะ กล่าว คำดำ
 ด้วย คุณ แห่ง พระโสดา อัน อยู่ด้วย ประมาท มิได้ ปกปิด บังไว้ ซึ่ง กรรม
 อัน ตน กระทำ จึง ตรัส ด้วย พระ ศาสดา ว่า (ภิญฺจาปี โส กัมม
 กโรติ ปาปํ กาเยน วา จายุทธเจตสา वा อภัพฺโพ โส คัสส ปุญฺญํ นทาย
 อภัพฺพา ทิฏฐุปทิสฺส วุตฺตา อิทมฺปิ สํฆे รตนํ ปณฺณํ เอยเตน
 สัจฺเจน สุวตฺติ โหตุ) ดังนี้ ความว่า พระโสดาบัน บุพพกาล นั้น กระทำ
 ซึ่ง สหเสຍยาติกรรม อัน ฉามาก ด้วย กาย และ วาจา และ จิต อัน พุ่ง ข่าน
 พระโสดาบัน บุพพกาล นั้น มิอาจ เพื่อ จะ ปก ปิด บัง ไว้ ซึ่ง สหเสຍยาติกรรม นั้น
 โดยแท้ สภาวะ แห่ง พระโสดาบัน บุพพกาล มี โกฎฐาต แห่ง พระนิพพาน อัน เห็น
 แจ่ม ฐาตแล้ว ตถาคค กล่าว ว่า มิอาจ จะ ปก ปิด บัง ไว้ ซึ่ง สหเสຍยาติกรรม นั้น
 พระอรธกถาจารย์ ผู้รู้ พุทธาธิบาย จึง ขยาย ความว่า (โส ทัสสันตัมบันโน)
 พระโสดาบัน บุพพกาล ที่ ประกอบ ด้วย โสดาปัตติมรรค ๘ นั้น อาจ รัย ซึ่ง ปมาท
 วิหาร สติสัมโมเสน เหตุ หลง แห่ง สติ สิกขาบทใด ที่ ตถาคค บัญญัติ
 ไว้แก่ สาวก ทั้งหลาย ๆ มิได้ ถ่วง เลี้ย ซึ่ง สิกขาบท นั้น เพราะ เหตุ ชั่วคิด
 พระโสดา นั้น กระทำ ซึ่ง บาป กรรม ด้วย กาย คือ ถ่วง สิกขาบท อัน เปน

บัณฑิตวิริยะะ มี สหเสยยาภิกรรม คือ นอน กับ ด้วย สามีเนร และ คฤหบดี
 ยิ่ง กว่า สามี ราตรี เป็น ต้น กระทำ ซึ่ง บาป กรรม ด้วย วาจา คือ กล่าว
 ซึ่ง ขรรม ทุก บท ๆ ด้วย สามีเนร และ คฤหบดี และ แดง ขรรม แก่
 มาตุคาม ยิ่ง กว่า ๕ คำ ๖ คำ และ กล่าว ซึ่ง สัมณปปาปาบาท ผรุสวาท
 เป็น อาทิ กระทำ ซึ่ง บาป กรรม ด้วย จิตร อัน พุ่ง ชาน มี ยินดี ใน เงิน และ
 ทอง เป็น ต้น และ มิ ได้ บำจเวกชน ใน กาด เมื่อ บริโภค ซึ่ง จตุบัจจัย มี
 จัวร เป็น ต้น (อภัพโพ โส คัสส ปฏิจนทาย) พระโสธามัน
 มิ อาจ ปรกปิด บัง ไว้ ซึ่ง สหเสยยาภิ กรรม นั้น พระโสธามัน รู้ ว่า
 กรรม นี้ เป็น อภิปปิยะ มิ ควร จะ พัง กระทำ บาง ที่ ก็ บัง ไว้ ครุ หนึ่ง
 บาง ที่ ก็ แดง ใน ขณะ นั้น กระทำให้ แฉง ใน สำนัก พระ ศาสดาบั้ง ใน
 สำนัก แห่ง เพื่อน พรหมจรรย์ อัน เป็น ผู้ รู้ นั้น บ้าง แดง โดย สัมควร แก่ ขามัค
 แฉง ก็ กล่าว คำ สำนวน ว่า (น ปุณฺณํ ภริยํ สามี) ข้าจก ไม่ กระทำ
 อย่าง นี้ อีก แฉง (อภัพพา) สภาวะ แห่ง พระโสธามัน บุคคล มี โกฎฐาส
 แห่ง พระนิพพาน อัน เห็น และ กระทำ ซึ่ง ขามัค บาป ดัง นี้ แฉง มิ อาจ
 เพื่อ จะ ปรกปิด บัง ไว้ ซึ่ง ขามัค นั้น กระทำให้ แฉง แดง ซึ่ง ขามัค บาป นั้น
 โดย เร็ว โดย พถัน สัม ด้วย เนื่อ ความ ใน พระสูตร อัน พระพุทธ องค์ ตรัส
 เทศนา แก่ ภิกษุ ทั้ง หลาย ว่า (เสยฺยถาปี ภิกขเว ททโร กุมารโ)
 ดูกร ภิกษุ ทั้ง หลาย कुमार เด็ก ๆ ยัง ย่อน นอน อุดตานะภาพ ถก ต้อง ซึ่ง ถ่าน
 เพลิง ด้วย มือ และ เท้า แฉง ก็ สดก เสีย โดย เร็ว โดย พถัน อัน นี้ และ มี ฉันทโค
 อุปไมย ค่อ พระโสธามัน ต้อง ซึ่ง ขามัค บาป อันใด อัน เป็น วุฏฐานาปัตติ ควร
 จะ ออก ได้ พระโสธามัน ก็ กระทำให้ แฉง แดง ซึ่ง ขามัค นั้น โดย เร็ว โดย

พัตถ์ใน สำนัก พระบรมครู บ้าง ใน สำนัก เพื่อน พรหมจรรย์ อัน เปน ผู้รู้ บ้าง
ก็ ถึง ซึ่ง ดำรงไว้ใน เบื้อง หน้า (เฮว ภาควา) สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์
กล่าว ซึ่ง คุณ แห่ง สังฆวตนะ ด้วย คุณ มี กตปริยจันนะ คุณ เปน อาทิ แห่ง โสตา
อัน อยู่ ด้วย ประมาท ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว

ลำดับ นั้น พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ แห่ง พระโสตา นั้น จึง ประกอบ ซึ่ง
คำดำ ว่า (อิทัมปิ สัมเม รตนํ ปณัตติ เอติน สัจเจเน สุวัคฺชิต โหตุ)
ดังนี้ ความ ว่า แก้ว คือ พระโสตา อัน นับ เข้าใน สังฆวตนะ นี้ ประณัตติ อุดม คือ
ความ สดุดี จำเริญ นิราศ ไรคาไร นฤภัย บำราศ ปราศจาก กมล สันดาน จง
มี แก่ อนนิกกร มนุษย์ พุทธบริษัท ทั้งปวง ด้วย คำดำ นี้ อาชญา แห่ง
พระศาสดา นี้ ก็ ไม่ ไปใน แดน โภจิ จักรวาห อมนุษย์ ทั้งหลายใน แดน โภจิ
จักรวาห ก็ รับ เอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระศาสดา นี้ (เฮว สัมปริยาปนฺนานิ
- ปุคฺคตานํ) สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ กล่าว ซึ่ง คำดำ เณาะ สังฆ ด้วย
อัน แดง ซึ่ง คุณ นั้น ๆ แห่ง พระโสตาอัน บุคคล ทั้งหลาย อัน นับ เข้าใน สังฆ
ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว (โย ปริยัตติขมิโม) พระปริยัตติธรรม
อันได้ พระพุทธองค์ เจ้า เมื่อ แดง คุณ พระรัตนไตรย แดงใน คัมภีร์ นี้
โดย ดังเชป แดงใน คัมภีร์ อันโดย พิศดาร (ฮารทฺธิ โห) พระองค์
ปรารภ เพื่อ จะ กล่าว ซึ่ง คำดำ เณาะ พระพุทธเจ้า อีก ด้วย พระปริยัตติ นั้น จึง
ตรัส ด้วย บาท พระศาสดา ว่า (วนปฺปคุมฺเพ ยถา สุตฺตํ สิกฺขิตํ กิเมหํ
มาเต ปฐมัตถิ กิเมหํ ตถูปมํ ชัมมวโร อเทสย นิพฺพานคัมภี ปรมํ หิตาย
อิทัมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณัตติ เอติน สัจเจเน สุวัคฺชิต โหตุ) ดังนี้ เนื้อ
ความใน พระศาสดา นี้ ว่า (วนปฺปคุมฺเพ) พุ่ไม่มี ไม่ราชพฤกษ์

เปนต้น (มุสสัฏฐิโก) มี ยอด ประกอบ ด้วย ดอก อัน บาน งาม
 (ปฐมัมมิมิ คิเมหิ เมวะ จิตฺตมาเส) ใน เดือน ห้า (คิมฺหิ นามาเส)
 อัน เปน คิมหะ ฤๅชฺชวัน ยถา ฉนฺได (ตถาคโค) ส้ม เต็ม พระ
 พุทธเจ้า อัน มา ตู พุทธภูมิ พร้อม ด้วย อัจฉริยะ อภิญญาธรรม เหมือน ด้วย พระ
 พุทธเจ้า แต่ ก่อน (อเทสยิ) แดง แดว (ชัมมวรี) ซึ่ง
 พระ ธรรม อัน ประเสริฐ (นิพพานคามิ) มี ประดิ ไป ถึง ซึ่ง พระ
 นิพพาน (ปรม) อัน อุดม (หิตาย) เพื่อ จะ ให้ เปน ประโยชน์
 (เทวมนุสฺสํ) แก่ เทวดา และ มนุษย์ ทั้ง หาย (คตฺตปม) มี อุปไมย
 ดัง นั้น อธิบาย ว่า พุ่มไม้ ทั้ง หาย มี ไม้ ราชพฤกษ์ เปน ต้น มี กิ่ง
 น้อย และ กิ่ง ใหญ่ ทั้ง ปวง ประกอบ ด้วย ดอก อัน บาน พร้อม ใน เดือน ห้า
 นำ ร้อน เปน คิมหะ ฤๅชฺชวัน ยถา และมี ฉนฺได อุปไมย ดัง ส้ม เต็ม พระ ศรีสักต
 ทศพลญาณ อัน มา ตู พุทธภูมิ เหมือน ด้วย พระ เจ้า แต่ ก่อน มี พระ
 ฤทธิย์ เบิก บาน ด้วย พระ มหา กรุณา ครุฑ เทศนา ซึ่ง พระ ธรรม อัน ประเสริฐ
 อัน ชี้ แง่ แดง ซึ่ง พระ นิพพาน เปน อรรถ สार อัน อุดม เพื่อ จะ ให้
 เปน ประโยชน์ แก่ เทวดา และ มนุษย์ ทั้ง หาย พระ อรรถถา คดี ความ ว่า
 ธรรมะ พุทธสา และ ธรรมะ ถา ต้น ไม้ และ เกร็ด เขา อัน หนุม มี กิ่ง น้อย และ
 กิ่ง ใหญ่ ประกอบ ด้วย ดอก อัน บาน งาม ใน พระ สถาน อัน ดา ษั ด้วย
 พุทธสาธดาชาติ มี ประการ ต่าง ๆ ใน เทศกาล เดือน ๕ เดือน ๖ ฝน ตก ประปราย
 พุทธสา ทูมาชาติ และ ถา ชาติ นั้น (สัสสิวิโก) ประกอบ ด้วย
 สิริโสภาภักย์ ควร แก่ ทักขนา นำ ตู นำ ชม ยิ่ง นัก ยถา อัน นั้น และมี ฉนฺได

อุปไมย คือ พระ ตถาคต ทศพลญาณ ยอดโลก มี พระ กมต อัน กำถัง พระ
 มหากรุณา หากให้อุด้าห์ยิ่ง นัก ครัตถ์ เทศนา ซึ่ง พระ ปริยัติธรรม อัน
 ประเสริฐ อัน ชื่อ ว่า นิพพาน คามิ เหตุ แลดัง ซึ่ง ทาง พระ นิพพาน ประกอบ
 ด้วย สิริยิ่งนัก อุปไมย คือ บุปผชาติ อัน บานงาม คือ ปรมัตถธรรม เปน ต้นว่า
 อันระ ชาติ อยาตนะ บ้าง เปน ต้น ว่า พระ สติปัฏฐาน และ พระ สัมมัปปธาน บ้าง
 เปน ต้น ว่า สัตถ์ วัชระ และ สมาริ วัชระ บ้าง ใน ประเภท แห่ง อรรถ มี ประการ
 ต่าง ๆ เทศนา แก่ สัตว์ทั้งหลาย เพื่อ ประโยชน์ แก่ พระ นิพพาน เปน
 ประโยชน์ อัน อุดม (น ตาเมเหคุ น สักการเหคุ) พระ พุทธองค์
 ครัตถ์ เทศนา พระ ปริยัติธรรม เปน เหตุ แก่ ตาเม ก็ หามีได้ เปน เหตุ แก่
 เครื่อง สักการ ก็ หามีได้ พระ พุทธองค์ เทศนา เพื่อ จะ ให้ สัตว์ ได้ พระ
 นิพพาน (เอว ภกวา อิมิ สุปปัสสีคัก) สมเด็จ พระ ผู้ทรง
 พระภาคย์ เจ้า กล่าว ซึ่ง พระ ปริยัติธรรม อัน ประเสริฐ ว่า เหมือน ด้วย พุ่ม
 ไม้มิ่ง น้อย ถึงใหญ่ ประดับ ด้วย ดอก อัน บาน งาม ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว
 ลำดับ นั้น พระ พุทธองค์ อัคริย ซึ่ง คุณ แห่ง พระปริยัติธรรมนั้น จึง
 ประกอบ ซึ่ง สัจจะวณะ คือ คำ สัจ เปน พุทธาธิฐาน เณาะ ซึ่ง พระพุทธเจ้า ว่า
 (อิทัมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺธิตํ เขเตน สัจฺเจน สุวตฺถิโก โหตุ) ดังนั้น
 ความ ว่า แก้ว คือ พระพุทธวณะ นี้ ประณีต อุดม ดี กว่า แก้วทั้งปวง สิริสวัสดิ
 ชัย ชำระ เจริญ อิศริยะศ ปราศจากโรค อันตราย สบาย กาย และ จิตร จง
 สถิตยมี แก่ หมู่ อเนก นิกร ประชาชน สุกต มนุษย์ พุทธ บรรพตส์ ทั้งปวง คือ

ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (เขเตน สัจเจน) ด้วย กล่าว ซึ่ง คำสั่งนี้ พุทธ รัตนะ กล่าว คือ พระ ปรียัติชรรณ มี ประการ ควร แก่ กล่าว มา นี้ นักปราชญ์ พึง ถิ่นฐาน ว่า ประณีต อุดม ดังนี้ อาชญา แห่ง พระ ศาถา นี้ แม้ ไปใน แดนโกฏิ จักรวาฬ อมนุษย์ ทั้งหลายใน แดนโกฏิ จักรวาฬ ก็ รับ เอา อาชญา แห่ง พระ ศาถา นี้ (ภคคา) สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภากย์ กล่าว ซึ่ง คำสั่ง เป็น พุทธาธิฐาน เณระ พระพุทธ เจ้า ด้วย ปรียัติ ชรรณ ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว

ลำดับ นั้น พระพุทธองค์ ก็ ประการ เพื่อ จะ กล่าว คำสั่ง ด้วยพระ โลกุตตระ ชรรณ จึง ตรัส ด้วย พระ ศาถา ว่า (อโร วรณัญญู วรโท วราหโร อนุคตโร ชัมมวโร อเทสยิ อิทัมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺธิตํ เขเตน สัจเจน สุตฺตํอิ โหตุ) ดังนี้ เมื่อ ความใน พระ ศาถา ว่า (ตถาคโค) พระพุทธ เจ้า อัน มาสู่ พุทธภูมิ พร้อม ด้วย อัจฉริยะอภิญญะชรรณ เหมือน พระเจ้า แต่ ก่อน อโร ประเสริฐ วรณัญญู รู้ ซึ่ง พระนิพพาน วรโท ให้ ซึ่ง ชรรณ อัน ประเสริฐ วราหโร นำ มา ซึ่ง พระ อริยมรรค อัน ประเสริฐ อนุคตโร ประเสริฐ หา ผู้จะ เสมอ มิได้ อเทสยิ ตรัส เทศนา แล้ว ชัมมวโร ซึ่ง ชรรณ อัน ประเสริฐ พระ อรรถกถา ผู้รู้ พุทธาธิบาย ขยาย ความ ว่า พระ ตถาคค ทศพล ญาณ อัน สัตว์ ทั้งหลาย หยั่ง ลง สู่ ปณฺธิต ชรรณ หาก ปราถนา อนึ่ง ชื่อ ว่า อโร เหตุ ประกอบ ด้วย คุณ อัน ประเสริฐ เหมือน ดัง จะ บอก แก่ สัตว์ ว่า ตถาคค มี คุณ วิเศษ เห็น ปาน ดังนี้ ๆ ชื่อ ว่า วรณัญญู เหตุ พระองค์ ตรัสรู้ ซึ่งพระนิพพาน ชรรณ อัน อุดม กว่า สรรพชรรณ

ทั้งปวงด้วยพระองค์ ใน มหาโพธิ ฤกษ์ มุตร ร่มไม้ พระ มหาโพธิ ชื่อว่า
 วรโท เหตุพระองค์ให้ ซึ่ง ธรรม อัน ประเสริฐ อัน เป็น นิพเพชฌภาที คือ เป็น
 ส่วน จะให้ หน่าย จาก วัฏฏะ ทุกข์ กล่าว คือ พระนิพพาน ธรรม อัน เป็น พระ
 โลกุตตระ แก่ ชน ทั้งหลาย เป็น ต้น ว่า มัชฌิมา วัคคีย์ ภิกขุ วัคคีย์ และชฎิลบ้าง
 แก่ เทวดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย อัน บ้าง ชื่อว่า วราหโร เหตุ นำ มา ซึ่ง
 มรรค อัน ประเสริฐ (โส หิ ภควา) แท้จริง สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภาก्य
 ทรง บำเพ็ญ ซึ่ง พระสมถังสภารม มา จับ เติม แต่ ด้านัก พระที่บังกร นำ มา ซึ่ง
 ทาง อัน ประเสริฐ แห่ง พระเจ้า ทั้งหลาย แต่ ปาง ก่อน เหตุ พระเจ้า แต่
 ปาง ก่อน เสด็จ เป็น ลำดับ ๆ มา ทุก ๆ พระองค์ เหตุ ดัง นั้น จึง ชื่อว่า วราหโร
 อธิชา อีก ประการ หนึ่ง เถา พระพุทธเจ้า ชื่อ วราหโร เหตุ ได้
 ซึ่ง พระ สัพพัญญุตญาณ ชื่อว่า วรโท เหตุให้ ซึ่ง วิมุตติ สุข คือ พระ
 อรหัตตะ ผล แก่ ตัว ทั้งหลาย ชื่อว่า วรัญญ เหตุ กระทำ ให้ แจ่ม ซึ่ง
 พระนิพพาน ชื่อว่า วราหโร เหตุ นำ มา ซึ่ง ปฏิบัติ อัน อุดม (คุเมหิ)
 ท่าน ทั้งหลาย ทั้งปวง ประกอบ ด้วย อาสยะ สุทธิ คือ อิตตะ สัมมา ปณิธิ ตั้ง
 จิตไว้ ใน ที่ ชอบ และ โยนิโส มนะ สิกการ กระทำ สิ่ง ที่ ชอบ ไว้ ใน ใจ อาศรัย
 ด้วย มี โส มัค ชื่น ชม ยินดี อัน ประกอบ ด้วย ปโยคะ สุทธิ คือ สภาวะ
 มี เสียง แห่ง ผู้ อัน มี สัมปยุส เป็น ที่ อาศรัย ด้วย สภาวะ ปราณา เพื่อ จะ
 สดับ เป็น อาคันนะ เหตุ (เฮโส ตถาคโค) พระ ตถาคค นี้ ประเสริฐ
 หา ผู้ จะ เสมอ มิได้ เหตุ ไม่มี ผู้ ไต ผู้ หนึ่ง ที่ จะ เสมอ ด้วย พระ โลกุตตระ
 คุณ ทั้งหลาย นั้น ๆ (อบโร นโย) นัย อัน อื่น เถา ตถาคค ชื่อว่า

วโร เหตุบริบูรณ์ด้วยอุปมาฐาน ชื่อว่า วรัญญ เหตุบริบูรณ์ด้วย
ด้วยสัตยาฐาน และมัชฌาฐาน ชื่อว่า วรโท เหตุบริบูรณ์ด้วย
จากาฐาน ชื่อว่า วราหโร เหตุบริบูรณ์ด้วยสัตจาฐาน นำมา
ซึ่งมรรคอันประเสริฐ (ตถา) อนึ่งโสด ตถาคตชื่อว่า วโร เหตุมาก
ด้วยบุญญาภิสมภาร ชื่อว่า วรัญญ เหตุมากด้วยปัญญา ชื่อว่า
วรโท เหตุให้ซึ่งอุปมานั้นๆ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อันมีประโยชน์
ด้วยพุทธภาพ ชื่อว่า ธนัตถโร เหตุมิได้มีผู้ใดผู้หนึ่งเสมอด้วยคุณ
เป็นต้นนั้นๆ ธนาจริยโก หากอาจารย์ดังธอนมิได้ พระองค์แสดงซึ่งพระ
ธรรมอันประเสริฐด้วยสภาวะเป็นอาจารย์แห่งชนทั้งหลาย อันเหตุแสดง
ซึ่งธรรมอันประเสริฐอันประกอบด้วยคุณ มีธวากขาโตเป็นต้น เพื่อ
ประโยชน์แก่พระนิพพานธรรมแก่ชนทั้งหลาย อันมีประโยชน์ด้วยธวาก
ภาพ (เอวํ ภควา นววิเรน โลกุตตรขัมเมน) สมเด็จพระผู้ทรง
พระภาคย์ทรงแสดงซึ่งคุณแห่งพระองค์ ด้วยพระนวโลกุตตระธรรม
ด้วยประการดังนี้แล้ว

ถ้าคัมภีร์นั้น พระพุทธองค์อาศรัยซึ่งโลกุตตระธรรมนั้น ก็ประกอบด้วย
สัจจะภาวะเป็นพุทธาฐาน เณาะพระพุทธเจ้าว่า (อิทัมปิ พุทฺเธ รตน
ปณฺฑิตํ เอเตน สัจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ) ดังนี้ อรรถาธิบายในคานานี้
ก็มีนัยเหมือนว่ามาแต่นั้น อาชญาแห่งพระคานานี้ก็แผ่ไปได้แด่
โกฏิจักรวาล อมนุษย์ทั้งหลายในแดนโกฏิจักรวาลก็รับเอาซึ่งอาชญา

แห่ง พระคาถานี้ (เอวํ ภควา ปริยัตติธัมมํ โลกุตฺตฺรธัมมํ ฯ
 นิสํสํ) สมเด็จพระผู้ทรง พระภากย์ อาศรัย ซึ่ง พระ ปริยัตติ ธรรม และ
 พระ นวโลกุตตระ ธรรม แล้ว ทรง แสดง ซึ่ง ศักยะ วาจะ เปน พุทธา ชีฐาน
 เนิภาะ พระพุทธเจ้า ด้วย ประการ ดังนี้ (เย ชนา) จน ทั้งหลายได้
 ได้ สดับ ซึ่ง ปริยัตติ ธรรม นั้น และ ปฏิบัติ โดย สุตตามูลาร ระวัง ตาม สดับ
 ก็ ครดิฐ ซึ่ง พระ นวโลกุตตระ ธรรม พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ คือ บังเกิด
 แห่ง อนุปาทิเสส นิพพาน แห่ง จน ทั้งหลาย นั้น ก็ ปราวรภา เพื่อ จะ ถ้าว
 ซึ่ง คำดำ อัน เปน สังฆา ชีฐาน เนิภาะ สังฆ์ อีก เถา ก็ ครดิฐ ด้วย มาท
 พระคาถาว่า (ชฺฉินํ ปุราณํ นวํ นัตถิ ธัมมํ วิวตฺตจิตฺตํ คายทิเก
 ภวตฺถิ เต ชฺฉินพีชา อวิรุพฺพินฺนทา นิพฺพันติ ชีรา ยถามํปทีโป
 อิทมํปี สํเข รตนํ ปณฺณํ เต เตน ธัมมเจเน สุวตฺถิ โหตุ) ดังนี้
 ขัดถา ขิบายใน มาท พระคาถาว่า ภาพใน ก่อน แห่งพระ อริย สังฆ์ ทั้งหลาย
 ไต (ชฺฉิน) สิ้น แล้ว ภาพใหม่ แห่งพระ ชฺฉินา สดสังฆ์ ทั้งหลายไต มิได้ มี
 พระ ชฺฉินา สด สังฆ์ ทั้งหลายไต มี จิตร ปราศจาก ยินดีใน ภาพ เมื่อง นำ
 (เต ชฺฉินพีชา) พระ ชฺฉินา สด สังฆ์ ทั้งหลาย นั้น มี พืช คือ คณหา
 อัน สิ้น แล้ว ปราศจาก ฉันทราคะ เปน อาทิ อัน จะ ให้ จำเริญ ภาพใหญ่ ชีรา
 กอบ ด้วย ความ เพียร ก็ ปรีณิพพาน ดับ สุธมฺ (ยถามํปทีโป) คุจ ประทับ
 ดวง นี้ (นิพฺพุโต) อัน ดับ มี เปลว อัน สิ้น สุธมฺ พระ ธรรม ถก กถา คดี
 ความว่า กรรม อันใด มีใน อดีตกาล อัน ล่วง แล้ว บังเกิด แก่ สัตว์ ทั้งหลาย
 แล้ว และ ดับไป กรรม แห่ง สัตว์ นั้น ยัง มิได้ สิ้น ด้วย สภาวะ สามารถ

เพื่อจะนำมาซึ่งปฏิสนธิ เหตุภาวะแห่ง ยาง คือ ตัณหา อัน ตัณหา ทั้งหลาย
 ยัง ละเสียมิได้ (คัมภีร์ ปุราณกัมมัม) บุราณ กรรม แห่ง พระ ชีนาสว
 สงฆ์ นั้น (ชีณ) ถิ่น แล้ว เหตุภาวะแห่ง ยาง คือ ตัณหา อัน พระ
 ชีนาสว สงฆ์ ให้ แห่ง หาย ด้วย พระ อรหัตตะ มัคคะญาณ มิ อาจจะ
 ให้ ซึ่ง วิบาก ผลใน ภพ เบื้อง หน้า ประดุจ พืช อัน บุคคล ชั่ว เสีย แล้ว
 กุศล กรรม อันใด แห่ง พระ ชีนา สวสงฆ์ ทั้งหลาย นั้น เป็น ไป ด้วย สามารถ
 แห่ง สิ่ง มี พุทธ บุชา เป็น ต้น เรียกว่า (นว) ด้วย อัตตะ ว่า เป็น บุญใหม่
 (ตัญญู กัมมัม) กุศล กรรม นั้น ชื่อว่า นัตถิ สัมภาว เหตุ มิ อาจ เพื่อ จะ
 ให้ ซึ่ง ผลใน เบื้อง หน้า เปรียบ ประดุจ ต้นไม้ มี ราก แก้ว อัน บุคคล ตัด
 เสีย แล้ว (เย ชีนาสวา ภิกขุ) ภิกษุ ทั้งหลายใด ที่ เป็น พระ ชีนาสพ
 มัจฉิคร ปราศจาก ยินดีใน ภพ เบื้อง หน้า เหตุ ละเสีย ซึ่ง ตัณหา (เต ชีนา
 สวา ภิกขุ) พระ ภิกษุ ทั้งหลาย อัน เป็น พระ ชีนาสพ นั้น ชื่อว่า (ชีณ
 พัสสา) เหตุ ถิ่น แห่ง ปฏิสนธิ วิญญาณ ด้วย อัน ถิ่น แห่ง กรรม (โย ฉนฺโท)
 ความ ปราศจาก อันใด เพื่อ จะ ให้ จำเริญ กล่าว คือ ภพ ที่มี ก่อน พระ
 ภิกษุ ทั้งหลาย ที่ เป็น พระ ชีนาสพ ชื่อว่า อวิรุฬหฉันทา เหตุ มิ ได้ ยัง เกิด
 ใน จุติกาล เหมือน คุง ใน ก่อน เหตุภาวะ แห่ง ความ ปราศจาก นั้น อัน พระ
 ชีนาสพ ละ เสีย ด้วย สมุจเฉตะ ปหาน ชื่อว่า ชีรานัน เหตุ บริบูรณ์
 ด้วย ความ เพียร (อโย ปทีโป) ประทับ ดวง นี้ คัมภีร์ ปุราณ ปราศจาก
 เปลว ฉนฺโต พระ ชีนาสพ ก็ คัมภีร์ นั้น คัมภีร์ ด้วย ปุริม วิญญาณ นิโรช

ล่อง เสี่ยง ซึ่ง คดของ แห่ง บัญญัติ (คัมภีร์ กิร สมเย) ดังได้สดับ มา
 ว่าใน สมัย กาลครั้ง นั้น สน ททั้งหลาย ตามไว้ ซึ่ง ประทับใน พระนคร ที่ นั้น ๆ
 เพื่อ จะ มุขา แก่ เทวดา ททั้งหลาย (เอโก ปถิปโป) ประทับ คง หั้น ดับ
 ภควา สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ เจ้า เมื่อ จะ ทรง แดง ซึ่ง ประทับ นั้น
 จึง ตรัส ว่า (ยถา ยัมปถิปโป) พระ ขัณาสัพ ททั้งหลาย ดับ คุฯ ประทับ
 คง นี้ (เย ชนา) สน ททั้งหลาย ได้ สดับ ซึ่ง ปริยัติ ธรรม ที่ พระ
 พุทธองค์ เจ้า กล่าว ด้วย คาถา ททั้งหลาย ส้อง อัน มี ใน เบื้อง ต้น ปฏิบัติ โดย
 อัน ระฤก ตาม คน ได้ สดับ ก็ ได้ ถึง ซึ่ง พระโลกุตตระ ธรรม มี ประการ ๘
 พระพุทธ องค์ เจ้า กล่าว ซึ่ง คุณ คือ บังเกิด แห่ง อนุปาทิเสสนิพพาน แห่ง สน
 ททั้งหลาย นั้น พระองค์ อาศรัย ซึ่ง คุณ นั้น จึง ประกอบ ซึ่ง สัจจะ วจนะ เปน
 สังฆาธิฐาน เนิภา สงฆ์ ว่า (อิทัมปิ สังฆะ รตนํ ปณัตถิ เอเตน สัจเจน
 สุวัตถิ โหตุ) ดังนี้ ความ ว่า สังฆะระ กล่าว คือ พระ นิพพาน แห่ง ภิกษุ
 ททั้งหลาย อัน เปน พระขัณาสัพ ประณัตถิ ละเอียด ยิ่ง นัก สวัสดิ จำริญ จง
 บังเกิด มี แก่ ฝูง ประชา สน ททั้งหลาย ด้วย คำ สัจ อัน นี้ เกิด อาชญา แห่ง พระ
 คาถา นี้ ก็ แผ่ ไป ใน แดน โภจิจักรวาท อมนุษย์ ททั้งหลาย ใน แดน โภจิจักรวาท
 ก็ รับ เอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระ คาถา นี้ (เทสนาวธานะ) กาล เมื่อ จบ
 พระ ธรรม เทศนา รตะ สุตระ นี้ ลง สิริ สวัสดิ ความ เจริญ ก็ บังเกิด มี แก่
 ราช ตระกูล (สัพเพ อุนันทะ) อุนันทะ อันตราย ททั้งหลาย ทั้งปวง
 ก็ รั้ง รับ สัตว์ ทั้ง ๘ หมีน ๔ พัน ก็ ครุสรี ธรรมาภิสมัย มรรค และ ผล

(ชกโช สักโก เทวานมินโท) ในกาลนั้น สมเด็จพระเจ้า สักกวันทร เทวราช จึง ทรง พระดำริห์ว่า สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาคย์ ทรง ชาติวัย ซึ่ง คุณ พระรัตนไศรย แล้ว ประกอบ สัจจะ วาจา กระทำ ซึ่ง ชาว พระนคร ทั้งหลายให้ ถึง ซึ่ง ความ จำเริญ ปราศจาก อุบัทตะ อันตราย หายโรค อาตมะ ชาติวัย ซึ่ง คุณ พระ รัตนไศรย อันให้ เกิด สิริสวัสดิ์ ความ จำเริญ แล้ว ควร จะ กล่าวให้ เป็น คุณ สัก หน่อย ทรง เทวดำริห์ ณั้ แล้ว ก็ กล่าว พระ คาถา สัม พระ คาถาใน ที่ สุดว่า (ยานัช ภูตานิ สัมมาคทานิ ภูมมานิ วา ยานิว อันตลิกเข ตถาคคัม เทวมนุสฺสปัญฺธิ พุทฺธัมมัสสาม สฺวตฺถิ โหตุ ยานัช ภูตานิ สัมมาคทานิ ภูมมานิ วา ยานิว อันตลิกเข ตถาคคัม เทวมนุสฺสปัญฺธิ ชัมมัมมัสสาม สฺวตฺถิ โหตุ ยานัช ภูตานิ สัมมาคทานิ ภูมมานิ วา ยานิว อันตลิกเข ตถาคคัม เทวมนุสฺสปัญฺธิ สัมมัมมัสสาม สฺวตฺถิ โหตุ) แปลใน พระ คาถา สมเด็จพระ อัมรินทร์วชิราชนมัสการ พระ รัตนไศรย ว่า เทวดา ทั้งหลาย ที่ เป็น ภูม เทวดาบังเกิดใน ภูมิ ประเทศ ก็ ดี เทวดา ทั้งหลายใด ที่ เป็น อัน ตลิกเข เทวดา อยู่ใน อากาส วิมาน ก็ ดี เทวดา ทั้งหลาย นั้น พา กัน สโมสร์ สันนิบาต ประชุม พร้อม กันใน ที่ นั้น เรา ทั้งหลาย จัก ถวาย นมัสการ ซึ่ง สมเด็จพระ พุทธ เจ้า (ตถาคคัม) อัน มา สู่ พุทธ ภูมิ พร้อมด้วย อัจฉริยะ อภิญญะธรรม เหมือนด้วย พระพุทธเจ้าแต่ปาง ก่อน (เทว มนุสฺสปัญฺธิ) อัน หมู่ นิกร เทพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย กระทำ สักการ บูชา (สฺวตฺถิ) ความ สวัสดิ์ จง บังเกิด มี แก่ หมู่ มนุษย์ พุทธ บรรพตส์ ทั้งปวง เกิด พระ ธรรมกถา แก่ ความ ว่า สมเด็จพระ พุทธ เจ้า ทรง พระนาม ชื่อ

ว่า ตถาคต นั้น ด้วย ชัดถะ ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย แต่ปาง ก่อน ถึง ซึ่ง
 ขวน ขวาย เพื่อ จะ ให้ เป็น ประโยชน์ แก่ สัตว์โลก แล้ว และ มา สู่ พุทธ ภูมิ
 ฉะนั้น ไ้ พระพุทธเจ้า ใน ปัจจุบัน ก็ มา สู่ พุทธ ภูมิ ฉะนั้น ไ้ อนึ่ง
 พระพุทธเจ้า ทั้งหลาย แต่ปาง ก่อน ได้ ไปถึง ไ้ ฉะนั้น ไ้ พระพุทธเจ้า ใน ปัจจุบัน
 ก็ ได้ ไปถึง ไ้ ฉะนั้น ไ้ พระพุทธเจ้า ทั้งหลาย แต่ ก่อน รู้ ฉะนั้น ไ้ พระพุทธเจ้า
 ใน ปัจจุบัน ก็ รู้ ฉะนั้น ไ้ เหตุ ดัง นั้น จึง ได้ ชื่อ ว่า ตถาคต (ใต้ ตถาคต)
 พระพุทธเจ้า นั้น อัน เทวดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย บุชา ด้วย เครื่อง ถักการ บูชา
 อัน เป็น พาหิรกายนอก มี ดอกไม้ และ ของ หอม เป็น อาทิ บูชา ด้วย
 เครื่อง ถักการ บูชา อัน ยิ่ง อัน บังเกิด ใน ตน มี ธรรมานุ ธรรม ปฏิบัติ เป็น อาทิ
 เหตุ ดัง นั้น สมเด็จ ท้าว สักกวันทร เทวราช จึง ประมวญ เทพยบริษัท
 ทั้งปวง เข้า กับ ด้วย ตน จึง กล่าว ปณาม คาถา ว่า (ตถาคต เทวมนุสส์
 ปุชิตํ ๑ ต ๑ พุทฺธิ ๑ ต ๑ สุวตฺถิ โหตุ) ดังนี้ ชัดถะ ขิบาย ก็ เหมือน
 คำ ที่ กล่าว มา แล้ว พระคาถา เป็น คำรบ ๒ นั้น สมเด็จ อัมรินทร์า ชีราช
 ก็ ประมวญ เทพยบริษัท ทั้งปวง เข้า กับ ด้วย ตน เหมือน ด้วย ปฐม คาถา ต่าง
 แต่ บท ว่า (ตถาคต เทวมนุสส์ปุชิตํ รัมมํ นมัสสํ สุวตฺถิ โหตุ)
 ดังนี้ ความ ว่า (มย) เรา ทั้งหลาย จัก ถวาย นมัสการ ซึ่ง พระ ธรรม
 (ตถาคต) อัน มา สู่ พุทธ ดันดาน เหมือน ด้วย พระ ธรรม อัน มา สู่ พระพุทธ
 ดันดาน แต่ ก่อน (เทวมนุสส์ปุชิตํ) อัน เพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย

หากบุรุษ สวรรค์ดี ความจำเริญ จง มี แก่ หมู่ มนุษย์ พุทธบริษัท ทั้งปวง เกิด
 พระอรรคกถา คดี ความ ว่า (รัชมะลุ) ชุมชุม ชรรณ ทั้งหลาย มรรค ชรรณที่
 พระ อริย บุคคล พึง ถึง ด้วย ยุคต พละ และ สัมถ พละ และ วิปัสสนา พละ ชื่อ ว่า
 ตถาคคิ เหตุ คดี เตี้ย ซึ่ง กอธ กิเลศ ชรรณ (นิพพานรัชมะลุ) พระนิพพาน
 ชรรณที่ พระอริยบุคคตได้ โดยปัญญาโดย อันควร แก่ แท้ สำเร็จกิจ เพื่อ จะฆ่า
 เตี้ย ซึ่ง กิเลศ ทั้งปวง นัก ปราชญ์ ทั้งหลาย มี พระพุทธ เจ้า เปน ขาภิ
 เรียกว่า ตถาคคต พระศาภา เปน เคารบ สำน นั้น สัมเด็จพระ อัมรินทราช ธิราช
 ก็ ประมวญ เทพยบริษัท เข้ากับ ด้วย ตน เหมือนด้วย ปฐุมศาภา ต่าง แต่ บทว่า
 (ตถาคคิ เทวมนุสส์ปฐุชิติ สัมมิ นมัสสสาม สวรรค์ดี โหตุ) ฉนั้น ความ ว่า
 เรา ทั้งหลาย จัก ถวาย นมัสการ ซึ่ง พระ อริย สังฆ (ตถาคคิ) อัน มา
 สู่ อริย ชาติ เหมือน ด้วย พระ อริย สังฆ แต่ ก่อน (เทวมนุสส์ปฐุชิติ)
 อัน เทพยดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย หาก กระทำ สักการ บูชา (สวรรค์ดี)
 ความ สวรรค์ดี จำเริญ จง มี แก่ หมู่ มนุษย์ พุทธบริษัท ทั้งปวง เกิด พระ
 อรรคกถา คดี ความ ว่า (สัมมิ) พระ อริยสังฆ นักปราชญ์ ทั้งหลาย
 มี พระ พุทธเจ้า เปน ต้น เรียก ชื่อ ว่า ตถาคคต เหตุ พระ อริยสังฆ แต่ ก่อน
 ปฏิบัติ เพื่อ จะให้ เปน ประโยชน์ แก่ ตนโดยพิธี ทาง ปฏิบัติ อันใด ก็ ปฏิบัติ
 เพื่อ จะให้ เปน ประโยชน์ แก่ ตนโดย วิธี ทาง ปฏิบัติ อัน นั้น พระศาภา
 ทั้ง ๓ นี้ ก็ มี อาชญา แผ่ ไปใน แดน โกลิ จักรวาล อมนุษย์ ทั้งหลาย ใน
 แดน โกลิ จักรวาล ก็ รับ เอา ซึ่ง อาชญา แห่ง พระ ศาภานี้ (เหวอ สัก โกลิ
 เทวานมิน โท) สัมเด็จพระ อัมรินทราช ธิราช ผู้ เปนใหญ่ กว่า เทวดา ทั้งหลาย

ในสองชั้นฟ้า กล่าว พระคาถาสาม พระคาถานี้แล้ว ก็กระทำ
ประทักษิณ สัมเด็จพระผู้ทรงพระภักย์สิ้น ศกีย วาร ถวาย นมัสการใน
ทิศทั้ง ๔ ท้าวโกสีย์ก็พาเทวบริษัต์เสด็จไปสู่สุทนต์ระเทพนคร อัน
เป็นที่อยู่ของอาตมา (ทุติยทิวิเศ) ครั้นรุ่งขึ้น ณวัน เปน ค่ำรบ ๒
สมเด็จพระผู้ทรงพระภักย์ก็ตรัสเทศนาซึ่งรัตนสูตรนั้นอีก ลัตว
ทั้งหลาย ๘ หมื่น ๔ พันก็ตรัสรู้มรรคและผลอีก (ยาว ลัตตเม ทิวเศ)
สมเด็จพระผู้ทรงพระภักย์ แต่ตรัสเทศนารัตนสูตรนั้นถึง ๗ วัน
เป้นกำหนด ลัตวทั้งหลาย ๘ หมื่น ๔ พันก็ตรัสรู้มรรคและผลทุกวัน ๆ
(ภควา) สัมเด็จพระมหากรุณาเสด็จประทับอยู่ในเมืองไพศาลี
ประมาณถึงเดือนแล้ว ก็ถวายพระพรตาพระเจ้าอิคนิวังปวงว่า
(ภความ) ตถาคตจะตามพิตรพระราชสัมภารทั้งปวงก่อนแล้ว
พระราชสัมภารทั้งปวงจึงอยู่ผาลุกภาพเกิด ครั้งนั้นพระเจ้าอิคนิวัง
ทั้งหลายก็กระทำสักการบูชาแล้วตั้งเสด็จ นำ สัมเด็จพระผู้ทรง
พระภักย์ไปสู่ฝั่งคงคาด้วยวันทั้งหลายสาม สามวัน จึงถึงฝั่งคงคา
(นาคราชาโน) พระยานาคทั้งหลายที่บังเกิดในคงคาจึงคิดกันว่า
มนุษย์ทั้งหลายเขากระทำสักการบูชาแก่ สัมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก
เราทั้งหลายจะกระทำสักการบูชาเป็นประการใดดี ที่จะไม่กระทำ
สักการบูชา นั้นหาควรไม่ คิดกันแล้วก็นิมิตรนาวาทั้งหลายแล้วด้วยเงิน
และทองและแก้ว แล้วก็ตกแต่งตั้งซึ่งบัลลังก์เงิน บัลลังก์ทอง บัลลังก์แก้ว
แล้วก็กระทำสดธารให้ดาตาสไป ด้วยเบญจะปทุมชาติ & ประการ แล้ว

ก็เข้าไป สู่สำนัก ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ กราบ ทูล ว่า (ภันเต ภควา) ข้า แต่ ส้มเต๋จ พระ พุทธองค์ ผู้ทรง พระภาคย์ ๆ จง กระทำ อนุเคราะห์ แก่ ข้า พระ พุทธเจ้า ทั้งหลาย เกิด (ภควา) ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ รับ อาราม นามินต์ แต่วก็ เสด็จ ขึ้น สู่ นาคาแก้ว (บัญญัติ กิฏฐคานิ) กิฏฐ ทั้งหลาย ๕๐๐ ก็ ขึ้น สู่ นาคา แห่ง คนๆ (นาคราชาโน) พระยา นาค ทั้งหลาย ก็ อาราม นาม ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ กับ ด้วย พระ กิฏฐสงฆ์ บวihar ให้ เข้าไป สู่ นาคพิภพ (สุท) ดังได้ ยิน มา (ภควา) ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ ทรง พระมหา กรุณา ตรัส พระธรรม เทศนา แก่ นาค บริษัท ดั้น ราชวรั ยัง รุ่ง ใน นาค พิภพ นั้น (ปุนทิวเต) ครั้น รุ่ง ขึ้น เป็น วันใหม่ พระยา นาค ทั้งหลาย ก็ ยัง คาส์ เลี้ยง ดู พระ กิฏฐสงฆ์ มี ส้มเต๋จ พระ พุทธองค์ เป็น ประธาน ด้วย ทิพย ขาถน์ ยอาหาร และ ทิพย โภชน์ ยอาหาร อัน ติระการ ด้วย โอชา รต (ภคต กิฏฐจาวธานะ) ครั้น พระ พุทธองค์ กระทำ ภคตะ กิฏฐ สำเร็จ แล้ว ก็ ทรง กระทำ ภคตา นุโมทนา แล้ว ก็ เสด็จ ออกจาก นาค พิภพ ภูมัญฐะ เทวดา และ นาค และ มนุษย์ ทั้งหลาย ก็ ชวน กัน กระทำ ตักการ บูชา แก่ ส้มเต๋จ พระ พุทธเจ้า ยก ขึ้น ซึ่ง ฉัตร น้อย และ ฉัตรใหญ่ ชง น้อย และ ชงใหญ่ ใน ที่ ทั้งหลาย มี สุ่มทุม พุ่มไม้ และ บรรพต ภูผา เป็น อาทิ (มหาตักการวิเสโส) มหา ตักการ บูชา อัน พิเศษ บังเกิด ด้วยอุบาย ดัง นี้ ตราบเท่า ถึงชั้น ออกนิฐะพรหม (พิมพิสาโร) พระเจ้า พิมพิสาร ก็ กระทำ ตักการ บูชา ต่อ ท้าว ยิ่ง กว่า ตักการ บูชา ที่

พระยา ลิงฉวี ทั้งหลาย กระทำใน กาล เมื่อ พระพุทธ องค์ เสด็จ มา พระเจ้า
 พิม พิศาร นำ ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ มา กว่า จะ บันฑ์ ถึง กรุง ราช คฤห์
 ด้วย สักการ วิธี่ อัน นั้น ถึง ๕ ทิวา วัน เปน กำหนด (ราชคหมนุบัคเต
 ภควติ) ใน เมื่อ ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ เสด็จ ถึง กรุง ราชคฤห์ แล้ว
 ณ เพลา บัฉฉา ภัตร พระ ภิกษุ ทั้งหลาย ก็ สันนิบาต ประชุม กันใน มณฑล
 มาถกโรง อันใหญ่ ตั้ง สันทนา กัน ว่า (อาวุโส) ดูกร ท่าน ทั้งหลาย
 ผู้ มี อายุ อานุภาพ แห่ง ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ เจ้า นี้ นำ อัจฉรย
 อานุภาพ แห่ง ส้มเต๋จ พระ พุทธเจ้า นั้น ภูมิภาพปฐพี มี ประมาณ ๘ โยชน์
 ผ้าง ฟากโน้น และ ผ้าง ฟาก นี้ แห่ง คงคา นทีธาร ที่ ลุ่ม และ ที่ ดอน นั้น ก็ สม่่า
 เสมอราบ คาบ เรี่ยรายไป ด้วย ทราบ มี สี่ อัน ขาว ดา คาช ด้วย บุปผา ชาติ
 (โยชนบัปผาณ คังคาย อุกถ) น้ำใน คงคามี ประมาณโยชน์ หึ่ง นั้น
 ก็ ดา คาชไป ด้วย เบื้อง ปทุมชาติ มี พรรณ ต่าง ๆ เทวดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย
 ยกขึ้น ซึ่ง ฉัตรน้อยและฉัตรใหญ่ ขงไชยขงปฏาก คราบ เท้า ถึงอกนิฐฐะพรหม
 (ภควา) ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ ทรง ทราบ ซึ่ง ปวัตติกถา นั้น เสด็จ
 ออกจากพระคันชกุฏี เสด็จ มา ทรง นั่ง เหนือ บวร พุทธอาสน์ ใน มณฑล มาถก
 โรงใหญ่ ด้วย พระ ปาฏิหาร ส้มควร แก่ ขณะ นั้น (นิลัสซโฆ ภควา)
 ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ ทรง นิลัสสนา นั่ง เหนือ บวร พุทธอาสน์ แล้ว มี
 พระพุทธ ฐีกา คำรัส ถาม พระ ภิกษุ ทั้งหลาย ๆ ก็ กราบ ทูลโดย นัย ที่ ตน ตั้ง
 สันทนา (ภควา) ส้มเต๋จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ จึง มี พระพุทธ บริหาร

ตรัสว่า (ภิกษเว) ตูกร ภิกษุทั้งหลาย (อภัย ปุชชาวิเสโส)
 เครื่อง ตักการบูชา อัน วิเศษ นี้ จะบังเกิด มีแก่ ตถาคต ด้วย พุทธานุภาพ ก็ห้ามได้
 จะบังเกิด ด้วย อานุภาพ แห่ง นาค และ เทวดา และ พรหม ก็ ห้ามได้ (อปิ จ โข)
 ก็นี้ และ เครื่อง บูชา อัน วิเศษ นี้ บังเกิด ด้วย อานุภาพ แห่ง บริจาค มี
 ประมาน น้อย ที่ ตถาคตได้ กระทำไว้ แต่ใน บุพเพ ภพ โน้น พระภิกษุ
 ทั้งหลาย ก็ กราบ ทูล ว่า (ภันเต ภควา) ข้าแต่ พระ พุทธองค์ ผู้ทรง
 พระภาคย์ บริจาค มี ประมาน น้อย นั้น อัน พระองค์ ได้ ทรง กระทำไว้
 ใน เบื้อง ปุเร ภพ นั้น ฉนฺโต ข้า พระองค์ ยังมี ได้ ทราบ เกด้า ขอ ขาราชนา
 พระพุทธรองค์ เจ้า จง ตรัส แสดง ให้ แจ่ม แก่ ข้า พระองค์ ใน กาล บัดนี้ (ภควา)
 สมนฺเต จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ เจ้า จัง ตรัส เทศนา อดีต ตำนาน ว่า (ภิกษเว)
 ตูกร ภิกษุทั้งหลาย ใน อดีตกาล อัน ล่วง แล้ว ยังมี พราหมณ์ ผู้หนึ่ง
 ชื่อ ว่า สังข พราหมณ์ อาศัย อยู่ใน เมือง ตักกะสิลา บุตร ของ สังข
 พราหมณ์ นั้น ชื่อ ว่า สุตติ มานพ (โสฬสวัธสุทฺเทสิโก) สุตติ มานพ นั้น
 เจริญ วัย ได้ ๓๖ ปี แล้ว วัน หนึ่ง เข้าไป สู่ สำนัก บิดา ให้นม เคารพ
 บิดา แล้ว ก็ นั่ง อยู่ใน ที่ ควร บิดา จึง ถาม ว่า (คาต) ตูกร พ่อ
 สุตติ มานพ เหตุผล เปน ประการ ไต ชูระ ถึง อัน ฤฯ สุตติ มานพ จึง
 บอก แก่ บิดา ว่า ข้าแต่ บิดา ข้าพเจ้า ปรากฏา จะไป เรียน คิลปสาคร
 ใน เมือง พาราณสี บิดา จึง ว่า ตูกร พ่อ สุตติ มานพ มิ และ เจ้า ปรากฏา
 จะ เรียน คิลปสาคร แล้ว พราหมณ์ ผู้หนึ่ง เปน สหาย ของ เรา เจ้า จง ไป สู่

สำนัก แห่ง พราหมณ์ นั้น จง เรียน คีตปสาทร เกิด ว่า ดังนี้ แล้ว ก็ ให้
 กหาปณะ พันหนึ่ง (โส สุธิโม) สุธิมา นพ นั้น ถือ เอา ซึ่ง กหาปณะ พันหนึ่ง
 แล้ว (อภิวาเทตวา) ก็ อภิวาท ไหว้ นม เคารพ ย มารดา บิดา ไป สู่ เมือง
 พาราณสี โดย ลำดับ ครั้น ถึง แล้ว ก็ เข้า ไป สู่ สำนัก อาจารย์ ไหว้ นม
 เคารพ อาจารย์ แล้ว ก็ บอก เรื่อง ราว แห่ง ตน ที่ บิดา ตั้ง มา อาจารย์ ก็
 รับ ด้วย ใจ ใจ ว่า มา นพ ผู้ นี้ เปน บุตร แห่ง สหาย ของ เรา แล้ว ก็ กระทำ
 ซึ่ง ปาหุเนยยะ กิจ คั่น รับ ด้วย เครื่อง มูสา แหก สุธิมา นพ นั้น ร้าง บิ แลย
 ซึ่ง ความ ลำบาก อัน เห็นด เห็นช้อย มา ด้วย เติร ทาง ครั้น ร้าง บิ กระวน
 กระวาย แล้ว จึง เอา กหาปณะ พันหนึ่ง วาง ลง ใน ที่ โกถ ทำ แห่ง อาจารย์ แล้ว
 ก็ ขอ โอกาส ที่ จะ เรียน ซึ่ง คีตปสาทร อาจารย์ ก็ ให้ โอกาส แล้ว ก็ ให้
 เรียน ซึ่ง คีตปสาทร (โส มา นโว) สุธิมา นพ นั้น เมื่อ เรียน คีตปสาทร
 ก็ เรียน เอา มาก ๆ (คหิตคหิต) คีตปสาทร ที่ เรียน และ เรียน นั้น ก็ มิ ได้
 ต้ม หวด ตั้ง อยู่ เปน อัน ดี เปียบ ดุจ น้ำ มัน อัน บุคคล ใด ใด ใน ภาชนะ
 ทอง ทอง จำ ไร ได้ (ทสวธัสสิโก) คีตปสาทร ที่ ควร จะ เรียน ๑๐ ปี จบ นั้น
 เรียน แลย ๓ เดือน ก็ จบ สุธิมา นพ นั้น เมื่อ ถึง วัชขาย คีตปสาทร นั้น
 เห็น แต่ เมือ ง ต้น กับ ท่าม กลาง ที่ สุด นั้น หา เห็น ไม่ (อาจริย อูปบลังกมิตวา)
 จึง เข้า ไป สู่ สำนัก อาจารย์ บอก แก่ อาจารย์ ว่า ข้า แต่ อาจารย์ คีตปสาทร นี้
 ข้าพเจ้า เห็น แต่ เมือ ง ต้น กับ ท่าม กลาง ที่ สุด นั้น ข้าพเจ้า หา เห็น ไม่ อาจารย์
 จึง บอก ว่า ดูกร มา นพ เรา ก็ เหมือน กัน นั้น และ เห็น ก็ แต่ เมือ ง ต้น กับ

ท่าน กถา ที่ สุตฺต หาเห็นไม่ จึงถาม อาจารย์ว่า ที่ สุตฺต แห่ง ศิลปศาสตร์
 นี้ใคร จะ รู้บ้าง อาจารย์จึง บอกว่า พระบ้จเจกโพธิ ทั้งหลาย ท่าน อยู่
 ใน บ้า อธิปัตตะ ท่าน รู้ ที่ สุตฺต แห่ง ศิลปศาสตร์ สุตฺติมานพ จึง ว่า แก่
 อาจารย์ว่า ข้าพเจ้า จะ ไป สุตฺต ด่านัก พระบ้จเจกโพธิ. จะ ถาม ซึ่ง ที่
 สุตฺต แห่ง ศิลปศาสตร์ อาจารย์ จึง ว่า เจ้า จง ไป ถาม โดย ควร แก่ ปรารถนา เกิด
 สุตฺติมานพ ก็ ไป สุตฺต บ้า อธิปัตตะ เข้าไป สุตฺต ด่านัก พระ บ้จเจกโพธิ ทั้งหลาย แล้ว ก็
 ถาม พระ บ้จเจกโพธิ ว่า (ภันเต) ข้าแต่ พระผู้เป็น เจ้า ๆ รู้ ซึ่ง ที่ สุตฺต แห่ง
 ศิลปศาสตร์ หรือไม่ พระ บ้จเจกโพธิ ทั้งหลาย จึง บอกว่า เฮอ เรา ทั้งหลาย
 รู้ อยู่ (มัมมึ ลักขาเปถ) มานพ จึง ว่า พระ ผู้เป็น เจ้า ทั้งหลาย จง ยัง
 ข้าพเจ้าให้ ศึกษา ดำเนินกให้ รู้ ซึ่ง ที่ สุตฺต นั้น ด้วย เกิด พระบ้จเจกโพธิ
 ทั้งหลาย จึง ว่า แก่ มานพ ว่า ตูกร มานพ ฌณัน ท่าน บรรพชา เสีย เกิด
 เปน ฤๅษี อยู่ อย่าง นี้ มิอาจ จะ ศึกษา ได้ (ธำสุ ภันเต บัพฺพาเซตฺตุ) ข้าแต่
 พระ ผู้เป็น เจ้า ดี แล้ว นิมนต์ เจ้า คุณ ทั้งหลาย บวช ให้ ข้าพเจ้า ด้วย เกิด พระ
 ผู้เป็น เจ้า จะ กระทำ อย่างไร ก็ นิมนต์ กระทำ อย่าง นั้น เกิด แต่ ทว่า ยัง
 ข้าพเจ้าให้ รู้ ซึ่ง ที่ สุตฺต แห่ง ศิลปศาสตร์ ข้าพเจ้า ปรารถนา จะ รู้ ซึ่ง ที่ สุตฺต
 อย่าง เดียว (เต บัพฺพาเซตฺวา) พระบ้จเจก พุทธเจ้า ทั้งหลาย ก็ ยัง สุตฺติมา
 นพ ให้ บรรพชา แล้ว ก็ มิอาจ จะ ประกอบ ได้ ใน กรรมฐาน ได้ ก็ ให้
 ศึกษา ดำเนินก แต่ อภิสมาจาริภาวะ เปน ต้น ว่า ท่าน จง นุ่ง ผ้า อย่าง นี้ จง ห่ม
 ผ้า อย่าง นี้ (โธ สุตฺติโม) สุตฺติมะ นั้น ก็ ศึกษา ใน อภิสมาจาริภาวะ ก็ได้

ครั้นรู้ซึ่ง บ้าเจกโพธิญาณ มิได้ช้า เหตุบริบูรณ์ด้วย อุบาสย พระ สติมี
 บ้าเจกโพธิ นั้น ก็ ปรากฏไปใน สกต พารานต์ ทั้งปวง บริบูรณ์ด้วย
 บริวาร ถึง ซึ่ง เกิด ด้วย ธาต และ ยศ ธาต มาก บริวาร มาก (น จิเรน) อยู่
 มา มิได้ช้า ก็ คับ ตูญ เข้า สู่ พระบริณิพพาน เหตุ กรรม ที่ จะ ให้ มี อยุ
 น้อย นั้น ได้ กระทำไว้ พระ บ้าเจกโพธิ ทั้งหลาย กับ หมู่ มหาชน เปน อัน มาก
 ก็ กระทำ สรรพกิจ ปดง พระศพ พระ สติมี บ้าเจกโพธิ แล้ว ก็ เก็บ อัญชิ ราช
 ก่อ เปน พระสถูป บรรจุไว้ เทบ ประตุ พระนคร (ตั้ง โข พราหมณ์) ครั้ง
 นั้น สังข พราหมณ์ จึง คิด ว่า บุตร ของ อาตมะ ไป นาน แล้ว เรา มิได้รู้
 เหตุ แห่ง บุตร นั้น เลย (ทัญ จุกาโม) สังข พราหมณ์ ปรารถนา เพื่อ จะ เห็น
 ซึ่ง บุตร ก็ ออก จาก เมือง ตักกะลีตา ไป สู่ เมือง พารานต์ โดย ลำดับ ก็
 ได้ ทักนา การ เห็น ซึ่ง หมู่ มหาชน อัน ฉนนิบาต ประชุม กัน จึง คิด ว่า
 ชุมชุม ชน ทั้งหลาย นี้ คนใด คน หนึ่ง ดี ร้าย จะ รู้ ซึ่ง ประพฤติ เหตุ แห่ง
 บุตร ของ เรา เปน แท้ คิด แล้ว ก็ เข้า ไป ถาม ว่า มานพ ชื่อ ว่า สติมี
 มา สู่ ที่ นี้ ท่าน ทั้งหลาย ได้ ยิน ข่าว บ้าง หรือ ไม่ ชน ทั้งหลาย จึง บอก ว่า
 ข้า แต่ ท่าน พราหมณ์, พราหมณ์ มานพ คน หนึ่ง มา เรียน คีตปสาคร ใน
 สำนัก พราหมณ์ ใน พระนคร นี้ ถึง ซึ่ง ผัง แห่ง ไครเพท บรรพชา ใน สำนัก
 พระ บ้าเจกโพธิ ทั้งหลาย ได้ ดำเร้า บ้าเจกโพธิ ภูมิ แล้ว ก็ บริณิพพาน
 ด้วย อุบาสย สติมี พาน (อยิ กุไป) พระสถูป นี้ เปน สถูป บรรจุ พระธาตุ
 แห่ง พระ บ้าเจกโพธิ นั้น (โส ภูมิ หักเถน ปหิศา) สังขพราหมณ์

ได้ฟังดังนั้นก็เอามือที่ตั้งที่แผ่นดิน ร้องให้ปริเทวนาการ แล้วก็ไป
 ตั้งฐานพระเจดีย์ ถอนซึ่งหญ้า นำเอาทรายมาด้วยมือ แล้วก็เรีย
 ทรายลงในฐานพระเจดีย์ จึงเอาน้ำในเต้าน้ำประพรมลงที่ทราย เก็บ
 เอาบุปผชาติในป่ามาบูชา เอาผ้าห่มกระทำเป็นชก ยกขึ้นปักบูชาไว้
 (อัสสโน นัตถกัม พันธิคฺวา) จึงเอาร่มของตนผูกไว้ในเบื้องบนพระ
 สถูป แล้วก็หลีกไป (เอวํ อัสสํ เทเสคฺวา) สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์
 แสดงอดีตตำนานด้วยประการดังนี้แล้ว ก็เปรียบเทียบกับปัจจุบัน
 ชาติก แล้วจึงเทศนาแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า (ภิกฺขเว) ดูภิกษุ
 ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าพึงเห็นดังนี้ว่า สังฆพราหมณ์ครั้งนั้นนั่น
 คือคนอื่น มิใช่คนอื่น สังฆพราหมณ์นั้นคือ ตถาคตๆ เป็น สังฆพราหมณ์
 ได้ ถอนหญ้าในฐานพระเจดีย์แห่ง พระสุตัมมจักกัปปวัตถิ กุศลนั้น อำนวย
 ผลชนทั้งหลายจึงกระทำซึ่งหนทางมีประมาณ ๘ โยชน์ ให้ปราศจาก
 หลักตอ เลียนหนาม ราก คาบ เสมอตั้งนำถอง บริสุทธิสะอาด ปราศจาก
 มลทินนิรโทษ ตถาคตได้ทรายมาเรีย ทรายลงในฐานพระเจดีย์นั้น ชน
 ทั้งหลายจึงเอาทรายมาเรีย ทรายลงในหนทาง ๘ โยชน์ด้วยผลแห่งกุศลนั้น
 ตถาคตเก็บเอาดอกไม้ในป่ามาบูชาในพระเจดีย์นั้น ชนทั้งหลายจึงนำเอา
 บุปผชาติต่าง ๆ มาโปรยปรายลงในน้ำและบก (นวโยชนัมปมาเน) ใน
 ที่มีประมาณ ๘ โยชน์ เป็นกำหนดด้วยผลแห่งกุศลนั้น ตถาคตเอาน้ำ
 ในเต้าน้ำประพรมที่พื้นพระเจดีย์นั้น ทำฝนโบกขรพัดจึงตกลงมา
 ในเมืองไพศาลีด้วยผลแห่งกุศลนั้น ตถาคตได้เอาผ้าห่มทำบูชา

ไว้ ในพระเจดีย์ นั้น เทวดา และ มนุษย์ ทั้งหลาย จึง ยก ขึ้น ซึ่ง ฉัตร น้อย และฉัตรใหญ่ คราบเท่า ถึงอกนิมิต พระหมด้วยผลแห่งกุศลนั้น (ภิกขเว) คุณภิกษุทั้งหลาย บุราวิเศษ มังเกิด แก่ ตถาคค ด้วย ประการ ดังนี้ จะบังเกิด ด้วยพทุธานภาพก็ หา มิได้ จะบังเกิด ด้วย ขานภาพ นาค และ เทวดา และพระหม ทั้งหลายก็ หา มิได้ (อปัจโธ) อนึ่ง บุราวิเศษ มังเกิด แก่ ตถาคค ด้วย ขานภาพ แห่ง บริจาค มี ประมาณ น้อย นึ่ง มี พระพุทธรูป ฎีกา ครั้ เทศนา แดงผลแห่ง บริจาค ประมาณ น้อย ด้วย ประการ ดังนี้ แล้ว จึง ถ่าวพระศาถา อันนี้ไว้ ในที่ สุก แห่ง ขรรณถาว่า (มัตถาสุขิ บริจาคา มัตเต เจ วิปุลี สุขิ จเช มัตถาสุขิ ชีโร สัมมัตเต วิปุลี สุขิ) ดังนี้ ชัดถาธิบาย ในบาท พระศาถาว่า (ชีโร) บุคคล ผู้เป้น ชีว ชาติ ประกอบ ด้วย ปรีชา พึง สันนิฐาน เกิด ว่า การ บริจาค มี ประมาณ น้อย ย่อม นำ มา ซึ่ง ความ สุข เปน อัน มาก บุคคล ใด ว่า ปราถนา จะใคร่ ประสพ พบ ประ ซึ่ง วิปุลี สุข แล้ว ก็ พึง ละ เสย ซึ่ง ความ สุข อัน มี ประมาณ น้อย ก็ จะ พึง พาน พบ ประสพ ซึ่ง ความ สุข อัน โปนุญญ เปน แท้ สัน เนือ ความใน โอธำนะ คาถา แต่ เท่า นี้ พรวรณา มาใน รัตนสูตร ตาม คัมภีร์ พระอรพท ถา จตุภาณวาร โดย นาม ชื่อ ว่า สรรคตสมุจจย ก็ จำเริญ เนือ ความ ถงเท่า นี้ เหว ก็ มี ด้วย ประการ ฉนี้.

รัตนสูตรตวันณนานิฏฐิตา

ปรวักรั อมณัสสาภิษัจฉานัญญุ อาสวณั ปฏินาญัง สาเรติ ตัสมา
คณันดร นิกรัตตัง ลียาติ ฯ

อิทันทาวลัสส อิม นิกรัเชนปโปโยชนัง ฯ อิทานิ เยน วุคฺคัง ยทา
ยัตถ ยัสมา เจตณฺติ เอตถาห เกณ ปเนตัง สุตตัง วุคฺคัง กทา
กัตถ กัสมา ฯ วุคฺคณฺติ ฯ วัจเจเต ฯ อิทํ หิ ภควตา เอว
วุคฺคัง น สาธกาทิหิ ฯ ตัญญุ ยทา ทุฬลิกัชาทฺธิ อุมัทฺทเวหิ อุมัทฺท
คาย เวธาลิยา ลิจฺฉวฺหิ ราชคหโต ยาจิตฺวา ภควา เวธาลิย
อานโต ตทา เวธาลิย เตสํ อุมัทฺทวณั ปฏินาญตฺถาย วุคฺคณฺติ ฯ
อยมเว เตสํ ปญฺหานัน ลัมเบปิตฺตธรรมา ฯ วิคิตารโต ปน เวธาลิ
จิตฺตุโต ปฐุติ ปราณเหติ วัณณียติ ฯ ตตฺถายัน วัณณนา ฯ

พารานตริญฺโญ กิร อคฺคมเหติยา กุจฺฉิมฺหิ คัพโภ ฉณฺฐาติ ฯ
สา คัพภฉณฺฐิตํ ญตฺวา รัญฺโญ นิเวเทสิ ฯ ราชสา คัพภปริหารัง
อทาสิ ฯ สา สัมมา ปรีหริยมาณคัพภา คัพภปริปากกาทเต วิชายนนฺน
ปาวิตฺติ ฯ ปญฺญวณฺตินํ ปัจจุสสเมเย คัพภวญฺฐานํ โหติ ฯ สา ฯ คาส
อญฺญุคฺวา ฯ เตน ปัจจุสสเมเยน อตฺตคคฺกปฏตพณฺธิรฐิวกมฺปนฺนสริตํ
มตฺสเปตํ วิชานี ฯ ตโต อญฺญา เทวโย สวณฺณพิมฺพตฺสเปเต ปตฺเต
วิชานนฺติ อคฺคมเหติ มตฺสเปตินฺติ รัญฺโญ ปุโรโค มม อวณฺโณ
อุมัทฺทเรยยาติ จินฺนคตฺวา เตน อวณฺณภเยน ตํ มตฺสเปตํ เอกัสมิ
ภาชเน ปกริเปตฺวา อญฺญุคฺเรน ภาชเนน ปฏิกรุณฺติคฺวา ราชมุกฺ

ทิกาย อัญญเฑวํ กังคาโสเต ปาฐิปาเปติ ฯ มนุสฺสเฑหิ นทฺทิตมตฺเต
 เทวตา รัทฺธิ ลํกิตฺตํ ฯ สํวณฺณปฏฺติอัญญเฑกฺก ชาตฺติหิงฺกฺกเถน พาราน
 สิริอัญญเฑ อคฺคคมฺहेสิยา ปฺชาติ ลิกฺกชิตฺวา พนฺธิสํ ๑ คโต ตํ ภาชนํ
 อุมฺมิกยาทิตฺติ อุนฺนํทฺทํ กังคาโสเตน ปายาสี ๑ เตน สมฺเยน อัญญเฑโร
 คาปโส โคกฺกํ นิสฺสํยา กังคาเตโร วิหริติ ๑ โส ปาโถว กังคํ
 โอติณฺโณ ตํ ภาชนํ อากฺขณฺณํ ทิสฺวา ปาฐกฺกตฺตํอัญญา อคฺคเหติ ๑
 คโต ตตฺถ ตํ อคฺขรปฏฺกํ วาสมุทฺทิกาย อัญญณฺญํ ทิสฺวา มุญฺญจิตฺวา
 ตํ มํสเปสฺสิ อคฺคทํ ๑ ทิสฺวานิสฺสํ เอตทโหสิ สียา กพฺโปกฺก คถา
 ทิสฺสํ ทุคฺคณฺรปฏฺติภาโว นตฺถิตฺติ ๑ ตํ อสฺสํมํ เนตฺวา สทฺธํ โอภาเส
 ฐเปติ ๑ อถ อคฺคมาลฺลจฺเจเน เทว มํสเปสฺสิโย อเหตุ ๑ คาปโส
 ตํ ทิสฺวา สาทฺธกรํ ฐเปติ ๑ คโต ปฺน อคฺคมาลฺลจฺเจเน เอกเมกิสฺสํ
 มํสเปสฺสิยา หิตฺถปาทิสฺสํณมตฺตํยา ปญฺญํปญฺญํ ปิพฺภา อเหตุ ๑ คาปโส
 ทิสฺวา ปฺน สาทฺธกรํ ฐเปติ ๑ อถ คโต อคฺคมาลฺลจฺเจเน เอกา
 มํสเปสฺสิ สํวณฺณพิมฺพสฺสทิสฺสํ ทาวโก ๑ เอกา ทาวิกา ๑ อโหสิ ๑
 เคสฺสํ คาปสฺสํสํ ปุคฺคตฺติเนโห อปฺปํชฺชิ อังคฺกํ ฐกฺโก จิสฺสํ จิรํ
 นิพฺพัตฺติ ๑ คโต ปฏฺติ ๑ จิรํภิตฺตํ ลภี โส ภิตฺตํ ภุญฺชิตฺวา
 จิรํ ทาวกานํ มฺเฆ อสฺสิญฺจติ ๑ เคสฺสํ อทฺธํ ยํ ยํ ปวิสฺสติ ตํ
 สทฺธํ มณฺนิภาชนคตํ วิย ทิสฺสํติ ๑ เหวํ นิจฺฉวํ อเหตุ ๑ อปฺเร
 อาหุ สทฺธพิทฺวา ฐปิตา วิย เนสฺส อัญญณฺญํณฺญํ ถินาจฺฉวํ อโหสิติ ๑
 เหวณฺเต นิจฺฉวิตาย วา ถินาจฺฉวิตาย วา ถินาจฺฉวติ ปญฺญายิสฺสํ ๑

คาปโล ทารเก ไปเสนโต อุตฺตฺเร คาเม ภิกฺขาย ปวิตฺติ อติทิวา
 ปฏิกกมฺติ ฯ คัสสํ ตํ พฺยาปารํ ญัตฺวา โคปาลกา อหังสุ ภันเต
 บัพฺพชฺชิตานํ ทารกโปถนํ ปติโพไซ อัมมํหํ ทารเก เทถ มยํ ไปเสนตํตาม
 ตุมฺเห อตฺตโน กัมมํ กโรธามิ ฯ คาปโล สารุติ ปฏฺฐิตฺติ ฯ
 โคปาลกา ทุคฺคิตฺวาเส มคฺคํ สมํ กตฺวา บุปฺเปหิ โอภิตฺวา ฐปฏฺฐากานิ
 อุตฺตํจาเปตฺวา คุริเยหิ วรฺชมาเนหิ อตฺตมํ อากตา ฯ คาปโล มหาปญฺญา
 ทารกา อปฺปมาเทเนว วชฺสเมว วชฺสเมตฺวา ฯ อญฺญมญฺญํ อวหาหิวนํ
 กโรถ บัณฺฑโกโรเสน ราชานํ โดเสตฺวา ภูมิกาคํ คเหตฺวา นครํ มาเปถ
 ตกฺกํ กุมารํ อภิสสิญฺเฐตฺวา จิตฺวา ทารเก อทาสี ฯ เต สารุติ
 ปฏฺฐิตฺตํวา ทารเก เนตฺวา ไปเสนํ ฯ ทารกา วุชฺฌิมนฺนํวาย กิฬันตา
 วิวาทฐฺฐาเนตฺถ อญฺญเญ โคปาลกา ทารเก หตฺถิเณปํ ปกฺกเณปํ ปหฺรณฺติ ฯ
 เต โรหณฺติ ฯ กิสฺสํ โรทถามิ เหว มาตานิคฺคํ วุคฺคา อิเม นิมาตานิคฺคา
 คาปโลโปธิตา อัมมํห อคฺิว ปหฺรณฺตฺติ วทณฺติ ฯ ตโต เสงฺ มาตานิคฺโร
 อิเม ทารกา อญฺญเญ ทารเก วิหฺตฺตฺติ ทกฺขาเบณฺติ น อิเม สํกเหตฺตฺตฺต
 วรฺชิตฺตฺต อิเมติ อหังสุ ฯ ตโต ปภฺติ กิร โส ปเทโส วรฺชิตฺ
 วุจฺจติ ฯ ตโยชนตตปรีมาเนน ฯ อถ นํ ปเทโสโคปาลกา ราชานํ
 โดเสตฺวา อคฺคเहेตฺวํ ตกฺกเณว นครํ มาเปตฺวา โสฬสวตฺตฺตเทตฺกํ กุมารํ
 อภิสสิญฺจิตฺวา ราชานํ อกํสุ ฯ คาเย จสฺสํ ทาริกาย สทฺธิ วาเรยฺยํ
 กตฺวา กคฺคํ อกํสุ น พหิโรโค ทารกา อาเนตฺตฺต อโโค ทาริกา น

กัถังจิ ทาตัพพาติ ฯ เตสํ ปฐมธัมมาเนน เทว ทารกา ชาตา ชีตา
 ฯ ปุตฺโต ฯ ฯ เอวํ โสฬัสกัถังจิ เทว เทว ชาตา ฯ ตโต เตสํ
 ทารกานํ ยถากัมมํ วิทฺธมณฺฑานํ อารามญฺยานทิวาธวิฐฐานปรีวารธัมมัตถํ
 คเหตุํ อัมปโปหนฺตํ ตํ นครํ ตักกัชฺชํ คาวุตฺตํคเรน คาวุตฺตํคเรน ปากาเรน
 ปรีกัชชีตํ ฯ ตัสส ปณฺมปฺนํ วิธาลิกคตฺตา เวธลํเควฺวณามํ ชาตํ ฯ

อิทํ เวธลํวิทฺธํ ฯ

อโย เวธลํ ภควโต อุมฺบ์นํกาเล อิทฺธา เวปฺตุธัมมัตถํ อโหสิ ฯ
 ตตฺถ หิ ราชนํ เยว ธตฺตธหฺลฺลํธานํ ธตฺตธตฺตานํ ธตฺต ฯ ราชาโน อเหตุํ ฯ
 ตถา ยุวราชเณนาปติภักทาคาริกัมปฏฺฐนํ ฯ ยถาห ฯ เตน โห ปณ
 ธุมน เวธลํ อิทฺธา เจว โหติ นิตา ฯ พหุณา ฯ อากิณฺณมณฺธสา
 สุกิทฺธา ฯ ธตฺตปาธาทธหฺลฺลํธานํ ฯ ธตฺต ฯ ปาธาทธตฺตานํ ธตฺต ฯ
 ปาธาทา ธตฺต ฯ กุญฺจาการธหฺลฺลํธานํ ธตฺต ฯ กุญฺจาการธตฺตานํ ธตฺต ฯ
 กุญฺจาการานํ ธตฺต ฯ อารามธหฺลฺลํธานํ ธตฺต ฯ อารามธตฺตานํ ธตฺต ฯ อารามา
 ธตฺต ฯ โปกัชรณฺธหฺลฺลํธานํ ธตฺต ฯ โปกัชรณฺธตฺตานํ ธตฺต ฯ โปกัชรณ
 โยติ ฯ ธาอปเรน ธุมน เวปฺตุธัมมัตถํ อโหสิ ทูฏวิฐิกา ทูฏธธํ ฯ ปฐมํ
 ทูฏกต มณฺธสา มรณฺติ เต พหิทฺธา นิตฺเทนฺติ ฯ มตมณฺธสํกฺกณปคฺคฺชน
 อมณฺธสา นครํ ปวีสํ ฯ ตโต พหุตรา มินฺนํติ ตาย ปฏิถยิตาย
 ธตฺตํ อหิวาตกโรโค อุมฺบ์รชฺชิ ฯ อิติ ตีหิ ทูฏกัชฺชอมณฺธสโรคฺคเยหิ
 อุมฺบ์รชฺชิตาย เวธลียา นครวาสิโน อุมฺบ์รชฺชิตาย ราชานมาหํสุ มหาราช

นคเร ติวัง ฌย ฌบั้งนั อีโค ปุฬเพ ยาว ด้ดคมา ราชกุลปวิวัฏฐา
 เอรุบ ฌบั้งนั ปุฬพิ ฌมฺหาก ฌญญ ฌมฺมิกคเตน เอรหิ
 ฌบั้งนัณติ ๑ ราช ด้พิเพ ด้ณฐาการ ด้ณนิปาตาเปคฺวา ฌยหิ
 ฌมฺมิกภาว วจินถาติ อาห ๑ เต ด้พิเพ ปเวณ วจินนฺตา น กิณฺจ
 ฌททสฺสํ ๑ คโค วัณญ โทษ ฌทสฺสวา ฌท ฌย ฌมฺหาก กถ
 วุปลเมยฺยาติ จินฺเตสุ ๑ คคฺก เอกจฺเจ ฌ ด้ดถาโร ฌบทิสฺสํ เอรเทหิ
 โอภกณฺตมคฺเต วุปลเมสฺสํคคิ ๑ เอกจฺเจ อาหํสุ ๑ พุทฺโธ กิร โลก
 ฌบั้งน ฌน ภควา ด้พิพคคคิตาย ฌมฺม เทเสติ มหิตฺทิกโก มหานุภาโว
 เตน โอภกณฺตมคฺเต ด้พิพภยานิ วุปลเมยฺยณฺติ ๑ เตน เต ด้ดคมนา
 หคฺวา กหัมปน โส ภควา เอรหิ วิหริ ฌมฺมเหติ วา เปสฺสเ
 ฌาคจฺเจยฺยาติ อาหํสุ ๑ ฌปเว อาหํสุ พุทฺธา นาม ฌนุณฺมปกา กิสฺส
 นาคจฺเจยฺย โส ปน ภควา เอรหิ ราชคเห วิหริ ราช ปน
 พิมฺพิสาโร ฌบั้งฐหิ กทาจิ โส ฌาคณฺคฺ น ทเทยฺยาติ ๑ เตน หิ
 ราชานํ ด้ณฺญาเปคฺวา ฌาเนยฺยามาติ เทว ติจฺฉวราชาน ฌนตา พถกาเยน
 พุทฺ ฌนฺณการ ฑคฺวา วัณญ ด้ณติเก เปเสสุ พิมฺพิสาร์ ด้ณฺญาเป
 คฺวา ภควนฺค ฌาเนถาติ ๑ เต คณฺคฺวา วัณญ ฌนฺณการ ฑคฺวา ค
 ปวคฺคํ นีเวเทคฺวา มหาราช ภควนฺค ฌมฺหาก นคเร เปเสหิ ฌาหํสุ ๑
 ราช น ด้มฺปวิจฺฉิ คมฺมเห เยว ฌานาถาติ อาห ๑ เต ภควนฺค
 ฌปคฺกมคฺวา วัณคคฺวา เอรมาหํสุ ฌนฺเต ฌมฺหาก นคเร คณ

ภยานิ อนุบับันนานิ เตจ ภควา อากัจฉะยิย โสถ์ถิ โน ภเวยยาติ ๑
 ภควา อากัจฉะติวา เวธาลิยิ รตนสุตเต วุตเต สารักขา โกฏิตตตหัตถ
 จักกวาพำนํ มริตฺตติ สุตตปริโยธานะ จตุราตติยา ปาณตฺตหัตถานํ รัมมา
 ภิตมโย ภวิสฺสत्ติ อธิวาเสติ ๑ อถ โข ราชา พิมพิสาโร ภควโต อธิวาสนํ
 สุตฺวา ภควตา เวธาลิตมนํ อธิวาสนันติ นกเร โฆณํ การาเปตฺวา ภควันตํ
 อุปตังกมิตฺวา อาห กิ รัมมเต สัมปฏิจฺฉล เวธาลิตมนันติ ๑ อาม มหา
 ราชาติ ๑ เตน हि รัมมเต ตาว อากเมถ ยาว มัคคํ ปฏियाเทมิติ ๑
 อถ โข ราชา พิมพิสาโร ราชนหัตถ ๑ กังคาย ๑ อันทฺรา บัญฺจโยชนํ รัม
 สมนํ กัตฺวา โยชเน โยชเน วิहारํ มาเปตฺวา ภควโต คมนกาทํ ปฏิ
 ยาเทติ ๑ ภควา บัญฺจहि ภิกฺขุสฺสเทहि ปายาสิ ๑ ราชา บัญฺจโยชนมคฺค
 บัญฺจวณฺณเนहि รัมเมहि ชาณุมคฺคํ โอภิราเปตฺวา ชฺชปฏากกทฺทลิตาตฺति
 อุตฺตสาเปตฺวา ภควโต เทว เตคฉตฺตทานิ เขกเมกสฺส ๑ ภิกฺขุสฺส เขกเมก
 อุกฺกิปาเปตฺวา สทฺธิ อตฺตโน ปริวาเรहि รัมเมคฺคํชาติहि รัม กโรน
 โต เขกเกสฺมि วิหาระ ภควันตํ วธสาเปตฺวา มหาทานานิ ทตฺวา บัญ
 จहि ทิวเสहि กังคาตีรํ เนติ ๑ ตตถ สัพพาลังการะน นาวํ อตลังโรนโต
 เวธาลิกานํ เตว เปเสติ อากโต ภควา มัคคํ ปฏियाเทตฺวา สัพเพ
 ภควโต บัญฺจคฺคมนํ กโรถาติ ๑ เต ทิคุณรัม กริสฺสามาติ เวธาลิยา
 ๑ กังคาย ๑ อันทฺรา ติโยชนํ รัม สมนํ กัตฺวา ภควโต จัตตาริ เขกเม

[illegible]

สารัตถ์ มุขจาย จตุภาณ วารวิฐฎกา

๙๒

มหาทานานิ กัตถวา ตีหิ ทิวเสหิ ทิคุณํ ปุชฺชํ กโรนฺตา เวธาลิ
 นยิสฺสุ ๑ เวธาลิ สัมปัตเต ภควติ สักโก เทวานมินฺโท เทวสฺม
 ปรักขิตอ อากัจฉิ ๑ มหาลักขณํ เทวานํ สันนิปาเตน อมนัสสา
 เขยฺยเยน ปลายิสฺสุ ๑ ภควา นครทิวาเร ฐิตฺวา อานนฺตเถร
 อามันเตสิ อิมํ อานนฺท รตนสฺสัคคํ อุกฺกहेตฺวา พลิกम्मอุปก
 รณานิ คहेตฺวา ลิจฺฉวีราชกุมารเหหิ สทฺธิ ชี เวธาลิยา ปาการนฺตเร
 วิจฺรณฺโต ปริตฺตํ กโรหิติ รตนสฺสัคคํ อภาสิ ๑

เฮว เกนเปเนตฺตํ วุตฺตํ กทา กัตถ กัสฺมา ๑ วุตฺตํ นติ เอเตส
 ฌญฺหานํ วิสัชนา วิตถาเรน เวธาลิวิทฺถโต ปฏฺติ โปราเนหิ
 วัณฺณนยติ ๑

เฮว ภควา เวธาลิ อนุปัตตทิวเสเยว ๑ เวธาลินฺนครทิวาเร
 เตสํ อนุปัตททวานํ ปฏิฆาฏทาย วุตฺตมิมํ รตนสฺสัคคํ อุกฺกहेตฺวา
 ขายิสฺมา อานนฺโท ปริตฺตคตฺถาย ภาสฺมาโน ภควโต ปัตเตน
 อุตฺถกมาทาย สัพพะ นครํ อพฺภิกฺรณฺโต อนุวิจฺริ ๑ ยักฺกญฺจติ
 วุตฺตมัตเตเยว เถเรน เข เข ปุพฺเพ อปฺปาทา สํการกฺกุณฺธิ
 คิมปฺเทสาทินิสฺสิตา อมนัสสา เต เต จตุหิ ทิวาเรหิ ปลายิสฺสุ ๑
 ทิวารานิ อโนกาสานิ อเหตุ ๑ คโต เอกัจเจ ทิวาเร โอภาส
 อตฺถมานา ปากาวํ ภินฺทิตฺวา ปลาทา ๑ อมนัสเสสฺส คเตส
 มนฺธสํ ๑ คตฺเตสฺส โรโค วุปลมณฺโโต เต นิกฺกมิตฺวา สัพพะ

คณัมปณัทธิ เถรี ปุเรสุ ๑ มหาชน นครมรรณม ธนฐาการ
 สัพพคณเธิ วิถิมปีตวา วิธาน กัตวา สัพพาลังการเธิ อตัง
 กรัตวา ตัตถ พทฺชาสนํ บัญญาเปตวา ภควันตํ อานนํ ๑
 ภควา ธนฐาการํ ปวิสิตฺวา บัญญตฺตาสนนํ นิสฺสิ ภิกฺขุสฺสโม
 ปิโธ ๑ ราชาโน มนุสฺสา ๑ ปฏฺฐาเป โธกาเส นิสฺสิทฺธํ ๑
 สกฺโก โภปี เทวานมิมํ โท ทิวสฺส เทวโลเกสุ เทวปริสาเย สกฺกํ
 อุนิสฺสิทฺธิ อญฺญเญ ๑ เทวา ๑ อานนํทเถโรปี สัพพํ เวธํ
 มนุจฺจวณํ โท รกฺขํ กัตวา เวธํลิกฺขวณํ สกฺกํ อคณฺตีตฺวา
 เอกมณฺตี นิสฺสิทฺธิ ๑ ตัตถ ภควา สัพพะลํ ตเทว รตนสุตฺตํ
 อภาสติ ๑ เอตฺตาวตฺตา ยา ธา เยน วุตฺตํ ยทา ยตฺถ ยสฺมา
 เจตํ อิมํ นยํ ปกาสยิตฺวาติ มาติกา นิกฺขิตฺตา ธา สัพพาลาเรน
 วิตฺถาริตา โหติ ๑ อิทานิ เอตฺตัสส กวิสฺสํมตฺถวัณณนํติ
 วุตฺตตฺตฺตา อตฺถวัณณนา อารพฺภเต ๑ อปเร ปน วทฺนํติ อาทิโค
 บัญฺเจว คากา ภควตา วุตฺตฺตา เสงฺสา ปริตฺตกฺกณณมฺเย อานนํท
 เถเรนาคี ๑ ยถา ตถา วา โหตุ กิณฺตี อิมาย อปริกฺขาย ปริตฺตาย
 สัพพลาปี เอตฺตัสส รตนสุตฺตัสส กวิสฺสํมตฺถวัณณนํ ๑ ยานํภุตฺตานํติ
 ปฐมคากาย ๑ ตัตถ ยานํติ ยาทิธานิ อปฺเปตฺตํกฺขานิ วา มहेตฺตํกฺขา
 นิ วา ๑ อิทานิ อิมํสํมิ ฐาเน ๑ ตสฺสํม ชเน ธนฺนิปาตฺตฺฐานํ
 ธนฺนํชายาห ๑ ภูตํมตฺติ กิณฺญจํปี ภูตสฺสํท โท ภูตสฺสํมิ ปาจิตฺติ
 ยนํติ เหวมาทิสฺส วิธฺชมานํ ๑ ภูตมิตฺถํ สารีปุตฺตํ สมนุสฺสํธํติ

เอมมาทิสฺ ฐนัชฌัญญํ ๑ จัตตารโ ไซ ภิกขเว มหาภูตาคิ
 เอมมาทิสฺ จตฺตพิเช ปฐวีสภาตฺวาทิสฺ ๑ โย ๑ กาสณโธ ภุโตติ
 เอมมาทิสฺ ฐณาสวํ ๑ สัพพะเว นิกขิปตฺตํนํติ ภุตา โถเก สมนุจจ
 ยันติ เอมมาทิสฺ สัพพตฺตํ ๑ ภูตคามปาทพยฺสยาติ เอมมาทิสฺ
 รุกขาทิเก ๑ ภุคํ ภุคโต สญฺชานาตฺติ เอมมาทิสฺ จาตุมา
 ราชิกานํ ๑ ฐฐา สัตถนิกายํ อุปาทาย วตฺตติ ๑ อธิ ปน
 ขวิเสตฺโต อมฺมุสฺเสตฺต ฐฐัพพะโพ ๑ สํมาคตานิติ สันนิปตฺตานิ ๑
 ภูมฺมานํติ ภูมฺมํ นิพฺพตฺตานิ ๑ วาอิติ วิกัมปเน ๑ เตน ยานํ
 ภูตานิ วา ภูมฺมานิ วา ภูตานิ สํมาคตานิติ อิมเมกํ วิกัมป
 กิตฺวา ปน ทฺธิยวิกัมปํ กาคํ ยานิ วา อนัตถิกเชติ อาห ๑
 อนัตถิกเช ยานิ ภูตานิ นิพฺพตฺตานิ อธิ สํมาคตานิติ อตฺถโก ๑
 เขตฺถ ๑ ยามาโต ยาว อภินิฐฺฐํ คาว นิพฺพตฺตานิ ภูตานิ
 ตากาเส จาตุททวิมานํ นิพฺพตฺตํ ๑ อนัตถิกเช ภูตานิติ เวติ
 ตัพพานิ ๑ ตโต ฐฐา สีนรุโต ปภุติ ยาว ภูมฺมํ รุกขตฺตาทิสฺ
 อชิวตฺตานิ ปฐวียา ๑ นิพฺพตฺตานิ ภูตานิ ตานิ สัพพานิ ภูมฺมํ
 ปฏฺฐิทฺตํ ๑ รุกขตฺตาทิสฺ นิพฺพตฺตํ ๑ ภูมฺมานิ ภูตานิ
 เวติตัพพานิ ๑ เอวํ ภควา สัพพานเว อมฺมุสฺสํ ภูตานิ ภูมฺมานิ
 วา ยานิ วา อนัตถิกเชติ ทวํหิ ปเทหิ วิกัมปเตตฺวา ปน เขเกณ
 ปเทณ ปริคฺคเหตฺวา สัพพะเว ภูตา สมนุจจ ภวันตฺติ อาห ๑
 สัพเพติ อนนฺตํ ๑ เสงฺวติ อวชารเน ๑ เขกํปี อนป

เนตฺตฺวาติ อธิปฺปาย ๑ ภูตาทิ อมฺนุสฺสํ ๑ สุมฺนา ภวฺนฺตฺติ
 สฺฐิตมฺนา ปิตฺติโณมนฺตฺสชาตา ภวฺนฺตฺ ๑ อโณปฺติ กิจฺจันตรสฺสนํ นโย
 ษณฺตํ วาโกณฺปาทาเน นิปาตทวํ ๑ สกฺกัจจ สฺฐนฺตฺ ภาสิตฺนฺติ
 อตฺถ กิตฺตฺวา มนฺตฺกิตฺวา สัพฺพะเจตฺโต สมนฺนํ นาทิตฺวา ทิพฺพสฺม
 ปตฺติโณกฺตฺตรสฺสวาทํ มม เทสํ สฺฐนฺตฺ ๑ เหวเมตฺถ ภควา
 ยานํ ภูตานํ สํมาคตํ นติ อนฺยํ มิตฺวาเนน ภูตานํ ปรีทฺสเหตฺวา
 ปน สุมฺมานํ วา ยานํ อนฺตฺกิตฺตฺเวติ ทิวฺจา วิทฺธํ ปเปตฺวา
 ภูโต สัพฺพะเว ภูตาทิ ปน เอกสฺสํ กิตฺตฺวา ภูตนา ภวฺนฺตฺติ
 อธิปฺปาย วาเนน อาสยสฺมปตฺติยํ นโยเชนฺโต สกฺกัจจ สฺฐนฺตฺ
 ภาสิตฺนฺติ ปโยคสฺมปตฺติยํ ตถา โยนิโณมนฺตฺการสฺมปตฺติยํ ปรีโต
 โสธสฺมปตฺติยํ ๑ ตถา อตฺถสฺมาปณฺธิจํ ปรีตํ สยสฺมปตฺติยํ สฺมา
 ญฺญูญฺญาเหตฺสฺมปตฺติยํ ๑ นโยเชนฺโต คากํ สํมาเปตฺติ ๑ ตสฺมา
 หิ ภูตาทิ ทุตฺติยาคา ๑ ตตฺถ ตสฺมาติ ภวณฺวณํ ๑ ภูตาทิ
 อามนฺตฺนวณํ ๑ นิสํมาเมตฺติ สฺฐนาถ ๑ สัพฺพะติ อมฺวเตสํ ๑
 ภิ วุตฺตํ โหติ ยสฺมา ตมฺเห ทิพฺพญฺญูญฺญานํ ตตฺถ อปฺโลกปรี
 โลกสฺมปตฺติยํ ปหาย ษมฺมสฺสสฺสวาทํ อธิสํมาคตํ น นญฺญูญฺญานํ
 ทสฺสสฺสวาทํ ตสฺมา หิ ภูตา นิสํมาเมตฺ สัพฺพะ ๑ อถว ๑ สุมฺนา
 ภวฺนฺตฺ สกฺกัจจ สฺฐนฺตฺ ภาสิตฺนฺติ วาเนน เทสํ สุมฺนภาวํ สกฺกัจจ
 โสธสฺมาปณฺธิจํ ทิสฺวา อาห ยสฺมา ตมฺเห สุมฺนภาเวเนน อตฺถ
 สฺมาปณฺธิจํ โยนิโณมนฺตฺการสยสฺสทฺทํ หิ ยุตฺตา สกฺกัจจ โสธสฺมา

มัยตาย สัมปยุตฺตบัตถยปรโต โฆสปทัญญูฐานโต ปโยควิสุทฺธิ อ
 ยุตฺตา ตัสมา หิ ภุตา นิสาเมถ สัพเพติ ฯ อถวา ฯ ย
 ปริมควาถาย อเนเต ภาสิตันติ วุตฺตํ ตํ การณภาเวเน อปภิส
 สันโต อาห ยัสมา มม ภาสิตํ นาม อติทูลลภํ สัพพากัชนปริวิชัย
 ชาติลลิต ฆณลลิต ทูลลภิตฺตา อนนทานิลลิตญํ ปัญญากรรณาทิคูเณน
 ปวัตติตฺตา ตัญญาหํ วัตตุกาโม สุนันตุ ภาสิตันติ อโวจ
 ตัสมา หิ ภุตา นิสาเมถ สัพเพติ อิทํ อิมินา คาถาปเทเน
 วุตฺตํ โหติ ฯ เอวเมตํ การณํ นิโรเปเนโต อตฺตโน ภาสิตํ
 นิสาเมเน นิโยเจตฺวา นิสาเมตัพพํ วัตตุมารทฺโธ เมตฺตํ กโรถ
 มานุสฺสียา ปชายาติ ฯ ตลลิตฺโต โถ ยายํ ตฺหิ อุกฺกตฺทเวหิ อุกฺก
 ทฺวา มานุสฺสํ ปชา ตลลิตํ มานุสฺสียา ปชาย เมตฺตํ มิตฺตภาว
 ชาติสมายยตํ ปัจจุปฺปญฺญูปเภาติ ฯ เกจิ ปน มานุสสิกฺกนฺติ ปญฺญิตฺติ ฯ
 ตํ ภุมฺมัญญา สัมภวา น ยุชฺชติ ฯ ยมฺมี จญฺญเณ อตฺตํ วญฺญณณนฺติ
 โสมี น ยุชฺชติ ฯ อธิปฺปาโย ปเนตฺถ นาทํ พุทฺโธติ ฯ
 อิตฺถ สรียพเพเน วทามิ อปฺปํ ยํ ตุมฺหากญฺญํ อมิลลสา ฯ มานุสฺสียา
 ปชาย หิตํ ตํ วทามิ เมตฺตํ กโรถ มานุสฺสียา ปชายาติ ฯ
 เอตฺถ ฯ เย สัตถฺตลลิตฺตํ ปญฺญํ วิเชตฺวา วาเชตฺวา ยชमानา
 นุปรียตา อตฺตลเมวํ ปริสเมวํ สัมมาปาสํ วาชเปยฺยํ นิวัตฺตพ
 เมกตลลิต จิตฺตลลิต สุกาวจิตฺตลลิต กถมฺมี เต น นกฺกนฺติ โสพส
 เขกมฺมี เจ ปาณมทฺตญฺญูจิตฺโต เมตฺตตายติ กุสฺสตี เชน โหติ

ด้พะ ๑ ปาเน มนฐานัมบี มุหุตมวโย ๑ กโรติ ปุณฺณันติ
 เทวมาทนี สุตฺตานํ เอกาทธานิสฺसानัญจ วเสน เย เมตฺตํ กโรนฺติ
 เตสํ เมตฺตา หิตาติ เวทิตฺตฺวา ๑ เทวตานัมบีโต โปโส
 สทา ภทฺธานิ บัณฑิตีติ เทวมาทนี วเสน เยสุ กริยนฺติ เตสํบี
 หิตาติ เวทิตฺตฺวา ๑ เอวํ อภยํ หิตภาวํ ทสฺสเนนโต เมตฺตํ
 กโรถ มานุสฺสียา ปชายาติ วุตฺวา อิทานิ อุปการัมบี ทสฺสเนนโต
 อาห ทิวา ๑ รัตฺโต ๑ หนฺนํติ เย พลํ ตสฺมา หิ เน รกฺชถ
 อัมปมตฺตาติ ๑ ตสฺสํโตโย เย มนุสฺสํ จิตฺตกัมมกัณฺฐกัมมมาทฺหิปี
 เทวตา กตฺวา เจตฺยรูกฺษาทนี ๑ อุปสํกมิตฺวา เทวตา อุตฺตํ
 ทิวา พลํ กโรนฺติ กาฬบักฺษาทิสฺสุ ๑ รัตฺตี พลํ กโรนฺติ สตาภกตฺ
 ตาทนี ทตฺวา อารกฺษเทวตา อุปาทาย ยาว พหฺมเทวตฺรณํ
 บัณฑิตฺทานํ นิยาตเนน ทิวา พลํ กโรนฺติ จิตฺตาโร ปน ทิปมาลา
 ด้พพรตฺติชัมมสฺวานาทนี การาเปตฺวา บัณฑิตฺทานํ นิยาตเนนเนว รัตฺตี
 พลํ กโรนฺติ ๑ เต กถํ เน รกฺชิตฺตฺวา ๑ ยโต เอวํ ทิวา ๑
 รัตฺโต ๑ ตุมฺเห อุตฺตํ กโรนฺติ เย พลํ ตสฺมา หิ เนติ ตสฺมา
 พลํ กัมมกฺรณามิ เน มนุสฺสํ รกฺชถ โคเปถ อหิตํ เสงฺ ๑ ปเนถ
 หิตํ อุปเนถ อัมปมตฺตา หุตฺวา ตํ ตํ กตฺตัญญูภาวํ หทฺเย กตฺวา
 นิจฺจมนุสฺสํวันฺตาคี ๑ เอวํ เทวตาสุ มนุสฺสํจํ อุปการภาวํ ทสฺสเนน
 เตสํ อุปัททวอุปสํกถํ พหฺมชาคฺคณฺบิปปาสเนน ๑ เทวมนุสฺสํจํ
 ชัมมสฺวานตฺถาย ยํ กิณฺญํจิ วิจิตฺตํติ อาทินา นเยน สลฺลํจจจํ

ปญญชิตุมารท โธ ๑ ตัตถ ยัม กิณฺญจีติ อนิยามิตวเสน ชนวเสถ
 ปริยาทียติ ๑ ยัม กิณฺญจี ตัตถ ตัตถ โฉหารูปคัม ๑ วิตฺถันติ ชน ๑
 คัม หิ วิตฺถิ ชเนตฺติ วิตฺถ ๑ อธิวาทิ มนุสฺสโลโก นิตฺทิสฺสติ ๑
 หุรวาทิ คโต ปริ ชนวเสถโลโก ๑ เตน ๑ ฐเปตฺวา มนุสฺส
 สัพพโลกคณเณ สัมมัตเต สักเคสุ วาทิ ปรีโต วุตตติตา
 ฐเปตฺวา มนุสฺส ๑ สักเค ๑ ชนวเสถานํ นาคสุบฺบณฺณาทนํ
 คณํ เวทิตัพพิ ๑ เอวมิเมหิ ทวีหิ ปเทหิ วุตตัม ยัม มนุสฺส
 โฉหารูปคัม ชลฺงการปรีโกอุปคณฺญ ๑ ชาตฺรปรชตมุตตามณิเวทฺริยปพาถ
 โสหิตฺถคัมถารคณาทิกัม ยณฺญ ๑ มุตตามณิวาถิกิตถาย ฐมฺมียา รตน
 มยวิมานสุ อนนฺกโยชนสถิตวิตฺถเตสุ ภวเนสุ อุมฺบํณํณํ นาคสุ
 บฺบณฺณาทนํ วิตฺถ คัม นิตฺทวิฐฎ โหติ ๑ สักเคสุ วาทิ กามา
 วจรรูปาวจรวทโธเกสุ ๑ เต หิ โสภเณน กัมเมเนน อริยณฺติ
 สัมมณฺตติ สักคา ๑ สญฺญํ วา ชักคาคิปี สักคา ๑ ยณฺติ
 ยัม สัสสํมิกํ วา ชลฺงมามิกํ วา ๑ รตนณฺติ รติ นยติ วหติ
 ชเนติ วิจฺจเณตฺติ รตน ๑ ยัม กิณฺญจี จิตฺติคคัม มหฺคชณฺญ ๑ ชลฺง
 ทุตถภทฺสสัน อโนมสฺสคตปรีโก ๑ ตสฺสเสถ อธิวณํ ๑ ยราห
 จิตฺติคคัม มหฺคชณฺญ ๑ ชลฺง ทุตถภทฺสสัน อโนมสฺสคตปรีโก
 รตนณฺเตน วุจฺจติ ๑ ปณฺณันติ ชลฺงคัม สญฺญ ชลฺง
 มนํ ๑ เอวํ อิมินา คาลาปทน ยัม สักเคสุ อนนฺกโยชนสถิต

ปมาณสัพพรตนมยวิมานสุขัมมเวชยันตปฐุตฺถุ สัตต์ตมิกํ ยัญญํ พุทฺธบุ
 ปาทกิริเหเน อปายเมว ปริบูรณ์เตสุ สัตต์ตสุ สัจญวิมานปฏิกั
 อสัตต์ตมิกํ ยัญญํ ปณญญัมปิ ปฐูวิมหาตมุกททิมวันตาทินิสัตต์ตํ จัสสัตต์ตมิกํ
 รตนํ ตํ นิททัญญู โหติ ๑ น โน สมนํ อตฺถิ ตถาตเตนาติ
 น อิติ ปฏิเสธ ๑ โนติ อวชารणे ๑ สมนันติ ตุสฺสํ ๑
 อตฺถิ วิชฺชติ ๑ ตถาตเตนาติ พุทฺธเชเน ๑ กิ วุตฺตํ โหติ
 ยํ เขตํ วิตฺตัญญํ รตนัญญํ ปกาสิตํ ๑ เขตํ เอกัมปิ
 พุทฺธรตนสทิสํ รตนํ เนวตฺถิ ๑ ยัมปิ หิ ตํ วิตฺตํ จิตฺติก
 ตตฺถิเจเน รตนํ ๑ เสยฺยถิ ๑ วัณฺณโย จักกวัตติสัตต์ตํ จักก
 ตนํ มณिरตนํ ๑ ยัมปิ อပ္ปันเน มหาชนโน น อัญญัตถิ จิตฺติ
 การํ กโรติ น โภจิ อပ္ปณฺณชาตฺธิ คเหตฺวา ยักขัญฺฐานํ वा
 ภูตัญฺฐานํ वा ศจฺจติ สัพฺโพปิ ชโน จักกรตนํ มณिरตนเมว
 จิตฺติการํ กโรติ ปุสฺเสตฺติ ตํ ตํ วรํ ปตฺถิเตติ ปตฺถิเตปตฺถิเต
 จัสสํ เอกจฺจํ สมิชฺเชตฺติ ๑ ตัมปิ รตนํ พุทฺธรตเนเน สมน
 นตฺถิ ๑ ตถา หิ จิตฺติกตตฺถิเจเน รตนํ ตถาโตว รตนํ ๑ ตถา
 คเต หิ อပ္ปันเน เย เกจิ มहेตฺถิชา เทวมนุสฺสา น
 เต อัญญัตฺถิ จิตฺติการํ กโรนฺติ น ภิญฺจิ อัญญํ ปุชฺเชน
 ติ ๑ ตถา หิ พหฺรฺมา สหัมปติ สนิเรมตฺเตเน รตนทาเมเน ตถา—

สารัตถ์มัจจุญจกถาณวารวิฐกถา

๑๐๐

คต ปุชฺเฐติ ๑ ยถา พตฺถุญฺจ อัญญเญ เทวา มนุสฺสํ ๑ พิม
 พิลาร โกลธวราชนาณปิณฺฑิกาทโย ๑ ปริณิพฺพุตํปี่ ภควันฺติ อุก
 ทิสฺส ฌันนวุติโกฏฺฐนํ วิสฺสํเซตฺวา อโสโก มหาราชา สกต
 รัมพฺทเป จตุราสฺตวิหารสฺสหฺสฺสานิ ปติฏฺฐาเปติ ๑ โก ปน วาโท
 อัญญเณลํ จิตฺติการานํ ๑ อปฺปํ คัสส อัญญปริณิพฺพุตัสสํปี่ ชาติ
 โพธิมมจกฺกปริณิพฺพุตวิฐานานิ ปฏฺฐมาเจติยาทนิ วา อุกทิสฺส เหว
 จิตฺติการครุการโ ปวตฺตติ ๑ ยถา ภควโต ๑ เหว จิตฺติการ
 ครุกตฺเถนาปี่ ตถาคตสฺมํ รตนํ นัตถิ ๑ ตถา ยมฺปี่ ตํ มหฺคฺชตฺ
 เณ รตนํ เสงฺยถาปี่ กาสสิกวตฺถิ ๑ ยถาห ฐิณฺณมฺปี่ ภิกฺขเว
 กาสสิกวตฺถิ วัณฺณวันฺตอญฺเฆว โหติ สฺสํมณฺสสฺสํมณฺสํ มหฺคฺชญฺจาติ ๑
 ยมฺปี่ พทฺธรตนเนน สฺมํ นัตถิ ๑ ยถิ มหฺคฺชตฺเถน รตนํ ตถา
 คโตว รตนํ ๑ ตถากโต หิ เสงฺ บัณฺฑิตมฺปี่ ปฏิกฺกณฺหาติ เตนฺนํ
 โหติ มหฺบฺบถํ มหานิสฺสํ ๑ เสงฺยถา อโสกลัสฺส วัณฺญเญ อิท
 มัสฺส มหฺคฺชตฺตาย ๑ เหว มหฺคฺชตฺเถนาปี่ ตถาคตสฺมํ รตนํ นัตถิ ๑
 เหว มหฺคฺชตฺตาย วาเนน เจตฺถ โทสาภาวสาธนํ อิทํ สฺสํคปทํ
 เวทคัพพํ ๑ เสงฺ ไซ ปน ปฏิกฺกณฺหาติ จิวํ ๑ เป ๑ ปริกฺขาร
 เตนฺนํ มหฺบฺบถํ โหติ มหานิสฺสํ อิทมัสฺส มหฺคฺชตฺตาย วาณิ ๑
 เสงฺยถาปี่ ตํ ภิกฺขเว กาสสิกวตฺถิ มหฺคฺชํ ตถูปมาหํ ภิกฺขเว

อิมิ ปุคฺคํ วทามิ ๑ เอว มหิทธิเตนปิ ตถาคคณํ รตน
 นัตถิ ๑ ตถา ยมปีติ อคฺคตฺเตน รตนํ เสงฺยถิํ รัญฺโญ จักก
 วัตตีสํ จักกรตนํ อุมฺบรัชฺติ อินฺทนีถมณินยนาภิสํคฺคตณมยํ สหฺสฺสํ
 นวาทมยเนมิรตตตฺถวณฺณณฺณนิ ยัสฺส ทถันนํ ทถันนํ อวารณํ อุมฺ
 เภกํ บัณฺฑาชาโร โหติ วาตํ คุหฺตฺวา สทฺทกรณตฺถํ เยน กโต
 สทฺโท สุกฺกตมฺปิ ตาพิตปฺปญฺจางคิกตฺริยสทฺโท วีย โหติ ยัสฺส
 นวากิยา อโรสุ บัณฺเดสุ เทว สีมุขานิ โหนฺติ อพฺภินฺตร
 จักกิสฺสํ สฺสสิโร คัสฺส กิตฺตา วาทาเร ตาวา นัตถิ กัมม
 บัจฺจยน อคฺคนา สมฺภูตฺวาติ ยํ ราชา ทลฺวิธํ จักกวัตติวตฺต
 ปุเรตฺวา ตทหุโปสเถ ปุณฺณมทิวเส สีสฺสณฺหาโต อโปสเถโก
 อุมฺปิปาสาทวรกโต สีสฺสานิ วิโสเรนฺโต นิสฺสินโน ปุณฺณจันท์
 วีย สฺริยํ วีย ๑ อญฺเฐนตํ บัณฺเดติ ยัสฺส ทฺวาทสโยชนโต ปญฺ
 สทฺโท สฺยยติ ติโยชนโต วัณฺโณ ทิสฺสติ ยํ มหาชน
 ทฺติโย มณฺเญ จันโท วา สฺริโย วา อญฺฐิโตติ อติวีย โทคฺค
 ชาติเน ทิสฺสํมานํ นคฺคัสฺส อุมฺปิ อากันตฺวา รัญฺโญ อนฺเตปุ
 รัสฺส ปาจิณบัณฺเด นาคิอฺจํ นาคินิจํ หุตฺวา มหาชนนัสฺส
 บมฺบิณฺชาทฺธิ ปุริตํ ยุตฺตัญฺชาน อักขาหตํ วีย ติฏฺฐติ ๑ ตเมว
 อนุพฺปินฺมานํ หตฺถกรตนํ อุมฺบรัชฺติ สัพฺพะเสโต รัตตปาโท สทฺ
 คปฺปิตฺติงฺโร อิทฺธิมา เวหาเย สกโม อโปสเถกฺคา วา นทฺท

ถาวรศักดิ์มัจจุยจตุภาณวารวิฐุกถา

๑๐๒

กฤดา วา อากัจฉติ อุโปสถกฤดา เจ อากัจฉนฺโต สัพพะเชฐฐโก
 อากัจฉติ ๑ เจ ฉัททน์ตฤดา สัพพะกนิฐฐโก สิกขิตลิกโข ทมณเปโต
 โย ทวาตสปริส กเหตวา สกตธัมมัททูป อนุปริยาตติวา ปว
 ปาตวาสเมว สกธาราชาณี อากัจฉติ ๑ ตัมปิ อนุพินฺชมานํ ยัสส
 รตนํ อัมบัสสติ สัพพะเสโต วัธปาโต กากัสโส มณฺเฑโส
 วธากอธัสสวราษกถา อากัจฉติ ๑ เสสเมตถ หัตถิรตนสทิสเมว ๑
 มณิรตนํ ตัมปิ อนุพินฺชมานํ อัมบัสสติ ๑ โส โหติ มณิ
 เวหุริโย สุโก ชาติมา อัญญโส สุปริกัมมโกโต อายามโต จักก
 นากัสติโส เวปลตบัพพตา อากัจฉติ ๑ โส จตุรวิภังคณินฺนาคเตม
 ธิชการ วัณฺโณ ฐรคคโคโต โยชนํ โอภาเสติ ยัสสโสภา
 เสน มนุสสา ทิวาติ ๑ มัญญุमानา กัมมมฺเเต ปโยเชนฺติ ธินฺต
 มโส กุณฺฐกปิณฺณลิกโก อุปาทาย บัธฺสันติ ๑ ตัมปิ อนุพินฺชมานํ
 ธิลลิตรตนํ อัมบัสสติ ปกตติคคกมเหสฺส วา โหติ อุตฺตรกรุโต วา
 อากัจฉติ มัททวราษกถโต วา อติทชวทิสโทสววิวัชชิตา อติภกณฺฑ
 มนุสสวณฺณํ อัมบัสสตา ทิพพวณฺณํ ยัสส วัณฺโณ สัตถกาเล
 อุนฺหานิ คัตตานิ โหนฺติ อุนฺหากาเล สัตถานิ สัตถชา โปถิตคฺคตปิณฺโน
 วีย สัมมัสสา โหติ กายโต จันทนคฺคนฺโธ วายติ มุขโต อุปถคฺคนฺโธ
 ปุพฺพัญญาภิกากิอเนกคุณฺธมณฺณนาคตา วา โหติ ๑ ตัมปิ อนุพินฺชมานํ คหปติ
 รตนํ อัมบัสสติ ๑ วัณฺโณ ปกตติคคกมโร เสฐฐิ ยัสส จักก

รตน อุปลันนัมมัตเต ทิพพจักขุ ปาตกวัตติ เยน สมันนาคโต สมันตโต
 โยชนมัตเต นิชิ บัณฑิติ สัสสามิกัมปิ อัสสามิกัมปิ ฯ โส ราชานํ อุป
 สังกมัตวา ปวาวเรติ อัมโปสสุโก โก คัม เทว โหติ อหันต ชเนน
 รตนกรณียํ กริสสามิตี ฯ คัมปิ อนพฺพชมานํ ปรีนายกรตนํ อุป
 บัชชติ วัณฺณ โณ ปกตเชฐฐปโต จักกรตนํ อุปลันเน อติ
 เรกขณฺญญาวะยัตติเยน สมันนาคโต โหติ โส ทวาทโยชนาย
 ปริธาย เจตสว จิตฺตํ ปริชานิตฺวา นิคฺคหกรณสมัตฺ โห โหติ ฯ
 โส ราชานํ อุปลังกมัตวา ปวาวเรติ อัมโปสสุโก โก คัม เทว
 โหติ อหํ เต วัชชํ อนุสาเสสสามิตี ฯ ยํ วา ปณฺณณฺณมปิ
 เหวรูปํ อตุตฺตํ เณ รตนํ ยัสสํ น สักกา ตุณฺณิตฺวา ติริยิตฺวา อคฺโข
 กาทํ สกํ วา สหสฺสํ วา อคฺชติ โกฏี วา ตี ฯ ตตฺถ เอก
 รตนมปิ พุทฺธรตนเนน สมํ นัตถิ ฯ ยถิ หิ อตุตฺตํ เณ รตนํ
 ตถาคโตว รตนํ ฯ ตถาคตัสสํ หิ น สักกา สัสโต วา สมา
 จิตฺโต วา บัณฺณาทนํ อณฺณตรโต วา เณจํ ตุณฺณิตฺวา ติริยิตฺวา
 เอตฺตกา คุณฺดา อิมินา สหา วา สัมปฏิกาคา วา ตี ปริจ
 ฉินฺนํ ตํ ฯ เอวํ อตุตฺตํ เณวํ ตถาคตัสสํ สมํ รตนํ นัตถิ ฯ
 ตถา ยัมปิทํ พุทฺธกตัสสํ นัตถิ รตนํ เณยฺยถาปิ พุทฺธกตปาตฺถาโว
 ราชานํ จักกวัตติ จักกาทนํ ฯ สัสสํ รตนานํ ฯ คัมปิ พุทฺธ
 รตนเนน สมํ นัตถิ ฯ ยถิ หิ พุทฺธกตัสสํ นัตถิ เณ รตนํ ตถาคโตว

୧୦୯

รตนํ ๑ กุโธ จักกวัตติธาทินํ รตนํ ๑ ยานิ เตกสัมมียะว กับเป
 อกเนกานิ อัมบัสสันติ ๑ ยัสมา ปน อัสสเยยเป กับเป ตถา
 คคตฺตญฺญโธโก โหติ ตัสมา ตถาคโค เอว กทาจิ กรหจิ อัม
 บัสสันโต ทุตถกทัสสโน ๑ วุตตญฺเจตํ ภควตา ปรีนิพฺพานตมเย
 เทวตา อานนฺท อัสสมายนฺติ ทูรา วตฺมฺหา อากตา ตถาคคํ
 ทัสสํนาย กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โธเก อัมบัสสันติ อรหฺณโธ
 สัมมาตมฺพทฺธา อัสส ๑ วตฺติยา มัจจุตตมเย ตถาคคตัสส ปรี
 นิพฺพานํ ภวิสสตี อยฺยํจ มเหตฺกํ โช ภิกฺขุ ภควโต ปุโรโต สุโต
 นีวาเรตฺวา สมยํ ตถา มัจฉิเม กาทะ ตถาคคํ ทัสสํนา
 ยายิ ๑ เอวํ ทุตถกทัสสํนํเตน ตถาคคตมํ รตนํ นตฺติ ๑ ตถา
 ยมฺปิ ตํ อโนมตฺตคปริโกตฺตํเตน รตนํ ๑ เสยฺยถิ ๑ วญฺญ โญ
 จักกวัตติตัสส จักกรตนาทิ ๑ ตํ หิ โภจิสฺสคตทัสสํนํมฺปิ สตฺต
 ภูมิปาสาทวระเต วสฺนํตนาทิมฺปิ จันฺทาทเวณฺเณตาทระการปุกฺกุตาทินํ
 นีจกฺกณํ โอมกปริสาณํ สุปินฺนเตน ปรีโกตฺตํตถา น นีพฺพตฺตติ
 อุกโต สฺฐาตตัสส ปน วญฺญ โญ ชิตฺติยสฺสเอว ปรีปริตํ ทสฺวอิ
 จักกวัตติว ตตัสส ปรีโกตฺตํตถา นีพฺพตฺตติ น อโนมตฺตคปริโก
 เยว โหติ ตมฺปิ พทฺชระนตมํ นตฺติ ๑ ยทิ หิ อโนมตฺตค
 ปรีโกตฺตํเตน รตนํ ตถาคโคว รตนํ ๑ ตถาคโค หิ โธเก โอมก
 สตฺตทลํมฺนํมฺปิ อนุปินิสฺสยสฺมํมฺนํนํ วิปริททัสสํนํ ประณกตัสสํปาทินํ

ฉนัน สัตถารานํ จัญญเณตฺตัญญํ เหวรฺอุปานํ สุปินนํเตนามี อปริโกโค
 อุปนัสสยสํมัมบันนํ ปน จตฺตปทาย กาตาย ปริโยธานเ อรหัตตมรคินฺตํ
 สมนฺตํ นิสฺสเพชกญฺยานํ ทสฺสํนํ พาทิยทวารุจฺจกัมปํภุตฺตํ อัญญเณตฺตัญญํ
 มหาทตฺตํมคฺคานํ มหาธาวกานํ ปริโกโค ฯ เต หิ ตํ ทสฺสํนํคตฺตริยสวณนํค
 ตฺตริย ปาริจริยานคตฺตริยาทนิ ธาเรนฺธฺวา ตถาคคํ ปริภุญฺชนนํ ๑ เหว
 อโนมตฺตคปริโกคคฺเตนามี ตถาคคตมํ รตนํ นตฺถิ ๑ ยมฺปิ ตํ
 อวิเสตโต รติชนนคฺเตน รตนํ เสยฺยถามี จักกวัตตคิตฺตํ รัญฺโณ
 จักกรตนํ ๑ ตํ หิ ทิสฺวา ราชา อคตฺตมโน โหติ ๑ เหวป
 รัญฺโณ รติญฺชนนํ ๑ ปน จปรํ ราชา จักกวัตตคิตฺตวาเมน หิต
 เณ สวณฺณนํกิตฺตํ คเหตุวํ ทักขิเณน หิตฺเตน จักกรตนํ
 อปฺภักกิตฺติ ปวตฺตคฺคํ ภวํ จักกรตนํ อภิวชิเนน ๑ ภวํ จักกรตนนํ ๑
 ตโต จักกรตนํ ปญฺจางคิกคตฺตริยํ วิย มจฺจุสํ นิจฺฉนํคํ อากา
 เณ ปุรตฺถกิตฺตํ คจฺฉนํ ๑ อนนฺทเทวราชา จักกวัตตคิตฺตํ จักกา
 นุภาเวน ทวาทสโยชนวตฺถกิตฺตณฺณาย จตฺตวํคินฺนิยา เณนาย นาคิอจฺจ
 นาคินํจํ อจฺจจฺจุจฺจํ เทวฺฐาภาเกน นิจฺจุจฺจํ อปฺปริภาเคน รุกฺเขต
 ปุณฺณผลปตฺตสวทวิปณฺณการํ คเหตุวํ อากคานํ หิตฺตโต ปณฺณ
 การญฺจ คณฺหํโต เหว หิ โช มหาราชาคิ เหวมาทินา ปรม
 นิปจฺจจากาเรน อากเต ปฏฺฐิราชานํ ปาโณ น หนฺตํพฺโพติ อาทินา
 นเยน อนุสาธนํโต คจฺฉนํ ๑ ยตฺถ ปน ราชา ภุญฺชิตฺตฺวาโม

ท้าว เสดย์ยี่ วา กับปดกาโม โหติ คัตถ จักกรตน์ อากาสโต
 โอโรหิต์วา อุกกาทิสัพพะจักขเม สเม ภูมิภาเค อักขาหคัม
 วีย คิฏฐุติ ฯ ปุณ วัณโณ คมนจิตเต อุบับันเน ปริม
 นเยเนว สัทท กโรนคัม คัจฉติ ฯ ยัม สุต์วา ท้าวทสโยชนิกายี
 ปริสา อากาเสนาคัจฉติ ฯ จักกรตน์ อนุปุพเพน ปุริตถิมสมุทท์
 อธิโณคาหิต ฯ คัตถัม อธิโณคาหิตเต อุกกั โยชนัมปมาณ
 อปกนคัตวา ภิคตติกคัม วีย คิฏฐุติ ฯ มหาชนโน ยถากาม สัตถ
 รตนานิ คณหาติ ฯ ปุณ ราชา สุตฺตณณกัการ คเหตฺวา อิตो บัฏ
 ฐาย มม รัชชันติ อุกเกณ อพุกกักริต์วา นิวัตเตติ เสนาปุโร
 โหติ จักกรตน์ บัจฉโต ราชา มชฺเฌ จักกรตเน น โอธกัโกโต
 สกิตฺฐฐานํ อุกกั ปริปุริติ ฯ เอเตเนว อุปาเยน ทักขินบัจ
 ฉิมคฺคเรเป สมุตฺเท คัจฉติ ฯ เหว จตุทิสํ อนุปริยายิ จักก
 รตน์ ติโยชนสคัมปมาณํ อากาส อโรหิต ฯ คัตถ ฐิต
 ราชา จักกรตนาณภาเวณ ชิตตนา วิชิต บัญจตตปริคตทิปปฏิ
 มณฺจิทํ สัตถโยชนสคัมปมาณํ ปุพพิเททํ ตถา อวิฐโยชน
 สคัมปมาณํ อุตฺตรกรุ สัตถโยชนสคัมปมาณํเยว อมร
 โภยานํ ทสสคัมปมาณโยชนปริมณฺจิทํ รมพฺพัมมัจฉาติ เหว จตุมาททิป
 ทวิทสคัมปปริคตทิปปฏิมนฺจิทํ เอกจักกวาหํ สุตฺตณณปุณฺฑริกณํ วีย โอ
 โธเกติ ฯ เหว โอโธกียโต จัสส อนัมปกาโรติ อุบับันนติ ฯ เหวมี

จกักรทนํ รัญโญ รติ ชเนติ ฯ คัมปํ พุทฺธรตนเน สมนํ นัตถิ ฯ
 ยัตถํ หิ รติชนนัตถเน รตนํ ตถาคโคว รตนํ ฯ ก็ กริธัตถิ
 เอตํ จกักรทนํ ฯ ตถาคโคปํ ยัสสํ ทิพฺพาย รติยา จกักรทนาทิหิ
 สัพเพหิเป ชนิตา จกักรวตฺติรติ สัมปเป กตัมปิ กถภาคัมปิ น อุมฺเบติ
 คโคปํ รติโค อุตฺตรติรณฺจ ปณฺณตฺตรณฺจ อตฺตโน โอวาทปฏิกฺกรณํ
 อตฺตเชยฺยานัมปิ เทวมนุสฺสํ ปฐมมฺชฌานรติ ทุคฺคิตฺตยจตุตฺถนฺจ
 มฺชฌานรติ อากาสาณญฺจายตนรติ วิญญฺญาณญฺจายตนรติ อากิณฺญ
 จญฺญายตนรติ เนวสญฺญานาสญฺญายตนรติ โสตาบตฺติมํคฺครติ โสตา
 บตฺติมตฺตรติ สกฺทากาไมอนาคาไมอรหิตํคํคณฺณตฺตรณฺจ ชเนติ ฯ
 เหว รติชนนัตถเนเป ตถาคคตฺมํ รตนํ นัตถิ ๑ ๑ อปฺปิ
 รตณฺนํนาเมตํ ทฺวอิ ๑ โหติ สวิญญฺญาณกํ อวิญญฺญาณกัมปิ ๑ ๑
 ตตฺถ อวิญญฺญาณกํ จกักรทนํ มณฺเฑรตนํ ยํ วา ปณฺญณฺมปิ
 อนินฺทริยพทฺธํ สุวณฺณรชตาทิ ๑ สวิญญฺญาณกํ หิตฺถรตนาทิ
 ปริณายกฺรตนปริโยสานํ ยํ วา ปณฺญณฺมปิ เหวรุมฺปิ อนินฺทริยพทฺธํ ๑
 เหว ทฺวอิเรสุ เจตถ สวิญญฺญาณกฺรตนํ อคฺคํคณฺณายติ ๑ กัสฺมา ๑
 ยัสฺมา อวิญญฺญาณกํ สุวณฺณรชตมณฺเฑตฺตาทิรตนํ สวิญญฺญาณกานํ
 หิตฺถรตนาทินํ อตฺถการวตฺติยา อปฺปนิยติ ๑ สวิญญฺญาณกฺรตนัมปิ
 ทฺวอิ ๑ ตวิจฺจานรตนํ มนุสฺสตฺตรณฺจ ตตฺถ มนุสฺสตฺตรณํ อคฺคํคณฺณายติ ๑
 กัสฺมา ๑ ยัสฺมา ตวิจฺจานรตนํ มนุสฺสตฺตรณสฺส อปฺปคฺคฺยํ โหติ ๑

วุฑฺฒิณฺเจตํ ภควตา ยาวตา ภิกฺขเว สัตฺตา อปาทา
 ๑ เป ๑ ตถาคโตว เตสํ อคฺคํภิกฺขยคฺคิ อาทิ ๑ เอว
 เกณจิ ปริยาเยน ตถาคตสฺมํ รตนํ นตฺถิ ๑ เตนาค ภควา
 น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตนาติ ๑ เอว ภควา พุทฺธรตนํสํ
 อญฺญเณหิ รตเนหิ อสฺมคํ วตฺวา อิทานิ เตสํ สัตฺตานํ
 อุมํนํนํบํทํทวอุปสมนตํ นว ชาตี น โคตํ น โกถปฺตํ
 น วณฺณํ โปทฺธรตาทิ นิสฺสาเย อปฺป ชฺช อวิจิมฺปาทาย
 ภวคฺคปริยญฺเต โธเก สัตฺตมาริกขณฺชาทํหิ กุณฺเณหิ พุทฺธรตนํสํ
 อสฺทิสฺสวํ นิสฺสาเย สจฺจจวนํ ปญฺญชฺติ อิทํมํ พุทฺธ รตนํ
 ปณฺตีตํ เอเตน สจฺจเจน สจฺจตฺถิ โหตุติ ๑ สัตฺตสจฺจโก อิทํ
 อิท วา หุ วา สจฺจเคสุ วา ยํ กิณฺญจิ อตฺถิ วิตฺตํ
 วา รตนํ วา เตน สจฺจจํ เทหิ เทหิ กุณฺเณหิ อสฺสํคํ
 พุทฺธรตนํ ปณฺตีตํ ยทิ เอตํ สจฺจจํ อถ เอเตน สจฺจเจน
 อิมํ ปาณํ โสตฺถิ โหตุ โสภณานํ อตฺถิตา โหตุ
 อโรคา นิรุตฺตํทวาทิ ๑ เอตํ จ ยถา จักฺขุ ชฺช อานนฺทํ สจฺจญฺ
 อตฺเตน วา อตฺตนิเยน วาติ เอวมาทิสฺส อตฺตภาเวน วา
 อตฺตนิเยภาเวน วาติ อตฺถิโก ๑ อิตรภา หิ จักฺขุ อตฺตา
 วา อตฺตนิยํ วาติ อปฺปํปฺปฺสจฺจเมว สยิยา ๑ เอว รตนํ
 ปณฺตีตํ รตนํปณฺตีตํ ปณฺตีตํ รตนภาโว ปณฺตีตํ อตฺถิโก เวทิตฺพํ โฟ ๑

อิตรถา หิ พุทฺโธ เนว รตนันติ สัทธะย ๑ น หิ
 รตนํ อตฺถิ ตํ รตนันติ สัทธะย ๑ ยตฺถ ปน จิตฺตคทาอิตฺถธํชาตํ
 เยน วา เตน วา วิชฺชา สัมพัทฺธรตนันตํ อตฺถิ ยถฺมา
 ตํ รตนันตํปาทาย รตนันติ บัญญาเปยติ ๑ ตถฺมา ตถฺส
 รตนันตํ อตฺถิคาช รตนันติ สัทธะย ๑ ยโต ยถาภูตเตเนว
 ปกาเรเนตล อิทมฺปิ พุทฺธรตนํ ปณฺณตํติ เอวมตฺ โถ เวทิตฺ พ โ ๑
 ภูตํมตฺตาย ภควตา อิมาย คาทาย วารกุตฺตํ ได้ตฺถิชาตา
 ภยํ วา ภูตํมตฺตํ อิมาย คาทาย อาณา โกฏิตตํหตฺตํจกฺกหาเพตฺ
 ฆมนฺตํเสหิ ปฏิกคหิตาติ ๑ เอวํ พุทฺธกุณเณ สจฺจํ วิตฺวา
 อิทานิ นิพฺพานกุณเณ ภูตํมารทฺโธ ชยํ วิราคันติ ๑ ตตฺถ
 ยถฺมา นิพฺพานสจฺจนิกริยาย รากาทยो ชีณา โหนฺติ ปริชฺณา
 ยถฺมา วา ตํ เสดํ อนุปฺปาทนิโรธกฺขมตฺตํ ยถฺมา ตํ
 รากาติวิยตฺตํ สัมปโยคโต ๑ อวรมมฺณโต ๑ ยถฺมา วา
 ตมฺหิ สจฺจนิเก รากาทยो อจฺจันตวิรัตฺตา โหนฺติ วิคตา
 วิทฺธิตา ตถฺมา ชยันติ ๑ วิราคันติ ๑ ภูตํจติ ๑
 ยถฺมา ปณฺธํ น อฺปปาทอ บัญญาเปยติ น วโย นตฺถิ
 ตถฺส อัญญาตํตํ ตถฺมา ตํ น ชายติ น ถียยติ น
 นิยยตฺติ กตฺวา อมตํติ ภูตํจติ ๑ ภูตํมตฺตํเนน ปน
 ภูตํปฏกตฺเตน ๑ ปณฺณตํติ ๑ ยทฺธมคาคิ ยํ อจฺจณค

[illegible]

โสด พุทฺธเสฏฺฐิโก ๑ ยัม ปวิณฺณนิ อฏฺฐังคิโก ๑ มคฺคานํ
 เรมํ นิพฺพานธัมมปัตติยาติ ๑ อริยํ โว ภิกฺขเว ธัมมาตฺมา
 เทสิธํสามิ ตถูปนินฺตปรีกฺขารนฺติ ๑ เหวมาทินา นเยน ตตฺถ
 ตตฺถ ปตฺติ ปภาตฺยิ ๑ สจฺจินฺติ กิเลตฺตมตฺตมฺจฺเจทฺถกรณโต
 อจฺจันตโวกานํ ๑ ตมาธิมานนฺตวิภักฺกณฺนาหุติ ยญฺญํ อตฺตโน
 ปวตฺตตฺตมณฺนตฺรํ นิยมเนว ผลัมปทานโต อนนฺตวิภกฺตมาธิติ อากุ ๑
 น หิ มคฺคตฺตมาธิมฺหิ อุมฺบั้นเน ตตฺถ ผลัมปตฺตคินฺตเรโก โกจิ
 อนนฺตราโย อตฺถิ ๑ ยถาห อญฺญํ ปุคฺคโต โสตาบตฺติมล
 สจฺจิกิรียาย ปฏฺฐันโน อตฺถ กัมมตฺถ ๑ อุกฺกัทยฺนเวตา
 อตฺถ ๑ เนว ตาว กัมมโป อุกฺกัทยฺนเยน ยาวายํ ปุคฺคโต
 น โสตาบตฺติมลํ สจฺจิกโรติ อญํ วุจฺจติ ปุคฺคโต ฐิตกัมมปี
 สทฺธเยน มคฺคตฺตมกฺโข ปุคฺคตา ฐิตกัมมปีโน ๑ ตมาธินา เตน
 สโม น วิธฺรคฺติ เตน พุทฺธเสฏฺฐูปวิณฺณนิเตน สจฺจินา อานนฺตวิ
 ภกฺตมาธินา สโม รูปาวจรตฺมาธิ วา อรูปาวจรตฺมาธิ วา
 โกจิ น วิธฺรคฺติ ๑ กตฺถมา ๑ เต ธัมมาวิคฺคิตา ตตฺถ
 ตตฺถ พหฺมโลค อุมฺบั้นนฺตสํปปี ปุณฺ นินฺยาที่สุ อุมฺบตฺติมภวโต
 อิมตฺถ ๑ อวทฺตตฺตมาธิตฺถ ภาวิตฺติตา อริยปุคฺคตตฺถ สทฺธพฺพ
 บตฺตคิตฺตมกฺขาวธมฺภวโต ๑ กตฺถมา สจฺจคินฺตเรนํ อุกฺกตฺ ยาวตา
 ภิกฺขเว ฐิมมา สจฺจตา วา อตฺถตา วา อริโย อฏฺฐังคิโก

สัพเพปิ จตุรณัน ปฏิปทานัน วเสน จตุวิสติ อนันตราปรีนัพพายี
 อุปหัจจปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี อุตฺถโรโต
 อกนิฐฐคามิตี อวิहेตฺตํ บัณฺฑิตํ ตถา อคัมภีรํ สจฺจวราปรีนัพพายี ๑
 อกนิฐฐิตํ ปน อุตฺถโรโตวรา จิตฺตวโร จิตฺตวโร อคัมภีรํ อคัมภีรํ ๑
 สจฺจวราปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี เทว อรหันโต ๑ จิตฺตวโร
 มคฺควิฐกถา จตุรณัน ๑ เติ สัพเพปิ สจฺจวราปรีนัพพายี
 วเสน ทวิคฺคณา หุตฺวา อวิฐกถา โหนฺติ ๑ เสงฺส วุตฺตณฺเณว ๑
 จิตฺตวโร เขตานิ ยุกานิ โหนฺติ เติ สัพเพปิ อวิฐกถา
 อวิฐกถา วาติ วิตฺถวรา วเสน อุตฺถโรโต ปุคฺคตา ๑ สจฺจวรา
 สจฺจวราปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี เติ ยุกํ เติ ยาว
 อวิฐกถาปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี เติ ยุกานิ จิตฺตวโร ยุกานิ
 โหนฺติ ๑ เติ ทกฺขิณเณยยาติ เติ เติ ปุคฺคตา อนิยามเณว
 อุตฺถโรโต นิยมเณว อุตฺถโรโต เติ ปุคฺคตา วิตฺถวรา
 อวิฐกถา วา อวิฐกถา วา สจฺจวราปรีนัพพายี ปน จิตฺตวโร ยุกานิ
 โหนฺติ วุตฺตา สัพเพปิ เติ ทกฺขิณเณว อรหันฺติ ทกฺขิณเณว ๑
 ทกฺขิณเณว กัมมณฺเณว กัมมณฺเณว สจฺจวราปรีนัพพายี เติ เติ
 อิทํ เวรชกัมมํ วา สจฺจวราปรีนัพพายี วา กริสฺสจฺจวราปรีนัพพายี
 อนเปกฺขิตฺวา ทิยามาโน เทยฺยชฺชโม ตํ อรหันฺติ นาม
 สจฺจวราปรีนัพพายี ปุคฺคตา อิมํ ๑ ตาติสา เติ วุจฺจณฺติ
 ทกฺขิณเณว ๑ สจฺจวราปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี สจฺจวราปรีนัพพายี

ยุตตัตตา โสภณัญจ ฐานํ คตัตตา สฺยฺยํ ๑ คตัตตา
 สฺยฺยํเยว ๑ คตัตตา สุกโต ๑ คตัตตา สุกตัสส ๑ สัพเพ เต
 สฺยฺยํคตติ สํวกา ๑ กามัญจ อญฺญเอปี สฺยฺยํคตติ ๑ น ปน
 สฺยฺยํ คตัตตํ กิจจํ กโรนติ ๑ อิมํ ปน สฺยฺยํ คตัตตํ
 ชัมมานชัมมปฏิมคตติ กตฺวา มคฺคผลานิ บัตตา คตฺวา สํวกาติ วุจฺจันติ ๑
 เอเตสุ ธีรํณานิ มหิํณณานิ เอเตสุ สุกตสํวเกสุ อปฺปกาณิ
 ทานานิ ธีรํณานิ ปฏิคฺคาหกโต ทักขิณานิ วิสุทฺธิภาวํ อปคตัตตา
 มหิํณณานิ โหณติ คตฺวา สฺยฺยํคตติ วุตฺตํ ยาวตา ธิกฺขเว สํว
 วา กณฺหา วา ตถาคตสํวากสโฆ เตสํ อคฺคมคฺคชายติ ยทิตํ จตฺตาริ
 ปริตฺยคานิ อํรฺยฺยปริตฺยคกตา เอตธกคโต ๑ สํวากสโฆ ๑ เป ๑
 อคฺคโค วิปาลโก โหติ ๑ เอวํ ภควา สัพเพสฺมา มคฺคกัณฺฐมรฺยฺยฐานํ
 วเสน สํวรตนัสสํ กุณํ วตฺวา อิทานิ ตเมว กุณํ นิสฺสํย
 สฺยฺยํวณํ ปยุญฺชติ อิทํ สํเมติ ๑ คตฺตัสสํโก ปุพเพ วุตฺตนเยเนว
 เวทิตฺวา โห ๑ อิมิสฺสํปปี กาถาย อานนฺทํ โกฏิตตสํหิสฺสํจกฺวาเพสุ
 อมณฺธสฺสํ ปฏิคฺคหิตาติ ๑

เอวํ มคฺคกัณฺฐมรฺยฺยฐานํ วเสน สํวรตนัสสํ กุณฺเนน สฺยฺยํ วตฺวา
 อิทานิ คโต เอกัจจียนํ ผลตฺวาบัตติ สฺยฺยํชัมมานชัมมคานํ ชีณาสวปคฺคกถานํเยว
 กุณฺเนน วตฺตุมารทํ โห เยสํปยุคฺคตาติ ๑ คตฺถ เยติ อนิยमितฺตํเทสวณํ ๑
 สฺยฺยํปยุคฺคตาติ สฺยฺยํ ปยุคฺคา ๑ อเนกวิหิตํ อนนฺธํ ปหาย
 สฺยฺยํชาวิทํ นิสฺสํย วิบัตฺตํนายน อคฺคคานํ ปยุญฺชติ มารทํชาติ

อติโล ๑ อถวา สุปป์ยัตตาติ วิสุทฺธกายวชิรโยคธมมํนาคตา ๑
 เตน เคธํ สัตถกัณฺธิํ ทัสเสติ ๑ มนสา ทฬฺหํหนาคี ทฬฺหํ
 มนสา อภิธมฺมาริยุตฺเตน เจตตาคี อติโล ๑ เตน เคธํ ธมฺมาธิกัณฺธิํ
 ทัสเสติ ๑ นิคามินฺติ กายเ ๑ ชีวเ ๑ อนเปกฺขา หุตฺวา
 มัญญา ชฺเรน วิริเยน ตัฬฺพกิสเสหิ กตนิกัสมฺนา ๑ เตน เคธํ
 วิริยธมฺมํนํ ปัญญาภักฺกัณฺธิํ ทัสเสติ ๑ โคตมธามํมํหิตี โคตโต
 โคตมธํ ตถาคคฺคิเสว ธามํมํหิ ๑ เตน อิติ พหิทฺธา นานํปํการมํมี
 อมรคํปํ อโรนํตานํ สุปป์โยคาทิสฺสํ คุณาภาวโต กิเสเสหิ กตนิกัสมฺนาภาวํ
 ทิเปติ ๑ เตติ ปุฬฺเพ อุกฺกัฏฺฐานํ นิกฺกเทสวณํ ๑ ปัตตติปัตตาคี
 เอตฺถ ปัตตติญฺจาคี ปัตตติ ๑ ปัตตติญฺจนาม ปัตตํ อรหา ยํ ปัตฺวา
 อัจฺจนฺตโยคกฺเขมิโน โหณฺติ ๑ อรหิตฺตผลธํมฺมํ อธิวณํ ๑ ตํ ปัตตํ
 ปัตตาคี ปัตตติปัตตาคี ๑ อมตํมํหิ นิลฺพานํ ๑ วิคฺคัยฺหาติ อรํมณ
 วเสน วิคาหิตฺวา ๑ ตถฺธาติ อภิตฺวา ๑ มุทฺธาติ อพิยฺเยน
 กากณิกมตฺตํมํมี พียายํ อภิตฺวา ๑ นิลฺพพิตฺติ ปติปัตตํทกฺกิสเสทฺรท
 ผลธมฺมาปัตตํ ๑ ญฺญูสมฺนาติ อนภวมานา ๑ กิ วุตฺตํ โหติ เย
 อิมํมํหิ โคตมธามํมํหิ สัตถธมฺมํนํนตฺตา สุปป์ยัตตา ธมฺมาธิกัณฺธิํนตฺตา
 มนสา ทฬฺหํ มัญญา ธมฺมํนํนตฺตา นิคามินฺติ เต อิมาย
 ธมฺมาปฺปฏิปทาย อมตํ วิคฺคัยฺห มุชฺสา ตถฺธา ผลธมฺมาปัตตติญฺญูมํหิ นิลฺพพิ
 ญฺญูสมฺนา ปัตตติปัตตานาม โหณฺติ ๑ เอวํ ภควา ผลธมฺมาปัตต

สุขมนุญวันตานํ ชีณาสวปุกฺคตานํเยว วเสนํ สัมมรตนัสสํ คุณํ วตฺถวา
 อิทานิ ตเมว คุณํ นิสฺสํสา ยํ สัจจํจณํ ปญฺญชติ อิทมปิ สัมเมติ ฯ
 คตฺถตฺถ โถ ปัพเพ วุตฺตณเยเนว เวทิตฺตํโพ อิมิสฺสา กาถาย อาณา
 โกฏิสฺสทสฺสจกฺกวาเพสฺส อมนุสฺสํเตหิ ปฏิคฺคหิตาติ ฯ เอวํ ชีณาสวปุกฺคตานํ
 คุณเณน สัมมาธิฐฐานํสัจจํ วตฺถวา อิทานิ พหุชนบั้งจกฺกเขน โสคาบั้งนํ
 เสว คุณเณน วุตฺตมวาทํ ไซ ยถินทชฺชโลติ ฯ เขตฺถ ยถาติ อุปมาวณํ ฯ
 อินทชฺชโลติ นกรทวารํลวงวณวิวนํตํ อุมํมารพักนํตเร อฐฺฐว
 ทสฺ วา หตฺถเก ปรถวํ ชนตฺถวา อาโกฏิตสฺส สํวาทารมยถมํภัสสํ
 อธิวณํ ฯ ปถวินตฺติ ภูมิยํ ฯ สฺสโลติ อณฺโโคปรถวํ ปวีสิตฺถวา นิสฺสโลติ ฯ
 สฺสยาติ ภเวยฺย ฯ จตฺตพฺพิ วาเตหิติ จตฺตหิ ทิสฺสาหิ อาคตวาเตหิ ฯ
 อธัมมปกัมมปิโยติ กัมมเปตฺถ วา จาเลตฺถ วา อธักกฺกญเญโย ฯ ตถูปมํนติ
 ตถาวชิ ฯ สัมปปริสํนติ อตฺถตมบรูถํ ฯ วทามติ ภณามิ ฯ โย
 จตฺตาริ อริยสัจจํนิ อเวจฺจํ บัสนฺตติ โย จตฺตาริ อริยสัจจํนิ บัณฺณญา
 ยชฺชโณคเหตฺถวา บัสนฺตติ ฯ ตตฺถ อริยสัจจํนิ กุมารกบั้งญฺเห
 วุตฺตณเยเนว เวทิตฺตํพหานํติ ฯ อยมปิเนตฺถ สัมเขปตฺถ โถ ฯ ยถา จ
 อินทชฺชโลติ คัมภีรเนมิตาย ปรถวํ สฺสโลติ จตฺตพฺพิ วาเตหิ อธัมมปกัมมปิโย
 สฺสยา อิมํ สัมปปริสํ ตถูปมเมว วทามิ โย อริยสัจจํนิ อเวจฺจํ
 บัสนฺตติ ฯ กถํมา ฯ ยถํมา โสปี อินทชฺชโลวีย จตฺตหิ วาเตหิ
 สัมพพิคตฺถยวาทวเตหิ อธัมมปกัมมปิโย โหติ ตมฺหา ทสฺสํนา เกณจิ กัมมเปตฺถ
 วา จาเลตฺถวา อธักกฺกญเญโย ฯ ตถํมา วุตฺตคณฺธเรปี วุตฺต
 เสยฺยถาปี ภิกขเว อโย ชโย วา อินทชฺชโล วา คัมภีรเนโม

ตำราตัดลมุจจยจตุภาณวารวิฐกถา

๑๑๘

สุนิชาโค อจโล อตัมปกัมมโย ปรัตติมาย เจปึ ทิสาย อากัจฉะย
 ภูสวาทวฐิ เนว ตัมปเปยยัง น ตัมปจาเลยยัง ปัตติมาย ฯ เป ฯ
 ทักขินาย ฯ เป ฯ อุตฺตราย เจปึ ฯ เป ฯ น ตัมปจาเลยยัง ตัม
 ปิสฺสเหตุ ฯ คัมภีรตา ภิกขเว เนมิสฺส สุตฺตา อินฺท ชีตฺต
 เหวเมวโซ ภิกขเว เยเกจิ สมนา วว พราหมณา วา อิท ทักขินฺติ ฯ
 เป ฯ ปฏิปทาติ ยถากุํ ปชานนฺติ เตเน อัญญสฺส สมนสฺส วา
 พฺร่าหฺมณสฺส วา มุขํ โอโตเกนฺติ อยํ อนนฺทวํ ชานํ ชานาติ ปัสส
 ปัสสคฺติ ฯ ตัม ปิสฺสเหตุ ฯ สุทฺธิวฐิตา ภิกขเว จตุรฺนํ อริยสัจจานนฺติ ฯ
 เอวํ ภควา พุทฺธบักกชฺชสฺส โสตาบํนฺนสฺส เอวํ สมนฺตณฺส
 กุณํ วตฺวา อิทานิ ตเมว กุณํ นิสฺสาย สัจจจณํ ปญฺญชติ อิทมฺปิ
 สเมติ ฯ ตัสสคฺโก ปุฬฺเพ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺัพโพ อิมิสฺสาปึ คากาย
 อาณา โกฏฺฐทสฺสทสฺสจกฺกวาเพสฺสุ อมฺนุสฺสเอหิ ปฏิคฺคหิตาติ ฯ เอวํ
 อวิเสสโต โสตาบํนฺนสฺส กุเณน สมนฺตวิฐฐานสัจจํ วตฺวา อิทานิ
 เย เต ตโย โสตาบํนฺนา เอกพฺพิ โกลโลโกลนิตฺกคฺคชฺชคฺคปรโมติ ฯ ยถา
 อิชเกจฺโจ ปุคฺคโต ตินฺณํ สโยชนานํ ปริกชยา โสตาบํนฺโน
 โหติ ฯ โส เอกเยว ภวํ นิพฺพตฺเตวาท ทักขสฺส อนฺตํ กโรติ อย
 เอกพฺพิ ตถา เทว วา ตินฺนิ วา กุณานิ สันชาวิตฺวา สํสริตฺวา
 ทักขสฺสณฺทํ กโรติ อยํ โกลโลโกล ตถา สักกชฺชคฺค เทเวสฺสุ จ
 มนุสฺสเอสฺสุ จ สันชาวิตฺวา สํสริตฺวา ทักขสฺสณฺทํ กโรติ อย
 สคฺคชฺชคฺคปรโมติ ฯ เตสํ สัพพกณฺวิฐสฺส สคฺคชฺชคฺคปรมสฺส กุเณน

วัตตุมารัทโ โห เย อริยตัจจานีติ ๑ ตัตถ เย อริยตัจจานีติ เอว
 วุตตนยเมว ๑ วิภาวณันตติ บัญญาโสภาเสน ตัจจปฏิจันตาทกเกตสันธการ
 วิธมิกวา อตฺตโน ปลาสาณิ ปากฺขานิ กโรนติ ๑ คัมภีรบัญญเณนาติ
 อัมปเมยฺยบัญญตาย สเทวกัสสปี โลกัสสัญญเณน อตฺตักเนยฺย—
 ปกฺกัฏฐบัญญเณน สัพพัญญูนาติ วุตฺตํ โหติ ๑ สุตฺเตสฺसानิ
 สมาสพฺยาสสาถยเวกัลยาทีหิ เตหิ เตหิ นเยหิ สุตฺตฺเตสฺसानิ ๑
 กิญจาปี เต โหนติ ภูตัมปมัตตาติ เต วิภาวิตอริยตัจจา ปกฺกตา
 กิจจาปี เทวรัชชกักกวัตติรัชชาทิปมาทฐฺฐานํ อากัมม ภูตัมปมัตตา
 โหนติ ตาถาปี โสถมัตตัญญาเนน อภิสซารวิญญูณาสสํ นิโรเชน
 ฐเปตฺวา สัตตมกฺเข อนมัตตคฺเค สํสาเรยว อัมปมฺชเชยฺยํ นามญฺจ
 ฐมฺญํ เถลํ นิรุทฺธคฺคา อัญฺชงฺกคตฺตา น อญฺฐมํ ภวํ อาทิยนฺติ
 สัตตมกฺเข เอว ปน วิบฺลันํ อารภิตฺวา อรหิตํ ปาปุนิสฺสันตติ ๑
 เอว ภควา สัตตกัชตฺตปฺรมวเสน สัมมรตนัสสํ कुณํ วตฺวา อิทานิ
 คเมว कुณํ นิสฺสาย ตัจจวณํ ปยุญฺชติ อิทมฺปิ สํเซติ ๑
 ตัสสํ โธ ปัพเพ วุตตนยเมว เวทิตฺัพพะ ๑ อิมิสฺสาปี คาทาย
 อาณา โกฏิสตฺถสฺสสจฺจกฺกวาเพสฺสุ อมฺนุสฺเสหิ ปฏิคฺคหิตาติ ๑ เอว
 สัตตกัชตฺตปฺรมสฺสํ อญฺฐมภวํ อทินาทิคเณน สัมมาธิฐฺฐานํ ตัจจา วตฺวา
 อิทานิ ตสฺสเว สัตตมกฺเข อาทิยโตปี อญฺเญหิ อัมปมฺภินภวาทาเนหิ
 ปกฺกเจหิ วิตฺติฐฺเฐน कुณเณน วัตตุมารัทโ สหาวสฺสาติ ๑ ตตฺถสทฺทวาติ
 สทฺทชฺเวยว ๑ อสฺสาติ น เต ภวํ อญฺฐมํ อาทิยนฺตติ วุตฺเตสฺสุ
 อญฺญตรสฺส ๑ ทสฺสณํ สัมปทายาติ โสตาปมัตตคฺคสฺมมัตตติยา ๑

ไธตบัตติมคโค หิ นิพพานํ ทิสฺวา กตฺตัพพกิจฺจํสัมปทาย สัพพปฐมํ
 นิพพานํสํ ทิสฺสนโค ทิสฺสนนฺติ วุจฺจติ ฯ คตฺตํ อตฺตานิ ปาตุภาโว
 สัมปทา ฯ ตาย ทิสฺสนสัมปทาย สห เอว ฯ ตยสฺสํ ธมฺมา สหิตา
 ภวณฺตีติ เอตํ สอฺติ ปทปฺรณมฺตเต นิปาโต อิทํ เม สาริปฺตํ
 มหาวิคตโรชนสฺมิ โหตฺติ เอวมาทิสฺสํ วิย ฯ ตโย สหาวสฺสํทิสฺส—
 นสัมปทาย ตโย ธมฺมา สหิตา ภวณฺติ ปหิณา ภวณฺติ ขยเมเวตํ
 อตฺโต โ ฯ อิทานิ สหิตธมฺมทิสฺสํตํ อห สกฺกกายทิวฺฐวิจฺจกฺกณฺติญฺจ
 สลฺลพฺพคฺคํ วา ปิยทตฺติ กิณฺญคฺคํ ฯ คตฺตํ สติ กาเย วิธฺรมาเน
 อปาทานกฺขนธมฺมจฺจกาเรย กาเย วิสฺสวตฺตฎกา ทิวฺฐิ สกฺกกายทิวฺฐิ ฯ
 สติ วา กาเย ทิวฺฐิตฺปิ สกฺกกายทิวฺฐิ ฯ ยถาวุตฺตํปกาเร กาเย
 วิธฺรมาเน ทิวฺฐิติ อตฺโต โ ฯ สติเยว วา กาเย ทิวฺฐิตฺปิ สกฺกกายทิวฺฐิ ฯ
 ยถาวุตฺตํปกาเร กาเย วิธฺรมาเน ทิวฺฐิติ อตฺโต โ ฯ สติ เยว วา
 กาเย ทิวฺฐิตฺปิ สกฺกกายทิวฺฐิ ฯ ยถาวุตฺตํปกาเร กาเย วิธฺรมาเน ฯ
 รุปาทิสฺสาโคอตฺตาคิ เอวํ ปวตฺตา ทิวฺฐิติ อตฺโต โ ฯ คตฺตํ จ
 ปหิณตฺตา สัพพทิวฺฐิตานิ ปหิณานิเยว โหณฺตี ฯ ตํหิ เนลํ มลํ ฯ
 สัพพพฺยาธิรูปธมฺนโค ปญฺญาวิจฺจกฺกณฺติ วุจฺจติ ฯ ตํ ปญฺญาวิจฺจกฺกณฺติ ฯ
 อิตो วิคตํ ตโต วา ปญฺญาวิจฺจกฺกณฺติ อิทํ วิคตํ วิจฺจกฺกณฺติ ฯ สลฺลว
 กํชฺชิติ อาทินาเนน วุตฺตํ ตาย อฏฺฐวตฺตฎกาย อิมตฺติยา เอตํ อธิวณํ ฯ
 ตํรํ ปวตฺตา สัพพวิจฺจกฺกณฺติ ปหิณานิ โหณฺตี ตํ หิ เนลํ มลํ ฯ
 อิตอ พหิทฺธา สมนพฺพรํหิณณํ สึเตน สทฺธิวตฺเตน สทฺธิว
 เอวมาทิสฺสํ อากคํ โคสฺสํกุกฺกณฺติสฺสาทิกํ นานาวิธํ สลฺลํ โควตฺต—

[illegible]

ทตฺถนตัมบันโน ปน อภัพโพ ตานิ กาคุนฺติ ฯ อภัพพคณณฺเญเจตฺถ
 ภวันฺตเวปปี อกรรมทตฺถนตฺถํ ฯ ภวันฺตเวหิ เอส อตฺตโน อริยสํวากภาวํ
 อชานันฺ โตปปี ชัมมตาย เสงฺ เอตานิ วา น ปาปกาณิ
 ปาณาติปาตาทนี วา บัณฺเญจ เสงฺวานิ อณฺเณยตฺตํการุทเทเสน สห
 ญฺฐานานิ น กโรติ ยานิ ตันนํชย เอกัจเญจ น จาภิฐานานํคิปปิ
 ปฐุนฺติ ฯ มตมัจจุคคาหาทโย เจตฺถ อริยสํวากา คามทวาริกา
 นิทตฺถนํ ฯ เสงฺ ภควา สตฺตคฺคเว อาทิยโตปปี อริยสํวากสฺส
 อณฺเณยหิ อัมปหีนภวาทาเนหิ ปุคฺคเกหิ วิสสิฐฐุคฺคณภวเวเสน
 สัมมรตนสฺส คุณฺณํ วตฺถวา อิทานิ ตเมว คุณฺณํ นิสฺสํชย
 สัจจจวนํ ปยุณฺณชติ อิทมฺปิ สํฆเอติ ฯ ตสฺสตฺตํโก ปุพฺเพวุคฺคตณเยเนว
 เวทิตัพโพ ฯ อิมิสฺสํปปี คาลาย อาณา โกฏิตตตฺถสฺสจจกฺกวาเพสุ
 อมนุสฺเสหิ ปฏิกฺคหิตาติ ฯ เสงฺ สตฺตคฺคเว อาทิยโตปปี อณฺเณยหิ
 อัมปหีนภวาทาเนหิ ปุคฺคเกหิ วิสสิฐฐุคฺคเนน สัมมจริฐฺฐานํสจฺจํ
 วตฺถวา อิทานิ น เกวลํ ทตฺถนตัมบันโน น จ อภิฐานานิ
 อภัพโพ กาคุํ กิณฺตุ อัมปมตฺตคกัมมปี ปาปกัมมํ กตฺถวา ตสฺส
 ปฏิจฺฉาทายปปี อภัพโพติ ปมาทวิหริโนปปี ทตฺถนตัมบันนํสฺส
 กตปฏิจฺฉาทนาภวคฺคเนน วตฺตคฺคมารุทฺโธ กิณฺเญจาปปี โส กัมมํ
 กโรติ ปาปกัมมํ ฯ ตสฺสตฺตํโก โส ทตฺถนตัมบันโน กิณฺเญจาปปี
 สติตมฺโมเนน ปมาทวิหารํ อากัมมํ ยนฺติ ภควตา โสภวรัชํ
 สญฺเญจิจฺจาติกกมฺมํ ตันนํชย วุคฺคํ ยํ มยา สํวากานํ สิกฺขิราปทํ

[illegible]

สารัตถะสมุจายจตุรานุสสติ

๑๒๔

อัมมตณฺสํ คุณฺมํ วัฏฺฐา อิทานิ อายตฺตํ คมฺเม คุณฺมํ นิธํสา ย
 สํจํวณํ ปญฺญชฺชติ อิทมฺปิ สํเขติ ฯ ๑ ศัสสํโก ปุพฺพ
 วุตฺตณฺเยนเนว เวทิตฺวา โฟ ฯ อิมิสํสาปํ คากาย อานา โกติ
 สคฺคหสฺสํจกฺกวาเพสุ อมณฺสํเสหิ ปฏิคฺคหิตาติ ฯ ๑ เอวํ สํหปริยา
 มํนํนํ ปุคฺคณํ เตน เตน คุณฺมปกาเรน สํชาธิวฺฐานํ
 สํจํ วัฏฺฐา อิทานิ ยํวายํ ภควตา รตนํคตฺยคุณฺมํ ที่เปณฺเตน
 อธิ สํเขเปณ อญฺญัตฺร ฯ ๑ วิคฺคทาเรน ปริยตฺตนิมฺโม เทสํโต
 คมฺปิ นิธํสา ย เตน ปุณฺ พุทฺธชาธิวฺฐานํสํจํ วัฏฺฐมารทํ โห
 วณํปํคุมฺเพ ยถา มุสฺสํติคฺคเคติ ฯ ๑ ศคฺค ๑ อานนฺนํณนิ
 เวทวตฺถํคตานิ รุกฺขานิ สมนฺุโห วณํ ๑ มุสฺสํสารเมคฺคํคตฺยสาธา
 ปถาเสหิ ปพฺพิ โห คุมฺโพ ปคุมฺโพ ๑ วณฺ ปคุมฺโพ
 วณํปํคุมฺโพ ๑ สํวายํ วณํปํคุมฺเพติ วุตฺโต ๑ เอวํ หิ
 วณฺณํ โหติ วัฏฺฐํ ฌมฺปิ อตฺถิ สํวิคฺคกถํวิจาเรปํ อตฺถิ
 อวิคฺคกถํวิจาเรปํเคติ สํเข ทุภฺเช ธีเวติ อาทิสํ วิย ฯ
 ยถาคิอุปมาวณํ ๑ มุสฺสํคตานิ อคฺคณิ อตฺถํคติ มุสฺสํคคฺโค ๑
 สํพฺพสาธาปสาธาสุ สญฺชาตปํปํไคติ อตฺถํโก ๑ โส ปุพฺพณเยนเนว
 มุสฺสํคคฺคเคติ วุตฺโต ๑ คิมฺหามาเส ปฐมํสํมํ คิมฺเหติ เย
 ศคฺคทาโร คิมฺหามาสา เคสํ จตฺถนํ คิมฺหามํ เอกํสํมํ มาเส ฯ
 กตมํสํมํ มาเส อติ เจ ๑ ปฐมํสํมํ คิมฺเห จิตฺตมาเสติ

อตฺถโก ๑ โส หิ ปฐมัมมิมิ คิมเหติ ๑ พาลวสฺสณํ โคติ
 ปจฺจุจฺติ ๑ ตโต ปวํ ปทฺตโก ปากฺกเมว ๑ อยํ ปเนตฺถ
 ปีนํทตฺโต ๑ ยถา ปฐมกิมฺหานามเก พาลวสฺสณํเต นานา
 วิรทฺชคฺคเณ วเน สุปฺปมิตฺตคฺคสาโร ตฺรณรทฺชคฺคชฺชปฺริยาณานิ
 ปคฺคัมโพ อตฺตวิย สสฺสริโก โหติ เหว เมว ฐนํชยตนาทํหิ
 สติปฏฺฐานธมฺมปฺริยาณาทํหิ สสฺสธมฺมชฺชนํชยทํหิ วา นานํปฺปกาเรหิ
 อตฺถปภเวตฺถ ปมฺเมหิ อตฺตวิย สสฺสริกตฺตคา ตถุปมํ นิพฺพาน
 คามิมํคฺคทํปนโต นิพฺพานคามิ ปฺริยตฺตชฺชมวํ เหว ตถาเหตุ
 น สกฺกการาทิเหตุ เหวตฺตณํ มหการุณาย อพฺภุสฺสทํหิตททโย
 สตฺตทานํ ปรมํ หิตาย อเทสยฺติ ๑ ปรมํ หิตายาติ เขตฺถ
 ๑ คากาพฺนธฺตฺตํ ออนุตฺตโก ๑ อยํ ปนตฺโต ปรมหิตาย
 นิพฺพานาย อเทสยฺติ ๑ เหว ภควา อิมํ สุปฺปมิตฺตคฺคณํป
 คมฺพทกฺกํ ปฺริยตฺตชฺชมํ วตฺตวา อิทานิ ตเมว कुณํ นิสฺสํชย
 พุทฺธาริฏฺฐานํ สจฺจวจนํ ปญฺญชฺติ อิทมฺปิ พุทฺธเต ๑ ตสฺสสฺสโก
 ปุทฺเทพ วุตฺตณเยเนว เวทิตฺตํโพ ๑ เหวตฺตํ ปน อิทมฺปิ
 ยถาวุตฺตํปการปฺริยตฺตชฺชมธฺมธฺมธํ พุทฺธรตนํ ปณฺณินฺติ เหว โยเซ
 ตฺตํ ๑ อิมธฺสํ คากาย อาณานิ โกณฺธคฺคสฺสสจฺจกฺกวาเพตฺถ
 อมฺนธฺสํ ปฏฺกคฺคทาคิ ๑ เหว ภควา ปฺริยตฺตชฺชมเมว พุทฺธาริฏฺฐานํ
 สจฺจํ วตฺตวา อิทานิ โสกตฺตชฺชมเมว วตฺตุมารทํโห วโร
 วรปญฺญชฺติ ๑ ตตฺถ วโรติ ปณฺณิตาริฏฺตคฺคทํ อิจฺฉโต อโหวต

สารัตถ์ถ่มจุจตุภาณวารัฐรูกถา

๑๒๖

มยัมปี เขวรูปา ชัสตํมาติ วรคฺคฺนโยคโต วา วโร ชุตฺตโม
 เณฐโรติ ชิตฺโต ๑ วรญฺญูติ นิพฺพานญฺญ ๑ นิพฺพานํ หิ
 สัพพชัมมานํ ชุตฺตมัตถเณ วร ๑ คเวส โพธิมุเต ดยํ
 ปฏิวิธมิตฺวา ชญฺญาตี ๑ วรโทติ บัญฺจวคฺ คิยภักทวคฺ คิยชฺชิตาถนํ
 ชญฺญเณสญฺจ เทวมนุสฺสํ นํ นิพฺเพชากิยํ วา วาสนาภากิยํ วา
 วรชัมมมทาสตีติ ชิตฺโต ๑ วราหโรติ วรฺสส มคฺคกฺสส อahrtฺตา
 วราหโรติ วุจฺจติ ๑ โส หิ ภควา ที่ปกรโต ปญฺติ
 สมคฺคิตฺตปารมียํ ปฺรณโต ปุพฺพเกหิ สัมมํ สัมพทฺเธหิ อนุญาคิ
 ปฺรารณํ มคฺคกฺวมาหริเตน วราหโรติ วุจฺจติ ๑ ชบฺบิ
 สัพพญฺญูตฺตภาณปฏิธาณเณ วโร นิพฺพานสฺส จิกิริยาย วรญฺญู
 สคฺคํ วิมุตฺตคิณฺธุทาทเนน วรโท ชุตฺตมปฏิปทาทเรนเณ วราหโร ๑
 เณเคหิ โดกฺกตฺตรคฺคเณหิ อธิกสฺส กสฺสจจ อภาวโต อนคฺคโร ๑
 ชปโร นโย วโร ชุปฺปมาธิฐฺฐานปรีปฺรณเณ วรญฺญู บัญฺญา
 ธิฐฺฐานปรีปฺรณเณ วรโท จาคาธิฐฺฐานปรีปฺรณเณ วราหโร
 สจฺจจาธิฐฺฐานปรีปฺรณเณ วร มคฺคกฺสจฺจมาหริตี ๑ ตถา วโร
 ปญฺญสฺส เชน วรญฺญสฺส เชน วรโท พุทฺธภาวตฺติกานํ ตทฺทปาย
 สัมปทาเนน วราหโร บัจฺเจกพุทฺธภาวตฺติกานํ ตทฺทปายาทเรนเณ
 ยนคฺคโร คคฺค คคฺค ชดฺทกฺคทาย ชิตฺตนา ๑ อนาจริยโกว
 หุคฺควา ปเรสฺส อาจริยภาเวเน ชัมมวโร ชเทสฺสยิ สํวณฺณภาวตฺติกานํ
 คทฺทกฺคทาย สจฺจวาทฺตาทคฺคณยคฺคคคฺค วรชัมมสฺส เทสฺนโต ๑ เณส

วุคฺคณยเมวาทิ ฯ เอวํ ภควา นววิเชน โลกุตฺตรจฺมฺเมน
 อคฺคโต คุณํ วัตฺวา อิทานิ ตเมว คุณํ นิสฺสําย พุทฺธชาธิวฺฐาน
 สัจจวณํ ปญฺญชฺติ อิทัมปิ พุทฺธเรติ ฯ ศัสสํตํโก ปุพฺเพ
 วุคฺคณยเมว เวทิตํโพ ฯ เกวลํ ปน ยํ วรํ โลกุตฺตรจฺมฺมํ เสด
 อญฺญาสิ ยญฺจ อทาสิ ยญฺจ อหริ ยญฺจ เทเสสิ อิทัมปิ
 พุทฺธเจ รตนํ ปณฺณตํติ เอวํ โยเชตฺตํพํ ฯ อิมิสฺสํปี คากาย
 อาณา โภกฺกิสฺสคฺคหฺสํคฺคกฺกวาเพสฺส อมณฺธเสหิ ปฏิคฺคหิตาติ ฯ
 เอวํ ภควา ปริยตฺติจฺมฺมํ โลกุตฺตรจฺมฺมญฺจ นิสฺสําย ทํวฺหิ
 คากาหิ พุทฺธชาธิวฺฐานสัจจํ วัตฺวา อิทานิ เย ตํ ปริยตฺติจฺมฺมํ
 อสฺสํโสสํ สุตฺตานุสํเรน ฯ ปฏิบฺบชฺชิตฺวา นวปการมฺมํปี โลกุตฺตรจฺมฺมํ
 อธิคฺมิสฺสํ เสด อนุปาทิสฺเสนิพฺพานํบํบตฺติคฺคณํ นิสฺสําย ปน
 สฺสํชาธิวฺฐานสัจจํ วัตฺตุมาวทํ โห จินฺนํ ปฺราณนํติ ฯ ตตฺถ
 จินฺนํติ ปรีกฺขจฺฉินฺนํ สํมุจฺฉินฺนํ วา ฯ ปฺราณนํติ ปฺราตฺนํ ฯ
 นวณฺติ สํมบํบตฺติวตฺตมานํ ฯ นตฺถิ สํมภวณฺติ อวิชฺชมานํ ปาตฺกาวํ ฯ
 วิรตฺตจฺจิตฺตาติ วิรทจฺจิตฺตา ฯ อายติเก ภวฺสํมณฺติ อนาคตมทฺชานํ
 ปน ภเว ฯ เคติ เยสํ จินฺนํ ปฺราณํ นวํ นตฺถิ
 สํมภวํ เย ฯ อายติเก ภวฺสํมํ วิรตฺตจฺจิตฺตา เต จินฺนาสฺวา
 ภิกฺขุ ฯ จินฺนํพฺชาติ อจฺฉินฺนํพฺชา ฯ อวิรุพฺหิฉินฺนํทาทิ วิรุพฺหิย
 ฉินฺนํทวิรทิตา ฯ นิพฺพนํตฺติ วิชายนํติ ฯ จีราติ จิตฺตํมํบํนํนา ฯ
 ยถายมฺมํทํไปติ อยํ ปทํไมวีย ฯ กิ วุคฺคํ โทติ ยนฺตํ

สัตตานํ อุปัชฌิตา นิรุทิมปี ปราณํ อตฺตกาณิกํ กัมมํ
 ตณฺหาดีเนหฺสํ อปฺปหีนิตฺตา ปฏิณฺโณ ธิราหรณตมํคตตาย อชฺจนํ
 เยว โหติ ตํ ปราณกัมมํ เยถฺ อรหัตตมํคเคน ตณฺหาดีเนหฺสํ
 โสสิตฺตฺตา อคฺคินา ททฺคพฺพมิว อายคิ วิปากทานาณํคตตาย
 ชฺจนํ ยญฺญํ เนถฺ พุทฺธปุสฺสสิวเต อิทานิ ปวตฺตมานกัมมํ
 นวณฺติ วุจฺจติ ตญฺญํ ตณฺหาปทานเนว นินฺนมฺมปฺปบฺบมิว
 อายคิ มตทานาณํคตตาย เยถฺ นตฺถิ สมฺภวํ เย ฯ ตณฺหาปฺปหา—
 เนเนว อายคิเก ภวสฺสํ วิวตฺตจิตฺตา เต ชฺจนาถวา ภิกฺขุ
 กัมมํ เขตฺตํ วิญฺญาณํ พินฺนํติ เขตฺถ วุคฺตปฏิณฺโณ จิวิญฺญาณตฺสํ
 กัมมกฺขเยเนว ชฺจนตฺตา ชฺจนพฺพา โยปี ปุพฺเพ ปุณฺณภวสฺสาตาย
 วิรุพฺพทียา ฉนฺโท อโหสิ คตฺสปี สมฺภวปฺปทานเนว ปหีนิตฺตา
 ปุพฺเพวีย จุติกาเต อสฺมํภเวเน อวิรุพฺพทินฺนํทา ฯ ชฺจิตตมฺบํนํตฺตา
 ชฺจรา ฯ ปุริมวิญฺญาณนิโรเชน ยถายมฺปทํโป นิพฺพุโต เอวํ นิพฺพินฺติ
 ปุณฺ รุมีโน วา อรุมีโน วาติ เอวมาทิสฺสญฺญตฺติปลํ อจฺเจนตฺติ ฯ
 คตฺสํ กิร สมฺเย นครเทวตานํ ปุณฺนคฺตตาย ชฺจติเตสุ ทึเปสุ
 เอโก ปทํโป วิชฺชาเย ตํ ทสฺสเนนฺโต อหา ยถายมฺปทํโปติ ฯ
 เอวํ ภควา เยถฺ ปริมาหิ ทวีหิ คากาหิ วุคฺตํ ปริยตฺติจิมมํ
 อตฺถํ โสสุ สุตฺตานํฐานาเรน ฯ ปฏิบฺบชฺสิตฺวา นวปฺปการมฺปิ
 โลกุตฺตรมฺมํ อจฺจิมํเต เต อนุปาทิสฺสเนนฺนิพฺพานํปตฺติคฺคณํ วตฺวา
 อิทานิ ตเมว คุณฺ นิสฺสําย สํฆาธิญฺฐานตฺสํจจจํ ปญฺญชฺชํโต

เทสนํ สมาเปติ อิทัมปิ สัมเมติ ฯ ศัสสัคโก ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว
 เวทิตฺตํ โพ ฯ เกวลํ ปน อิทัมปิ ยถาวุตฺตนํ ปกาเรน
 ธีณาวตฺถิกขณํ นิพฺพานสํชาตํ สัมเมตฺตํ ปณฺตํคํติ เอวํ โยเชตฺตํ ฯ
 อิมิสฺสํสาปํ คากาย อานา โกฏิสฺสคตฺตสฺสํจกฺกวาเพตฺตํ อมฺนุสฺสํเตหิ
 ปฏิคฺคหิตาติ ฯ เทสนาปริโยธานํ ราชกุตฺตสฺสํ โสตฺถิ อโหสิ ฯ
 สัพฺพปัททวํ วุปรํมิตฺตํ ฯ จตุราสฺติยา ปาณสํหิสฺสํสาณํ ชัมมาภิสฺสมโย
 อโหสิ ฯ อถ โห สักโก เทวานมินํโท ภควตา รตนัตถยคุณํ
 นิสฺสํสาณํ สัจจวจนํ ปญฺญชฺมาเนน นาควสฺสํ โสตฺถิถิกตา มยฺยา
 นาควสฺสํ โสตฺถิถิตํ รตนัตถยคุณํ นิสฺสํสาณํ กิณฺณํจ วัตฺตํพณฺตํ
 จินฺเตตฺวา อวธํเนน คากตฺตํยํ อภาสิ ยานํช ภูตานิ สํมาคตํคานํติ ฯ
 คตฺถิ ยัสฺมา พุทฺโธ ยถา โลกหิตคฺคํสาณํ อุตฺตํกํ อายันเนหิ
 อากนฺตํพณฺตํ ตถา อากโต ยถา ฯ เตหิ คณฺตํพณฺตํ ตถาคคโต
 ยถา ฯ เตหิ อชานนฺตํพณฺตํ ตถา อชานนโต ยถา ชานนฺตํพณฺตํ
 ตถา ชานนโต ยญฺจํ ตเถว โหติ ศัสสํ คมนโต ตถาคคโต
 วุจฺจติ ฯ ยัสฺมา ฯ โส เทวมนุสฺสํเตหิ ปุณฺณคณฺชาทินา พหิณิพฺพณฺเตน
 อปฺกกรเณน ชัมมานุชัมมปฏิปตฺตาทินา ฯ อตฺตนิ นิพฺพตฺเตน
 อตฺติว ยํ ปุริโต ศัสฺมา สักโก เทวานมินํโท สัพฺพํ เทวปริตํ
 อตฺตนา สักกํ สัมปณฺนํจิตฺตวํ อายํ ตถาคคํ เทวมนุสฺสํปุริตํ
 พุทฺธํ นมสฺสํสาณํ สุตฺตํติ โหติ ฯ ยัสฺมา ฯ ชัมเม
 มคฺคชัมโม ยถา ยุกนํทชฺสมถวิมฺบสฺสํสาณํพเถน คณฺตํพณฺตํ กิเลตฺตํกํ

ถาวรศีลธรรมจักษุภาณวารัฐกถา

๑๓๐

ธรรมจักษุณินเทน ตถาคโต นิพพานัมโม ยถาวโต บัญญา
 ปฏิวิทโธ ตัพพทกัชวชาวาย ตัมบรัชติ พุทฺธาทิ ตถาคโต
 คตฺถมา ตถาคโตติ วุจฺจติ ฯ ยตฺถมา ฯ ตโตปิ ยถา
 อตฺตทิตาย ปฏิบັນเนหิ คณฺคัพพํ เตน เตน มคฺเคน ตถาคโต
 ตถาคโตเตว วุจฺจติ ฯ คตฺถมา อวิเสตฺถตถาคทวเยปิ ตถาคตํ ชมฺมํ
 นมสฺสํ สุตฺตํ โหตุ ตมฺ นมสฺสํ สุตฺตํ โหตุติ
 วุคฺคํ ฯ เสตฺ วุคฺคณยเมวาทิ ฯ เอวํ ตักโก เทวณินฺโท
 อิมํ ตถาคตํ ภาสิทฺวา ภควันตํ ปทกฺขณํ กตฺถวา เทวปรเมว
 คโต ตักฺขิ เทวปริสํยา ฯ ภควา ปน ตเทว รตนตฺตํ
 ทุคฺยทิวเสปิ เทเสสิ ฯ ปน จตุราสฺติยา ปาณสฬสฺสานํ
 ชมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ เอวํ ยาว ตตฺถตเม ทิวเส เทเสสิ ฯ
 ทิวเส ทิวเส ตเถว ชมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ ภควา
 อทฺธมาสมว เวธํถิยํ จิหริทฺวา เตสํ ราชนํ กัจฉามาติ
 ปฏิเวเทสิ ฯ ตโต ราชาโน ทวีคุเณน ตักฺกาเรน ปน ตฺหิ
 ทิวเสหิ ภควันตํ กังคาตฺริ นยฺยํ ฯ กังคายนํ นิพพตฺตา
 นาคราชาโน จินฺตสฺสุ มนฺธสํ ตถาคตฺตสฺส ตักฺการํ กโรนฺติ
 มยํ กิ น กริสฺสํมาติ สวณฺณรชตมณินฺยา นาวาโย มาเปตฺถวา
 สวณฺณรชตมณินฺเยว ปตฺถังเก บัญญาเปตฺถวา บัญฺจวณฺณ
 ปทุมสฺสญฺณนํ อุกกํ กริตฺวา อมฺหากํ อนุกฺกหนํ กโรถาติ
 ภควันตํ ยาจิสฺสุ ฯ ตโต ภควา อธิวาเสสิ ฯ อธิวาเสตฺถวา

รตนนาวมารุโยห ๑ บัญจภิกขุชตานิ สกํ สกํ นาวํ อารุญ्हันติ ๑
 นาคราชาโน ภควันตํ สัทธํ สัมเม นาคภวนํ ปเวเสตํ ๑
 คัตถํ สุกํ ภควา สัพพัตถํ นาคปริธาย ชัมมํ เทเสสิ ๑
 ทุคฺยทิวเส ทิพเพหิ ขาทนียโฆชนียะหิ มหาทานํ อทตํ ๑
 ภควา อนุโมทิตฺวา นาคภวนา นิกขมิ ๑ ภูมัมมัญฐเทวตา
 มนุสฺสํ ๑ นาคา ๑ ตถาคตฺสํ สกัการํ กโรนฺติ มยํ
 กิ น กริสฺสํมาติ จินฺเตตฺวา วนํปํคฺมพฺรุกขบัพฺพตาตฺสํ ฉตฺตา
 ตินฺตฺตานิ อุกฺกขิปตํ ๑ เอเตเนว อปายะน ยาว อกนิฏฐพฺรหฺมภวนํ
 ตาว มหาสกัการวิเสโส นิพฺพตฺติ ๑ พิมฺพิสาโรปี ลิจฺฉวฺหิ
 อาคมณกาเด กตสัการโต ทิคฺคณมากาลิ ๑ ปุพฺเพ วุตฺตณเย—
 เนว บัญฺจหิ ทิวเสหิ ภควันตํ ราชคหํ อาเนสิ ๑
 ราชคหมนุสฺสํเต ภควติ บัฏฺฐาภตฺตํ มณฺฑิตมาเด สันนิบิตตานํ
 ภิกขุณํ อยมนฺตรรา กถา อทฺปาติ อโห พุทฺธสฺส ภควโต
 อาณฺภาโว ยํ อทฺทิสฺส คังคาย โอโรโต ๑ ปารโต ๑
 อัญฐโยชโน ภูมิภาโค นินฺนญฺจ ถตฺถญฺจ สมนํ กิตฺวา วาลุกาย
 โอภริตฺวา ปุเมหิ สญฺจันโน โยชนํปฺมาณํ คังคาย อทกํ
 นานาวณฺเณหิ ปทฺเมหิ สญฺจันนํ ยาว อกนิฏฐภวนํ ฉตฺตาตินฺตฺตานิ
 อุตฺตฺสตานีติ ๑ ภควา ตํ ปวตฺตํ ญตฺวา คณฺธกฺกุโ
 นิกขมิตฺวา ตํ ขณานรเพน ปาฏิหาริเยน มณฺฑิตมาเด
 บัญฺญตฺตปวรพฺทฺชาตเน นิสฺสํ นิสฺสํชโ ภควา ภิกขุ อามันเตสิ

สารัตถ์สมุจจัยจากภาณวารรัฐกถา

๑๓๒

กายนุคฺค ภิกฺขเว เขตฺรหิ กถาย ตันนินฺตึนฺนาติ ๑ ภิกฺขุ
 สัพฺพํ อารุโรเจตุ ๑ ภควา เขตฺทโว ๑ น ภิกฺขเว ยมํ
 ปุชฺชาวเสโต มยฺหิ พุทฺธานุภาเวน ทิพฺพตฺโต นาบี นาคเทว
 พุทฺธมานุภาเวน อปฺปจฺโข ปุพฺเพ อปฺปมัตฺตกปริจฺจาคานุภาเวน
 นิพฺพตฺโตติ ๑ ภิกฺขุ อหํสํ น มยํ ภันเต ตํ อปฺปมัตฺตก
 ปริจฺจาคํ ชานาม สาธุ โน ภควา กเถตุ ยถา มยํ
 ตํ ชานะยฺยามาติ ๑ ภควา อห ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว ตกฺกถึถาย
 สํโฆ นาม พุทฺธมโน อโหสิ ๑ ตสฺสํ ปตฺโต สุตฺติโม
 นาม มาณโว อโหสิ ๑ โส โสฬสวตฺสสํทสฺสเยว เอกทิวสํ
 ปีตรํ อุปสงฺกมิทฺวา อภิวาเทตฺวา เขมณฺโตนํ อัฐฐาติ ๑
 ตํ ปิตา อห ภิ คาค สุตฺติมาติ ๑ โส อห อิจฺฉามหิ
 คาค พารวณฺสี คณฺโถวํ สิบฺบํ อุกฺคเหตุนฺติ ๑ เตนหิ
 คาค สุตฺติม อสฺสโกนาม พุทฺธมโน มม สหยาโก
 ตสฺสํ ตันนิกค คณฺโถวํ อุกฺคณฺโหนํหิติ กหาปณสํหสฺสํ อทาสิ ๑
 โส ตํ คเหตฺวา มาตาปิตโร อภิวาเทตฺวา ออนุพฺเพน
 พารวณฺสี คณฺโถวํ อุปจารยฺกฺเตน วิจิณา อารยํ อุปสงฺกมิทฺวา
 อภิวาเทตฺวา อตฺตานํ นิเวเทสิ ๑ อารยโย มม สหยาตฺส
 ปตฺโต โกติ มาณวํ สัมปฏิจฺฉิตฺวา สัพฺพํ ปาหุเนยฺยมกาสิ ๑
 โส อทฺธานภิหามกํ ปฏฺวิโนเถตฺวา ตํ กหาปณสํหสฺสํ อารยตฺส

ปาทมฺเฏ ฐเปตฺวา ลีปํมํ อคฺคเหตฺว โสกาถํ ยาจิ ฯ
 อาจริโย โสกาถํ กตฺวา อคฺคกัณฺหาเปตฺติ ฯ โส ญฺญํ
 กัณฺหันโต พหุญฺจ กัณฺหันโต กคฺคคคฺคตฺตํ สวณฺณภาสเน
 ปักฺขิตฺตเตตฺตมฺว อวินัสฺสํมานํ ชาเรนฺโต ทฺวาทสวสฺสํลิกฺขิตฺตํ
 กคฺคปฺยมาเตเนว ปริโยธนาเปตฺติ ฯ โส สํชฌายํ กโรนฺโต
 อาทิมชฺฌญฺจัสสํ บัสนฺติ โน ปริโยธานํ ฯ อถ อาจริยํ
 อุปตฺถกมิตฺวา อาห อิมัสฺส ลีปํบัสฺสํ อาทิมชฺฌเมว บัสฺสํ
 ปริโยธานํ น บัสฺสํมิตฺติ ฯ อาจริโย อาห อหํปี คาค
 เหวเมวาทิ ฯ อถ โก อาจริย อิมัสฺส ลีปํบัสฺสํ ปริโยธานํ
 ชานาตฺติ ฯ อธิสฺสเปตฺเน คาค อธิสฺโย อตฺถิ เต ชานญฺญนฺติ ฯ
 เต อุปตฺถกมิตฺวา ปจฺฉามิ อาจริยาติ ฯ ปจฺฉน คาค ยถาสฺสณฺติ ฯ
 โส อธิสฺสเปตฺนํ คณฺถวา บัจฺเจกพฺพชฺเช อุปตฺถกมิตฺวา ปจฺฉิ อปี
 ภันเต ปริโยธานํ ชานาถาติ ฯ อาม อาวุโส ชานามาติ ฯ
 มम्मํปี ลิกฺกชาเปถาติ ฯ เตเน หิ อาวุโส บัพฺพชฺชตฺตํ น ลิกฺกา
 อบัพฺพชฺชเตเน ลิกฺกชฺชิตฺตํ ฯ สํชฺช ภันเต บัพฺพาเชถ มํ
 ยํ วา อิจฺฉถ มํ กตฺวา ปริโยธานํ ชานาเปถาติ ฯ
 เต บัพฺพาเชตฺวา กम्मมฺมูฐาเน นิโยเชตฺว อตฺตมตฺถา เหว
 เต นิวาเสตฺถพฺพํ เหว เต ปารุเบตฺถพฺพนฺติ อาทินา นเยน อภิสฺสมาจาริกํ
 ลิกฺกชาเปตฺตํ ฯ โส คตฺถ ลิกฺกชฺชโต อุปนัสฺสยสฺสํมํนํนตฺตา
 อจิเรเนว บัจฺเจกโพธิ อภิสฺสํพฺพชฺชิตฺติ ฯ สกฺกพารานตฺตํ สลฺลิโม
 บัจฺเจกพฺพชฺชิตฺติ ชาโตติ ปากโฏ อโหสิ ฌาณกคฺคยสฺสํคคฺคํบัสฺสํโต

ถาวรวัตถุปัจจุสถานวารวิฐฎกา

๑๓๔

ถัมบันนปริวาโร ๑ โส อัมปายุลลวตฺตนิกัถฺส กัมมัสฺส กตฺตดา
 น จิเรเนว ปรินิพฺพายิ ๑ ตัสฺส บัจฺเจกพฺพชฺชา ๑ มหาชนกายา ๑
 ถวิรรกัจํ กัถฺวา ชาตุโย คเหตฺวา นครทฺวาเร ญฺมํ ปติฏฺฐาเปตุ ๑
 ธตฺวา ธวํ พฺรหฺมโน ปตฺโต เม จิรํ คโต
 น จัสฺส ปวตฺตํ ชานามิ ปตฺตํ ทฺวัฐฎกาโม ตกฺกสฺสิดา
 นิกฺขมิตฺวา อนุปฺพเพน พาราณสี บัถฺวา มหาชนกายํ สันนิปตฺติ
 ทิสฺวา อทฺธา พหุํ ชนกาเยตุ เอโกปิ เม ปตฺตัสฺส
 ปวตฺตํ ชานิสฺสํตฺติ จินฺตเนโต อุตฺตงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ สุตฺติโม
 นาม มาณโว อิทฺธ อากโต อตฺถิ อมฺมํ ตัสฺส
 ปวตฺตํ ชานาถาติ ๑ เต อาม พฺรหฺมณฺ ชานาม อัสมิ
 นครํ พฺรหฺมณฺสฺส สันติเก ตินฺนํ เวทานํ ปารคฺ หุตฺวา
 บัจฺเจกพฺพชฺชานํ สันติเก บัพฺพชิตฺวา บัจฺเจกพฺพชฺชโร หุตฺวา
 อนุปาทิเสถาย นิพฺพานชาตุยา ปรินิพฺพายิ อมมัสฺส ญฺโย
 ปติฏฺฐาเปโตติ ๑ โส ญฺมํ หตฺถेเนน ปหริตฺวา โรทิตฺวา
 ปริเทวิตฺวา ๑ ตํ เจตียังคนํ คินฺตฺวา ตินฺนานิ อทฺทริตฺวา
 อุตฺตรธํญฺเณน วาถิกํ อานนฺตฺวา บัจฺเจกพฺพชฺชเจตียังคนํ อากิริตฺวา
 กมฺมณฺชาตุ โตทเณน ปริบฺบ โสถิตฺวา วณฺณปฺปเมหิ ปุชฺฉํ กัถฺวา
 อุตฺตรธํญฺเณน ปฏากํ อารोเปตฺวา ญฺมํสฺส อุมฺริ อคฺคโน
 ฉตฺตํกํ พนฺนชิตฺวา บัคฺกามิติ ๑ เขวํ อคฺคํ เทเสตฺวา ชาตกํ
 บัจฺจูปันเนน อนุลลันเทนโต ภิกฺขุณฺ ฌมฺมํ กเถสิ สียา

โฆ ปน โว ภิกขเว อัญญิโน นุน เตน สมเยน ตังโฆ
 พราหฺมโณ อโหสิคิ น โฆ ปเนตฺ เหว ทัฏฐัพฺพํ อหํ
 เตน สมเยน ตังโฆ พราหฺมโณ อโหสิ มยา สุตฺติมัตถํ
 บัฏฺเฐกพฺพตฺถํ เจตฺยํคเณ ตินานิ อุตฺตฺรานิ ตัสส เม
 กัสสํมัตถํ นิสฺสันฺเทน อัญฺชโยชนมคฺคํ วิคฺคฺชานกฺกัณฺฐกํ กตฺวา
 สมํ สุตฺตมกํ มยา ตตฺถ วาติกา โอภินฺณา ตัสส เม
 นิสฺสันฺเทน อัญฺชโยชนมคฺเค วาฏกํ โอภิวิสุ มยา ตตฺถ
 วณกฺกุสมฺเห ปุชา กตา ตัสส เม นิสฺสันฺเทน นวโยชนมคฺเค
 ทเถจฺ จุตเถจฺ นานาปฺปํเสหิ ปุณฺณมัตถํสูริ อกํมํ มยา ตตฺถ
 กมฺมํชฺลาฏกาเกน ภุมิ ปรีปํโสติตา ตัสส เม นิสฺสันฺเทน
 เวสาณิยํ ปกัฏฺฐวตฺถํ วตฺถํ มยา ตตฺถมํ เจตฺเย ปฏฺฐากา
 ธาโรปิตา นตฺตคฺคฺญจ พันชํ ตัสส เม นิสฺสันฺเทน ยาว
 อกนิฏฺฐภวนา ปฏฺฐากา จ นตฺตาคินตฺตานิ จ อุตฺตํสํตานิ ฯ
 อิติโฆ ภิกขเว อयํ มัยหํ ปุชาวิเสโส เนว พุทฺธานุภาเวน
 นิพฺพตฺโต น นาคเทวพฺรหฺมานุภาเวน อปฺปิโฆ อปฺปมัตตก
 ปริจจาคานุภาเวน นิพฺพตฺโตติ ฯ ชมฺมกถาปริโยสาเน อิมํ คากํ
 อภาสิ มตฺตาดํชํ ปริจจาคา บัฏฺเฐ เม วิปฺลํ สฺวํ จชฺเช
 มตฺตาดํชํ จิโร สัมบัฏฺธํ วิปฺลํ สฺวณฺติ ฯ

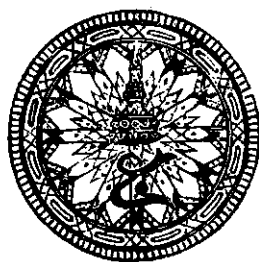
ถาวรคฤณมัจจุณนามาย จตุฏฐานวาวุฏฺฐกถาย รตนสูตรคฤณนา
 นิฏฐิตา

สารัตถสมุจจัย

อรรถกถาภาณวาร

แก้กรณียเมตตสูตร เปน บทที่ ๕

กรณียเมตตสูตร

เฮว ยัสมา รตนสูตรัง สักเตสุ สัจจํ จ ปุพฺผังคมนาดีตฺตนาถเนน อมฺนุสฺสํ
บัททวาทิ อุมฺบัททวปฺลมฺมํคํ เทสิคํ อิมฺญํจ กรณียเมตฺตสูตรังคํ อมฺนุสฺสํ
บัททวปฺลมฺมํคํ สักเตสุ หิตมรณตฺถญํจ เทสิคตฺตา สมานกฺุณํ มคฺสา
คทนนฺตรํ นิภิตฺตํ สียาติ อิทมฺลลํ อธิ นิภฺเรปโยชนํ ฯ

ถ้าฉบับนี้จะได้อธิษฐานใน กรณียเมตตสูตร สืบต่อไป ดำเนินให้ความ
ว่า (อธิ นิภฺเรปโยชนํ) อันว่าประโยชน์อัน พระอาจารย์เจ้าตั้ง ไว้ ใน
คัมภีร์ สำนึกตถสมุจจัยนี้ว่า (รตนสูตรังจ) สมเด็จพระผู้ทรง พระภักย์เจ้า
ทรง เทศนาซึ่ง รตนสูตร อันสามารถเพื่อจะเข้าไป ระวังภัยซึ่ง อุบัติอัน
ตรายทั้ง หลาย มีอุบัติวันตราย อัน บังเกิด แต่ ผูก อมฺนุชฺญํ เปน ต้น ด้วย
อำนาจมีพระไทยปรากฏาซึ่ง ประโยชน์ใน สักกัทั้ง หลาย เปน ประทาน นั้น
ก็ดี แลทรง เทศนาซึ่ง กรณียเมตตสูตร อันสามารถเพื่อจะเข้าไป ระวัง
ภัยได้ ซึ่ง อมฺนุชฺญํ อุบัติวันตราย อัน มีคุณเสมอกัน เหตุภาวะ
แห่ง กรณียเมตตสูตร นั้น อัน พระพุทธองค์ ทรง แสดง ไว้ เพื่อ
ประโยชน์จะยัง บรรพตฺถทั้ง หลาย ให้แก่ซึ่ง ประโยชน์ไป ใน สรรพตฺถ
ทั้ง ปวง นั้น ก็ดี เหตุใดเหตุตัง นั้น กรณียเมตตสูตรนี้ พระอาจารย์เจ้า

จึงได้นำมาตั้งไว้ในลำดับแห่งรัตนสูตรนั้นด้วยประการดังนี้ว่า (คัสสกา อัมบัตติ) จึงมีคำอาจารย์เจ้าตั้งปัญหาว่า กิริยาที่บังเกิดขึ้นแห่งภณียเมตตสูตรนั้นเป็นประการใด มีคำวินิจฉัยว่า (กิริ) ดังได้ลำดับมา พระภิกษุบริษัททั้งหลายทั้งปวง อันทอดทิ้งหลายหากกระทำอันตรายเบียดเบียนมิให้กระทำสมณธรรมเป็นสุขได้ ภิกษุทั้งหลายนั้น ก็ชวนกัน ออกจากป่า พระหิมพานต์ คมนากการ กลับมายังพระนครสาวัตถี เข้าไปสู่สำนักสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ (ภควา) สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระภาคย์จึงได้ทรงภาสิตซึ่งภณียเมตตสูตรนี้ แก่ภิกษุทั้งหลายนั้น เพื่อประโยชน์จะให้เป็นที่คุ้มครของบ้องกัน ซึ่งอุปัทวันตรายนั้น ประการ ๑ เพื่อประโยชน์แก่พิชิตทางพระกรรมฐานนั้น ประการ ๑ อันนี้เป็นคำวินิจฉัยโดยสังเขปถกถามความย่อก่อน ก็แต่เนื้อความโดยพิสดารนั้น บัณฑิตพึงรู้ดังนี้ว่า (เอกัสมยภควา) ณ สมัยกาลครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า เสด็จประทับแรม พระอิริยาบถอยู่ในพระนครสาวัตถี ในกาลอันเป็นที่ร่มเข้าไปถึงซึ่ง กาดฝน วัณฐูปนายกา สมัยจวนจะใกล้เข้าพระวัณฐา (เคนไซ ปณ สมนยน) ก็แต่นั้นสมัยนั้น พระภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก เรือนซึ่งพระกรรมฐานในสำนักนี้ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ แล้วก็ปราณาเพื่อจะไปจำพระวัณฐาในที่นั้น ๆ จึงชวนกันเข้าไปสู่สำนักนี้ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า (คัสสกา) ดังได้ลำดับมาในวัณฐุกถานั้นว่า (ภควา) สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า พระพุทธองค์ ย่อมทรงบอกซึ่งพระ

กรรมฐาน ทั้ง หลหาย อัน อนุกุล ตาม ซึ่ง จริต มี ประเภท ๔ หมั่น ๔ พัน โดย นัย เปน อาทิฉนี้ คือ ทรง บอก ซึ่ง พระอสุภกรรมฐาน มี ประการ สิบแปด ด้วย อานาฬ แห่ง อสุภ ที่ ประกอบ ด้วย วิญญาณ แล อสุภ ที่ หา วิญญาณ มิ ได้ แก่ กุลบุตร ทั้ง หลหาย ที่ เปน ราช จริต แล ทรง บอก พระกรรมฐาน ๔ ประการ มี เมตตา พรหม วิหาร เปน ต้น แก่ กุลบุตร ทั้ง หลหาย ที่ เปน โทส จริต แล ทรง บอก ซึ่ง พระกรรมฐาน ทั้ง หลหาย มี มรณานุสติกรรมฐาน เปน ต้น แก่ กุลบุตร ที่ เปน โมหจริต แล ทรง บอก ซึ่ง กลีณทั้ง หลหาย มี ชานาปานสติ แล ปฐวิกกิณ เปน ต้น แก่ กุลบุตร ที่ เปน วิคกกจริต ทรง บอก ซึ่ง อนุสสติกรรมฐาน สิบประการ มี พุทธานุสติ กรรมฐาน เปน อาทิ แก่ เหล่า กุลบุตร บัณฑิตา ที่ เปน สัทธาจริต ทรง บอก ซึ่ง พระกรรมฐาน ทั้ง หลหาย มี อัน กำหนด ซึ่ง ธาตุ ทั้ง ๔ เปน ต้น แก่ เหล่า กุลบุตร บัณฑิตา ที่ เปน พุทธจริต ตก ว่า ทรง พระมหากรุณา ประทาน ซึ่ง พระกรรมฐาน ทั้ง หลหาย อัน อนุกุล ตาม จริต แห่ง จตุพิชฌบรรพตต่าง ๆ กัน ฉนี้ (ออกไซ บัญญัติ คานี ภิกษุ สัตานี) ณ กาล ครั้ง นั้น พระภิกษุ ทั้ง หลหาย มี ประมาณ ห้าร้อย รูป เวียน เหา ซึ่ง พระกรรมฐาน ใน ดำนัก สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภาคย์ แล้ว แล เมื่อ จะ เสาะแสวง หา ซึ่ง เสนาสนะ แล โคจรคาม อัน เปน ที่ สบาย ก็ ได้ ทักนา การ เห็น ซึ่ง ภุเชา อัน หนึ่ง มี พัน แห่ง คีตา มี สี่ อัน เขียว สด สอาด สอ้าน ตา ประดับ ประดา ไป ด้วย ราวไพร มี พรณ อัน เขียว มี ร่มไม้ อัน เขียว มี ร่ม ไม้ อัน ทึบ เปน ที่ เย็น สบาย มี พัน ภูมิ ภาค อัน อาเกียรณ์ เดียรดาษ ไป ด้วย ทวาย มี สี่ เสนมอ ด้วย แก้ว มุกดา แล แผ่น เงิน

แวดล้อมไปด้วย หวัง น้ำอันเย็น ใส มีสี่ชาว สอาด น่าน้ำ ใคร่อาบ ใคร่กิน
 แลภูษานั่นเนื่องกัน เปน อันเดียวกับ ด้วย บา พระหิมพานต์ อัน มี ใน
 บัจฉินคประเทศที่สุด แดนโดยลำดับ (อลโข) ณภานั่น ฝ่ายพระ
 ภิกษุทั้งหลาย หาร้อย นั้น ก็พากัน ยับ ยั้ง อยู่ อาศรัย ใน ราว บา นั้น สัน
 ราชที่หนึ่ง แล้ว ครั้นเวลาเช้า พระผู้เป็นเจ้าทั้ง ปวง กระทำ วิกรรม
 ขำระ สรรพกาย แล้ว ก็พากัน เข้า ไปสู่ บ้าน แห่งใด แห่งหนึ่ง ซึ่งมี ใน ที่
 ใกล้ภูเขานั้น เพื่อ ประโยชน์ แก่อาหารบิณฑบาต ใจ ความว่าบ้าน
 อัน นั้น ประกอบด้วย ชน มีตระกูลอัน มั่งคั่ง ตั้ง เกษฐาน ที่ อยู่ อาศรัย
 เนื่อง ชิด คัด กัน เปน แท่ง แดง ทึบ กัน ไป นับ ได้ ถึง พัน ตระกูล ก็และ
 มนุษย์ ทั้ง หลาย ที่ อยู่ ใน บ้าน นั้น แต่ล้วน ประกอบด้วย ศรัทธา ปลื้มนา
 การ เต็มใส ใน พระพุทธศาสนา (ภิกษุ ทิสุวา) มนุษย์ ทั้ง หลาย เหล่า
 นั้น ครั้น ได้ ทักทาย เห็น ซึ่ง พระภิกษุ ทั้ง หลาย ก็ ให้บังเกิด ปริศนา
 ปราโมทย์ ขึ้น ชม โสมนัส เหตุว่า ใน บัจฉินคชนบท นั้น ยาก ที่จะ
 ได้ ประสพ พบ ประ พระภิกษุ สังฆ์ แก่ ครั้ง ละครา (เตภิกษุ โภเชตฺวา)
 มนุษย์ ทั้ง หลาย ใน บัจฉินคคาม นั้น ก็ ชวน กัน อารามนา พระภิกษุ ทั้ง
 หลาย ให้ฉัน ซึ่ง บิณฑบาต แล้ว ก็ กระทำ ขายาจนการ จึง วอน ว่า
 (ภันเต) ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้า ขอ อารามนา พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จง
 อยู่จำ พระวัดสา ใน สถานที่นี้ สิ้น ไครมา สิ้น สาม เดือน เกิด ว่า แล้ว ก็ชวน
 กัน กระทำซึ่ง กุฎี ที่ ดำเนิน ประมาณ หาร้อย แล้ว ก็ ตกแต่ง ซึ่งเครื่อง สรรพ
 อุปกรณ์ ทั้ง หลาย มีดัง ใจ ซึ่ง เคียง แลดัง อีก ทั้ง หมอสำหรับ ไล่ ซึ่ง

น้ำใช้แลน้ำฉัน เปน อาภี ใน สำนัก นั้น ๆ (ภิกษุ) ฝ่ายว่า พระภิกษุทั้งหลาย นั้น ครั้น รุ่ง ขึ้น ใน วัน เปน ค่ำรบ ๒ ก็พากัน เข้า ไปสู่ บ้านอื่น เพื่อ อาหาร บิณฑบาต มนุษย์ทั้งหลาย ใน บ้าน นั้น ก็ชวน กัน กระทำอุปัฏฐากกรรม นำเรอเลี้ยงดู ด้วย บิณฑบาต ตูจกาด ก่อน แล้ว ก็ อ้อน วอน เพื่อ จะ ให้ อยู่ จำ พระวัดสา ใน ที่ นั้น พระภิกษุทั้งหลาย ก็รับ อาราธนา ด้วย คำว่า (อหิ อัมตราช) ถ้าหา อัมตราช มิได้ เราทั้งหลาย ก็จัก อยู่ จำ พระวัดสา ใน ที่ นั้น (คัมภีร์ว่า บัณฑิตว่า) พระภิกษุทั้งหลาย นั้น ก็ชวน กัน เข้า ไปสู่ ราม ป่า ปรารภ ซึ่ง ความเพียร ถิ่น ราชย์ ทั้ง ปวง ครั้น ถึง ยาม แล้ว ก็ ตีระฆัง ให้ เปน ลำคัญ มีปรกติหมั่น มาก ไป ด้วย โยนิโส มนสิการ กระทำพระกรรมฐาน ไว้ ในใจ แล้ว ยับยั้ง อยู่ (ภิกษุ มุตา นิ อุปคินฺตวา) แล้ว ก็ พากัน เข้า ไป นั่ง เจริญ สัมณธรรม อยู่ ณ ภายใต้น้ำไม้ทั้ง หลาย (ลิตฺตวันตานิ ภิกษุ เตเชน) ด้วย เศษ แห่ง พระภิกษุ ทั้งหลาย ผู้บริบูรณ์ ไป ด้วย สัจคุณ ฝ่าย พฤษเทพยดาทั้ง หลาย ที่ อาศรัย อยู่ ณ ที่นั้นไม่ทั้งปวง นั้น ก็ มี เศษานุภาพ อันเลื่อมจาก ถันดาน อุ่ม จม ทารก บุตรหลาน ลง จากวิมาน แห่งตน ๆ ก็ เทียวไปแต่ ที่โน้น ที่นี้ (เสยฺยถาปิ นาม) มีคำ เปรียบอุปมาว่า ใน เมื่อ โอกาศ คือ เวียน แห่ง ชนชาว บ้าน ทั้งหลาย อัน พระมหากระษัตริย์ ทั้ง หลาย ก็ ดี หรือ ว่า ราชมหาอำมาตย์ ทั้งหลาย ก็ ดี ถื เขา แล้ว มนุษย์เจ้า ของ เวียน ทั้ง หลาย ก็ ไม่ อาจ แข็ง ชัน อยู่ ได้ ออกเสีย จาก เวียน แล้ว ก็ ต้อง ไป อยู่ ใน ที่อื่น คอย แด่ ดู แ่ ไก่ด ว่า เมื่อไร พระยา แด มหาอำมาตย์ จัก ไป

หนอ ดังนี้ (เสียดยาปีนาม) อันนี้แลมีอุปมาฉันใด พฤษภเทพยดา
 ทั้งหลาย ก็ ทั้ง เสียด ซึ่ง วิมาน แห่ง ตน แล้วยก ย่อม เทียว ไป แต่ที่โน้น ที่นี้
 คอย แลดู แต่ห่าง ๆ โกล่ ๆ ว่า เมื่อไร หนอ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จึง
 จะไป ดังนี้ อันนี้ก็มีอุปมาเหมือน ฉนั้น (คโค เหว่ สัมจิณฺ เตสฺ)
 ตกว่าจำเดิมแต่นั้น มาเทวดาทั้งหลาย ก็คิดเสมอไปดังนี้มิได้ขาด
 ว่า (ปฐมวธัสสูปกตา ภิกขุ) พระภิกษุทั้งหลายนี้ ครั้นว่า อยู่จำพระ
 วัสสาเสียดแต่แรกแล้ว ก็คงจะอยู่ไปจนครบ ไตรมาส ตามเดือนเป็นแท้
 ก็เราทั้งหลายจักต้อง พาเอา ทารกทั้งหลาย หลีก ออกเสียด สิ้น กวณนาน
 ไม่อาจเพื่อจะอยู่ได้ (หนัท) ฉนั้นเราทั้งหลาย จำจักแสดง ซึ่ง
 อารมณฺ์อัน นำมาซึ่ง ภัย คือความ กัดัว แก่ภิกษุทั้งหลายเกิด เทพยดา
 ทั้งหลาย นั้น ครั้นคิด ฉนี้แล้ว ถึง เวลา ที่พระภิกษุทั้งหลาย กระทำ สัม
 ณธรรมแล้ว ในราตรีก็ นฤมิตร ซึ่ง รบยภัย พัง กัดัว ยืน อยู่แต่ที่
 เถาะ หน้า ๆ แห่ง พระภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็กระทำ ซึ่ง เสียด อัน พิภพ
 พัง กัดัว นำ สยบ สยอง แสง ชน ยิ่ง นก (ตามิ รูปานิ บัสดิควา) พระ
 ภิกษุทั้งหลาย ครั้น ได้ ทักนา เห็น ซึ่ง รูปทั้งหลาย นั้น แลดำเนียง อัน นั้น
 ต่าง องค์ ต่าง ก็มี ภัยอัน ไหวหวั่น กับปนาการ (ทุพพันฺณาจ) อนึ่ง
 วรรณสถานฐาน ก็ ชุบ ชัด ผิด ผิด มี สรีราวัยจะ อัน เหลือง ขึ้น ๆ เหตุ
 ดังนั้น พระภิกษุทั้งหลาย นั้น จึง มี อาจ เพื่อ จะกระทำ น้าจิตวิ ให้เป็น เอกคคตา
 มี อารมณฺ์ อัน แน่วแน่น เป็น หนึ่ง ได้ เมื่อ พระภิกษุทั้งหลาย ไม่ได้ ซึ่ง
 เอกคคตาจิตวิ มี ภัยอัน สดต ลง เนือง ๆ เหตุ ภัย นั้น ก็มี สติ อัน

พราหมณ์หลงลืมไป ไม่ดำรงไว้ โดยปรกติ เมื่อ พระภิกษุทั้งหลาย มี
 สติ อัน เผลอ แล้ว ลำดับ นั้น เทวดาทั้งหลาย ก็ ประกอบ ซึ่ง อารมณ์ ทั้ง
 หลาย ให้ มี กณฺธ อัน ชั่วเหม็นเน่าเหม็น โขด กลุ้ม กลบ คบไป (มัตถกถัมภ์)
 สมอง สีสะ แห่ง พระภิกษุทั้งหลาย นั้น มีอาการ ปาน ประหนึ่ง ว่า จะเดือด
 พล่าญ ถน ไหล ออก เพราะเหตุ ด้วย กณฺธ เหม็น นั้น (พัพพทา สีสะ เวทนา)
 ความเวทนา ใน สีสะ อัน มีกำลัง กล้า ก็ ยังเกิด ขึ้น (นาญญ มัญญัสส อา
 โรเจสุ) แล พระภิกษุเหล่านั้น ต่าง องค์ต่าง ก็ อัมพาต พฤษติเหตุ อัน นั้น
 เสีย จะ ได้ บอก แก่ กัน แลกัน ให้รู้ หามิได้ (อภกทิวส) ครั้น อยู่มา
 เพลา วัน หนึ่ง เมื่อ พระภิกษุ ทั้งปวง มา ประชุม พร้อ กัน ใน เวลา อัน เปน
 ที่ อุปฐาก พระ สังฆเถระ ๆ จึง ถาม พระภิกษุเหล่านั้น ว่า (อาวุโส) คุณ
 กร อาวุโสทั้งหลาย เมื่อ แรก ท่าน ทั้ง หลาย เข้ามา ราว บา อัน นี้ มีฉวี
 พรรณ ผุด ผ่อง ขาว ยิ่ง นึก ดั้น สอง สาม วัน อินทรีย์ ทั้งหลาย ของ ท่าน
 ทั้งปวง นี้ เถา ก็ ผ่องใส สด ขึ้น ก็ มา กาล บัด นี้ ท่าน ทั้งหลาย มี สรีรกาย
 อัน ขุ่นผอม เสีย สีสรรพ วรรณะ มี สรีรกายจะ อัน เหลือง ตูจดัง ใบไม้ จะ โกลน
 หล่น ความ ไม่ สบาย มี แก่ ท่าน ทั้ง หลาย เปน ประการ ไต ใน ฐาน ที่นี้
 (คโต) ลำดับ นั้น พระภิกษุ องค์ หนึ่ง จึง มี วาจา ว่า (ภันเต) ข้าแต่ พระ
 ผู้ เปน เจ้า เพลา ราตรี ค่ำ ดัง แล้ว ข้าพเจ้า ได้ เห็น แล ได้ พัง ซึ่ง เภร
 อารมณ์ อัน พิกุล พัง กลัว เช่นนี้ ด้วย เช่นนั้น ด้วย อนึ่ง เจ้า ข้าพเจ้า ได้
 สัมผัส ซึ่ง กณฺธ อัน เหม็น เช่นนี้ เหตุ ดัง นั้น แล จิตร ของ ข้าพเจ้า จึง มี ได้
 สบาย ไม่ ตึง มัน เปน สมามจิ จิตร ได้ พระเจ้าข้า (เต คัม ปวุคฺคิ อารโ

เจ็ด) ฝ่าย พระภิกษุ ทั้งปวง นั้น ต่าง องค์ต่าง ก็ บอก ซึ่ง ประพฤติเหตุ โดย
 อุกา ยนั้น เหมือน กัน ทุก องค์ ๆ (อัมมัตถโร) ฝ่าย พระผู้เป็น เจ้า อัน
 เป็น สังฆะระผู้ใหญ่ จึง มี วาจา ว่า (ภควตา อาวุโส) ดูรา น ท่าน ทั้ง
 หลาย ผู้มีอายุ กิริยา ที่ จะ เข้า พระวัดสา ตองค์นี้ สองครา ส้มเด็จพระ
 ผู้ทรง พระภคัยเจ้า หา ได้ทรง อนุญาต บัญญัติ ไว้ ไม่ เมื่อไร พระพุทธ
 องค์ ได้ทรง พระ อนุญาต บัญญัติ ไว้ แล้ว อนึ่ง เสนาสนะหา เป็น ที่ สบาย
 แห่ง เราทั้งหลาย ไม่ ดูกรท่าน ทั้งหลาย ผู้มีอายุ มาเถิด มาเราทั้งหลาย
 พากัน ไปยัง ดำนัก ส้มเด็จพระผู้ทรง พระภคัยเจ้า แล้ว จะ กราบทอดถาม
 ซึ่ง เสนาสนะ อัน เป็น ที่ สบาย อัน อื่น เกิด พระภิกษุ ทั้งหลาย ก็ รับ วาจา
 พระมหาเถระ ว่า (สาธุ ภันเต) ดีแล้ว พระเจ้าข้า มาเราจะ พากัน กลับ
 ไปเกิด ว่าแล้ว ต่างองค์ ก็ ลำดับ ซึ่ง เสนาสนะ ถือเอา บาตร แด่จัวร์แห่ง
 คน แล้ว จะได้ บอก กล่าว อำตา ซึ่ง ตระกูล ทั้งหลาย ที่ อาราธนา ไว้ นั้น
 แต่ สักคน เดียว ก็ หามิ ได้ พระนคร ลำวัดถึ มีอยู่ โดย ทิศภาคใด ก็ พา
 กัน หลีก เทียว จาริก ไป โดย ทิศ ภาค นั้น เมื่อ จาริก ไป โดย อนุกรม
 ลำดับ บันตุ ถึง พระนคร ลำวัดถึ แล้ว ก็ พากัน มายัง ที่ ดำนัก แห่ง ส้มเด็จพระ
 ผู้ทรง พระภคัย (เต ภิกขุ ทิสฺวา) ส้มเด็จพระผู้ทรง พระภคัย
 ครั้น ทรง ทักนาเห็น ซึ่ง ภิกษุ เหล่านั้น จึง มี พระพุทธปฏิภา ตรดี ปราศัย
 ถาม ว่า (ภิกขเว) ดูกร ภิกษุ ทั้งหลาย ลึกซาท พระศภาค ก็ ได้
 บัญญัติ ห้าม ไว้ แล้ว ว่า อย่า ให้เจ้าภิกษุ ทั้งหลาย เทียว จาริก ไป ใน ภายใน
 พระวัดสา ดังนี้ หา ไม่ หรือ ก็ เหตุ ไฉน ท่าน ทั้งหลาย จึง เทียว จาริก มา

ในภายในพระวัด้านนี้เล่า (เต ลัพพิ ภควโต ฮาโรเจตุ) พระภิกษุทั้ง
 หลายนั้น ก็กราบทูลซึ่งประพจน์เหตุทั้งปวง แต่สมเด็จพระผู้ทรงพระภักย์
 ถ้วนถี่ ทุกประการ สมเด็จพระพุทธองค์จึง ทรงพระอาวชันนากร พิจารณา
 ไป ใน สกต ชมพูทวิป ทั้ง สิ้น จึง ได้ทรง เห็น ซึ่ง เสนาสนะอัน เปน ที่ สมาย
 แห่ง ภิกษุ ทั้งหลาย เหล่านั้น โดย ที่ สดุด มาตร ว่า ที่ อัน เปน ที่ ตั้ง แห่ง เท้า
 ตั้ง ทั้ง ๔ นั้น ก็ หา เห็น มี ไม่ ลำดับ นั้น พระพุทธองค์ จึง ทรง ครัด แก่
 ภิกษุ เหล่านั้น ว่า (ภิกษเว) ดูกร ภิกษุ ทั้งหลาย เสนาสนะ อัน อัน ซึ่ง
 จะ เปน ที่ สมาย ของ ท่าน ทั้งหลาย นั้น หา มี ไม่ เบื้อง ว่า ท่าน ทั้งหลาย
 กลับ ไป อยู่ ใน เสนาสนะ อัน นั้น แล ท่าน ทั้งหลาย ก็ จะ พัง ถึง ซึ่ง อาศ
 วัตรัย กระทำให้ สิ้น ไป แห่ง อาสวะ ทั้งปวง ท่าน ทั้งหลาย จง กลับ ไป
 เกิด ไป อยู่ อาศรัย ซึ่ง เสนาสนะ อัน นั้น แล (สเจ ปณ) ก็ ถ้าหากว่า
 ท่าน ทั้งหลาย ปราถนา จะ มี ให้ ภัย มี มา แต่ เทวดา ทั้งหลาย ไชว ท่าน ทั้ง
 หลาย จง เวียน เขา พระปริตฺร อัน นี้ ไป เกิด แท้จริง พระปริตฺร นี้ ก็ คือ พระ
 กรรมฐาน นี้ ก็ คือ จัก มังเกิด มี ปราภฏ แก่ ท่าน ทั้งปวง มี พระพุทธปฏิมา
 ครัตถ์ นั้น แล้ว พระพุทธองค์ ก็ ทรง เทศนา ซึ่ง กรรมนิยเมตตสูตร นี้ (อปร
 อาหุ) พระอาจารย์ ทั้งหลาย ผู้ใด ซึ่ง นาม ชื่อ อปร อาจารย์ นั้น กล่าว ว่า
 (ภควา) สมเด็จพระผู้ทรง พระภักย์เจ้า มี พระพุทธปฏิมา ครัตถ์ แก่ ภิกษุ
 ทั้งหลาย เหล่านั้น ว่า (ภิกษเว) ดูกร ภิกษุ ทั้งหลาย ท่าน ทั้งหลาย จง
 กลับ ไป อาศรัย ซึ่ง เสนาสนะ อัน นั้น แล้ว จง อยู่ เกิด ครัตถ์ นั้น แล้ว จึง ทรง

บอกซึ่งอุปเทศว่า (อปีจโฆ ปน อวิญญิเกน ปริหรณํ ญาตัพพํ) ก็นี้
 แดศุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่อาศัยใน อวิญญิกเสนาสนะนั้น พึง
 ให้รู้จักซึ่งอุปเทศอันเป็นเหตุที่จะบังเกิดรักษาซึ่งอาตมะก่อน (เสีย
 ยถา) ก็อุปเทศซึ่งเป็นเหตุที่จะบังเกิดรักษานั้น เป็นประการใด
 บ้างเล่า (ส่าย ปาติ ภรณวเสน เทโว เมตตะ) เมตตาสองประการ กิตติ
 พระปริตร สอง กิตติ อสัฏฐกกรรมฐาน กิตติ มรณานุสติ กิตติ (มหาสังเวค
 วัตถุณี) กิริยาที่ชาวชนาการพิจารณาเสมอซึ่งสังเวควัตถุทั้งหลาย ๘
 ประการ กิตติ ธรรมทั้งหลายนี้มีอยู่สอง แดสอง ด้วยสามารลแห่งอัน
 กระทำวันละสองเวลา คือกระทำในเวลายืน แดกระทำในเวลาเข้า
 แดชื่อวามหาสังเวควัตถุ ๘ ประการ นั้น คือพิจารณาซึ่งชาติคือความ
 เกิด ประการหนึ่ง พิจารณาซึ่งชรา ๑ พิจารณาซึ่งพยาธิความเจ็บ
 ไข้ ได้พยาธิ ๑ พิจารณาซึ่งความมรณ ๑ พิจารณาซึ่งทุกข์ใน
 จักรามายทั้ง ๔ ผสมเข้าเป็นสังเวควัตถุ ๘ ประการ ด้วยกัน (ชถวา)
 อีกนัยหนึ่งว่า พิจารณาซึ่งชาติความเกิด ๑ ความชรา ๑ พยาธิ ๑
 มรณ ๑ เป็น ๔ ประการ พิจารณาซึ่งความทุกข์ในอบายเป็นคำพ ๕
 พิจารณาซึ่งวิฏฐมุลกทุกข์ในอดีตภพ คือทุกข์อันเป็นมูลแห่งสังสารวัฏที่
 มีมาแต่อดีตใน อดีตภพเป็นคำพ ๖ พิจารณาซึ่งวิฏฐมุลกทุกข์ คือทุกข์
 อันเป็นมูลแห่งสังสารวัฏส่วนที่จะมีมาในอนาคตภพภายหน้านั้น เป็น
 คำพ ๗ พิจารณาซึ่งทุกข์คืออันแสวงหาซึ่งอาหาร เป็นมูลในปัจจุบัน
 นภพอันบังเกิดขึ้นเฉพาะหน้านี้เป็นคำพ ๘ สรีรเข้าเป็นมหาสังเวค

วัตถุ ๘ ประการ ด้วย กัน ดังนี้ ๑ (เอว ภควา ปริหรณํ อาจิ วิตฺวา)
 สมเด็จพระผู้ทรง พระภาคย์เจ้า ทรง บอก ซึ่ง อุปเทห์เป็น เหตุ ที่ จะ บัณฑิต
 รักษา ซึ่ง คน ด้วย ประการนี้ แล้ว พระพุทธองค์ จึง ทรง แสดง ซึ่ง กรณีย์
 เมตตสูตรนี้ เพื่อ ประโยชน์ แก่ จะ ให้ เป็น ที่ เมตตา ด้วย เพื่อ ประโยชน์
 จะ ให้ เป็น ที่ บัณฑิต ด้วย เพื่อ ประโยชน์ แก่ ฉาน อัน เป็น บาท ที่ ตั้ง แห่ง
 พระวิมุกตา กรรมฐาน ด้วย แก่ พระภิกษุ ทั้งหลาย เหล่านั้น พระพุทธองค์ จึง
 ทรง ตรัส เป็น พระคาถา ว่า (กรณีย์ มัตถกุตฺเตน ยันติ สันติ ปกํ อภิสเมจฺจ)
 เป็น อาทินี้ มี เนื้อความ ใน พระคาถานี้ ว่า สำนวน แดกถูก บุรุษ ฆราวาส ใน
 ประโยชน์ คุณพิเศษ ที่ บุคคล ต้อง ประสงค์ นั้น พึง กระทำ เกิด ควร จะ
 กระทำ ให้ จึง ได้ กิจอันใด ที่ บุคคล ผู้บรรลุนิพพาน อัน ระวัง ได้ กระ
 ทำ แล้ว กิจอันนั้น สำนวน แดกถูก บุรุษ ฆราวาส ใน ประโยชน์ ควร จะ พึง กระ
 ทำ ให้ บรรลุ ใน สันดาน นัย นี้ ว่า บุคคล ผู้ปรารถนา เพื่อ จะ บรรลุนิพพาน
 อัน ระวัง นั้น ควร จะ กระทำ ซึ่ง กิจอันใด กิจอัน นั้น กุศล
 บุรุษ ฆราวาส ใน ประโยชน์ ก็ ควร จะ พึง กระทำ พระอรชยญาณเจ้า
 ผู้พรรณนา เนื้อความ ท่าน ประกอบ อรรถ ไว้ เป็น สอง วิถี วิถี เป็น
 ประชุม มี เนื้อความ ว่า การก กุศล ผู้ ฆราวาส ใน ประโยชน์ คุณ ที่ ต้อง ประสงค์
 ควร จะ พึง กระทำ กิจอันใด ที่ การ กุศล ผู้ปรารถนา จะ บรรลุ ด้วย
 ปฏิเวชาภิสมัย คือ บรรลุ ซึ่ง สันติบท กล่าว คือ นิพพาน อัน แล้ว พึง ถึง
 เป็น ส่วน อัน ระวัง นั้น พึง กระทำ กิจอัน นั้น การก กุศล ผู้ ฆราวาส ใน
 ประโยชน์ พึง กระทำ เกิด ความ ที่ ถึงพร้อม เนิบด้วย อำนวย แห่ง ปฏิเวชา

ภิกษุมนั้น ชื่อว่า อภิกษุมนั้น ในบทคือ อภิกษุเมจฺจนั้น อธิบายว่า การก
 บุคคลผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ ควร จะ พึง กระทำกิจที่ชอบซึ่งเป็น มรรคา
 อันเป็นเหตุที่จะให้บรรลุซึ่ง สันติบท คือ พระนิพพาน นั้น มีคำปุจฉาว่า
 สันติบทคือพระนิพพาน นั้นเป็นไฉน มีคำวิสัชนาว่า สันติบทคือนิพพาน
 นั้น ได้ แก่ ธรรมที่ สมเด็จพระพุทธเจ้า แด่ท่านผู้ ได้ ตรัส รู้ตามพระพุทธเจ้า
 ได้ พรรณา ไว้แล้ว โดยเป็น ยอด แห่ง สังฆตธรรม แด่ สังฆตธรรม ทั้ง ปวง
 แด่พรรณา โดยคุณว่า (วิราโค เสฏฺฐโฐ รัมมมานํ) วิราคธรรม อัน
 เป็น ที่ ปราศจากเครื่อง ย้อม คือกิเลส นั้น เป็น ส่วน อัน ประเสริฐ โดย
 พิเศษ กว่า ธรรมทั้งหลาย แด่พรรณาว่า (เอตํ สันตํ เอตํ ปณฺธิตํ ยทิตํ
 สัพพสํขารสมฺโม) เป็น ต้น ดังนี้ว่า ธรรมชาติอันใด เป็น ที่ ว่างบริสุทธิ์
 ทั้ง ปวง เป็น ที่ สละคืน ซึ่ง อุปธิทั้ง ปวง เป็น ที่ สิ้น แห่งคันทหา เป็น ที่
 ปราศจากเครื่อง ย้อม คือ กิเลส อัน เป็น เครื่อง ย้อม จิต เป็น ที่ คับ สิ้น เจริญ
 แห่ง กิเลส แด่ กอง ทุกข์ เป็น ที่ คับ โดย ไม่ เหลือ แห่ง เพลิง คือ กิเลส แด่ กอง
 ทุกข์ ธรรมชาติอัน นั้น เป็น ธรรมอัน เจริญ ธรรมชาติ อัน นั้น เป็น
 ธรรม อัน ประณีต ดังนี้ อนึ่ง พรรณาว่า (ยาวตา รัมมา สํขตา วา
 อสํขตา วา) เป็น อาทิว่า ธรรมทั้งหลาย ที่เป็น สังขตะ อัน บ้างจะ ประชุม
 แต่ง ก็ ดี เป็น อสังขตะ ไซ้ ธรรมอัน บ้างจะ ประชุม แต่ง ก็ ดี มีประมาณ
 เท่าใด วิราค อสังฆตธรรม อัน เป็น ที่ ปราศจากเครื่อง ย้อม แห่ง กิเลส นั้น
 พระศาสดา กล่าวว่า เป็นยอด แห่ง สังฆตธรรม แด่ สังฆตธรรม ทั้งหลาย นั้น
 ธรรมอันใด สบาย คลาย ความเมา คือ ตัณฺหา ประมาท ออกเสีย ได้ สิ้น แด่ นำ

ความ ปราศจากความ พยายามยิ่งนัก ตั้ง พยายาม ตั้งหน้าตั้งตาเสีย ให้พินาศ ถอน
 ขาดเสีย ความ พัวพัน ใน อุปาทาน วิสัย ขึ้นเสีย ได้ด้วย ประการ ทั้งปวง เข้า
 ไป คัมภีร์กรรม วิสุทธิเกศ วิสุทธิวิภาว วิสุทธิเสียให้ขาด เปน ที่ สิ้นวิสัย สามารถ
 แห่ง คณหา เปน ที่ สบาย คลาย เกิเลส อัน ย่อม จิตร์ ให้ปราศจาก ไป เปน ที่
 คัมภีร์เพ็ง คือ เกิเลส แด กองทุกข์ วิราค อสังขตธรรม อัน มี คุณ กล่าวโดย
 สรุปรวบ ความ ไว้ ณ นั้น เปน ยอด แห่ง สังขตธรรม แด อสังขตธรรม
 ทั้งหลาย เทพดา แด มนุษย์ ทั้งหลาย ได้ เต็มใจ ใน วิราคธรรม แล้ว
 เทพดา แด มนุษย์ ทั้งหลาย เหล่านั้น ชื่อ ว่า เปน ผู้ ได้ เต็มใจ ใน ธรรมอันเลิศ
 คุณคือ วิบากผลของบุคคลผู้ ได้ เต็มใจ แล้ว เหล่านั้น ก็ แดวัน เปน ส่วน
 อันเลิศ ก็ แด สันติบท คือ พระนิพพาน ที่ พุทธานุพุทธ บุคคล ทั้งหลาย ได้
 พรรณา ไว้ โดย อเนกัปการ มี นัย ดังนี้ เปน ต้น นั้น วิสัย อัน ผู้ แดคง
 แด ผู้ ได้ สดับ ได้ รู้ แล้ว แด หาก มา นิยม กำหนด ไว้ ว่า สันติบท คือ
 พระนิพพาน นั้น ๆ พุทธานุพุทธ บุคคล ทั้งหลาย หาก พรรณา ไว้ โดย นัย เปน
 อเนก ดังนี้ การกบุคคล ปราศจาก จะ บรรลุ อภิสัมมัย คือ ตรัสรู้ ซึ่ง นิพพาน
 คือ ธรรม ที่ พระพุทธเจ้า แด บุคคล ที่ ตรัสรู้ ตาม พระพุทธเจ้า หาก พรรณา
 ไว้ นั้น เปน ข้อ ประสงค์ จำ จะต้อง กระทำ กิจ ด้วย ปฏิบัติ กาย แด วาจา
 แด น้ำจิต อันใด กุศลบุรุษผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ ก็ ควร จะ พัง กระทำ ซึ่ง
 กิจ อัน ชอบ ที่ เปน อุปาย มรรคา เพื่อ จะ ให้ บรรลุ ซึ่ง สันติบท คือ นิพพาน
 นั้น อัน นี้ เพื่อ ความ ใน อภิลักขิณ เปน ประถม ก็ อภิลักขิณ ที่ คำพ ๒
 นั้น มี เนื้อ ความ ว่า การกบุคคลผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ ควร จะ พัง กระทำ

ซึ่งกิจอันใด ที่การกบฏกตได้ถึงพร้อมเฉพาะ หน้า คือ รู้ด้วย โทกัย
 บัญญาว่า บทคือ นิพพาน เปน สันติ ส่วน อัน ระวัง ส่วน อัน เลือดยศ ดังนี้
 แล้ว แดเปน ผู้ปรารถนาเพื่อจะ บรรลุซึ่ง สันติบทคือ นิพพาน ควรจะ พัง
 กระทำซึ่ง กิจ นั้น ๆ ผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ ก็ พัง กระทำ พัง นำเพญ ให้เป็น
 ข้อปฏิบัติ อนึ่ง ความที่รู้ โดย โทกัย บัญญา เพราะ ได้ยิน ได้ฟัง มา
 เปน ต้น นั้น ชื่อ ว่า อภิสัมมัย ใน อภิสัมมัจจุสสัทธัมม อธิบาย ว่า การกบฏกต
 มา พัง กัตถญาณมิตถ มีพระพุทธรเจ้าเป็น ต้น ได้สดับซึ่ง สาสณธรรมแล้ว
 กระทำไว้ในจิตร โดยแยบคาย อุบายที่ชอบหยั่งทราบด้วยโทกัย บัญญา
 ว่าบทคือ นิพพาน นั้น เปน ส่วน อัน ระวัง เปน ส่วน อันเลือดยศ ดังนี้แล้ว
 ประสงค์จะใคร่ บรรลุซึ่งสันติบทคือนิพพาน นั้น เปน ประโยชน์ อย่างยิ่ง จะ
 พัง กระทำซึ่ง กิจที่ชอบอันใด กุศลมูลผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ก็ควร จะ
 พัง กระทำซึ่ง กิจ นั้น คือ ธรรมเบื่อง ตน อัน มีเนื้อความดัง พรวรณา มา
 ดังนี้ ให้บำเพญกุศล ๗๖ อัน เปน มรคา เพื่อตรัสรู้ตลอดซึ่ง สันติบท คือ
 นิพพาน ผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ พัง กระทำซึ่ง กิจที่ชอบนั้นให้ ไพบูลย์ มี
 เนื้อความ ดัง วิถีขนา มาดังนี้ (กรณีมัตถกุดเถน ยันต์ สันต์ ปท อภิสัมมัจ
 จาติ เขตต์ถ) บัดนี้จักวินิจฉัยใน บทคือ (กรณีมัตถกุดเถน ยันต์ สันต์
 ปท อภิสัมมัจจุ) ซึ่ง ได้ความ ว่า การกบฏกตผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ พัง
 กระทำซึ่ง กิจ อัน จะ พัง กระทำ นั้น ก่อน (กรณี ยั ธัตถิ อกรณี ยั) ความ
 ว่ากิจอัน ควร จะ พัง กระทำ นั้น ก็มี กิจ อัน ไม่ควร จะ พัง ทำนั้น ก็มี ใน
 กิจที่ควร จะ พัง กระทำ แล กิจที่ ไม่ควร จะ พัง กระทำ ทั้ง สอง ประการ นั้น

ถ้าจะกล่าว โดยย่อ โดยสังเขปแล้ว ประชุมตามแห่งศึกษา คือ อริศีล
 ศึกษา อริจิตตศึกษา อริบัญญัติศึกษา ตามประการนี้ แดเปนกิจอัน
 การบุคคลควร จะพึงกระทำ กรรม คือศีลวินัย ทิฏฐิวินัย อาจารวินัย
 อาชีวะวินัย คือวินัยจากศีล แลวินัยจากบัญญัติ แลวินัยจากมารยาท
 วินัยจากอาชีวะ ปาริสุทธิศีลเป็นอาทิ ฉนี้ (อภรณ์ ย) ได้ชื่อว่ากิจอัน
 ไม่ควร จะพึงกระทำ (ตถา) อนึ่ง โสถ (อติถกฺกฺโส) ฉลาค มีสอง
 อย่าง คือฉลาค ในประโยชน์ก็มี ฉลาค ในอันใช้ประโยชน์ก็มี ใน
 ฉลาค สอง ประการ นั้น (โย อิมัสมี สาสเน บัพฺพชฺชิตฺวา) กุณฺตรฺมฺภูโค
 บรรพชา ในคำสอนนี้แล้ว แล ไม่ประกอบไว้ชอบซึ่งตน เปนบุคคล มี
 ศีลอันขาด ทำลาย แลดำริว่าซึ่ง กิริยาที่เลียงชีพ เพราะอาศรัยซึ่ง
 อนนฺตชนฺรรม คือแสวงหาไม่ควร ยึดยึดประการ (เสยฺย ถฺก) และ
 อนนฺตชนฺรรมแสวงหาไม่ควร ๒๑ ประการนั้น คือตั้งอะไรบ้าง อนนฺต
 ชนฺรรม ๒๑ นั้น ฤฯ เวฬุทานํ คือภิกษุดำริ่เลียงชีพิตฺร เพราะอาศรัย
 เวฬุทานํ ให้ไม่ไผ่ประการ ๑ บัตฺตทานํ ให้ใบไม้ประการ ๑ ปุณฺณทานํ ให้
 ดอกไม้ ๑ ผลทานํ ให้ผลไม้ ๑ ทนฺตกัฏฐทานํ ให้ไม้ตีฟัน ๑ มุจฺ
 ทกทานํ ให้น้ำบัววนปาก ๑ สีนานทานํ ให้น้ำสำหรับอาบ ๑ จุณฺณ
 ทานํ ให้จุณสำหรับอาบนํ้า ๑ มัตฺตติกทานํ ให้ดินสำหรับทา คือว่าดิน
 สดพอง ๑ ปาตุกัมมิตํ คือประพฤติซึ่ง ภาวเป็น คน ต่ำเตี้ย เจี้ยคน ๑ มคฺ
 คตฺถุบันฺตํ คือภาวเจรจาเถาะแทะเที้ยบ้าง จริงบ้าง เหมือนอย่าง ประหนึ่ง
 ว่าแกงถั่ว ๑ ปาริภคฺยิตํ คือภาวจะ อุ่ม ซึ่ง ทารก ในครรภ์ ๑ ขัณฺแปด

นิมิต্ত คือเที่ยวเลือกชน ไปด้วย แข้ง แสดง หา ซึ่งธรรมา ๑ เวชชกัมม คือ
 กระทำเวชกรรมเป็น หมอ ยารักษาไข้ ๑ ทุตกัมม คือเป็น ทูตเดิน ข่าว
 สารถี แห่ง คฤหัสถ์ ๑ ปหิน คมน คือเป็น คน จำรับ ไร่ แห่ง คฤหัสถ์ ๑
 ปิณฑปติปิณฑาทาน คือ ให้ อาหาร บิณฑบาต คอบแทน ซึ่ง อาหาร
 บิณฑบาต ๑ วัตถุวิชชี คือเรียน วิชา ทำนาย ที่บ้าน ที่เรือน ๑ เขตต์
 วิชชี คือเรียน วิชา คู้ ทำนา แด ที่ ส่วน นักชัตตวิชชี คือเรียน วิชา ทำนาย
 ฤกษ์ดี แด ชั่ว ๑ ฉัพพิเช อโคจร จรติ คือเที่ยว ไป ใน ที่ อโคจร ไม่
 ควร จะเที่ยว ไป มี ประการ ๖ แห่ง ๑ สิริ เป็น อนณสนกรรม ๒๑ ประ
 การ ด้วยกัน กับ ทั้ง อโคจร ๖ ประการ นั้น (เสยยถิทำ) มีคำปุจฉา
 ว่า อโคจร ที่อื่น ไม่ควร จะ พึง เที่ยว ไป หก ประการ นั้น คือสิ่ง ไบ บ้าง
 วิธัชนาว่า อโคจร ที่อื่น ไม่ควร จะ พึง เที่ยว ไป ๖ ประการ นั้น ฤ เวสัย
 โจรเร คือเที่ยว ไป ใน สำนัก แห่ง หญิง แพรศยา ประการ ๑ วิชวโจจร
 คือเที่ยว ไป ใน สำนัก หญิง ม่าย ๑ กุลกุมาริกโจจร คือเที่ยว ไป ใน
 สำนัก สัตว์ ที่ เป็น ตัวใหญ่ ตัวเล็ก ๑ บัณชิกโจจร คือเที่ยว ไป ใน
 สำนัก แห่ง มนุษย์ บัณชาคาร ๑ ภิกษุณีโจจร คือเที่ยว ไป ใน สำนัก แห่ง
 นาง ภิกษุณี ๑ ปานาคารโจจร คือเที่ยว ไป ใน โรงสุรา ๑ เป็น
 อโคจร สถานที่ ที่อื่น ไม่ควร จะ พึง เที่ยว ไป ๖ ประการ ด้วยกัน
 (สังขยั ฐี ๑ จิหริติ) อนึ่ง กุลบุตร บรรพชิต เป็น ผู้ระคน พร้อม อยู่ เหตุ
 ระคน พร้อม ด้วย พระยา แด มหาอำมาตย์ แด คิรติถิย นิครณฐ์ แด ตัวก
 แห่ง คิรติถิย นิครณฐ์ อัน เป็น คฤหัสถ์ ทั้งหลาย ที่ มิ ได้ อนุโลม ตาม ดิกรบาท

ทั้งหลาย นั้น ก็ คือ (ยานี วา ปน ตานิ) ซึ่ง เจ้า ทรกุล ทั้งหลาย โคนั้น
 เปน ทรกุล อัน หา ศรัทธา ปณินาการ มิได้ เปน ทรกุล มัก ค้ำแข็ง แด
 แสงว ภัย บริภาษ ก่อตัก มิได้ ปราถนา เพื่อ จะ ให้ เป็น ประโยชน์ แดคุณความ
 เกื้อกูล มิได้ ปราถนา เพื่อ จะ ให้ เป็น ผลสุก สรรพญ แด มิได้ ปราถนา
 เพื่อ จะ ให้ หาภัย มิได้ แต่ กา มาทโยค แก่ ภิกษุ แด ภิกษุนี้ อุบาสก แด
 อุบาสิกา ทั้ง หลาย กุลบุตร บรรพชิต ต้อง เสพ คบหา เข้า ไป นิ่ง ไกล นิ่ง
 เคียง ซึ่ง ทรกุล ทั้งหลาย มี ชาติตย ทรกุล เปน ต้น เห็น ปาน ดัง นั้น ก็ คือ
 (อนคัก กุสโล) กุลบุตร บรรพชิต ฉลาด อย่างนี้ ได้ ชื่อ ว่า ฉลาด ในอัน
 ใช้ ประโยชน์ (โย ปน กุสโล) อนึ่ง กุลบุตร ผู้ ได้ บรรพชา ใน พระ
 พุทธศาสนานี้ แล้ว แดมา ประกอบไว้ ชอบ ซึ่งคน ละเสียด ซึ่ง อนนตธรรม
 การ แสงว หา ไม่ควร ๒๑ ประการ เช่น กล่าว มา นั้น แล้ว แดปราถนา จะ
 ไคร่ ค้ำวาง อยู่ ใน พระจุฬารัตนคิรี ย่อม ขำระ เสียด ซึ่ง ปาติโมกข สังวรศีล
 ให้ บริสุทธิ์ ด้วย ศีล แห่ง ศรัทธา คือ ตั้ง ไว้ ซึ่ง ศรัทธา ให้ เป็น ประชาน
 ขำระ ซึ่ง อินทรีย์ สังวรศีล ให้ บริสุทธิ์ ด้วย สติ เปน ประชาน แด ขำระ อาชีวะ
 ปาริสุทธศีล ให้ บริสุทธิ์ ด้วย ความเพียร เปน ประชาน แด ยัง บัณฑิต ๓๓
 สิกขี คือ ศีล อัน อาศัย เสพ ซึ่ง จัก บัณฑิต ให้ บริบูรณ์ บริสุทธิ์
 ด้วย ปัญญา เปน ประชาน (อนคัก กุสโล) กิริยา ที่ กุลบุตร บรรพชิต
 ฉลาด อย่างนี้ ได้ ชื่อ ว่า ฉลาด ใน ประโยชน์ ว่า อีก นัยหนึ่ง กุลบุตร
 บรรพชิต ไค ย่อม มา ขำระ เสียด ซึ่ง ปาติโมกข สังวร ศีล ให้ บริสุทธิ์ หมด

จดด้วยอำนาจแห่ง อัน ชำระ ซึ่ง อาบัตินันท์ ๗ กอง แด่ ชำระ อินทรีย์
 ตั้งวรศีล ให้บริสุทธิ์ ด้วย อำนาจ ยัง ออกศก ขรรพทั้ง หลาย มี อภิษมา เปนอาทิ
 มีให้บังเกิด ได้ ใน ทวาร ทั้ง ๖ ที่มี อารมณฺ์ มา กระทบ กระทั่ง ถูก ต้อง
 นั้น แด่ ชำระ อาชีวปาริสุทธิศีล ให้บริสุทธิ์ ด้วย อำนาจ ที่ เว้น เสีย จาก
 อนนฺธนะ ๒๑ ประการ แด่ ด้วย อำนาจ แห่ง อัน เสด็จ ซึ่ง บัณฑิต ทั้ง ๔ มี
 จักร บัณฑิต เปน อาทิ อัน บุคคล ผู้ เปน วิญญูชน หาก สรรเสริญ แด่ พระพุทธ
 เจ้า ศาสดา แห่ง พระพุทธเจ้า หาก พรพนาไว้ นั้น แด่ ยัง บัณฑิต ดันนิสิต
 ศีล คือ อัน เสด็จ ซึ่ง จด บัณฑิต ให้ บริสุทธิ์ ด้วย อำนาจ แห่ง บัณฑิตชน
 พิจารณา ซึ่ง บัณฑิต อัน ควร แก่ กล่าว มา แล้ว นั้น แด่ ยัง ดัมปชัญญะ ให้
 บริสุทธิ์ ด้วย อำนาจ พิจารณา เห็น ลง โดย ประจักษ์ ซึ่ง กรรม ทั้ง หลาย มี อัน
 ประกอบ ด้วย ประโยชน์ เปน ต้น ใน กิริยา ที่ ผลัด เปลี่ยน ซึ่ง อิริยาบถ
 ทั้ง ๔ นั้น (ขยมี อิตถกุกุสโต) กุลบุตร บรรพชิต แม้ เปน ผู้ ฉลาด อย่าง
 นี้ ก็ ดี ก็ ได้ ชื่อว่า เปน ผู้ ฉลาด ใน ประโยชน์ (โยวาปน) อนึ่ง
 กุลบุตร บรรพชิต ได้ มา รู้ ตั้ง นี้ ว่า ผ้า ที่ เสว้า หมอง ไม่ ผ่อง ใส บริสุทธิ์
 แด่ จะ ชาว บริสุทธิ์ สอาด ได้ ก็ เพราะ อาศรัย ซึ่ง น้ำ สำหรับ ฟอก สำหรับ ซัก
 อาพาโส แว่น หรือ กระจก ที่ เสว้า หมอง มัว ไป นั้น ถ้า จะ ชำระ ให้
 บริสุทธิ์ ได้ ก็ เพราะ อาศรัย ซึ่ง เท้า สำหรับ ขัด ดี ชาติรูปี ทอง ขรรพชุตี
 ที่ ประกอบ ด้วย โทษ เปน ราคี นั้น จะ ชำระ ให้ ดัน โทษ ดัน ราคี ที่ แปร
 เบือน ได้ ก็ เพราะ อาศรัย เปดว เพลิง ที่ ปาก เบ้า ใต้ เบ้า ลง หล่อ หลอม
 เลี้ยง ได้ ด้วย เปดว เพลิง (ยถา) อัน นี้ แด่ มี อุปมา ฉนฺได (เสถ)

โหวทายติ) คิดจะบริสุทธิบริบูรณ์ผ่องใสได้ ก็เพราะปัญญาฉันนั้น
 กุณบุตร บรรพชิตนั้น ครั้น ว่ารู้แล้ว อย่างนี้ ก็ชำระล้าง ซึ่งคิดยังคิดให้
 บริสุทธิผ่องใสด้วย น้ำกล่าว คือ องค์ปัญญา อีก นัยหนึ่ง มีคำอุปมาว่า
 (กีกัสกณิกา) นาง นกไต้ย้อมรักษา ไข่ ซึ่ง ไข่แห่งตนฉันใด (จามรี
 มิโค) มฤคชาติ ชื่อว่าจามรี ย้อม ระวังรักษา ไข่ ซึ่ง ขนหางฉันใด (เอก
 ปุติกา นารี) สตรี ที่มีบุตร คนเดียว แด่ ย้อมรักษา ซึ่ง บุตร คนเดียวฉัน
 เปน ที่รักฉันใดฉันใด บุรุษผู้มีจักขุ ช้าง เดี่ยว แด่ ย้อมรักษา ซึ่ง จักขุ
 ช้าง เดี่ยวฉันใดฉันใด กุณบุตร บรรพชิต ใน บวร พุทธศาสนานี้ ก็ ย้อม
 เปน บุคคล มิได้ประมาณ ย้อม ระวัง รักษา ซึ่ง ศีลวัตร ของ ตน ไว้ ยิ่ง นัก
 มีอุปมาดัง นั้น เมื่อ หมั่น ระวัง พิจารณา ซึ่ง ศีล ของ ตน อยู่ แล้ว ทั้ง เวลา
 เย็น แด เวลาเช้า ก็ ย่อม จะ มิได้ เห็น ซึ่ง โทษ คือ ความ เกรี้ยวหมอง แห่ง ศีล
 แม้ มาตรา ว่าเท่าอนุ (อัยปี อัตถกุตโต) แม้ กุณบุตร บรรพชิต ฉลาดอย่าง
 นี้ ก็ ได้ ชื่อว่า เปน ผู้ฉลาด ใน ประโยชน์ (วา ปณ) อีก ประการ
 หนึ่งเล่า กุณบุตร บรรพชิต ได้ ดำรง อยู่ ใน ศีล อัน เปน เหตุ กระทำ มิให้มี
 ความ วิปปฏิสาร เดือดร้อน ในใจ นั้น แล้ว ก็ ย่อม จะ ค่อย ยก ย่อง ประ
 คับ ประคอง ซึ่ง ปฏิปทาทาง ปฏิบัติ อัน เปน เหตุ ที่ จะ ชุ่ม เติบ ซึ่ง กิเลส นั้น ไว้
 (คัม บัคค์เหตฺวา) ครั้น แด ว่า ประคับ ประคอง ยก ย่อง ซึ่ง ความ ปฏิบัติ นั้น
 ไว้แล้ว ก็ ย่อม กระทำ ซึ่ง กสิณบริกรรม ครั้น ว่า กระทำ ซึ่ง พระคาถา
 ดัง ว่า มา แล้ว ก็ ย่อม จะ ยัง อดมาบัติ ทั้งหลาย ให้บังเกิดได้ (อัยปี อัตถ
 กุตโต) แม้ กุณบุตร บรรพชิต ฉลาด อย่างนี้ ก็ ได้ ชื่อว่า เปน ผู้ฉลาด ใน

ประโยชน์ (โย ปณ สมนัตติโค อุตฺตฺรา) อันนี้ กุณฺตร บรรพชิต โค
 ออกจาก สมนัตติ แล้ว และ มาพิจารณา ดู ซึ่ง สังฆารธรรม ทั้งหลาย ก็ ได้
 บรรลุ ถึง ความเป็นพระอรหัตตบุคคล (อัย ชัตถกุสฺสณํ ชัต โค) กุณฺตร
 บรรพชิตผู้ฉลาดใน ประโยชน์ อย่าง นี้ จัก ได้ ชื่อ ว่า เป็น ผู้ฉลาด อัน
 เลิศ กระทำ ฉลาดใน ประโยชน์ ทั้งหลาย ที่ พรวณานั้น (ตัตถ ชัตถ
 กุสฺสณํ) บรรดา ฉลาดใน ประโยชน์ ทั้งหลาย เหล่า นั้น กุณฺตร บรรพชิต
 ที่ เป็น ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ ทั้งหลาย ด้วย กิริยา ที่ ดำรง อยู่ ใน ศีล อัน เป็น
 เหตุ กระทำ มิ ให้ มี วัฏฏะ วัฏฏะ ความ ร้อนใจ กำหนด เพียงไร ก็ ดี แต่ ด้วย
 กิริยา ที่ ค่อย ยกลง ประคับ ประคอง ซึ่ง ความ ปฏิบัติ อัน เป็น เหตุ ชุ่มชื้น ซึ่ง
 กิเลส มี กำหนด เพียงไร ก็ ดี ที่ พระอาจารย์ เจ้า หาก พรวณา แล้ว อัน โคน นี้
 (เต ชัตถกุสฺสณ) กุณฺตร บรรพชิตผู้ฉลาด ใน ทาง หา ประโยชน์ ทั้งหลาย
 นั้น สมเด็จ พระผู้ ทรง พระภาคย์ เจ้า ทรง อธิบาย ว่า เป็น ผู้ฉลาด ใน
 ประโยชน์ ใน เนื้อความ นี้ (ตถาวีชา ฯ) ก็ แต่ บรรดา ภิกษุ ทั้งหลาย ห้า
 ร้อย เหล่า นั้น ก็ เป็น ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ มี ประการ ๘ พรวณา มา ฉะนั้น
 (เตน ภควา) เหตุ การณ์ ดัง นั้น สมเด็จ พระผู้ ทรง พระภาคย์ เจ้า ทรง
 หมาย เขา พระภิกษุ ทั้งหลาย ห้า ร้อย นั้น แล้ว พระพุทธองค์ จึง ได้ ทรง
 ตรัส ซึ่ง พระคาถา มี บท ว่า (กรณียมัตถ กุสฺสณ) เป็น อาทิ ฉะนั้น ด้วย พระ
 ธรรม เทศนา เป็น บุคคลาธิฐาน เฉพาะ บุคคล ผู้เดียว แล้ว ถ้า นับ นั้น พระ
 พุทธองค์ จึง ทรง ตรัส ซึ่ง พระคาถา ว่า (ยนิคํ สันติคํ ปทํ อภิสเมจฺจ) กระนั้น
 แก่ ภิกษุ ทั้งหลาย เหล่า นั้น อัน ยัง เกิด ความ เคลือบ แคลง สงสัย ว่า (ก็

กรณี ยี่) กิจอัน การก บุคคล ควร จะ พึง กระทำ นั้น เปน ไฉน ดังนี้ มี
 คำ ปรุณาว่า (โก อธิปป์ปาย) ข้อ ขัดถาธิบายใน บท คือ (ยัณต์ สันต์
 ปทํ อภิสเมจฺจ) นั้น เปน ดัง ฤา มี คำ วิสัชนา ว่า คำ อธิบายใน บท คือ
 (ยัณต์ สันต์ ปทํ อภิสเมจฺจ) นั้น ว่า (ยี่กรณี ยี่) กิจ อันใด อัน การก บุคคล
 ผู้ มีความ ปรารถนา เพื่อ จะ บรรลุ เณาระ หน้า ด้วย สามารถ ตรัสรู้ เณาระ ซึ่ง
 บท คือ นิพพาน อัน เปน ส่วน วัณบิ อัน สมเด็จ พระพุทธเจ้า แด บุคคลผู้
 ตรัสรู้ ตาม พระพุทธเจ้า ท่าน หาก พรรณา ไว้ (ยี่กรณี ยี่) กิจ นั้น เปน
 กิจ อัน การก บุคคล จะ พึง กระทำ จำ ต้อง ทำ ซึ่ง กิจ นั้น (อถวา) อีก นัย
 หนึ่ง ว่า กิจ อันใด อัน การก บุคคล มา รู้ ว่า บท คือ นิพพาน เปน ส่วน อัน
 วัณบิ ดังนี้ แล้ว ด้วย โลกีย ปัญญา ด้วย อำนาจ ที่ได้ ยิน ได้ พัง มา เนือง ๆ
 เปน ต้น แล้ว แต่ มีความ ปรารถนา เพื่อ จะ ใคร่ ตรัสรู้ ซึ่ง บท คือ นิพพาน
 เปน ส่วน อัน วัณบิ นั้น กิจ อัน นั้น การก บุคคล ผู้ ฉลาด ใน ประโยชน์ พึง
 กระทำ เกิด จำ ต้อง กระทำ ให้ จึง ได้ (เอวเมตถ อธิปป์ปาย) ขัดถา
 ธิบายใน บท คือ (ยัณต์ สันต์ ปทํ อภิสเมจฺจ) นั้น บัณฑิต พึง รู้ ด้วย
 ประการ นี้ (อถวา) อีก นัย หนึ่ง ขัดถาธิบายใน บท คือ (ยัณต์ สันต์
 ปทํ อภิสเมจฺจ) นั้น มีความ ว่า ใน เมื่อ พระพุทธเจ้า อัน สมเด็จ พระผู้
 ทรง พระภักย์ ตรัส ว่า กิจ อันใด อัน การก บุคคล ผู้ ฉลาด ใน ประโยชน์ พึง
 กระทำ ดังนี้ แต่ เมื่อ ภิกษุ หวั่น ย่อม มา คิด ว่า กิจ อะไร ๆ ดังนี้
 พระพุทธของ ศักดิ์ จึง ได้ ทรง ตรัส ว่า (ยัณต์ สันต์ ปทํ อภิสเมจฺจ) ว่า กิจ อันใด
 ที่ การก บุคคล ผู้ ปรารถนา จะ บรรลุ ด้วย ปฏิเวชา ภิสมัย คือ บรรลุ ซึ่ง บท คือ

นิพพาน อัน ล้วน พึง ถึง อัน ระวัง นั้น จะ พึง กระทำกิจ อัน นั้น การก บุกคด
 ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ พึง กระทำเกิด ดังนี้ (คัสสัณโณวชิรปาโย) อธิบาย
 แห่ง บท คือ (ยัตถิ สันติ ปก อภิสเมจ) นั้น มโนจิต พึงรู้ ด้วยประการ
 ดังนี้ แต่ นี้ จะ พรรณา ใน คาถา มี บท ว่า (สัคโก อชฺฐา จ สฺสหา) เปน
 คั่น แสดง บุพพภาค ปฏิบัติ ของ ชน ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ จะ กระทำ ซึ่ง กิจ ที่
 ชอบ นั้น มีความ ว่า กุลบุตร ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ (สัคโก อชฺฐา จ สฺสหา)
 พึง เปน คน สามารถ อาจ หาญ เพื่อ จะ ไม่ เอื้อ เพื่อ ต่อ ภัย แล ชีวิต แล
 ปฏิบัติ เพื่อ จะ ตรีศรั้ง ซึ่ง พระจตุราริยสัจ ด้วย ปฏิเวธญาณ อนึ่ง พึง เปน
 คน ชื่อ ตรง แล ชื่อ ด้วย ดี ไม่ โอ้อวด ซึ่ง คุณ ที่ ไม่ มี ใน คน (สุวโจ จ สฺส
 มุทุ อนติมานิ) พึง เปน บุคคล อัน ท่าน ผู้อื่น ที่ เปน ถ้อยยามนิมิต ตั้ง สอน
 สด อ่อน น้อม ต่อ ถิ่น มาปฏิบัติ แล ไม่ มี อติมานะ ซึ่ง จะ กัด กัน ต่อ ทางปฏิบัติ
 (สันติคฺคฺสโตโก จ) อนึ่ง พึง เปน คน ถนอม เต็มใจ ด้วย บัณฑิต ฤา คือ เลี้ยง
 ภาย ตาม ได้ ตาม กำลัง ตาม ถิ่น ควร (สุภโร จ) อนึ่ง พึง เปน บุคคล อัน
 ผู้อื่น จะ เลี้ยง ง่าย ไม่ โดก เลือก บัณฑิต ฤา (อัปปีกัจโจ จ) อนึ่ง พึง มี
 กิจการ น้อย แต่ พอ พึง ควร แก่ อภิสมาจาร (สัลลหุกุคฺติ) แล พึง มี
 ความ ประพฤติ อัน เบา ดี มี บริหาร พอ ควร แก่ สัตถะ อาจ ไป ใน ทิศา นุทิศ
 ได้ ตาม ความ ปราถนา อุปมา ดัง นก มี จะ รอย ปาก แล ชน มีก บิน ไป โดย
 สดจาก ฉะนั้น (สันติคฺคฺสโตโก จ) อนึ่ง พึง มี อินทรีย์ อัน สงบ ระวัง คน
 อย่า ให้ อุกุศล มี อภิธมา แล โทมนัส เปน คั่น ไหล ไป ตาม เพราะ เหตุ เห็น
 รูป พัง เสียง เปน อาทิ ได้ (นิปโป จ) อนึ่ง พึง เปน คน รักษา คน ได้ โดย

ไม่เหลือ ประกอบด้วย บัญญา อันสามารถตาม วิชา อธิศีล เป็นต้น (อัมป
 คัพ โภ) แต่ พึง สงบ ไม่ คนองกาย คนอง วาจา คนองใจ (กุดตุ๋ อนุ
 ภิโธ) แต่ ไม่ พึง กำหนด พัว พันธ์ ถึงพลเป็น ห่วงใยใน ตระกูลทั้งหลาย
 (เอวรูป อัสส) กุลบุตร ผู้ฉลาดใน ประโยชน์ พึง ปฏิบัติ ซึ่ง ตน มีความ
 เป็นผู้ อาจหาญ เป็นต้น จนถึง ไม่กำหนดใน ตระกูล เป็น ที่สุด อัน แล้ว
 พึง ทำคน ให้เป็น ภาชนะ ควร จะ เป็น การก บุกคด ตรีศูรี ซึ่ง พระนิพพาน
 อันติบท นั้น (น จ ชุทฺธิ สมฺมาเร ภิณฺณี) อนึ่ง กุลบุตร ผู้ฉลาด ใน
 ประโยชน์ นั้น ไม่ พึง ประพฤติ ซึ่ง กรรม กิเลส คือ ทุจริต แม้ มี ประมาณ น้อย
 (เยน วิญญู ปเร อปฺปาทะยํ) เพราะ ทุจริต มี ประมาณ อันใด ตน มา
 ประพฤติ แล้ว ท่าน ผู้รู้ วิเศษ วิญญูชน ทั้งหลาย จะ พึง คิดเห็น ได้ ก็ เพราะ
 ทุจริต มี ประมาณ น้อย นั้น (เอว โหนฺโต) เมื่อ กุลบุตร มา ดำรง ตน
 อยู่ใน บุพพภาค สัมมาปฏิบัติ เป็น การก บุกคด อัน แล้ว พึง เจริญ เมตตา แม้
 ไม่รู้ ปราถนา ความเกษม ดำรง นิราศภัยเวร ใน หมู่สัตว์ ไม่มี ประมาณ
 ว่า (สุชินฺวา เขมิโน โหนฺตุ สัพเพ สัตฺตา ภวันฺตุ สุขีตฺตา) สัตว์ ทั้ง
 หลาย ทั้งปวง จง มีสุข พร้อมเพรียง ด้วย ความ สุขเกิด สัตว์ ทั้งปวง จง
 เป็น ผู้ มีความเกษม นิราศภัย อุบัติ เกิด สัตว์ ทั้งหลาย ทั้งปวง จง เป็น
 ผู้ มี ตน ถึง แล้ว ซึ่ง สุขเกิด (เยเกจิ ปาณกุตฺตํ) ภูต คือ สัตว์ มีชีวิต
 อินทรีย์ทั้งหลาย เหล่า นั้น มี อยู่เป็น สัตว์ สัตว์ มี ตัณหา แต่ ความ กัด ยัง
 ไม่จะได้ จาก ตัณหา (ถาวรา วา) หรือ เป็น สัตว์ มั่ง คั่ง มั่นคง ตัณ
 หา แต่ ความ กัด แล้ว (อนวเสสา) มี สุขเกษม ปราศจาก ภัย

อุปัทวทั้ง กาย แด จิตร หาคะมิได้ (ที่หา ว่า เย มหันตาวา) สัตว์เหล่าใด
 ที่ กาย ยาว แด กายใหญ่ (มัชฌิมา รัสสะกา) สัตว์ทั้งหลายที่ กาย เปน
 ท่ามกลาง แด กายสั้น แด เลื่อยค แด หยาบ (ทิฐฐา ว่า เย ฯ อทิฐฐา)
 สัตว์เหล่าใด ที่เรา ได้เห็น แล้ว หรือ ที่เรามีได้เห็น (เยจ ทูเร วสันติ
 อวิทุเร) อนึ่ง สัตว์เหล่าใด อยู่ ณ ที่ โกล แด ที่ โกล (ภูตา ว่า สัมภเวสีวา)
 สัตว์ทั้งหลาย ที่เกิด แล้ว สิ้น ชาติ เบื้อง น้า แล้ว หรือ สัตว์ ยัง แสงวหา
 สัมภว ความเกิด ต่อ ไป เพราะ กิเลสอันยัง มิได้ กัด (สัพเพ สัต
 ติ ภวันตุ สุนทิตตา) สัตว์ทั้งหลาย จง มีคน ถึง ซึ่ง ความสุขเกิด (น ปโร
 ปรี นิคุพเพ) สัตว์อื่น ผู้หนึ่ง ผู้ใด อย่าได้ ช่ม ชี ครอบงำ ซึ่ง สัตว์อื่น
 อย่า พึง ดำคัญ ด้วย คุณมัน ซึ่ง สัตว์อื่น นั้น แม้แต่ผู้ใด ผู้หนึ่ง ใน ที่ อันใด
 อันหนึ่ง อย่า พึง ปรากฏา ทุกข์ แก่ กัน แด กัน เพื่อ จะ ประทศร้าย เลียด ทาง
 ด้วย กาย วจี วิศวกร แด ดำคัญ จะ กระทบ กระทั้ง ด้วย มโน วิศวกร กุณบุตร
 นั้น พึง เจริญ เมตตา ใน สรรพสัตว์ ด้วย ประการ ฉนี้ (มาตา ยถา นิย ปรตัก)
 มารดา จะ พึง ตาม รักษา ซึ่ง บุตร ที่ บังเกิด แล้ว ตน ด้วย อาย ก็ขอ แม้ ว่า
 ชีวิต ก็ จะ พึง ส่ง รักษา บุตร นั้น ได้ ฉนี้ ไค (เอวัมปิ สัพพะภูเตสุ) กุณ
 บุตร นั้น พึง เจริญ ซึ่ง เมตตา ไม่ มี ประมาณ ใน สัตว์ ทั้งปวง เหมือน ฉนั้น (เมต
 ตัญญุจ สัพพะโลกัสสมี) กุณบุตร นั้น พึง เจริญ เมตตา ไป ใน โลกย์ ทั้งปวง ให้ เปน
 จิตร มี อารมณ์ ไม่ มี ประมาณ ทั้ง เบื้องบน เบื้อง ต่ำ เบื้องขวาง (อัสมี พาริ
 อเวรี อสภัตติ) ไม่ คับแคบ ไม่ มี เหว ไม่ มี ขาคี กสัตว์ (ติฐฐัญญูจ นิสัน
 โนวา ธยานโนวา) กุณบุตร นั้น ยืน อยู่ หรือ เทียบ จงกรม แด นั้น นอน อยู่ ก็ ดี

(ยาว คัลล์ วิคตมัท โธ) จะ พัง ยัง เปน ผู้มีความเจียนเหงาม่วงงุน อัน
 ปราศจากสันดาน อยู่เพียงใดไม่มีนิยามกำหนด อิริยาบถ (เอตฺถํ อธิกฺข
 ฐะยฺ) พัง อธิฐาน ซึ่ง สติ อัน รุก ผูกพัน อยู่ใน เมตตานันท์ ทุกกาลทุก
 สมัย (พหุเมตฺตํ วิหารํ อธิมาหุ) มั่นพิศทั้งหลายใน ขรรณวินัย
 นี้ ย่อม กล่าว ซึ่ง ขรรณ อัน เปน ที่ อยู่ คือ เมตตานันท์ ว่า พรหมวิหาร ขรรณ
 เครื่อง อยู่ แห่ง พรหม (ทิวฺฐินฺจ อนุปคัมมํ สัตถวา ทลฺลสเนน สัมปันโน)
 ก็ แล กุศลบุตร นั้น ได้ บรรลุเมตตา ฌาน แล้ว ไม่เข้าไป โกล์ ซึ่ง ทิวฺฐิ
 เจริญ พระวิปัสสนาญาณ (สัตถวา) มีโลกุตระ คือ อัน ถึง พหุสมมบริบูรณ์
 ด้วย ทักขะ คือ โสตา ปติมรรค อัน เห็น ซึ่ง พระอริยสัจทั้ง ๔ (กาเมสุ
 วินย เถจ) นำเสียดด้วยซึ่ง ความกำหนดใน กามคุณ ทั้งหลาย ด้วย
 อนาคตนิมรรคญาณ ย่อมไม่เข้าไป โกล์ ถึง ซึ่งความ นอนใน ครรรกอีก ย่อม
 เกิด เปน อุปปาทิเก แล้วก็ จะ ปฏิวิพพาน ใน สุตทวาราค พิกพ นั้น อัน นั้น
 เปน เนื้อความใน พระบาที พระอรรถกถา ผู้พรรณานี้ความ จึงถึงวันธ
 นาธรรม แห่ง บท พระบาที คือ (สํกโก อชฺชจฺจุสฺส จ) เปน อาทิ นี้ว่า การก
 บุคคล มา พัง กัตถาณมิตระ มี พระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ สดับ ซึ่ง สำนัธรรม
 แล้ว กระทำได้ ใน จิตระ โดย แยกคาย อุปาย ที่ ชอบ หยั่ง ทราบด้วย โสภณ
 ปัญญาว่า สันติบท คือ นิพพาน เปน ส่วน อัน ระงับ เปน ส่วน อัน เติยด ดังนี้
 แล้ว ประสงค์ จะ ใคร่ บรรลุ ซึ่ง สันติบท คือ นิพพาน นั้น เปน ประโยชน์
 อย่าง ยิ่ง จะ พัง กระทำกิจ ที่ ชอบ อันใด กุศลบุตร ผู้ฉลาดใน ประโยชน์

ควร จะ พัง กระทำ ซึ่ง กิจ นั้น ก็ แด กิจ ที่ ควร จะ พัง กระทำ นั้น พระ
 ผู้มี พระภาคย์เจ้า กล่าว ด้วย บท เมือง ต้น อัน มี ปรกติ แด่คง ซึ่ง ประชุม ตาม
 แห่ง ดึกขา เปน ประโยชน์ อัน ควร จะ พัง กระทำ โดย แท้ ตถาหิ จึง มี คำ
 รับ ว่า จริง เหมือน นั้น คำ อัน นี้ ข้าพเจ้า ได้ กล่าว ไว้ แล้ว ใน อรรถกถา
 พรรณา ซึ่ง อรรถ แห่ง บท แห่ง คาถา นั้น ว่า กิจ ที่ ควร จะ พัง กระทำ นั้น ก็มี
 กิจ ที่ ไม่ ควร จะ พัง กระทำ นั้น ก็มี ก็ ใน กิจ ที่ ควร จะ พัง กระทำ แด่ กิจ ที่
 ไม่ ควร จะ พัง กระทำ ทั้ง สอง อย่าง นั้น ประชุม ตาม แห่ง ดึกขา คือ อธิสัถ
 ดึกขา อธิจิตตสิกขาอริยัญญาสิกขานั้น เปน กิจ ควร จะ พัง กระทำ โดย ความ
 ย่อดังเขป ก็ แด่ ชุม นุม พระภิกษุ ทั้ง ห้าร้อย เหล่านั้น กิจ ที่ พระผู้มี พระภาคย์
 ตรัส แด่คง ว่า กุณบุตร ผู้ ฉลาด ใน ประโยชน์ ควร จะ พัง กระทำ ดังนั้น ภิกษุ
 ทั้งหลาย บางองค์ ก็ รู้ แจ้ง บาง องค์ ก็ มิ ได้ รู้ แจ้ง เหตุ ว่า กิจ นั้น พระผู้ ทรง
 พระภาคย์เจ้า ทรง แด่คง โดย ดัง เขป ย่นย่อ ยิ่งนัก กิจ อัน ไต ที่ ภิกษุ ผู้ จะ อยู่ ใน
 อารยัญญิกเสนาสนะ ใน บ้ำ จะ พัง กระทำ นั้น แด่ ภิกษุ ทั้งหลาย เหล่า ไต ยัง มิ
 ได้ รู้ แจ้ง พระพุทธองค์ ประสงค์ เพื่อ จะ ยัง ภิกษุ เหล่า นั้น ให้ รู้ แจ้ง ซึ่ง กิจ
 ที่ ควร จะ กระทำ นั้น โดย วิเศษ เมื่อ จะ ทรง แด่คง ซึ่ง กิจ นั้น ให้ พิศาร
 กว้างขวาง จึง กล่าว ซึ่ง กิ่ง แห่ง พระคาถา นี้ ว่า (สัถโก อชฺฐ จ สห
 ชฺฐ จ สฺวโจ จัสส มุฑฺฒอนติมานิ) ดังนี้ ก่อน

ใน คำ กับ นั้น มี คำ ปุจฉา ว่า ข้อ ซึ่ง พระ พุทธ ฐี กา ตรัส ว่า (สัถโก
 อชฺฐ จ สหฺฐ จ สฺวโจ จัสส มุฑฺฒอนติมานิ) กระนั้น จะมี อรรถาธิบาย
 เปน ประการ ไต วิธ ี ษา ว่า ข้อ ซึ่ง พระ พุทธ ฐี กา ตรัส ว่า (สัถโก อชฺฐ จ

(๑) เบนต้นนี้ มีคำอธิบายว่า ถิกษุผู้จะอยู่ใน อารัณญิกเสนาสนะ
 ในบ้านนั้น เมื่อ มีความปรารถนาจะใคร่ตรัสรู้เฉพาะ ซึ่ง สันติบทคือ
 นิพพาน เป็น ส่วน อัน รำดับแล้ว แล อยู่ แล ตรัสรู้ ซึ่ง สันติบทคือ นิพพาน
 นั้น ด้วย โทกียปัญญา แล้ว แล มา ปฏิบัติ เพื่อ จะ ให้ ได้ ถึง ซึ่ง สันติบท
 คือนิพพาน นั้น พึง เป็น คน สามารถ อาจ หาญ เพื่อ จะ ไม่ เอื้อ ฝอ ต่อ
 ภาย แล ชีวิต แล ปฏิบัติ เพื่อ จะ ตรัสรู้ ซึ่ง อริยสัจ ด้วย ปฏิเวธญาณ
 ด้วย อัน ประกอบ พร้อม ซึ่ง องค์ แห่ง ความ เพียร เป็น คำรบ สอง (คทา)
 อนึ่ง โสัด ถ้า ธรรม ทั้งหลาย มี อัน สมา ทาน ถือเอา พร้อม ซึ่ง วัตร แล ถัสติน
 บริกรรม เป็น ต้น ก็ ดี ถ้า กิจ ทั้งหลาย มี อัน ปฏิบัติ ธรรม ช่อม แปร
 ตก แต่ง ภาตร แล จัวร แห่ง ตน เป็น ต้น ก็ ดี กิจ ทั้งหลาย อัน ควร จะ พึง
 กระทำ แก่ สพรหมจรรย์ เพื่อน พรหมจรรย์ ทั้งหลาย เป็น กิจ อัน สูง แล ต่ำ
 อัน ไตนั้น (ลักโก อัสส) อารัณญิกถิกษุ ก็ พึง เป็น คน สามารถ อาจ หาญ
 ใน กิจ ทั้งหลาย เหล่า นั้น ด้วย ใน กิจ ทั้งหลาย อัน ด้วย (ทัก ไช
 ณฑโส) ก็ แล เมื่อ เป็น คน ฉลาด ไม่ เกียจ คร้าน สามารถ อาจ หาญ
 อยู่ แล้ว (อชฺฐ อัสส) ก็ จะ พึง เป็น คน ชื่อ ตรง ด้วย กิริยา ที่ ประกอบ
 พร้อม เนือง ๆ ใน องค์ แห่ง ความ เพียร เป็น คำรบ สาม ก็ แล เมื่อ เป็น
 คน ชื่อ คน ตรง อยู่ แล้ว ก็ จะ ไม่ ถึง ซึ่ง สันติ โดย ยิน ดี พร้อม ด้วย ความ
 เป็น คน ชื่อ คน ตรง แต่ คราว เดียว หน เดียว พึง เป็น คน ชื่อ ตรง ยิ่ง ขึ้น ไป
 ด้วย กระทำ ไม่ ให้ ถด หย่อน ฝ่อ นลง เสีย เป็น คน ชื่อ ตรง ไป คราว เพ้า
 ดัน ขนม ชีพ อีก อย่าง หนึ่ง ว่า เป็น คน ชื่อ ตรง ด้วย ความ ไม่ ใ้อ่ อวด

แสง ซึ่ง คุณ ที่ไม่มี ใน คน แต่ เป็น คน ชั่ว ด้วย ดี ด้วย ความเป็น คน
 ไม่มี มารยา ต่อ ดวง บัง โทษ ของ คน ใจ อีก อย่าง หนึ่ง ว่า เป็น คน ชั่ว ตรง
 ด้วย กิริยา ที่ ละเสียด ซึ่ง กด ด้วย กาย แดก กด ด้วย วาจา (สู้ หู) แต่ เป็น คน ชั่ว
 ด้วย กิริยา ที่ ละเสียด ซึ่ง กด ด้วย ใจ หนึ่ง เป็น คน ชั่ว ตรง ด้วย อัน
 มิ ได้ กระทำให้ แจ่ม ซึ่ง คุณ อัน มิ ได้ มี ใน คน (สู้ หู) แต่ เป็น คน ชั่ว
 ด้วย ดี ด้วย กิริยา ที่ มิ ได้ ยืน ต่ รั บ ซึ่ง ถ้า อัน มิ ได้ เกิด ขึ้น เพราะ คุณ ที่
 มิ ได้ มี ใน คน (เอว อารัมมณ ถัก ธนุ ปณิธ ฌานะ นิ) ฤษฏ์ ผู้ จะ อยู่
 ใน อารัญญิก เสนาสนะ พึง เป็น คน ชั่ว แต่ ชั่ว ด้วย ดี ด้วย อารัมมณ
 ฌานะ แต่ ถัก ธนุ ปณิธ ฌานะ ทั้ง หาย ก็ ดี ด้วย สัก ขา บท ทั้ง หาย ของ
 แด สาม อัน เป็น เบื้อง ต้น นั้น ด้วย ความ เพียร ทั้ง หาย อัน มิ
 ฤษฏ์ ก็ ดี ด้วย ประการ ดัง นั้น (น เกวณีย์) อารัญญิก
 ฤษฏ์ นั้น ใจ จะ เป็น คน ชั่ว แต่ ชั่ว ด้วย ดี แต่ อย่าง เดียว เท่านั้น ก็ หา ไม่
 (อนึ่ง) ประการ หนึ่ง อารัญญิก ฤษฏ์ นั้น พึง เป็น คน ว่า ง่าย สอน ง่าย
 ด้วย ดี (โย หิ ปุคฺคโต) เพราะ ว่า บุคคล ผู้ ไต แต่ มี บุคคล มา กล่าว
 ดัง ต่อ ให้ ดี ว่า (อิทํ น กาคัพพ) กรรม นั้น ท่าน อย่า พึง กระทำ
 ท่าน อย่า ได้ กระทำ อย่าง นี้ บุคคล ผู้ นั้น ก็ ย่อม ว่า กล่าว ว่า (ก็ เต ทิฏฐิ
 ก็ เต สุก) ท่าน รู้ เห็น อย่าง ไฉน ท่าน ได้ ยืน ได้ พัง อย่าง ไฉน หรือ
 ท่าน เป็น อะไร แห่ง เรา ท่าน เป็น อุปัชฌาย์ แห่ง เรา หรือ ว่า เป็น
 อาจารย์ แห่ง เรา หรือ ว่า เป็น เพื่อน เห็น เพื่อน กัน แห่ง เรา ท่าน จึง ได้
 มา ว่า มา กล่าว แก่ เรา อย่าง นี้ ก็ ดี หรือ ว่า ยัง บุคคล ผู้ ว่า กล่าว ดัง ต่อ

นั้นให้ ได้รับความลำบาก ด้วย ความที่ นั่ง เสียด กัด หรือ ว่า รับ โอวาท
 ความ สั่งสอน แล้ว แต่ไม่ กระทำตาม โอวาท ความ สั่งสอน อย่าง นั้น ก็คือ
 (โส วิเสสธัมมัสส อวิทุเร โหติ) ผู้นั้นก็ยอมเป็นบุคคลไถ่แต่อันตรัสรู้ซึ่ง
 วิเศษคุณ (โย ปณ โอวาทิมาโน) ก็แต่บุคคลผู้ใด เมื่อ บุคคล
 ผู้อื่น ว่ากล่าว สั่งสอน อยู่ ย่อม กล่าว ถ้อยคำ อำนวยว่า (สาธุ ภันเต)
 ข้าแต่ ท่าน ผู้เจริญ ดัง ข้าพเจ้า มา ยินดี ด้วย โอวาท ของ ท่าน โอวาท
 ที่ ท่าน กล่าว สั่งสอน นี้ เป็น โอวาท อัน สุนทรภาพ ดี ยิ่ง นัก แท้จริง
 ซึ่ง ว่า โทษ ของ คน นี้ ยาก ที่ บุคคล จะ แล เห็น เบื้อง ว่า ท่าน ทั้งหลาย
 เห็น ซึ่ง โทษ แห่ง ข้าพเจ้า เห็น ปาน ดัง นี้ อีก แล้ว พึง ว่า กล่าว สั่งสอน เพื่อ
 ชาติวัย ความ อนุเคราะห์ กรุณา แก่ ข้าพเจ้า ด้วย เกิด โอวาท ที่ ข้าพเจ้า
 จะ ได้ แก่ ลำบาก ของ ท่าน ทั้งหลาย นี้ ค่อ ข้า ๆ นาน ๆ จึง จะ ได้
 โอวาท ของ ท่าน ผู้นั้น ครั้น กล่าว ดัง นี้ แล้ว ก็ ย่อม ปฏิบัติ ตาม สมควร
 แก่ โอวาท อัน ผู้นั้น สั่งสอน (โส วิเสสธัมมัสส อวิทุเร โหติ) ผู้นั้น ก็
 ย่อม จะ ตั้ง ณ อยู่ใน ที่ อัน ไม่ ไถ่แต่ อัน ตรัสรู้ ยิ่ง ซึ่ง คุณ พิเศษ เหตุใด
 เหตุ ดัง นั้น บุคคล เมื่อ รับ ถ้อยคำ ของ ผู้อื่น ว่ากล่าว สั่งสอน แล้ว แด
 กระทำตาม อยู่ (สุวโจ จัสส) ก็ จะ พึง เป็น คน ว่าง่าย สอน ง่าย ด้วย
 ประการนี้ (ยถา จ สุวโจ) อนึ่ง บุคคล เป็น คน ว่าง่าย สอน ง่าย ฉนใด
 ก็ พึง เป็น คน อัน ผู้อื่น ที่ เป็น กัลยาณมิตร สั่งสอน ง่าย อ่อน น้อม ค่อ สัมมา
 ปฏิบัติ ฉน นั้น เกิด (มุกฺขิ) แด คำว่า อ่อน น้อม นั้น ว่า ภิกษุ อัน ฤทธิศักดิ์
 ทั้งหลาย มา ประกอบ ซึ่ง คน ใด ใน กิจ การ ทั้งหลาย มี ต้น ว่า ไซ้ ให้

เปน ทศ เดิร ชาว ดาว แลส่งไปเพื่อกิจ การ อันใด อันหนึ่ง ศึกษานั้น
 อย่าพึง กระทำ ซึ่ง ความเปน ผู้ช้อน น้อม ค่อยกิจ การ ของ คฤหัสถ์ นั้น เลย
 พึง กระทำ คนให้เปน คน กระต่าง กระเดื่อง เลี้ยง อย่าได้ ช้อน ตาม พึง เปน
 คน ช้อน น้อม ค่อย สัมมาปฏิบัติ แล ช้อน น้อม ค่อย พรหมจรรย์ ทั้งสิ้น เท่านั้น
 แล พึง เปน คน ควร แก่ อัน บุคคล พึง แนะนำ ตั้ง สอนใน สัมมาปฏิบัติ นั้น
 กระทำ ขาการให้เปน ปาน ประหนึ่ง ของ ขรรษชาติ อัน ช่าง ของ บริกรรม
 ชัก แม้ได้ โดยง่าย ฉนั้น (ชดวา) อีกนัยหนึ่ง ว่า คำว่า ช้อน น้อม นั้น
 คือ เปน คน มี หน้า อันไม่ สยิว มี หน้า อัน เจริญ มี ได้ วิชา หน้า ขวาคา (สุ
 สัมภาโส) เปน คน ว่า กล่าวง่าย มี วาจา อัน ไพเราะ มี วาจา ปฏิสันถาร
 ปราไธย ประพฤติ เปนไป พึง เปน บุคคล อัน ผู้อื่น จะ ชำม จะ ยิง ดง โดย
 ง่าย คง ทำ อัน เปน ที่ ชำม ง่าย ฉนั้น (น เกวตัญญ์) อนึ่ง ศึกษานั้น ใช้จะ
 พึง เปน ผู้ช้อน น้อม เท่านั้น ก็ หาไม่ (อปิณฺณ) ประการหนึ่ง พึง เปน
 บุคคลไม่ มี อติมานะ ถือ ตน ด้วย คือ อย่า พึง ดูถูก ดูหมิ่น ซึ่ง ชนทั้งหลาย
 อัน ด้วย อติมาน วัตถุทั้งหลาย มี ชาติ แล โคตร เปน อาทิ กระทำ
 ขาการให้เปน ปาน ประหนึ่ง ว่า พระผู้ เปน เจ้า ดำริบุตร เถระ อัน มี จิต
 เสมช ด้วย กุมาร บุตร คน จันฑาต แล จัง ยัม ยิง อยู่ ฉนั้น (เขว ภาควา
 สันต ปท อภิสเมจจ วิหิตุกามัสส คทชคมาย วา ปฏิวัชชมานัสส วิเสสโค
 ขารัญญิกัสส ภิกขุโน เอกัจจ ภารณีย วิตฺวา ปุณ คทุคฺคเร นิวัตฺตุกาโม
 สันตุสสโก จาติ ทุคฺคาคา อหา) สัมเด็จพระผู้ทรง พระภากย์เจ้า เมื่อ
 พระองค์ ทรง แสดง ซึ่ง กิจ อัน หนึ่ง อัน การ กบทุกค ควร จะ พึง กระทำ แก่

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

นาม ชื่อว่า เปน วัตถุ อัน มี แก่ ตน ภิกษุ ผู้ ยิน ตี ด้วย วัตถุ อัน มี
 แก่ ตน นั้น เมื่อ ไม่ ปรารถนา ซึ่ง วัตถุ อัน จาก วัตถุ อัน เปน ของ แห่ง ตน
 มา ละ เลีย ซึ่ง ความ ปรารถนา อัน ยิ่ง ภิกษุ นั้น พระ อาจารย์ หาก ร้อง
 เรียกว่า (สัน เตน ศุสฺสโก) ว่า เปน ผู้ ยิน ตี ด้วย วัตถุ อัน มี แก่ ตน
 กิริยา ที่ ละ เลีย ซึ่ง อนุสัย อัน กระทบ กระ ทัง ใน อารมณฺ์ ทั้ง หาย อัน เปน ที่
 ปรารถนา แต มี ได้ เปน ที่ ปรารถนา นั้น ได้ ชื่อว่า (สมิ) ภิกษุ เมื่อ มา
 ยิน ตี โดย เสนอ ใน อารมณฺ์ ทั้ง ปวง นั้น พระ อาจารย์ เจ้า หาก เรียก ชื่อ ว่า
 สเมน ศุสฺสโก ว่า เปน ผู้ ยิน ตี โดย เสนอ ใน บท คือ สุกโร นั้น มีความ
 อธิบาย ใน บท วิเคราะห์ ว่า โย ภิกฺขุ อัน ว่า ภิกษุ ไต ชเนน อัน ชน ภริยตี
 ย่อม เลี้ยง สุกโร โดย ง่าย อิติ ตัสมา เพราะ เหตุ นั้น โส ภิกฺขุ อัน ว่า
 ภิกษุ นั้น สุกโร อัน บุคคล เลี้ยง โดย ง่าย อธิบาย ว่า ภิกษุ ของ ไต อัน
 บุคคล เลี้ยง ได้ โดย ง่าย ภิกษุ นั้น ชื่อ ว่า สุกโร โย ภิกฺขุ ภิกษุ ของ ไต
 ไต ย่อม แดง ซึ่ง ความ เปน ผู้ มี หน้า อัน ชั่ว มี หน้า อัน ไม่ ตัด ซึ่ง
 ความ เปน ผู้ มี ใจ อัน มี ได้ ชัน ชม ยิน ตี ใน ไทย ขรรณ ที่ ทายก ทั้ง หาย
 อัน ยิ่ง ภาคร ให้ เต็ม ด้วย วัตถุ มี เข้า ส่า ถี แด มัง สะ แด เข้า สุก เปน ต้น
 แด แด ถวาย นั้น กัตติ ภิกษุ นั้น เมื่อ ไม่ ให้ ซึ่ง ความ เลื่อมใส แก่ ทายก
 ทั้ง หาย ด้วย ถ้อย คำ ว่า (กิ ศุเมหิ ทินน) ท่าน ทั้ง หาย เขา วัตถุ
 อะไร มา ให้ เรา ดัง นั้น แด ก็ ให้ ซึ่ง บิณฑบาต นั้น แก่ ชน ทั้ง หาย มี
 สำนเณร เปน ต้น เลี้ย แด คุหฺลิตฺต เปน ต้น เลี้ย ต่อ หน้า ทายก เหล่า นั้น
 (เฮโต สุกโร) ภิกษุ นั้น ได้ ชื่อ ว่า เปน คน อัน บุคคล เลี้ยง ได้ โดย ยาก

(เฮตฺ ทิสฺวา) มนุษย์ทั้งหลาย ครั้น แลเห็น ภิกษุ ของคํ นั้น แล้ว ย่อม หลีก
 เลี่ยง ละเว้น เลี่ยง แต่ที่อื่น โทก ด้วยคิด ว่า (สุภโร ภิกขุ) ภิกษุ ของคํ
 นี้ เลี่ยง ยาก เราทั้งหลาย ไม่อาจ เลี่ยง เธอได้ แล้ว (โย ปน ภิกขุ) ก็ แล
 ภิกษุ ของคํ โด เมื่อ ว่า ได้ วัตถุ อันใด อัน หนึ่ง เปน วัตถุ เดียว หนึ่ง ของ ก็ ดี
 ประณีต ก็ ดี มาก ก็ ดี น้อย ก็ ดี แต่ มี จิต ฐน ชม โสมนคฺ มี หน้า อัน เบิก
 บาน แจ่มใส ยัง อรรถภาพ ให้ ประพฤติ เปน ไป ด้วย วัตถุ นั้น (เฮตฺ สุภโร)
 ภิกษุ นี้ ได้ ชื่อ ว่า เปน ผู้ เลี่ยง ย่าง (เฮตฺ ทิสฺวา) มนุษย์ทั้งหลาย ครั้น ได้
 เห็น ภิกษุ ของคํ นั้น เข้า แล้ว ก็ ย่อม มี จิต ฐน อัน สดระ สดวย ยัม ยัม แจ่มใส
 ฐน ชม โสมนคฺ ยิ่ง นัก มา กระทำ คำ ปฏิญาณ ว่า (อัมหากํ ภทฺทํ โค)
 พระ ผู้ เปน เจ้า ของ เราทั้งหลาย ของคํ นี้ เปน คน เลี่ยง ย่าง ผู้ เปน เจ้า ย่อม
 ยิน ติ ด้วย วัตถุ แม้ มี ประมาณ น้อย เราทั้งหลาย จะ รับ เลี่ยง ผู้ เปน เจ้า
 นั้น เอง ว่า นั้น แล้ว ก็ ย่อม นำ เรอ เลี่ยง ซึ่ง ภิกษุ นั้น (เอวํ โป ภิกขุ)
 ภิกษุ เห็น ปาน ดัง นี้ สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย เจ้า ประสงค์ เอา ว่า เปน
 ภิกษุ เลี่ยง ย่าง ใน บท คือ สุภโร นี้ ใน บท อัมปภิกโก นั้น มี บท
 วิคคหะ ว่า (อัมปภิกจํ มัตถํ อัมปภิกโก) ดัง นี้ แปล ว่า ภิกจํ อัน ว่า ภิก
 อัมปิ น้อย อติ มี อัสส ภิกขุ โน แก่ ภิกษุ นั้น อติ เหตุ ดัง นั้น
 ได้ ภิกขุ อัน ว่า ภิกษุ นั้น อัมปภิกโก ชื่อ ว่า อัมปภิกโก ภิกขุ อัน ว่า
 ภิกขุ อัมปภิกโก เปน ผู้ มี จิต น้อย อธิบาย ว่า ภิกษุ นั้น จะได้ เปน
 บุคคล ขวนขวาย ใน อเนกกิจ ประกอบ การ งาน มาก มี ภาว ยิน ติ ใน

การงาน แล ยินดีที่จะ ประกอบ อยู่ในหมู่ ในคณะ เปนต้น หามิได้ (ฮอวา)
 อีก นัย หนึ่ง พระอาจารย์เจ้า อธิบายว่า ภิกษุ นั้น เปน ผู้เว้นเสีย จากกิจการ
 มีประกอบ ซึ่ง นวกรรม ใน วิหาร ทั้งปวง แล เว้น จาก สังฆ์ แล คณะ แล
 สามเณร แล โยม วัด เปน ต้น เปน บุคคล กระทำ แต่ กิจ มี ปดง ผม แล
 คัด เต็ม แล รับ มาตร แล กระทำ จักร กรรม เย็บ ย้อม จักร แห่ง ตน เปน ต้น
 แล้ว แล มี กิจ คือ เจริญ สมนธรรม เปน เบื้อง หน้า อย่าง นั้น แล เรียก ชื่อว่า
 อับปกิจ โจ ว่า เปน ผู้ มี กิจ น้อย ใน บท คือ (ดัตถหุกวุตติ) ซึ่ง แปลว่า
 ประพฤติ เปน คน เบน นั้น มี อรรถวิคคหะ ว่า ดัตถหุกวุตติ อัสสาติ ดัตถ
 หุกวุตติ ดังนี้ แปลว่า วุตติ อันว่า ประพฤติ ดัตถหุกา เบาทพร้อม
 อัสสาติ มี อัสส ภิกขุโน แก่ ภิกษุ นั้น อิติ เหตุ ดังนี้ ได้ ภิกขุ อันว่า
 ภิกษุ นั้น ดัตถหุกวุตติ ชื่อว่า ดัตถหุกวุตติ ภิกขุ อันว่า ภิกษุ
 ดัตถหุกวุตติ มี อัน ประพฤติ เปน คน เบาทพร้อม อธิบายว่า (เอกัจโจ
 ภิกขุ) ภิกษุ บาง พวก เปน ผู้ มี บริหาร ภัณฑมาก ใน กาล เมื่อ จะ หลีก
 ไป ใน ทิศ ทั้งหลาย นั้น ย่อม ยิง มหา ธน ให้ ยก ขึ้น ซึ่ง บริหาร ภัณฑ ทั้งหลาย
 มี ต้น ว่า มาตร แล จักร แล บัฏจัตถรณ เครื่อง ถาด แล น้ำ มัน น้ำ อ้อย เปน
 อัน มาก ด้วย ภาระ ทั้งหลาย มี ภาระ คือ สัตถะ แล ภาระ คือ สเชว เปน ต้น
 แล้ว จึง หลีก ไป ณ ไต (เฮว อหุคฺวา) แล ภิกษุ องค์ ไต ไม่ เปน ฉะนั้น
 เปน ผู้ มี บริหาร ภัณฑ น้อย ย่อม รักษา ไว้ ซึ่ง มาตร ว่า สมน บริหาร
 ๘ ประการ มี มาตร แล จักร เปน ต้น เท่านั้น ครั้น ว่า ใน กาล เมื่อ จะ
 หลีก ไป ยัง ทิศ ทั้งหลาย ก็ ย่อม ถือ เอา แล้ว หลีก ไป ได้ โดย สดวก คาย ไม่

พระรุ พระวัง อย่าง ประหนึ่ง ว่า สกุนธชาติ อัน มี แต่ บั๊กหางบินไปในทิศทั้งปวง
 ได้โดยง่าย ดายฉนั้น (เอวรูโป ภิกขุ) ภิกขุผู้มีบิหาร ภณห์
 น้อยเห็นปาน ฉนั้น สมเด็จพระผู้ทรง พระภาคย์เจ้า ประสงค์ เอาว่า เปน
 ผู้ประพตติ เปน อัน เมาพร้อม ใน บทคือ สัตถ์หุกุตติฉนี้ ใน บทคือ
 สันตันทริโย นั้น มีอรรถวิคคหะว่า สันตานิ อินทริยานิ อัสสาติ สันตันทริ
 โย ดังนี้ แปลว่า อินทริยานิ อัน ว่าอินทรีทั้งหลาย อัสส ภิกขุโน
 แห่งภิกษุ นั้น สันตานิ ระวัง อัสติ มี อติ เหตุตั้งนั้น โส ภิกขุ อัน
 ว่าภิกษุ นั้น สันตันทริโย ชื่อว่า สันตันทริโย ภิกขุ อัน ว่าภิกษุ
 สันตันทริโย มีอินทรีอัน ระวัง อธิบายว่าภิกษุ นั้น มีอินทรีมิได้
 เพียง ผู้ขึ้น ด้วย อำนาจ ราคาทักิเลศ ใน อารมณ อัน เปน ที่ปรารถนา
 ทั้งหลาย เหตุตั้งนั้น จึงได้ ชื่อว่า เปน ผู้ มีอินทรีอัน ระวัง ใน บทคือ
 นิปโก ซึ่ง แปลว่า ภิกษุ พึง เปนคนรักษาตนได้ โดยไม่เหลือ ประกอบ ด้วย
 บัญญานัน มีคำอธิบายว่า ภิกษุ นั้น พึง เปน คน ประกอบ ด้วย บัญญา
 อัน สามารถ ตามรักษา ซึ่ง อธิศีล เปน ต้น ประการ หนึ่ง แล ประกอบ ด้วย
 บัญญา อัน สามารถ อาจหาญ เพื่อ จะพิจารณา บััจฉัย ทั้ง ๔ มีจิวร บััจฉัย
 เปนต้นประการ หนึ่ง แลประกอบ ด้วยบัญญัติ สามารถอาจหาญ เพื่อจะกำหนด
 รู้ซึ่ง ที่ สบาย แห่ง สัตว์ มี อวาค เปน ต้น นั้น ประการ หนึ่ง ใน บทคือ อัมโป
 คัพโภ ซึ่ง แปลว่า เปน ผู้ สงบไม่คนอง กาย แล คนอง วาจา คนองใจ นั้น
 มีความ อธิบายว่า ภิกษุ พึง เปน บุคคล เว้น เสีย จาก คนอง กาย ด้วย เหตุ
 ๘ ประการ เว้น เสีย จาก คนอง วาจาด้วยเหตุ ๔ ประการ เว้น จาก

คนองใจ ด้วยเหตุเป็นอันมาก ซึ่งว่าคนองกาย ด้วยเหตุ ๘ ประการนั้น คือกระทำซึ่งกรรมอันมิได้สมควร ด้วยกาย ในกาลเมื่อเข้าไปใน ท่ามกลางสงฆ์ ๑ ท่ามกลางคณะ ๑ ท่ามกลางบุคคล ๑ ในศาลาโรงฉัน ๑ ในโรงไฟ ๑ ในท่าอาบน้ำ ๑ ในระหว่างมรคาอันเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกขาจาร ๑ ในละแวกบ้าน ๑ คนองกายในที่ ๘ สถานที่ ชื่อว่า กาย ปาภักขิ (เสียเกียรติ) ที่ว่าคนองกายในท่ามกลางสงฆ์นั้น เป็นประการใด (อิเรกัจโจภิกขุ) ภิกษุบางพวกในพุทธศาสนานี้ ย่อมนั่งด้วยอาโยค คือวัดซึ่งกายเข้าไปในท่ามกลางสงฆ์บ้าง ย่อมเหยียบซึ่งเท้าด้วยเท้าบ้าง คนองกายเป็นต้น อย่างนี้ แดเรียกว่าคนองกาย ในท่ามกลางสงฆ์ แดคนองกายในท่ามกลางคณะ คือในที่สันนิบาตแห่งบริษัท ทั้ง ๔ แดในกลางบุคคลอันเจริญด้วยคุณ แดบุคคลอันเจริญด้วยอายุ ก็เหมือนกัน กับที่คนองกายในท่ามกลางสงฆ์นั้น อนึ่ง ซึ่งว่าคนองกายในศาลาโรงฉันนั้น คือไม่ให้อาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย อันเป็นผู้เฒ่า แดย่อมห้ามกันเสีย ซึ่งอาสนะที่นั่งแห่งภิกษุทั้งหลายผู้บวชใหม่ อนึ่ง คนองกายในโรงไฟก็เหมือนกัน ฉะนั้น อนึ่ง ย่อมไม่กล่าวซึ่งภิกษุทั้งหลาย อันเป็นผู้เฒ่าก่อนแล้ว แดกระทำซึ่งกิจ มี ก่อเพลิง เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าคนองกายในโรงไฟ อนึ่ง ภิกษุไม่กระทำซึ่งประมาณว่า นี่เป็นภิกษุนุ่มนี้ เป็นภิกษุผู้เฒ่า มิได้เชื่อ เพื่อคัดถ้อยคำอันภิกษุทั้งหลายกล่าวดังนั้นว่า ภิกษุพึงอาบน้ำให้เป็นลำดับแห่งภิกษุที่มาแต่มา นั้น คนมาแต่ภายหลังก็ไม่รั้งไม่รอ ถึงสู่ทำน้ำอาบ น้ำก่อน ย่อมเบียดเสียด

ซึ่งภิกษุทั้งหลาย อัน บวรใหม่ แลภิกษุอันเป็นผู้เฒ่าทั้งหลาย อย่างนี้
 เรียกว่าคนของ กายใน ท่าอาบน้ำ (ภิกษุชาวมัคเค ปน) อนึ่งภิกษุยอม
 ไปแต่เบื้องหน้า แลเบื้องหน้าแห่งภิกษุอันเป็นผู้เฒ่าทั้งหลาย เพื่อ
 จะใคร่ได้อาสนะอันเลิศ แลน้ำอันเลิศแลอาหาร บิณฑบาตอันเลิศ อย่างนี้
 เรียกว่าคนของ กายใน หนทาง อันเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกขาจาร อนึ่งภิกษุเมื่อ
 ประหาร ซึ่ง แขน ด้วย แขน แลเข้าไปสู่ตะแวงบ้าน ก่อนภิกษุผู้เฒ่าทั้งหลาย
 อย่างนี้ เรียกว่าคนของ กายใน อันเข้าไปสู่ตะแวงบ้าน อนึ่งยอมกระทำซึ่ง
 กิริยาอันเด่น ด้วยภิกษุหนุ่มทั้งหลายเป็นต้น อย่างนี้ก็ดี ก็ได้ชื่อว่าคนของ
 กายใน อันเข้าไปสู่ตะแวงบ้าน ประสมเข้าเป็น กายปาศัพพิย คนของ
 กายเป็นเหตุ ๘ สถานที่ ด้วยกัน กิริยาที่เปล่ง ออก ซึ่ง วาจาอันไม่สมควร
 ในท่ามกลาง สังฆ์ แล คณะ แล บุคคล แล ใน ตะแวงบ้าน นั้น ชื่อว่า วาจป
 ศัพพิย คนของ วาจาในเหตุ ๔ สถานที่ (เสยยถัท) แลข้อซึ่งว่า
 คนของ วาจา ด้วยเหตุ ๔ สถานที่ นั้น เป็น ประการใดบ้าง (อิเธกัจโจ ภิกขุ)
 ภิกษุใน บวร พุทธศาสนานี้ บางจำพวกมิได้บอกกล่าวให้ สังฆ์ ทั้งปวง
 รู้ก่อน แลกล่าวซึ่ง ขรรมขึ้นในท่ามกลาง สังฆ์ อย่างนี้เรียกว่าคนของ
 วาจาใน ท่ามกลาง สังฆ์ อนึ่งภิกษุไม่บอกกล่าวแก่บริษัททั้ง ๔ แล
 บุคคลผู้เจริญกว่าตน ด้วยคุณ แล อายุ ทั้งหลายให้รู้ก่อน แลกล่าวซึ่ง
 ขรรมขึ้นในท่ามกลาง คน แล ท่ามกลาง บุคคล ก็ดี อนึ่งภิกษุนั้น เมื่อว่า
 มนุษย์ทั้งหลายไถ่ถามซึ่ง ปัญหา แลมิได้บอกกล่าวแก่บุคคลผู้เจริญ
 กว่าตนให้รู้ก่อน วิติฐานา แก่ ซึ่งปัญหาในท่ามกลาง บุคคล นั้น ก็ดี อย่าง

นี้เรียกว่า วชิรปักษิณ คนของ วาจาใน ท่ามกลาง คน แต่ท่ามกลาง บุคคล
 เหมือน ดังนั้น อนึ่ง ภิกษุกล่าว วาจาในระแวกบ้านเป็นต้นว่า (ก็ อติ) ^๕
 วัตถุข้อนี้มีหรือไม่ ท่านจักให้เข้ายากหรือ ๆ ว่าจะให้เข้าทีนะ
 แลโทษนี้จะเป็น ประการใด ท่านจะให้สิ่งไร แก่เรา วันนี้เราจักเกี่ยว
 อะไร จัก บริโภค อะไร ภิกษุกล่าว วาจา เป็น อาทินั้น เรียกว่า คนของ วาจา
 ในระแวกบ้าน ประสงค์เข้าเป็น วชิรปักษิณ คนของในเหตุ ๔ ประการ
 ด้วยกัน อนึ่ง กิริยาที่ภิกษุ มิได้ ถึงซึ่ง ความ ประพฤติด้วย กาย
 แล วาจาทั้งหลายใน ที่ทั้งหลายนั้น ๆ แลว่า ปฏิบัติการดีอัน มิได้สมควร
 มีประการ ต่าง ๆ มีวิตกใน กามคุณเป็น ต้น ด้วยใจสิ่งเดียว อย่าง
 นี้เรียกว่า มโนปักษิณ คนของใจใน เหตุเป็น อัน มาก ภิกษุ ไม่คนของ
 กาย ด้วยเหตุ ๘ สถาน ไม่คนของ วาจา ด้วยเหตุ ๔ สถาน ไม่คนของ ใจ
 ด้วยเหตุเป็น อัน มาก ดังพรรณนามานี้ ได้ ชื่อว่า อปัชฌิโก ว่าเป็น
 ผู้ ส่งบ ปราศจาก คนของ กาย แล วาจาใจ ด้วย ประการ นั้น ในบทคือ
 (กุเตสฺส อนนุคิโธ) ซึ่ง แปลว่า ภิกษุไม่พึง เป็น คน กำหนด พัน พัว กังวล
 ใน ตระกูลทั้งหลาย นั้น มีคำอธิบายว่า ภิกษุเข้าไปใกล้ ซึ่ง ตระกูล
 อันใด แล้ว มิได้ กำหนด อยู่ด้วย อำนาจ สังเกต ระวัง พร้อม ด้วย
 กุศลดีทั้งหลาย อัน มิได้ อนุโลม ตาม พระ พุทธ คำสอนที่ดี ด้วย ความ
 ปราศจาก ขยาก็ได้ ซึ่ง จตุปัจจัยใน ตระกูลทั้งหลาย นั้น ก็ดี แลเป็นผู้
 ไม่เสว้าไคว ด้วย ตระกูลทั้งหลาย ไม่พลอยขึ้น ชมด้วย ตระกูลทั้งหลาย
 นี้เอง ว่า ตระกูลทั้งหลาย มีความ สุข ภิกษุ นั้น ก็ไม่ พลอย ได้ สุข ด้วย

กระทบทั้งหลายได้ความทุกข์ ก็ไม่พลอยเป็นทุกข์ด้วย ภิกษุนี้ย่อมไม่
 ถึงซึ่ง อัน ประกอบ ด้วย คน ใน กิจ อัน ควร จะ พึง กระทำ ที่ บังเกิด ขึ้น นั้น
 อย่าง นี้ แล ชื่อ ว่า เปน ผู้ ไม่ กำหนด พัวพัน กันจน เปน ห่วง โย ใน กระทบ (ขอ
 ภควา สันติ ปทํ อภิสเมจฺจ วิหริตุกามัสสํ ตทหิตมาย วา ปฏิวัชชิตุกามัสสํ
 วิเลตโต อารัญญิกัสสํ ภิกฺขุโน ตทศฺตรปี กรณียํ อากิจฺจิตฺวา
 อิทานิ อกรณียํ อากิจฺจิตฺกาโม น จ ชุทฺทํ สมาจเร ภิกฺขุจ เยน
 วิญญู ปเร อุปวเทยฺยํ นติ อิมํ ปชัฏฺฐมาคมาห) ภควา องค์ สัมเด็จ
 พระผู้ทรง พระภาคย์เจ้า เมื่อง ว่า ทรง บอก ซึ่ง กิจ อัน ควร จะ พึง กระทำ
 แม้ ให้ ยิ่ง โดย วิเศษ แก่ อารัญญิกภิกษุ ผู้ปราณนาบรรลุพร้อมซึ่งสันติ
 บทคือ นิพพาน ด้วย โลกียปัญญา แล้ว ปราณนาเพื่อจะ อยู่ก็ ดี แล ปราณนา
 เพื่อจะ ปฏิบัติ เพื่อให้ คริสรู้อย่าง ซึ่งสันติบทคือ นิพพาน นั้น ก็ดี ด้วย ประการ
 นั้น แล้ว บัด นี้ มี พระพุทธ ประสงค์ จะ ทรง บอก ซึ่ง กิจ อัน ไม่ ควร จะ
 พึง กระทำ จึง กล่าว ซึ่ง กิจ แห่ง พระ คาถา ว่า (น จ ชุทฺทํ สมาจเร
 ภิกฺขุจ เยน วิญญู ปเร อุปวเทยฺยํ) ดังนี้ (คัสสํ โท) อรรถา
 ธิบาย แห่ง พระ คาถา นั้น ว่า บุคคล เมื่อ มากระทำ ซึ่ง กายทุจริต แล วจี
 ทุจริต แล มโนทุจริต อันใด เปน กรรม อัน ไม่ ควร จะ พึง กระทำ อย่าง นี้
 กายวจมโนทุจริต นั้น บัณฑิต ร้อง เรียกว่า ชุทฺทํ คือ ว่า ตามกํ เปน
 ของ อัน ตามก (คํ น จ ชุทฺทํ สมาจเร) ก็ แล ภิกษุ อย่า พึง ประพฤติ ซึ่ง
 กายวจมโนทุจริต เปน กรรม อัน ตามก นั้น (อธฺมาจเร โท จ) ก็ เมื่อ
 ภิกษุ ไม่ ประพฤติ ซึ่ง กรรม อัน ตามก อยู่ แล้ว ก็ อย่า พึง ประพฤติ ซึ่ง กรรม

อัน หยาบอันใด อันหนึ่ง ไซ้แต่เท่านั้น ภิกษุอย่า พัง ประพฤติ ซึ่ง กรรม
มีประมาณ มาตรา ว่าเท่า อนุ

สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย เมื่อ ทรง บอก ซึ่ง กิจ อันไม่ควร ไม่ พัง
กระทำ แล้ว ถ้าตบ นั้น พระ พุทธ องค์ จึ่ง ทรง แสดง ซึ่ง โทษ อัน ให้เห็น
ประจักษ์ ใน อัน ประพฤติ ซึ่งใด ทุกวิธี นั้น จึ่งได้ ทรง ตรัส ซึ่ง คาถา ว่า
(เชน วิญญู ปเร อุปาทะยั) ดังนี้ ก็ แลใน พระคาถา มีคำ อธิบาย
ว่า อวิญญู ปเร สน ทัง หนาย อื่น ไซ้ วิญญู สน อัน รู้ พิเศษ นั้น ไม่เอา
เป็น ประมาณ ได้ เพราะ ว่า สน ทัง หนาย ไซ้ วิญญู ผู้รู้ พิเศษ นั้น ย่อม
กระทำ ซึ่ง กรรม อัน หาโทษ มิได้ บ้าง ประกอบ ด้วย โทษ บ้าง กรรม
ที่เป็น อุปปาสวรัช มีโทษ น้อย บ้าง เป็น มหา สวรัช มีโทษ มาก บ้าง
ก็ ฝ่าย ว่า วิญญู สน ที่เป็น ผู้รู้ พิเศษ พวก เดียว นั้น ท่าน ย่อม พิจารณา
เลือก พัน ตู ผิด แด ชอบ ก่อน แล้ว ท่าน จึ่ง ได้ หยั่ง ลง โดย รอบ
ใน กรรม ที่ ผิด แด ชอบ นั้น ท่าน ย่อม กล่าว ตีเตือน ซึ่ง โทษ อัน ควร
แก่ จะ ตีเตือน ย่อม กล่าว สรรเสริญ ซึ่ง คุณ ของ บุคคล ที่ ควร จะ
สรรเสริญ เหตุใด เหตุ ดังนี้ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย นั้น จึ่ง ได้ ตรัส
เทศนา ว่า วิญญู ปเร เป็น อาทินั้น ภควา สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาควัย
ครั้ง ทรง บอก ซึ่ง อุปจาร แห่ง พระกรรมฐาน มี ประเภท คือ กิจ อันควร จะ
พึง กระทำ แล ไม่ควร จะ พัง กระทำ แห่ง อารัณญิก ภิกษุ ผู้ปรารถนา เพื่อ จะ
บรรลु ซึ่ง ตันติ บทกือนิพพาน ด้วย โลภีย บัณญา แล้ว แด อยู่ ก็ ดี ผู้ปรารถนา
จะ ใกรูปนิบัติ เพื่อ จะ ให้ตรัสรู้ ยิ่ง ซึ่ง ตันติบทกือนิพพาน นั้น ก็ ดี โดย พิเศษ แก่ ภิกษุ

ทั้งหลายทั้งปวง ๕๐๐ อันเรียนเอาซึ่ง พระกรรมฐาน แล้วแต่ปรารถนา
เพื่อจะ อยู่ด้วย ดีละ แห่ง อารยัญญิกะตงค์ นั้น ด้วย พระ ศาสดา ทั้ง หลาย ตาม
ด้วย กิ่ง ด้วย ประการ นั้น แล้ว

บัดนี้ ทรง พระ ปรารภ เพื่อ จะ กล่าว ซึ่ง เมตตากถา โดย นัย เปน อาทิ ว่า
(สุวิโนวา เหมโน โหนตุ) ดังนี้ เพื่อประสงค์จะให้ เป็น ที่ บังคับ กัน ระงับ กาล
เสีย ซึ่ง ภัย อัน บัง เกิด แต่ เทวดา นั้น ประการ หนึ่ง เพื่อ ประโยชน์ จะ ให้
เช่น พระกรรมฐาน ด้วย อำนาจ แห่ง ฌาน อัน เปน บาท แห่ง วิปัสสนา นั้น
ประการ หนึ่ง แล้ว คราว นี้ว่า (สุวิโน วา เหมโน โหนตุ) เปน อาทิ นั้น
แก่ ภิกษุ ทั้ง หลาย ๕๐๐ นั้น แด่ ขรรษา ขิณาย ใน บาท พระศาสดา นั้น ว่า
(สัพเพ สัตตา) สัตว์ ทั้ง หลาย ทั้ง ปวง บรรดา ที่ เปน สัตว์ ประกอบ ด้วย สัตว์
โดย หาสะ มิได้ สุวิโน จง ประกอบ ด้วย ความ ศรัทธา พร้อม เจริญ ด้วย
ความ ศรัทธา ยุกติ ใน กาย แล ยุกติ ใน จิต เกิด เหมโน วา จง เปน สัตว์ มี
ความ เกษม นิราศ ปราศ จาก ภัย แล อยุ่ ทวันตรา ย ซึ่ง ส่อง ประการ นั้น เกิด
มี คำ ปรารภ ว่า (กัธมา ปน เอว วุคคั) เหตุ ดัง ฤๅ สมเด็จ พระ มุททอง
พระภาคย์ จึง ได้ ทรง คราว นี้ วิชิต ญาณ ว่า สมเด็จ พระ มุททอง พระภาคย์ ทรง
คราว นี้ เพื่อ พระ พุทธ ประสงค์ จะ ทรง แสดง ซึ่ง อากาธ แห่ง เมตตากถา ภาวนา
(เอว हि เมตตา ภาวณัปปา) มี คำ รับ ว่า จริง อยู่ บัดนี้ พึง เจริญ
ซึ่ง เมตตา ด้วย ประการ นี้ (สัพเพ สัตตา สุวิโน โหนตุ) สัตว์ ทั้ง หลาย
ทั้ง ปวง จง มีความ ศรัทธา เกิด เจริญ อย่าง นี้ ก็ ให้ หรือ จะ เจริญ ว่า (เหมโน

โหนด) ตัวทั้ง หายทั้ง ปวง จง มีความ เกษม นิราศ ปราศจาก ภัย
 อุบัติทวันตราย เกิด อย่างนี้ก็ได้ หรือจะเจริญว่า (อุชิตัตตา) ตัว
 ทั้ง หาย จง มีจิตร เปน คู่ เกิด อย่างนี้ก็ได้ ตกว่า จะเจริญบทใดบทหนึ่ง
 ก็ได้ เปน อันเจริญได้ ดั้น ทุก บท สมเด็จพระ บรม ผู้ศก กรัน ทรง แสด
 ซึ่ง เมตตา ภาวนา โดย ดังเชป ตั้ง แต่ อุปจาร วิบัติมา มา คราบเท่า ถึง ที่ สุด
 แห่ง อุปปนา วิบัติมา ด้วย ประการ นั้น แล้ว จึง ทรง ครวติ ซึ่ง ประชุม ต้อง
 แห่ง พระ ศาถา มีบท ว่า เยเกจิ เปน ต้น นั้น ประสงค์ เพื่อ จะ ทรง แสด
 เมตตา ภาวนา นั้น โดย พิศดาร ใน กาลบัดนี้ (อถวา) อีกนัยหนึ่ง ว่า
 จิตร อัน ดัง สม อยู่ใน อารมณ เปน อัน มาก ไม่ ค้าง อยู่ใน เอกัคค ตารมณ
 มาแต่ เดิม จิตร นั้น ย่อม แล่นไปเนื่อง ๆ แล แล่นไปเนื่อง ๆ สู่ ประเภท
 แห่ง อารมณ แล้ว ก็ ตั้ง อยู่โดย ลำดับ นั้น เหตุใด เหตุ ตั้ง นั้น สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระภักย์ เจ้า จึง ได้ ทรง ครวติ ซึ่ง พระ ศาถา ว่า เยเกจิ เปน อาทิ นั้น
 เพื่อ ประสงค์ จะ ยัง จิตร ให้ แล่นไปเนื่อง ๆ แล แล่นไปเนื่อง ๆ สู่ อารมณ
 ทั้ง หาย อัน มี ประมาณ ต้อง แล ประมาณ ตาม คือ (คตา วา ถาวรา วา)
 กระนั้น เปน ต้น แล้ว แล ให้ ค้าง อยู่ ด้วย ดี (อถวา) นัยหนึ่ง อารมณ
 อันใด เปน อารมณ มาปรากฏ แก่ บุคคล ผู้ใด จิตร ของ บุคคล ผู้ นั้น ก็ ย่อม
 ตั้ง เปน คู่ สบาย อยู่ ใน อารมณ อัน นั้น เหตุใด เหตุ ตั้ง นั้น ชุม นุณ ภิกษุ
 ทั้ง ห้าร้อย นั้น อารมณ อัน มา ปรากฏ แจ้ง แก่ ภิกษุ องค์ใด สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระภักย์ มี พระ พุทธ ประสงค์ จะ ยัง จิตร ของ ภิกษุ องค์ นั้น ให้
 ค้าง อยู่ ใน อารมณ อัน นั้น จึง ทรง ครวติ ซึ่ง ประชุม ต้อง แห่ง พระ

คาถาว่า เยเกจิ เปน ขาทิ อัน มีปรกติแสดง ซึ่ง ประเภท แห่ง อารมณฺ์
 อัน มีประมาณ สอง แด ประมาณ สาม คือ (ตถา วา ถาวรา วา) กระนั้น
 เปน ต้น แท้จริง ใน บท แห่ง คาถา คือ เยเกจิ นั้น สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ
 ภาคว์ พระ องค์ ทรง แสดง ซึ่ง ทุกๆ ทั้ง หลาย ผู้ ประการ คือ ตถาถาวร
 ทุกๆ ประการ นั้น ทั่วรู้ทั่วทั่วทุกๆ ๑ ทูรวิทูรวิสันติทุกๆ ๑ กุศลสัมภเว
 ส์ทุกๆ ๑ เปน ทุกๆ ผู้ ประการ ด้วย กัน

อนึ่ง ทรง แสดง ซึ่ง ดิกะ ทั้ง สาม ประการ คือ ที่มรตัมมมณิกะ ๑
 มหิตตานุกรมมณิกะ ๑ ถูฏาณุมมณิกะ ๑ เปน ดิกะ สาม
 ประการ เหตุ บัง เกิด พร้อม แห่ง อรรถ ใน ดิกะ ทั้ง หลาย สาม คือ ประมาณ
 สาม แห่ง บท คือ มณิกะ กิติ ใน ดิกะ ทั้ง หลาย สาม คือ ประมาณ
 สาม แห่ง บท คือ ธนุระ กิติ ด้วย บท หก บท มี บท คือ ที่มา เปน ต้น
 ดำ บท ทั้ง หลาย นั้น บท คือ เยเกจิ กระนั้น เปน บท สำหรับ กล่าว โดยมี ได้ เสร
 ใน บท คือ ปาณภุตา นั้น แปลว่า ปาณาเขว อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย อัน
 ประกอบ ด้วย ชีวิต แท้จริง ภุตา คือ บัง เกิด แล้ว ปาณภุตา ชื่อ ว่า
 ปาณภุตา ปาณภุตา อัน ว่า สัตว์ อัน ประกอบ ด้วย ชีวิต คือ บัง เกิด แล้ว
 (ชคคา) อีก อย่าง หนึ่ง แปลว่า สัตว์คา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย ปาณนติ
 ย่อม เปน อยู่ อิติ เหตุ คึง นั้น เติ สัตว์คา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย นั้น
 ปาณา ชื่อ ว่า ปาณา สัตว์คา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย ปาณา เปน อยู่
 ใจ ความ ว่า สมเด็จพระ ผู้ทรง พระ ภาคว์ พระ องค์ ทรง ถือ เขา ซึ่ง สัตว์
 ทั้ง หลาย ใน บัญชี ไฉน ภพ อัน เนือง ด้วย อติสาธบัสสาธ หายใจ

เข้า ออกไต่ นัน ด้วย บท คือ ปาณ นัน แด ทรง ถือ เขา ซึ่ง สัตว์ ทั้ง หลาย
ใน เอก โวการภพ ด้วย บท คือ ภุตา ศัพท์ ซึ่ง แปล ว่า มัง เกิด แล้ว นั้น
ครั้น พระ องค์ ทรง แสดง ซึ่ง สัตว์ ทั้ง หลาย ทั้ง ปวง อัน พระ องค์ ดังเคราะห์
ด้วย ทุกกระ แดติกระ คือ ประมาณ สอง แดประมาณสาม ทั้ง หลาย ด้วย คำ ว่า
(เยเกหิ ปาณภุตัตถิ) กระนี้ ให้ ประมวณ อยู่ใน ที่ อันเดียวกัน
ด้วย ประการ อัน แด

บัด นี้ พระ องค์ จึง ดังเคราะห์ ซึ่ง สัตว์ ทั้ง ปวง ด้วย ทุกกระ นี้ คือ (ตสา วา
ถาวรา วา ชนวดธิดา) กระนี้ แด ก็ ทรง แสดง สืบ ต่อ ไป ตามบท
ทั้ง หลาย นั้น บท คือ (ตสา) นี้ มี อรรถวิคคหะ นี้ ว่า คณันตติ ตสา
ดังนี้ แปล ว่า เย สัตว์ตา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย ไต คณันตติ ย่อม ดัง
อติ เหตุ ตั้ง นั้น เตะ สัตว์ตา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย นั้น ตสา ชื่อ ว่า ตสา
สัตว์ตา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย ตสา ดัง แท้จริง คำ ว่า ตสา นั้น เป็น คำ
สำหรับ เรียก ซึ่ง สัตว์ ทั้ง หลาย อัน ยัง ประกอบ อยู่ ด้วย คณหา แด ภัย คือ
ความ กัด อธิบาย ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย ไต มี สันดาน ยัง ประกอบ ด้วย คณหา
แเด ความ กัด อยู่ สัตว์ ทั้ง หลาย นั้น พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย หากระ ของ
เรียก ชื่อ ว่า ตสา แด บท คือ ถาวรา นั้น แปล ว่า เย สัตว์ตา อัน ว่า
สัตว์ ทั้ง หลาย ไต คณันตติ ย่อม ดัง อยู่ อติ เหตุ ตั้ง นั้น เตะ สัตว์ตา อัน ว่า
สัตว์ ทั้ง หลาย นั้น ถาวรา ชื่อ ว่า ถาวรา สัตว์ตา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หลาย
ถาวรา ตั้ง อยู่ เตะ ถาวราติ วาน คำ คือ ถาวรา นี้ เป็น คำ สำหรับ เรียก
แห่ง พระ อรหันต์ ทั้ง หลาย ผู้ มี คณหา แเด ความ กัด อัน มละ แด อธิบาย

ว่าพระอรหันตบุพพกาลทั้งหลายนั้น ท่านมีสันดานอันปราศจากคันหาและความกลัวแล้ว เหตุฉะนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์จึงควรได้เรียกชื่อว่าถาวร และบทคือ อนวเสสา นั้น แปลว่า อนวเสส อันว่าเหลือของเหลือ สัตตทาน แห่งสัตว์ทั้งหลายนั้น นัตถิ ไม่มี อิติ เหตุฉะนั้น เสด็จศาอันว่าสัตว์ทั้งหลายนั้น อนวเสสา ชื่อว่า อนวเสสา สัตตทาน อันว่าสัตว์ทั้งหลาย อนวเสสา มีเหลือของไม่มี อธิบายว่าคำคือ อนวเสสา ซึ่งแปลว่ามีเหลือของไม่มีนั้น สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์หากจึงเรียกซึ่งสัตว์ทั้งหมดยกไม่ให้เกิดอให้เศษอยู่ได้ แต่มาตรว่าสัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเลย ก็แต่คำคือ สัพเพ อันใด อันพระผู้มีพระภาคย์ตรัสไว้ในที่สุด แห่งคาถาคำรบสองนั้น คำคือ สัพเพ นั้น มนสิคหัง สัมพันธบุรุษเจ้าด้วยทุกกระแสดิกกะทั้งปวง อธิบายว่าบุพพกาลผู้จะเจริญซึ่งเมตตานี้ พึงให้นำเอา สัพเพ ศัพท์นั้นเข้ามาประกอบในคำดังนี้ว่า สัพเพ สัตตทาน สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง คือ สัตว์อันประกอบด้วยชีวิต แด่สัตว์ที่บังเกิดแล้ว แด่สัตว์ที่มีอยู่ แด่สัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วย ความดังงั้น แด่สัตว์ทั้งหลายอันดังนั้น แด่สัตว์ทั้งหลายอันมิได้เหลือของอยู่เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ สัตตทาน จงแปล สัตว์ทั้งหลาย มีคนอันเป็นคู่เกิด พึงให้นำเอา สัพเพ ศัพท์นั้น เข้ามาประกอบในหมวดทุกกระแต่ที่ให้นำเอา สัพเพ ศัพท์มาประกอบเข้าในหมวดดิกกะนั้น คือให้ประกอบว่า (สัพเพ สัตตทาน) สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่มีกายยาวภักดิ์ ที่แปล สัตว์ยังแสดงหาซึ่ง สัมภวะ คือ ความเกิดพร้อม

ก็ดี แม่เหล่านี้ง เป็นสัตว์มีตน ประกอบด้วย ความคู่เกิด พึงให้
 บัณฑิตนำเอา สัพเพ ศัพทฺ เข้ามา ประกอบใน หมวด ติกกะ ด้วย ประการ
 ดัง พรรณามา ณนี้

อิทานิ บัตถิ จักได้พรรณนาใน บททั้ง หดาย ๖ บท มีบท คือ ที่ชื่อว่า
 เปน ต้น อัน มีปรกติ แดง ซึ่ง ประชุม ตาม แห่ง ติกกะ มีที่ข วัธส มัชฌิม
 เปน ต้น นั้น สืบต่อไป (นาคมัจฉโคธาทโย) ความว่า สัตว์ทั้ง หดาย
 มี นาค แด ปลา แด เหี้ย เปน ต้น เป็น สัตว์ มี อัตตภาพ อัน ยาว นั้น
 ได้ ชื่อ ว่า ที่ขา จึงมี คำ รับ เข้า มา ว่า จริง อยู่ อัตตภาพ แห่ง สัตว์ ทั้ง หดาย
 มี นาค เปน ต้น อัน บัง เกิด ใน มหา สมุท นั้น นับ ด้วย จา เปน อัน มาก
 เปน ประมาณ อัตตภาพ แห่ง สัตว์ ทั้ง หดาย มี ปลา แด เหี้ย เปน ต้น อัน
 บัง เกิด ใน มหา สมุท นั้น มี ประมาณ ด้วย โยชน์ เปน อัน มาก สัตว์
 ทั้ง หดาย มี เต่า แด ปลา เปน อาทิ ที่ บัง เกิด ใน น้ำ นั้น เป็น สัตว์ มี อัตตภาพ
 อันใหญ่ (หัตถิ นาคาทโย) สัตว์ ทั้ง หดาย มี ข้าง แด นาค เปน ต้น
 ที่ บัง เกิด บนบก นั้น ก็ เปน สัตว์ มี กาย อันใหญ่ สัตว์ ทั้ง หดาย ที่ นับ เข้า
 ใน พวก อมนุษย์ ทั้ง หดาย มี สัตว์ อัน ได้นาม ชื่อ ว่า ทานพ เปน ต้น นั้น
 ก็ เปน สัตว์ มี อัตตภาพ อันใหญ่ แด อัตตภาพ แห่ง สัตว์ ทั้ง หดาย ที่ นับ เข้า
 ใน พวก อมนุษย์ ที่ ว่า ใหญ่นั้น ได้ แก่ อัตตภาพ แห่ง ราหู เปน ต้น
 แท้จริง อัตตภาพ แห่ง ราหู นั้น ถ้า จะ กำหนด โดย สูง ได้ ๔ พัน กับ แปด
 ร้อย โยชน์ แขน ทั้ง สอง แต่ ละ ข้าง นั้น ยาว ได้ ๑๒๐๐ โยชน์ ระหว่าง แห่ง
 ศีรษะ กว้าง ประมาณ ห้าสิบ โยชน์ ระหว่าง แห่ง นิ้ว มือ นั้น ก็ กว้าง

ห้าสิบโยชน์เท่ากัน ฝ่ามือทั้ง ๒ นั้น แต่จะกว้างได้ ๒๐๐ โยชน์
 แด อัครภาพ แห่ง ราหู นั้น ก็ นับ เข้าใน หมู่สัตว์ที่มี อัครภาพ อันใหญ่
 แด อัครภาพ แห่ง สัตว์ทั้ง หลาย มีม้า แดโค แดกระบือ แด สุนัข เปน ต้น นั้น ได้
 ชื่อว่า มัชฌิมา เปน อัครภาพ อย่าง กลาง สัตว์ทั้ง หลาย ที่มีประมาณ
 แห่ง กาย เปน โสมกะ อย่าง ต่ำกว่า ยาว แด ปาน กลาง มีปลวก เปน ต้น ได้
 ชื่อว่า รัสสะกา ว่า เปน สัตว์ อัน มี อัครภาพ สั้น สัตว์ทั้ง หลาย อัน มี
 อัครภาพ อัน สั้น จะเกิดขึ้น อัน บัง เกิด ใน ประเทศ ทั้ง หลาย มีเกิด ใน
 น้ำ เปน ต้น พัน วิสัย แห่ง บุคคล อัน จะ แด ด้วย มังสัจกะ เปน วิสัย
 แห่ง ทิพจักษุ นั้น ก็ ตี สัตว์ทั้ง หลาย มี อัครภาพ อัน ละเอียด มีเหา แด เกร็น
 เปน อาภินันท์ ก็ ตี ได้ ชื่อว่า ชณุกา ว่า เปน สัตว์ อัน มี อัครภาพ อัน เล็ก
 (ขบิ) อีก ประการ หนึ่ง เถา สัตว์ทั้ง หลาย ที่มี อัครภาพ ต่ำ ทราบ ลง มา
 จาก สัตว์ทั้ง หลาย ที่มี กาย ใหญ่ เปน ปาน กลาง แด ที่ เปน ปาน กลาง ใน ชาติ
 ทั้ง หลาย นั้น ๆ บัณฑิต ทั้ง หลาย พึง รู้ เกิด ว่า สัตว์ทั้ง หลาย เหล่า นั้น
 ก็ได้ ชื่อว่า ชณุกา ว่า เปน สัตว์ มี กาย เล็ก สัตว์ทั้ง หลาย มี ปลา แด
 เถา เปน ต้น ที่มี อัครภาพ เปน ปริมาณ นั้น ได้ ชื่อว่า ธูตา ว่า เปน
 สัตว์ มี กาย อัน หยาบ (เฮว คีหิ คิณฺโณทฺธิ อนวเสสโต สัตเต ทิสเสตฺวา)
 ใจความ ว่า เมื่อ สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภักย์ ทรง แด คง ซึ่ง สัตว์
 ทั้ง หลาย โดย อัน ไม่ เหลือ ไม่ เค้น ด้วย ตักกะ ทั้ง หลาย ตาม ฉนั้น แล้ว พระองค์
 จึง ส่ง เกราะ หี ซึ่ง สัตว์ทั้ง หลาย เหล่า นั้น เข้า ด้วย ทุกกะ มี ประมาณ สอง
 ทั้ง หลาย มี บท ว่า (ทิจฺฐา วา เย อทิจฺฐา) เปน อาภินันท์ แล้ว

ก็ทรงแสดงต่อไปในภาคบัดนี้ คัตถ ทิฏฐาติ ถ้าบททั้งหลาย ดัตถ์เหล่านี
 ใด ที่บุคคลเคยได้เห็นแล้ว ด้วยอำนาจที่มาสู่คตของ แห่ง จักขุ แห่ง คน
 ดัตถ์เหล่านั้นใด ชื่อว่า ทิฏฐาดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลายเหล่านีใด ที่ตั้ง อยู่ใน
 ผัง ฟาก สมุทอื่น แลหลัง ผู้เข้า ข้างอื่น แลจักรวาลอื่น นั้น ดัตถ์เหล่านั้น
 ใด ชื่อว่า อทิฏฐาดัตถ์ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภาค ทรง แสดง ซึ่ง ดัตถ์
 ทั้ง หลาย อัน อยู่ใน ที่ไกล แห่ง อคตภาพ ก็ดี อยู่ใน ที่ไกล อคตภาพ ก็ดี
 แห่ง คน ด้วย ทุกกระ ก็ประมาณ ดังนี้ว่า (เย จ ทูเร วสันติ อวิทุเร)
 กระนี้ เติ ดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลายเหล่านั้น บัณฑิต พึง รู้ด้วย อำนาจ
 แห่ง ดัตถ์ อัน หาเท่ามิได้ แล ดัตถ์ มีเท่า ดังนี้ ก็ แท้จริง ดัตถ์ ทั้งหลาย
 อัน อยู่ใน ที่ไกล แห่ง คน ชื่อว่า อวิทุเร ดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลาย ที่ อยู่ใน
 ภายใน นอกจาก ภายใน นั้น ชื่อว่า ทูเร ดัตถ์ คตลา อันไกล ดัตถ์ทั้ง หลาย
 อัน อยู่ใน ภายใน แห่ง อุปจาร ชื่อว่า อวิทุเร ดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลาย ที่ อยู่ใน
 ใน ภายใน นอก แห่ง อุปจาร ชื่อว่า ทูเร ดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลาย อัน อยู่ใน ภายใน
 วิหาร แลภายใน บ้าน แลภายใน ชนบท แลภายใน เกาะ แลภายใน
 จักรวาลนี้ ชื่อว่า อวิทุเร ดัตถ์ ดัตถ์ทั้ง หลาย ที่ อยู่ใน จักรวาลอื่น นั้น
 พระผู้มี พระภาคย์ หาก ร้อง เรียก ว่า ดัตถ์ อยู่ใน ที่ไกล ใน บทคือ ภูตา นั้น
 อธิบาย ว่า ดัตถ์ ทั้ง หลายใด ที่บังเกิด แล้ว ยัง ดัตถ์ ทั้ง หลาย นั้นใด ชื่อว่า
 ภูตา (เย ภูตาเอว) แล ดัตถ์ ทั้ง หลายใด ที่บังเกิด แล้ว ยัง ได้นาม
 ชื่อว่า ภูตา นั้น ดัตถ์ ทั้ง หลาย นั้น ย่อม ถึง ซึ่ง อัน นาม ว่า จัก มิได้ บังเกิด
 มีอีก แล คำว่า ภูตา นี้ เปน ชื่อ แห่ง พระชินวสัพ พทั้ง หลาย นั้น อธิบาย

ว่าพระรัตนธาตุทั้ง หาย ผู้มีธาตุ อัน สั้น แล้ว นั้น ท่าน ย่อมมิได้
บังเกิด ค่อยไป อีกใน เบื้องหน้า เหตุ นั้น จึงได้ ชื่อว่า ภูตา ว่า เป็นสัตว์
อัน บังเกิด แล้ว ยัง บังเกิด แล้ว เภาะ ด้วย ประการ นี้

ใน บท คือ สัมภเวสี นั้น มีบท วิคคหว่า สัมภเวสี นั้น
สัมภเวสี โน ดังนี้ แปลว่า เข ตัดคา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หาย ไค เข นั้น ค
ย่อม แสง หา สัมภว ซึ่ง ความบังเกิด พร้อม อิติ เหตุ นั้น
เท ตัดคา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หาย นั้น สัมภเวสี โน ชื่อว่า สัมภเวสี โน
ตัดคา อัน ว่า สัตว์ ทั้ง หาย สัมภเวสี โน แสง หา ซึ่ง ความบังเกิด พร้อม
อธิบายว่า สัตว์ ทั้ง หาย ไค ยัง แสง หา ซึ่ง ความบังเกิด พร้อม อยู่
สัตว์ ทั้ง หาย นั้น ได้นาม ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ คำว่า สัมภเวสี นี้
เป็น ชื่อ แห่ง เสกข บุคคล แด บุณฺณ ทั้ง หาย อัน ยัง แสง หา อยู่ ซึ่ง ความ
บังเกิด ค่อยไป ใน เบื้อง หน้า เพราะ ว่า เสกข บุคคล แด บุณฺณ ทั้ง หาย นั้น
มี สัญญา ธรรม คือ ความ ประกอบ พร้อม ใน ภพ ยัง มิ ได้ (อถวา)
อีก นัย หนึ่ง ว่า ถ้า กำเนิด ทั้ง หาย นั้น สัตว์ ทั้ง หาย ที่ บังเกิด ใน
อัมมหาระ กำเนิด คือ เกิด ใน ฟอง ไข่ แด สัตว์ ทั้ง หาย ที่ บังเกิด ใน สตาม พุ
กำเนิด คือ เกิด ใน ครรภ์ แห่ง มาร ตามี พัง ผิด คือ รก หุ้ม ห่อ กาย อยู่ นั้น
ยัง มิ ได้ ทำ ดาย กระเปาะ ไข่ แด กระ เปาะ พัง ผิด คือ รก ได้ ตราบ ไค ก็ ได้นาม
ชื่อว่า สัมภเวสี สัตว์ อยู่ ตราบ นั้น ต่อ เมื่อ ไค ทำ ดาย ซึ่ง กระเปาะ ไข่
แด กระเปาะ พัง ผิด คือ รก ออก มา กาย นอก ได้ แล้ว ก็ ได้นาม ชื่อว่า ภูตา สัตว์

คราวนั้น สัตว์ทั้ง หลาย ที่บังเกิดใน สังเกตท กำนิต คือเกิด แต่เหื่อ
 แดใด ก็ดี สัตว์ทั้ง หลาย ที่บังเกิดใน อุปปาทิก กำนิต เกิดขึ้นเอง
 จุจตอยมานั้นก็ดี ได้นามชื่อว่า สัมภเวสีสัตว์ ในขณะจิต อันเป็น
 ประชุมนั้น จำเดิมแต่ ขณะจิต เป็น ค่ำบสองไปนั้น ได้นามชื่อว่า
 ภูตาสัตว์ อีกนัยหนึ่งว่า สัตว์ทั้ง หลาย บังเกิด ด้วยอิริยาบถอันใด
 แลยังไม่ถึง ซึ่งอิริยาบถอื่น จากอิริยาบถที่บังเกิดนั้น ครอบใด ก็ยัง
 ได้นามชื่อว่า สัมภเวสีสัตว์ อยู่คราวนั้น เบื้องหน้าแต่อิริยาบถที่บังเกิด
 ไปนั้น ก็ได้นามชื่อว่า ภูตาสัตว์ ด้วยประการ ฉนี้

เอว ภควา สุชีโน วาติ อาทิหิ อมเตยยศาถาหิ นานันปการโค
 เสด์ ภิกขุณิ หิตสุชาคมบัตถนวดน สัตเตส เมตตภาวนิ ทัสเสตฺวา
 อิทานิ อหิตทุกขานาคมบัตถนวดนปี ตํ ทัสเสนโต อาทิ น ปโรปร
 นิคุพเพถาคิ ภควา

องค์ สัมเด็จพระผู้ทรง สวัสดิ์ติ ภากย์ เมื่อ พระ องค์ ทรง พระมหา กรุณา
 แดตง ซึ่ง เมตตภาวนาใน สัตว์ทั้ง หลาย ด้วย อำนาจ ปรารถนา เพื่อ จะให้
 ถึง ซึ่ง ประโยชน์ อัน เกื้อกูล แล ความสุข แก่ภิกษุทั้ง หลาย เหล่านั้น
 โดยประการ ต่าง ๆ ด้วย พระ ศาถาทั้ง หลาย ๓ ด้วยถึง มีบทว่า
 สุชีโนวา เป็นอาทิด้วย ประการ ฉนี้แล้ว

เมื่อ จะ ทรง แดตง ซึ่ง เมตตภาวนา นั้น แม้ด้วย อำนาจ แห่ง ความ
 ปรารถนา อันเป็น เหตุ จะไม่ให้ ถึง ซึ่ง กรรม ใ้ประโยชน์ อัน เกื้อกูล แล
 ความ ทุกข์จึง กล่าว ซึ่ง พระศาถามีบทว่า (น ปโรปร นิคุพเพถ)

เปนอาทิสืบต่อไป ฌกาดบัตินี้ (เฮต โปราณปาสฺส) พระบาทคือ
 (น ปโรปร นิพุกุเพถ) นี่เปนพระบาท อันมีมาแต่กาลก่อน มาในกาล
 บัตินี้ อาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าวว่า (ปรัญฺหิ) กระนั้นบ้าง ก็บทว่าคือ
 (ปรัญฺหิ) นี้ (น สุนฺทโร) ได้ชื่อว่าเปนบทมิได้งาม มิได้เพราะ
 แลเนื้อความในพระคาถานั้นว่า (ปรัชโน) ชนอื่นก็อย่าฟัง ชมนี่
 แลอย่าฟัง ถ่วงดูหมิ่น ซึ่ง ชนอื่นในโอกาสที่แห่งใด แห่งหนึ่ง เปนคั้นว่า
 ในบ้าน หรือว่าในนา หรือว่าในท่าม กลาง แห่ง หมู่ญาติ แล หมู่มิตร
 แลอย่าฟัง ถ่วงดูหมิ่น ซึ่ง บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง มีคั้นว่ากระษัตริย์ แลพราหมณ์
 แลภฤหิสถ์ แลบรรพชิต ด้วยกรรมอัน ท่าน กระทำนี้ เปนกรรมอันดี
 แลเปนกรรมอันชั่ว แลอย่าฟัง ถ่วงดูหมิ่น ด้วย อันเสียดแทง ด้วย
 กายวิการ แลวจีวิการ ทั้งหลาย ก็ดี อย่าฟังดูหมิ่น ด้วยสัญญา คือ
 กระทบกระทั้ง ด้วย มโนวิการ ก็ดี แต่อย่างใด อย่างหนึ่ง (พียาโรธนา
 ปฏิขสฺสญฺญา) แท้จริง ในเมื่อคำอัน อาจารย์กล่าวว่า อย่าฟังเสียดแทง
 ด้วย ความสำคัญ อย่า กระทบ กระทั้ง ด้วย มโนวิการ ดังนี้ พระผู้มีพระ
 ภาคว่าเจ้าหากกล่าวว่า พียาโรธนา ปฏิขสฺสญฺญา อิติ ชื่อว่า พียาโรธนา
 ปฏิขสฺสญฺญา คุณนัย ประโยคว่า (สम्मัทญฺญา วิมุตฺโต) ดังนี้
 ในบทคือ (นาญญมฺปิญฺญัสส ทักขมิจฺเจยฺย) นั้นว่า บุคคลอย่าฟัง
 ปราถนา ซึ่ง ทุกข์ แก่กัน แลกัน แลคำที่ว่า บุคคลอย่าฟัง ปราถนา ซึ่ง ทุกข์
 แก่กัน แลกัน นั้น จะมี อรรถาธิบาย เปน ประการใด วิดิษณาว่า บุคคล
 ฟังเจริญ ซึ่ง เมตตา ด้วย สามารถ กระทำไว้ ในใจว่า สัตว์ทั้งหลาย จะมี

ความทุกข์ที่ ดีด้วยทั้งหลาย จึง มีความเกษม นิราศ ปราศจากภัย แล อุบัติทุกข์
 เป็น ต้น ดังนี้ (นกวอด) ใช้แต่เท่านั้น บุคคล พึง กระทำไว้ในใจดังนี้ว่า
 (อโหศ) ดังเรามาว่า พึง บุคคลอื่น ผู้ใด ผู้หนึ่ง อย่า พึง ช่ม ชี ครองบ้าง
 ซึ่ง บุคคลผู้ใด ผู้หนึ่ง ด้วย รังเกียจ ทั้ง หลาย มี อชฌว เป็น ต้น บุคคล
 ผู้ใด ผู้หนึ่ง อย่า พึง ถ่วง คุ หมิ่น ซึ่ง บุคคลอื่น ผู้ใด ผู้หนึ่ง ด้วย มานะ วัตถุ
 ทั้ง หลาย มี ชาติ เป็น ต้น ใน ประเทศ ที่ใด ที่หนึ่ง อนึ่ง บุคคลอย่า พึง ปราศนา
 ซึ่งทุกข์แก่กัน แล กัน เพื่อ ประทุษร้าย เลียด แทง ด้วย กาย วจีการ แล วิจิการ กัด
 แล เพื่อ สำคัญ จะ กระทบ กระทั่ง ด้วย มโน วจีการ กัด บุคคล มี มโนการ
 กระทำไว้ในใจ ด้วย ประการ นั้น แล้ว พึง จะ เจริญ ซึ่ง เมตตา ไป ใน ดีด้วย
 ทั้ง หลาย ทั้ง ปวง (เอว) อหิตทุก ขานาคมน บัณฑิต นวเสน อศีลโต เมตตภาวนา
 ทสเสตวา) เมื่อ สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระภาคย์ เจ้า ทรง แดงตง เมตตา
 ภาวนา ด้วย สามารถ ความ ปราศนา จะ ไม่ ให้ ถึง ซึ่ง กรรม ไร ประโยชน์
 อัน เกื้อกูล แล ความ ทุกข์ โดย เนื้อ ความ ด้วย ประการ นั้น แล้ว

เมื่อ จะ ทรง แดงตง ซึ่ง เมตตา ภาวนา นั้น ด้วย ข้อ อุปมา จึง กล่าว ซึ่ง
 พระคาถาว่า (มาตา ยถา นิย ปรคต) เป็น ต้น สืบ ต่อ ไป ใน กาด บัณฑิต
 ศัสตัต โถ อรรถาธิบาย แห่ง พระคาถา นั้น ว่า (มาตา ยถา นิย ปรคต)
 มารดา จะ พึง ตาม รักษา ซึ่ง บุตร อัน เป็น บุตร ผู้เดียว ชาติ รัย ซึ่ง คน แด
 บัง เกิด นั้น ด้วย ฮาย ก็ อมารดา นั้น จะ พึง ถัง ซึ่ง ชีวิต ก็ ฮาย ของ
 คน เดียว เพื่อ จะ ห้าม จะ กัน เสีย ซึ่ง ทุกข์ อัน จะ มา ถึง แก่ บุตร นั้น ฉนั้น ไค
 (เอว มปี สัพพเทสุ) กุณบุตร นั้น พึง ตาม รักษา ซึ่ง ดีด้วย ทั้ง หลาย คือ

พึงเจริญเมตตาภาวนานี้ ยังเมตตาภาวนานี้ให้บังเกิดผลของ ๆ ในใจ
 แล้วก็พึงเจริญไปใน สรรพสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น กุณบุตร นั้น พึง ยัง
 เมตตาให้เจริญ ด้วยสามารถมีสัตว์ไม่มีประมาณ เป็น อารมณ์ หรือ ๆ
 ว่า ยังเมตตาภาวนานี้ให้เจริญ ด้วยสามารถแผ่ไปโดยหาเศษมิได้
 ในสัตว์ผู้หนึ่งไม่มีประมาณ (อติ เหว่ สัพพากาศเมตตาภาวนา
 ทสฺสเถว) เมื่อ สมเด็จพระผู้ทรง พระภาคย์ ทรง แสดง เมตตาภาวนา
 ด้วยอาการ ทั้ง ปวง ด้วย ประการ นั้น แล้ว เมื่อ จะ ทรง แสดง ซึ่ง กิริยา ที่
 เจริญเมตตาภาวนา นั้น จึง กล่าว ซึ่ง พระคาถา มีบท ว่า (เมตฺตัญฺจ
 สัพพโลกัสมี) เป็น ต้น สืบต่อไป พระ อรรถกถาจารย์เจ้า จึง พรรณา
 เนื้อความโดย ลำดับ แห่ง บทใน พระ คาถา นั้น ว่า ถ้า บท ทั้ง หลาย นั้น
 บทว่า (เมตฺตัญฺจ) นั้น มีอรรถวิคคหว่า มีรัศมี คายาคิ วาจิ มีคฺโค
 ดังนี้ แปลว่า สภาวะ อันใด ย่อมรักษาไว้ ซึ่ง สัตว์ทั้ง หลาย เหตุ ดังนี้
 มีคฺโค ชื่อว่า มีคฺโค อธิบายว่า บุคคล ย่อมผูกไว้ คือ รักษาไว้ ซึ่ง สัตว์
 ทั้ง หลาย เหตุ มิให้ ถึง ซึ่ง กรรม อัน ไร ประโยชน์ อัน เกื้อกูล ด้วยภาวะ
 แห่ง บุคคล นั้น มีอรรถาจารย์ อัน ประกอบ ด้วย ประโยชน์ อัน เกื้อกูล เหตุ
 ดังนี้ มีคฺโค บุคคล ผู้ นั้น จึง ได้ ชื่อว่า มิตร มีคฺคัสส ภาโว
 อันว่า ภาวะ แห่ง มิตร นั้น ชื่อว่า เมตตา สภาวะ แห่ง เมตตา ทั้ง หลาย ใน สัตว์
 โลกทั้ง ปวง โดยหาเศษมิได้ ย่อมมีอยู่ในใจ จึง ชื่อว่า นานต์ (คฺทิ)
 แท้จริงเมตตา อัน มี ใน ใจ นั้น พระผู้ทรง พระภาคย์ ครุติ อย่าง
 พระเจ้าเมตตา นั้ พึงปฏิบัติ ด้วย จิต ใน บท คือ (อปริหานี) นั้น มี

บทวิคคหะว่า นาสังปริมาณันตี อปริมาณัง ดังนี้แปลว่า ปริมาณ
อัน ว่าประมาณ อัสส เมตัจจิตตัสส แห่งจิตร อัน ประกอบ ด้วย
เมตตานัน น โหติ มิได้มี อิติ เหตุตั้งนั้น คำ เมตัจจิตตัง อัน
ว่าจิตร อัน ประกอบ ด้วยเมตตานัน อปริมาณัง ชื่อว่า อปริมาณัง
เมตัจจิตตัง อัน ว่าจิตร อัน ประกอบ ด้วยเมตตา อปริมาณัง มีประมาณ
ไม่มี อธิบายว่าสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ทรงตรัสเทศนาว่า จิตร อัน
ประกอบ ด้วยเมตตา ไม่มีประมาณอย่างนี้ (อัมปิมาณัสสัจฉารัมมณตยา)
เพราะ ความที่ แห่งจิตร ประกอบ ด้วยเมตตานัน มีสัตว์เป็น อารมณฺหา
ประมาณมิได้ ใน บทคือ (อุทฺธ) นั้น แปลว่าใน เมืองบน พระผู้ทรงพระ
ภาคย์ ถือเอาซึ่ง อรูปภพด้วย บทคือ (อุทฺธ) นั้น แลบทคือ (อโ) นั้น แปล
ว่าเมืองต่ำ พระผู้ทรง พระภาคย์ ถือเอาซึ่ง กามภพด้วย บทคือ (อโ) นั้น
แลบทคือ (ติวิย) นั้น แปลว่าท่ามกลาง พระผู้ทรง พระภาคย์ ถือเอารูป
ภพด้วย บทคือ (ติวิย) นั้น ใน บทคือ (อัสสัมพาห) นั้น แปลว่า
ปราศจากที่ค้ำแบบ อธิบายว่าจิตร ที่ ประกอบด้วยเมตตาอัน บุคคลเจริญ
นั้น (ภินฺนัสสัม) มีแดน อัน ทำตายแล้วหาสิ่งใด จะเป็น แดน ถัด กัน ไว้
มิได้ เพราะ ฉะนั้น จึง ว่าปราศจากที่ อัน ค้ำแบบ (ปัจจุตฺติโก) ตัวข้า
ศึกนั้น พระอาจารย์เจ้าหาก ร้องเรียกชื่อว่า (สัมา) ว่า เป็น แดน อัน ถัด
กัน ซึ่ง หนทาง แห่ง เมตตาคิจร อธิบายว่าจิตร ที่ ประกอบ ด้วยเมตตานัน
ย่อม ประพฤติเป็นไปในตัว ข้าศึกนั้น ใน บทคือ (อเวร) นั้น แปลว่า
ปราศจากเวร อธิบายว่าจิตร ที่ ประกอบ ด้วยเมตตานัน ปราศจากเวร

เจตนาซึ่งบังเกิดปรากฏแม้แต่ระหว่าง แตรหว่าง แด บท คือ (อสังขัตติ)
 นั้น แปลว่ามี ขำคึก อันไป ปราศจาก แด้ว (เมตต์ตาวิหารี หิ บุคฺกโต)
 จริยัง อยู่ บุคฺกต ผู้ อยู่ ด้วย จิตฺร อัน ประกอบ ด้วย เมตตานี้ ย่อมเป็น ที่รัก
 ที่ เสน่หา แก่ หมู่ มนุษย์ นิกร ทั้งหลาย ด้วย แด เป็น ที่ รักใคร่ แก่ เหล่า มนุษย์
 ภูมิมิคำ แด เทพยดา ขวากษ์ ทั้งหลาย ด้วยไม้มิผู้ใดเกลียดชัง บุคฺกตผู้ใด
 ผู้หนึ่ง ซึ่ง จะ เป็น บัณฑิต ขำคึก ตามเบียดเบียนนั้น ย่อมมิได้ นี้แก่
 ผู้ที่ อยู่ ด้วย จิตฺร เมตตานี้เลย (คัมภีร์) เหตุคัง นั้น จิตฺร ที่ประกอบ
 ด้วยเมตตานี้ ดมเด็จพระผู้ทรง พระภักย์ จึง ได้ตรัสเทศนาเรียกว่า
 (อสังขัตติ) เพราะ ความที่จิตฺร ประกอบ ด้วย เมตตานี้ มี ขำคึก อัน
 ปราศจาก แด้ว แท้จริง ขำคึก ซึ่ง ได้นามว่า (อสังขัตติ) อันใดนี้
 คำว่า (อสังขัตติ) ว่าปราศจาก ขำคึกนั้น เป็น ปริยายจน กล่าว โดย
 ช้อม ค้อม ด้วยเนื้อความ คัง พรรณามา ณนี้ (อภี อนุปทโต อติถวัณ
 ณา) อันนี้ เป็น คำ พระอรรคถาจารย์เจ้าท่าน พรรณานี้เนื้อความ โดย
 บท อัน เป็น ลำดับ มา (อภีปคัตถที่ปนา) ก็แลกิริยาที่จะ แสดง เนื้อ
 ความอัน พระอรรคถา อธิบาย ไว้ ใน ลำดับ บท นั้น บัณฑิต พึง พึง
 ทราบคังนี้ว่า (ยเทถ วน) คำอันใดที่ ดมเด็จพระผู้ทรง พระภักย์
 ทรง เทศนาว่า (เอวมี สัพพเหตุ มานถ์ ภาวเย อปริมาณ) นี้ ก็
 แด คำ อัน นั้น พระพุทธองค์ ทรง เทศนา ซึ่ง เมตตา ภาวณานั้น ว่าหา ประ
 มาณมิได้ ความว่าบุคฺกตผู้จะเจริญ ซึ่ง เมตตา ภาวณานั้น พึงเจริญ ซึ่ง

เมตตาคิทร ไปใน โลก ทั้งปวง ยัง คิทร ที่ ประคบ ค้วย เมตตานั้น ให้ ถึง ซึ่ง
เจริญ แพร่ หาย ไปบุญ ไปใน โลก ทั้ง ปวง

มีคำพูดว่า (กถ) ซึ่ง ว่า พึง ยัง เมตตาคิทร ให้ ถึง ซึ่ง อัน เจริญ
แพร่ หาย ไปบุญ ไปใน โลก นั้น อย่างไร วิถีเห็นว่า พึง ยัง เมตตาคิทร
ให้ ถึง ซึ่ง แพร่ หาย ไปบุญ ไปใน ทิศ เบื้องบน แต่ทิศเบื้อง ค่ำ แต่ทิศโดย
ขวาง ทิศ เบื้องบน นั้น กำหนด แต่ ภวักพรหม เปน ที่ สุด ทิศ เบื้อง ค่ำ นั้น
กำหนด แต่ อวิจิ เปน ที่ สุด นั้น ขึ้น มา ทิศ โดย ขวานั้น กำหนด เอา ทิศ ทั้ง
ปวง ไม่เหลือ ไม่เศษ อีก อย่าง หนึ่ง ทิศ เบื้องบน นั้น กำหนด ซึ่ง รูปภพ
เป่นประมาณ ทิศ เบื้องค่านั้น กำหนด ซึ่ง กามธาตุ เป่น ประมาณ ทิศ โดย
ขวาง นั้น กำหนด รูป ธาตุ เป่น ประมาณ (อมีจ) อีก ประการ หนึ่ง บุคคล
เจริญ ซึ่ง เมตตาคิทร อย่าง นี้ ปราศจาก ที่ อัน คัมแคบ แต่ ปราศจาก เหว
แต่ ปราศจาก ข้ำคัก นั้น มี ค้วย ประการ ฉนใด ก็ พึง กระทำ ซึ่ง ความ เป่น
ผู้ ปราศจาก ที่ อัน คัมแคบ แต่ ปราศจาก เหว แต่ ปราศจาก ข้ำคัก แล้ว พึง
เจริญ ซึ่ง เมตตาคิทร ค้วย ประการ ฉน นั้น (ภาวนาย สัมปัท) กิริยา ที่
บริบูรณ์ แห่ง ภาวนา เป่น ตามนี้ นั้น บุคคล พึง ถึง ค้วย ประการ ฉน คือ
เป่น ผู้ ปราศจาก ที่ อัน คัมแคบ ค้วย อำนาจ แห่ง โอกาส โลก ใน ที่ ทั้ง ปวง
(อเวร) แต่ เป่น ผู้ ปราศจาก เหว ค้วย กิริยา ที่ บันเทา เสีย จาก อาฆาฏ ของ
เหว ใน ตัว ทั้ง หายอื่น แห่งตน (อธัมมคัค) แต่ เป่น ผู้ ปราศจาก ข้ำคัก
ค้วย กิริยา ที่ บันเทา เสีย จาก อาฆาฏ ของ เหว ใน ตน แห่ง ตัว ทั้ง หายอื่น
บุคคล พึง เจริญ ซึ่ง เมตตาคิทร อัน ปราศจาก ที่ อัน คัม แคบ แต่ ปราศจาก

ข้าศึก นั้นให้เจริญ ไปใน สัตว์ โลกทั้งปวง โดย ปรีเฉท ส่วน ประการ คือ ทิศ
เบื้องบน แต่ทิศเบื้องต่ำ แต่ทิศเบื้อง ขวามิ มีประมาณ ด้วย ประการ นั้น
(เอว เมตตาสาวนาย วัฑฒนั ทัสเสตฺวา) สมเด็จพระนราธิป บรม คาสดา
เบื้อง ว่า ทรง แดง ซึ่ง อัน เจริญ แห่ง เมตตาสาวนา ด้วย ประการ นั้นแล้ว

เมื่อทรง แดง ซึ่ง ภาวะ แห่ง อัน หานิยม กำหนด อริยาบถ มิได้ แก่ กุณฺตร
ผู้ จะ เจริญ ซึ่ง เมตตาสาวนา แล้ว แด อยู่ นั้น จึง กล่าว ซึ่ง ศาภา ว่า (ติฏ
ฐัญจํ นิสินโน วา สยาโนวา ยาว ตัสส วิคตมัทโธ เอตํ สติ อธิฏฐะยฺย)
ดังนี้ ดับ ต่อไป ใน กาลบัดนี้ (ตัสสโต) ก็ แด อรรถาธิบาย แห่ง พระ
ศาณัน ว่า (เมตฺตา มานสิ ภาวะโนโต) แท้จริง กุณฺตร นั้น เมื่อ นัง เจริญ
ซึ่ง จิตร อัน ประกอบ ด้วย เมตตานั้น อยู่ ด้วย ประการ คุฯ พรรณา มา อย่าง
นี้ อย่าง พึงกระทำ ซึ่ง อันนิยม กำหนด อริยาบถ คุฯ ในบทพระบาลีทั้งหลายว่า (บัล
ลังกํ อาพัสสิตฺวา อชฺชํ กายํ ปณิชาเย) โยคาวจรกุณฺตร คุฯ เข้า ซึ่ง บัลลังกํ ดัง
กล่าวให้ตรง อย่า กำหนด อริยาบถ ดังนี้เลย เมื่อ กระทำ ซึ่ง กิริยา ที่ บันเทา
เลย ซึ่ง จำนวน แห่ง อริยาบถ อัน ไต อัน หนึ่ง คือ ยืน หรือ เทียว หรือ นั่ง
หรือ นอน แด จะ พึง เปน บุคคล ปราศจาก ชบเซา เหนงว่ง ได้ กำหนด เพียง
เท่าไร แล้ว ที่ นั้น ก็ พึง ตั้ง ไว้ ซึ่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น
ความเท่าเพียง นั้น (อถวา) อีก นัย หนึ่ง ว่า เมื่อ พระพุทธองค์ ทรง แด
ซึ่ง กิริยา อัน เจริญ แห่ง เมตตาสาวนา ด้วย ประการ คุฯ พรรณา มา อย่าง
แล้ว เมื่อ จะ ทรง แด ซึ่ง วลีภาพ คือ ความ เปน ผู้ จ्ञานาญ ในการ ที่

เจริญเมตตาภาวนาจึง กล่าว ซึ่ง พระศาสดาว่า (ติฏฐัญญูจรั) เปน ชาติความ
 ว่า (วธัมมัต โท ทิ) แท้จริง บุคคลผู้ถึง แล้ว ซึ่ง อันชำนานใน อริยฐาน
 วธัมม นั้น เมื่อ ยืน อยู่ หรือ ๆ เมื่อ เทียบ ไป ก็ คี่ แต่ มีความปรากฏาเพื่อ
 จะ คั่ง ไว้ ซึ่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น ด้วย อริยาบถ มีประมาณ
 เพียง เท่าไร ก็ พึง เปน บุคคล ปราศจาก ความ ชบเซา เหวี่ยงว้าง แล้ว ก็ ย่อม
 คั่ง ไว้ ซึ่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น ได้ คราวเท่า กาล ประมาณ
 เพียง เท่านั้น (อถวา) อีก นัย หนึ่ง ใน บท คือ (ติฏฐัญญู วา จรั วา) นั้น
 ว่า ของ แห่ง อันตราย ทั้งหลาย มิได้ มี แก่ บุคคลผู้ นั้น ๆ มีความ ปรากฏาเพื่อ
 จะ คั่ง ซึ่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น ไว้กำหนด เพียง เท่าไร แต่
 เปน บุคคล ปราศจาก ความ ชบเซา หวอนอน แล้ว ก็ ย่อม คั่ง ไว้ ได้ กำหนด
 กาล ประมาณ เพียง เท่านั้น (ทณฺฑิยัตถัก) ฉะนั้น ประพฤติ ขำใน การ
 ที่ จะ คั่ง ไว้ ซึ่ง สติ ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น จะ ได้ มี แก่ บุคคลผู้ นั้น หา
 มิได้ (เตนนาห) เหตุการณ์ ดังนี้ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภักย์เจ้า จึง
 ได้ ตรัส เทศนาว่า (ติฏฐัญญูจรั นิธินฺโน วา สยาโน วา ยาว คัสส วิค
 คมิกโข เอตํ สติ อธิฏฺฐะเยยฺย) ดังนี้ อรรถาธิบาย แห่ง พระศาสดา นั้น
 ว่า (ยันทํ วณฺ) คำ อันใด อัน สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภักย์ ตรัส ว่า (เมต
 ตัญญู สัพพะโลกัสสมี มาณัสสภาวเย) กระนั้น นั้น บัณฑิต พึง ดันนิฐานว่า
 กุณฺตร ผู้ ปรากฏา เพื่อ จะ คั่ง ไว้ ซึ่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น
 ด้วย อริยาบถ มีประมาณ เท่าใด แต่ ไม่ พึง เชื้อ เพื่อ ซึ่ง อริยาบถ ทั้ง หลาย มี
 อริยาบถ ยืน เปนต้น แต่ พึง คั่ง สติ อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ฌาน นั้น กำหนด

กาลประมาณเท่าใด แด่ พัง ตัง ด้ดึ นั้น ไว้ ได้ประมาณเท่า นั้น ด้ดึ ไค
 บุคคล ก็ พัง ยัง จิตร อัน ประกอบ ด้วย เมตตา ให้เจริญ ด้ดึ นั้น เกิด (เอว เมต
 ตาภาวนาวลัภาว ทัสเสณ โค) เมื่อ สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์ ทรง แด่ดง
 ซึ่ง ภาวะ ชำนาญ ใน การ ที่เจริญ ซึ่ง เมตตาภาวนา ด้วยบทว่า (เอต ด้ดึ อธิฏ
 ฐเญย) อย่าง นั้น แล้วย แด่ทรง ประกอบ ซึ่ง พระภิกขุเหล่านั้น ไว้ ใน เมตตา
 วิหาร ด้วย ประการ ด้ดึ แล้วย

เมื่อ พระพุทธองค์ จะ ทรง สรรเสริญ ซึ่ง เมตตา พรหมวิหารนั้น จึงกล่าว
 ซึ่ง พระศาสดาว่า (พหัมเมต วิหาร อิมามหุ) ตัง นั้น สืบต่อไป ใน กาล
 บัดนี้ (ตัส ด้ดึ โค) แด่ ขรรคานิบาย แห่ง พระศาสดา นั้น ว่า (ยาวย
 เมตตาวิหาร) เมตตาวิหาร อันใด นี้ ที่ สมเด็จ พระ ผู้ทรง พระภาคย์
 หาก พิจารณา ไว้ว่า บุคคล พัง กระทำ ซึ่ง เมตตาจิต ด้วย คำว่า (สุโข วา
 เหมโน วา โหนตุ) ด้ดึ ทั้งหลาย จะ มีความ สุข ก็ ด้ดึ จะ มีความเกษม
 นิราศปราศจากภัย อุบถอันตราย ก็ ด้ดึ เปน อาทิ ด้ดึ แล้วย พัง ตัง ไว้ ซึ่ง
 ด้ดึ นั้น ตัง นี้ บัณฑิตทั้งหลาย ใน ขรรณวินัย แห่ง พระอริยเจ้านี้ ย่อม
 กล่าว ซึ่ง ขรรณ อัน เปน ที่ อยู่ คือเมตตา นั้น ว่า พรหมวิหารขรรณเครื่อง อยู่
 แห่ง พรหม แด่ ย่อม กล่าว ซึ่ง ขรรณ อัน เปน ที่ อยู่ คือเมตตา นั้น ว่า (เอญญ
 วิหาร) เครื่อง อยู่ อัน วิเศษ ประเสริฐ (นิท โทสตา ฯ) เพราะความ
 ที่ แห่ง ขรรณ อัน เปน ที่ อยู่ คือเมตตา นั้น หาโทษมิได้ ใน วิหารขรรณ เครื่อง
 อยู่ ๔ ประการ คือทิววิหาร ประการ ๑ พรหมวิหาร ประการ ๑ อริย
 วิหาร ประการ ๑ อริยาบถวิหาร ประการ ๑ แด่ เหตุ ภาวะแห่ง ขรรณ

อัน เปน ที่ อยู่ คือ เมตตา นั้น กระทำให้ เปน ประโยชน์ แก่ ตน ประการ หนึ่ง
 ให้ เปน ประโยชน์ แก่ ชน ทั้งหลาย อื่น ประการ หนึ่ง เหตุใด เหตุ ดัง นั้น
 กุณบุตร เมื่อยืน อยู่ ก็ ดี เมื่อ เทียว ไป ก็ ดี เมื่อ นั่ง อยู่ ก็ ดี เมื่อ นอน อยู่ ก็
 ดี (ยาว ศัสส วิคคิมทโร) แล จะ พึง เปน บุคคล มีความ เยียบเหงา
 ง่วง งุน อัน ปราศ จาก สันดาน อยู่ เพียง ไต ไม่มี นิยม อิริยาบถ (เฮต
 ศติ อธิฐฐุญญ) พึง อธิฐาน ซึ่ง สติ อัน ราก ฐาน พันธ์ อยู่ ใน เมตตา นั้น จง
 เนือง ๆ อย่าง ใด ชาติ (เฮว ภควา) เมื่อ สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคว
 ทรง แดง ซึ่ง เมตตา ภาวนา แก่ ภิกษุ ทั้ง หลาย เหล่า นั้น โดย นาน ปรการ
 ต่าง ๆ อย่าง พรรณามา ฉนี้ แล แล้ว เมตตา นั้น ย่อม เปน อาสัณเหตุ โกล
 แต่ อคติ ทิฐิ คือ ความ ที่ เห็น ว่า เปน ตน สำคัญ ัญญา ว่า เปน ตัว เปน ตน
 นั้น มี อยู่ เพราะ ภาวะ แห่ง เมตตา นั้น มี สัตว์ เปน อารมณเหตุใด เหตุ ดัง นั้น
 เมื่อ พระ องค์ จะ ทรง แดง ซึ่ง กิริยา อัน ถึง ซึ่ง อริยาบถ เหตุ กระทำ ซึ่ง เมตตา
 ฌาน นั้น ให้ เปน บาท แก่ พระ ภิกษุ ทั้ง หลาย นั้น ด้วย อนุบาย คือ อัน ห้าม
 เสย ซึ่ง อัน ถือ เอา ซึ่ง ทิฐิ จึง ยัง พระ ธรรม เทศนา ให้ ตั้ง ณ พร้อม ด้วย
 พระ คาถา นี้ ว่า (ทิฐิ ญจ อนุปคัมม สัสสา ทัสส เนน สมันโน กา
 เมสุ วินย เคหิ น หิ ชาตุ คัพภเสยโย ปนเรตติ) ดังนี้ แล อรรถา
 ธิบาย แห่ง บาท พระ คาถา นั้น ว่า (โย อโย เมตตัสส ฌาน วิหาโร) ธรรม
 เปน ที่ อยู่ คือ เมตตา ฌาน อัน ไต อัน สมเด็จ พระ ผู้ ทรง พระ ภาคว หาก
 พรรณา ไว้ ว่า (พหิมเมต วิหาร อิมหา) บัณฑิต ทั้ง หลาย ใน พระ
 ธรรม วินัย นี้ ย่อม กล่าว ซึ่ง ธรรม อัน เปน ที่ อยู่ คือ เมตตา นั้น ว่า พรหมวิหาร

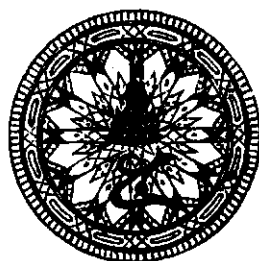
ธรรมเครื่อง อยู่แห่ง พรหมคังนี้ กุณฺบุตร ผู้ ออกจากเมตตา ฌาน วิหาร
 นั้นแล้ว (เย ศักก วิทกโกวการาทโย ชัมมา) แล ธรรมทั้งหลาย ไค
 คือ วิทก แล วิจารณ อัน มีใน เมตตา ฌาน วิหาร นั้น พึง พิจารณา กำหนด
 ซึ่ง รูป ธรรม โดย รุกตาม ซึ่ง ธรรม มี วิทก ที่ เกิด เปรน อาทิ แห่ง ธรรม
 ทั้งหลาย มี วิทก แล วิจารณ เปรน อาทิ นั้น แล้ว อย่า พึง เข้าไป โกธ ถึง ซึ่ง
 ทิฏฐิ คือ ความ เห็น อย่างนี้ ว่า ภาวระ คือ กอง แห่งสังขาร ที่ บริสุทธิ์ แล้ว นี้
 ย่อม ไม่ เข้า ไป ได้ ซึ่ง นาม ชื่อว่า สังขาร ด้วย อัน กำหนด ซึ่ง นาม แล รูป
 ใน เมตตา ฌาน วิหาร นี้ (สังกขา หุคฺวา) ก็ แล กุณฺบุตร ผู้ ไม่ เข้า ไป
 โกธ ถึง ซึ่ง ทิฏฐิ อย่างนี้ แล้ว พึง เปรน บุคคล ประกอบด้วย คีต ด้วย โลกุตฺร
 คีต โดย จำดับ แล เปรน ผู้ ถึง พรหม บริบูรณ์ ด้วย ทศณะ กล่าว คือ พระ
 ใต้ตามัคคิมรรค สัมมาทิฏฐิ อัน สัมปยุต ด้วย โลกุตฺร คีต เห็น ซึ่ง อริยตังคัง
 (คโต ปว) เบื้อง หน้า แต่ นั้น ความ กำหนด ใน วิทก กาม ทั้ง หลาย แล กิเลศ
 กาม อัน ไค ที่ พระ ใต้ตามรรคละยัง มิได้ นั้น กุณฺบุตร นั้น ก็ จะ พึง มั่นเทา
 เสีย ได้ ด้วย ภาวระ เมา ชัน แล น้อยลง ด้วย พระ สกิทากามิมรรค แล พระ อนาคา
 มิมรรค ทั้งหลาย (วินยิตฺวา) ครั้น มั่นเทา เสีย แล้ว ระงับ เสีย แล้ว กุณ
 บุตร นั้น ก็ ย่อม ไม่ เข้า ไป โกธ ถึง ซึ่ง ความ นอนใน ครอบก อีก ย่อม มิ เกิด
 เปรน อุปปตติ ใน สุตทวารคพิภพ แล้ว ก็ จะ บรรลุ ถึง พระอรหัต ปรินิพพาน ใน
 ชั้น สุตทวารคพิภพ นั้น โดย ส่วนเดียว แท้จริง (เอวํ ภควา เทสนํ
 สโมธานตฺวา) องค์ สัมเด็จพระ ผู้ทรง พระภากย์เจ้า เบื้อง ว่า ยัง พระ
 ธรรมเทศนาให้ดัง ลง พรหม ด้วย ประการ นั้น แล้ว จึง มี พระพุทธานุภา

ตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลาย ว่า (ภิกษุเว) ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
 จงไม่เกิด จงพากันไปอยู่ในราวป่าอันนั้น แล แล้วท่านทั้งหลาย จง
 เคารพซึ่ง ธรรมะ เข้า ใน วัน ธรรม สวดนะ ทั้ง หาย เคือนหนึ่ง แปร ครั้ง แล
 พึง หย่ กันให้ รุกข ขึ้น ซึ่ง พระสูตร อันนี้ แล จง กระทำ ซึ่ง ธรรมกถา
 แดง ซึ่ง ธรรม มินัน ก็ จง กระทำ ซึ่ง ธรรมดำกัจฉา สันทนา กัน ด้วย
 เรื่อง พระสูตร นี้ มินัน ก็ จง อนุโมทนา ขึ้น ชมตาม (อิทเมว กัมมัญ
 ฐานิ เสวถ) แล ท่านทั้งหลาย จง เสด็จ ซึ่ง พระสูตร นี้ ให้เป็น พระกรรม
 ฐาน แล พึง ทำ พระกรรมฐาน นี้ ให้เจริญ ใน สันดาน จง กระทำ ไว้ ให้มาก
 ใน สันดาน เกิด (เตปี อมณัสสา) บรรดา เหล่า อมณัสย์ ทั้ง หาย นั้น ก็
 จัก มี ได้ สำแดง ซึ่ง เภร วารมณฺห์ แก่ ท่าน ทั้ง หาย (อติถกามา หิตกามา)
 เหล่า อมณัสย์ นั้น มี แต่ จะ ปราศนา ซึ่ง กรรม อัน เป็น ประโยชน์ แล ความ
 เกื้อกูล แก่ ท่าน ทั้ง หาย นั้น ฝ่ายเดียว (เต สาธุติ ภควโต ปติสฺสณิเตวา)
 ฝ่าย พระภิกษุ ทั้ง หาย นั้น ครั้น รับ พระพุทธานุสาสนิ คาถา ของ สมเด็จพระ
 ผู้ทรง พระภาค ด้วย คำว่า สาธุ อัน แล ต่าง องค์ ก็ ต่าง อุฏฐาการ ลุก
 จาก อาสน ถวาย อภิวาทนาการ สมเด็จพระ โลกนาถเจ้า แล กระทำ ปทักษิณ
 สัน คติยวาร กำหนด พากัน คมนาการ ไปใน พนดันทา ประเทศ นั้น แล
 กระทำ อุ พระพุทธานุสาสนิ บัญชา ตั้ง นั้น (เทวดาโย ฯ) ส่วน เทพยดา
 ทั้ง หาย ใน พนดันทา ประเทศ นั้น ต่าง องค์ ต่าง มังเกิด ปิต แล โฉมนัน
 ด้วย มาดำริห์ว่า (อัมหากัง ภทฺธิตา) พระผู้เป็น เจ้า ผู้เจริญ ทั้ง หาย นี้
 มีความ ปราศนา เพื่อ จะ ให้ เป็น ประโยชน์ แล คุณ แก่ เรา ทั้ง หาย เทพยดา
 ทั้ง หาย ก็ ชวน กัน แล้ว กวาด เสนาสนะ ด้วย ตนเอง แล ก็ ตก แต่ง ซึ่ง น้ำ

ร้อน แด่น้ำเย็น กระทำปฏิญญาปริกัม แด่ปาทปริกัม นวด ปฤษฏางค์ แด่นวด
 เท้าจัดแจง ซึ่ง อารักขกรรม บัณฑิต รักษาเป็นอันดี (เดบี ภิกขุ คัตเถว
 เมตคั ภาวคัวา) ส่วน พระภิกษุทั้งหลายนั้น เบื้องว่า ยัง เมตตาภาวนา
 ให้เจริญ แล้ว อยู่ใน ถาน ที่นั้น กระทำซึ่ง เมตตาภาวนา นั้น ให้เป็น มาท ที่
 ค้าง แล้ว ก็ ปรารภ ซึ่ง พระวิมุตตนากรรมฐาน ก็ ได้ บรรลุ ซึ่ง ผลอัน เด็ด
 คือ พระอรหัต ใน ภายใน ไตรมาส ตาม เดือน นั้น แล้ว ก็ ปรารภ ซึ่ง วิสัทธิ
 ปรารภ ด้วย มหาปรารภ นั้น (เขวัญหิ อตถกถเตน ตถาคเตน ชัม
 มิสสังเรน) แท้จริง บุคคล กระทำ ซึ่ง ประโยชน์ อัน ควร จะ พึง กระทำ ที่
 สมเด็จ พระตถาคต สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ ฉลาด ใน ประโยชน์ แด่เป็น อิศร เหา
 ธรรม หาก ครัด เทศนา แล้ว นั้น ก็ ย่อม ได้ ด้วย ซึ่ง สันติบท คือ นิพพาน เป็น
 ส่วน อัน ระวัง แห่ง หลุย เป็น ประโยชน์ อย่างยิ่ง บุคคล ทั้งหลาย ผู้ มี
 ปัญญา อัน ประกอบ ด้วย มรรค นั้น ย่อม จะ ได้ บรรลุ ซึ่ง สันติบท คือ นิพพาน
 เป็น ส่วน อัน ระวัง (ตัสมาหิ) เพราะ เหตุการณ์ คำนึง นั้น แท้จริง วิญญูชน
 ผู้ มี กรรมดี มุ่ง มาตร เพื่อ จะ มั่นคง ซึ่ง สันติบท คือ นิพพาน อัน เป็น อัมฤตยธรรม
 แด่เป็น อพภคธรรม ไม่ ตาย บังเกิด เป็น ธรรม เป็น ที่ รัก ของ พระอริยเจ้า นั้น
 พึง กระทำ ซึ่ง ประเภท แห่ง คัด สภาธิ ปัญญา อัน ปราศ จาก มนสิการ นั้น ให้
 เป็น ประโยชน์ อัน ควร จะ พึง กระทำ จง เนือง ๆ ด้วย ประการ นั้น (เมต
 คคัคคัวันณนา) พรรณา มา ด้วย เมตตาสัตถ์ ใน คัมภีร์ พระธรรมกถา
 จุฎาณวาร ชื่อ ว่า สารีตถสมุจาย ก็ สำเร็จ ลง แด่เพียงนี้ ๑

จบ ธรรมเนียมเมตตาสัตถ์

หน้าว่าง

กรรมเมตต์สุตตะปาฐะ

กรรมเมตต์กุกุสเลน

ยนิคัม สันนิคัม ปทัม อวิธเมจฺจ

สํกโก อชฺช อ สหฺช อ

สุวโจ จัสส มุทฺธ อนนฺติมานิ

สันตุสสโก อ สุกฺโก อ

อัมปิภิกฺโข อ สัตถกุกุสฺส

สันนินทริโย อ นิปปโก อ

อัมปิภิกฺโข กุเลสุ อนนฺนิกฺโข

น อ ชุทฺทํ สมาจเว กิณฺจ

เยน วิณฺญฺญ ปเว อูปเวเทยฺย

“สุวโน วา เขมิโน โหนตุ

สัพเพ สัตถา ภวันตุ สฺสิตตฺตา

เย เกจิ ปาณภูตฺตํ

ตสฺสา วา ถาวรา วา อนนฺเตสฺสา

ทิสฺสา วา เย มหฺนฺตา วา

มชฺชานิมา วัสสกา อนุกฺกุลา

ทิสฺสา วา เย อ อทิสฺสา

เย อ ทฺวเร วสันฺติ อวิทฺเว

ภฺตา วา สัมภเวสฺส วา สัพเพสสฺสตา ภวันตุ สฺสิตตฺตา”

น ปโร ปริ นิรุทฺเท

นาติมณฺเฑน กตฺถจิ นํ กิณฺจ

กรณียเมตต์สูตรคปาโฐ

พฺยาโรธนา ปฐฺเวสฺสญฺญา	นาณฺญณฺณณฺญณฺณสฺส ทุภฺชมิจฺเจยฺย
มาตา ยถา นิยฺมํ ปุคฺคํ	ธายุตา ธอภคฺตมนุรักฺโข
เชวํมี สัพฺพภูเตสุ	มานสํภาวเย อปริมาณํ
เมตฺตญฺจ สัพฺพโลกสฺส มี	มานสํภาวเย อปริมาณํ
อุทฺธํ อโร จ ทิริยญฺจ	อธมฺพารํ อเวรํ อธมฺบคฺคํ
ทิฏฺฐญฺจวํ นิสินฺโน วา	ตยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิตฺโธ
เขตํ สคฺคํ อธิฏฺฐเยยฺย	พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อธิมาหุ
ทิฏฺฐญฺจ อนุปกัมมํ สํสว	ทสฺสเนน สัมปันโน
กาเมสุ วิเนยฺย เภชํ	นหิ ชาตุ คัพฺปเดยฺยํ ปุณเรตฺติ

กรณียเมตต์สูตรคปาโฐ นิฏฺฐิต

กรณียเมตฺถสัจจัตถวณฺณนา

เอวํ ยัสมา รตนสัจจํ สัจเจตฺถํ สัจจวณฺณํ บุพฺผังคมหิตาสัจฉนฺวเสน
 อมณฺเฐตฺถํปัททวาทิอูปัททวูปสมณํคํ เทสํ อิมํญํ กรณียเมตฺถสัจจํ
 อมณฺเฐตฺถํปัททวูปสมณํคํ สัจเจตฺถํ หิตผรณคตฺถญํ เทสคตฺถา สมานคณฺ
 คัสมา ตทณฺโณวํ นิกฺขิตํ ลียาติ อิทมัสสํ อธิ นิกฺเขปํปโยชนํ ฯ
 ตตฺถ กา อูปบัตติ ฯ หิมวันตบัสสโต กิริ เทวตาทิ อูปทฺธา ภิกฺขุ
 ภควโต สันตํ อาศํจณฺโณ ฯ เสงฺ ภควา ปรีตคตฺถาย กัมมัญฺฐานํคตฺถาย
 จ อิมํ สัจจํ อภาสิ ฯ อยํ ตาวํ สงฺเขโป ฯ อยํ ปณ วิตฺถาโร ฯ เอกํ
 สมยํ ภควา สารัตถญํ วิหริติ อูปกัฏฐาย วิตฺถูปนายิกาย ฯ เตนฺโห
 ปณ สมฺเขน สัมพทฺธา นานาเวรชฺชกา ภิกฺขุ ภควโต สันตํเก กัมมัญฺ
 ฐานํ คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ วิสํ อูปกนฺตฺกามา ภิกฺขุ ภควันตํ อูปตํ
 กัมมณฺติ ฯ ตตฺถ สทฺ ภควา รากจริตานํ สวิญญานกขวิญญานก
 เสน เอกาทสวชิ อลฺลภกัมมัญฺฐานํ โทสจริตานํ จตฺตัพพิงฺ เมตฺตาทิกํ
 กัมมัญฺฐานํ โมหจริตานํ มรณานุตติกัมมัญฺฐานาถินิ วิตกฺกจริตานํ
 อานาปานสคฺคิปลกฺกสณฺนาถินิ สทฺธาจริตานํ พุทฺธานุตติกัมมัญฺฐานาถินิ
 พุทฺธิจริตานํ จตฺตาคฺควชิถานาถินิ อิมินา นเยน จตฺตราสิตฺตํหิตํเก
 จริตานุกฺกานิ กัมมัญฺฐานานิ กเถสิ ฯ อถ โห ปญฺจมตฺตานิ ภิกฺขุสฺสทฺธา
 ภควโต สันตํเก กัมมัญฺฐานํ อุกฺกเหตฺวา สปัปายเสนาสณฺญํ โคจรรคา
 มญฺญํ ปรีเยสฺमानา อณุปฺพะเน ปัจจันตฺหิมวันเตน สทฺธิ เอกาทส
 นีตกาจมนฺตํนภสฺสิตตํ สทฺธมนจฺณายนํถวนฺตํนภปฺปมณฺณจํ มตฺตา
 ทถรรพฺปฏฺธทิสวาลูกาณณมฺภิกาคํ สจฺจิตตํสคตฺตสาธยปรีวาริตํ ปัพ

พตมัททลัส ๑ อถโฆ เต ภิกขุ ทิสฺวา ตตฺถเอกรัตติ วสิตฺวา ปภา
 คาย รัตติยา อวิรปริกมมํ กตฺวา ตลฺลสาวิทุเร อัญญตรํ कामํ
 ปิณฺฑาย ปวีสฺสํ ๑ คาโม ขนนิเวถนํ สันนิวิตถกุกถลลสฺสยฺยโต ๑
 มนุสฺสา เจตถ ลักขา ปถันนา ๑ เต บัจฺจันเต บัพฺพชิตทลฺลสฺส
 ทลฺลสฺสตาย ภิกขุ ทิสฺวาเอว ปิตฺติโสมนลฺลสฺสชาตา หุตฺวา เต ภิกขุ
 โภเชตฺวา อิวะ ภันเต เตมาสํ วธฺภาติ ยาจิตฺวา บัณฺฑปธานกุกฺกิตฺตานิ
 การาเปตฺวา ตตฺถ มัณฺฑปฐปานิยปริโฆณนิยฆฏาเทนิ สัพฺพุปรณานิ
 ปติยาเทสุ ๑ ภิกขุ ทุคฺยทิวเส อัญญํ कामํ ปิณฺฑาย ปวีสฺสํ ๑
 ตตฺถปปี มนุสฺสา คเถว อပ္ปฐฺฐหิตฺวา วลฺลสาवादํ ยาจิสฺส ๑ ภิกขุ
 อสงฺกิ อันทฺราเยติ อธิวาเสตฺวา ตํ วณฺถันทํ ปวีสฺสวา สัพฺพรัตติณทิว
 ชารัททวิริยา หุตฺวา ปฐฺมยามํ คณฺฑิกํ อาโกเฐตฺวา โยนิโส มนฺติ
 การพหุตา วิหวันฺตา รุกฺขฆฏานิ อปคินฺตฺวา นิสฺสันทิ ๑ สลฺลวณฺฑานํ
 ภิกขุณํ เตเชน วิหคเตชา รุกฺขเทวตา อตฺตโน อตฺตโน วิมานา
 โอริยฺห ทารเก คเหตฺวา วิมานานิ ฉทฺทเทตฺวา อิตฺถิโต ๑ วิจฺรนต์ิ ๑
 เอยฺยถาปณาม ราฐฺหิ วา ราชมหามตฺเตหิ วา ความวาลันํ ขเรสุ
 โอกาเส คหิเต ขรมนุสฺสกา ขรา นิกฺขมิตฺวา อัญญตถ วณฺฑนฺตา
 กทานุ คมิลฺลันตฺติ ทูโรโตว โอโตเกณฺติ เอวเมว เทวตา อตฺตโน
 วิมานานิ ฉทฺทเทตฺวา อิตฺถิโต ๑ วิจฺรนต์ิโย ทูโรโต โอโตเกณฺติ
 กทานุ ภทฺทันทา คมิลฺลันตฺติ ๑ คโต เอวํ สมจฺฉินฺเตสํ ปฐฺมํ วลฺล
 ปคตา ภิกขุ วลฺลํ วลฺลลลันติ มยํ ปณ ตาว จีรํ ทารเก คเหตฺวา

โองกัณฺม วสิตุํ น สักกิสฺสํ หันต มํ ภิกฺขุํ ภยชนกํ ชารัมมณํ
 ทสฺสเสถสฺสํมาติ ฯ คา รัตติ ภิกฺขุํ สมนณฺหมกรณเวลาย ภิสฺสนกานิ
 ยักขรูปานิ นิมนฺตีวา ปฺรโต ปฺรโต คิณฺฐันติ เภรวสฺสทักญฺจ กโรนฺติ ฯ
 ภิกฺขุํ ตานิ รูปานิ ปัสสตีติวา ตญฺจ สทฺทํ สุนฺนํตานิ หทยํ ฌนฺตติ
 ทุพฺพณฺนา ฯ อเหตุํ อุมฺบณฺฑํอุมฺบณฺฑกฺกชาตา เตน จิตฺตํ เอกกํ
 นาสักกิสฺสํ กาคํ เสดํ อนนฺทกํจิตฺตานิ ภเยน ฯ ปณฺธิปณฺธิ สํวิคฺคานิ
 สติ ปมฺสฺสติ ฯ ตโต เนถํ มุณฺธุสฺสํคินํ ทุคฺคินฺชานิ ชารัมมณานิ
 ปโยเชตุ ฯ เสดํ เตน ทุคฺคินฺเชน นิมนฺตํถิยมานมิว มตฺตลฺลํ
 หโอสํ ฯ พัพพหา สีสฺสเวทนา อุมฺบชฺชิสฺสํ ฯ น ฯ ตํ ปวฺตติ อญฺญ
 มญฺญสฺส อโรเจตุ ฯ อเนกทิวสํ สํฆเณสฺส อุมฺมฺฐานกาเถ สัพเพสุ
 สันนิปตฺเตสุ เตะ สํฆเณโร ปุจฺฉิ คุมฺหากํ ชาวฺโส อิมํ วณฺสณฺฑํ
 ปวิสันฺตานิ กติปาหํ อติวีย ปริสฺสทฺโธ ฉวิวณฺโณ อโหสิ ปริโยทาโต
 วิปฺปสันฺนานิ อินฺทริยานิ เอตฺรหิ ปเนตถ กิสา ทวณฺณนา อุมฺบณฺฑํ
 บณฺฑกฺกชาตา กิ โว อิจฺจ อสฺมึปฺปายันฺติ ฯ ตโต เอโก ภิกฺขุ อหา
 อหํ ภันเต รัตติ อีทิสฺสญฺจ เอทิสฺสญฺจ เภรวารัมมณํ ปัสสํมิ ฯ
 สุนามิ ฯ อีทิสฺสญฺจ คุนฺธิ ฆายามิ เตน เม จิตฺตํ น สมาริยตีติ ฯ
 เอเตเนว อฺปาเยน สัพเพ เตะ ตํ ปวฺตติ อโรเจตุ ฯ สํฆเณโร อหา
 ภควตา ชาวฺโส เทว วสฺสํปนายิกา บัณฺฑิตฺตา อมฺหากํ ฯ อิมํ
 เสนาสนํ อสฺมึปฺปายํ ฆายามาวฺโส ภควโต สันติกํ คุนฺตีวา อญฺญ
 สมิปฺปายเสนาสนํ ปุจฺฉามาคิ ฯ ตาสุ ภันเตติ เตะ ภิกฺขุ เภรฺสฺสํ ปฏิ

ดุณิดัว ลัพเพว เณนาณัน สัมมาเมตฺวา บัณฑิตจิวรมาทาย อนุปลิตคัตตา
 กุเลตฺ กิณฺณิ อนามันเตตฺวาว เยน ลาวตฺถิ เตน จาริกํ บัณฺฑมิตฺ ๑
 อนุปลเพน ลาวตฺถิ คณฺตีว ภาวโต สันติกํ อากมิตฺ ๑ ภาควา เ
 ภิกฺขุ ทิสฺวา เขตทโวจ น ภิกฺขเว อนฺโตวสฺสํ จาริกา จริตฺตพาดิ
 มยา ลิกฺขาปทํ อนุญฺจตํ กิสฺสํ คุณฺเห จาริกํ จรภาติ ๑ เตน ภาวโต
 ลัพพํ ชาโรจยิตฺ ๑ ภาควา อารยฺเชนฺโต สกถมฺมัพเพ อนฺตมโต
 จบุปาทบิฐกฺขณานมิตฺปิ เตลฺลํ สัมปายเณนาณัน นาทฺทล ๑ อถ
 เตน ภิกฺขุ อาท น ภิกฺขเว คุณฺหากํ อญฺญํ สัมปายเณนาณันมิตฺ
 ตฺถเถว คุณฺเห วิหริณฺทวา อาสวักขมฺ ปาปุณฺเณยยาถ คัจฉถ ภิกฺขเว
 ตทเว เณนาณัน อนุปลิตฺถาย วิหรตฺ สจฺ ปน เทวตาหิ อภยํ อิจฉถ
 อิมํ ปริตฺตํ อุกฺคณฺโถ ๑ เขตฺตญฺหิ โว ปริตฺตญฺจ กัมมมฺฐานญฺจ
 ภวิสฺสคฺคิ อิมํ สุตฺกํ อภาสิ ๑ อปร อาท คัจฉถ ภิกฺขเว ตเมว
 เณนาณัน อนุปลิตฺถาย วิหรภาติ ๑ อิทํ วตฺติว ภาควา อาท อปฺปจโ
 ชริญฺญเกน ปริหรณํ ญาตัพพํ ๑ เณยฺยถิทํ ๑ สํยํ ปาตํ กรณวเสน
 เทว เมตฺตา เทว ปริตฺตา เทว อสุภา เทว มรณสฺสคฺคิ อญฺฐมฺหา
 สํเวกวตฺถุณิ สมาปฺรชฺชญฺจ ๑ อญฺฐมฺหาสํเวกวตฺถุณินาม ชาติชราฟฺยาริ
 มรณํ ๑ จิตฺตาริ อปายทฺถุณินํ ๑ อถวา ชาติชราฟฺยาริมรณานิ
 จิตฺตาริ อปายทฺถุณิ อนุญฺจมนํ อตฺเต วิญฺญมฺมกํ ทฺถุณิ อนาคเต
 วิญฺญมฺมกํ ทฺถุณิ บัณฺฑมฺมณฺเ อาหาร ปริเยญฺญมฺมกํ ทฺถุณินํ ๑
 เถว ภาควา ปริหรณํ อากิจฺจิตฺวา เตลฺลํ ภิกฺขุณฺ เมตฺตคัตตญฺจ

ปรีตคตัญญุ วิปัสสันาปาทกัธมานคตัญญุ อิมิ สุตติ อภาตติ ฯ
 ตตถ กรณียมคตกถเณนาติ อิมิสสา ปฐมาภาเย ตาว อัย
 ปทวณฺณนา ฯ กรณียนติ กาคัพพิ กรณารหฺนติ อตฺโถ ฯ
 อตฺโถติ ปฏิปทา ฯ ยํ วา กิณฺญํ อตฺตโน หิตํ คํ สัพพ
 อรณฺยโต อตฺโถติ วุจฺจติ ฯ อรณฺยตา นาม อูปกนฺ
 ตัพพตา ฯ อตฺเถ กุสฺสเณ อตฺถกกุสฺสเณ อตฺถกเณนาติ วุตฺตํ
 โหติ ฯ ยนฺติ อนิยามิตบฺบํจตฺตํ ฯ ตนฺติ นิยามิตอุปโยคํ ฯ อภยํ
 วา ยนฺตํ ตนฺติ บํจจตฺตวณฺํ ฯ สนฺติ ปทนฺติ อุปโยควณฺํ ฯ ตตถ
 ถกฺขณโต สํวตฺตํ บัดตัพพโต ปทํ ฯ นิพฺพานตฺตํ อธิวณฺํ ฯ อภ
 สเมจฺจติ อภิสมาคณฺตีว ฯ สกฺกํ โกติ สกฺกํ โก สมนฺตํ โก ฯ ปตฺติโถติ
 วุตฺตํ โหติ ฯ อชฺฐติ อารชชยฺคโต ฯ สํวฺวชฺฐอชฺฐติ สํวฺวชฺฐํ สํวฺว วโจ
 อสฺสํมณฺติ สํวโจ ฯ อตฺถสํวติ ภเวยฺย ฯ มชฺฐติ มทฺทวชฺฐคโต ฯ
 น อติมานนฺติ อนติมานํ ฯ อัย ปเนตฺถ อตฺถวณฺณนา ฯ กรณ
 ยมคตกถเณ ยนฺติ สนฺติ ปทํ อภิสเมจฺจติ เขตฺถ ตาว อตฺถ
 กรณฺยํ อตฺถิ อกรณฺยํ ฯ ตตถ สํเขปโต สิกฺขชฺคยํ กรณฺยํ ฯ
 สุตฺตวปฺภิกิ ทิฏฺฐวปฺภิกิ อชาารวปฺภิกิ อชาารวปฺภิกิ เอมมาทิกกรณฺยํ ฯ
 ตถา อตฺถิ อตฺถกกุสฺสโถ อตฺถิ อนตฺถกกุสฺสโถ ฯ ตตถ โย อิมิสํมํ สํวณ
 บัพพชฺคิตฺวา น อตฺตานํ สํมมาปโยเรติ ฐนฺทสโถ โหติ ฯ เขวทฺสคฺคิวิ
 อนนฺตํ นิสฺสาเย ฐิตํ กัมเปติ ฯ เสยฺยถิเก ฯ เวพทานํ นิสฺสาเย
 บคฺคิทานํ ปุณฺณทานํ ผลทานํ ทนฺตกัณฺฐทานํ มุโรกาทานํ อีนา

นทานิ จุณฺณทานิ มัตติกทานิ ปาตุคามยัต มุคฺคตุมฺบัตตํ ปาริ
 ภคฺยกตํ ชัมเปตนิยํ เวชชกมฺมํ ทุคกมฺมํ ปหฺนคมนํ ปีนฺชา
 ปฏิปฺปณฺชา นานานุปฺปทานิ วตฺถุวิจฺฉํ เขตฺตวิจฺฉํ นกฺขตฺตวิจฺฉํ ฯ
 ฉัพพเช ๑ อโคจร จรติ ฯ เสยฺยถิ ๑ เวสฺสยโคจร วิชวถุตฺตกฺขมา
 วิกปฺปณฺชาภิกฺขุณฺโณปนาคารโคจรติ ฯ สํสํวฺโร ๑ วิหริติ ราชฺหิ ราช
 มหามตฺเตหิ ติตฺถิเยหิ ติตฺถิยสํวาทฺเหหิ อนนฺตฺตมฺมเกณ ตฺเถ สํสํคฺเคหิ
 ยานิ วา ปน ตานิ กุณฺดานิ อสํสํทฺธานิ อัมปฺปณฺณานิ อกฺก โสถกปรีภาสกานิ
 อนตฺถกคามานิ อหิตกคามานิ อฆาตฺกคามานิ อโยคกฺกเชมกคามานิ ภิกฺขุณฺ
 ๑ ป ๑ อปฺปาสกานํ ตถารูปานิ กุณฺดานิ เสวติ ภัสสฺสติ ปยฺยรูปาสติ ฯ
 อยํ อนตฺถกถุสฺสโต ฯ โย ปน อิมํสํมํ สํวณฺเนน บัพฺพพิตฺตวา อตฺตตํ
 สํมํมาโยเชติ ฯ อนนฺตํ ปหาเย จตุปาริสุทฺธิสํสํ ปตฺติยฺยฐาตุกาโม
 สํทฺธาสํสํ ปาติโมกฺขสํวํ สติสํสํ อนิรฺทริยสํวํ วิริเย
 สํสํสํ อาริยปาริสุทฺธิ บัณฺณาสํสํ บัจฺจยปฺปเสวณํ ปุเรติ ฯ
 อยํ อตฺถกถุสฺสโต ฯ โย วา สํทฺธตํบัตติกกฺขนฺโณสํวณฺเนน ปาติ
 โมกฺขสํวํ ฉทฺทวเร ชฺชวิฏฺฐิการมฺมเณสุ อภิรณฺทํ อนุปฺบัตติ
 วณฺเนน อนิรฺทริยสํวํ อนนฺตํปรีวิจฺชนวณฺเนน วิญฺญูปสํสํทฺธพฺพทฺธวณฺ
 วนฺณนิคตปฺปเสวเนน ๑ อาริยปาริสุทฺธิ ยถาภูตํบัจจเวกฺกชนวณฺเนน บัจจ
 ยปฺปเสวณํ จตุริยาปตฺตปรีวิจฺชเนน สํทฺธกคคาทิมัจจเวกฺกชนวณฺเนน สํมํป
 รัญญํ สํสํสํ ๑ อยํ อตฺถกถุสฺสโต ฯ โย วา ปน ยถา อุกฺกทกํ
 ปฏิจจ สํกตฺตวิจฺฉตฺตํ ปรีโยทปตฺติ ฉาริกํ ปฏิจจ อาทาโส อุกฺก

มฺหํ ปฏิจํ ชาตฺรํ ตถา ญาณํ ปฏิจํ สํ วิทายตฺติ ญฺติวา
 ญาณทณฺเณ โหวันโต สํ ปริโยทาเปติ ฯ ยถา ฯ กิถํสฺสกุณิกา
 อํนํ จามรํ มิคํ วาถํ เอกปคฺคิกา นารํ ปิยํ เอกปคฺคกํ เอกนยโน
 ฯ ปริโส เอกนยณญํ รัทฺธิ ฯ ตถา อติวีย อัมปมัตโต อตฺตโน
 สํกขณํ รัทฺธิ ฯ สํ ปาตํ บัจฺจเวกฺขมาโน อนมตฺตปี วรฺช
 น บัลลติ ฯ อยํ อตฺถกฺกสโต ฯ โย วา ปน อวิปฺปฏิสํารเก
 สํเล ปติฏฺฐาย กิเลตฺตวิกขมฺภนปฏิปทํ บัคฺคณฺหาติ ฯ คํ บัคฺคเหตฺวา
 กสิณปริกมฺมํ กโรติ ฯ กสิณปริกมฺมํ กตฺวา สํมาปคฺติโย นิพฺพตฺติ
 เตติ ฯ อยํ อตฺถกฺกสโต ฯ โย ปน สํมาปคฺติโต วุฏฺฐาย สํชาเร
 สํมมสฺสํวา อรหิตํ ปาปณาติ ฯ อยํ อตฺถกฺกสตานํ อคฺโค ฯ ตตฺถ
 ยมํ เม ยาว อวิปฺปฏิสํารเก สํเลปติฏฺฐาเนน ยาว กิเลตฺตวิกขมฺภ
 นปฏิปทาย บัคฺคกฺเขเนน ฯ วัณฺณนิตา อตฺถกฺกสตา ฯ เต อิมํสํมํ อตฺถ
 อตฺถกฺกสตาติ อวิปฺเปตา ฯ ตถาวิธา ฯ เต ภิกฺขุ ฯ เตน ภควา เต
 ภิกฺขุ สันฺชาย เอกปคฺคตาธิฏฺฐาณาย เทสํนาย กรรมมัตถกฺก
 เสนาติ อห ฯ ตโต กิกรรมณฺติ เตสํ สํญฺชาตกัจฺจานํ อห
 ยนํ สันคํ ปทํ อภิสเมจฺจาคิ ฯ โก อวิปฺปาโย ฯ คํ พุทฺธา
 นพุทฺเธติ วัณฺณนิคํ สันคํ นิพฺพานปทํ ปฏิเวธวเสน อภิสเมจฺจ
 วิหิตฺตกาเมน ยํ กรรมณฺติ เอตถ ฯ ยนฺติ อิมํสํ คาทาปทํ
 อาทิตอ วุคฺคเมว ฯ กรรมณฺติ อธิการโต อนุวคฺคติ ฯ คํ
 สันคํ ปทํ อภิสเมจฺจาคิ วา อยํ ปน ยสฺมา สํวเสนปาโร

ชัตโต ๑ ศัสมา วิหริตุกาเมนาติ วุตฺตันทิ เวทิตัพพี ๑
 อถวา ๑ สันตํ ปทํ อภิสเมจฺจาติ อนุสฺสวาทิวเสน โถกียบฺบญฺญา
 นิพฺพานปทํ สันตันทิ ญัตฺวา ตํ อธิกนฺตฺกาเมน ยนฺตํ
 กรณียนฺติ อธิการโค อนุวตฺตติ ๑ ตํ กรณียมตฺตกฺกุสฺเสนาติ
 เขวเมตถ อธิปฺปาโย เวทิตัพพี ๑ อถวา ๑ กรณียมตฺตกฺกุสฺเสนาติ
 วุตฺเต ถินฺติ จินฺตเนตฺตานํ อาห ยนฺตํ สันตํ ปทํ อภิสเมจฺจาติ
 ศัสสวํ อธิปฺปาโย เวทิตัพพี ๑ โถกียบฺบญฺญา สันตํ ปทํ
 อภิสเมจฺจํ ยํ กรณียํ ยํ กาศัพพี ตํ กรณียเมว กรณารหเมว
 ตนฺติ วุตฺตํ โหติ ๑ ก็ ปน ตนฺติ ๑ กิมนฺญํ ลียา
 อญฺญิตฺร คทชิตฺตมฺปายโต ๑ กามญฺเจตํ กรณารหตฺเถเน ลิก
 ษิตฺตยทปฺเปเน อาทปฺเพเนว วุตฺตํ ๑ ตถา หิ ศัสส อตฺถวณ
 ณนายํ อโวจฺมฺห อตฺถิ กรณียํ อตฺถิ อกรณียํ ๑ ตตฺถ
 สฺสเนปโต ลิกษิตฺตยํ กรณียนฺติ ๑ อตฺถิ สฺสเนปเทสิตฺตคา ปน เสง
 ภิภฺชุนํ เกหิจิ วิญฺญาตํ เกหิจิ น วิญฺญาตํ ตโต เยหิ
 น วิญฺญาตํ เสง วิญฺญาปนตฺถํ ยํ วิสฺเสโต อวญฺญิเกน
 ภิกฺขุณา กาศัพพี ๑ ตํ วิตฺถาเรนโต ลักโก อฐ ๑ สฺหฐ ๑
 สฺวโจ จัสส มฺหุ อนติมานํติ อิมํ คาว อุปมคคาถมาห ๑
 ก็ วุตฺตํ โหติ ๑ สันตํ ปทํ อภิสเมจฺจํ วิหริตุกาโม โถกีย
 บฺบญฺญา วา ตํ อภิสเมจฺจํ คทชิตฺตมฺปาย ปฏิบฺรชฺชมาโน อวญฺญิโก

ภิกขุ ทุคฺคิตฺตยจฺจุตฺตปฺปณียังคตมฺหานาคเมณ กาเย ๑ ชีวิตะ ๑
 อบเบกฺโข หุตฺวา สัจฺจปฺปเวชยา ปฺปฐฺชชิตฺถํ สักโก อัสส ๑
 ตถา กสิณปฺปริกัมมวตฺตตสฺมาทาทานาทิสฺส กัตตโน ปัตตจฺจวรปฺปฐฺสวณาทิสฺส
 ยานิ ตานิ สฺพหฺมจาโรนํ อุจฺจาวจา นิกรณียานิ เตสฺส อญฺญเณสฺส
 ๑ เหวรฺเปสฺส สักโก อัสส ทักโข อนนฺตโส สมฺมัทธโก สักโก
 โหนฺโตปิ ๑ คตฺติยปฺปณียังคตมฺหานาคเมณ อฺฐ อัสส อฺฐ โหนฺโตปิ
 ๑ สกฺกิ อฺฐภาเวน สันตฺโตสฺส อนาปฺปชฺชิตฺวา ยาวชิวํ ปุณฺณิปุณฺ
 อสฺสิลิตกฺกมฺเมณ สฺฐฺจฺจกฺกํ อฺฐ อัสส อนตฺตตาย วา อฺฐ อมายาวิตาย
 สฺหฺฐุ กายจฺจวักขณํปฺปหานเนน วา อฺฐ มโนวักขณํปฺปหานเนน สฺหฺฐุ ๑
 อนันฺตคฺคณฺธสฺส วา อนาวิกฺกมฺเมณ อฺฐ อนันฺตคฺคณฺธเนน อฺบบนฺนสฺส
 ตาภิสฺส อนนฺนิวาลเนน สฺหฺฐุ ๑ เหวํ อารมฺมณตฺถกฺกณฺณปนิสฺสมานะหิ
 ปุริมทฺวตฺติยตฺถกฺกขาหิ ปโยคาสยสฺสทฺธิ ๑ อฺฐ ๑ สฺหฺฐุ ๑
 อัสส ๑ น เกวลํ อฺฐ ๑ สฺหฺฐุ ๑ อปฺปจ ปน สวโจ
 จสฺส ๑ โย หิ ปุคฺคโถ อิทํ น กาทพฺพนํติ วุตฺโต กิ
 เต ทิฏฺฐํ กิณฺเต สฺสํ โก เม หุตฺวา วทสิ กิ อปฺปชฺฌาโย
 อารโย สันทิจฺจโร สมฺมกตฺโตติ วา วทติ ตฺถนํทฺถาเวน
 วา วิเหเรติ สมฺมปฺปฐฺจจิตฺตวา วา น ตถา กโรติ โส วิเสสําริคมฺสสฺส
 ทฺวเร โหติ ๑ โย ปน โอวทียมาโน สํสาธุ สันเต สฺฐฺจ
 วุตฺตํ อตฺตโน ๑ วรฺชชํนาม ทฺททสฺส โหติ ปุณฺณิ มํ เหวรฺม
 ทิสฺสวา วทฺธียาถ อนุกัมมํ อปาทาย จิรฺสสฺส เม คฺคฺมฺหาก

สันติกา โขวาโท ถัทโธติ วทติ ยถาณลัญฐัญญุจ ปฏิพัชชติ
 โส วิเสสาธิคมลัสส อวิทุเร โหติ ฯ ตัสมา เอวํ ปรัสส
 วณํ สัมปฏิจฺฉิตฺวา กโรนฺโต สฺววจา จัสส ฯ ยถา สฺวโจ
 เอวํ มุฑฺดํ อัสส ฯ มุฑฺดํ คหฺนฺตฺเรหิ ทุคคมนนปหินคมนาทีสุ
 นิยุญฺชมาโน ตตฺถ มุฑฺดากวํ อกตฺวา ถัทโธ หตฺวา วตฺต
 ปฏิพัชฺชติยํ สกคพฺพหฺมจริเย ฯ มุฑฺดํ อัสส ฯ สุปฺปิกมฺมกตํ สฺวณฺณวีย
 ตตฺถ ตตฺถ วินโยคกฺเขโม ฯ อถวา ฯ มุฑฺดํ อภาณุกฺโก
 อุกฺกานมฺโห สฺวณฺณภาโส ปฏิสฺสณฺฐารวฺตฺตติสฺสคฺคตฺตวีย สฺวาวคาโห
 อัสส ฯ น เกวตฺตญฺจ มุฑฺดํ อปฺปํ ปน อนติมานํ อัสส ชาติโคตฺตาทิหิ
 อติมานวตฺตติหิ ปรรนาติ มณฺญญฺเยยฺย สวาริปฺตฺเตโรวีย จณฺฑาท
 กุมารสฺเมเน เจตสา วิหเรยฺยาคิ ฯ เอวํ ภควา สันตํ ปทํ
 อภิสฺเมจฺจ วิหริตฺตคามลัสส ตทริคมาเย วา ปฏิพัชฺชมานลัสส วิเสสโต
 อวิญญูญฺกสฺส ภิกฺขุโน เอกจฺจํ กรณฺณํ วตฺตวา ปน ตทตฺตริ
 วตฺตกาโม สันตฺสฺสโก จาติ ทุคคภาณมาห ฯ ตตฺถ สันตฺสฺสโก
 จ กตฺตญฺญสา จาติ เอวํ วตฺตํปฺปภาเทน ทวาวตฺตติวิเชน สันโตเสน
 สันตฺสฺสคฺคติ สันตฺสฺสโก ฯ อถวา ฯ สฺวณฺณคฺคติ สฺวณฺณโก ฯ สเกน
 สฺวณฺณโก สันเตน สฺวณฺณโก สเมเน สฺวณฺณโกติ สันตฺสฺสโก ฯ
 ตตฺถ สกณาม ปิณฺฑิยาโอบโกชนํ นิสฺสายาคิ เอวํ อปฺปสํ
 ปทมนฺฑาเล อุกฺกทวิฐฎ อตฺตโนว สัมปฏิจฺฉิตฺตํ จตุบฺบจฺจชาตํ เตน
 สฺนฺทเรน วา อสฺนฺทเรน วา สกฺกจฺจาตฺกจฺจํ วา ทินฺเนน

ปฏิบัติคณณกาเถ ปริโศคกาเถ ฯ วิการํ อทลเสตฺวา ยาเปณฺโต
 สฺสเกณํ คุสฺสํโกติ วุจฺจติ ฯ สันตํนาม ยํ สทฺธิํ โหติ อตฺตโน
 วิชฺชํมานํ เตนํ สันตคฺเคนวํ คุสฺสํสันโต ตโต ปวํ อปฺปตฺตเกณฺโต
 อตฺตวิจฺจํ ปชหฺนํโต สันตคฺเคนํ คุสฺสํโกติ วุจฺจติ ฯ สมนํนาม
 อธิฐาณํวิเรตฺถํ อนนฺยปฺปวณฺณํปหานํ เตนํ สเมนํ สทฺธพารมมฺเณตฺถํ
 คุสฺสํสันโต สเมนํ คุสฺสํโกติ วุจฺจติ ฯ สฺสฺเชนํ ภริยตฺตํ สฺสโร ฯ
 สฺสโปสฺสติ วุตฺตํ โหติ ฯ โย ภิกฺขุ สํวตฺตมโงทนาทํ ปตฺตเต
 ปุรตฺตวา ทินฺนเปปี ทมฺมภาวํ อนตฺตคฺคณณภาวเมว ฯ ทลเสตฺติ เตนํ
 วา สมนฺทวํ ตํ ปิณฺฑปาตํ กิํ คมฺเมหิ ทินฺนํนํติ อปฺปตฺตจาทนํโต
 สํวณฺนคหฺนฺทฐาทํ เทติ เอสํ ทฺสโร ฯ เอสํ ทิสฺสวา มนุสฺสํ
 ทฺสโรติ ปฏิวิจฺชนํติ ทฺสโร ภิกฺขุ น สกฺกา โปสฺสคฺคณฺติ ฯ โย
 ปน ยํ กิณฺณํ จิํ จุจํ วา ปณฺตี วา อปฺปปี วา พหุํ วา สทฺธิตฺวา
 อตฺตโน วิปฺปสฺสนํมฺโห คุตฺตวา ยาเปติ เอสํ สฺสโร ฯ เอสํ
 ทิสฺสวา มนุสฺสํ อตฺตวิยํ ปตฺตํตา โหนฺติ อมฺหํกํ ภทฺทํโต
 สฺสโร อปฺปเกณฺปี คุสฺสํติ มยเมว ตํ โปสฺสํสํมาติ ปฏินฺนํ
 กตฺตวา โปสฺสนํติ ฯ เสวรูปํ อธิ สฺสโรติ อธิปฺเปโต ฯ อปฺปปี
 กิจฺจํมตฺตํติ อปฺปํกิจฺโจ ฯ น กมฺมํรามตา ภตฺตํรามตา ตํคณณํรามตา
 ทิอเนกกิจฺจํพฺยาอวฺโง ฯ อถวา ฯ สกฺกวิหาเร นวกมฺมํสํชคฺคณ
 สํวณฺนารามิกโวลํสํมาทิกิจฺจํวิโรติ อตฺตโน เกสํนจฺเจทณํปตฺตํจฺจ
 รกมฺมํมาณิ กตฺตวา สมนฺทมมํกิจฺจํโร โหตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ดัดดหุภา วุตฺติ อัสสาคิ ดัดดหุวุตฺติ ฯ ยถา เอกัจโจ
 พหุภันฑโก ภิกฺขุ ทิสสา บั๊กกมนกาเถ พหุปัตตจิวรณัตตบัจจัตถ
 วรรณเตตคฺคฺฟ้าที มหาขเนน สัสสการกฏิลาราทิ อัจจาราเปตฺวา บั๊กกมติ
 เหว อหุตฺวา โย ขปรีกฺขาโร โหติ ปัตตจิวราทิอวิฐฐมณ
 ปรีกฺขารมัตตเมว ปรีหริติ ทิสสาบั๊กกมนกาเถ บั๊กกิสฺสโกโนวีย สมาทาเยว
 บั๊กกมติ ฯ เหวรูปโป อธิ ดัดดหุวุตฺตติ อธิปเปโต ฯ สันตานิ
 อินทริยานิ อัสสาคิ สันตินทริโย ฯ อวิฐฐารมณาทิสฺส รากา
 ทิวเสน ธนทฺธินทริโยติ วุตฺตํ โหติ ฯ นิปโกติ วิญญู วิภาว
 บัญญีเยว สีสานรักขณบัญญัติ จิวราทิวิจารณ์บัญญัติ อาวาสาทิ
 สัตตสสัมปายปริขานนบัญญัติ ฯ สมนันนาคโคติ อธิปเปาโย ฯ น ฯ
 คัพโภติ อธิปคัพโภ ฯ อวิฐฐฐาเนน กายปคัพภิเยน จตุฐาเนน
 วจฺปคัพภิเยน ธเนกวิฐฐาเนน มโนปคัพภิเยน ฯ วิวิธโคติ อติโก ฯ
 อวิฐฐฐานํ กายปคัพภิยนาม สัมมคณปคฺคโลชนสาธณํตาฆรณํหาม
 ติตถภิกฺขาจารมคฺคธนฺตรมวปฺเปวเสเนสฺส กายเนน อธิปปฏิรูปकरणํ ฯ
 เสยฺยถํ ๑ อิกเกัจโจ สัมมชฺเชน ปัตตัตถิกาย ๑ นิสิตติ
 ปาเทน ปาทมาทเหตุวาทิ เหวมาทิ ฯ ตถา คณมชฺเชน จตปรีต
 สันนิปาเต ตถา วุฑฺฒมฺภเว ปคฺคเถ โภชนสาธายํ ปน วุฑฺฒมานํ
 อาสนํ น เทติ นวามํ อาสนํ ปิฏฺฐาหติ ฯ ตถา ชนฺตคามเร วุฑฺฒ
 เจตถ อนุปปจฺฉา อคฺคิชนาทินิ กโรติ ฯ สีนานจิตฺตเถ ๑ ยทิท
 ททโร วุฑฺฒโสมติ ปมาณํ อกตฺวา อาคตปฏฺฐาปติยา นํหายิตัพพนฺติ วุตฺตํ

คปิ อนาทิยนโต บัจฉา อากันธวา อุกกั โอตริตฺวา วุฑฺฒ ๑ นเว
 ๑ พาเชติ ๑ ภิกฺขจารมคฺเค ปน อคฺคานนอคฺโคทกอกคฺคปณฺฑิตํ
 วุฑฺฒานํ ปุโรโต ปุโรโต ยาคิ พาหาย พาหํ ปหฺรณโต อนฺตรฆรปฺปเวณเ
 วุฑฺฒานํ ปฐมตฺรํ ปวีสฺติ ทหฺเรหิ กายกิพฺพนํ กโรตฺติ เหวมาทิ ๑
 จตฺตถานํ วจฺปาคพิณฺณาม สํชคณปคฺคณอนฺตรฆเรสุ อัมปปฏฺฐปฺปวาจา
 นิจฺจารณํ ๑ เสงฺยถํ ๑ อิชฺเชกฺโข จ สํมมฺชเฆ อนาปฺจฺจา ชมฺมํ
 ภาสฺติ ๑ ตถา ปุพฺเพ วุตฺตบปฺการเว คณเ วุฑฺฒตฺรปคฺคเณ ๑ ๑
 ตคฺค มนุสฺสเหสิ บัณฺฑิหํ ปฏฺฐาสุ วุฑฺฒตฺรํ อนาปฺจฺจา วิสฺสรฺเชติ ๑
 อนฺตรฆเร ปน อิตฺถนฺนาม กิ อิตฺถิ กิ ยาคู อุกาหุ ขาพฺพณิ วา
 โภชนนํ วา กิ เม ทลฺลสฺสิ กิมีชฺช ขาพฺพิตามิ กิ ภุจฺญสฺสิตามิ ปิวิสฺสิตามิ
 เหวมาทิ ภาสฺติ ๑ อนนฺทฐานมโนปาคพิณฺณาม เคสุ เคสุ
 ฐาเนสุ กายวาจาหิ อธิมาจารํ อนาปฺจฺจิตฺวาปิ มนสาเฆ
 กามวิตกฺกาทินานบปการํ อัมปปฏฺฐปฺปวตฺตกณํ ๑ กุเลสุ อนนฺททฺโธติ
 ยานิ กุธานิ อปฺปลงฺกมตฺติ เคสุ บัจฺจยํ ตณฺฬหาย วา อนนฺทโณมิ
 ยคฺคิหิตฺตคฺควเสน วา อนนฺททฺโธ ๑ น สหโสเก น สหนฺทํ น
 สฺสฺสเณสุ สฺสฺสโธ น ทกฺกฺชเณสุ ทกฺกฺชโธ น อัมปบฺบเนสุ กิจจกรณเณสุ
 อิตฺตนา วา โยคมาปฺจฺจิตาติ วุตฺตํ โหติ ๑ อิมิสฺสา ๑ คากาย
 ยํ สฺสฺสโณ จสฺสฺสาติ เอตถ วุตฺตํ อิตฺตํ วณํ คํ สัพฺพปเทหิ สทฺธิ
 สันตฺตสฺสโก ๑ อิตฺตํ สฺสฺสโร ๑ อิตฺตํ เหว โยเชตฺตพิ ๑ เหว
 ภควา สันตํ ปทํ อภิสเมจฺจ วิหิตฺตคามสฺส ตทชฺชิตาย วา

ปฏิบัติชุกกามัสส วิเสสโต อวัญญัสส ภิกขุโน ททศัทวีปี้ กรณีย
 อากัจฉิตวา อิทานิ อกรณียปี้ อากัจฉิตกาโม น จ ชุทฺทํ
 สมาจเร ภิกฺขุเจ เยเน วิญญู ปเร อุปาทะยัญญติ อิมํ อุปมคคาถมาห ๑
 ตัสสัสสโก เอวมิํ กรณํ กรโณโต ยํ คํ กายวจิมโนทุจจติ
 ชุทฺทํ ตามกัณติ วุจฺจติ ๑ คํ น จ ชุทฺทํ สมาจเร ๑ สธมาจวันโต
 จ น เกวถํ โอฟาริกํ กิ ปน ภิกฺขุเจ น สมาจเร ๑ อัมปมัตตกัมป
 ธนุมัตตกัมป สมาจเรติ วุตฺตํ โหติ ๑ ตโต ตัสส สมาจเร
 สันทิกฺขุแกว อาทินวํ ทัสเสติ ๑ เยเน วิญญู ปเร อุปาทะยัญญติ
 เขตถ จ ยัสมา อวิญญู ปเร อัมปมาณํ เทหิ ธนวรัชํ วา
 ธาवรัชํ กรโณติ อัมปธาवรัชํ วา มหาธาवรัชํ กรโณติ วิญญูเอว
 จ นัมปมาณํ เทหิ ธนปวิจฺจ ปริโยคาเหตุวา ธวณฺณารหัสส
 ธวณฺณํ ภาสณฺติ ธวณฺณารหัสส ธวณฺณํ ภาสณฺติ ตัสมา
 วิญญู ปเรติ วุตฺตํ ๑ เอวํ ภควา อิมานิ ธมฺมเดยฺยคาคาหิ
 สันติ ปทํ อภิสเมจฺจ วิหิตุกามัสส ทททิกมาย วา ปฏิบัติชุกกามัสส
 วิเสสโต อวัญญิกัสส อวัญญิกัสเสน จ สัพเพตฺถ กัมมัญฺฐานํ
 คเหตุวา วิหิตุกาแมนํ กรณียากรณียเภทกํ กัมมัญฺฐานุปจารํ วติวา
 อิทานิ เถถ ภิกฺขุณํ ตัสส เทวคากยัสส ปฏิฆาฏาย ปริคตฺตัก
 วิปัสสนาปาทกัณฺณานวเสน กัมมัญฺฐานตฺถัญจ สฺขิโน วา เหมโน โหนฺตุติ
 อาทินา นเยเน เมตฺตกถํ กเถคฺคมารทฺโธ ๑ ตตฺถ สฺขิโนติ
 สฺขณฺมกฺโข ๑ เหมโนติ เหมวณฺโต ๑ อภยา นิรุตฺตทวาติ

กรรมเมตต์สุดตถวิธานนา

๘๑

วุดตํ โหติ ฯ สัพเพติ อเนวเสถา ฯ สัตถาติ ปาณินो ฯ
 สุตตัตถาติ สุตตจิตตํ ฯ เขตถํ ฯ กายิเกณ สุเขณ สุตฺติโน
 มานเสนํ สุตตจิตตํ ตถกเยนาปิ สัพพะภยบัพภววิคเมน วา เขมิโนติ
 เวทิตัพพา ฯ กัสสิมา ปน เขตํ วุดตํ ฯ เมตฺตาภาวนาการทสฺสตันตํ ฯ
 เขวํ हि เมตฺตา ภาเวตัพพา สัพเพ สัตถา สุตฺติโน โหนฺตุติ
 วา เขมิโน โหนฺตุติ วา สุตตจิตตํ โหนฺตุติ วา ฯ เขวํ
 ยาว อุปจารโต อัมปิณา โกฏิ ตาว สฺสเปเน เมตฺตาภาวนํ
 ทสฺสเสตฺวา อิทานิ วิถการโตปิ ตํ ทสฺสเสตฺว เยגעจฺติ คาทาทว
 ยมาท ฯ อถวา ฯ ยัสสิมา ปุถุคฺตารมฺมเณ ปริจิตตํ จิตตํ น
 อาทิเกเนว เขกคฺเค สันฐาติ อารมฺมณบัพภทํ ปน อนุกฺขันตฺวา
 กเมเนว สันฐาติ ฯ ตัสสิมา คธํ วา ถาวรา วาติ ทุกกคิกกบัพภเท
 อารมฺมเณ อนุกฺขันตฺวา อนุกฺขันตฺวา สันฐาปนตถปิ เยגעจฺติ
 คาทาทวมาท ฯ อถวา ฯ ยัสสิมา ยัสสํยํ อารมฺมณํ วิภุคํ
 โหติ ตสฺส ตตถ จิตตํ สุตฺติ ติตถติ ฯ ตัสสิมา คธํ ภิกฺขุณํ ยัสสํ
 ยํ วิภุคํ อารมฺมณํ ตสฺส ตตถ จิตตํ สันฐาเปตฺวาโม
 คธํ วา ถาวรา วาติ ทุกกคิกกการมฺมณบัพภทํปิ เยגעจฺติ อิมํ
 คาทาทวมาท ฯ เขตถํ हि คธถาวรทูกกํ ทิฏฐาทิฏฐทูกกํ ทุสฺสณํ ติกทูกกํ
 ภุคตสฺสภเวสทูกกณฺติ จิตฺตาวี ทูกกานิ ทิฆาทิธิ ฯ ฉนฺติ ปเทหิ มัชฌิมปทสฺส

ตัสสุ อณุกปทัสส ๑ ทิวัสสุ ติกเกสสุ อตฺถสम्मภวโต ๑ ที่มวรัสส
 มัชฌิมคิกกั มหันทาณุกมมัชฌิมคิกกั ภูตานุภมมัชฌิมคิกกัณติ ตโย
 คิกเก ที่เปติ ๑ ตตฺถ เยเกจฺติ อนวเลตฺตวณฺ ๑ ปาณาเอว
 ภูตา ปาณภูตา ๑ อถวา ๑ ปาณนํคฺติ ปาณา ๑ เอเตน
 อัสสวสํปัสสวสํปฏิพเพเจ ปญฺจโวการสํคเต คณฺหาวิ ๑ ภวณํคฺติ
 ภูตา ๑ เอเตน เอกโวการจตุโวการสํคเต คณฺหาติ ๑ อตฺถตฺติ สันติ
 จิวฺรณํคฺติ ๑ เอวฺ เยเกจิ ปาณภูตํคฺติ อิมินาวจเนน
 ทุกฺกคิกเกหิ ลกฺเขตฺตเพ ลัพเพ สํคเต เอกธมฺมํ ทสฺสเลตฺตวา
 อิทานิ ลัพเพเป เต คถา วา ถาวรา วา อนวเลตฺตวา
 อิมินา ทุกฺเกน ลกฺเขตฺตวา ทสฺสเลติ ๑ ตตฺถ คถนํคฺติ คถา ๑
 สคณฺหานํ ลกฺขยานญฺเจตํ อธิวณฺ ๑ ติวฺรฐนํคฺติ ถาวรา ๑
 ปหินคณฺหาภยานํ อรหํ เอตํ อธิวณฺ ๑ นตฺถิ เตสํ อวเลตฺตนํคฺติ
 อนวเลตฺตา ๑ ลัพเพปิตฺติ วุตฺตํ โหติ ๑ ยญฺจ ทุติยาถาย
 อนฺเต วุตฺตํ ตํ ลัพพิ ทุกฺกคิกเกหิ สัมพนํชิตัพพิ ๑ เยเกจิ
 ปาณภูตํคฺติ คถา วา ถาวรา วา อนวเลตฺตา อิมเปี ลัพเพ
 สคฺตทา ภวณํคฺติ ลุจฺจิตคฺตาคิ เอวฺ ยาว ทิฆา วา สัมภเวสฺสิ วา
 อิมเปี ลัพเพ สคฺตทา ภวณํคฺติ ลุจฺจิตคฺตาคิ ๑ อิทานิ ที่มวรัสส
 มัชฌิมมาทิกกิกคฺตคฺตยทปฺเภสฺสุ ทิฆา วาติ อาทิสฺสุ ๑ ปฺเภสฺสุ ๑
 ทิฆาติ ที่มวคฺตคฺตา วา นาคมัจฉโคธาทโย ๑ อเนกพฺยามตคฺตปฺปมา

ณานี หิ มหาสมุทเท นาคาทัน อัตถภาวา ชเนกโยชนนัมปมาณานี
 มัจฉโคธาทัน อัตถภาวา โหนติ ฯ มหันทาติ มหันทัตถภาวา ฯ ชเต
 มัจฉกัจฉปาทโย ฌเต หัตถินาปาทโย อมุนฺธํเสตฺถ ทานวาทโย ฯ
 อาห ฯ ราชหฺตํ อัตถภาวันันติ ฯ ตลฺลํ หิ อัตถภาโว อพฺเพชฌ
 จักคาริ โยชนสหัสฺสานิ อวิรู ๑ โยชนสฺตานิ พาหุ ทวาทโย
 ชนตฺตปริมาณานา บัญฺญาตโยชนานิ ฌมกัณฺตรํ ตถา อังคุลันตริกา
 หัตถตฺตา เทวโยชนสฺตานันติ ฯ มชฺฌนิมาติ อลฺลํ โคณมหัสฺสกุราทัน
 อัตถภาวา ฯ รัสสํภาติ ตาลํ ตาลํ ชาตีสํ วามนกาทโย
 ทมมชฺฌนิเมหิ โอมกัมปมาณานา สัตฺตทา ฯ อณฺเฏาติ มลฺลจกฺขุสฺส
 อโวจรา ทิพฺพจักขุวิสฺสา ฯ อชฺฐกาทิสฺสุ นิพฺพตฺตทา สุมฺมตฺตภาวา
 สัตฺตทา โยกาทโย วา ฯ อปฺปิจฺเจ ตาลํ ตาลํ ชาตีสํ
 มหันทมมชฺฌนิเมหิ ฌตฺตมชฺฌนิเมหิ ๑ โอมกัมปมาณานา สัตฺตทา เต
 อณฺเฏาติ เวทิตัพฺพา ฯ ฌตฺตาติ ปริมาณํทตฺตภาวา มัจฉกมฺม
 สัมปิกสํสุมฺกาทโย สัตฺตทา ฯ เหวํ ตีหิ ติกฺกเกหิ ชนเวสฺสโต
 สัตฺเต ทลฺลเสตฺถวา อิทานิ ทิวิรู วา เย ๑ อทิวิรูติ อาทีหิ
 ตีหิ ทวฺกเกหิ เหว สัมภเวตฺถวา ทลฺลเสตฺถิ ฯ ตตฺถ ทิวิรูติ เย
 อตฺตโน จกฺขุสฺส อาปาถมากตฺวเสน ทิวิรูปฺพพา ฯ อทิวิรูติ
 เย ปรตฺตมุตฺตปรเสตฺตปรจกฺกวาฬาทิสฺสุ วิรูตา ฯ เย ๑ ทูเร วตฺถันติ
 อวิรูเรติ อมฺมينا ปน ทวฺกเกเน อตฺตโน อตฺตภาวสฺส ทูเร ๑

อวิทุเร ๑ วสันเต ตัตเต ทัสเสติ ๑ เต อปาทกฺกาทาทิเวเสน
 เวทิตัพพา ๑ อันโต หิ กาเย วสันตา ตัตตา อวิทุเร พหิกายโต
 วสันตา ทูเร ๑ ตถา อันโต อฺปจारे วสันตา อวิทุเร
 พหิอฺปจาวโต วสันตา ทูเร ๑ อันโต วิหารे कामे ชนบท
 ที่เป จักกวาเพ วสันตา อวิทุเร ปรจักกวาเพ วสันตา ทูเร
 วสันตํติ วุจฺจติ ๑ ภูตาคิ ชาตา อภินิพฺพตฺตา ๑ เย ภูตาเฮว
 น ปุณฺณ ภวิสฺสันตํติ สํริยํ กัจฉนฺติ เตสํ ชีณาสฺวานํ เอตํ
 อธิวณํ ๑ สัมภเวสฺสันตํติ สัมภเวสฺสินो ๑ อัมปฺพินภวสฺสญฺญ โณชนตฺตา
 อายคฺปิ สัมภวํ เอตฺนํตานํ เสวปฺปชฺชานนเมตํ อธิวณํ ๑ อถวา ๑
 จตุสฺส โยนิสฺส อณฺทชา ชถานํพฺพา ตัตตา ยาว อณฺทโกสฺส
 วตฺติโกสฺสญฺจ น ภินฺนํติ ตาว สัมภเวสฺสินาม ๑ อณฺทโกสฺสญฺจ
 วตฺติโกสฺสญฺจ ภินฺเทตฺวา พหิ นิกฺขันตา ภูตานาม ๑ เยน วา อิริยาปเถน
 ชานนํติ ๑ ยาว ตโต อญฺญํ น ปาปณฺนํติ ตาว สัมภเวสฺสินาม
 ตโต ปรํ ภูตาคิ ๑ เหวํ ภควา สฺสฺสินो วาติ อาทิหิ อมฺมเคยฺยคาถาหิ
 นานํปฺปการโต เตสํ ภิกฺขุณํ หิตสฺสชาธิคมมัตถนวเสน ตตฺเตสฺส
 เมตฺตาภาวนํ ทัสเสตฺวา อิทานิ อหิตทกฺกชานนคมมัตถนวเสน
 จิตฺตํ ทัสเสนโต อาน น ปโรปรํ นิกฺกฺเพถาติ ๑ เอตํ โปราณปาไซ ๑
 อิทานิ ปรญฺหิติ ปรุณฺติ ๑ อยํ น สุนฺทโร ๑ ตตฺถ ปโรติ
 ปรชโน ๑ ปรนฺติ ปรชนํ ๑ น นิกฺกฺเพถาติ น วมฺภะย ๑

นาติ มัญญเณราติ น อติกกมิต์วา มัญญเณรย ๑ กัตถจติ
 กัตถจติ โอภาเส ๑ คาเม วา เขตเต วา ญาตินมฺเณ วา
 ปุคฺคตมฺเณ วาติ อาทิสุ ๑ นนฺติ เขต ๑ กิณฺจติ ยกิณฺจ
 ชาติติย วา พฺรหฺมณ วา กหฺนฺติ วา ปัพฺพิต วา สฺวติ วา
 กุชิต วาติ อาทิ ๑ พยาโรธนา ปฐฺมธณฺญาติ กายวจฺจิการหิ
 พยาโรธนาย ๑ มโนวิกาเรน ปฐฺมธณฺญาย ๑ พยาโรธนาย ๑
 ปฐฺมธณฺญาติ หิ วตฺตัพเพ พยาโรธนา ปฐฺมธณฺญาติ วุจฺจติ ๑
 ยถา สัมมทณฺญา วิมุตฺตาติ วตฺตัพเพ สัมมทณฺญา วิมุตฺตาติ ๑
 ยถา ๑ อนุปฺพตฺติกราย อนุปฺพทกริยา อนุปฺพทปฏิปทายาติ
 วตฺตัพเพ อนุปฺพตฺติกราย อนุปฺพทกริยา อนุปฺพทปฏิปทา อญฺญารานาติ
 นานญฺญมณฺญสฺส ทกฺขณํ อญฺญายาติ อญฺญมณฺญสฺส ทกฺข น อญฺญาย ๑
 กิ วุตฺตา โหติ ๑ น เกวล สฺวโน วา เหมโม วา
 โหนฺตติ อาทิมนสิการวณฺเณว เมตฺตา ภาวะย ๑ กิ ปน
 อโหต โยโกจิ ปรปฺคฺคโล ยกิณฺจ ปรปฺคฺคล อญฺจนาทิ
 นิกตฺติ น นิกฺขเพต ชาติอาทิ มานวตฺตฺติ กัตถจติ ปเทเส
 กิณฺจ ปรปฺคฺคล นาทิมัญเณล อญฺญมณฺญสฺส ๑ พยาโรธนาย วา
 ปฐฺมธณฺญาย วา ทกฺข น อญฺญายาติ เหวปี มนสิกรโน โต
 ภวเณยยาติ ๑ เหว อหิตทกฺขานาคมนปตฺถนวเสน อตฺถโต
 เมตฺตาภาวนํ ทสฺสเสตฺวา อิทานิ คเมว อุปมาย ทสฺสเน โต

อาห มาตา ยถา นิยน์ติ ๑ คัสสัฏโฏ โย ยถา มาตา นิย
 ปุคฺคัณฺติ อตฺตนิ ชาตํ โอธสฺสปุคฺคํ ๑ คณฺเญจ เอกปุคฺคเมว
 อายุสสา อนรูกฺโข คัสสัฏ ทกฺขาคมนปฏิพาหนัตถํ อตฺตโน
 อายุมฺปิ จสฺสชิตฺวา ตํ อนรูกฺโข เอวํปิ สัพฺพภูเตสุ อิทํ
 เมตฺตา สํชยํ มานถํภาวเย ปุณฺณํปุณฺณํ ชนเย วมฺมเย ๑ คณฺเญจ
 อัมปปริมาณสํตฺตารมฺมณวเสน เอกสฺมिํ วา สตฺตเต อนวเสนสฺสณวเสน
 อัมปปริมาณํ ภาวเย ๑ อิติ เอวํ สัพฺพภากาเรน เมตฺตาภาวนํ
 ทสฺสเสตฺวา อิทานิ คัสสเสว วมฺมํ ทสฺสเสนฺโต อาห เมตฺตคณฺเญจ
 สัพฺพโลกสฺมिณฺติ ๑ คตฺถ มิสฺสนติ ตายติ วาติ มิตฺโต ๑
 หิตฺธณาสยตาย สนิยฺหติ นิสฺสาเทติ อหิตาตฺตมนโต รกฺขติ จาติ อตฺถ โฏ ๑
 มิตฺตคัสส ภาโว เมตฺตํ ๑ สัพฺพโลกสฺมिณฺติ อนวเสนสํตฺตโตเก ๑
 มนสิ ภวนฺติ มานถํ ๑ คณฺเญหิ จิตฺตสฺมปยุตฺตตฺตตา เอวํ วุตฺตํ ๑
 ภาวयेติ วมฺมเย ๑ นาสส ปริมาณนฺติ อปริมาณํ สตฺตารมฺมณตาย
 เอวํ วุตฺตํ ๑ อุตฺตชนฺติ อปริ ๑ เตน อรุมฺปกวํ คณฺเฬหติ ๑
 อโรติ เหญฐา ๑ เตน กามภวํ คณฺเฬหติ ๑ ติริยนฺติ
 เวมฺมณํ ๑ เตน รูปภวํ คณฺเฬหติ ๑ อสฺมํพาชนฺติ สมฺพา
 ชนฺติ สมฺพาจวิรหิตํ ๑ ภินฺนสฺมณฺติ วุตฺตํ โหติ ๑ สํมานาม
 บัจฺจติโก วุจฺจติ ๑ คัสสํปิ ปวตฺตติ อตฺถ โฏ ๑ อเวรณฺติ
 เวรวิรหิตํ ๑ อนฺตรนฺตรามิ เวรเจตนา ปาตฺกาวจวิรหิตนฺติ

วุฏฺฐํ โหติ ฯ อตฺตํตณฺณํ วิคตบัจจตฺถิกํ ฯ เมตฺตาวิหารี
 ปุคฺคโต มนุสฺสํ ปิโย โหติ อมนุสฺสํ ปิโย โหติ
 นาสฺสํ โกจิ บัจจตฺถิกो โหติ ฯ เทนสฺสํ ตํ มานสํ
 วิคตบัจจตฺถิกํ อตฺตํตณฺณํ วุจฺจติ ฯ ปริยายวณฺํ หิ เขตํ ฯ
 ยทํ บัจจตฺถิกो สํวตฺตํ โหติ ฯ อयํ อนุปทโต อตฺตวณฺณนา ฯ
 อयํ ปเนตฺถ อธิปเตตฺถทปนา ฯ ยเทตํ เขวํ สัพฺพภูเตสุ
 มานสํภาวเย อํปฺปปริมาณํ วุฏฺฐํ ฯ ตณฺเฑตํ อํปฺปปริมาณํ
 เมตฺตํ มานสํ สัพฺพโลกสฺมิ ภาวเย วณฺเย วุฏฺฐํ วิรุฬฺหํ
 เวปฺปตฺถํ คมเย ฯ กถํ อุกฺขํ อโห ๑ ติริยญฺจ อุกฺขํ
 ยาว ภวคฺคา อโห ยาว อวิจฺจโต ติริยํ ยาว อวเสตฺถิตฺตา ฯ
 อุกฺขํ วา อวํปฺปชาตํ อโห กามชาตํ ติริยํ รูปชาตํ อนวเสตฺถ
 ฝรณฺโต เขวํ ภาวณฺโตเป จิตฺตํ ยถา อตฺถมฺพารํ อเวรํ
 อตฺตํตณฺเฑตํ โหติ ตถา สมฺพารเวรตฺตํตณฺณํ อภาวํ กโรณฺโต
 ภาวเย ฯ ยํ วา ตํ วา ภาวนาสมฺปทํ ํตฺตํ ฯ สัพฺพตฺถ
 โอภาสโลกวเสน อตฺถมฺพารํ ฯ อตฺตโน ปเรตฺถ อชฺชาตปฏิวินเยน
 อเวรํ ฯ อตฺตนิ ๑ ปเรตฺถ อชฺชาตปฏิวินเยน อตฺตํตณฺณํ โหติ ตํ
 อตฺถมฺพารํ อเวรํ อํปฺปปริมาณํ เมตฺตํ มานสํ อุกฺขํ อโห ๑
 ติริยญฺจตฺติ ติริยํ ปริจฺเจเทน สัพฺพโลกสฺมิ ภาวเย วณฺเย
 อิติ ฯ เขวํ เมตฺตาภาวนาย วณฺณํ ทสฺเสตฺถวา อิทานิ ตํ วา

ภาวนํ อนุยัตถัสส วิหโรติ อริยาปณินยาภาวํ ทัสเสเนโต
 อาห คิณฺฐุ จรํ ๑ เป ๑ อธิฐฺฐุญฺยยาติ ๑ ตัสสโต โธ
 เขวณฺเญจํ เมตฺตํ มานํ ภาเวเนโต โธ นิสฺสํ ๑
 มัลลํกํ อากุสฺสํ อชฺชํ กายํ ปณินยาติ อาทิสฺสํ อริยาปณินมํ
 อกฺคิภา ยถาสฺสํ อญฺญครอญฺญครอริยาปณินาภาวํ วินนํ
 กโรเนโต คิณฺฐุ ภา จรํ ภา นิสฺสํโน ภา ธยาโน ภา ยาวตา
 วิคคิมฺทโร อัสส ๑ อถ เขตํ เมตฺตํมณฺธํ อธิฐฺฐุญฺย ๑
 อถภา ๑ เขว เมตฺตาภาวนาย วณฺณํ ทัสเสคฺคิภา อิทานิ
 วสฺสํภาวํ ทัสเสเนโต อาห คิณฺฐุญฺยจรณฺติ ๑ วสฺสํปํโต หิ
 คิณฺฐุ ภา จรํ ภา ยาวตา อริยาปณน เขตํ เมตฺตํมณฺธํ
 อธิฐฺฐุราตุกาโม โหติ ๑ อถภา ๑ คิณฺฐุญฺยจรํ วาติ น ตัสส
 ฐานาถนํ อนฺตรายกฺกานํ โหนฺติ ๑ อปฺปํโร ยาวตา เขตํ
 เมตฺตํมณฺธํ อธิฐฺฐุราตุกาโม โหติ ๑ ยาวตา วิคคิมฺทโร ๑
 หุคฺคิภา อธิฐฺฐุราติ นคฺคิ ตัสส ตคฺคิ ทนฺทายคคฺคิ ๑ เตนอา
 คิณฺฐุญฺยจรํ นิสฺสํโน ภา ธยาโน ภา ยาวตัสส วิคคิมฺทโร
 เขตํ ธคฺคิ อธิฐฺฐุญฺยยาติ ๑ ตัสสํยํ อธิฐฺฐุปาโย ๑ ยนํคํ
 เมตฺตํญํ ธคฺคิโลกธมฺมํ มานํภาวเยติ วุคฺคิ คํ คถา ภาวเย
 ยถาญฺฐานาถํ ยาวตา อริยาปณน ฐานาถนํ ภา อนาทิยคฺคิภา
 ยาวตา เขตํ เมตฺตํมณฺธํ อธิฐฺฐุราตุกาโม อัสส คาวตา

กรณียเมตต์ตสุตฺตวันฺณนา

๘๙

เขตํ สติ อริยฺสฺเรยฺยาติ ฯ เอวํ เมตฺตาภาวนาภาวํ ทสฺสเนนฺโต
 เขตํ สติ อริยฺสฺเรยฺยาติ ตสฺมिํ เมตฺตาวิหาเร โยเชตฺวา
 อิทานิ คํ วิหารํ ญฺนํ โโต อาห พหฺมเมตํ วิหารํ อธิ
 มาหุติ ฯ ตสฺสจฺจ โโก ยํวํ สฺวโน วา เขมิโน โหณฺตุติ
 อาทึ กตฺวา ยาว เขตํ สติ อริยฺสฺเรยฺยาติ ฯ วัณฺณโต
 เมตฺตาวิหาโร เขตํ จตุสฺส ทิพฺพพหฺมจริยจริยาปถวิหาเรสุ
 นิทฺโธสฺสตา อตฺตโนเป ปเรตฺตเป อตฺตกรณตฺตา ฯ อธิ อริยสฺส
 รมฺมวินเย พหฺมวิหารมาหุ เสฏฺฐวิหารมาหุติ ฯ ยโต สกตํ สมิตํ
 อปฺโลกิณฺณํ คิยฺยํ จ นิสินฺโน วา สยาโน วา ยาวตสฺส
 วิคตมิตฺโธ เขตํ สติ อริยฺสฺเรยฺยาติ ฯ เอวํ ภควา เสด
 ภิกฺขุณฺ นานนํปการโต เมตฺตาภาวนํ ทสฺสเนตฺวา อิทานิ ยถํมา
 เมตฺตา สตฺตคารมฺมณตฺตา อตฺตทิวฺฐิยา อาบํบํนา โหติ ฯ
 ตสฺมา ทิวฺฐิกฺกหณนิเสชฺชนฺมุขเณ เสด ภิกฺขุณฺ ตเทว เมตฺตชฺชณานํ ปาทกํ
 กตฺวา อริยญฺมิมํบตฺติ ทสฺสเนนฺโต อาห ทิวฺฐิญฺจ อณฺุปคัมมาติ
 อิมาย คาถาย เทถนํ สมากาเปติ ฯ ตสฺสจฺจ โโก ยํวํ
 พหฺมเมตํ วิหารํ อธิ มาหุติ สวัณฺณโต เมตฺตชฺชณานวิหาโร
 ตโต วุฏฺฐาย ये ตตฺถ วิตักกกฺกวจาราทโย รมฺมา เค เสด
 วัตถาทิอนุสาเรน รุปรมฺเม ปริศฺศเหตฺวา อิมินา นามรूपปริจฺเฌเทน

สุกุขังชาเรญญ โสย น อิทํ ตัตตปตฺตพทตฺติ เหวํ ทิฏฐิญา
 อนุปคัมม อนุปพเพน โลกุตฺตรดีเณน สัตถวา หุตฺวา
 โลกุตฺตรสัตถัมปยุตฺเตน โสตาปัตติคัมภีคตัมมาทิฏฐิธฺชาเตน ทตฺตเนน
 สัมมัตถิโน ตโต ปริ โยจายํ วัตฏกามะตุ เกโ
 กิเณตกาโม อัมปหิโน โหติ ฯ ตปี สกทากามินาคามิมัคเคหิ ฯ
 คนุภาเวณ อวเสตัมปทาเนน กามะตุ เคะ วิเนยฺย วินยิตฺวา
 วุปลเมตฺวา น หิ ชาติ คัพภะยฺยํ ปุนเรติ เอกังเณว ปุ
 น คัพภะยฺยํ น เหติ ฯ สุกุขาวะเสตุ นิพพตฺติตฺวา ตตฺเถว
 อรหัตตัญญา ปาปุนีตฺวา ปรีนิพพายตฺติ ฯ เหวํ ภควา เทสนํ
 สัมมาทปะตฺวา เท ภิกฺขุ อหา คัจฉน ภิกฺขเว ตตฺถมียะ
 วณตฺถนํเต วิหรต อิมัญญา สุกตํ มาตฺตต อัญญุตฺ สัมมตฺวา
 กณฺฐํ อากุญฺเฐตฺวา อุตฺตาราเรก สัมมกถํ กโรต สากัจฉน อนุโมท
 อิทเมว กัมมัญฺฐานํ วา เสวถ ภาเวถ พหุตฺถโรถ เตปี โว
 อมนุสฺสา คํ เภรจวามมณฺ น ทตฺตเสตฺถนํติ อัญญุทฺทํ
 อตฺถกามา หิตกามา ภวิสฺถนํตฺติ ฯ เต สํวตฺติ ภควโต
 ปฏิสฺสณีตฺวา อัญฺชยาตฺถนา ภควันตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺกิณฺ
 กิตฺวา ตตฺถ กณฺฐีตฺวา ตถา อภํสุ ฯ เทวตาโย ภทฺทกฺกิตา
 อมฺโหกา อตฺถกามา หิตกามาติ ปิตฺโธมนตฺตสาตา หุตฺวา
 ติยเมว เสนาตฺถนํ สัมมัตถนํติ ฯ อุนฺโหนทกํ ปฏฺยาเทนํติ

ปฐวีปริกมัม ปาถปริกมัม กโรนติ ชารักขัง สวิทห็นติ ฯ
 ไคยิ ภิกขุ คเลว เมตฺตํ ภาเวตฺวา ตเมว ปาทกํ กิตฺวา
 วิปัสสันํ ชารกิตฺวา สัพเพ ตัสมีเยว อนินฺโตเตมาเส อคฺคณฺตํ
 อรหิตํ ปาปุนีตฺวา มหาปวารณาย วิสฺสุตฺวา ปวารณํ ปวารณฺติ ฯ
 เขวญฺ्हิ อิตฺถกฺกฺเคน ตถาคเตน ฐมฺมัสสเรน กถิตํ กรณียเมตฺตํ
 กิตฺวา อนุกฺยุณํ ปรมํ หทยัสสํ สันตํ สันตํ ปทํ อภิสเมนฺติ
 สมตฺตบิญฺญา ตัสมาหิ ตํ อมตมพิภตมรียกนฺตํ สันตํ ปทํ
 อภิสเมจฺจ วิหริตฺกาโม วิญฺญูชนิ วิมตตัสมาธิบิญฺญาเกทํ
 กรเวยฺย สตตํ กรณียเมตฺตํ ติ ฯ

ถ้าตถตมฺจายนามาย จตุภาณวารวิฐูรกาย เมตฺตสูตรคฤศณะ
 นิฐูริทา ๖

ลัทธิ ศัมมัญญ

อรรถกถา ภาควาร

แก้บท อภิธานสูตร เป็น บทที่ ๑๐

พระอิริยาบถ อยู่ ณ พระเชศวนา วาศ์ อัน อนาคตนิเทศิก คหบดี ได้ดาบัน
สร้าง ถวาย โถด พรมนคร ดำถัก

เดนม ไช ปณ สมนเขน ที่และณสมัยนั้น พระภิกษุ องค์ใด
องค์หนึ่ง ซึ่ง อยู่ใน พรมนคร ดำถัก มี นาม และโคตร มิได้ปรากฏ
ชื่อนา ทัญ ไช อัน อรรถพิศ คือ งู หาก ขม เขา แล้ว ภิกษุ นั้น ที่กระทำ
กาด คือ มรณะ

อก ไช ณ ลำดับ แห่ง อัน กระทำ กาด คือ มรณะ แห่ง ภิกษุ รูป นั้น
ดัมพหุตา ภิกษุ พระภิกษุ ทั้งหลาย เปน อัน มาก พระ ผู้ทรง พระภากย์
เด็จฯ ประทับ อยู่ ณ ทิศภาคใด ที่ พา กัน เข้าไป ณ ทิศภาคนั้น อุปถัมภ์มิได้
กรั้น เข้า ไป โถด ถวาย อภิวัต พระ ผู้ทรง พระภากย์ แล้ว นิธิสนา การ
ณที่ สมนคร ส่วน สุด ข้างหนึ่ง เขมณันต์ นิธิสนา ไช พระ ภิกษุ
ทั้งหลาย นั้น เบื้องว่า นัง ณ ที่ สมนคร ส่วน สุด ข้างหนึ่ง แล้ว จึง กราบ ทูล
สมเด็จพระ ผู้ทรง สวัสดิ์ทิภาภย์ เจ้าว่า อธิ ภันเต ดำถัก ถัก ถัก ถัก ถัก
ภิกษุ ข้าแต่ สมเด็จพระ ผู้ทรง พระภากย์ เจ้า ผู้เจริญ พระภิกษุ รูปใด
รูปหนึ่ง ซึ่ง อยู่ใน พรมนคร ดำถัก อรรถพิศ หาก คอด ขม และ กระทำ
กาด กิริยา เสีย แล้ว พระพุทธ เจ้า ข้า คทา ภควา ณ กาด นั้น
สมเด็จพระ ผู้ทรง สวัสดิ์ทิภาภย์ พระองค์ จึง เสด็จไป ก่อน เพื่อ การ อนุเคราะห์
แล้ว มี พระพุทธ ธิกา ครัสว่า น ห นุน โธ ภิกษเว ภิกษุ บุร ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุ ที่ อรรถพิศ คอด และ กระทำ กาด กิริยา นั้น ขรอย จะ ไม่
กระทำ ซึ่ง กิริยา อัน ไม่ ด้วย เมตตาคิตร ต่อ พระกุดแห่ง พระยานุ ทั้ง ๔ พระกุด
ด้วยแท้จริง ภิกษุ นั้น ถ้า หากว่า พึง ไม่ ด้วย เมตตาคิตร ต่อ พระกุด

พระยาฯ ทั้ง ๔ ครอบงำนั้น แล้ว ภิกษุ นั้น ถึงว่า ขอด ขบ ก็ดี ก็ น่าที่
 จะไม่พึง กระทำ กาล มรณะ มี พระพุทธ ฐิติ ครีดี นั้น แล้ว จึง ครีดี เปน
 กเขตคามยตา ปุณฺณ ว่า จัศติริ อหิราชกุธานิ ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย
 ครอบงำ พระยาฯ ๔ ครอบงำนั้น คือ ครอบงำ อะไร บ้าง ๆ ครีดี ปุณฺณ
 นั้น แล้ว ก็ ครีดี วิถีสนา ด้วย พระองค์ เถาว่า วิบุบข อหิราชกุธ
 ครอบงำ พระยาฯ ทั้ง ๔ นั้น หรือ คือ ครอบงำ พระยาฯ อัน ชื่อ ว่า
 วิบุบข นาคราช ๓ ครอบงำ พระยาฯ อัน ชื่อ ว่า เฮอร์ปะ นาคราช ๓
 ครอบงำ พระยาฯ อัน ชื่อ ว่า นิพยารุตต นาคราช ๓ ครอบงำ พระยาฯ
 อัน ชื่อ ว่า กัณหาโคตมะกะ ๓ เปน ๔ ครอบงำ ด้วย กัน ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย
 ภิกษุ นั้น พึง แ่ไป ด้วย เมตตาคจิตร ต่อ ครอบงำ พระยาฯ ทั้ง ๔ ครอบงำ
 ก็ ภิกษุ นั้น ขรอย จะ มิได้ แ่ ซึ่ง เมตตาคจิตร ไป ด้วย เมตตาคจิตร ต่อ ครอบงำ
 พระยาฯ ทั้ง ๔ นั้น เปนแท้ มิว่า ภิกษุ นั้น แ่ไป ซึ่ง เมตตาคจิตร ต่อ ครอบงำ
 พระยาฯ ทั้ง ๔ นั้น แล้ว ภิกษุ นั้น แม้ อรรถพิศ จะ ขอด จะ ขบ ก็ดี
 ก็ จะ พึง เปน บุคคล มิได้ กระทำ กาล กิริยา อิมานิ จัศติริ อหิราชกุธานิ
 คำว่า อิมานิ จัศติริ อหิราชกุธานิ กระนั้น ดมเด็จพระ ผู้ทรง
 พระภาคย์ หมายเอา ซึ่ง อรรถพิศ ทั้งหลาย ที่มี พิศ อัน กระต่าง นั้น
 ถัดวิธิดา อรรถพิศ ทั้งหลาย ที่มี พิศ อัน กระต่าง พวกใด พวกหนึ่ง
 และ อรรถพิศ ที่มี พิศ อัน กระต่าง กัน ทั้งหมด นั้น นับ เข้าใน ภายใน ใน แห่ง
 ครอบงำ พระยาฯ ทั้งหลาย ๔ ครอบงำนั้น ตูกร ภิกษุ ทั้งหลาย ตถาคค จะ
 อนุญาดบัติน ซึ่ง พระ ปรีติ เพื่อ จะ ให้ แ่ไป ซึ่ง เมตตาคจิตร ด้วย เมตตาคจิตร
 ต่อ ครอบงำ พระยาฯ ทั้ง ๔ ครอบงำนั้น เพื่อ จะ ให้ คู่ครอง ของ บัณฑิต รักษา ซึ่งตน

อิทมโฆ ภคฺวา องค์สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ ผู้ทรงพระนาม
ชื่อ สุกโค ด้วย อัคร คือ ความ ที่ พระพุทธ องค์ เป็น บุคคล เด็ดขาดไป แล้ว
ผู้ สอน ครุ ถาน เป็น อาทิ และ ทรง พระนาม ชื่อว่า สัตถา เป็นผู้
สั่งสอน เนื่อง ๆ ซึ่ง สักด้วย ประโยชน์ทั้งหลาย มี ที่อุรุรัมมิก ประโยชน์
เป็น ต้น

เบองว่า มี พระพุทธ ฎีกา ครดิ ฉนี้ แล้ว ลำดับ นั้น จึง ทรง ถ้าว
ซึ่ง พระปริต อัน อัน เรา จัก ถ้าว ให้ เป็น ลำดับ แห่ง พระปริต ด้วย สมควร
แก่ พระพุทธ ฎีกา ที่ ทรง มา แล้ว นั้น อิทานิ ยถาคี ปริตติ กาศัพพิ
ก็ และ พระปริต นั้น อัน กุลบุตร จะ พึง กระทำ ด้วย ประการ ฉนี้ ไค เมื่อ
พระพุทธ องค์ จะ ทรง แสดง ซึ่ง พระปริต นั้น จึง มี พระพุทธ ฎีกา ครดิ
ด้วย มาท ศาถา ว่า วิรูปักเขหิ เม เมตติ เป็น อาทิ ด้วย ประการ ฉนี้ นั้น

อธิบายใน มาท ศาถา ว่า มิติศกาโฆ สภาวเ เป็น มิตร แห่ง
เรา กับ ด้วย ตระกูล แห่ง นาค ทั้งหลาย คือ ตระกูล แห่ง พระยา นาทราช
อัน ชื่อว่า ทำๆ วิรูปักข นั้น กัด ย่อม มี แก่ เรา อัน จึง ภาวเ เป็น มิตร กับ ด้วย
ตระกูล แห่ง นาค ทั้งหลาย คือ ตระกูล แห่ง พระยา นาทราช อัน ชื่อว่า พระยา
เขรปอะ นั้น กัด คือ ตระกูล แห่ง พระยานาค อัน ชื่อว่า นัพยา ปุคต นั้น กัด
ตระกูล แห่ง พระยานาค อัน ชื่อว่า พยาณินหาโคตมกะ นั้น กัด ย่อม มี แก่ เรา

เฮว จตุร นาคกุลเณร เมตติ ทธเณรเว เมื่อ องค์สมเด็จพระผู้ทรง
พระภาคย์ ทรง แสดง ซึ่ง เมตดาใน ตระกูล แห่ง นาค ทั้งหลาย ๔ ตระกูล
ด้วย ประการ ฉนี้ แล้ว

ถ้าฉันนั้น เมื่อพระองค์จะ ทรง แดง ซึ่ง เมตตาโดย อัมฤย์ จึง
กล่าว ซึ่ง พระศาสดา มีบทว่า ขปาถเนหิ เม เปน อากิณห์ ความว่า
มิตฺตภาโว ตถาวะ เปน มิตฺต กับ ด้วย ตัว ทั้งหลาย อัน หา เท้ามิได้ ก็
ตัว ทั้งหลาย มี เท้า ๔ นั้น ก็ ดี ตัว ทั้งหลาย ที่มี เท้า มาก นั้น ก็ ดี
ย่อม มี แก่ เรา ๑

เฮว เมตฺตาณณิ ทธเตตฺวา ตมเตจ พระบุตรง พรมายี
ทรง แดง ซึ่ง กิริยา อัน แฝ ซึ่ง เมตตา ด้วย ประการ นั้น แล

บัดนี้ จะ ทรง แดง ซึ่ง อัน รักษา ด้วย อำนาจ อัน ยัง ขาตมภาพให้
เปน ไป จึง กล่าว ซึ่ง พระ ศาสดา มีบทว่า มา มี ขปาถโก เปน อากิ
ความ ว่า ตัว ที่ หา เท้ามิได้ จง ขย้าได้มา เบียด เบียด ซึ่ง เรา อนึ่ง ตัว
ที่ หา เท้ามิได้ ก็ ตัว ที่มี เท้า มาก ก็ ดี มา หัดดู จง ขย้า ได้
เบียด เบียด บัชา ซึ่ง เรา เลย ๑

เมื่อ พระพุทธองค์ ทรง แดง ซึ่ง เมตตา อัน เณาะ ตัว ตัว ด้วย เหตุ
มี ประมาณ เท่า นั้น ใน กาด กั้น แต่ กาด นั้น แล จึง ทรง พระ ปราบก
เพื่อ จะ แดง ซึ่ง เมตตา ใน อัน มิได้ เณาะ ซึ่ง ตัว ตัว จึง กล่าว ซึ่ง พระ
ศาสดา มีบทว่า ตัพเพ ตัตตา เปน อากิณห์ ความว่า ตัพเพ ตัตตา
สัตว์ ตัว ทั้งหลาย ทั้งปวง ก็ ดี ตัว ทั้งหลาย ที่ เปน ตัว ประกอบ ด้วย
ชีวิต มี เกิด แล้ว โดย ทา เช่น มิได้ ตัว ทั้งหลาย ทั้งปวง จง ได้ ประสพพบ
เห็น ซึ่ง อารมณฺ์ ทั้งหลาย ที่ เปน อารมณฺ์ อัน เจริญ และ เจริญ และ เปน
อารมณฺ์ อัน เปน ที่ ปราบกานั้น เกิด สิ่ง ที่ เปน มา และ อารมณฺ์ และ เปน
ทุกข์ อัน ได้ อัน นั้น จง ขย้าได้ มี มา ถึง แล ตัว นั้น เลย

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ ครั้นทรงแต่งตั้งซึ่งเมตตา โดยมีได้
เฉพาะในธรรมสัตว์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้แล้ว ฯ

บัดนี้ จึงกล่าวซึ่งพระศาสดามีบทว่า อัมปมาโน พุทโธ
เป็นอาทิ เพื่อพุทธประสงค์จะยังบุคคลให้ระฤก ซึ่งคุณแห่งพระ
รัตนไตรยทั้งหลาย และพระพุทธรูปทั้งหลาย นั้น บัณฑิตพึง
หยั่งรู้ในบทคือ พุทโธ กระนั้น เติ หิ อัมปมาณา นาม แท้จริง
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายนั้น ชื่อว่า เป็นบุคคลมีพระคุณหา
ประมาณมิได้ เพราะเหตุไม่มีแห่งกิเลส อันเป็นเหตุจะกระทำให้
เป็นบุคคลมีคุณมีประมาณ เติ อัมมา อันซึ่งพระธรรมทั้งหลาย
ของสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายทั้งปวงนั้น ก็คือ อัมปมาณา นาม ก็ได้
ชื่อว่า เป็นธรรมมีคุณหาประมาณมิได้ เพราะเหตุไม่มีแห่งกิเลส
อันเป็นเหตุจะกระทำให้เป็นธรรมมีคุณมีประมาณ เติ สัมมา อันซึ่งพระ
อริยสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายนั้นเล่า อัมปมาณา
นาม ก็ได้ชื่อว่า เป็นบุคคลมีคุณอันหาประมาณมิได้ เหตุไม่มี
แห่งกิเลส อันเป็นเหตุจะกระทำให้เป็นบุคคลมีคุณมีประมาณ สมเด็จพระ
ผู้ทรงพระภาคย์ ครั้นมีพระพุทธรูปภาควัดว่า ท่านทั้งหลายจง
ระฤกเกิด ซึ่งคุณแห่งพระรัตนไตรยทั้งหลายทั้งปวงนี้แล้ว พระองค์ก็ทรง
แต่งตั้งซึ่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นสัตว์มีประมาณ ด้วยพระศาสดามีบทว่า
ปมาณวันตานี เป็นอาทิ ความว่า สิริธปานี งูเล็กและงูใหญ่
ทั้งหลายนั้น เป็นสัตว์อันประสมไปด้วยคุณมีประมาณ ปมาณวันตานี

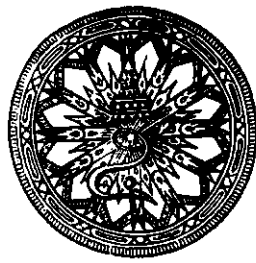
งู เล็ก และ งู ใหญ่ ทั้งหลาย ได้ ชื่อ ว่า เป็น สัตว์ มี ประมาณ นั้น เพราะ ว่า
 งู เล็ก และ งู ใหญ่ ทั้งหลาย นั้น ยัง ประกอบ พร้อม อยู่ ด้วย กิเลส อัน เป็น
 เหตุ กระทำให้ เป็น สัตว์ มี คุณ มี ประมาณ เป็น ต้น ใจ ความ ว่า ส้ม เต็ม
 พระ ผู้ ทรง พระ ภาควัย ทรง แสง ซึ่ง สัตว์ ทั้งหลาย อัน เป็น สัตว์ มี
 ประมาณ นั้น แล้ว

บัด นี้ พระ พุทธ องค์ ทรง แสง ซึ่ง สัตว์ ทั้งหลาย นั้น โดย สรุปร
 รวบ รวม มี งู และ แมลง บอง และ ตะขาบ แมลง มุม และ ตุ๊ก แก เป็น ต้น
 ด้วย บท ว่า อหิ เป็น อาทิ แล้ว เมื่อ จะ ทรง แสง ซึ่ง พระ ปริต อัน กุณบุตร
 จะ พัง กระทำ ใน เบื้อง หน้า จึง กล่าว ซึ่ง พระ คาถา มี บท ว่า กตา เม
 รักขา กตา เม ปริตตา เป็น อาทิ ความ ว่า รักขา ก็ ดี บ้อง กัน ก็ ดี
 อัน เรา ได้ กระทำ แก่ สัตว์ มี ประมาณ เท่านี้ ปฏิกกมมันตุ ภุทานิ สรรพสัตว์
 ทั้งหลาย ทั้งปวง แต่ บรรดา ที่ มี รักขา และ บ้อง กัน อัน เรา ได้ กระทำ แล้ว
 นั้น จง พากัน หลีก ไป เสีย จง อย่า ได้ เข้า มา กัด กาย เมียด เมียพ ซึ่ง
 เรา เราย สัพเพหิ เมคคํ อนึ่ง สภาวะ เป็น มิตร ไม่ ตริ กัน กับ ด้วย สรรพ
 สัตว์ ทั้งหลาย เหล่า นั้น มี แก่ เรา ผู้ใด โสหิ ภควโต เรา ผู้ นั้น ย่อม
 ได้ กระทำ ซึ่ง ความ นอบ น้อม นมัสการ แก่ ส้ม เต็ม พระ ส้ม มา ส้ม พุทธ เจ้า
 ทั้งหลาย มี พระ วิมุตติ ส้ม มา ส้ม พุทธ เจ้า เป็น ต้น เป็น ประชาน ดั้น ความ
 ใน ชั้น ปริต ที่ ทรง ครีดี เทธนา แก่ ภิกษุ ทั้งหลาย แต่ เพียง นี้

บัด นี้ พระ อรรค ถลา จารย์ เจ้า ประสงค์ จะ ยัง สำรุด ขน กุณบุตร
 ให้ หยั่ง ทราบ ซึ่ง ชั้น ปริตา นุภาพ นั้น จึง นำ เอา วัตถุ นิทาน นี้ เข้า มา

ดำรงให้เห็น ฌปนพพน อ้างว่า อตฺโตปิ มหาตฺตํ โค พราหมณมหาธมฺมกุเล
 อุตฺตมํ ฐิตํ แม้ ใน อดีตกาล ดั่ง แด้ว แต่ หลง ครั้ง หนึ่ง พระ มหาตฺตํ เจ้า
 แห่ง เราได้บังเกิดใน ครอบ กุณ พราหมณ์ มหา ธาต ครั้น เจริญ วัย วัฒนา การ
 จำ ความ ได้ ถนัด แด้ว ก็ ออก ทรง บรรพชา เป็น คายถ์ เจริญ พรศ
 พรหมจริยา อยู่ ณ บำ พระหิมพานต์ ยัง ฌาน และ อภิญญา ให้ บังเกิด ปรากฏ
 ใน สันดาน เมื่อ ยัง ยัง อยู่ ใน บำ พระหิมพานต์ ได้ ทักขนา การ เห็น ซึ่ง
 อุตฺตม ฌน คราย เพราะ ทิฆงคิ ท้งหลาย หาก เมียค เมียพ ซึ่ง คายถ์
 ท้งหลาย ผู้เป็น ฌน เศวตสิก แห่ง คน จึง ได้ แดง ซึ่ง ฌนช ปริต นั แก่ คายถ์
 ท้งปวง เพื่อ จะ ให้ บ้อง กัน รักษา ซึ่ง คน ตโต บัฏฐาย จำเดิม
 แด้นั้น มา ทิฆงคิ คือ งู เด็ก และ งู ใหญ่ ท้งหลาย ก็ พากัน หลีก ไป สัน
 อุตฺตม ฌน คราย สิ่งใด สิ่ง หนึ่ง จะ ได้ มี หา มิได้ เลย บัณทิต ท้งหลาย
 พง หนึ่ง ทราบ ซึ่ง คุณา นุภาพ แห่ง ฌนช ปริต นั้น ด้วย ประการ ดังนี้
 พรรณามา ด้วย ฌนช ปริต ใน อรรถกถา จุลญาณ อัน ชื่อว่า ดำรงค
 ฌนุจาย ก็ สัน เนือ ความ ลง แต่ เพียง เท่า นี้ ๑

จบ อภิธาน อรรถ ๑

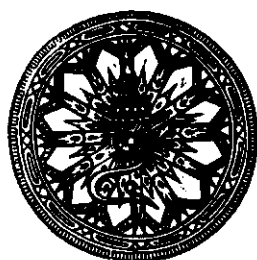
บาฬี ชนธปริตต สุตร

กรณียเมตตตตคานันตริ ยํ อหิชาทิสฺส เมตตามรณเณ
 อตฺตคตฺตาชานนฺธปญฺจกตฺส ปริตฺตานํกํ ชนธปริตฺตํ นิกฺขิตํ ตตฺส
 ปน ปาฬิวเตเนว ชนฺธปริตฺตํ กถียติ ฯ

คตฺถ เอวํเม ตฺถนฺตฺวาทิสฺส วุตฺตตฺถเมว ฯ อิติ ปรํ
 อปฺพุพฺพานตฺตานปทวณฺณนา โหติ ฯ เตน โห ปน สมนเณวติ
 ตตฺสมี เยว สมนเย ฯ สํวตฺถิณฺติ สํวตฺถิยา สมนฺปภาเน ฯ
 อหิชา ทญฺโฐติ สมนฺเปเน ทตฺถิโค ฯ กาลกโคติ กาโก
 กโค เยน โส กาลกโค กตมรโณติ อตฺถโก ฯ กาลกโคติ
 วา ปาฐุ ฯ มรณํ ปตฺถโคติ อตฺถโก ฯ อถ โหติ ตตฺส
 กาลกิริยานนฺตรเมว ตตฺสมี วา กาเถ ฯ สมนฺพฬาคิ พหุ
 สํชยํวณฺณคตฺตา พหุ สํชยํ อาทาย พฬกาคิ วุตฺตํ โหติ ฯ
 นิสินฺนา โหติ นิสินฺนา เยว ฯ ภกฺวณฺณนฺติ ฯ กมฺมทวํ
 ทวํกมฺมกตฺตา วจฺจาทุสฺส ฯ เอตฺนํติ วักขมานวณฺณํ ฯ อธิ
 สํวตฺถิณฺติ โยชนา ฯ ภาณฺเตติ สคฺวารวตฺถิปตฺติสฺสวณฺณํ ฯ อิติ
 สทฺทโท วจฺจนิตฺตสฺสเน ฯ ตทา ภควา อนุกมฺปํ ปุพฺพังคมํ
 อิทมวโจ ฯ คตฺถ น อิติ นิเสเช ฯ ห อิติ อนุกมฺปํปาย ฯ

หนุน อิติ วิตักกเน นิปาโต ๑ ไส อหิชา ทัญโฐ ภิกขุ
 จัตตาริ อหิราชกฺขณานิ เมตฺเตน จิตฺเตน น ฌริ หนุน อิติ
 โยชนา ๑ ฌรณํ นากาสี มัญญฺญเอติ อตฺถโก ๑ ไส หิ ภิกขุ
 จัตตาริ อหิราชกฺขณานิ เมตฺเตน จิตฺเตน สฺเส ยทิ ฌริ ฌเรยฺย
 ไส ภิกขุ อหิชา ทัญโฐ กาลํ ฌรณํ น กเรยฺยติ
 โยชนา ๑ ตตฺถ ฌรณกิริยาเหตุกาณฺถสฺส อกิริยาผลํ ๑ จัตตาริ
 อหิราชกฺขณานิ กตมานํติ กเถตุกามยตาปฺปจฺฉา ๑ วิรูปักขํ อหิราชกฺข
 ๑ ๓ ๑ กณฺโหมโคตมกํ อหิราชกฺขณํติ เตสํ วิภาคกณํ ๑ ไส
 ภิกขุ อิมานิ จัตตาริ อหิราชกฺขณานิ เมตฺเตน จิตฺเตน ฌริ
 หนุน ไส ภิกขุ อิมานิ จัตตาริ อหิราชกฺขณานิ เมตฺเตน
 จิตฺเตน ยทิ ฌเรยฺย ไส ภิกขุ อหิชา ทัญโฐ กาลกโต
 น กเรยฺยติ กุถวิภาคกมฺกฺเชน ทสฺส สติตฺวาภยตฺถโก ๑ น หิ
 หนุนาติ เขตฺถ หิภาโว ปทปฺปรणे ๑ อิมานิ จัตตาริ
 อหิราชกฺขณํติ อิทํ ถทฺทวิธํเนว สันธาย วุตฺตํ น
 ถทฺทวิธํวาตฺถิเต ๑ เป หิ เกจิ ถทฺทวิธํ สทฺธเพ เต อิมสํ
 จตฺถนํ อหิราชกฺขณํ อพฺภันตฺรคตาว โหนฺติ ๑ อตฺตคฺคฺตฺติยา
 อตฺตโน คฺคฺตคฺตฺถาย ๑ อตฺตคฺคฺตฺถายติ อตฺตโน วัณฺณนํคฺตฺถาย ๑
 อตฺตปฺริตฺตฺถายติ อตฺตโน ปฺริตฺตฺถานํคฺตฺถาย ปฺริตฺตํ นาม
 ๑ ๓ ๑ อิทํติ อตฺตํนํนํปจฺจกฺขวณํ ๑
 สุนทฺรณานคฺคตฺถนํคฺตฺถายติอตฺเตน สฺสโต ทัญญูมํ มิกาทิอตฺเตหิ ๑ ๓ ๑

สัตถา ชนันันทวี อปร ยถาวุคฺคักโก อัญญู เขต อนันันทวี
 วัชชมานปริตฺตํ อโวจ ๑ อิทานิ ยถา ตํ ปริตฺตํ กาศัพพะ ๑
 ตํ ทัสเสนโต วิรูปักเขหิ เมติ อาห ๑ ตตฺถ วิรูปักเขหิติ
 วิรูปักขนากกุเลหิ ๑ เถเธธุมิ เอเสว นโย ๑ สห โยเคเปตํ
 กรณวณํ ๑ เอเคหิ สห มัยหิ มิตฺตภาโวติ วุคฺคํ โหติ ๑
 เอวํ จตุสฺส นากกุเลสฺส เมตฺตํ ทัสเสนตฺวา อิทานิ สํมัญญเณ
 เมตฺตํ ทัสเสนโต อปาทเกหิ เมติ อาทิกถามาห ๑ ตตฺถ
 อปาทเกหิติ อปาทกสฺสิตฺเตหิ ๑ เถเธธุมิ เอเสว นโย ๑ เอวํ
 เมตฺตาณฺณ ทัสเสนตฺวา อิทานิ ยาจนาเวณ วัชช ทัสเสนโต
 มา มํ อปาทโก อาทิกถามาห ๑ มา มํ อปาทโกหิติ
 อปาทโก สัตฺโต มา มํ หิสฺสุ น ปิเพตฺสุ ๑ เถเธธุมิ
 เอเสว นโย ๑ สัพเพ สัตฺตาคิ อาทิกถา อิตโต ปุพฺเพ
 เอตฺวเกณ ภาเนน โยทิสฺสํกเมตฺตํ กเถตฺวา อิทานิ อนนทิสฺสํกเมตฺตํ
 กเถตฺว อวทฺธิ ๑ ตตฺถ สัตฺตา ปาณา ภุคฺคาติ สัพฺพาเนตานิ
 ปุคฺคกเลวณานาเนว ๑ สัพเพ สัตฺตา สัพเพ ปาณา สัพเพ
 ภุคฺคา จ เกวตา ชนเวเสสา เอวํ ชาตา ๑ ภทฺธานิ บัณฑิตฺตํ
 ภทฺธานิ อัญฺฐานิ อวรมณฺยานิ บัณฑิตฺตํ ๑ มา กิณฺญจ
 ปาปมาคมาติ กิณฺญจ สัตฺตํ ปาปํ ตามํ ทุกฺขํ มา
 อากฺขณฺตุ ๑ เอวํ สัพฺพสत्ตเคสฺส อนนทิสฺสํกโต เมตฺตํ ทัสเสนตฺวา
 อิทานิ รตนตฺตยคุเณ ชนุตฺตรานนฺตํ อปฺปมาโนติ อาทิมาย ๑

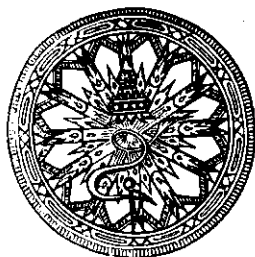

สารัตถสมุจจัย

อรรถกถาภาณวาร

แก้บท { เมตตานิสังสสูตร เป็น บทที่ ๑๑
เมตตานิสังสคาถา เป็น บทที่ ๑๒

เมตตานิสังสสูตร

เมตตานิสังสคาถา

อิทานิยเมตตาวรณาธิกาเรเมตตานิสังส ทิปกเมตตสูตร
 ฐิก ชิตี คัสส อัสส อวินณนาอนุปัตโต ๑ ถ้าด้วยเมตต
 สูตรอันมีปรกิตแสดงซึ่ง อานิสงส์แห่งเมตตา อันพระอาจารย์เจ้าได้
 ไว้ในอธิการ คืออวิคยอันเป็นที่กล่าวซึ่งกิริยาอันแผ่ซึ่งเมตตาอันใด
 (คัสส อัสส อวินณนา) กถาลำหรับพรรณนาเนื่อความแห่งเมตตสูตร
 นั้นก็มาถึงเข้าแล้วโดยลำดับ ๆ กถาสังสอุปบัติ มีคำแปลว่า กิริ
 ยาอันบังเกิดขึ้นแห่งเมตตสูตรนั้นเป็นไฉน ๆ วิสัชนาว่า กิริยาที่บังเกิด
 ขึ้นแห่งเมตตสูตรนั้น บัณฑิตยพึงรู้ โดยเนื่อความนี้ว่า กิริ ดังได้
 ลำดับมาณะสมัยหนึ่ง องค์สมเด็จพระผู้ทรงสวัสดิภาควัยเจ้า เมื่อทรง
 ประทับอยู่ณพระเชตวันมหาวิหาร อาศรัยซึ่งพระนครสาวัตถีเป็น
 ที่โคจรบิณฑบาต เอกทิวส์ ณะเพลาวันหนึ่ง สมเด็จพระผู้ทรง
 พระภาคย์ทรง พระอาวัช นการพิจารณาอุหมุ่สัตว์ โลกในเพลาปัจฉิม
 บาม ได้ทักสนาการเห็น ซึ่งเหตุอันนี้ว่า ในการเมื่อพระสูตรอันหนึ่ง
 อัน พระคถาคทเทียวไปจาริกในโกสธชนบท แล้วและเทศนาอุปมา
 ปรีียบเทียบ ด้วยกองเพลิงนั้น ภิกษุทั้งหลายประมาณ หกลับ รูป
 จักได้มันนุซึ่งอรหัตผล ภิกษุอีก หกลับ รูป จักสำรอกซึ่งโถหิตอัน

รัชชชอกจากปาก สัตว์ผู้มีศดา ภิกษุประมาณอีก หกสิบรูปจักย่างเข้าไปใกล้ ซึ่งความเป็นคฤหคิฐ แล้วภิกษุเหล่านั้น จักถึงซึ่ง พระอรหันต์ ในถานที่นั้น ยังภิกษุทั้งหลายที่เป็นคฤหคิฐแล้วนั้น ครั้นได้ฟังธรรมเทศนา อันใดอันหนึ่ง จะถึงซึ่งพระอรหันต์ ครั้นพระพุทธองค์ทรงเห็นเหตุดังนี้ แล้ว ก็มีพระพุทธประสงค์จะใคร่เสด็จเที่ยวไปสู่ชนบทจาริก เพื่อจะอนุเคราะห์แก่ภิกษุทั้งหลายหกสิบพวกอื่น จึงมีพระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนท์ ตูกร อานนท์ ฯ จงบอกแก่ภิกษุทั้งหลายให้รู้แจ้งทั่วกันเถิด ว่า บัดนี้ตถาคตใคร่เสด็จเที่ยวไปสู่ชนบทจาริก เถโร พระอานนทมหาเถรเจ้าจึงไปยังลำดับ แห่งบริเวณเผดียง บอกแก่พระสงฆ์ทั้งปวงว่า อาวุโส ข้าแต่ท่านทั้งหลาย ผู้มีอายุ บัดนี้สมเด็จพระศาสดามีพระไทย ปรากฏาจะใคร่เสด็จเที่ยว ไปยังชนบทจาริก เพื่อประโยชน์จะสงเคราะห์ แก่มหาชน ผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ปรากฏาจะใคร่ไปตามเสด็จพระพุทธองค์ก็จง มาเถิด ภิกษุ ฝ่าย พระภิกษุทั้งหลาย ครั้น ได้สดับประพจน์ เหตุดังนี้ต่างองค์ต่าง ก็บังเกิด ความชื่นชมยินดี มีศรัทธาเลื่อมใส ได้พากันใหญ่ด้วย มาดำริห์ในใจว่า วต ตังเวมามยินดี เราทั้งหลาย จักได้เจอจะแลดูซึ่ง พระพุทธสรีรอัน มีพรรณ คุสุม ทองธรรมชาติ แห่งสมเด็จพระ โลกนาถเจ้า เมื่อพระ องค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนา แก่หมู่มหาชนนั้น ประการหนึ่ง แลจัก ได้สดับฟัง พระธรรมกถาอัน ไพเราะเหล่านั้น ประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย นั้นเมื่อมาดำริห์ ดังนี้แล้ว พรพท์เกิดว่า ที่มีเส้น เกษาอันเจริญ ยาวก็ชวนกันปลงซึ่งเกษา (มคคหิตบัต โท) ที่มีบาตรอันคร่ำไปด้วยสนิมก็ชวนกัน

รมซึ่งบาตรขัดดีให้สั้น มนทิต ที่มีจิวอันเสว้าหมองก็ชวนกัน
 ชักส่วย้อมซึ่งจิว แลวกัศระเตรียมซึ่งกิริยาอันจะไป วิกข์ลุ่
 เชนปริวุตโก องค์สมเด็จพระบรมศาสดามีหมู่พระภิกษุสงฆ์อันมี
 กำหนดแวดล้อมเป็นบริวารแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพุทธวิหาร
 เพื่อจะทรงจาริกไปในโกศลชนบท ตามลำดับบ้านแดนนิคมเขตรทั้ง
 ปวง ค่อยเสด็จไปแต่ช้า ๆ ไม่รีบร้อน วันหนึ่งคาพยุคหนึ่ง แด
 กังโยชน์แด ๓ คาพยุค แดโยชน์ ๓ เป็นอย่างยิ่ง เมื่อเสด็จจาริก
 ไปก็ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ใหญ่อันประกอบไปด้วยเพลิงโพง
 อันรุ่งเรืองด้วยเปลวไฟในประเทศที่ตำบลหนึ่ง จึงทรงคิดเสียซึ่งกิริยา
 ที่เสด็จไป ด้วยมาดำริห์ในพระไทยว่า อิมเมวตักฤกัฏฐา
 ตถาคคจํจกักระทำซึ่งไม้ต้นใหญ่อันรุ่งเรืองไปด้วยเปลวเพลิงต้นนี้
 ให้เป็นเหตุแล้ว จักแสดงพระธรรมเทศนาให้ประดับด้วยองค์ ๘ ประการ
 สมเด็จพระศาสดาจารย์จึงเสด็จเข้าไปใกล้ รุกขมธรมไม้ต้นใด
 ต้นหนึ่ง แล้วทรงแสดงซึ่งกิริยาอันจะทรงนั่ง อานนทเถโร ส่วน
 พระผู้เป็นเจ้า อานนทเถร รู้ซึ่ง พระพุทธอิริยาครุของสมเด็จพระ
 พระศาสดา พระผู้เป็นเจ้ามาดำริห์ว่า อัทธการณวิสัณติ ชรย
 ว่าเหตุจกัมีเป็นแท้ สมเด็จพระตถาคคสัมมาสัมพุทธเจ้าจักมาคิดเสีย
 ซึ่งกิริยาอันจะเสด็จไปด้วยอันใช้เหตุแล้วจะทรงนั่งนั้น ห้ามได้ ผู้เป็น
 เจ้าดำริห์นั้นแล้วก็พับผ้าสังฆาฏิให้เป็น ๔ ชั้นถาดลงถวายให้ทรง
 นั่ง นิสัทธิภา สมเด็จพระศาสดาครั้นทรงพระนิตินภาการแล้วก็มี
 พระพุทธรูปถวส์เรียกพระภิกษุทั้งปวงมา แลวกัศระว่า วิกข์ลุ่

ดกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงชวนกันเถิด ซึ่ง ต้นไม้ ใหญ่
 ในที่ โพน แดงของเพิงอันใหญ่ใหม่ อยู่ ณ เกิด ครุส หนึ่ง แล้ว
 ก็โปรดประทาน พระธรรมเทศนา ซึ่ง อัครคันโฆ ปมสูตร อิมสัณญี
 ปนเวรียากรณสูตรนี้ ก็แต่เมื่อไวยากรณภาสิต อันสมเด็จพระผู้ทรง
 พระภาคย์ทรงเทศนาอยู่นั้น อุณห โหหิต โหหิตอันร้อนก็พลุ่งขึ้นจากปาก
 แห่งภิกษุทั้งหลายประมาณ หกสิบรูป สัณฐิมัตตคามิกัสสู ภิกษุทั้งหลาย
 ประมาณ อีก หกสิบ รูป ก็ละเสีย ซึ่ง ลิกขาแล้ว ปริวัตนาการ กลับเพศ
 เพื่อความเป็นคัมภีภาพ คักเป็นคฤหัสถ์ ฝ่ายภิกษุทั้งหลายอีกประมาณ
 หกสิบรูป ก็มีจิตรพันจากอาสวะทั้งหลายเหตุมิได้เข้าไปถือเอาซึ่งคันหา
 แดทญฐี ฯ คหิเวรียากรณสูตรว่า จจริงอยู่นามกายของพระภิกษุทั้งหลาย
 ประมาณ หกสิบรูปนั้น เว่าร้อน เพราะได้ พัง ซึ่งไวยากรณภาสิตนั้น
 ครั้นเมื่อนามกายเว่าร้อนพร้อมแล้ว ภรัชกาย ก็ให้ เว่าร้อนพร้อม
 ครั้นเมื่อภรัชกายเว่าร้อนแล้ว โหหิตอันร้อนที่ตั้งอยู่ในอุทรประเทศ
 นั้นก็พลุ่งขึ้น ทางมุขทวาร ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย อีกประมาณ หกสิบรูป
 นั้นมาปริวัตกไปว่า ภควา องค์สมเด็จพระผู้ทรง พระภาคย์เจ้านั้น
 ยากที่บุคคลจะพึงกระทำให้อุก พระไทยได้ จึงกราบทูลพระภรรณ
 ว่า ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรง พระภาคย์เป็นอันงาม กิริยาที่
 จะประพฤดิซึ่งพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์กราบเท่าจนสิ้นชีวิตใน
 พระพุทธศาสนา ยากที่ข้าพระบาททั้งหลายจะพึงกระทำได้ กราบ
 ทูล ณ แล้ว ก็ละเสีย ซึ่ง ลิกขา พวกนี้ปริวัตเวียนมาเพื่อภาวะ
 เป็นคฤหัสถ์หิณะเพศ ฯ สัณฐิมัตตคามิกัสสู และภิกษุทั้งหลายประมาณ
 หกสิบรูป ครั้นส่งญาณบัญญัติไปให้ มีนาคณะต่อพระธรรมเทศนา

ของสมเด็จพระศาสดา ก็ได้บังนุพระอรหันต์ พร้อมด้วยพระปฎิสัมภิ
 ทาญาณ ชุมนุพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น โสฬสพจน์ขึ้นจาก
 ปากของภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้น ต้องแล้วซึ่ง อาบัติปาราชิก พ่ายแพ้
 จากพระพุทธศาสนา และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นถึงซึ่งความเป็น
 คฤหัสถ์ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นบุคคลเย็บผ้า ซึ่งสึกจากบิณฑ
 ใหญ่แล้วและเที่ยวอยู่ และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นได้บังนุซึ่ง พระอรหันต์
 ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นบุคคลมีศีลอันบริสุทธิ์ (สัคคธัมมเทศนา)
 พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระศาสดาจารย์ประกอบด้วย ผลแก่บุคคล
 สามจำพวกคุณพระนามาฉันนี้ ปรากฏว่า ภิกษุ ซึ่งว่าพระธรรม
 เทศนา ของสมเด็จพระศาสดาชื่อว่า เป็น เทศนาประกอบด้วย ผลแก่พระ
 ภิกษุทั้งหลาย ถึงซึ่ง พระ อรหันต์ นั้น ยกไว้ ก่อนเกิด ก็ ที่ว่า ประ กอบ
 ด้วยผลแก่ภิกษุทั้งหลาย หก สิบ ทั้งสองจำพวกนอกนี้ ออก ไป นั้น ประ
 กอบด้วยผล อย่างไรเล่า (วิธัชนาว่า) ภิกษุทั้งหลาย ๒ จำพวก
 นั้นชื่อว่ามิ พึง ได้ พึง พระ ธรรม เทศ นาอีกชั้น ธิปถุสสุตโร ไม่แล้ว,
 ปมัตตาหุติว่า, ก็ จะพากัน ประ มาทมนัวเมาไป ไม่อาจอดกลั้นซึ่งเหตุ
 ที่ตนเคยประพฤตินั้นได้ ที่นั้น มาปกรรม การตามกอน ภิกษุเหล่านั้น
 ให้เจริญ อยู่ที่จะยังภิกษุเหล่านั้นให้จม อยู่ในอบายภูมิตั้งดี มีนรกเป็น
 ต้น ก็ ครั้นว่า ภิกษุ เหล่า นั้น ได้ พึง พระ ธรรม เทศ นา นี้ มีความสด
 ดัง เวชบังเกิด แล้ว ก็ พากัน ละเลย ซึ่ง เหตุ ที่ ตน ประ พฤติ นั้น แล้ว และ ดำรง
 ตน ไว้ ใน สาม เณร ภูมิ ยัง คัด สิบ ประการ ให้ บริบูรณ์ แล้ว และ อุสาหะ ประ
 กอบ ใน โยนิ ได้ สิ้น การ กระทำ พระกรรม ถาน ไว้ ใน ใจ แล้ว บางพวก

ก็ได้อัน อูพระโสคาบาง พวกก็ได้อัน อูพระสถิตาภาบาง พวกก็ได้อัน
 อูพระอนาคาบาง พวกก็ได้อัน ไปบังเกิดในเทวโลกย์ เอวปารชิกา
 บัณณามิปลสสา, พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระศาสดาประกอบ
 ไปด้วยผลแก่ชนที่ต้องอาบัติ ปารชิกด้วยประการฉะนี้ อิตเรปน
 ฝ่ายภิกษุทั้งหลายรูปพวกอื่นอีกนั้น ถ้ามิได้ฟังพระธรรมเทศนาอีกก็
 ชนโรปมสูตรนี้แล้ว ครั้นเมื่อกล่าวถึงไปและ ถ่วงไปก็จะพึงต้อง ซึ่งอาบัติ
 ปารชิก บ้าง ต้อง อาบัติ สังฆาทิเสศบ้าง ก็ครั้นว่า ได้ฟังธรรมเทศนา
 อีกก็ชนโรปมสูตรนี้แล้ว และอย่างเข้าไปใกล้ ซึ่งความเป็นคฤหัสถ์ด้วย มา
 ปฏิวัตติการิหะ เรา ได้เป็นคน พลังพละตบระมาทพระพุทธเจ้าแล้ว
 เรา ทั้งหลาย ไม อาจ เพื่อจะ ยัง สมณ ปฏิบัตินี้ ให้บริบูรณ์ กราบ ท้าว สัน
 ษิตครได้ เราทั้ง หลาย จำจะต้อง ละสิกขาบท เสีย ตั้งเป็น คฤหัสถ์มา
 เพิ่ม ซึ่ง อุบาสกธรรมให้ บริบูรณ์ แล้วก็อาจจะเปลื้อง ตนเสียจากทุกข์ ได้
 และชน ทั้ง หลาย เหล่านี้ ก็ ตั้ง อยู่ ใน พระไตร สรรณา คมนั้น และรักษา
 เบญจศีลบำเพ็ญซึ่ง อุบาสกธรรมอยู่นั้น บางพวกก็ได้เป็นพระโส
 คามิบุคคล บางพวกก็ได้ เป็น พระสถิตาคามิบุคคล บางพวกก็ได้
 เป็น พระอนาคามิบุคคลบางพวกก็ได้บังเกิดในเทวโลกย์ บัณทิตยพิง
 สันนิทานเกิดว่า พระธรรม เทศนา ของ สมเด็จพระศาสดาประกอบ ด้วยผล
 แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นด้วยประการฉะนี้ อิมปณัตถุเทสนันตัสสา ฝ่ายหม
 เทพดาทั้งหลาย ครั้น ได้ สดับพระ ธรรมเทศนา อีกก็ชนโรปมสูตรนี้ภิกษุ
 ทั้งหลายเหล่าใดที่มิ ได้ สดับ ซึ่งพระสูตรนี้ ก็พา กัน เทียว ไป บอกกล่าว

แก่เหล่าภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ส่วนพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ครั้น ได้ สดับพระ
 สุตที่เทพยดาทั้งหลายไปเที่ยวบอกกล่าวก็ปลุกษาแก่กันว่า (โ) ตูกรชาว
 เราทั้งหลาย ผู้เจริญ ภิกษุที่เราทั้งหลายจะประพาศซึ่งพรหมจรรย์ให้
 บริสุทธิ์บริบูรณ์กว่าเราแล้วชีวิตในพระพุทธรูปนี้นั้นเป็นกรรมยากที่เรา
 ทั้งหลายจะกระทำได้ ครั้นปลุกษากันแล้วใน ขณะเดียวกันนั้นก็พากัน

ลักออกเป็นคฤหบดี พวกละ ๑๐ รูปบ้าง $\left. \begin{matrix} ๒๐ \\ ๓๐ \\ ๖๐ \end{matrix} \right\} \text{รูปบ้าง} \left. \begin{matrix} ๑๐๐ \\ ๓๐๐ \\ ๓๐๐๐ \end{matrix} \right\} \text{รูปบ้าง}$

สดับถาตารุจิรา จาริก จริตว่า, องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า
 เมืองว่าเสด็จเที่ยวจาริกไป โดยควรแก่ชอบ พระพุทธชญาได้ยแล้วก็เสด็จ
 กลับมายัง พระเชตวันอาศรมอีก มีพระพุทธรูปคำวัดเรียก พระภิกษุ
 ทั้งหลายมาแล้วก็ตรัสว่า ภิกษุเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคต
 เมื่อ เที่ยว จาริกมา แล้ว และ อา เกียร เกิดอนถกัน ไป ด้วย หมู่ พระสงฆ์
 ตูกร ภิกษุ ทั้ง หลาย บัดนี้ พระตถาคต ปราถนา จะ เป็น อยู่ แต่ ผู้เดียว
 ประมาณถึง เดือน ภิกษุรูป ไตรูป หนึ่ง อย่า พึง เข้ามา ใกล้ พระตถาคต ยก
 เลี้ยว แต่ ภิกษุผู้ จะ นำอาหารบิณฑบาตมาให้ ตถาคตรูปเดียวเท่านั้น
 มีพระ พุทธ ฐิกาคำวัดสั่งฉันแล้วพระองค์ ก็ เสด็จ ย้าย อยู่ ใน ที่ เวัน แต่
 พระองค์เดียวสันประมาณถึง เดือน (ปฏิสันถานาธุริยโต) ครั้น
 เสด็จ ออกจากที่ เวัน แล้วก็เสด็จ เที่ยว ไป สู่ วิหาร จาริก กับ ด้วย พระ อา
 นนท เถรเป็นบิณฑบาตมณ เห็นหมู่ ภิกษุสงฆ์บังเกิดน้อยเบาบางไป
 ในที่อันพระ องค์ทอด พระเนตร แลดู และ แลดู นั้น พระองค์ก็ทรง ทราบพระ
 ทัยอยู่ด้วยพระองค์แล้วและแห่ง ถามพระอานนทเถรว่า อานนท ตูกร

อานนท์ในการอื่น ๆ เมื่อว่าเมื่อตกตึกเกี่ยวไปสู่จาริกแล้ว และกลับ
 มายัง พระเชตวันวิหารนั้น สกตวิหารทั้งสี่นั้นย่อมรุ่งเรืองไป
 ด้วย ผ้าขาวพัชรประอบไป ด้วย ธมแห่งบุคคลผู้แสวงหาทั้งหลาย
 อิทานิ มาภักตบัตถัมหมุภิกขุทั้งปวงบังเกิดน้อยเบาบางเสื่อมทราม
 ไปหนึ่งภิกขุทั้งหลายก็บังเกิดมีสรีรวิคัลพาพพจน์เหลือเกิน ๆ โดยชุกชุม
 กิณฺณุไซ ดังพระศาสดาทามเหตุนี้เปนประการใดพระอานนท์ก็กราบ
 ทูลถามพระพุทธรูปว่า ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระภาคย์เปน
 อังงามพระพุทธรูปเจ้าข้าจำเดิมแต่กาลอันพระพุทธรูปทรงแสดงพระธรรม
 เทศนาอัครคันโธปมสูตรมานั้น พระภิกขุทั้งหลายต่างองค์ต่างพากัน
 ถึงซึ่งความสังเวชสดกจิตรด้วย มารว่าพึงคิดว่าเราทั้งหลายไม่อาจ จะยัง
 ธรรมนี้ให้บริบูรณ์โดยประการทั้งปวงได้ เราทั้งหลายเป็นคน
 ประพฤติไม่ชอบอยู่หากควร เพื่อจะ บริโภคซึ่งไทยธรรมของชนอื่นเชื่อก
 กรรมเมื่อผลแล้วและให้หนี้ไม่ คิดฉนี้แล้วต่างพวต่างพากัน
 เข้าไป โดดซึ่งความเป็นภคอุทิศแด่พระเจ้าข้า ตัดมิมฺขณ ชณะนั้น
 ธรรมสังเวชก็บังเกิดขึ้นแก่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า ถัดนั้นพระ
 พุทธรูปก็ทรงดำรัส กับพระอานนทเถรวา ในเมื่อพระศาสดายับยังอยู่ด้วย
 กิริยาที่เว้นอยู่นั้นใครผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะได้กล่าวซึ่งเหตุแห่งความยินดี
 แก่บุตรทั้งหลายของพระศาสดาก็หาไม่มี อัสสาสการณานิ ตูกรอานนท
 เหตุแห่งความยินดีในพระพุทธรูปสาสนานี้มี เปนอันมากดูหนึ่งภคที่แห่ง
 ทำอันเป็นที่ดำหรับข้ามแห่งสาคร อานนท ตูกรอานนท ๆ จงไปแต่งตั้ง
 ซึ่งพุทธานุสสนไว้ในบริเวณแห่งพระคันธกุฏีแล้ว จงยังภิกขุให้สันนิบาต

ประชุมพร้อมเพรียงกันเกิด เถโร พระธำมเทเจ้าก็ไปกระทำ
 คุก พระพุทธเจ้าดำรัสสั่ง (พุทธศาสนนวกโค) องค์สมเด็จพระ
 บรมมหาราชดา ครั้น ทรงพระนิธิช นานเห็น พระบวร พุทธาชาศน์ แล้วจึง
 ดำรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลาย มา แล้วก็มีพุทธเจ้าตรัส ว่า ภิกษุเว
 ดุกรภิกษุทั้งหลาย ปุพฺพภา โคนาม นามะชื่อว่าบุพพภาค่อน
 เบื้องต้นแห่งเมตตานี้ มิว่า จะไม่เปน อุปแห่งอุปนาธานได้ทีเดียว
 ก็คงเป็นมาตว่า แม้ซึ่งประโยชน์อันเกิดออกไป แก่สัตว์ทั้งหลาย ได้เป็นแท้
 นี้พระพุทธเจ้าตรัส นั้นแล้ว จึง ทรงแสดง ซึ่งภาวะแห่งอันบริโภค
 ซึ่งก่อน เข้า แห่งชาวเมืองมิได้เปล่าเพื่อจะให้เป็นที่อยู่แห่งฌานอันมิได้
 เปล่า แก่กุณฺฑลผู้เสวยและผู้เจริญซึ่งเมตตาด้านกาล มาตราว่ากระทบ
 พร้อม ซึ่งหม่อมอภัง หนึ่ง ด้วย จุลฉัจฉราสัง ขาญสุตรดังนี้ว่า ภิกษุเว
 ดุกรภิกษุทั้งหลาย มิว่าภิกษุเสวยซึ่งเมตตาคิตร มาตราว่า
 ด้านกาลอันกระทบ ซึ่ง หม่อม หนึ่ง ก็ดี พระภิกษุนี้ ตถาคคก็ตรัสเรียก
 ว่าเจริญ ซึ่งเมตตา ตูกรภิกษุทั้งหลาย พระภิกษุนี้ ตถาคคหาถ้อง
 เรียกชื่อว่า เป็นผู้มีฌานมิได้เปล่าอยู่ และชื่อว่า เป็นผู้กระทำ ซึ่งคำ
 สั่งสอนของพระศาสดา และชื่อว่า เป็นผู้กระทำตามโอวาทคำสั่งสอน
 ของพระศาสดา และชื่อว่า บริโภค ซึ่งก่อน เข้า แห่งชาวเมืองมิได้เปล่า
 โภปน วาโท ก็จะไม่ยกล่วงไป โย ถึงภิกษุผู้กระทำ ซึ่งเมตตาคิตร ได้
 ให้มากนักแล้ว พระองค์ตรัสเทศนาด้วยจุลฉัจฉราสัง ขาญสุตรเป็น
 ธาวิ อันก็ดี และตรัสเทศนา ด้วยมหัตถฉัจฉราสัง ขาญสุตร ด้วย

เนื้อความว่า ภิกษุเว ตูกร ภิกษุทั้งหลาย ฆิระภิกษุเจริญ ซึ่งเมตตา
 อันเป็น เจโตวิมุติสัน กาลมาตรว่ากระทบซึ่งนี้เมื่อครั้งหนึ่ง แม้
 ด้วยอำนาจแห่งเมตตา อัน ถึง ซึ่งอุปทานนี้ก็ดี ตูกรภิกษุ
 หลายน ภิกษุนี้ ตลาคคยอม กล่าวว่ เป็นบุคคลมีมาน อันมิได้
 เปด่าอยู่ และชื่อว่า เป็น ผู้กระทำตาม คำสั่งสอน ของ พระศาสดา
 และชื่อว่า เป็น ผู้กระทำตาม โอวาท คำสั่ง สอน แล ชื่อว่า บริโภกซึ่งกัน
 เข้าแห่ง ชาวเมืองมิได้เปด่า โกปนวาโท ก็จะช่วยกล่าวไปใย ถึง
 ภิกษุทั้งหลาย ผู้กระทำซึ่งเมตตาจิตรให้มากนักได้ พระองค์ตรัส
 เทศนา ด้วย มหัตถ์ ฉรา สังฆาญ สุตระ เปนอาทิ อันเพื่อให้ เป็นอติ
 ุฏูปัตติเหตุแห่ง อัน แม้ซึ่งประโยชน์อันเกิดออกไปแก่สัตว์ ทั้หลายนั้นประ
 การ หนึ่ง หนึ่ง ชน ทั้ หลายน อัน ถึง แล้วย ด้วย อาการ คือ อัน กระทำซึ่ง
 เมตตาไว้ ให้มากใน สัน คานนี้ก็ดี เมื่อพระพุทธร องค์จะทรง แสดงซึ่ง
 อาณิสสรแห่งเมตตา ที่บุคคลกระทำไว้มากนั้นจึง ได้ทรงตรัสเทศนาซึ่ง
 เมตตานี้ดังต่อไปนี้ (อมัตตอุปัติติ) บันทิตยพ้งสันนิฐานว่าภิกษา
 ที่อุปัติบังเกิดแห่งพระสูตรนี้ อย่างพรรณนามา (คัตถมิชชัตถิ) แท้จริง
 ใน เมตตา พรหมวิหาร นี้เมื่อจะ กำหนดด้วยภาวนาสองประการ ก็ เปน
 สัมภภาวนาเครื่อง ระงับ ให้จิตร สงบ จากจิต โทป กิเลสคือ ธรรมอันเป็น
 เครื่องเศร้าหมอง แห่งจิตร เมื่อนิยมตามประเภท กุศล ตามประการ
 ก็ เปน ส่วน ภาวนามัย มีผลไพศาลกว่าธรรมพทานมัยกุศล เมื่อแ
 กล่าวด้วย บัญญัติ วิวัติ ก็ดูดังเทศนาในเวลามสูตร เมื่อสาธุชน
 กุลบุตร มา เจริญ จนบันธุ ม หรรค ฌาน เปน เจโตวิมุติ ได้ก็ ย่อมมี

อานิสงส์ให้เสด็จสืบเชื้อสืปรการ พระพุทธภาสิตได้ทรงปริหารไว้ใน
เมตตานิสงส์ตวัน ด้วยพระบาฬว่า เมตตายภิกขเวเจโตวิมุติยา
เป็นอาทิฉัน มีเนื้อความว่า ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลายเมตตาที่เป็นเจโต
วิมุติ บันดาลได้ซึ่งนานนั้น เมื่อบุพพคมา ต้อง เสพย์ด้วยความอาทร
เอื้อเฟื้อแถมมา หมั่น เจริญ แดมากระทำ แดกระทำให้ แดต่อคตอง ขำนิ ขำ
นาญ เสดมอด้วยยาน อันบุพพคประกอบเป็นอันดี แดมากระทำให้
เป็นวัตถุอันเป็นที่รักด้วย อตตะว่า เป็นที่ประดิษฐาน ที่ตั้งเฉพาะ
แะดังส้ม ไว้ โดยรอบ แะปรารภ ด้วยดีคือกระทำเป็นอันดี
แล้ว (เอกาทศานิสังสาปาทิถิกขา)

คุณานิสงส์ ๓๓ ประการให้ผู้นั้นพึงหวังพึงปรารถนาเกิด คือว่า แม้
จะไม่มีเมตตาปรารถนาอันใดก็จะมีเป็นแน่ (สุขัสสปติ) คือผู้นั้นย่อม
หลับเป็นสุขสบาย ไม่กตงเกลือกไม่กวนไม่ครางทวนทวยกาย
(ยถาเสตขนา) เช่น ทั้งหลายอันเศษที่มีได้เจริญนี้ ย่อมหลับ
เป็นสุขสบายมาก กตงเกลือกเกลือกกายทวนทวยกายกรนกราง บ่นเพ้อ
ตะเมอตะมายฉินใด ผู้ที่เจริญเมตตานี้จะได้ หลับฉินนั้น หามิได้
เมื่อหยั่งถึงสูนิ ททารมณฺ์นั้น ย่อมหลับเป็นสุขสบาย มาประหนึ่งว่าได้เข้า
สู่สมาบัติฉินนั้น อันนี้เป็นอานิสงส์ที่ ๓ สุขัสสปิพฺพตติ
ผู้นั้นเมื่อหลับพักผ่อนก็พักผ่อนเป็นสุขสบายไม่ถอนใจใหญ่ไม่บิดกาย เป็น
อาการอันไม่ดีไม่งาม (อญฺเญนิตฺถุนฺดา) เช่น ทั้งหลาย
อันอันมิได้เจริญซึ่งเมตตานี้ เมื่อหลับพักผ่อนก็ย่อมพักผ่อนลำบาก
มักทอดถอนใจใหญ่ มักให้บิดกาย แะมักกตงเกลือกกตงกาย
ไปมาเป็นอาการอันไม่ดีอันไม่งามฉินใด (เฮวอปปิพฺพตติว)

ผู้ที่เจริญซึ่งเมตตานี้ จะได้ ถัดขึ้น เช่นนั้น หามิได้ ย่อม ถัดขึ้น
 เป็นคู่ สมาย ปราศจากกายวิการ มีดวง ภักตร์ อันบาน ปาน ประหนึ่งดอก
 ประทุมชาติ อันเบิกบาน แยมกัณฐกามาณนั้น อันนี้ เปน อานิ
 สงฆ์ที่ ๒ ฯ (นปาลกัณฐีนันตัสติ) ผู้นั้น ย่อมไม่เห็น ซึ่ง
 ตูบิณอันตามก ย่อมเห็นแต่ ตูบิณ อันเป้นที่เจริญ มีให้ พระเจดีย์ แด
 กระทำสัก การบูชา แด พุทธธรรมเทศนา เปน ต้น ยถา ปณเณ ชน
 ทั้ง หลาย อัน ที่มี ได้ เจริญ ซึ่ง เมตตานี้ ย่อมเห็น แต่ ตูบิณ อัน
 ตามก คู่หนึ่ง ไวร ทั้ง หลาย มา แวดล้อม ซึ่ง คนบ้าง มิฉะนั้น เห็น
 ประหนึ่ง ว่า คน พาด ทั้ง หลาย มา ทำให้ วุ่นวาย กระหนกตกใจบ้าง มิฉะนั้น
 เห็น ประหนึ่ง เปน ว่า ดอก บ่อ ตก แหว ตก ต้น ไม่ เปน อาทิ บ้างฉันใด ผู้ที่
 เจริญ ซึ่ง เมตตานี้ จะได้ เห็น ซึ่ง ตูบิณ อัน ตาม กณฺณ นั้น หามิได้
 อันนี้ เปน อานิ สงฆ์ที่ ๓ ฯ (มณฺธสํถานีโย โหติ) ผู้นั้น เปน
 ที่รัก ไวร เจริญ จิตร แห่ง มนุษย์ ทั้ง หลาย ประหนึ่ง แก้ว มุกดาหาร
 ที่ สวมใส่ ใน อก มิฉะนั้น ประหนึ่ง ดอกไม้ เครื่อง ประดับ ใน ศีรษะ นั้น
 อันนี้ เปน อานิ สงฆ์ที่ ๔ ฯ (อมณฺธสํถานีโย โหติ) ผู้นั้น ย่อม เปน
 ที่รัก ไวร เจริญ จิตร ของ เหล่า มนุษย์ ทั้ง หลาย มี ยักษ์ แต่มี ถ้า เปน ต้น
 ผู้นั้น เปน ที่รัก ที่ เจริญ จิตร ของ มนุษย์ ทั้ง หลาย ฉันใด ก็ ย่อม เปน
 ที่รัก ไวร เจริญ จิตร ของ เหล่า อะ มนุษย์ ทั้ง หลาย ฉันนั้น ผู้ที่ เจริญ ซึ่ง
 เมตตา จิตร แด เปน ที่รัก ไวร เจริญ จิตร ของ เหล่า มนุษย์ แด มนุษย์ ทั้ง หลาย
 คู่กับ พระวิ ษณู ธรรม นั้น แด วัฏฏนิทาน แห่ง พระวิ ษณู ธรรม นั้น

พิศดารกว้างขวางอยู่ในเมตตามันนิภูมิตก ในคัมภีร์วิสุท
 ติมนัสนั้น บัณฑิตก็พึงนำเข้ามาสาธกในที่นี้เถิด อันนี้เป็นอาณิ
 สงฆ์ที่ ๕ ๑ (เทวดาทวิขันตี) อนึ่งเทพยดาทั้งหลาย ย่อมคุ้มครของรั
 ชาผู้นั้นให้เกิดอศตภยอันตรายพิบัติไป ด้วยอำนาจแห่งตน ตูมา
 ตาภิศาณรัทษาซึ่งบุตรนั้น อันนี้เป็นอาณิสงฆ์ที่ ๖ ๑ นาสอัคคิยา
 วิสวาสัตถ์อากมทิ เพลิงฤพิศฤสาตราอาวุธก็ด้อยอมไม่ก่อ
 มาถึงแก่ผู้นั้น คือไม่ทำกายให้กำเริบเกิดทุกขเวทนาได้ ซึ่งว่า
 เพลิงไม่ก่อเข้า ไปโถงใน กายแห่งบุคคลผู้อยู่ ด้วยเมตตานี้ ตูนาง
 อุตราอุบาสิกาณั้น และข้อซึ่งว่าพิศ ไม่ก่อเข้ามาถึงกายแห่งบุคคล
 ผู้อยู่ ด้วยเมตตานี้ ตูจกัพระจุพลีลเถรผู้กล่าว ซึ่งพระคัมภีร์
 สยุดตนิทานั้น และซึ่งว่าสาตราอาวุธไม่ก่อเข้ามาถึง กาย แห่งบุคคล
 ผู้อยู่ ด้วยเมตตานี้ ตูจกัพระสังกีสสามเณร เชนุตถ์ฤ
 อนึ่งวัตรแห่งแม่ โคนมกัถิ บัณฑิตก็ย่อมนำเข้ามากล่าว ในกิริ
 ยานอนอยู่ ด้วยเมตตานี้ กิร ตังจะรู้มา เอกาเรณ ยังมีแม่
 โคนมตัวหนึ่ง ยืนสละซึ่งน้ำนมให้แก่บุตร กินอยู่ นายพรานผู้
 หนึ่ง คิดว่า ฮาตมจะแทงซึ่งแม่โคนมตัวนั้น คิดแล้ว ก็คิดซึ่งมือ
 ถือซึ่ง หอกมีคำอันยาวแล้วก็พุ่งไป หอกนั้น ครั้น ไป จดเข้าที่กาย
 แห่งแม่โคนมนั้น แล้วก็มีซากตลอดเข้าไป ในกายได้ กตัม
 ทบม้วนเข้ามาหาตัว ตูไปคาตแล้วก็กระเด็นกตัมมา ทั้งนี้
 เพราะ ความที่ แม่ โคนม มี จิตร อันประกอบ ไป ด้วย ความเกียตรมัก
 ถึงใน อุก โคนนั้น ย่างเดี๋ยวจะได้ เป็น ไป ด้วย ทำถึงแห่งอุปจารแต่ทำถึง

แห่งอุปปนาหามิได้ อันนี้เป็นเมตตานิสังขที่ ๘ ๖ บัณฑิตย
 พึงรู้ว่า เมตตานี้มีมีทิมานุภาพอย่างนี้ คุณวิจิตร สมาริย
 จิตรของผู้เจริญเมตตานี้ ย่อม ดังหมัน เป็นอัน เร็ว ซึ่ง จะ ไหว ข้ำ ค่อ
 สมารินั้นไม่มี อันนี้เป็นชานิสังขที่ ๘ ๖ มุชฉณ โณวปัสส ทติ
 พรณดี หน้าของผู้นั้นย่อม ผ่อง ใส พิเศษ ประหนึ่งว่าผลตาลสุก
 ที่หลุดหล่นแล้วจากชีวิตนี้ อันนี้เป็นชานิสังขที่ ๘ ๖ อตัมมูปัท
 ทากถโรติ ผู้นั้นไม่เป็นคนหลงกระทำกาถกิริยา เมื่อถึงแก่มรณ
 ก็ย่อมมีสติสัมปยุต มีกรุณาอุทกขังตง สุนิทธาวรมณห์หลับไปไม่
 กระสับกระส่ายฉนั้น อันนี้เป็นชานิสังขที่ ๙ ๖ อุตฺตรูปปฏิวชณัน โค
 พหิม โลกูปโค โหติ ผู้นั้นเมื่อ ไม่ตรัสรู้พระโลกุตรธรรม อริย
 มัคค อริย ผลยังขึ้น ไป กว่าเมตตาฉาน นั้น ได้แล้ว ก็ย่อมมีพรหมโลก
 เปนที่ ไป ในเบื้องหน้า คือว่าย่อมบังเกิด ในพรหมโลกตาม ภูมิแห่ง
 ฉานที่ตน ได้ด้วยเมตตา ฉนั้น อันนี้เป็นชานิสังขที่ ๑๑ ๖ ภควา
 สัมเตจพระพุทธทรงพระภาคย์ทรงแสดง เมตตานิสังข ๑๑ ประการ
 ด้วยประการฉนี้แล้ว จึงตรัสซึ่งนิคมคาถากระ หน้า ข้ำ ความต้น
 เพื่อจะให้มันเข้าใจว่า เมตตายกักขเว เจโตวิมุตติยา ตูกรภิกขุทั้ง หตาย
 เมตตาที่เป็น เจโตวิมุตติ บันลุได้ซึ่งฉาน เมื่อบุคคลมาต้องเสพยา
 เถเจริญ กระทำให้มากแล้วจะต้อง ขำ นานอยู่แล้ว เอกาทธานิสัง
 สาปาทิกขา ชานิสังข ๑๑ ประการเหล่านี้ ให้ผู้หนึ่งพึงหวังเกิด
 คือว่าแม้จะไม่มีศรัทธาปรารถนา ก็คงจะมีแน่ อิมะชานิสังสา ก็และ
 ชานิสังข ๑๑ ประการ ซึ่ง พระพุทธองค์ ทรงแสดงในพระสูตร นี้

ด้วยอำนาจแห่งเมตตาที่บุคคลเจริญแล้วสำเร็จมาน เมื่อบุคคลเจริญให้
 บันดาลมา เป็นแต่ทั้งคปทาน ภูมิภามาพจรทุกก็มีอันส่งผล
 ความบังเกิดในพรหมโลก คงอยู่แต่ ๓๐ ประการ ตามสมควร อนึ่ง
 เมตตาเป็นธรรมมีกอุบาย ที่จะผูกพันประธานจิตแห่งสัตว์ที่ไว้
 งามให้สิ้น อาฆาต สัตว์ ที่เป็นอุเบกขาให้เมตตาอ่อน น้อม ค้อม ค่อ
 ทางไมตรี ปราณาความสุขแต่ประโยชน์มีแต่เป็นกุศลไม่มีโทษ
 ที่ควรหาแต่สิ่งใดเลย และเป็นนิมิตรที่จะให้มนุษย์ที่มีชาติ
 เสมอกัน และเทพนิกรทิพกาย บังเกิดความเห็นหา ปรีดิ์เปรมจิตร
 ต่อผู้เจริญเมตตาอัน นั้น แม้เทพยเจ้าผู้ทรงเทวฤทธิ์คุณกษัตริย์ก็หาก
 จะอภิเษกภักษา อิทมโวจภควา เมื่อองค์สมเด็จพระผู้ทรง
 สวัสดิภาควัย ทรงเทศนาซึ่งเมตตาอันส่งผลนี้จบลงแล้ว อัครม
 นาเทภิกษุ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ต่าง องค์ ต่าง ชื่นชม โสมนัสต่อ
 พระบวรพุทธภามีติ ของ สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าเคารพรับ พระ
 พุทธปฏิภาด้วยศรัทธา ของอาตมาด้วยประการฉะนี้ ฯ พรรณามา
 ในเมตตาอันถึงสัตว์ อันมาในอรรถกถา จตุภาณวาร อันทันนาม
 ชื่อว่าสารัตถะสมุจจัยก็เสร็จเนื้อความลงแต่เพียงเท่านั้น เขวี้ยงก็มี ฯ
 เยป น ยถาวต คหิตตมรณตาสังชาตเมตตาสัมปยุตตจิตตสมังคิ
 คายอุปกริตายจิมิตตาคิอุจันตี ฯ ถ้า คัมภีร์จะได้วิธีในเมตตา
 นิสัยสืบต่อไป ฯ ความว่าเมตตาอัน กล่าวคือภาวะแผ่ ไปซึ่งประ
 โยชน์อันเกื้อกูล ควรแก่ที่กล่าวมาแล้วแต่หลังอันใด เมตตา
 อันนั้น มโนจิตย์ทั้งหลายหากร้องเรียกชื่อว่า นิมิตร เพราะภาวะแห่ง

เมตตานี้พร้อมเพรียงด้วย สัมปยุตตจิตต นั้น ประการหนึ่ง เพราะ
 ภาวกระทำซึ่งอุปการะนั้นประการหนึ่ง เมตตานี้ตั้ง สัตว์ตานันต์
 ก็และเมตตานี้ตั้ง อันพระคันธะรณารายเจ้า หากตั้ง ได้ ในลำดับ
 แห่งเมตตานี้ตั้ง สัตว์ตนนั้น เพื่อประสงค์จะแสดง ซึ่ง อานิสงฆ์เมตตา
 อันบังเกิด เปนมิตร ด้วย กิริยาที่ ประพฤติ เมตตา คอบแล้ว ด้วย กิริยา
 ที่กระทำอุปการในมิตรทั้งหลาย นั้น ศัสสกาอุปัฏฐัก ฯ มีคำปุจฉาว่า
 กิริยาที่บังเกิดขึ้น แห่งเมตตานี้ตั้งนั้น เปน ดัง ฤๅ ฯ มีคำตอบว่า
 กิริยาที่บังเกิดขึ้น แห่งเมตตานี้ตั้งนั้น บัณฑิตพึงผู้ด้วย ข้อด้วย
 ดังนี้ว่า ฯ ข้อใด โหริสัสสโก ในข้อใดกาล ดังแล้ว แต่ หลั
 ครั้งเมื่อพระยา กาสีกราช ท่าน ได้ เสด็จ ถวาย ราชผ่าน สัมปัต ในพระนคร
 พาราณสี นั้น ครั้นเมื่อพระอัครมเหสี ของบรมกษัตริย์อันทรงพระนาม
 ว่า จัน ทาราชเทวี มีปรกติประพฤติดัง สัตว์ตรเหตุปรากฏจะหาพระ
 ราชบุตรแล้ว ทรงสถิตยั้งอยู่ ณ ครั้นนั้น พระบรมโหริสัสสโกแห่งเรา
 อุปัตถังเกิดอยู่ในเทวโลก แดท้าวสักกเทวราชเทวราชทรงทราบ ซึ่งความ
 ปรากฏของพระราชเทวีด้วยเดช แห่ง ศักดิ์ของ พระราชเทวีนั้น แดไป
 อัมม วร ชารารนาจะ ให้จุติลงมาบังเกิด ในมนุษย์ โลกพระบรม โหริสัสสโก
 ทรงรับ ชารารนาแล้ว ก็จุติลงมาถือซึ่งปฏิสนธิ ในพระครรภ์ แห่งพระราช
 เทวีนั้น ทศมาสจำเอน ครั้นถ้วนกำหนดหกมาสแล้ว ในวันอัน
 พระบรม โหริสัสสโก จะประสูตครั้งนี้ ท่าน ก็บรรดา ภาวนา การ คดอง
 ในวันแคว้น กาสีกราช สมทบทั้ง ปวง ยัง พระราช ฤทธิ แห่งบรมกษัตริย์

และเหตุทั้งห้า มาด้วยราชเสวกทั้งหลาย ให้ชุ่มชื้นแล้วจึง
 ประสูติบุตร เหตุใด เหตุดังนี้ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงได้พระนามชื่อ
 ว่า เตมียกุมาร ๑ เอกมาลิกกาเถ ในกาลเมื่อพระเตมียกุมาร
 บรมโพธิสัตว์ประสูติแล้ว ได้เดือนหนึ่ง แดทรงนั่งอยู่บนพระเพลา
 แห่งสมเด็จพระราชบิดา (กัมมกณณวิธานสูตร) ได้สวดการ
 สดับซึ่งกรรมกณณวิธ มีอันยกขึ้นสู่หาวเสียบเปม แดให้ซึ่งประ
 หารด้วย หอกเป็นต้น แก่ใจ ทั้ง ๔ ที่ราชบุรุษนำมายังสำนักแห่ง
 บรมกระษัตริย์ (ภักตสโต) พระบรมโพธิสัตว์ก็มีเหตุอันหาว
 เสียวสั่นสั่นจึงทรงพระดำริห์ว่า มมมีตา พระราชบิดาของอาตม
 นี้มากระทำการอันหนักเป็นเหตุที่จะให้ ไปบังเกิด ในนรก ทั้งนี้
 ก็เพราะอาศรัยซึ่งราชสมบัติ ตั้งเวรสงสารยังนักหนา ปุนทิวเส
 ครันรุ่งขึ้นวัน หน้า ควรจะพระนม แดพี่เลี้ยง ทั้งหลาย อันเชิญพระองค์
 ให้ทรงพระประชมเหนือพระแท่นที่ศิริไสยาอาสน์ ฌายได้บวร
 เสวตรฉัตร โลกนิกายัตติว่า พระบรมโพธิสัตว์ ครันทรงพระนิทราหลับ
 หน้อยหนึ่งแล้ว และคืนขึ้นดั้นพระนคร เหลือบ แดดู เสวตรฉัตร ได้
 ทักนการเห็น ศิริราชสมบัติเป็นอันมาก ก็ยิ่งตกพระทัยสั่นสั่น
 ไปกว่าเก่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงทรงอาวัชนาการ พิจารณาว่า
 กุโณนุโธ ดังอาตมราพึงอาตมมาแต่ไหนหนอ ยังได้มายังพระราชเรือน
 หลวงนี้ ครันทรงพิจารณาไปก็ทราบพระไทยชัดว่ามาแต่เทวโลกด้วย
 ชาติสุภยาณ จึงทรงพิจารณาเมื่อหน้าแต่นั้น ไปก็เห็นว่ามาแต่ นรก

เมื่อพิจารณาเบื้องต้นที่บังเกิดในนรกดัง ไปนั้น ก็ทรงทราบความ
 ที่พระองค์บังเกิดเป็นพระศตริย์อยู่ในนครนั้นเอง ว่าในกาลครั้งนั้น
 อาตมาได้เสวยสิริราชสมบัติในพระนครนั้นตั้ง ๒๐ พระพรรษาแล้วอาตม
 ไปใหม่อยู่ในอุตุทนรกชั้นแปดหมื่นปี อิทานิ ก็มาเกิดในชาติ
 กลับมาบังเกิดในเรือนโจรนี้อีกเล่า หิโย เพศถาว์นเวลานี้สมเด็จพระ
 ราชบิดาของ อาตมา เมื่อว่าเมื่อชนทั้งหลายนำเอาโจร ๔ คนเข้ามา
 ถวายนั้นพระองค์ได้ทรงตรัสซึ่งถ้อยคำอันประพจน์เป็นไปพร้อม เพื่อ
 กรรณอันหยาบเข้าเห็นสภาพปานฉนั้น สัจหาญ์ ฅิว่าอาตมจักเสวยสิริสมบัติ
 ใช้อาตมก็คงจะกลับ ไป บังเกิด ใน นรกอีก ได้ เสวยทุกข์ เปน อัน มาก
 เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ทรงพระอนุสรณ์คำนึงฉนั้น มหันตโทษคือความกลัว
 ใหญ่ก็บังเกิดขึ้น ๆ (ศัสสกาญ์จนฉฉณ) พระบวรกายของ
 พระองค์อัน ทรงตั้งสรวรจุสรวรณกามุจนามาศ ก็เผือกผิวดุขขัดต
 ทนที่ มีอุปมาดัง คอกประทุมชาติอันเขียวแห่ง เมื่อพระองค์ทรง
 ดำริหว่าในหนอ อาตมาจะพึงพ้น จากเรือนอันนี้ ได้ฉนั้น แล้วบรรทม
 อยู่ฉนั้น เขตฉมีฉคตภาเว มาตุภูตบุพพา ความว่าใน กาลครั้งนั้น
 นางเทวธิดาอัน ถึงสถิตยอยู่ ณกัมภีร์ฉนั้น เคย บังเกิดเป็นมารดา
 ของพระบรมโพธิสัตว์เจ้ามาในอศภาพชาติหนึ่ง จึงโถมเต้าเอาใจ
 พระบรมโพธิสัตว์ว่า คาคเตมีย ดูกร พ่อเตมียกุมาร ลูกรัก
 ของมารดา มาภายี้ พ่ออย่ากลัวเลย ฅิว่าเจ้าปรภาณจะไครไปให้
 พ้นจากพระราชนิเวศน์นี้แล้ว ปฐุฉปป์เยว พ่อจงอดสาหอนิชฐาน
 ซึ่งองค์ทง หลายสามประการนี้ไว้ให้มันเกิด คือ พ่อมิได้เป็นเปฉียก็

จงทำให้เป็นประหนึ่งคนเป็ดขี้ พ่อมิได้เป็นใบ้ก็จงทำอาการปาน
 ประหนึ่งว่าเป็นใบ้ พ่อมิได้เป็นหนวกจงกระทำอาการปานประหนึ่ง
 ว่าเป็นหนวก องค์ท่านประการนี้ พ่อมิจึงอธิบายไว้ให้มัน อย่าแสดง
 ซึ่งภาวแห่งตนว่าเป็นบุคคลประกอบด้วยปัญญา ตรีชัคโค ประ
 โยชน์ของพ่อก็จะมีด้วยประการนี้ (โพธิสัตว์โค) สมเด็จพระ
 โพธิสัตว์ก็รับคำแห่งนางเทวธิดาว่าสาธุแล้ว พระองค์ก็ทรงอธิบาย
 ซึ่งองค์ทั้งสามประการนั้น ตโคปรุ เบื้องหน้าคันทน์มา สมเด็จพระ
 ราชมารดาแด่พระราชบิดา ก็พิจารณาทอดองค์ด้วยการทอดลงอย่างใหญ่
 ทั้งหลาย ๑๖ ประการ ทอดลงอย่างน้อยด้วย ประการเป็นอันมาก
 แต่พิจารณาทอดลงอยู่ถึง ๑๖ พระวรรษา ก็ไม่อาจจะพิจารณาจับ
 อาการกิริยาอันใดอันหนึ่งได้ ตโคราชา ณ กาดนั้นสมเด็จพระ
 กระษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดา ก็ให้บังเกิดวิปฏิสาร เว่าร้อน
 ในหฤไทยเป็นกำลัง จึงมีพระราชโองการรับสั่งให้เนมิคกามาตย์
 ทั้งหลาย ผู้ทำนายพระลักษณะเข้ามาเฝ้า มีพระราชโอง
 การดำรัสว่า คุณเณรกลียัตถ์ ใน กาดเมื่อ พระราชกุมาร
 ประสูติครั้งนี้ ท่านทั้งหลายได้ทำนายไว้ว่า ธัญญลักษโณ พระ
 ราชกุมารองค์นี้ประกอบไปด้วยบุญธัญลักษณ อันตรายสิ่งไร
 จะได้มีแก่พระราชกุมารนั้น หามิได้ บัดนี้พระราชกุมารนั้นมา
 กลับเป็นเป็ดขี้เป็นหนวกไปเสีย ไม่สมด้วยถ้อยคำที่ท่านทั้งหลาย
 ทำนายไว้ เหตุผลเป็นประการใด ฯ มหาราชา ข้าแต่บพิตรพระราช
 สมภารผู้ประเสริฐ ชื่อว่าพระอาจารย์ทั้งหลายจะไม่รู้ไม่เห็น

นั้น ทมิได้ อาจารย์ทั้งหลายย่อมรู้ย่อมเห็นตั้งแต่บัดนั้นทุกประการ
 อภิเษก ที่นี้และพระเจ้าข้า พระราชกุมารองค์นี้ดีเป็นพระราช
 โอรสอันวราษกรรณุดหากปรางนาจึงได้ ก็เบื่องว่าในคำทำนายว่า
 พระราชกุมารเป็นกาดกนิธนี้แล้ว ความทรงพระโสมนัสเสียพระ
 ไทยก็จะยังมีแก่พระองค์ เหตุฉนั้น ข้าพระบาททั้งหลาย จึง
 นิได้ถวายพระยาภรณ์ว่า เป็นกาดกนิธนี้ อิทานี้ก็กาดุวัคคิ
 คัมภีร์เราจะกระทำเป็นประการใดจึงจะสมควรเล่า ฯ มหาราช ขอ
 พระราชทาน ในเมื่อพระราชกุมารอยู่ในพระราชเรือนหลวงนี้ อัน
 ครายสำประการคืออัน ครายแห่งชีวิติร แลอัน ครายแห่งเสวยครณิคร
 แลอัน ครายแห่ง พระ อรรคมเหษ์ก็ย่อมจะปรากฏ คัสมา
 เหตุฉนั้น ขอพระองค์จงยังคนให้ ประกอบซึ่งน้ำอันเป็นอัมมกต
 เข้าในรถอันเป็น อัมมกตแล้วจงยัง พระ ราชกุมารให้ขึ้นอนเห็นอว
 มกตรกนนั้นแล้วจงให้น้ำออกไป โดยทวารด้านข้างปัจฉิมทิศ แล้ว
 พังพระราชกุมารนั้นเสียในสุสานประเทศบ้าน้ำน้ำดิบ จึงจะสมควร ฯ
 ราชฯ สมเด็จพระบรมชคียาธิปัตย์ได้ทรงสดับ ก็ให้สดังตถพระไทย
 กถาแต่อัน คราย ก็ทรงรับว่าจว่าสาธุดังนี้ ฯ เทวบีคัพดุ
 คัสสุว ส่วนสมเด็จพระ ราชเทวีผู้เป็นชนนีมารดาของบรม
 โพธิสัตว์นั้น ครั้น ได้ ทรงสดับประพตฺิเหตุแล้ว พระนาง
 ก็เข้าไปยังที่เส้าพระมหากษัตริย์กราบทูลว่า เทว ข้าแต่พระองค์
 สมมุติเทวดา พระพรที่พระองค์ ทรงพระราชทาน แก่กระหม่อม
 นั้น ฯ ได้รับพระราชทาน รับแล้วแลฝากพระองค์ไว้ คัมเมเทอ

ขอพระองค์จง พระ ราชทานพระพรนั้นแก่ กระหม่อมฉันบัดนี้เกิดพระเจ้า
 ช้า ๆ คณัหาหิ ดูกรพระราชเทวีเจ้าจะถือเอาพรสิ่งใดก็จงถือเอาตาม
 พระไทยของเจ้าเกิด (บุศย์ดีสหรัฐเทหิ) ขอพระราชทานพระองค์จงทรง
 พระกรุณาพระ ราชทานสมบัติให้แก่บุตรเกล้ากระหม่อมฉันเกิดพระเจ้าช้า ๆ
 นลัก็กาเทวี ดูกรราชเทวี พี่ฉันอาจให้ ได้ ด้วยว่าบุตรของเจ้าดีเป็น
 คน กตถิณี่ ๆ เทว ขอพระราชทาน ผิดนั้นเมื่อพระองค์จะไม่พระ
 ราชทานให้จนกราบทำสิ้นชีวิตแล้วก็ตามเกิด สัตต์ ๖๖๖
 นิเทก จงทรงพระกรุณาพระ ราชทานให้ สก ๗ ปี เกิดพระเจ้าช้า
 นลัก็กาเทวี ดูกรพระราชเทวี ๗ ปี พี่ฉันอาจให้ ได้ ผิดนั้นจง
 พระราชทานให้ สก ๖ } ปี ๕ } ปี ๔ } ปี เกิด พระมหากษัตริย์
 ก็ไม่ประราชทานให้ พระราชเทวีเจ้าก็ผ่นลงไป ๗ } เดือน ๕ } เดือน
 เดือน ๑ พระมหากษัตริย์ว่าฉันอาจให้ ได้ พระราชเทวีก็ย้อนวอน
 ค่องลงไปว่า ผิดนั้นจง พระราชทานให้ สก ๗ วันเกิดพระมหากษัตริย์ก็ทรง
 อนุญาตยอมให้ ว่า ถ้า รุคณัหาหิ ดูกรพระราชเทวี ถ้า ๗ วันนั้น
 พอลงให้ ได้ ถ้ากระไรเจ้าจงเอาแต่ ๗ วันเกิด ถ้าปศุคคอง
 ณาเวต์ว่า พระราชเทวีก็สั่งชน ให้ ตกแต่ง ประดับพระกาย แห่งพระ
 ราช โอวต แล้วก็สั่ง ให้เอาภารไป เทียวตีประกาศข่าวแก่ชาวพระ
 นคร ให้ รู้ว่า บัดนี้ ราชสมบัติ เป็น ของเจ้า เตมีย กุมารแล้วพระนาง
 ก็สั่งชาวพนักงานให้ ออตั้งการ ประดับซึ่ง พระ นคร เดรัจฉา แล้ว ก็ให้
 เจริญ พระราชโอวตสกลิตย์เหนือคอปพระ บาตสารพระที่นั่ง คณมกคหัตถ์
 แล้วให้ ก็นเสวคร ฉัตร ใน เมืองบนให้ กระทำบทกนิณเดียบ พระนครแล้ว

ก็เชิญให้ ประชนเห็นบรมสิริ ใดยา าศน์แล้ว พระราชเทวีเจ้า
 ก็เฝ้าทรงพระกรรแสง อ้อนวอนปถอบโถมพระบรมโพธิสัตว์ อยู่สิ้น
 ราชวัยรุ่งว่า คาคเคมียกุมาร พ้อเอ๋ยพ้อเคมีย กุมาร ยอดรักของ
 พระมารดา ๆ นี้ไม่ได้สนิททวามณ์ หลับเลย สิ้นสืบ หกปีทั้งนี้ก็หาใครย
 เพราะตัวเจ้า ๆ แต่พระมารดาเฝ้าทรงปริเทวนาการ กรรแสงจนพระ
 เนตรทั้งสองนี้แดงคล้ำ ด้วยน้ำพระอัสสัช พระหฤทัยของพระชนนี
 บิรมประหนึ่งว่าจะแตกจะทำลาย เสียเพราะความรัก พระมารดานี้
 รู้อยู่เต็มใจว่าพ้อมิได้เป็นไม้ แดเป็น หนวกเบน เปลี้ย พ้ออย่าได้
 กระทำให้มารดานี้เป็น คนอนาถาหาที่พึ่งมิได้เลย ตกแต่ว่าพระนาง
 ทรงพระกรรแสงรำวง วอนพระบรมโพธิสัตว์ สิ้นราชวัย รุ่งโดยนิยมนั้น
 ก็ดั่งไปได้ ๕ ทิวาราตรีแล้ว พระบรมโพธิสัตว์จะได้ตรัสสิ่งใดด้วย
 พระมารดามาตรว่าสักคำหนึ่งก็หามิได้ ฉัญชู่ทิวเส ครนรุ่งขึ้น
 ณวันเป็นคำพ ๖ ส้มเต๋จ พระบรมกระษัตริย์จึง ตรัสสั่งให้หานายสุนันท
 สารถีเข้ามาเฝ้า มีพระราชบัญชาสั่งว่า คาค ตูกรณายสุนันท
 สารถี เวลารุ่งนี้ แต่เข้าทวนจง เทียมน้ำอันเป็น ขัป มงคลเข้าในรอก
 ขัปมงคลแล้ว ยังพระราชกุมาร ให้นอนในรอกนั้น แล้วจงนำออกไป
 โดยทวารด้านข้างมัจฉิมทิศวันตก แล้วจงชุดหลุมให้เป็น ๔ เหลี่ยม
 ในป่าช้าผัดิบ ไล่พระราชกุมาร ลงในหลุมนั้น แล้วจงเอา จอบทำตาย
 ศัวัษะแห่งพระราชกุมาร เสียให้ สิ้นชีวิตแล้ว จงเอาดินกลบในบึ้งของบน
 กระทำปลงพิ้วทมนกรรม คือกระทำแผ่นดินให้แน่นเจริญเป็นปรกติ
 แล้ว อาบน้ำชำระเกล้าเสียแล้วจึง ค่อยกลับ มา เทวี่กุมารี่ ยาจิดว่า
 ก็ในราชวัยที่คำพ ๖ นั้น ส้มเต๋จพระราช เทวีเจ้าจึงอ้อนวอน

พระราชกุมารว่า คาค ดุกรพ่อเดิมยกุมาร กาสีกราชา ส้มเด็จพระเจ้า
 กาสีกราช ผู้เป็น พระบิดาของเจ้าฉัน บัดนี้ พระราชบัญชาสั่งให้เขาชุด
 ซึ่ง หุถุมเพื่อจะฝังเจ้าเสียด ในป่าช้าฉิบ บัดนี้ พ่อจกถึงซึ่งมรณภาพ
 ทำตายพระชนมชีพเสียแล้ว คัสตุความหาสัตว์คัสตุ เมื่อส้มเด็จพระ
 บรมโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงสดับประพฤติข่าวสาร อันนั้น แล้วทรงพระ
 จินตนาการ ชยคังนี้ว่า เติมีย ดุกร เติมียกุมาร ความเพียรที่ท่าน
 ได้กระทำมา ๑๖ พระวรราชันจะถึงซึ่ง สำเร็จดังทรง นแล้ว เมื่อ
 พระองค์ทรงดำรงอยู่ ณนี้แล้ว พระปิต ก็บังเกิดขึ้นเต็มณภายใน
 พระบวรสันดาน ก็แต่พระกรรมดไทยของส้มเด็จพระราชเทวีผู้เป็น
 พระชนนีนั้น ปานประหนึ่งว่าจะแตกแยกออกได้ ๗ ภาค พระบรม
 โพธิสัตว์เห็นพระมารดานั้น ถึงซึ่งความดำมากในพระไทยนิก คิดจะไคร
 ด้รังจำนัญจาด้วย พระชนนี แล้วกตัมมีพระสติดำรงให้ได้ว่า เหว
 สันเตปี เบื้องว่า อาตมาจักจำนัญจา ด้วยพระมารดาบัดนี้ ไหนเลย
 ความปรารถนาของอาตมาจักสำเร็จเล่า ดำริห์แล้วก็มิได้ ด้รังจำนัญจา
 คัสตุสารัตติยาอัชฌาเยน ครั้นราตรีนั้น ถ่วง แล้ว รุ่งขึ้นแต่เพลาเช้า
 นายสุนันท สารถักก็เร่งเทียมซึ่งรถมาประเทียมไว้แทบพระทวาร คสถาน
 เข้าไปสู่ห้องอันเป็นศิริกราบ ทูลพระราชเทวีว่า เทวี ข้าแต่ส้มเด็จพระ
 พระราชเทวีเจ้า พระแม่เจ้าจงอย่าได้ทรง พระพิโรธแก่เกล้ากระ
 หม่อมมเย บรมกรรมัตริย์ ด้รังตั้งบัญชาแก่เกล้า กระหม่อมคอก
 พระเจ้าข้า กราบทูล ณนี้แล้ว ก็เขา หลั่ง มีอภัย พระราชเทวี อัน
 ทรงกอดพระราชโอรสประชม อยู่ ณนี้ ออกเสียให้พ้น แล้ว ก็ยก

พระราชกุมาร ขึ้น มีครุฑนาครุหนึ่งว่ายกขึ้น ซึ่งดอกไม้แก้วก็ลงไป
 จากปรางคปราสาท จันทาเทวี ส่วน สมเด็จพระท้าว นาง นาฏจันทา
 ราชเทวี นั้น ก็ทรงพระพิตาทน์ ให้ประหารซึ่ง พระอุรประเทศ ห่มทอด
 พระกายลง ทรงพระกรรแสง ด้วยพระสุรสำเนียง เป็นอันดัง ถ้าหลัง
 อยู่ ณ พน พระมหาปราสาท อตมहाศักดิ์ โต ถ้าดับนั้น สมเด็จพระ
 บรมโพธิสัตว์เจ้า ทอดพระเนตร มาแลดูสมเด็จพระ มารดา แล้ว ก็มี
 ความปราถนา จะใคร่ ตรัส จำแนญจาบัง ด้วย ส่ง สารถี เวช พระมารดาว่า
 เมื่อ อาตม จะไม่จำแนญ จาแล้ว หน้า ที่สมเด็จพระ ชน นี้มี พระ หฤไทยจะ
 แดกทำลาย เสียมันคง แล้ว พระองค์ก็ตรัสดำริห์ เถาะว่า สเจ
 กเถลล์สามิ ฌิว่าอาตมจำแนญจาออกไปบัดนี้ ความเพียร ของ อาตม
 ที่กระทำมา ๑๖ มีนั้น ก็จะต้องเสียเปล่าหาประโยชน์มิได้
 ออกเถณ โศปนาห์ ก็เมื่ออาตมา ไม่พูดไม่จำแนญ จานั้น อีก
 จักเป็น บััจจัยแก่ตน แะเป็น บััจจัยแก่สมเด็จพระ ราช มารดา แะพระมิดา
 ทรงพระดำริห์นั้น แล้วก็สั่ง ออกถันเสีย มิได้ใคร่จำแนญ จา สารถีรถ
 โรเปศว่า ถ้าดับนั้น นาย สุนัน ทสารถี ก็ยกพระ บรม โพธิสัตว์ ขึ้น
 สู้รถแล้วคิดว่าอาตมจักส่งรถไป ให้มีหน้าเผาะทวาร ด้าน บััจจิมทิศ
 กิดแล้วก็มัน ดาไลให้ ขัน รถบ่าย หน้าค่อทวาร ด้าน ปาจิณทิศ ด่วน ออก
 ขักรรถก็กระทบ กระ พัง ซึ่ง ชรณทวารเข้า พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้
 สดับเสียง รถจักร กระทบ ชรณ ประคุด ก็ยังมี พระไทย ยิน คึงขึ้น
 ไปกว่า เก้าว่า ความปราถนาในใจของเราจักสำเร็จคราวนี้ แล้ว
 นคราณิกขมิดว่า รถนั้น ครั้น ออกจากพระนคร แล้วก็ถันไป สู่

ประเทศที่โหดได้ ๓ โยชน เปนกำหนด ด้วยอำนาจแห่งเทวดา
 คัตถกวนคโต ข้างแห่งราวไฟ ในฐานที่นั่นก็ปรากฏแก่นายสาวที่
 มีศรัทธาศุขยามกตสุ่สถานประเทศป่าช้าฉัฉิม นายสาวนั้นก็มาดำริห์ว่า
 ประเทศที่นี้เป็นที่สาหัสกล้า รำจัญใจแล้ว คิดแล้วก็ขมระก แอบข้าง
 มรรคาหยุดไว้แล้วก็ลงจากรถ เปิดช่องประตู ขับออกจากองค์
 พระบรมโพธิสัตว์กระทำให้เป็นห่อแล้วก็วางไว้ นอนได้จบแล้ว
 ปรากฏเพื่อจะซุกหลุม ลงในที่มิได้โหดสุ่โหดนัก คโตโพธิสัตว์ โศ
 ดา คับนั้น ส่มเด็จพระบรมพงษ์ โพธิสัตว์เจ้า จึงทรงพระดำริห์ว่า
 ยมเมวยามกาโล กาลนี้ก็เปนกาลอันควรจะแสดงซึ่งความเพียร
 ของเราแล้ว อนึ่งแต่อาตมามิได้เหยียดมือแตะเท้าออกเลย นั้น
 ถึง ๑๖ ปีเข้านี้แล้ว นุไซ ดังอาตมาว่าฟัง มือแตะเท้าของอาตมานี้ยัง
 จะประพติดเปนไป ในอำนาจเองอยู่หรือ หรือจะไม่เปนไปในอำนาจ
 ของเราเปนประการใด ดำริห์แล้วก็เสด็จอุฐาการลุกขึ้น กระทำ
 สัมพาหะขยำพระหัตถ์ขวาด้วยพระหัตถ์ซ้าย ขยำพระหัตถ์ซ้ายด้วยพระ
 หัตถ์ขวา แล้วนวดพนักขยำซึ่งพระบาททั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง
 ทรงพระดำริห์จิตคิดจะเสด็จลงจากรถ ดาวเทว ในขณะนั้นด้วย
 เสด็จพระบารมีบุญญาภิสมภาร อันเปนที่จะประดิษฐานตั้งลงซึ่งพระ
 บาทนั้น ก็บันดาตฟุ้งสูงชันจกเขาซึ่งที่สุด แห่งเทวารกแล้วก็ตั้งอยู่ คุ

ประหนึ่งว่ากระตอยหนึ่งอันเต็มไปด้วยถมนั้น รกหาโอครีวี่วา ส้มเต๋จ
 พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเสด็จลงจากกรวด แล้วก็ทรงพระดำเนินลงมา
 สั้นขาว ๒} ทถับแล้วทรงทราบว่ากำลังของชาตมานี้มีมากอยู่ธนาเพื่อจะ
 เดินไปอันเดียวได้้วยโยชน โดยอนิหารนี้ แล้วพระองค์ทรงกำหนด
 ในพระทัยว่า ถ้าหากว่านายสารนี้จะพึงรบรายอย่างกับด้วยเรานี้ไซ้
 กำลังกายของชาตมก็มีอยู่ ธาเพื่อจะต่อสู้แก่นายสารนั้นได้ ทรง
 กำหนดขึ้นแล้ว ก็บังเกิดดำริห์จิตว กิดจะใคร่ทรงประทับพระกายด้วย
 เครื่องประดับ ทำนญ์ญว ธนนั้น บัณฑุกับพลคีตาของส้มเต๋จจำ
 มรินทร์วชิราช ที่แสดง อาการอัน รัน กระดัง ผิดปลด คการณ
 ญีควา ส้มเต๋จอำมรินทร์วชิราช ทรงทราบเหตุอันนี้แล้ว ก็ทรง
 ดำริห์ว่า นโนวสความปราถนาของพระเทมียกุมาร ถึงซึ่งสำเร็จ
 แล้ว บัดนี้พระเทมียกุมารนั้น บังเกิดดำริห์จิตว เพื่อจะประทับพระกาย
 ก็ต้อง การอะไรที่จะให้พระเทมีย กุมาร ประดับ พระกาย ด้วยเครื่องประ
 ดับอันเป็น ของมนุษย์เจ้า ทรงดำริห์แล้ว ก็ยัง พระวิธัสกรรรมเทพบุตร
 ให้ถือเอาพิพธ ปสาธนะเครื่องประดับแล้วส่งไปด้วย คำสั่งว่า ทาน
 จงรีบลงไปเกิด ลงไปประดับ พระกาย ให้แก่พระวราชโอรส ของ
 พระเจ้ากาฬดิภวชนภาคบัดนี้ ฯ สาธุกิจควา พระวิธัสกรรรมเทพบุตร
 รับเทพมัญญาจำสาธุแล้ว กระทำซึ่งห่อแห่งเครื่องประดับ อันเป็น
 ของทิพย์แด่เป็นของมนุษย์ ด้วยชาย ทิพยภูตาดลง มาประดับพระกาย
 แห่งพระมหามนุษย์ งามดุของค์อำมรินทร์วชิราช ได้เทวราชธิดาย

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ก็เสด็จไปสู่ โอภาสที่นายสารถ์ซุด
 หดุนอยู่นั้น ด้วย พระอาการกิริยาแล นามยาตร คุ้งคางแห่ง สม
 เสด็จอภินิหาราธิราชฯ อาวาคคือเรฐีควา เสด็จประคัมฐาน
 ที่ใกล้หดุนแล้ว มีพระวาทะตรัสปราไสยถามว่า กิมคัถาย นี
 ท่านซุดหดุนเพื่อประโยชน์จะหาสิ่งใดหรือ คังคัถา นายสารถ์
 ได้ฟังวาทะพระบรมโอรสาธิราชฯ ตรัสถาม ถันหน้าซุดหดุนอยู่จะได้แลดู
 ฐันนาเมืองบนหามิได้ จึงมีวาทะตอบว่า กาสักกัญญ โย พระราช
 มบุตรของพระยา กาสักกราช เปนเปลี้ยและเปนไม้เปนหนวดบังคิฐัน
 บังคิฐัน พระยา กาสักกราช มีพระบัญชา สั่งว่าให้ซุดหดุนฝังเสีย เราจึง
 ได้ซุดหดุนเพื่อจะฝังพระราชกุมารนั้น ออกมหาศัโค ลำดับนั้น
 พระบรมโอรสาธิราชฯ จึงมีวาทะว่า ถ้าหากแลว่าพระมหากระษัตริย์วงศ์
 บังคิฐันเพื่อจะให้ฆ่าเสีย ซึ่งพระราชบุตรเห็นปาน ดังนั้นแล้วถึงแล้วไป เกิด
 อนันนพิโรธมนุโค ตัวเราหาได้เป็นคนไม้คนหนวดไม่คอก
 นามิวัโค อนึ่งถ้าเราก็มิได้เปนเปลี้ยไม้ ก็เมื่อท่าน
 จะมาฝังเสียซึ่งเรา อันเป็นคนดี ๆ มีอาการเปนปรกติคิ้อยู่อย่าง
 นั้น ตัวของท่านก็ได้ชื่อว่าพึงกระทำซึ่งกรรม หาเปนยุติธรรมไม่
 อิทศัควาปี อนโตเกศควา นายสารถ์แม่ได้ฟังพระวาทะอย่างนั้นแล้วก็
 คิ. ก็หาหยิ่งเหี้ยวเหี้ยบแลดูไม่ พระบรมโอรสาธิราชฯ ครั้นทรงเห็น
 อาการแห่งนายสารถ์คังนั้น พระองค์จึงมีพระวาทะว่า คุกรนาย
 สารถ์ ถ้าท่านมิได้เชื่อเรา จงแลดู ถ้าขาทั้งสองของเรางานปาน
 คัง คังคัถัน กิถัถาติ แลดูซึ่ง คาง แลแขนทั้งสองของเรางาน คุ้งคัถอง

จงฟังคำเนียงจําณิจาอันไพเราะของเราเกิด คริสต์ แล้วก็แสดง
 ซึ่งพระสรีรกาย อันอดงกฏให้นายสารถัดดู คโคสารถัด ถ้าคัม นั้น
 นายสุนันท สารถัดจึงดำริห์ว่า นุไซ ดังขาดมร่าพั้งนี้ใคร หนอจำเดิม
 แต่มารถึงก็คังใจสรวเล่ญตน ตะบึงไป อย่างนี้ คิดแล้วก็ละเสี่ยซึ่งการ
 อันชุกหลุมแลขึ้นไปในเมื่องบน รูปสัณษัตถ์คิถิดว่า ครั้นได้ทักษณาการเห็น
 รูปสัณษัตถ์ของ พระบรมโพธิสัตว์เจ้า จึงมีวาจาถามว่า มนุสโสติว่า
 ท่านนี้เป็นมนุษย์ หรือว่าเป็นเทวดาประการใด ถ้าคัม นั้นพระบรมโพธิสัตว์
 เจ้าจึงครัสบอซึ่งพระองค์ เพื่อจะทรงแสดงพระบรมเทศนา ก็กล่าว
 เป็นบาทพระคาถาว่า นัมมิเทโวจนคัณฐัพโพ นามีสักโกปุรินทโท
 กาสสิกรัญโญ อหัมพุโต ยักสาณานิหัญญูติว่า เปนอาทิตนนี้ อธิบายใน
 บาทพระคาถาว่า นัมมิเทโว ดูกรนายสารถัด เราจะได้ไปนเทวดาหรือ
 ว่าเป็น คน ฐัพ ก็หาไม่ ชึ่งเราจะได้เป็นท้าวสักกรินทรโกตยัมมีทาน
 อันให้แล้วในกาลก่อนก็หาไม่ กาสสิกรัญโญอหัมพุโต เราเป็นพระ
 ราชโอรสของพระ ยากาสสิกราช ท่านจักผั่งเสี่ยซึ่งเราในหลุม ด้วย
 มาคำคัม สันญญาว่า เราจักผั่งเสี่ยในหลุม ดังนั้น โสฬห ก็เราคน
 นั้นและเป้นพระราชบุตรของพระยากาสสิกราช อิติวุตเต ในเมื่อพระ
 บรมโพธิสัตว์ครัสว่า เราเป้นพระราชบุตรของพระยากาสสิกราช
 คังนี้ นายสารถัดก็ยังหาเชื่อไม่ ยืนฟังพระบรมกถาของพระ
 บรมโพธิสัตว์ อันผูกพันเป้นพระคาถาแล้ว ครัสเทศนา ด้วยพระสุ
 คำเนียงเสี่ยอันไพเราะนั้นอยู่ พระบรมโพธิสัตว์จึงครัสเทศนาค่อไป
 ว่า ยัตถังมุปชัฏติ ดูกรนายสารถัดบุรุษย์ผู้ใด ได้เอาไครย นังก็ติ

อาไศรยนอนกัณฑ์ที่ไต้หวันแห่ง พฤษภาชาติคันไค แล้วบุรุษผู้นั้นก็พึง หักถึง
 ก้าน รานเสี้ยซึ่ง ถึงใบ แห่ง พฤษภาชาติไม้ต้น นั้น ๆ มีศตพท์ โภทิบาปโก
 แท้จริง บุรุษผู้ใด เมื่อหัก เสี้ยซึ่ง ถึง แห่ง พฤษภาชาติ อันมีรณปน ที่
 บริโภคคืออาไศรย นั้นนอน แต่เพียงเท่านั้น มีศตพท์ โภ บุรุษผู้นั้นก็ได้
 ชื่อว่า เป็นคนประทุษร้าย ซึ่งมิตร ข้าเสี้ยซึ่งมิตร ได้ ชื่อว่าเป็นบุรุษ
 ตามกเถ ๑ ก็มักจะปน ก็บ่อยกล่าวไปโย ถึงบุรุษอื่นข้าซึ่งบุตร
 แห่งเจ้านายของคนนั้นเล่า ดังฤจะไม่ได้ชื่อว่า เป็นคนประทุษร้าย
 ซึ่ง มิตร ข้าเสี้ย ซึ่งมิตร ดังฤจะไม่ได้ชื่อว่า บุรุษ ตามก
 ยการกั ไชตถาราชา ต้นไม้มีรณปนที่อาไศรย คันไค บรม
 กระทบก็เป็นที่อาไศรยเลี้ยงชีวิตรณนั้น ยถาสาชา ถึงไม่มีอุปมา
 คันไค ตลาอหิ ตัวของเราก็มีอุปมาคันนั้น ยถาอายุเปโต
 ไปได้ บุรุษผู้เข้าไป ไกลร่วมไม้พฤษภาชาติเพื่อประ โยชนจะบริ
 โภคคืออาไศรยนั้นนอนนั้น มีอุปมาคัน ไค ตวนติ ตัวท่าน ผู้เข้า
 อาไศรยซึ่งพระบรม กระทบ แล้ว แลเลี้ยง ชีวิต มีอุปมาเหมือน
 คันนั้น สารถิ ตูกรนายสารถิ ตัวท่านเข้าไปอาไศรย ซึ่งพระบรม กระทบ
 ษัตริย์องค์ใดเลี้ยงชีวิต คัสสรัญ โญ อหปัดโต ตัวของเราก็คือ
 เป็นพระราชบุตรของบรม กระทบ องค์นั้น นี่แน้นายสารถิ ดังเรา
 มาได้ใจเมื่อท่านจะฝังเราเสียในป่าแล้ว ก็ได้ชื่อว่าท่านกระทำกรรม
 อันหาเป็นยุติธรรม ไม่ท่าน จรู ด้วยประการฉนี้ ๆ เหว่กเถนเตบี
 ในเมื่อพระราชาอันพระบรมโพธิสัตว์เจ้าตรัสอย่างนี้ นายสุนันทสารถิ
 ก็หาเชื่อ ไม่ ลำดับ นั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า จึงทรง พระดำริว่า

สักทหาเบตต์สามิ จำอาตมจะยังนายสารถให้เชื่อให้จงได้ในกาลบัดนี้
 ทรงพระดำริห์ดังนี้แล้ว เมื่อจะยังขวัญไพรให้ถึกถ้องด้วยเสียงสาธุ
 การแห่งเทพยดาทั้งหลาย ด้วยพระสุรสำเนียงของพระองค์ก็ทรงพระ
 ปราบปรามซึ่ง พระคาถาอันมีนามชื่อว่า ทศมิตตบูชา ด้วยพระคา
 ถา ๑ คาถาว่า พุทฺธัพภักโขภวติ วิปฺปวฺตโกธกัฆรา
 เปนอาทิตยนั้น ๑ ยมมัสสอุปฺปตติ บันฑิตยํพิงฺกันนิทานหยั่งทราบ
 เกิดว่า การที่ยังเกิดขึ้นแห่งเมตตานังงษ์นั้น มีวัตถุเรื่องราวจุ
 พรรณมานานี้ แลข้ออธิบายในมิตตบูชาคาถา ที่พระบรมโพธิสัตว์
 เตมียกุมาร ตรัสเทศนาแก่นายสุภัทตสารถนั้นมีความว่า บุคคลผู้
 ไตประทุษร้ายแก่มิตร ท่านผู้ใดมีคุณอุปการแก่ตนแล้ว ก็หมั่น
 ระฤกถึงคุณของท่านผู้นั้นไว้ ตั้งกระตัญญูไว้เป็นเบื้องหน้า มิได้ถ่ม
 คุณมิได้ประทุษร้ายแก่ท่านผู้มิคุณ บุคคลเห็นปานนั้น แม้จะปราก
 จากถิ่น ถานบ้านเรือนแห่งตน ตกไปในประเทศอื่นก็ดี พุทฺธัพภักโข
 ถมิได้อดได้อยาก ไม่ได้ลำบากด้วยอาหารจะมีอาหารอัน
 ได้มาด้วยง่าย อุปฺปวฺตติ ชนทั้งหลายจะพลอยได้เข้าไปหาไศรย
 เลี้ยงชีวิต จะพลอยได้รับประทานอาหารเลี้ยงชีวิตด้วย ผู้นั้น
 มิได้รู้ชัดรู้ขาดด้วยอาหาร ๑ อนึ่งบุคคลผู้ใดมิได้ประทุษร้ายแก่มิตร
 แล้ว บุคคลผู้นั้นแม้จะมีที่ไป ในชนบทใด ๆ นิคมใด ๆ
 ราชธานีใด ๆ ก็ดี ก็จะมีผู้ทำสักการบูชาขึ้น ทุกแห่งทุกตำบลจะ
 ได้จัดสมานด้วยเครื่องสักการบูชาขึ้นหาไม่ ๑ นาสสโจรป
 ลหานํติ นาคินญฺเญหิ ชิตฺติโย อนึ่งคนที่ไม่ประทุษร้ายแก่มิตรนั้น

ถึงโจรที่ร้าย กายหายบั้น
ก็ไม่ว่า ย่ำยืมมาได้ ถึง
บรมกระษัตริย์ชาติ ยาชิปัตย์ ก็มีอาชญาหมิ่นดูแคลนได้ จะล่วงเสียได้
ซึ่งฆ่าหักศัตรู หมู่ประบักษะจากมิตรที่ปองก็มีอาชญาฝืน จะเกิน
เตยได้ ที่ข้อที่ว่าโจรทั้งหลายไม่ว่า ย่ำยืมมาได้ นั้น มัณฑิตย์จึงนำเอา
วักฎุณิทานแห่งพระดังกิจสามเณรเปนอาทิ นั้น มาแสดงให้แจ้งออก
ในที่นี้ ฯ ข้อที่ว่าบรมชฎียาชิปัตย์ มีอาชญาหมิ่นดูแคลนได้นั้น ให้
มัณฑิตย์นำเอาเรื่องราว แห่งโรคกเสฐฐูปเนนตัน มาสาธกในที่นี้
ออกที่โรคชวรโรคิสถายปฏิณันทีโค หนึ่งบุทกตผู้ใดมิได้ประทุษฐ
ร้ายแก่มิตรแล้ว มาครแม้ว่าจะกลับ มาสู่เคหะฐาน บัณเฑาะ
แห่งตน ผู้นั้นก็จะกลับ มาโดยสบาย จะมาด้วย กิริยด้วย โกรธ
ด้วย แค้นด้วย เคือง นั้นหามิได้ ชนทั้งหลายที่ไม่ทำตาย แก่มิตรนั้น
แม้จะไปในที่ประชุมเล่า มหาชนทั้งหลายก็ย่อม สรรเสริญเยินยอ
ยกคุณ ขึ้น แสดงในที่ประชุม และจะชื่นชม โสมนัสด้วยผู้นั้น ไม่มีใคร
จึงรังษักนำตะแคงคา จะปรากฏรจนาออกหน้าปรากฏ แก่หมู่ญาติอุคม
กว่าหมู่ญาติทั้งปวง ฯ สักกัตถ์ว่าสักกโคโหติกรโหติสการวา หนึ่ง
บุทกตผู้ใดมิได้ประทุษฐร้ายแก่มิตรแล้ว บุทกตผู้นั้นแม้จะกระทำ
สักการบูชาแก่ท่านผู้อื่น ๆ ก็จะทำสักการบูชาตอบ จะเคารพ
หมั่นอบ แก่ท่านผู้อื่น ๆ ก็จงคารพตอบ แก่ตน ตกกว่ากระทำคุณคน
อื่นนั้น ไม่เปเนอาภัพอุปภาคจะมีกิตติคุณ กิตติศัพท์ แลียงสรรเสริญนั้น
แผ่ซ่านไป ในประเทศ ที่ทั้งปวง ปฐ โภถเตปฐวันท โกปฐวันท

หนึ่งบุคคลผู้ใดมิได้ ประทศฐุร้าย แก่มิตรแล้ว บุคคลผู้ นั้น
 เมื่อบูชาแก่กัถยา นิมิตร ให้อันบแก่กัถยานิมิตร มีส่วน
 เด็จพระพุทธรเจ้าเป็น คัน ก็จะมีผู้บูชาตอบ แทนแก่ ตนจะมีผู้ ให้อ
 ตอบแก่ตนในภพ นี้ แดภพ น้า จะได้ ซึ่ง บริวารยศ แดความ สรรเสริญ
 ปรากฏ ออกน้ากว่า มหาชน ทั้งปวง ข้อซึ่งว่า ได้ ซึ่ง อิศริยยศ แดบริวาร
 ยศ แดความ สรรเสริญ นั้น บัน ทิตย พัง น้าเขา เรือง รวแห่งจิตต
 หมด มา ส้าธกด้วย พระคาถาคือ ยโสภิตคัณเกิด ๑ อคคิ
 ยกาปชตติเทวดา วิโรจติ หนึ่งบุคคลผู้ใดมิได้ ประทศฐุร้าย แก่
 มิตร แล้ว บุคคลผู้ นั้น จะมีคุณ ปรากฏ เปรียบ ประหนึ่ง ว่า กองเพลิง
 อัน มีเปลว รุ่ง ไรจโรตนาการ มีฉนั้น รุ่ง เรือง ปรากฏ เปรียบประ
 คุจเทพยดา อัน มีม หิต อธิฤทธิ ศักดาเดช ที่จะ ปรากฏจากศิริ
 นั้น หามี ได้ แดข้อซึ่งว่า รุ่ง เรือง ด้วย ศิริ นั้น บัน ทิตย พัง น้า
 เขาวัฏฏนิทานแห่ง อนาถบิณฑิก มหาเสฐฐี มากด้าวให้ แจ้งในพระ
 คาถาคือ สิริยา อัสสทธิโคนี้ ๑ คาโว ศัสส ปชา ยันติ เขต
 เทวุดคัวิ รุพหิตูคัคานัน ผลมัสสนาติ หนึ่งบุคคลผู้ใดมิได้ ประทศฐุร้าย
 แก่มิตรนั้นแล้ว บุคคลผู้ นั้น แม้จะเลี้ยงโค ๆ ก็บังเกิด มากแพ้วหลาย
 ไพบูลย์ จะ ห้วน พืช ลงในนา และใน ไร่ พืช ทั้งปวง ถึงออกงามให้ ผล
 มาก จะได้ บริ โภคผลแห่งพืช ทั้งปวง โดย สมควร แก่ อชฌา
 ไศรย ๑ ทริโค บัพพา คาโค วารุขโค ปติโค นโร หนึ่ง
 บุคคลผู้ใดมิได้ ประทศฐุร้าย แก่มิตรแล้ว บุคคลผู้ นั้น มาตราว่า แม้
 มีความ ประมาท พลาดพลั้ง ตกลงใน เหว อัน ฤก ซึ่ง ก็ดี ตกลงจากภูเข

อันสูง ก็ดี ตกลงจากพฤษภาอันสูง ก็ดี ก็ยอมได้ ซึ่งที่พึง ได้ ซึ่ง
 ที่ยึดที่ หนอง อาจเขาตัวรอดได้พ้นจากไภโยบัทวัน ทราย แด
 รัช ซึ่งว่าได้ ซึ่งที่พึง ที่ยึดที่ หนอง นั้น บัณ ทิพย พึ่ง แดคง ด้วย จุ
 ธา ฏกในบทพระคาถาคือ ติฏฐังภตฺธิ วิรูปหฺมณฺสํนํ
 นิโครธมิมวมาตุโต อมิตฺตานปฺส หนฺติ ชนฺมฺกตฺตํ ใดมิได้ประ
 ทุษฐราย แก่มิตรแล้ว ข้าศึกทั้ง หลายก็มีอาจะเบียดเบียนบุพคณฺฐนั้นได้
 เปรียบเหมือนคันไถใหญ่อัน มีรากถาย่านเป้นอัน มาก เจริญขึ้น ห้อย
 ย้อย หยั่งตงถนัด มาตร แม้ ว่าถมพายุระบุนะบัดพาน พัด ผัดเป็นประการ
 ไต ๆ ก็ดี ก็ จะหักจะโค่นโดยกำลัง ถมพยุ้นนั้น หามิได้ ยถาอันนี้แลมี
 อุปมาฉันใดบุพคณฺฐที่ไม่ประทุษฐรายแก่มิตรนั้น ข้าศึกทั้ง หลายก็มีอาจะเบียด
 เบียน ให้ หัก ให้ โค่นได้ มี อุปมาฉันใด นั้น ๑ แลรัชซึ่งว่าบุพคณฺฐที่ไม่ประ
 ทุษฐราย แก่มิตรนั้น แลข้า ศักทั้ง หลายก็ไม่อาจะเบียด เบียนได้ฉันใด
 บัณ ทิพย พึ่งนำเอาวัตถุนิทาน แห่ง โจรอันเข้า ไป สู่ เรือน มารดา แห่ง
 พระอริย โสณคเณร นั้น มาดำชกเข้าด้วย บท พระคาถาคือ
 อมิตฺตานปฺส หนฺติ นํเกิด ๑ พรรณาในเมตตานิสงฺข ในอดีตถก
 จตุภาณวาร อันมีนามชื่อว่าสา วัดละตุมุจยก็แล้ว แต่เท่านั้น ๑

